# VELKÝ ZEMĚPIS VŠECH DÍLŮ SVĚTA.

S použitím nejnovějších spisů Balbiho, Bartelsa, Durdíka, Hawese, Hellwalda, Holuba, Kořenského, Küchlera, Lehmanna, Lindenberga, Ottmanna, Plosse, Regela, Raymonda, Scobela, Sieversa, Vráze, Zugmayera a jiných.

Napsal

JOSEF BASL.

II.

## AFRIKA.



V PRAZE.
NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.
1908.



Arabský ornament z mešity v Kairu (13. století).



# Afrika.

## Velikost a rozloha.

Afrika rozkládá se jižně od Evropy, jihozápadně od Asie a východně od Ameriky mezi 37° 20′ sev. a 34° 51′ jižní šířky, mezi 17° 34′ západní a 51° 58′ východní délky dle Greenwiche. Pokud se týče velikosti, jest druhá mezi pevninami východní polokoule a třetí dle velikosti mezi díly světa vůbec. Obnáší 29,817.800 $km^2$, z čehož připadá na ostrovy asi 625.950 $km^2$.*) Od severu k jihu počítá se od mysu Blanca (9° 43′ vých. d.) k mysu Střelkovému (20° 2′ vých. d.) 8015 km, od západu k východu od mysu Zeleného po mys Ras Hafun 7800 km. Břehy africké mají délku 30.600 km (na moře Středozemní připadá 5754 km pobřeží, na moře Rudé 3260 km, na oceán Indický po mys Střelkový 9746 km, na oceán Atlantský 11.840 km); přísluší tedy 1082 $km^2$ plochy vnitřní jednomu km pobřeží, dvakrát více, nežli jsme pozorovali na členitém pobřeží asijském. Je tedy vývoj zátok a půlostrovův afrických čtyřikrát nepříznivější nežli v Evropě, což lze považovati za důležitou z příčin, pro něž Afrika zůstala pro nás „pevninou temnou“, dlouho neprozkoumanou a nepřístupnou.

Půlostrovů vůbec nemá; východní cíp pevninský naproti Sokotře za půlostrov skoro považovati nelze. Na pobřeží severním zalévá se do pevniny moře Syrtské, tvoříc zálivy Malou Syrtu (záliv Gabesský) a Velkou Syrtu (záliv Sydérský), na pobřeží západním záliv Guinejský se zátokou Beninskou a Biaferskou, mezi nimiž do moře zabíhá deltové ústí nigerské. Skutečným zálivem africkým mohli bychom nazvati moře Rudé, kdyby východní břehy jeho nenáležely Arabii asijské.

*) Dle »Welt-Lexikonu« (1907); 29,821.045 $km^2$ dle »stat. tabulek« Hartlebenových.

Od ústí řeky Sannagy v zálivě Guinejském pobřeží africké má směr téměř jižní, tvoříc zátoky Gabunskou, Majumbskou a Benguellskou, přístav Mossamedesský, velkou zátoku Rybí, zátoku Velrybí, Svatohelenskou, boku Saldanhskou a Tabulovou. Mezi zátokou Tabulovou a Falseskou trčí mys Dobré Naděje. Na pobřeží východním lodi navštěvují zálivy Alžbětin, Londýnský, Natalský (Durban), velkou zátoku Delagojskou, Port Inhambane, zátoku Sofalskou, Mozambickou a Zanzibarskou a při vstupu do moře Rudého záliv Adenský. Na pobřeží moře Rudého význačné jsou zátoky a přístavy Adulský (Sula), Massauský, Suakinský a Benasský. Západní záliv severního moře Rudého končí přístavem Suezským. Propluvše průplavem, zastavujeme se v Port Saidu při břehu východní polovice moře Středozemského.

Ani ostrovů nenalézáme kolem Afriky tolik jako kolem Asie nebo kolem Evropy. Kromě Jižní Ameriky Afrika jest ostrovy nejchudší. Několik jich leží v zálivu Guinejském (Fernando Poo, Do Principe, San Thomé, Annobon). Západně od pobřeží pod poledníkem ferrským kupí se ostrovy Kanarské, Madeira a ostrovy Zeleného mysu jinak Kapverdské (Kap Verde = mys Zelený). Azory jsou od břehův afrických příliš daleko, a lze je spíše snad počítati k Evropě. Daleko v oceáně Atlantském čnějí nad moře anglické ostrovy Ascension, sv. Heleny a Tristan da Gunha. V oceáně Indickém shledáváme ostrovů mnoho: Sokotru, skupinu Zanzibarskou, Seychelly, Amiranty, Aldabry, Komory a Maskareny. Madagaskar jest největší.

Podobně jako členitost vodorovná, ani členitost kolmá nevyznačuje se zvláštními útvary. Celkem pevnina africká jeví se jako veliká vysočina, stupňovitě se sklánějící a zase zvedající v nepravidelném střídání a v různých výškách. Není tu rozsáhlých pohoří, jaká uvykli jsme pozorovati v Evropě, v Asii a v Americe; prolákliny (100 m), jichž několik vyskýtá se v severní části země, jsou nepatrné oproti hmotám vysočinným. Nížin jest málo, a které na mapách označeny jsou, představují nízká ústí řek. Jižní, užší část Afriky mnohem jest hornatější nežli širší část severní, na pobřežích někde zvolna, někde náhle do moře klesající. Kdyby se hory snížily, úvaly vyplnily a povrch zemský vyrovnal, průměrná výška pevniny africké byla by 650—700 m nad mořem.

Nejvíce hor nakupilo se v Africe východní mezi mořem Indickým a pánví Konžskou, počínajíc vysočinou Habešskou a končíc několik stupňů pod rovníkem, kde čnějí nejvyšší vrcholy jejich nad čáru sněžnou. V Habeši vyniká Ras Dašan (4620 m) a Agsiosfatra (4150 m).

Jižní „vysokou" Afriku ovrubují po celém téměř pobřeží skupiny okrajních pásem způsobujíce, že nitro její podobá se mělkým, ale velice rozsáhlým pánvím, v nichž šíří se jednak písečné, bezvodé pouště, jednak stepi, a kde voda nevysychá, travnaté savany a pralesy. Průměrná výška pásem nitrozemských kolísá mezi 1100—1200 m.

Rozvodí mezi poříčími řek Konga a Zambezi tvoří pohoří Mitumoské, Babisa a Lokinga, zdvihajíce se průměrně do výše 1400 m. Terrain stoupá k jihu a přechází v Kapsku v širou, náhorní rovinu, z níž vystupují řetězy hor ve výši Tater. Tak pásmo hor Sneewských zdvíhá se v hoře Střelkové (Kompass Kop) do výše 2591 m (dle Andreea) a ve Velkém Winterberku do výše 2377 m. Na východě připojují se k horstvům těmto velikolepé hory Dračí, pnoucí se rovnoběžně s pobřežím k severovýchodu po obratník kozoroha. Tam ve skupině hor Malutských zdvíhá se Mont aux Sources (3550), a v údolích jejích počátky své mají Oranje a Vaal. Největši výše dosahuje Cathkin Peak (3660 m). Severně od řeky Zambezi sledují břeh mořský pohoří Livingstonovo a Jomalema (až 3000 m). K nim přiléhá pásmo Rubeho (1876 m) a jiná pásma, která pod rovníkem splývají s jižními výběžky hor Habešských. Tu dominují hory (původu sopečného) Kilima Ndžaro (6010 m), Kenia (5238 m), Elgon (4300 m) a Ruvenzori (5060 m). Východně od vysočiny Habešské šíří se nízké, bezvodé planiny: Somalská a Danakilská, západně úval Hornonilský. Podél západního břehu moře Rudého vlní se hory, přecházející zvolna v poušť Nubickou a Arabskou. Džebel Soturba má 2103 m výšky.



Kráska zulusská.

Západně od údolí nilského šíří se severní Afrika „nízká“, jejíž průměrná výška nestoupá nad 500 m. Tu vyniká horstvo Atlasské v Marokku a Alžírsku, horstvo Konžské při horním Nigeru, vyvýšeniny při pramenech Nilu a v Sahaře. Po odečtení těchto horstev severozápadní Afrika jeví se jako několik velmi rozsáhlých planin vodorovných, jejichž znakem jest nedostatek vody a nedostatek vegetace. Jednotvárnost hor vysočiny africké projevují ovšem jenom při všeobecném přehledu; v jednotlivostech každá ze soustav vysočinných vyniká neobyčejnou členitostí, původností a pestrostí kra-

jinných scenerií, rozmanitostí pustých divočin a krásou, jíž příroda obdařila jednotlivá údolí, podobná skvostným údolím alpským.

Řek pevnina africká má méně nežli Asie. Pokud se délky jejich týče, mohou se měřiti s největšími veletoky světa, ale pokud se týče množství vody, jsou daleko za nimi. Největší jsou: Nil, Niger, Kongo, Zambezi a Oranje (Oranže). Peschel praví o nich, že utvořily by Amazonku, kdyby se všechny sloučily v jeden tok. Limpopo, Rovuma, Rufidži, Tana, Jub, Vebi a j., které tekou do moře Indického, mají ráz řek pobřežních s krátkým, volným tokem. Jediná Zambezi jest splavná od vodopádů Viktoriiných. Prameny její přicházejí z obrovské pánve jezera Ugami. Kongo nabývá důležitosti tím, že lze po něm vniknouti do státu Konžského a tím do nitra afrického. K oblasti oceánu Atlantského náležejí Oranje, Kongo, Niger, Senegal a Gambie. Nil, jehož jeden pramen vzniká v jezeře Viktorii Njanze (Bílý Nil = Bahr el Džebel) a druhý v habešském jezeře Taně (Modrý Nil = Bahr el Azrak), vlévá se do moře Středozemního. Přibližně obnáší oblast oceánu Atlantského 14,892.000 km², oceánu Indického 5,403.000 km², území bez odtoku zaujímají 8,940.000 km².

Ve vysočině jihoafrické ukrývá se několik obrovských jezer sladkovodních, z nichž vynikají: Ukereve (Viktoria Njanza), Tanganjika, Njassa, Albert-Edvardovo a j.

## Poměry přírodní.

Afrika prostírá se z větší části mezi obratníky, majíc ráz země čistě tropické. Jenom část nejsevernější a nejjižnější přesahuje obratníky a zasahuje v pásy subtropické. Z důvodu toho na planinách nemají pravého pojmu o zimě, vyjmouc místa největších výšek absolutních. Sníh a kroupy jsou při všech březích pevniny neznámy. Krupobití vyskytuje se pouze na vysočinách; jinovatka a led tvoří se ve výškách nad 1200 m. Pásmo největšího horka posunulo se pro přílišnou rozlehlost severní polovice trupu afrického na polokouli severní, kde soustřeďuje se nyní tepla ze všech prostor na povrchu zeměkoule nejvíce. Křivka, vedoucí z Timbuktu k ústí Benue, k Massavě a zpět přes Saharu, znázorňuje roční isothermu o 30°C. Isotherma 20. zabírá skoro celou Afriku mimo nejjižnější a nejsevernější kraj. V červenci 30. isotherma zasahuje mnohem severněji, nežli ukazuje isotherma roční, a to až ku pobřeží středomořskému. Ochlazování vzduchu na Sahaře při východu slunce bývá tak veliké, že rtuť v teploměru klesá až na 0°. Nejvyšší teplota střední vyskýtá se v Chartumu (46·5C°).

Severní okraj africký, ústí nilské, planina barkská a krajiny atlasské spadají do pásu zimních dešťů. Rovněž úzký pruh jižní Afriky a část západního Kapska v zimním období bývají navštěvovány občasnými dešti. Afrika vnitřní oplývá tropickými dešti a nabývá bujné, neuvěřitelné vegetace. Pásy zemské však mezi úrodným

vnitřkem a krajinami pobřežními jsou vyprahlé a neplodné, poněvadž v nich nepršívá. V severní Africe je to zejména Sahara, v níž bezdeštné končiny zasahují až po 17.° sev. šířky, a v jižní Africe poušť Kalahari. V krajinách pod rovníkem pršívá z pravidla ve dvou nepravidelně dlouhých dobách. Východní břehy Madagaskaru mají dešťů více nežli západní.

Lesů po našem smyslu je poměrně málo. Při pobřeží zálivu Guinejského, srážkami vodními bohatého, od Gambie po Kongo a skoro v celém poříčí Konžském rozkládá se africký prales. Kolem pralesa šíří se v různých šířkách podkovovitě travnaté okrsky od




**Háj palmový.**

Gambie přes Niger po jezero Cadské až na východní konec pevninský, dále vysočinou velkých jezer, po Zambezi až německou Jihozápadní Afrikou k moři Atlantskému. Také na pobřeží oceánu Indického a při horním toku nilském, v bývalé egyptské provincii rovníkové, tmějí se lesy, podporované dešti příhodných monsunů, ale netvoří již neproniknutelného, jediného celku. Travnaté roviny a pláně střídají se s nimi, dovolujíce lidem tu se usazovati a půdu vzdělávati. Tráva na savanách dosahuje výšky 1—4 metrů. Čím více savany přibližují se Sahaře a Kalahari, tím více nabývají rázu travných stepí, přecházejících v stepi solné. Hranice savan na severu a na jihu označuje pásmo, v němž roste obrovský strom baobab, jenž v době sucha bývá téměř úplně bez listí a rozložitými větvemi svými

připomíná bezlistý náš dub. Boaby mívají přes metr v průměru. V některých krajinách (jako v Darfuru) staré kmeny se hodně vysoko uřezávají, vyhlubují, vysmolují a za nádržky vodní upravují. Kde je půda vlhká, vyrůstají skupiny jejich v rozsáhlé parky, oživené rolnickými usedlostmi. V sousedství baobabů rostou euforbie a všude rozšířené akacie, jichž listí jest hlavní potravou žiraf. Břehy řek zarostly všude sítím, vysokou travou a papyry. Kam až vlhko proniká, bujejí pruhy lesů, v nichž ukryto tropické zvířectvo v množství nespočetném. Poříční lesy tyto jsou se savanami ve spojení bezprostředním a překvapují bujným vzrůstem, ohromností tvarův a krásou plodů.



Žirafa na pastvě.

V savanách žije většina afrického živočišstva. Jimi prohánějí se stáda rozmanitých antilop, plouží se travou bůvoli a pakoně, pasou se družiny žiraf a běhají pestré zebry. Za nimi plíží se rodiny lví, pardalí a hyení. V zátočinách a bažinách říčních hoví si nosorožci a sloni afričtí. Ve všech vodách žije hroch, ohyzdný krokodil a všude v křovinách a na kamenech šustí mrštní hadi. Nad květy vznášejí se mraky hmyzu, a kraje plny jsou zvuků ptačích, jimiž opeřenci vítají východ slunce, nebo loučí se s ním večer v čarovném úsvitu. Nejvzácnějším živočichem africkým jest slon, jejž lovci hubí bez rozmyslu a bez lítosti. Nešetří samic ani mláďat. Půjde-li honba na slony dále způsobem nynějším, obchod se sloní v budoucnosti zanikne. Slon stává se plašším, nežli býval jindy. Také zuřivěji si vede proti nepřátelům, jakoby tušil nebezpečí, které hrozí jeho rodu. Richard uvádí váhu jednotlivých klů až na 80—90 kg, Westendarp průměrně na 13 kg. Dle statistik vyvezlo se z Afriky od r. 1840 přes 40,000.000 kg sloni v ceně přes 600,000.000 K. Cena 1 kg sloni bývala 12—20 K, nyní 30—40 K. Odhadlo se, že k dosažení tohoto množství sloni padlo 2,800.000 zvířat.

Rozsáhlé savany a stepi hodí se národům pastýřským, jichž podél pralesův a podél říčních lesů shledáváme hojně. Na západě jezera Cadského žijí černoši kmene Haussa, na jihu Habeše kmene Galla, na východě jezera Viktoriina Massaiové, Kafrové a pod jižním obratníkem Hererové a jinde jiní. Stáda dobytka jsou jejich jměním, pýchou a také základem živobytí. Odnětí pastviny nebo obsazení nádržky vodní bývá příčinou sporův a krvavých válek, v nichž jedni druhým snaží se u vítězoslávě odehnati stáda a tak sílu jejich podlomiti. Nádržky vodní a napajedla při řekách mají pro ně největší cenu. Pro využitkování síly vodní, kromě nedlouhých plaveb, nemají arci smyslu. Tito národové pastýřští zdělávají k potřebě své také trochu polí a zahrad, ale bez dobytka a bez pluhů. Mezi obratníky pěstují nejvíce prosa v různých odrůdách. Zrní drtí mezi kameny na mouku nebo na krupici. Také připravují z prosa pivo. Někteří kmenové ve válkách ztratili stáda svá a zchudli. Zchudli též proto, že mor přišel na dobytek, anebo že jej zničila moucha tsetse. Jsouce chudi, chopili se pěstění různého obilí a různých rostlin hlíznatých, jež jim nahradily ztrátu dobytka. Cestovatelé nalezli usedlé lidi při středním Kongu a při jeho přítocích i na některých místech pralesa. Ohněm neb slupováním kůry stromové domorodci dovedli část houštin vymýtiti a půdu v záhony proměniti. Práce jejich záleží ovšem v jednoduchém přehrabávání prsti, v zašlapávání zrní, v jednom neb dvojím pletí a ve sklizni. Nejpilněji sázejí se banany. Rostlina má až 4 m dlouhé listy a poskytuje okurkovitých plodů chuti takové, jakou mají vonné, moučnaté hrušky. Kromě bananů pěstují se jamy s kořeny řepě podobnými, bataty a sladké brambory neboli manioky (manihot utilissima), které pocházejí z Jižní Ameriky a s neuvěřitelnou rychlostí rozšířily se Afrikou rovníkovou, protože pěstění jich nevyžaduje péče, a že pole nenavštěvují hejna žravých kobylek. Také kukuřice a tabák náležejí nyní k důležitým plodinám africkým. Černoši vášnivě kouří, někteří šňupají.



**Proso (jáhly, pšano).**

Užitečné živočišstvo rozšiřuje se v Africe pomaleji nežli užitečné rostlinstvo. Kromě buvolů pasou se na travnatých místech stáda ovec

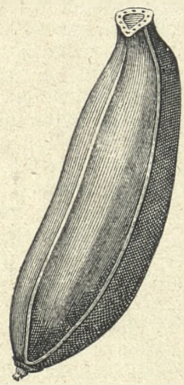
a koz. Vepř zdomácněl nejrychleji; zdivočel v lesích i v savanách. Z antilop ani jediná dosud nebyla pro domácnost vychována. Zebry slouží dosud domorodcům za kořist loveckou; k tahu a k nošení břemen dosud jich nevycvičili. Chatám černošským nejvěrnější jsou slepice a ošklivý pes, kteří v mnohých osadách jsou jedinými zástupci domácího zvířectva.

| | |
|---|---|
| Půdy lesní a orné páčí se v Africe na . | 6,376.700 km², |
| savan . . . . . . . . . . . . . . | 6,235.400 „ |
| stepí a houštin . . . . . . . . . . | 5,603.000 „ |
| pouští . . . . . . . . . . . . . . | 10,659.100 „ |
| vnitřních jezer . . . . . . . . . . | 208.300 „ . |




## Obyvatelstvo.

Na stavbu příbytků černoši věnují málo času a málo píle. O domech



**Strom bananový (*a* kmen, *b* hrozen květů). Vedle plod.**

k přebývání není vůbec řeči. Za obydlí slouží jim chaty, vlastně skrýše, chránící před deštěm a před úpalem slunečním, které pletou ze stébel bambusových, z dlouhých sítin a přikrývají listy palmovými nebo došky rákosovými. Mnozí občas stavějí jinde sídla svá jednak ze strachu před nepřátelskými přepady, jednak aby ušli spoustám hmyzu, jenž se v chatách byl usadil. Jen tam, kde osada chráněna jest vodami a skalami, zůstává sídlem pevným, s obyvatelstvem stálým. Při stavbě užívá se hojně hlíny, smíšené s kravským trusem, jíž se stěny ovrhují a podlahy urovnávají. Čtverhranné „temby“, opatřené hradbami kolovými, poskytují obyvatelům možnost náležité

obrany. K ohradě kolové přiléhají chaty se střechami skloněnými; uprostřed temby bývá místo pro dobytek. Jinde stavějí v rovinách vsi v podobě kruhové a chrání ploty z různých trnin, někde opět na pokraji lesů nebo podél vodných cest. Nejobyčejnější tvar stavby jest válcový spodek se střechou kuželovitou. Skupiny černošských příbytků připomínají kulaté úle nebo besídky, nad nimiž do špičky zdvíhají se nálevkovité střechy, ze slámy neb z dlouhé trávy spletené.

Umělejší druh staveb jsou chaty čtverhranné se střechami jehlancovými a stavby kolové na březích řek a jezer, které poskytovati mají ochrany přede vpády kmenův lupičských, nemajících lodí. Uvnitř chat bývá trochu nejpotřebnějšího nářadí, něco zbraní, nádob, ozdob a dosti. Všeobecně překvapuje naprostý nedostatek staveb chrámo-



Chaty Hererů.

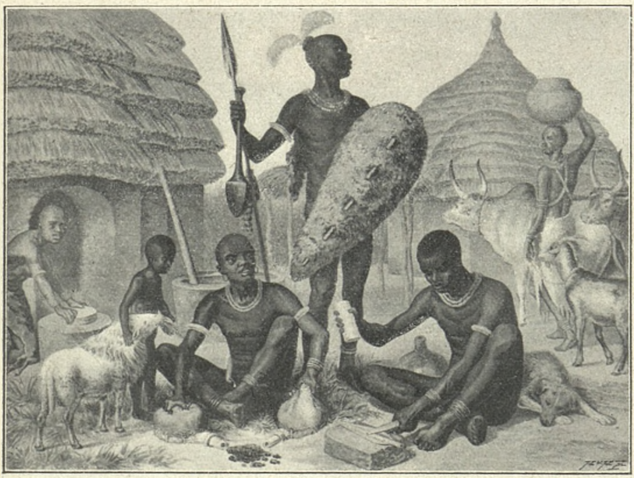
vých, jež v končinách asijských na sebe vždy nejdříve upozorňují a jež bývají nejvýznačnějšími budovami vsí a měst. Černochům stačí pro božstva obyčejná, otevřená kůlna, nebo jednoduchý, slaměný přístřešek na několika kůlech.

Dovednost v pletení a tkaní jest v Africe velice rozšířena. K výrobě zbraní všude užívají železa. Koží zvířecích užívá se přerozmanitým způsobem, ale koželužství jest černochům řemeslem neznámým. K ozdobě těla užívá se hlavně drahého drátu měděného. Zlato a stříbro nikdy nemělo a nemá dosud v střední Africe významu. Měď jest největším jejich šperkem. K ochraně obilí a zásob před krysami, termity a před různým hmyzem jiným věsí hrnce na lešení z tyčí nebo na větve stromů, vůbec někam do výše, aby nic k nim nemohlo.

Náčelníci a kouzelníci, kteří zhotovují všeliké amulety a předměty na ochranu proti nemocem, zlým duchům a hadům, jsou osoby, jimž vzdává se největší úcta. Výsledky činnosti missionářské nejsou veliké. Víra Mohamedova šíří se rychleji.

Pevnina africká vyznačuje se také nevelikou rozmanitostí oby-

vatelstva. Národopisci zpravidla dělí je ve skupinu mouřenínů domácích a ve skupinu národů přistěhovalých, řadíce Hovy, obyvatele na Madagaskaru, ku plemeni malajskému. Všech počítá se nyní na 150,000.000. Nejhustěji lidé bydlí v Egyptě Dolním (někde 200 na km²), nejřidčeji v Africe jižní. Sahara a poušť Libycká má rozsáhlé prostory neobydleny. Opravdoví černoši žijí v prostřední části pevniny po obou stranách rovníku. K nim se počítají Bantuové, to jest Kafrové, Bečuáni, Zulové, Matabelové, obyvatelé Afriky Jihozápadní, nitroafrického území jezerního a pobřeží východního vedle obyvatelstva v území Kongu, Ogove a Kamerunu.



Černoši kmene Dinka.

Hottentoti tvoří kmen sami pro sebe, skoro bychom řekli trosky velikého kmene kdysi čistého, nyní rozmanitými živly černošskými pomíšeného. Křováci jsou jim podobni. Hottentoti a Křováci ku pravým černochům se neřadí.

Bantuové, Hottentoti a Křováci jsou dle M. Reymonda nejstarší domácí plemena africká, k nimž lze připočísti trpaslíky kmenů Batua, Vambutti, Akka, Ohongo, Doko a j., jichž sídla prostírají se od 20.° jižní zem. š. k mysu Dobré Naděje.

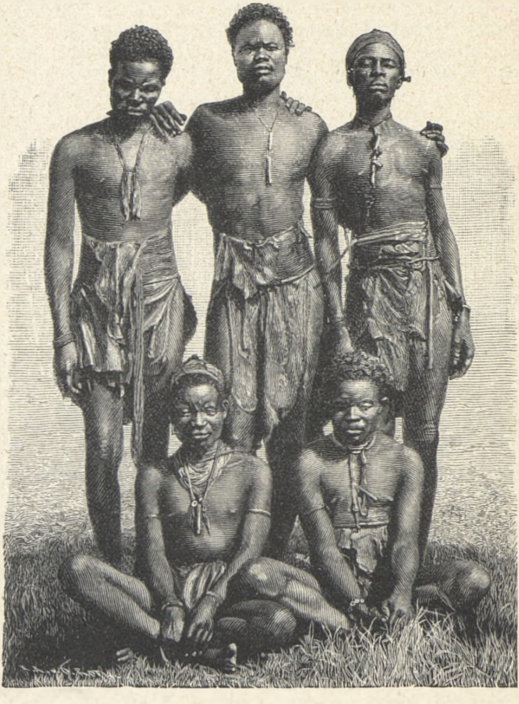
Severně od rovníku žijí černí Sudanci, Fulbové nebo Fellatové, k nimž řadí se černoši kmenů Mandingo, Josuba, Haussa, obyvatelé říší Bornu, Bagirmi, Wadaie, Darfuru, kmenové bydlící v poříčí Nilu a v poříčí nilských přítoků (Bari, Dinka) a j.




Ležení Beduinů.

Při pobřeží Středozemního moře usadili se později černoši středomořští a přistěhovalci nečernošští.

Z obyvatelů přistěhovalých část jsou potomci Hamitů, jichž praotcem byl dle podání biblického Cham, a kteří asi přede vznikem staré říše Egyptské do Afriky se přestěhovali, bydlivše před tím se Semity v Asii Přední. Tito Hamité nenáležejí k Semitům ani k černochům. Zástupci jejich jsou staří Egypťané, Berbeři (Tuaregové) až k oase Sivahu, ethiopští Nubiové, Bišarinové, Danakilové, Šilukové, kteří provozují orbu, chovají dobytek a po Nilu provozují na velkých lodech říční obchod, Gallové a Somalové na nejzazším východě. Kmeny Teda nebo Tibbu nelze dle Nachtigalla míti za Berbery. Druhá část obyvatelstva severoafrického jsou potomci semitských kmenů arabských (Habešané a Beduini), kteří v době historické tam se dostali a rozšířili se po celé severní Africe do Sudanu, do Sahary a podrobili nejen Berbery, nýbrž i černochy. Berouce si pěkné černošky do harémů, pomísili se značně s krví černošskou. Mezi černochy a přistěhovalými kmeny hamitskými a semitskými vznikly kmeny míšenců, z nichž zachovaly se říše Niamniamů, Monbuttů (Mangbattů), Massaiův a j.


Černošští obyvatelé v Africe Jihozápadní při řece Tioge.

Z těchto vynikli zvláště Massaiové, v nichž zachovalo se více krve černošské nežli jiné. Jejich š̈ilí bojovníci zvláštním způsobem vycvičení byli postrachem sousedům a karavanám. Tužili se ve zbrani

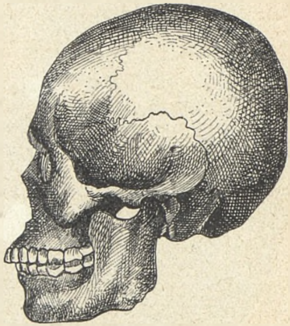
a v boji jako Sparťané, masitou stravu vyměňovali každého půl měsíce za stravu mléčnou, čímž nabývali nevšední pružnosti, statečnosti a nepoddajnosti. Nepřemožitelné řady jejich ozbrojené kopím a štítem, v strašných útocích i proti puškám poskytovaly pohledu povznášejícího, podivuhodného. Ale všechna síla jejich rázem poklesla, když strašlivý mor napadl stáda jejich, a zchudli. Niamniamové a Monbutti mají sídla svá na předělu vod řek Šari, Nilu a Kongu od 5.° do 10.° sev. šířky a jsou pověstni jako kanibalové čili lidojedi, kteří obětmi lidskými hledají smíření s bohy a jedí maso nepřátel padlých i zajatých. Kanibalismus Monbuttův předčí dle Schweinfurtha nad kanibalismus všech ostatních národův afrických.

V dobách dřívějších, pokud úžasné prostory nitroafrické nebyly známy, mělo se za to, že šíří se v nich liduprázdné pustiny. Leč není tomu tak. I tam, kde cestovatel nenalézá pevných sídel, kočují v neobydlených prostorách černošští kmenové hledajíce pro stáda svá občasného pobytu, zvláště na okrajích pralesa a v blízkosti pánví jezerních. Nikdo by neuvěřil, že v nitru temné Afriky, v končinách úplně neznámých kvetou říše jako v Evropě, že říše ty střehou hranic svých a vedou války za svobodu, volnost a nadvládu podobně jako v Evropě. Černoši mají své státy, mají svoji politiku. I v nitru Afriky mění se hranice říší, jichž jest počet veliký. I tu rodí se černí geniové, kteří poznavše schopnosti svého národa, jeho sílu a způsobilost, stavějí se v čelo jeho a podmaňujíce mocí válečnou a duchem své sousedy, zakládají říše, jichž hranice jsou nekonečné. Zakládají říše světové, jako se dělo a děje v státech bělošských, a když bystrozrak geniův uhasne, když mocná ruka jeho, ovládající vášnivé, hrozné, ale poddajné kmeny, ochabuje, rozpadají se opět v krutých válkách občanských. Všechny ty snahy mají za podklad hrubou moc a v málokterých případech povzbuzují lid k velikým činům ideje vznešené, nad úroveň všedního života se povznášející. Co jmenujeme v Africe kulturou, dlužno považovati za plody snah Arabův a Evropanův, neboť jen tam patrny jsou stopy umravnění, kde stanuly nohy jejich. Jediné snad černošské říše B o r n u, B a g i r m i a ještě některé mohou se vykázati vlastní, pradávnou vyspělostí kulturní, ale lesk její vedle kultury severní nápadně bledne.

Prokázáno jest, že Arabové mohamedánskou kulturou svou v Africe dodělali se podivuhodných výsledků. Náboženství jejich proniklo daleko za rovník na jih, do samého srdce afrického, bez hluku, bez obětí, bez násilí, bez pomoci věrozvěstů, mnohem dále a vítězněji, nežli křesťanství se svými missionáři všech různých sekt. Islam ujímá se všude s rychlostí neobyčejnou, poněvadž věrouka jeho přiléhá těsněji ku představám o božství a k životu fetišských černochů, jsa v některých věcech přímo prostředkem civilisačním. Ba lze říci, že Arabové osvětovou přeměnu lidstva černošského založili sami. Leč pozorujeme též, jakmile cizí vlivy dotkly se života a mravů černošských, že jeví se nápadný úpadek a stagnace zejména v původním vývoji průmyslovém a uměleckém. Evropská civilisace neoživuje a nevzpružuje ducha domorodců, působic rušivě v jejich dosavadní

činnost. Čím úsilněji vliv evropský na umravnění národů afrických působí, tím méně vyvíjí se jejich síla výrobní, a závislost jejich ve všech potřebách „z jemnělého“ života na Evropanech jest stále patrnější. Konkurrence s cizinou jest nemožna, a snaha po napodobení nemůže ani vyklíčiti.

Cestovatel Jiří Schweinfurth dělí Afriku dle výše vzdělanostní ve tři části, jejichž ideální hranice lze stanoviti podle toho, kam až zasáhl ruch obchodu světového. Pobřežní pásmo zaujímá ty krajiny, kam Evropané zanesli střelné zbraně a kde zdárně vyvíjí se přímý obchod se všemi národy. Hlouběji do pevniny zasáhá pásmo krajin, v nichž evropské trhy zastoupeny jsou jediné výrobky bavlněnými k odívání polonahého obyvatelstva, výrobky kovovými, hlavně nádobím k vaření a sirkami. Tu jsou zprostředkovateli obchodními domorodci. Uvnitř pevniny pak jsou území světem evropským vůbec nedotčená, kde lidé chrání nahoty své vydělanými kožemi hovězími nebo kožišinami a o vyšším vzdělání nemají potuchy. Mezi jednotlivými pásmy lze si ještě mysliti pásma přechodná. Mezi pásmem druhým a třetím žijí národové, u nichž nejvýše se cení měď a perly; tu kvete dosud obchod s otroky.



Lebka vzrostlého černocha.

Barva pleti černochův není černá, jako na př. barva havraní nebo barva uhlí kamenného; většinou převládá hněď čokoládová, přecházející do žlutohněda a hnědošeda. Poněvadž v Africe lidé mísí se více nežli v Evropě, barva pleti nemůže zůstati stejně intensivní. Lidé, kteří žijí na slunci a na vzduchu, jsou zajisté černější nežli lidé kteří zdržují se ve stínu a v místnostech uzavřených. Hlavními známkami černochův jsou: tmavá barva v obličeji a na těle (na dlaních a na chodidlech světlejší), černé, hrubé, husté a kadeřavé vlasy, hodně ku předu vystupující čelisti, tlusté a nadulé rty, veliké zuby, široký a plochý nos. Kůže jejich stále se potí, je chladná a lesklá.

Černoši jsou lidé prostřední velikosti. Jsou větší nežli Hottentoti a nežli Křováci, ale menší nežli Massaiové a Kabylové. Průměrná jejich výše obnáší 172 cm, největší 183 cm. Váha těla černochova jest menší nežli poměrná váha bělocha nebo Mongola. Kde žijí svobodni a v dostatku, tam jsou vyvinuti a jeví pěkné nadání. Lebka jejich vyznačuje se zvláštní pevností. Stanley vypravuje, že rány kyjem, „které by jinou lidskou lebku rozdrtily, černocha pouze omráčily“. U přirovnání s jinými plemeny pánev černochů jest užší, čímž jak muži tak ženy zdají se býti štíhlejší. Černoši jsou v nošení břemen vytrvalí; 65—70 kg těžká břemena dovedou nésti na sta kilometrů

v největším žáru slunečním až ku pobřeží. Někteří poslové Stanleyem poslaní urazili za $4^1/_2$ dne 285 km, což jest jistě výkon podivuhodný. Ze smyslů nejvyvinutější jest u černochů zrak. Že jsou nadáni vzácnými schopnostmi, svědčí rychlý pokrok v užívání evropských zbraní, strojův a evropské kultury vůbec. Zvláště obdařeni jsou schopností naučiti se cizím jazykům a rozuměti jim. Missionáři, kteří dlouhou dobu mezi nimi dleli, chválí jejich hudbymilovnost, ač jejich pokřik válečný a monotonní ryk při zvuku bubnů v Evropanovi vzbuzuje hrůzu. V dovednostech technických rovněž nejsou docela nejapní. Práce jejich z kůže, ze železa, práce tkalcovské a řezby ze dřeva zasluhují ocenění.



**Černošské děvče z kmene Namaqua v Africe Jihozápadní.**

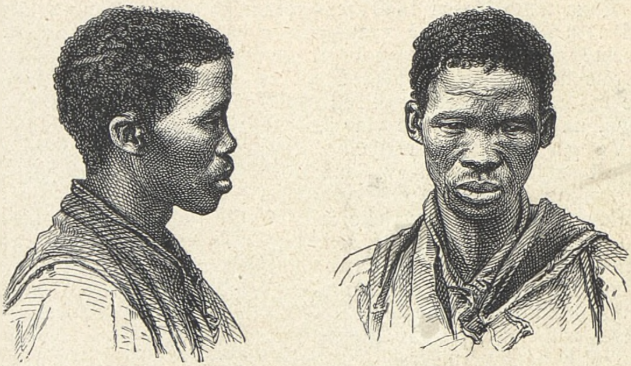
O mravních a duševních schopnostech různí se zprávy národopisců a cestovatelův. Montesquieu na př. pravil, že jest nemyslitelno, aby Bůh do černého těla byl vnukl řádnou duši. Stanley vypravuje opět, jak krásné našel mezi černochy příklady lásky bratrské a obětovnosti za soudruhy. A Livingston, apoštol černochů, tak dovedl duše jejich osvítiti, že do konce života jeho byli mu nejvděčněji oddáni. Pogge píše o černoších západního pobřeží, že jsou lehkomyslní, lhaví, líní, nedbalí, urputní a kdo ví ještě jací. Schweinfurth podotýká, že všech těch nectností z velké části jsou vinni Evropané a Arabové, kteří loupežnými výpravami do zemí jejich jen nedůvěru vzbuzovali. Staletí byli ubozí ti lidé živým zbožím, bylo zacházeno s nimi jako s otroky, byli nuceni k nejtěžším prácem s vědomím vzdělané a křesťanské Evropy. Co mohlo jiného vyklíčiti v nebohé duši jejich, nežli pomsta, odpor, nenávist k otrokářům, k bělochům? Špatné jejich vlastnosti jsou vlastnosti všech zotročených lidí. Nebyli naši nevolníci „šelmy", dokud byli v poddanství násilných úředníků panských? Neužili lži, kde by jim byla pravda uškodila? Pracovali rádi na cizím vidouce, že vlastní jmění jejich je zanedbáno? Snášeli mlčky, bez zaťatých pěstí, bez kletby nadávky, rány, okovy a popravy?

Dle nejnovějších statistik žije mezi 150,000.000 obyvatelů v Africe 105 millionů Sudanců a Bantuův, 0·5 mill. trpaslíků, 20 mill. Semitů, 20 mill. Hamitů, 1 mill. Malajů, 0·5 mill. Hottentotův a Křováků, 3 mill.

Evropanů (přes million Angličanů, skoro million Francouzů, 630.000 Němců), jichž s rozvojem obchodu a zemědělství stále přibývá. Křesťanů je tu 12 mill., mohamedánů 75 mill., pohanů 62 mill., židů přes 0·5 mill

## Africké pobřeží.

Sledujíce severní pobřeží africké od průlivu Gibraltarského k jihozápadu, míjíme mys Espartel na 35° 47′ s. š., 5° 54′ z. d. od Gr. a již plujeme ve vlnách oceánu Atlantského. Pobřeží jest ploché a písečné a záleží tu a onde z pohyblivých dun. Následkem toho je tu nedostatek dobrých přístavů; námořníci kotvívají v otevřených



Typy Hottentotů.

rejdách a kotvištích v ústích řek. Z plochého pobřeží vystupují jen někde skalnaté předhory, jako mys Blanco na 33° 15′ sev. šířky, Ras-el-Hudik neboli mys Cantin na 33° 40′ s. š. a mys Ghir, u něhož počíná pásmo Atlasské. Tu zvedají se hory až 900 m vysoko a otvírají se dobré přístavy, jako na př. u Agadiru. Odtud vlny oceánské omývají vysoké, příkré skály až po mys Nun čili Non na 28° 48′ s. š. Evropané znají mys teprve od r. 1415, kdy jej po prvé portugalské karavely opluly. Jižně od mysu Nonu hory mizejí s obzoru, a jednotvárné pobřeží zůstává s hladinou mořskou v stejné výši skoro ustavičně, dokud nedosáhneme ústí řeky Senegalu. Písek pobřežní je čistý a bílý, a vítr z něho kupí nepřehledné duny, které sahají daleko do saharského přímoří. Písku nakupilo se tu tolik, že vyplňuje dno mořské až po samou hladinu vodní a je příčinou nejpustších a nejnebezpečnějších míst, jaká plavci na svých cestách nacházejí. Pod 26° 7′ s. š. trčí do moře výběžek jakéhos horstva, jemuž říkají mys Bojador a jejž staří považovali za nej-

západnější konec světa a za cíl svých výprav. Široká úskalí a nesmírný příboj před mysem zamezují každé přistání. Proto bylo neobyčejnou událostí, když Portugalec Gil Cannes r. 1434 mys šťastně minul. Za 7 let potom Portugalci uzřeli mys Barbas (22° 20′) a mys Blanco, jenž záleží z úplně bílého písku. Mys má tři úskalí, z nichž jedno od druhého jest asi míli vzdáleno. Jižně odtud rozvírá se zátoka Arguinská, uzavřená skupinou malých ostrovů. Na dalším plochém pobřeží při 19° 22′ s. š. objevuje se mys Mirik. Pak míjíme ústí Senegalu, mys Roxo na 12° 21′, 960 km od mysu Blanca vzdálený, ústí Gambie a dostihujeme krásnými lesy pokrytého mysu Zeleného (Verde), jehož předhoří o dvou hrotech zdaleka jest patrno. Mysu Zeleného a Senegalu dosáhl r. 1455 velký benátský objevitel Alfonso de Cadamosto; r. 1456 dostihl Gambie. Přepluvše od mysu Roxa nebo Rossa 1440 km směrem jihovýchodním, spatřujeme mys Palmový, nápadně vystupující z okolních plošin pobřežních. Na cestě vidíme úrodné pobřeží gambijské, francouzskoguinejské a sierraleonské, jimiž protéká hustá síť pobřežních řek, způsobujíc všude mohutnou vegetaci. Před ústím Geby rozkládá se skupina ostrovů, na níž seslabují se vlny mořské, prudce od západu naléhající. Mys Verga záleží z písečných vrstev; mys Sierra Leone 8° 30′ s. š. jest skalnatý poloostrov, jenž stojí moři v cestě strmou stěnou, 40 m širokou.

Řev vln je tu mocný jako řev lví, dle něhož skála dostala své jméno. R. 1463 až sem na cestě výzkumné dostal se Pero de Cintra. Mysy Monte, Mesurado i Palmový zdají se býti z dáli skalními ostrovy, jsouce s pevninou spojeny pouze písečnými šíjemi. Od mysu Palmového vine se pobřeží 1300 km na východ, lehounce se na sever zahýbajíc, potom 300 km k jihovýchodu k mysu Formosu, jejž utvořily náplavy nigerské, uložené v rozsáhlé deltě. Asi uprostřed tohoto pobřeží vybíhá k jihu asi na 2° záp. délky mys De tres puntas, t. j. Tří hrotův, a mys Coast. Do končin těchto Portugalci pronikli r. 1471, s dychtivostí horečnou hledajíce konce pevniny. Břehy pevninské všude tak jsou nízké, že jest k nim na malou vzdálenost se přiblížiti, aby byly patrny. Všude jeví se písek, náplavy, laguny, nízké a sypké kosy zemské, mělčiny a dlouhé linky dunové. Části moře od mysu Tří hrotů po mys Formoso říká se zátoka Beninská.

Odtud k mysu Lopezu (1471 objevenému) na 0° 37′ jižní šířky je celkem asi 1100 km. Napřed pluje se k východu, pak k jihovýchodu a potom k jihozápadu. Zátoka tu vzniklá sluje Biaferská. Přes jižní její končiny jde rovník. Plavba tudy jest všude nebezpečná pro písečné výspy, pro mnohá úskalí, mělké dno, časté bouře a nepříznivé proudy mořské. Jsou to zvláště proudy dva, které ztěžují plavbu námořní: proud z Indického oceánu jdoucí a proudem kapským zvaný, jenž jižně od Kapska pojí se s proudem antarctickým, od jihu přicházejícím, a proud brazilský, jenž v končinách rovníkových s kapským se potkává a příčinou jest oněch historicky pověstných nepokojů na hladině oceánu, před nimiž vraceli se

mužové na moři nejodvážnější. Jako třetí rušitel klidných plaveb jest proud guinejský, jehož vlivy znáti bývají zvláště v zátoce Biaferské. Od mysu Lopezského pobřeží klikatí se k jihovýchodu, zpřetrháno jsouc nesčetnými lagunami a bahny, později se nápadně zdvíhá a zachycuje pěnivé vlny oceánu skalními břehy vzezření podivuhodného a velebného. Kde řeky vlévají se do moře, zpravidla tvoří se delty. K mysu Negru počítá se 1900 km, odkud k mysu Friu 208 km a k mysu Dobré Naděje 2020 km. Od mysu Fria skály pobřežní ustupují opět plochým, bezvodým písčinám, které nedovolují, aby se



**Pohled na Kapské Město.**

v nich utvořily přístavy. Jediná uzavřená zátoka jest pod 22° 52′ již. šířky zátoka Velrybí při ústí Nosobu.

Čím více blížíme se jižnímu cípu africkému, tím břehy stávají se skalnatější a členitější. Pod 33° j. š. rozvíjí se zátoka Sv. Heleny a jižnější zátoka Saldanha, nejjistější prý a největší mořský přístav na zemi. Schází mu však pitná voda. Odtud míjíme Kapské Město při zátoce Tabulové, mys Dobré Naděje, zátoku Falseskou a po 150 km přímé plavby ocitáme se před nejjižnějším cípem zemědílu, před mysem Agulhasem. Kapský poloostrov mezi zátokou Tabulovou a Falseskou jest 36 km dlouhý a 12 km široký. Je to vlastně pohoří, na všechny strany příkře klesající, spojené s pevninou úzkým pruhem nízké země. Nejvyšší místo sluje hora Tabulová, 1082 m vysoká. Jižní výběžek poloostrova Kapského dosahuje výše přes 600 m

(Zwart Kopp 620), od něhož poněkud jihovýchodně trčí horský hřeben přímo do moře úskalím 270 m vysokým (Vasco de Gama Pick), kteréž úskalí, tvoříc dva výběžky Cape Maclear a Cape Point (as 2 km od sebe vzdálené), jest významným a vždy památným mysem Dobré Naděje, jehož Bartoloměj Diaz r. 1486 dosáhl v ohromné bouři a jejž nazval mysem Bouřným. Král Diazův, Jan III., změnil název v případnější Cabo da bona esperança. Zátoky mezi ním a mysem Agulhasem jsou všechny otevřeny jižním větrům a příbojům.

* * *

Od mysu Agulhasu pobřeží klikatí se k východu, rýsujíc se v oblacích jako modravý pruh s osamocenými hroty. Urazivše 540 km cesty, spatřujeme mys Recife při zálivě Algoaském, v němž leží Port Elisabeth. Tu vítáme již vlny moře Indického, tajemnou rouškou kdysi zastřeného, v němž hrdě a statečně kolébaly se 8. července 1497 a ve dnech následujících lodi Vasca de Gama na cestě do končin indických.

Od zálivu Algoaského k mysu Correntu (24° 8′ j. š.) pobřeží směřuje k severovýchodu. Krásné, lesy pokryté, skalnaté vrchy ve výši 120—150 m provázejí plující tudy loď až k zálivu Natalskému. Odtud dále k severovýchodu břehy se snižují a při zátoce Delagojské přecházejí v bažinaté, lesnaté houštiny. Od mysu Correntu po záliv Sofalský pluje se přímo k severu a dále po záliv Mozambický opět severovýchodně. Mys Delgado, úzký poloostrov, leží na 10° 41′ již. šířky. Pobřeží celé této trati jest, kromě 40 km dlouhé části, jednotvárné, nízké, písečné, beze zvláštní vegetace. Na blízku ústí řek moře jest mělké a mívá tu tmavozelenou barvu, která se od barvy ostatního moře nápadně liší. Nejužší místo v průlivu Mozambickém jest 420 km; na západě jeho i na východě jest nedostatek dobrých přístavů. Podél celého jihovýchodního pobřeží afrického pohybuje se proud mořský, jehož počátky jsou někde u Arabie a Indie. K němu severně od Madagaskaru připojuje se jakýs příhon pasátový z oceánu Indického, jenž s proudem severním dotýká se až mysu Dobré Naděje, jsa příčinou neobyčejných tu příbojů.

Od mysu Delgada pobřeží zahýbá se obloukem na západ vypuklým, zachovávajíc od ústí Jubu po mys Guardafui směr opět severovýchodní. Zajímavo jest, že největší přístavní města v těchto končinách leží na ostrovech pobřežních, jako Mozambik, Zanzibar a Mambaza; 115 km od Mambazy na sever leží na pevnině město Melinda. Další břehy poloostrova somalského záležejí z příkrých stěn, které z hloubky mořské 130—600 m vyvstávají. Mys Guardafui, 11° 54′ s. š., 51° 14′ v. d., od domorodců Ras-Asir zvaný, jest skalní rovina 280 m výšky. Dále lze plouti na západ až k Berbeře, protilehlému městu anglické osady Adenu. Od Berbery pobřeží sleduje směr severozápadní, odbočuje do pevniny v zálivu Tadžurském a úžinou Bab el Mandebskou vine se jako západní

mez moře Rudého k Suezu asi 2300 km vzdálenému. Skoro všude je vysoké, původu korálového i vulkanického, často provázeno písečnými a bažinnými mělčinami, které na některých místech přecházejí v nízké ostrovy. Plavba jest tudíž při záp. břehu moře Rudého obtížná a nebezpečná. Hlavní směr parníkových cest je zrovna uprostřed moře Rudého, kde hloubka dosahuje průměrně 1000 m (Nejhlubší místo bylo shledáno pod 20. rovnoběžkou 2274 m).

Propluvše průplavem Suezským, zastavujeme se v Port Saidu na pobřeží moře Středozemního. Deltové ústí nilské dotýká se břehy svými moře v délce 300 km, jest nízké, rozsáhlými písčinami vroubeno a jen na málo místech lodem přístupno. 450 km od Alexandrie na západ pobřeží poněkud vystupuje v Ras el Mellahu a přechází v planinu Barku, která nad hladinu mořskou příkře se zdvíhá do průměrné výše 420 m. V zátokách mohou kotviti pouze lodi malé.



**Pohled na Dellys při pobřeží alžírském.**

Nejsevernější mys sluje Ras Sem a ční 500 m nad moře. Západně od Barky zalévají se do pevniny Syrta Malá a Velká v délce 930 km a v šířce 300 km. Okraje jejich skoro všude jsou mělké, písečné neb solništi provázené. Na některých místech objevují se také útesy skalní, oživujíce smutné obrysy širošírých zátok. Masrata o třech homolích je zrovna pod 15° v. d. Clenitostí vyznačuje se pobřeží tunisské, kde zátoka Gabesská a Hammametská provázeny jsouce pobřežní železnicí, oživují obchodem, sadařstvím a rozkvětem osad. S mysu Bonu (Addaru) viděti prý lze za jasného dne břehy sicilské. Západně od Addaru objevuje se již zátoka Tunisská, ve vzdušné vzdálenosti 65 km mys Farina a v dálce 125 km mys Blanco (Ras el Abiad).

Mysem Farinou počíná pobřeží severoafrické směřovati k západu a představuje se mnohem malebněji, nežli dosud. Příkré skály a hory, částečně lesy pokryté, vyplňují pruh přímořský. Jenom někde rozvírá se krajina, a několik km široké roviny dotýkají se pěnivé hladiny moře Středozemního. Tu také lidé založili osady, z nichž vznikla

města, slavná již v starém věku, jako Karthago, Hippo Regius (Hippone), Dellys, Icosium (Alžír), Julia Caesarea (Cherchel), Caltadia a jiná.

Tak jeví se krajiny tunisské, alžírské a marocké až po průliv Gibraltarský. Celkem tato část pobřeží afrického jest nejživější a nejpřístupnější, ač mocné proudění z oceánu Atlantského, zátoky k severu otevřené a nedostatek ostrovů způsobují lodem dosti nesnází. U Ceuty a Tangeru pobřežní stěny skalní dosahují výše až 826 m; naproti Gibraltaru 429 m.

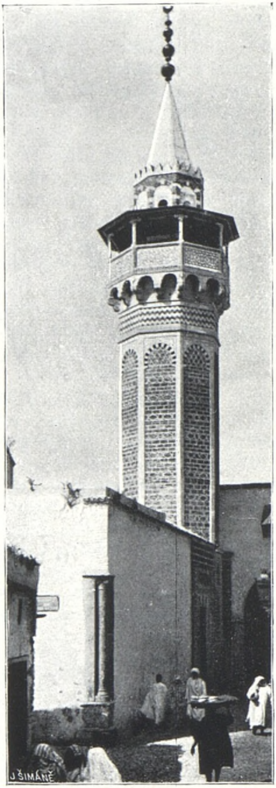
# Afrika severní.

## A. Země atlasské.

Pozorujeme-li mapu Afriky, shledáváme, že jako Asii lze i obrovskou pevninu její rozčleniti v několik zaokrouhlených, odlišných celků, jakýchsi soustav poměrů přírodních. Nad jiné celky vyznačuje se poměry svými severní pobřeží africké od mysu Nonu po mys Bon, v jehož okršku rozkládají se: sultanát Marocký, francouzská osada Alžír a Tunis. Krajina nápadně vystupuje z blízké pouště saharské a vyznačuje se nejen složením geologickým, nýbrž i rozčleněním pásem horských. Právem jmenuje ji Karel Ritter Malou Afrikou, podobně jako jmenujeme nejzápadnější půlostrov asijský Malou Asií.

Na severu omezuje tuto část severozápadní Afriky moře vodní od mysu Nonu po mys Bon, na jihu moře písečné, sousední Sahara. Prostupuje ji pohoří Vysoký Atlas, Malý Atlas, Antiatlas a různá ještě pásma horská. Celá vysočina při bedlivějším pozorování mapy zdá se býti osamoceným celkem, od ostatních horstev afrických odděleným, jakoby vysočinným ostrovem. Arabští zeměpisci nazývali tudíž tuto skupinu horskou případně „ostrovem západu", poněvadž značně liší se od ostatního území afrického ve všech vztazích, podobajíc se spíše zemím při moři Středozemním: Španělům, Portugalům, Italii nebo jižní Francii. Ohromná vysočina má délky na 2250 km šířky, od severu k jihu 260—520 km a plošného obsahu přes 1,156.350 km$^2$.

Poněvadž podnebí podobno jest podnebí jihoevropskému, plodiny a živočišstvo „předoafrické" jeví s jihoevropským nápadnou podobnost. Olivy, pomorančníky, citroníky, vavříny, mandloně, fíkovníky, myrty, lentišky, bílé topole, aloe a j. rostou tu jako v Řecku nebo na Sicilii. To vše poukazuje k tomu, že jest pravděpodobno tvrzení Karla Vogta, jenž praví: „Hornaté pobřeží severní od starší pevniny africké v dřívějších epochách geologických úplně se oddělilo a teprv později opět k němu bylo připojeno. Zeměpisně i geologicky je Tunis až k Malé Syrtě, Alžírsko a severní Marokko souvislým celkem, v němž každé rozdělování a členění terrainu bylo by umělé a tudíž nepřirozené."




Mešita v Tunisu.



Minaret mešity el Azhar v Tunisu.

Vysoký Atlas rozprostírá se pouze v Marokku. Kdo by názvem Atlas pojímal vysočinu pronikající Marokko, Alžírsko a Tunis, mýlil by se. Dle složení, výšky, seskupení a směru pásem lze totiž pozorovati tři části v soustavě hor, která na první pohled zdá se býti pásmem jednotným. Západní a střední část, při tom nejvyšší, má ráz hlavního pásma a jest rozvodím mezi stupňovinou severní a Saharou na jihu. Omezuje se pouze na Marokko, a domorodci jmenují ji „Idrar Nderen“. Dle Gerharda Rohlfsa tato část má jediné nárok na starodávný název „Atlas“, jehož však nikdo z lidu neužívá a nezná. Pne se obloukovitě od mysu Ghiru při moři Atlantském ku předhoří el Deir u moře Středozemního. K severozápadu pásmo sklání se zvolna a stupňovitě, k jihovýchodu příkře v délce 700 km, odděleno jsouc údolím, zvaným vadi Sus, od Antiatlasu, horstva s Atlasem rovnoběžně. Soustava marocké vysočiny atlasské záleží vůbec z rovnoběžných hřebenů, jimž ve směru od východu k západu zvolna výšky ubývá. O vysočině této do nedávna neměli jsme náležitého ponětí, ačkoli řada cestovatelův odvažovala se do nehostinných a nepřátelských krajin vniknouti a záhady nitrozemských tajů rozluštiti.


Mladá Kabylka (Berberka).

Dle zpráv Rohlfsových, Balansových, Hookerových, Mawových, Reinových, Kochových, Lenzových a jiných mladších badatelův Atlas Vysoký na nejzazším západě, kde jej Rohlfs překročil, vybíhá v nesčetné široké i úzké odnože, směřující ku pobřeží mořskému. Mezi pobřežím a poledníkem marockým jest nejdůležitější část pohoří, kterou Hooker teprve r. 1871 poprvé uzřel. Hřbet horský jižně od města Marokka zvedá se do výše 3500—3760 m. Nejvyšší vrcholy jsou východně od hl. města, kde při pramenech Muluje hora Džebel Ajaši dosahuje 4500 m, na niž sníh leží čtyři pětiny roku. Vysoký Atlas je drsný, pustý, těžce přístupný, s průsmyky nesnadno dostupnými, v jejichž propastech sníh bývá ještě ke konci května ve výši 2500 m. Ledovců v Atlasu není. Dle Lenze, jenž Atlas r. 1880 přešel mezi

Marokkem a Tarudantem, horstvo záleží ze čtyř členů. Člen nejsevernější, 600—1200 m vysoký, skládá se z měkkých vápenců. Druhý je s ním rovnoběžný a zůstává ve výši 600—900 metrů širokou planinou s nesmírným počtem osamocených vrchů pískovcových. Třetí člen je pásmo příkrých kuželů, z tvrdého pískovce složených, a čtvrtý konečně, 1220 m vysoký hřbet horský, jest vyplněn křemenem a tvrdými břidlicemi. Jižně od těchto pásem rozvíjí se krajina Vad Nun, protékaná vadí Asakou, a ještě jižněji na okraji samé Sahary údolí vadi Draa s opravdovou řekou pouště téhož jména. Vadi Draa má délku Labe a vody hojnost v celé době letní, pokud teče směrem jižním. Jakmile se obrací k západu, vody stále ubývá hojným zavlažováním okolních polností, až mizí v písčinách.


Gazela ze stepí berberských.

V střední části Atlasu cestoval r. 1864 Rohlfs a popisy svými ji osvětlil. V ní je největší řeka marocká Muluja, vlévající se do moře Středozemního. Východní část Atlasu prozkoumal anglický kapitán Colville roku 1879. Tu není to již Atlas mohutný, vysoký, v Ajači s Monte Rosou závodící, nýbrž Atlas v planiny se rozšiřující, jehož hlavní osa však směr horstva zachovává. Šířka planin obnáší 80 až 170 km. Povrch jejich má ráz stepí a vyznačuje se občasně naplněnými solnými jezery a bahny, jimž říká se „sebkha“ nebo „šoty“. Konec pak východního pásma Atlasského rozštěpuje se v mnoho pobočních hřbetů, z nichž některé pnou se až do Tunisu, kde končí mysem Bonem.

## 1. Sultanát Marocký.

### a) Část všeobecná.

Krajina severně od Atlasu k oceánu Atlantskému a k moři Středozemnímu je z větší části úrodná a plodná, jsouc protékána značnými přítoky, jako jest Sebu (Sbu), Um er Rbia, Tensift. V Alžírsku podobným krajům při pobřeží říkají „tell“. Nejméně úrodný jest kraj Angad, jižně od středního toku Muluje, ovšem tehdy, není-li dosti vláhy. Prší-li v čas, celé okolí proměněno bývá v širá oraniště, na nichž bujejí všemožné druhy obilí. Planinu severní dělí Th. Fischer, jenž ji r. 1899 procestoval, v několik pásem: nejblíže Atlasu rozeznává pásmo zavodňovaných oas s umělými, starodávnými stokami; pak

široký pás stepní nejméně zalidněný; blíže k moři pás úrodné půdy v šíři asi 50—70 km, v němž není stromů, podobně jako není stromů v stepech. Tu vykvetla velká města marocká Fes, Marokko, Mekines. Na samotném pobřeží šíří se pruh dunový, za nímž jest již moře.

Podnebí jest v Marokku ze všech zemí severoafrických nejkrásnější, nejzdravější a k obývání nejpříhodnější. To odtud, že krajina má celkem velkou absolutní výšku, stálé chladné větry, z obou moří vanoucí, že stráně hor pokryty jsou dosud skvostnými lesy, které působí ochlazování žáru letního. Řeky mají i v létě vodu, a nikde není bažin a močálů, jaké bývaly v Alžírsku před příchodem Francouzů. Skutečné zimy Marokko nemá. Rtuť v teploměru na planinách neklesá pod bod mrazu. V horách padá někdy sníh, jejž potom v úžlabinách dlouho jest viděti. Na místě zimy ohlašuje se doba dešťů, která trvá celkem od října do března a dubna. V době té naplňuje se kdejaký potok a odvádí vodu k jezerům solným nebo k moři. Leč neprší zároveň v celé zemi. Pohoří Atlas upravuje jaksi trvání dešťů. Mraky zastavují se na severních jeho svazích a klesají v podobě deště k zemi v přestávkách od října do dubna, kdežto na svazích jižních prší pouze v lednu a únoru, při čemž deště zasahují krajiny po 7° 40′ záp. délky od Gr., tak že provincie draaské zůstávají dešti nedotčeny. Podnebí pobřežní rovněž je dosti zavlažováno a příznivo vývoji plodin hospodářských. Tanger na př. má ročních srážek vodních průměrně 825 mm. Na pobřeží atlantském chladné proudy mořské způsobují až do pozdního léta husté mlhy, které zahalují sousední černozemí a opatřují je bohatou rosou. Teplota jest snesitelna; Tanger má střední roční teplotu 17·8°, jižně ležící mys Juby 18·2°. Rovněž rozdíly teplotné jsou přiměřené. Maximum shledáváme v Mogadoru + 30° (menší nežli v jižní Evropě), minimum + 11°. Uvnitř země jsou rozdíly jinaké, větší. V Marakeši na př. + 39° (v září) a — 1·1° (v únoru). Prudké větry vanou z oceánu po celý rok a ztěžují přistání v otevřených rejdách atlantských.



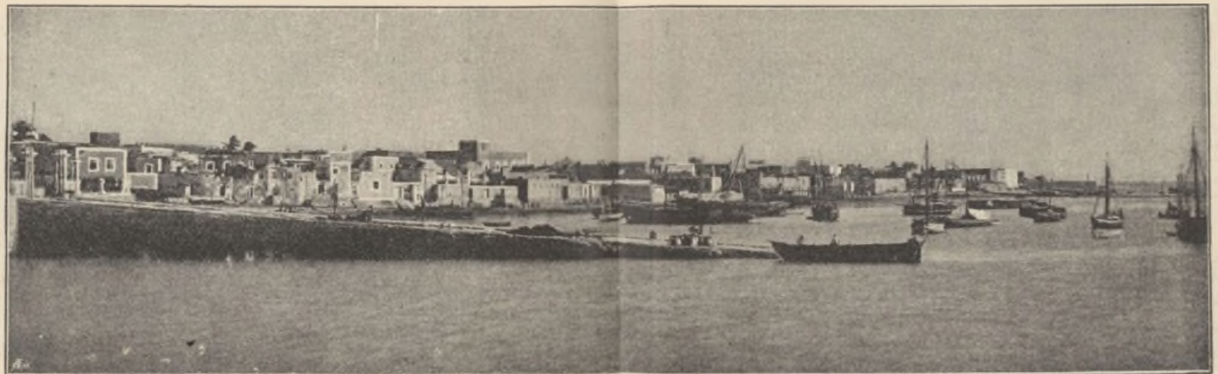
Ichneumon žijící při řekách marockých.

Živočišstvo a rostlinstvo bylo původně v zemích atlasských a

zvláště v Marokku velmi bohato. Ale nešetřením některých zástupců zvířeny a nerozumným hubením lesů ubývá obého velice. Z dravců lev jest z Marokka nadobro vypuzen, pardal objevuje se zřídka kdy; jenom šakal a hyena jsou velmi rozšířeni a zákonem před hubením chráněni, poněvadž požíráním zdechlin jsou velmi užiteční. Z domácích zvířat chová se nejvíce koní, mulů, velbloudův, ovec a koz. V stepích žijí gazely, při řekách ichneumoni, v rákosinách a písčinách vodních želvy a spousty pijavek. Kromě rostlin, které rostou v zemích jihoevropských, shledáváme tu mnohé jiné druhy východní, jež podařilo se aklimatisovati. Nejbujnější vzrůst rostlin tropických jeví se v jižních oasách, a to rostlin výhradně tropických.

Pokud se týče nerostů, země atlasské poskytují železa, olova, mědi, rumělky a kamenné soli. Drahých kamenův a uhlí není. Nejvíce darů přírodních má Marokko, ale využitkovati jich náležitě dosud nelze, poněvadž scházejí železnice, upravené silnice, mosty a splavné řeky. Spojení Marokka se zeměmi sousedními udržují pouze cesty karavanní z Fesu a z města Marokka průsmykem Bidannským do zemí černošských, dále z oasy Tafiletu do oasy Tuatu a do zemí sudanských při jezeře Cadském, do Tlemsenu v Alžírsku a jinam. Cesty ty jsou sice živé, ale nepohodlné a nebezpečné. Výtěžky plodinné i průmyslové zůstávají tudíž z většího dílu v zemi, a jen část jich, jako kůže barevné marokén a safián, vyvážejí se do Evropy. Z té příčiny nejeví se v zemi nijaká snaha po zlepšení hospodářství polního a výroby řemeslné, zvláště když i přímý zákaz zabraňuje obyvatelstvu vyvážeti něco z kterýchkoliv plodin. Mohlo by se mysliti, že v Marokku jest tudíž blahobyt a všeho dost. Ale není tomu tak. Turecký despotismus, tyranský způsob vlády, rozkošnictví dvorní, netečnost a stálé nepokoje vnitřní hubí říši, že nemůže se pokroku dodělati.

Hranice zemské nikde nejsou přesně vytčeny, a proto jest skoro nemožno stanoviti rozlohu území marockého a udati počet obyvatelů tu bydlících. Dle Hellwalda obnáší Marokko 440.000 km², dle „Hübnerových tabulek" 456.000 km²; s oasami a územími neodvislých malých



Přístav mozambický.



kmenův beduinských a berberských lze počítati 820.000 km². Počet obyvatelů kolísá mezi $6^1/_2$—12 milliony. Rohlfs udává $6^1/_4$ mill., Tissot 12 mill., Hübner 7 mill.; ve skutečnosti jest přes 8 mill. hlav. Z nich Berberů $4^1/_2$ mill., Arabův a Maurů $3^3/_4$ mill., židů 0·15 mill., černochův a míšenců 0·25 mill., křesťanů 5000. Berberové, k nimž počítají se rolničtí Kabylové, obývají Atlas a jižní jeho svahy. Arabové jsou po většině kočovníky, Maurové úředníky a kupci. Černoši z většího dílu otroci. Židé bydlí ve velkých městech, zvláště na pobřeží. Jsou peněžníky nebo obchodníky, a vládnoucí národ jimi pohrdá. Křesťané přišli odjinud a žijí nyní roztroušeni v malých osadách po všech městech marockých.

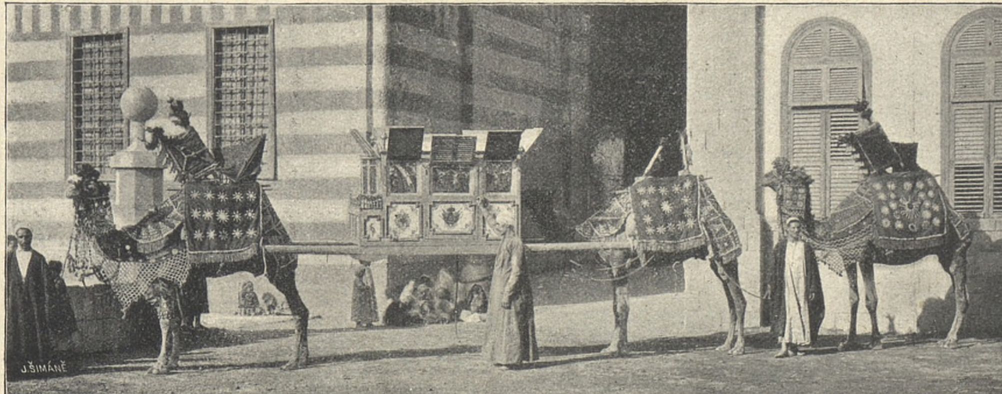
Základním typem obyvatelstva marockého jsou Berbeři, potomci starých Mauretánův a Numidů, kteří ve století VIII. po Kr. příchodem Arabů pozbyli své svobody, státní celistvosti a výbojcům jak v mravech a náboženství, tak ve veřejném životě se přizpůsobili. Bývalí páni celé Afriky severní stali se věřícími vítězného islamu. V době nynější Berbeři předčí nad Araby nejen počtem svým, nýbrž i tím, že obývají větší část území nežli Arabové. V městech naproti tomu převládá živel arabský. I lze tvrditi, že Berberů na venkově jsou $^4/_5$ všeho obyv. a Arabů $^1/_5$. Poměr v městech kloní se ovšem ve prospěch Arabů. Zhruba Berberů jsou $^4/_7$, Arabů $^3/_7$. Ačkoliv oba kmeny žiji pospolu tolik století, přece zachovaly svou rodovou zvláštnost, jak bývala za jejich praotců. Mísí se také sňatky vespolek, zvláště v městech, ale v celku jsou mezi oběma kmeny takové rozdíly, jako v době prvních výbojů mohamedánských.

Prostý pozorovatel Berbery rozeznává od Arabů dle jazyka, zaměstnání a postavy. Někde oba kmeny tak se slučují, že i zkušenému národopisci obtíž působí stanoviti něčí původ plemenný. Zvláště v městech Berbeři hovoří dobře arabsky a Arabové opět berbersky. Zaměstnáním jsou Berbeři z pravidla rolníky, jimž drahá jest půda po otcích zděděná. Také obchodují a provozují řemesla. Arabové naproti tomu nejraději kočují a chovají výborný dobytek, zvláště koňský, sídlíce v stanech, jež dle potřeby s místa na místo přená-

šejí. Usedlíci bydlí v pevných domech a ve vsech (v čarech), kočovníci v stanech, jichž 20 nebo více tvoří celek, ves, zvanou duar. Ženy arabské jsou postavy menší nežli berberské. V mládí jsou ty i ony brzy vyvinuty, hezké, tvarů plných a souměrných, ale brzy odkvétají, stárnou, nepřiměřenou stravou neobyčejně hubeněji a pro množství vrásek v obličeji ošklivějí. Veřejné postavení žen berberských mnohem jest příznivější a důstojnější nežli postavení žen arabských. Berberka jest sice částí majetku mužova, ale rozvodů manželských naskýtá se u nich méně, nežli u mohamedánů jiných, poněvadž Berbeři jsou nepřáteli mnohoženství. Dcera často k tomu jest od mládí již určena, aby byla výkupným za svobodu otcovu nebo bratrovu. Při tom ztrácí svobodu svou — stává se otrokyní. Největší a nejsvětější povinností Berberovou jest péče o čest a bytí jeho rodiny a kmene. Jako u Araba hlavní věcí jest náboženství, u Berbera předním zákonem jest ochrana a povznesení kmenové cti. I jest Berber hotov kdykoliv uchopiti se pušky a bojovati proti každému, kdo se objevuje býti nepřítelem jeho rodu, ať je to křesťan nebo dotěrný Arab. Okrade-li kdo cizince, nebo odvede-li ze sousedního kmene koně, je to ke cti a chvále jeho. Okrade-li však hosta nebo někoho, kdo může se vykázati ochranným listem kmenovým (ania), ztrácí čest a nikdo nemusí ho, zloděje, přijmouti pod stan svůj. Berberové mají zálibu v předmětech okrasných a v pestrém oděvě. Žijí jednoduše a prostě. Schopnostmi duševními vynikají nad Araby. Jsou také civilisaci přístupnější nežli Arabové severoafričtí.

Jazykem, kterým Berberové mluví v Marokku, mluví také Tuaregové v Sahaře. Berberové jmenují jej tamasirtštinou, Tuaregové temahakštinou nebo temašekštinou, a lze ji slyšeti též ve východních oasách pouště saharské, v Audžile i v oase Jupitera Ammona. Skoro čtvrtinu rozlohy africké obývají národové, kteří v různých nářečích původním jazykem tímto hovoří a přece sobě rozumějí. Berberové ani Tuaregové nemají ani neměli vlastního písma. Jediné v oase Tuatské našla se jakási písemná znaménka jazyková, která jsou rozhodně původu tuaregského. Že tamasirtština jest jazykem původním, vidno i z toho, že se žádným jazykem africkým není příbuzná.

V Marokku žije mezi mohamedány mnoho židů ve zvláštních čtvrtech, „milhas" zvaných. Pocházejí prý z rodu Judova a Benjaminova a za císaře Hadriana přestěhovali se do Španěl v počtu asi 100.000 hlav. Když Visigoti a později Arabové opanovali půlostrov Pyrenejský, židé zůstali ve Španělích, jsouce tu od Visigotův i od Arabův trpěni. Po vítězství křesťanů na půlostrově dáno jim na vůli státi se křesťany nebo ze země se vystěhovati. Na 50.000 vystěhovalo se jich do Marokka, kde potomci jejich dosud žijí. Všeobecně jsou hezčí a silnější nežli Arabové, ale strašlivá špína, v níž žijí, a nuzný oblek, v nějž se zahalují, činí je lidmi politování hodnými. Zvláště židovky vyznačují se krásou tvarů tělesných a unylostí obličeje. Proto, žijí-li na blízku mocných velmožů, harému jejich jistě se neuchrání. Mohamedáni židy pohrdají a nedovolují jim míti koně ani zbraně.




Arabský průvod svatební.

Smějí býti jen řemeslníky a obchodníky. Vynikají proto ve zlatnictví, obuvnictví a umějí dobře zpracovati železo a měď. Mnozí jsou prodavači na trzích, vyvolávači zboží, směnárníky, sluhy, ale nejraději lichvaří. Obchodu karavanního židé neprovozují, poněvadž při nejistotě osobní mohli by jmění snadno pozbýti. Při obyčejném lichvaření v malém není jim třeba pracovati a dávati se v nebezpečí. Kapitál půjčený s úroky vždy dostávají domů. Nemůže-li kdo platiti, bere se mu majetek; a není-li to dosti, dlužník zavírá se do žaláře. Zemře-li uvězněný, žid vězní jeho bratra tak dlouho, pokud rodina nezaplatí poslední unce. Jen když žalobce je ve spojení s kaidem a občas mu zasílá nějaký koberec nebo na šaty; kaid (soudní úředník) nalézá již při úřadech osoby, které vyslýchají žalujícího žida a dávají mu za pravdu. Pojmy o právu a spravedlnosti jsou všude málo vyvinuty. Lakota soudců bývá bezměrná. Kdo má peníze, má právo. Vězení jsou strašlivá. Odsouzencům nastává naprosté odloučení od světa. Političtí provinilci bývají přikováni v podzemí.

Židé v území, náležejícím přímo sultánovi, jsou pod ochranou sultánových místodržitelův a platí za to jakousi daň. Kdo mají jmění, jsou pod ochranou některé evropské mocnosti. Někteří té ochrany dosahují tím, že bydlí nějaký čas v Alžíru nebo jinde, jiní ji odkupují od agentů, kteří zastupují mocnosti v nitru země. I plynou agentům, kteří celkem málo jsou placeni, tímto způsobem pěkné příjmy do kapsy. Vnější formy svého náboženství Israelité v Marokku zachovávají nade vše přesně: klaní se Hospodinu, modlí se, postí, světí soboty a svátky, jedí pouze dovolená jídla, myjí se a koupají, když to musí býti, aby byli miláčky Jehovovými. Ale v ostatních věcech Jehova zamhuřuje obě oči. Příkazy morálky zapomínají. Poctivost nahrazují lstí, lží a křivou přísahou; spravedlnost pomstou, nenávistí a klamem; chytrost, lakotou, zbabělostí; lenost, požitkářství a opilství ctnostmi, jimiž Hospodin člověku život činí snesitelnějším. Židé v krajinách pod vládou různých kmenů podléhají různým zákonům. U kmenů s ústavou demokratickou každý žid má zvláštního pána. Kde vládne neomezený vládce, tu náležejí vladaři a nemají pána jiného kromě něho. Nejtrudnější život panuje mezi židy v údolí Vad el Abid od Vavisertu k Tabii. Navštěvovatelé našli tam tři měsíce uvězněné židovky, poněvadž jejich manželé nemohli zaplatiti svému pánovi určité sumy peněz. Zabije-li mohamedán žida, jest mu zaplatiti 30 franků ne pozůstalým, nýbrž pánu zavražděného. Jiného trestu za to není. V této krajině žid neobchoduje; má-li něco, vezme se mu to; zlatníky a kováři také býti nemohou, protože jsou chudi. I věnují se všichni ševcovině. Poněvadž se s nimi zachází jako s dobytkem, hrubnou a jsou nad míru vzdorovití. Bijí se, perou se a usmrcují jeden druhého velice často. Počet židů v Marokku páčí se na půl druhého sta tisíců. Z Palestiny přišlí židé španělsky neumějí, nýbrž mluví arabsky. Ti, kteří bydlí v krajinách berberských, mluví tamasirtsky.

V Marokku není šlechty v našem smyslu. Vznešená třída arabská jmenuje se širfa a odvozuje původ svůj od samého Mohameda. Poněvadž se neobyčejně rozmnožili, jsou jich někde celé osady.

Oslovuje-li je kdo, nutno užiti před jménem jejich titulu „sidi“ nebo „mulei“, což znamená „můj pane.“ Třída širfů má všude přednost, a práva jejich jsou nemalá. Nikdo nesmí jim ublížiti, aniž je trestati za činy nehodné. Lid má více respektu před nimi nežli před „světci“ (marabutiny). Nynější dynastie marocká záleží ze širfů. Zvláštní jest, že širfové mísí se s černochy více nežli prostý lid, berouce černošk za ženy; a tak v krvi jejich koluje jistě polovice krve černošské. Zejména černoši kmenů Haussa, Sourhai a Bambara zastoupeni jsou v Marokku jako obyvatelstvo typické. S otroky černošskými zachází se všude celkem dobře, a skoro vždy nabývají po řadě let úplné svobody.



Marocká černoška s dary svatebními.

Neomezeným pánem nad životem a smrtí je sultán. Je vrchní hlavou státu i církve, a nižádné ministerstvo a státní rada jeho vůle a přání nemůže zastaviti. Příjmy jeho činí desetina výnosu z půdy, cla a dary. Rozkáže-li sultán, bohatý Arab musí odevzdati mu tolik peněz, kolik žádá. Odvolání k vyšší mocnosti není. A nebýti takových krutých, absolustických nařízení, lid by ani nebyl spokojen. Takhle se mu to líbí a žije se mu dobře. Vzdělání jest velmi malé. Vyučování provozují jednak zkoušení učitelé „fkehové“, jednak nezkoušení „talbové“, kteří kromě učitelství mají ještě jiné povolání, lazebnictví nebo krejčovinu. Ze staré vzdělanosti maurské zbylo pramálo.

Vynikajících mužů Marokkó v novém věku nevydalo. Velikých myšlenek a cílů širfové ani lid nejsou skoro schopni. Lid venkovský daleko je mravnější nežli lid městský. Krádeže, lež a podvod dějí se všeobecně, ale nepokládají se za hřích. Lhavost Arabův a Berberův tak jest rozšířena, že není tu člověka, jenž by mluvil pravdu. Z toho plynoucí loupeže a veřejné vraždy opakují se denně, zvláště v krajinách, kam nezasáhá moc vojska sultánova, a nikdo nevidí v tom ničeho závadného. Pověst nejhorší mají Berbeři z krajiny Er Rifu při moři Středozemním na severních svazích Malého Atlasu, záp. od Alžírska, jímž říká se zkrátka lupiči rifští. Bezpečnost osobní tak jest nedokonalá, že nelze po zemi cestovati bez průvodu vojenského, nemá-li vláda marocká vejíti do konfliktu s některou

mocností evropskou, jejíž poddaný byl by tu okraden nebo usmrcen. Po západu slunce přestává veškeren život i ruch na veřejných cestách, poněvadž není na nich jistoty.

O všeobecném rozvoji průmyslu marockého nelze mluviti; na výši stojí pouze některá odvětví, zejména koželužství, výroba fesů, vlněných stuh a drahocenných opasků, tkalcovství, hrnčířství, výroba emailovaných kachlíků, jimiž se obkládají zdi, a pověstné kovotepectví. Město Fes jest hlavním městem průvozního obchodu mezi Evropou a nitrem africkým. Nepřehledné karavany táhnou každoročně na jih s látkami fesskými, se sukny anglickými, sklem benátským a janovskými korály. Německo dodává prach, zbraně, zrcadla, Španěly tabák a cukr, Nizozemí péra, Tyroly rozmanité krabice a dýmky, Francie voňavky a zboží toiletní atd. Karavana po cestě k svému cíli jest vlastně pohyblivým tržištěm, v němž na všech stanicích se kupuje, prodává a vyměňuje. Obchodníci přibírají na oasách soli, zlatého prachu, pštrosích per, bílé klovatiny ze Senegalu, zlatých šperků ze zemí černošských, koření a otroků.

Cizinci nejdříve nápadna jest v městech marockých bohatá barvitost, řasnatost a různotvárnost oděvů jak mužských tak ženských. Naše jednotná móda vedle oděvu Maurů je příliš jednoduchá. Přirovnáme-li svůj klobouk k velikým a volným turbanům jejich, své úzké kalhoty k jejich bělostným kalhotám, svou chudou halenu k jasmínově bílým neb růžovým jejich kaftanům, zdáme se sobě býti prostými brouky vedle pestrých, nádherných motýlů. Nejvíce však se líbí dlouhý, vlněný nebo hedvábný šat, haik, jenž pěkně ovinut jsa kolem turbanu, na záda splývá a kolem těla otočen v řasnatých záhybech padá až na paty a zakrývá syté barvy spodního oděvu. V nejjemnějším vánku se pohybuje, plápolá, nadýmá, vlaje a skýtá člověku obrysy vzdušné vidiny. Takto příznivý dojem způsobuje ovšem oděv boháčův. Oděv chudých bývá prostý a často rozedraný. I tu hodí se na nejubožejší lid případný výrok, že oděv jejich záleží z mnoha děr kusy látky spojených.

Také nápadna jest všude zdrželivost, s kterou Maročané k cizincům přicházejí vstříc. V městech od břehů mořských vzdálených zdrželivost přechází v odpor, nenávist a pomstychtivost. Původ svůj má v porážkách, jimiž mohamedáni v boji tisíciletém od zbraní křesťanských byli stále jižněji zatlačováni a výbojů svých zbavováni. Aby nenávist se neumenšovala, o to pečují dervišové, kteří v modlitbách a náboženských obřadech břitkými slovy rozdírají a rozplameňují duše věřících. Dervišové, jsouce již zde na zemi za svaté považováni, tím více lidu se vnucují, čím více se zohavují a těla svá zraňují. Největší přízně požívají kněží řádu jemdušského a aisanského, kteří v náboženské blouznivosti, hraničící s nerozumem a šílenstvím, chodí nazí, nemyjí se, nestříhají a před očima zástupů polykají mísy živých žab, žížal, štírův a hadů.

Marokko jest absolutním mohamedánským sultanátem, a sultán jejž zvyklí jsme jmenovati císařem, jest na okršku zemském nejméně omezeným panovníkem. Ovšem že při rozsáhlosti hranic náležejí k cí-

saťství marockému některá území, která pouze jmenem závislá jsou na šerifském majestátě, uvolňujíce poddanost svou v občasných krvavých vzpourách. Říše, jež druhdy dělila se ve dvě království, Fes a Marokko, dělí se v okresy, z nichž mnohých noha sultánova se dosud nedotkla. Řeku Sebu mimo čas válečný panovníci maročtí nepřecházejí. Sídelními městy jsou Fes, Marokko, Mekines a Saleh-Rabat, kudy ubírává se sultánský dvůr na cestě z Fesu do Marokka (400 km). Vlastní název říše jest Mohgrib-ul-Aksa, t. j. nejzazší západ. Nynější dynastie vládne od r. 1547. Diplomatické styky Marokka s mocnostmi evropskými upravily se teprve ke konci XVIII. století, od kteréž doby dvůr počal se civilisovati. Muley-Sulejman (1794 až 1822) odstranil křesťanské otroky a omezil námořní lupičstvo.



Berbeři ubírají se do města na trh.

Vojsko marocké jest pravidelné a nepravidelné. Vojínem může býti každý schopný muž. Veliká pověst doprovází zvláště arabskou jízdu, jejíž statečnosti, odhodlanosti při strašlivých útocích odolati mohou jediné chladnokrevní vojíni francouzských a anglických legií. Vojsko řadové dosáhlo výcviku od důstojníkův evropských, ale zdatnost jeho dosud se neosvědčila. O rekrutýrce marocké vypravuje se toto: Četa vojínů chvátá ulicemi města, zajímá určitý počet mužů mladých i starých a odvádí je do vězení. Tu přinuceni jsou podepsati slibný list, že na zavolání ku „praporům“ se dobrovolně dostaví. Jak asi příjemný je život vojenský, vysvítá z toho, že mužstvo, když se povolává, zpravidla se nedostavuje.

### b) Místopis.

Sídelní město Fes náleží dle popisu cestovatelů k nejhezčím městům africkým. Prostírá se mezi dvěma návršími, která zbytky bývalých opevnění korunují. Má podobu nepravidelného osmiúhelníku. Městem protéká Wed Fas, vodný přítok Sebu, a dělí je ve dvě části:



Fes v Marokku.

v staré město na pravém břehu a v nové město na břehu levém. Kolkolem vine se stará, napolo rozpadlá zeď, opatřená cimbuřím a mohutnými věžemi.

Vystoupí-li pozorovatel na některou z jmenovaných výšin, naskýtá se mu neobyčejně zajímavý obraz před očima. Nesčetné bílé domy s plochými střechami, štíhlé minarety a věže, zelené střechy mešit (počtem 100), nad nimiž čnějí obrovské palmy a houštiny olivové, působí dojmem nezapomenutelným. Hned rozeznati lze obrysy staré metropole, z níž nynější město vyvstalo, jsouc obklíčeno se všech stran silhuettami trosek pevnostních, oblouků, přes něž vedly staré vodovody, hrobů prorockých, cisteren a různých jiných stave-



**Partie z arabského hřbitova.**

nišť. Uvnitř však města Fesu, jako ve všech ostatních městech marockých, překvapuje nepořádek, nelad, nečistota a strašná atmosféra odlehlých čtvrtí. Evropané jsou hosty nevítanými. Každý se za nimi obrací, děti běhají za nimi, tu a onde zvedá se k cizincům zaťatá pěst z nenávisti, která roste v projevy nepřátelské a občas i v řeže krvavé. Bez průvodu vojenského a bez úředního listu průvodního neradno cizinci pohybovati se nejen po ulicích města, nýbrž i v nejbližším jeho okolí. Fes vyznačuje se největší mešitou v severní Africe, vystavěnou na třech stech sloupů mramorových a zvanou „Džema Kurabin“, značným obchodem a průmyslnou činností. Universita Dar-el-ibn byla ve středověku z nejpověstnějších a vypisovala poetické závody, k nimž se scházeli Arabové ze všech končin afrických. Ještě nyní akademie fesská uděluje učeným lidem zvláštní diplomy. Červené čepice turecké, „fesy“, připomínají město, po němž jsou na-

zvány. Ulice městské jsou úzké, někde příkře vystupující, někde napříč sestupující, kamením a štěrkem pokryté. Průčelí domů zdají se býti pevnostními zedmi, nemajíce oken ani jakých ozdob. Každé chvíle přijde se do tmavého průchodu, v němž nutno rukama hmatati, abychom do zdi nebo do člověka proti nám kráčejícího nevrazili. V pravo i v levo ulice rozvíjejí se uličky slepé, plné koutů, temných děr, pobořených sklepení a jam, v nichž trouchnivějí zdechliny leckterých zvířat, smetí, odpadky, slupky melounův, okurek a výměty lidské. Vše zahaleno jest v pološero a vydává nesnesitelný, omamující, deprimující zápach, tak že chodci třeba jest se zastaviti, aby se vzpamatoval a vzduchu nahltal. Ve množství domův a domků tolik je tu oklik, průchodův a chodeb, že vše zdá se býti bludištěm v bludišti. Konečně ocitáme se na náměstí, kde víří pravý život marocký. Tu a onde třpytí se proudy vod ozdobných fontán, pestří se nápisy a arabesky ušlechtilých mešit, směle vyklenutých bran a budov veřejných. Poněvadž v městech marockých není pouličního života ani podobné dopravy jako u nás, není tu také širokých ulic ani rozsáhlých náměstí. Zboží shromažďuje se v bazarech podél hlavních tříd, a v nich se prohlíží, smlouvá a kupuje. Velkoobchody zaujímají veliká nádvoří a budovy podél celých ulic. Lidé činí dojem, jakoby kráčeli po špičkách. Na ulicích objevuje se nápadně mnoho dětí s hlavami plnými strupů, všelikých vředův a vyrážek, starých, ošklivých žen prostovlasých s rozhalenými ňadry, skoro úplně nazí blázni s hlavami květy ověnčenými, s ratolestí v ruce, kteří ustavičně se smějí, zpívají a poskakují. (Nečteme-liž něco podobného o Jerusalemě na str. 92. I. dílu „Asie“?) „Tu a onde objevuje se ‚svatý‘, přetloustlý muž, nahý od hlavy k patě, opírající se o kopí červenou látkou potažené. Úkosem pohlíží na nás a mumlá k mimojdoucím něco nesrozumitelného. Hned po tom uzřeli jsme čtyři vojáky, kteří vlekli s sebou zraněného a zakrváceného člověka. Byl to zřejmě při činu lapený zloděj, poněvadž děti za ním běžely a volaly: ‚Ruku, ruku useknout!‘ V jiné ulici potkali jsme dva muže s marami, na nichž nesli mrtvolu zabalenou v plátěný pytel, k věčnému odpočinku. Mimovolně ptal jsem se sám sebe, sním-li či bdím? Je-li město Paříž a Fes na témže světě?“ (E. de Amicis). Obyvatelů žije tu 140—150 tisíc.

Druhé město dle velikosti v císařství jest Marokko nebo Marakeš (Marakaš) s 50.000 obyv. Založeno bylo asi r. 1062 od Morabedů. Leží jihozápadně od Fesu při březích Wad Tensiftu zrovna při úpatí Vysokého Atlasu. Vyznačuje se čarokrásnou polohou a ničím více. Prázdná místa kolkolem zaujímají široširé zahrady, v nichž se druhá residence Abdul-Aziza, nynějšího, dosud uznávaného sultána, téměř utápí. Celkem město chudne, a význam jeho bledne. Evropané málo je navštěvují a vyhýbají se mu pro nepřátelské chování jeho obyvatelstva a pro nevalný zisk obchodní. Gerhard Rohlfs pobyl v Marokku pouze dva dny a vycházel z hostince (funduku) pouze večer, aby nebyl poznán. Marakeš zůstává daleko za Fesem, v němž domy obchodní mají dobrou pověst a pevný úvěr, a zřídka kde najde se v něm stavení více než jednopatrové. Celé



Tanger. Pohled s moře.

strany ulic tvoří jenom zahrady, mnohdy pusté, nevlídné, chudé. Sám palác sultánský, ač je v centru města a neobyčejně rozsáhlý (6 km v objemu), ničím nevyniká. Nejživěji jest ve čtvrti obchodní. Křivolaké ulice podobají se úplně fesským; okna domův obrácena jsou do dvorů, na nichž zelenají se trávníky, šumí vodotrysky a pestří se koberce květinové. Chudina má domky hliněné a spí na holé zemi. Na trhu scházíme se jenom s muži, ženy se na veřejnosti neukazují. A jdou-li někam, zahaluji se v „haik“, tak že jim vyhlédají pouze oči a nos.

O jarní slavnosti l'eid l'haudi zabíjejí Marokáni v některé mešitě za městem skopce, jejž hledí dopraviti ještě živého do některé mešity v městě. Jeví-li skopec známky života, bude prý dobrý rok, je-li mrtev, rok bude špatný. Zabíjení skopců děje se všude tam, kde na to mají peníze. Maso nesnědené se konservuje pro dny příští. Obřady a celou slavnost doprovází hudba, jíž Marokáni neobyčejně jsou nakloněni. Hudební nástroje jejich jsou daleko za našimi, ale hlavní zůstává: zájem o hudbu, jejž udržují zpěvem a neobyčejnými tanci.

Za třetí město, pokud počtu obyvatelů se týče, cestovatelé jmenují Mekines (Miknasu), olivami bohaté, s 25.000 obyvatelů. Návštěvníci líčí je barvami skvělejšími nežli Fes, že prý má ulice křivé, ale široké, přívětivé, jasné a smavé. Domy a zdi zahradní jsou nízké a zastíněny korunami všelikého stromoví, zvláště palem vějířových a datlových. Všude lze dýchati čerstvý, vonný vzduch. Klid a pablesk bývalé slávy vznáší se nad městem. Palác místodržícího bohat jest skvostnou architekturou a bohatou mosaikou. Dámy (zdejší zvláště) hrdy jsou na svoji krásu. Ozdobují si vlasy, obličej, krk, ruce, nohy, tělo vším, čím mohou: řetězy, pásky, prsteny, šňůrami perel pravých i nepravých, penízky, stužkami a j. předměty okrasnými. Zvláštní touha jejich se nese k tomu, aby měly ručky hodně — hnědé. Maží si je tudíž vším, co hodně špiní. Obyvatelstvo pokládá se za nejvzdělanější v říši.

Dále vynikají přístavní města: Rabat (25.000 obyv.), největší sice, ale nikoliv první na pobřeží: vyznačuje se pěknými budovami a živými trhy; obchod vedou výhradně Maurové (3000 židů). Tetuan (20.000 obyv.) jest ústředím výroby marockých zbraní. Jako silná pevnost a místo důležitosti strategické nevyznačuje se obchodem ani čím jiným. Nejdůležitější místo mezinárodního obchodu jest rozhodně město Tanger (Tanžér, Tandža) nedaleko průlivu Gibraltarského (Žibreltérského). Zdvíhá se amfiteatrálně na úbočí návrší, které polokruhovitě uzavírá pěknou zátoku. Pohled na bílé, krychlové domy a minarety, pohřížené v tmavou zeleň palmových a olivových hájů, nad nimiž vyčnívají zubaté zdi hradební a hrad Kasbah, jest povznášející. Město se šíří den po dni, a jsou přátelé jeho, kteří předpovídají mu velikou budoucnost, zovouce je příští metropolí císařství. Čarokrásné zahrady, v nichž příroda přímo s přepychem člověku přichází vstříc, jsou majetkem marockých ministrů, boháčův zemských a cizích konsulův. Jsou pečlivě zřízeny a za to překypují bujností květů, tvarů, barev a vůně. Tu zříme vztyčovati se stonky, na nichž květy

aloe se otvírají jako obrovská dřevce mohutných kopí. Jejich ostny jako skoby veliké odpuzují člověka, a varují před úrazem. Onde zase klenou se nad námi koruny indických fíkovníků „kermusů“, jejichž husté, kožovitě tuhé listy sotva paprsky sluneční propouštějí. Tu opět vznášejí se rozložitá ramena obyčejného fíkovníku, v jehož stínu pohodlně může deset rodin v stanech tábořiti. Vedle lesknou se koruny přívětivých dubův, akátův a mezi nimi po kmenech a větvích ovinují se provazce vinné révy, lilku, chmele a všelikých druhů kvetoucích svlačců. Ze zeleni nevycházíme, v zeleni toneme, a chceme-li dostati



**Na přístavním člunu v Tangeru.**

se dále, se zelení vcházíme v boj, odhrnujíce chladné záclony větví s cesty a vstupujíce do nových chodeb svěžího listí. A jako z čarovné pohádky vynořují se před námi bílé domky obytné a starobylé studnice, od nichž na všechny strany rozbíhají se strouhy a stružky, pokryté jasnou zelení jako žilky, dodávajíce světu rostlinnému a ptačímu čistého života.

V Tangeru sídlí evropská vyslanectva a 23.000 obyvatelů různě pomíšených. Bedřich Hahn uvádí mezi všemi 8000 židův a 6000 Evropanů různých národností. Přístav jest spojen s přístavy všech států při moři Středozemním i Atlantském. „Rakouský Lloyd“ má pravidelné spojení s Tangerem tam a zpět, kromě přístavního spojení na trati Terst-Malta-Bahia-Santos v Jižní Americe. Laraš nebo

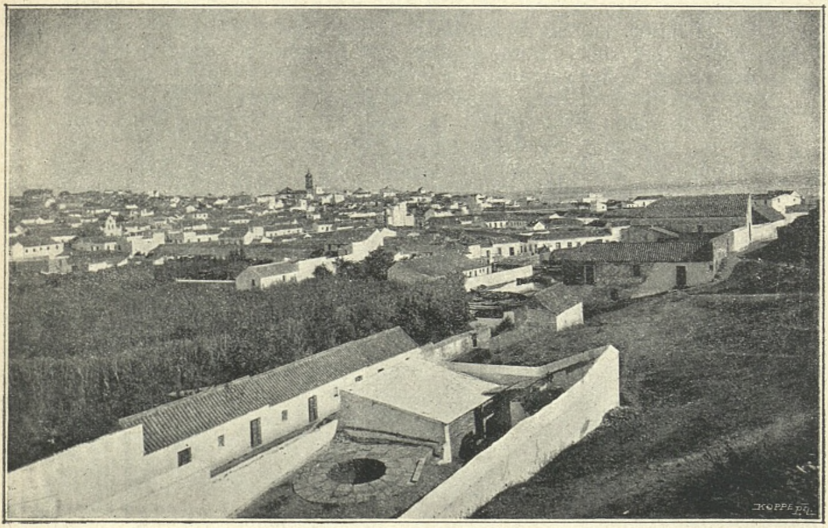
také El Araiš (15.000 obyv.) má okolí velmi úrodné a stromovím bohaté, z něhož vyváží vlnu, luštěniny, olej, vosk, datle a jiné plodiny. Na pobřeží severozápadním při oceánu Atlantském leží Casablanka, město asi s 10.000 obyvatelů, v němž udály se v létě r. 1907 vážné nepokoje. Odpor Marokánů proti Evropanům vzplanul opět v žár fanatického odboje. Vláda francouzská, podporována jsouc souhlasem státův evropských, poslala tam generála Drudea, jenž obsadiv Casablanku a poraziv po tuhém boji vzbouřené kmeny arabské, přiměl je k zastavení nepřátelství. Přístav roste a obsahuje ve skladištích svých veškero evropské zboží, určené pro hlavní města Fes, Marokko, Mekines, a nesmírné množství plodin, určených pro vývoz, zvláště oleje, kukuřice, hrachu, bobů, kožin kozích a hovězích, vosku, gumy, mandlí a tak dále. Pamětihodno jest Mogador (20.000 obyv.), o něž Němci velice se zajímají a jímž obchod do Marokka provozují. Sluje jinak Suera. Rozkládá se na úzkém půlostrově, sotva metr nad hladinu mořskou vyčnívajícím, a náleží k nejdůležitějším přístavům říšským. Dělí se v citadellu, v město maurské a v město židovské. Asimor má 15.000 obyv., Magazan 14.000 obyv. V jihozápadní provincii Susu vyniká obchodem se Saharou Tarudant. Přístav Agadoi má 1000 obyv.

K Marokku druží se oasa Tafileltská, z největších v Africe, obydlená Araby a Berbery se 120.000 obyv. a 300 opevněnými vesnicemi. První osadou je Ahuam se třemi trhy týdenními, k nimž scházejí se lidé z hor i z pouští. Veškero stromoví záleží z datlí, jež poskytují požehnané úrody. Menší oasy než Tafileltská jsou Kenatsa s 5000 obyv. a Figig s 10.000 obyv. na jižních svazích vysočiny Atlasské, u samých hranic alžírských. Při 5. poledníku západní délky a při rovnoběžce 30. rozkládá se oasa El Taua, z níž jest nejkrásnější spojení na jih do Timbuktu. Karavany potřebují k té cestě dvou měsíců. Při tom jest karavaně projíti trať, na níž po deset dní nelze najíti kapky vody.

* * *

Nynější osudy Marokka spočívají v rukou Maročanů samých. Jest však jim semknouti se kolem panovníka jednoho, opustiti vzdorocísaře a samozvance, kteří ve jménu Mohamedově se stavějí v čelo nespokojených a divokých synů pouště, přijmouti nové řády Evropany jim nabízené a plniti závazky k svým sousedům. Evropská civilisace jim neuškodí, ale zničí je nesvornost, fanatické pronásledování Evropanův a nerozumná lhostejnost k využitkování plodin a pokladů zemských. Země jsouc předmětem touhy mocností evropských a jsouc bezprostřední sousedkou Alžírska, jen tehdy zachová svou samostatnost, když nedá přednost žádnému z nápadníků svých, nýbrž ochotna ke všem, se všemi zachová mír. Může býti jista, že nepřátelé sami stříci budou sebe, kdyby ten neb onen ucházeti se chtěl o přízeň její. Nejvíce zájmů o Marokko zcela přirozeně mají dosud Francouzové

a Španělé, poněvadž hranice držav jejich jsou zároveň hranicemi sultanátu. Leč ve snaze své osadní i Německo o Marokko se zajímá, představujíc se na šachovnici světových událostí jako ochránce císařství před choutkami ostatních. Sám císař německý Vilém II. dodal císařské váhy snahám svým a navštívil Tanger v Marokku. Francii připisovaný úmysl ovládati Marokko Německo krokem tímto vepsalo ve štít svůj samo. Tu ve srozumění s Anglií a Španělskem Francie naléhala, aby v Marokku provedly se dávno slíbené reformy politické i hospodářské, majíc právo odvolati se ke smlouvě, z r. 1848 s Ma-



**Algeciras, v němž zasedala mezinárodní konference.**

rokkem učiněné, v níž vyhrazen byl Francii vliv nejen na stráž pohraniční, nýbrž i na zavedení reforem vnitřních. Sultán marocký cestou císaře Viléma najednou podnícen byl k odporu proti opravným snahám francouzským, a tak došlo ke sporu mezi Francií a Německem, jejž urovnala mezinárodní konference v Algecirasu ve prospěch Francie a Španělska. Nenávist k cizincům přivodila ubití několika Francouzů v Casablance, bombardování její, vylodění vojska francouzského a španělského, porážka zfanatisovaných kmenův berberských a arabských a konečné obsazení města a jeho okolí. Ke zvětšení zmatků prohlášen byl v Marakeši ke konci srpna 1907 sultánem bratr vládnoucího panovníka Mulej Hafid, jenž prý přinucen byl přijmouti trůn

pod nátlakem citů všech kmenů jižních. A tak země Marocká spěje novým událostem vstříc, jejichž rozuzlení celá Evropa čeká s napětím. Touha Německa, aby mu přiznán byl nějaký okrsek pobřežní, kde by mohlo hájiti zájmů svých (Mogador s okolím?), rozhodně povede ostatní národy k projevům podobným. Kéž poměry marocké urovnají se ku prospěchu všech a zvláště ku prospěchu omlazeného vývozu rakouského k sloupům Herkulovým!

R. 1904 vyvezlo se z Marokka bobů za $3^1/_2$ mill. K, vlny za 2·64 mill. K, kozích koží za 4·68 mill. K, ovčích koží, mandlí za 4·45 mill. K, klovatiny, vosku, pštrosích per za 1·4 mill., oleje olivového, datlí, vajec za 5·5 mill., různých semen za 2·7 mill. K. Dovoz byl v ceně mnohem větší, poněvadž tovární výroby předmětů nejpotřebnějších v zemi není. Drah dosud v sultanátě není; telegrafů počítá se na 4000 km délky. V Tangeru, Casablance, Mogadoru a v j. ještě místech pobřežních jsou francouzské, španělské a německé poštovní úřady; v Casablance sídlí fran., špan., angl. a něm. konsul, americký a rakouský konsulární agent.

### c) Majetek španělský v Marokku.

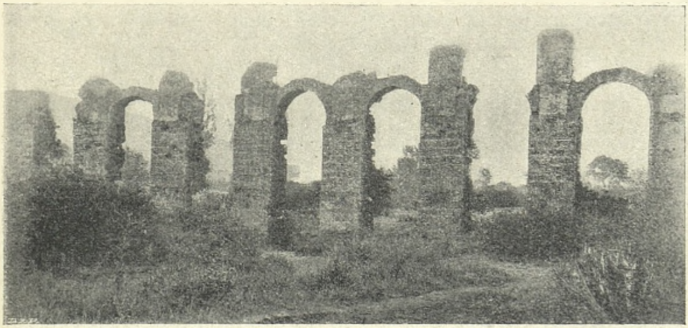
Na území marockém náležejí některá opevněná města s nejbližším okolím království Španělskému. Jsou to tvrdá pevnost Ceuta při vstupu do průlivu Gibraltarského z moře Středozemního, Melilla (9000 obyv.), jižně od mysu Tres Forgas na pobřeží rifském, ostrovy Islas Alhucemas, Islas Chafarinas (1000 obyv.) naproti marockému Nekoru, Velez de la Gomera. Území tato, presidias zvaná, mají asi 50 km² obsahu plošného a 11.C00 obyv. kromě Ceuty, v níž žilo r. 1900 14.000 obyv. Míst těch užívá se jako stanic trestaneckých. Při ústí Vádi Ifni na 29. rovnoběžce sev. od mysu Nonu leží španělská osada Ifni.

## 2. Alžírsko.

Jako Egypt vynikl přílivem národů od východu, tak také ostatní země severoafrické na pobřeží moře Středozemního nabyly světové důležitosti působením Asiatů. Fénické koráby dávno dojížděly k nynějšímu pobřeží alžírskému a marockému; města Utika, Hadrumetum, Hippo, Karthago založena byla již v IX. stol. před Kristem. Po několika stoletích moc punská sahala na Sicilii, Sardinii, Korsiku a do jižní Hispanie. Ale Řím zničil velikolepé Karthago ve třech válkách a z území dobytého učinil provincii. Později byly v severní Africe provincie dvě: Numidie v nynějším Alžírsku, Mauretanie v nynějším Marocku. R. 429 Vandalové založili tu říši, která o sto let později stala se části východní říše římské. Ve století VII. náhle přikvačila bouře od východu, Arabové zaplavili sever africký a zničili všechny stopy kvetoucího křesťanství (zvláště v Marokku). V žádné jiné zemi nové učení nestavělo se tak úporně proti věrám

prvějším: židovskému a křesťanskému, jako zde. Po křesťanství původním nezbylo památky, židovstvím opovrhuje se až dosud. Po zaniknutí kalifátu utvořilo se v zemích Atlasských několik států, jimž říkalo se až do konce XVIII. stol. státy lupičské.

Evropané dlouho nečinně pozorovali, kterak námořní lupiči arabští a berberští činí moře Středozemní nejistým, a jak všude křesťané bývají uchvacováni, do otroctví odvláčeni, do žalářů vrháni a v nich mučeni. Od polovice XVI. stol. konaly se různé pokusy, aby se lupičství omezilo, ale nedařily se pro neshody států evropských. Teprve r. 1816 loďstvo anglicko-hollandské po prvé bombardovalo Alžír, ale nedobylo ho. Teprve když spory mezi vládou francouzskou a alžírskou r. 1830 se přiostřily, Francouzi vydali se (5. července 1830) do Afriky na výboj*). Postrašení vládci Tunisska a Tripolska vzdali

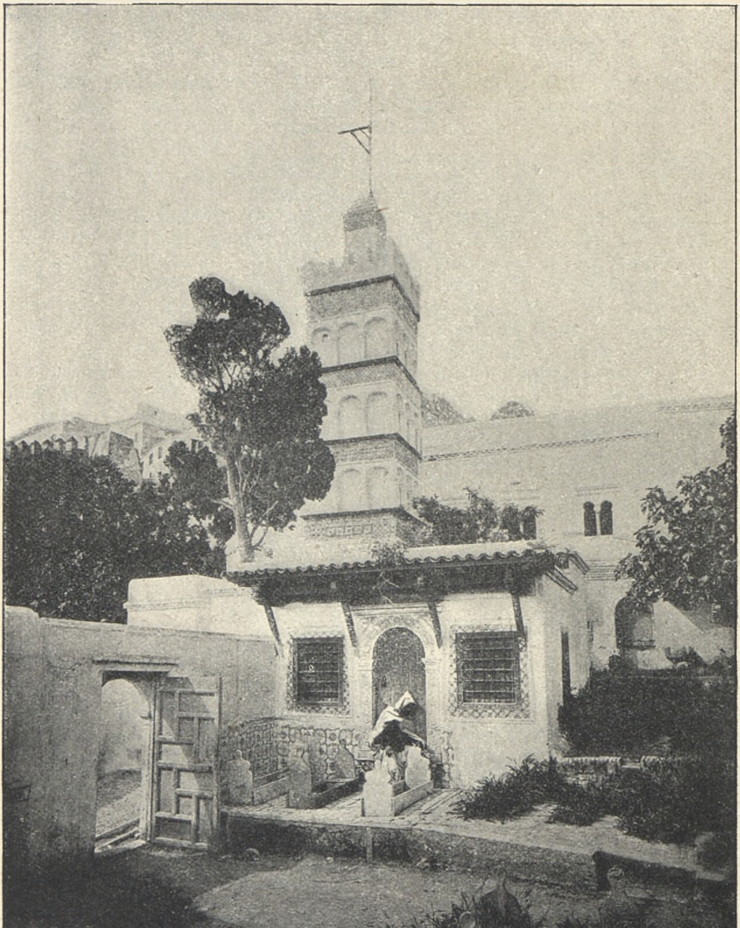


**Zbytky římského vodovodu u Cherchellu v Alžírsku.**

se ihned lupičství námořního, jakož i prodeje křesťanských otroků. Alžírané vzdorovali. Konečně město Alžír padlo; ale podrobení státu nebylo snadné. Dlouho a krvavě bylo bojováno, nežli Francouzové mohli kolonii nazývati svou. Kabylové dosud nesmířili se s osudem svým a vzpomínajíce bývalé svobody a volnosti své, Francouzů nenávidí a hněv svůj přenášejí na Evropany vůbec. Náčelník jejich Abd-el-Kader kladl vojům francouzským odpor největší. Teprve když byl zajat a odstraněn r. 1846, panství jejich bylo zajištěno. Ještě nyní po půlstoletí občasné bouře na jihu země nutí vládu, aby měla hotovost vojenskou stále připravenu.

Alžírsko obnáší s vojenskými územími jižními 890.000 $km^2$, na nichž žije 4,801.475 obyv., t. j. ve vlastním Alžírsku 4,441.515 obyv., v územích jižních 359.960, tedy 5 na 1 $km^2$ (sčítání z r. 1901). Kromě

*) Tehdy při audienci bej Hussejn, vládce země, pohaněl a udeřil francouzského vyslance vějířem, jejž otrok na blízku držel, a tak čest národa francouzského urazil.



Mešita v Alžíru.

toho Francouzi vykonávají dozor nad územími v západní a střední Africe, kteréž území má 5,037.400 km² (přes půl Evropy) a 800.000 obyv. Obyvatelstvo Alžírska lze takto rozděliti: 4,135.000 Kabylů (Berberů), Maurův a Arabů, 364.000 Francouzů, 155.000 Španělů, 24.000 Maročanů, 39.000 Vlachů a j. 28.000. Dle náboženství nejvíce jest mohamedánů, a to 4,175.000, křesťanů 570.000, židů 57.000.

Země sousedí na západě se sultanátem marockým, asi při 2.° západní délky, kde totiž mys Milonia tvoří zátoku říčky Kissu. Hranice pak vedou mezi městy Uždou (marockou Oudjdou) a Lalla Marnií (alžírskou) k jezeru El Mellaha do vysokých hor el aabedských a dále potom do Sahary. Na východě Alžírsko sousedí s Tunisskem. Hranice počínají při Středozemním moři u ostrova de Tabarca, jdou vedle pohoří Ahkmairu a Medžerdy, potom přesně k jihu podél poledníku na 8° 20′ v. d. k jezeru (šotu) El Rharse. Na pobřeží všude zdvíhají se táhlá pohoří, jež přerývají tokem svým Tafna, Šeliff, El Kebir a Medžerda, která přibírá nejvíce přítoků ze severního Tunisska a do moře se vlévá na blízku zřícenin staré Utiky. Plastické poměry země jsou zcela jednoduché. Jižně od pobřežních pásem, jimž tu Francouzi „Malý Atlas" říkají, šíří se krajina, zvaná „tell", dále k jihu náhorní vysočina, hojně zvlněná různými vypnulinami, vyplněná „šoty" a na jihu omezená řadami nesouvislých hor okrajních; nejjižněji prostírá se do nekonečna Sahara alžírská.

Tell počíná u moře Středozemního a rozvíjí se ve směru celkem od západu k východu stále do šířky až 250 km k hranicím tunisským. Tell jest vlastně nejpilněji vzdělávaný pruh země, na němž daří se obilí, zeleniny, luštěniny, rýže, tabák, víno a bavlna. Tu také leží největší města a nejbohatší vesnice. Mezi horskými vypnulinami a uzly šíří se vábné roviny Metidžská při Alžíru, Mletská při Oranu. Horstva dosahují výše 1993 m až 2317 m (Babor, Dahra, Čurčura), provázena jsou jako „Alžírské středohoří" hlubokými lučinami a zdobena lesy cedrovými. Náhorní vysočina alžírská, jižně od „tellu" dle J. Chavanna mění se ve své povaze nápadně, postupujeme-li od západu k východu. Na západě rozprostírají se mnohé rovné pláně s chudou květenou, uprostřed různé sníženiny a vypnuliny, pokryté užitečnou travinou alfou neb halfou (Machrochloa tenacissima), a na východě převládají skály, kamení a štěrk. Průměrná výška obnáší 1000 m. Kromě své zvláštní vegetace vysočina vyznačuje se „šoty", mělkými pánvemi, které se v zimních měsících nebo v přívalech dešťových naplňují vodou a podobají se jezerům. Přes léto voda vysychá a na dně pánví vykvétá tolik bělostné soli, že krajina zdá se býti pokryta sněhem. Jakýs Francouz líčí krajiny zdejší jako prostory, pokryté neužitečným pískem a křemenem, nad nimiž občas vznášejí se supi a v nichž schovávají se zmije a štíři. Líčí je jako širé roviny, pokryté tvrdou, nepoddajnou půdou, proniknutou mělkými dny solných ples, „selcha" zvaných, na nichž třpytí se bělostné krušce solné. Sůl obsažena jest všude a překáží jakékoli vegetaci. K tomu dodává Rohlfs, že líčení shoduje se s pravdou, pokud se týče krajin východ-

ních a středních. V západní části planiny alžírské, jižně od Sebdu, Saidy a Tiaretu, po deštích a po vydatné vláze vývoj rostlinstva právě tak jest bujný jako v „tellu“, a v oasách daří se datlím jako všude jinde.

Řeky alžírské, z nichž většina na část roku vysychá, vlévají se do mělkých jezer, jichž rozeznává se několik skupin. 1. Jezera vysočinná a stepní: na západě šot el Šergi, přes něž zrovna přechází poledník greenwichský, Zahrez Gharbi a Zahrez Šergi na rovnoběžce 35. a na poledníku alžírském (třetím), šot el Hodna (75 km délky, a 15 km šířky) a skupina asi 20 malých i velkých šotů, jižně od Konstantiny po Batnu. 2. Jezera Sahary alžírské: šot Melrhir a šot Meruan v proláklině Šerabské, 20 až 31 m pod hladinu moře Středozemního klesající, kteréž šoty v patrném jsou spojení s řadou šotů, stupňovitě rozložených mezi 5.° a 6.° zem. d. vých. a od plošiny Tademajtské zvolna níž a níže k severu sestupujících. Tu pod 32° rovnoběžkou v bohaté oase skrývá se město Vargla, od něhož vede důležitá cesta karavanní do El Goleje, 383 m nad hladinou moře povýšené. Šot Ašišina (Achichina), podivným způsobem utvořený, bývá v době dešťů ve spojení s šotem el Rharsa, jehož východní polovice leží v jižním Tunissku a sousedí s největším šotem ed Džeridem (chot ed Djerid), od zálivu Gabesského odděleným šijí 20 km širokou. 3. Kromě šotů jmenovaných objevují se v Alžírsku jezera ještě na



**Tanečnice alžírského kmene Ulad Nailů.**

různých místech jiných. Jižně od Oranu leskne se Sebkha, jihozápadně od Bone Lac Fezzara a j.

Na jaře popisovaná step africká pokrývá se malými, vonnými květinami a vysokými travami, k nimž shání se dobytek se všech stran. Nejvyšší pásmo alžírské jest Auresské, v němž vyčnívají Šeliha (2330 m) a Machmel (2320 m). Pásmo pokračuje krajinou Um Debbeuem na území tunisském. Nejpříkřeji se sklání na východě, kde rozdíl výšek mezi planinou stepní a jižně ležící oasou, Biskrou, jeví se 600 až 700 m. Všude nápadný jest zjev ten, že severní svahy pásma horského mají více vegetace, nežli svahy jižní, obrácené k poušti.


Vnitřek bohatého domu maurského v Alžíru.

Podnebí jest v Alžírsku ustáleno podobně jako v sousedním Tunissku. Kdo tam zavítá, domnívá se, že žije ve Španělích nebo v Portugalsku anebo v Italii. Však o něco jižněji, v okrajních horách alžírské Sahary, jest již patrna blízkost strašlivé pouště. Již v Biskře bývá takové vedro, že mnohý Evropan tu žíti nevydrží. V „tellu“ na místech vyvýšených rozeznávati lze čtvero počasí ročních, jako u nás. Počasí horké vyznačuje se tím, že od polovice června až do polovice září neprší. Potom nastává podzimek s blahodárnými dešti, při čemž ještě na počátku října země honosí se nejbujnějším rostlinstvem. V březnu deště ustávají, a jaro slavnostně se ohlašuje květinami. Na pobřeží však a uvnitř pouště sledovati lze počasí dvoje: velmi horké léto a deštivou zimu. Nebezpečná malarie objevuje se pouze v oasách proláklinných a při bažinatých pobřežích. Evropan může se při návštěvě Alžírska všem nemocem vyhnouti, je-li opatrný a střídmý. Jakmile se akklimatisuje, rozdíly teplotné, síla slunce, žhavý dech pouště a důsledky nedostatku vody nemají na něho vlivu. Některá místa v zemi se i nemocným doporučují jako místa léčebná. Vzduch v zahradách města Alžíru na př. mnohem hojivěji působí na nemocné, stižené neduhy plicními, nežli v Nizze. Je tudíž Alžír oblíbeným místem léčebným.

Jako v Marokku, také v Alžírsku bydlí Berbeři a Arabové tak pomíšeni, že nelze je rozeznati. Mnozí Arabové se poberberštili, Berbeři se poarabštili. Spíše děliti lze obyvatelstvo dle toho, čím se zabývá a kde žije. A tu jako v Marokku jsou lidé dvojí: usedlíci a kočovníci.

Usedlíci bydlí v městech, kočovníci po venkově. Měšťákům říká se také Maurové, a jejich původ nedovede nikdo určiti. Nejsnáze laik pozná mezi obyvatelstvem židy, kteří následkem uzavřenosti své nepomíšeni se zachovali. Směs obyvatelstva městského rozmnožují ještě venkované, kteří do měst přicházejí, tu pracují a majetek našetřivše opět na venek se stěhují. Kočovní Beduinové kulturnímu vývoji Alžírska jenom překážejí. Nechť jsou původu berberského nebo arabského, nerozumějí kulturním snahám Evropanův, zůstávajíce věrnými syny pouště, jimž jedná se spíše o to, aby zřízení státní se shroutilo a zvůle jejich nabyla volnosti. Usedlí Berberové nepomíšení jmenují se tu všeobecně Kabylové. Oddali se islamu jako Arabové a byli vždy nejúhlavnějšími nepřáteli francouzské vlády. Známi jsou také jako přátelé osvěty. Sdružili se promyšlenou politickou a sociální organisací, založenou na zásadách čistě demokratických, v obce, v nichž každý žije z majetku vlastního na rozdíl od Beduinů, jichž majetek všecek je společný. I jméno jejich připomíná způsob života, pocházejíc od slov „k'bila", což značí sdružení a „k'baile", což znamená člověka spolčeného. Fanatiky náboženskými nejsou, ale za to výbornými bojovníky, kteří zřejmě vystupují proti kočovným lupičům původu většinou arabského. Proti cizincům jsou zaujati jako všichni domorodci alžírští. Od Arabů tištěni jsouce před tisícem let, utekli se do vysočin, kde s pílí a obratností podivuhodnou zdělávají role a pěstují obilí, brambory, ovocné stromoví a víno.

Kabylové jako Arabové náležejí plemeni kavkazskému, nemajíce pleti černé, ani vlasů kučeravých, ani jiných znaků černochům vlastních. Podobají se jižním Evropanům. I můžeme říci, že „černý díl světa", vlastní Afrika s černým obyvatelstvem, počíná teprve jižně od Sahary. Při tom zajímavo jest, že všichni obyvatelé alžírští, nechť jsou původu kteréhokoli, na sebe nevraží, nenávidí se a pro sebe se v kroužcích rodinných a kmenových uzavírají. Maurové nikdy se nežení se ženami opovrhovaných Arabů kočovných, a židé kromě styků obchodních rovněž střehou se ostatních obyvatelů.

Kroj obyvatelův Alžírska podoben jest úplně kroji Marokánů. Zejména kroj židovek jest pestrý, barev ohnivých a křiklavých. S podivem a zvědavostí cizinec jej pozoruje v myšlenkách, že kroj tento je právě takový, do jakého staří židé se oblékali před staletími. V obchodě mravní cena židů daleko jest nižší, nežli mravní cena všech ostatních obchodníkův, zejména usedlých tu Evropanů, vůbec „Franky" zvaných.

Alžírsko jest celkem dvakrát větší Marokka, má však lidnatost menší, poněvadž jest v něm méně plodné půdy nežli v úrodném sultanátě. Až kolonie pod správou francouzskou se vyvine a bude roditi více, potom uživí lidstva jistě dvakrát tolik, kolik má nyní. Cizinců

bydlí tu přes 600.000 hlav. Španělů, Maltanův a Italů přibývá, Němcův ubývá. Podnebí nejlépe svědčí Španělům, kteří mají tu pěkné a výnosné statky. Noví osadníci mají za úkol rozsáhlá území proměniti v kyprá a úrodná role. Žeň svážejí pomocí nádenníků španělských, kteří jsou nejlacinější. Dítky Evropanův, kteří nejsou zrozeni ve Španělích, na Sicilii, po případě v jižní Francii, umírají v mládí podobně, jako dítky Angličanů v Indii. Posílají je tedy rodičové do Evropy na vychování, aby vrátily se vyrostlé a podnebí snáze odolávaly. A tak zdá se, že k osazování Alžírska hodí se nejlépe Evropané, zrození jižně od Pyrenejí a v jižní Francii.



**Žena a dítě z Biskry.**

Ačkoli působení Evropanů v zemi nazvati lze blahodárným ve všech směrech, přece činnost jejich setkává se s ohromnými překážkami, které domorodci kladou postupující civilisaci. Umravnění a vzdělanost jen tam pronikla, kam sahá moc vládní. Největší překážkou jest ovšem islam. S postupem civilisace pronikla územím také neobyčejná činnost, která jeví se v snaživém vzdělávání půdy, zvláště v tellu, kde pšenice a ječmen jsou hlavními druhy pěstěného obilí. Žito, kukuřice, proso a oves pěstují hlavně domorodci. Evropané věnují se výnosnému sadařství a vinařství, majíce v rukou svých asi třetinu půdy (4 mill. hektarů). Vína lisuje se ročně tolik, že se ho ročně vyváží 3 mill. hl., hlavně do Francie, kromě velikých nákladů čerstvých hroznů. Lze tudíž Alžírsko počítati k nejbohatším zemím vínorodným. Kromě vína těží se olivy, citrony, merunky, broskve, pomoranče, fíky, mandle, chléb svatojanský a datle. Tabák se velmi cení, a ranná zelenina všeho druhu v jakosti nejlepší dováží se na trhy evropské z jara dříve, nežli v Evropě uzraje. Lusky, špargl, artyčoky alžírské prodávají se až v Petrohradě. Z rostlin průmyslových na prvém místě jmenovati jest travinu halfu, jíž nejvíce se vyváží do Anglie, kde z ní dělají papír a všelijaké pleteniny. Angličané také

mají velké účastenství na stavbě železnic, po nichž potřebnou halfu dopravují k moři. Halfa roste divoce na jižních svazích horských planin. V samotné provincii oranské porosty halfové zaujímají prý více než 4 milliony ha, nevyžadujíce péče ani výloh. Jinde opět zabývají se šlechtěním palmy nízké, z níž pořizují jemná vlákna a do Paříže na spřádání posílají. Dub korkový dává korek, různé vavříny poskytují vzácných silic, gumovník (Eucalyptus globulus), jenž v 10 letech dosahuje podivuhodné výše, užitečen jest nejen listy, nýbrž i plody svými. Země bývala bohata krásnými lesy, z nichž ani polovice nezbyla nerozumným pustošením. Vláda francouzská pečuje nyní o zachování lesů s péčí nejpřísnější. Bohatství nerostů láká k sobě



**Vnitřek mešity el Kebiru v Alžíru.**

evropský kapitál, průmysl se rozvíjí, a odbyt výrobků v Evropě působí též na domácí průmysl kočovníků, kteří umějí tkáti koberce jakosti a krásy nevšední.

Když Francouzi obsadili Alžírsko, nebyla to „perla“ francouzských osad, jak dnes ji nazývají, ale byla to země s četnými bažinami, s podnebím nepříznivým, s hustými mlhami, s těžkými rosami. Nad zemí řádívaly prudké větry, přenášející mraky písku. Tehdy veškerá vegetace trpěla neurovnanými rozdíly teplotnými, horkem, suchem a nedostatkem vody. Území bylo tak zanedbáno, že prvním osadníkům francouzským potřebný chléb, maso a jiné potřeby dovážeti bylo z domoviny; ani vody pitné nebyl řádný dostatek.

Jezera na planinách vysychala, a hnijící voda jejich byla semeništěm různých chorob, jimž cizinci šmahem podléhali. Na horách bylo

jim zvykati působení horkého větru širokka, jenž přihání drobný žlutý písek, pronikající stavením, oděvem i póry listů rostlinných, i působení větrů severních, které teplotu na místech nechráněných o 10.° i o více stupňů snižovaly. Na pochodech denních trápila je vedra nesnesitelná, v noci náhlá a citelná chladna, proti nimž nebylo obrany. O městech kolovala pověst, že Evropané v nich naprosto žíti nemohou pro nepříznivé příbytky, nezdravý vzduch, nakažlivé nemoci a nebezpečnost domorodců. Kanalisace byla všude neznáma, zdravotnictví nenacházelo porozumění, nečistota a zápachy byly příznakem všech měst. Není tudíž divu, že úmrtnost v prvních letech mezi Francouzi byla nesmírná. Ale jaký obrat stal se v půl století! Všude zavedeno bylo odvodňování a vysušování bažinných ples a mokřin. Byly vysušeny močály u Busariku a u Bony, kde r. 1834 jedovaté výpary z bažin zničily celé pluky vojínů. Počet úmrtí v městech těchto nyní tak jest malý, že vyrovnají se úmrtností nejzdravějším městům francouzským. Vysušením jezera Hallulaského vláda získala na 14.000 ha plodné půdy, v níž pěstují se nyní nejjemnější druhy bavlníku. Těžké zimnice pominuly a s nimi nemenší svízel, mraky moskytů. Kde byl nedostatek zdravé vody, tu Francouzové ku blahu lidu zřídili studně artézské, tu vyloudili z hlubin zemských šumné vodotrysky, jejichž tříštící se krůpěje ochlazovaly vzduch, napájely půdu, zavlažovaly zaseté símě, dávaly mízu kořínkům palem a vytvořily oasy tam, kde žár nebes umrtvoval matku zemi jako věčná kletba.

V čele vlády alžírské jest od r. 1871 generální guvernér, v jehož rukou spočívá správa civilní i vojenská. Ve věcech politických guvernér závisí na francouzském ministerstvu záležitostí vnitřních, ve věcech ostatních na příslušných ministerstvech ostatních. Území rozděleno jest v departementy (departmány): Alžírský, Oranský a Konstantinský, z nichž každý záleží opět z okresů civilních a vojenských. Sídlem vládním jest hlavní město Alžír (vlastně Alger, Alžer, El Djérair), město stříbrné, v poloze nad míru krásné se 100.000 obyvatelů (s předměstími 150.000). Několik kilometrů široký záliv, v polokruhu k moři otevřený, vroubí na pevnině pohoří Sahelské, podivuhodně stromovím a kři pokryté, dýšící čarovné vůně jako obrovský kalich, jehož okraje dotýkají se modrého nebe a modrého moře. Sta, tisíce bílých letohrádků ukrývá se v lahodné zeleni vonných vavřínův a zvou k návštěvě, při níž duše naplňuje se štěstím a blažeností. Cit zvláštního uspokojení duševního zmocňuje se nás, vystoupíme-li po dlouhé plavbě v přístavě na pevnou zemi. Z hor vane k nám svěží vánek, na pobřeží vítají nás evropské tváře, všude ozývá se hovor příjemné francouzštiny, a zaléhá k nám šum ulic velkoměsta evropského. Jedině nosiči, kteří nabízejí se k službám, jsou původu maurského. Dojdeme boulevardu a máme dojem, že jsme někde na Rivieře, v okolí Nizzy nebo Monaka. Hotely, villy, fiakry, vojenské uniformy, moderní toiletty připomínají nám domov. Jen že domov náš jest bez palem, bez silhuett zelených vějířů, v nichž ukrývá se bohatství plodů datlových. Vystoupíme-li 600 m vysoko



Kathedrála v Alžíru.

nad Alžír do hor Sahelských, dostihujeme planiny, odkudž naskýtá se vzácný pohled na záliv Alžírský, na moře a na pestrou směsici budov pod našima nohama, rozloženou v rozkošné rovině (metidže) a obklíčenou pruhem zahrad, luk, sadův a vinic. Jasně rozeznáváme stará i nová opevnění, dlouhé zdi ochranné s mnohými věžemi, obchodní a válečný přístav, uzavřený dvěma dlouhými móly a ostrovem s pevninou spojeným. Stranou od nás na nejvyšším místě zdvíhá se „kasbah", bývalá tvrz, nyní residence guvernérova.

Alžír leží asi uprostřed pobřeží alžírského, jsa ve spojení se všemi důležitými přístavy na pobřeží moře Středozemního. Na západ od hlavního města leží Cherchel (Šeršel), Mostagenem a Oran, na východ od Alžíru Dellys, Bougie (Bužie), Philippeville, Bona, La Calle a j. Kromě spojení paroplavebního po moři shle-



**Mostagenem.**

dáváme mezi nimi spojení železniční na pevnině. Hlavní trať vede skoro rovnoběžně s pobřežím, odchylujíc se k městům větší důležitosti. Na místech dvou, a to při hranicích západních a východních, odbočky drah vedou daleko na jih do písčin a oas saharských.

Cherchel, 75 km od Alžíru, vyváží plodiny z krajiny, v níž vévodí Miliana na planinách pobřežního pruhu horského. Mostagenem má spojení s Milianou, Tiaretem, Mascarou, Saidou, odkudž sbírá požehnání luhův a niv a posílá je jako výnos přes moře zemi mateřské. Oran, hl. město departementu, je též hlavním městem rolnického kraje. Veškero obyvatelstvo chopilo se pluhu, rýče a čerpá ze země vzácné poklady. Město vyznačuje se dobrou rejdou, pro niž obyvatelstva se tu nashromáždilo již asi 90.000. Mezi nimi jest polovice Španělů. Přístav sluje Mers-el-Kebir. Celkem železniční trať dotýká se moře v západním Alžírsku na šesti místech a spojuje Alžír z ohledů obchodních a strategických s největšími městy: Lalla

Marnií, Tlemcenem, St. Denisem, Mecherií, ležící jižně od šotu el Kheiderského, Orleansville, Medeu, Blidu a j. Tlemsen (32.000 obyv.) skrývá se v čarovných sadech citrovníků, palem datlových a oliv. Průmysl zabývá se pletením předmětů z halfy a výrobou papíru. Kromě toho posílá karavany do nitra země. Maskara (22.000 obyv.) bývalo nejsilnější oporou Abd-el-Kadera, dokud podporován jsa fanatickými Kabyly, bránil Francouzům v pochodech do vlasti své.

Z Alžíru na východ do Dellysu je právě tak daleko, jako do Cherchelu. Význam jeho pro nitrozemí, jemuž říká se Kabylie, jest značný. S hlavním městem spojen jest železnicí. Přístav má přirozený. Město vznáší se tak říkajíc nad mořem po skalnatých stráních a podobá se Villafrance u Nizzy. V široké zátoce Bužijské (de Bougie),



**Pohled na Blidu.**

jižně od mysu Carbonu, rozkládá se město Bougie, které polohou svou a okolím překvapuje a připomíná krajiny, jež zvyklí jsme vídati při jezerech alpských. Kamkoli cizinec zavítá, všude zří divy zdejší přírody, štědré na divokou krásu a dojemná zákoutí pobřežní. Kabylové přinášejí tam plodiny polní, vlnu, hrubý korek, olej, kůže a fíky, kteréž předměty mají ve Francii dobrý odbyt. Při plavbě na východ mineme Djidjelli (Žiželi) a dopluvše 7° v. d., zakotvíme v zálivě Storském u Story a Philippevillu, na výborné rejdě. Obě místa jsou nově zcela moderně zřízena a spojena jsou silnicí as $^3/_4$ hod. dlouhou. Stora důležita je lovem sardelí.

Dále na východ plujíce, dostihneme přístavu Bony (kdysi Hippo Regius), biskupského sídla sv. Augustina. Hory tu odstupují poněkud od moře, tak že město leží v rovině. Čítá as 12.000 obyvatelů, z polovice francouzských, z polovice maurských, židovských a černošských. Bone dýše mladostí a vzrůstem. Zvláště přístav rozšířil se nyní nákladem 12 millionů franků. Bone, také Bona, není tak velikolepá jako

Alžír, ani tak rozmanitě divoká jako jižnější Konstantina, ani tak půvabná jako Blida. V červenci bývá zpravidla průměrně ráno 24° C, v poledne 30—33° C, odpůldne až 36° C. Vlastní život bonský nastává po západu slunce, kdy jako z mraveniště vše hrne se na ulici ochladit se, občerstvit a při hudbě městské kapely se pobavit. Evropané v kavárnách baví se nenuceně s Araby, kteří jako Indové pochutnávají si na nápojích ledem chlazených. Dva km jižněji mezi říčkami Bú-Džemou a Seybousou jest krajina, v níž bývala Ubba, stará kupecká kolonie karthaginská, později římská Hippona.



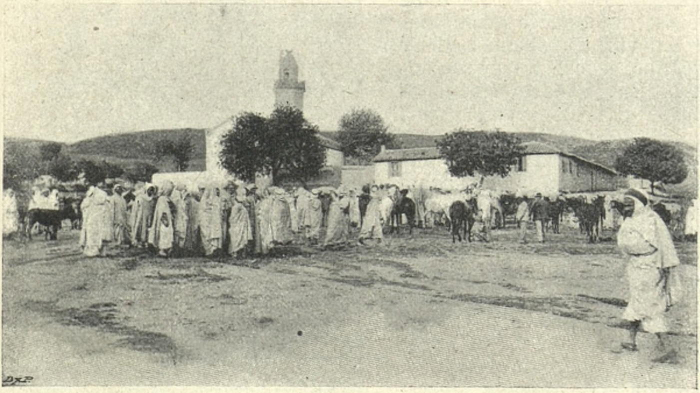
Mladá žebračka v Boně.

V době římské Hippona slavena byla jako nejbohatší a nejdůležitější tržiště „Afriky", Římany opanované. V době Caesarově boháči římští stavěli tu villy a nádherné budovy veřejné, jejichž trosky způsobují úžas. Vandalové, opanovavše pobřeží severoafrické, zničili, kde co bylo pěkného. V době křesťanské Hippona stala se slavnou biskupem svým sv. Augustinem, jenž v ní napsal vynikající spisy církevní v letech 413—426. Zemřel v Hipponě právě, když ji Vandalové obléhali r. 430. Tělo odpočívalo později v Pavii, ale Francouzové r. 1842 převezli je opět do Hippony. Ve stol. VII. Arabové opanovali město. Nedaleko cisteren, do nichž svádí se horská voda s hory Edúgu, stojí v olivovém háji skromná, bronzová socha svatého Augustina. Na temeni vršku, nad Hipponou se zdvíhajícího, kardinál Lavigerie, dobroděj krajův alžírských, dal vystavěti chudobinec pro sešlé starce a nádhernou basiliku, již viděti lze se všech stran z veliké dálky. V ní odpočívá svatý Augustin. Starý přístav dávno jest zanesen, a ze staveb přístavních zbyly jen nepatrné zříceniny. Nedaleko odtud v Ain-Mokře dobývá se železa. Na blízku hranic tunisských mohutní přístav La Calle, vyvážející plodiny a výrobky z krajiny severně od Medžerdy (Medjerdy). Na samých hranicích zdvíhá se ostrov Tabarka, u něhož loví se krásné korály.

Ve východním Alžírsku trati železniční ústí u moře na pěti místech. Spojují důležitá města nitrozemská: Selif, Konstantinu,

Batnu, Biskru pod 35$^0$ s. š., Ain Beidu, Guelmu, Tebessu a jiná. Jihovýchodně od Alžíru v horách ukrývá se město Aumale (Omal), kde pořádají se živé trhy na rozmanitý dobytek. Prodavači a kupci přijíždějí sem až z Oranu a Biskry. Konstantiny Francouzi dobyli r. 1830. Bývalo hlavním městem Numidie, rozkládajíc se 650 m nad mořem na skalní rovině, hlubokými propastmi od okolní krajiny oddělené. Ve věku starém slula Cirta. Nyní žije v ní 50.000 obyv.

Do Tebessy dojedeme přes pláň bonskou, mající v rozsahu přes 300 km$^2$, po trati Bone-Guelma-Thagaste-Tebessa. Ornice její je prý hloubky neuvěřitelné. Když sem Francouzové přišli, našli půdu málo zdělanou. Část pláně pokrývaly křoviny a houštiny stromečku, nesoucího pověstné ovoce, jímž soudruzi Odysseovi se omamujíce zapomínali



**Trh v Aumale.**

na vlast. Kořínky této rostliny vnikají do hloubi 3—4 m. Kolonisté půdu hluboce zorávají, kořeny stromečku ničí a štípí vinice, které vynášejí 33$^0/_0$ čistého užitku. Víno má silnou vůni, ohnivou, temně granátovou barvu a příjemnou, trochu nasládlou chut. Na širých pláních roste travina halfa. Jest jedinou rostlinou užitečnou ve smutných úvalech při trati dále na jihovýchod vedoucí. Na stanicích železničních naplněny jsou halfou celé vlaky. Halfa dostala se do obchodu asi v padesátých letech minulého století. Pletou se z ní střevíce, klobouky, košíky, koberce. Slámka z našich viržinek je vlastně travina halfa. Roční vývoz dostupuje nyní 65 millionů kg. Alžírské město Tebessa jest starořímská civitas Thevestinorum, založená asi r. 70. po Kristu. Za Vespasiana stala se městem, za Antonia kolonií, za Septimia Severa kvetla nejbujněji. Později podlehla surovým Vandalům; r. 543 vystavěl ji znovu Šalomoun, nástupce Belisarův; potom dobyli

ji Arabové a Turci. Od r. 1851 Francouzi hospodaří v ní trvale. Nynější město leží v rozvalinách města starého, obklopeno jsouc opravenými zedmi byzantskými. Z budov zajímava je brána, porta quadrifrons, se čtyřmi branami triumfálními. Po bráně Janově v Římě jest prý nejkrásnější. Kam pohlédneme, uzříme kusy sloupů, hlavic, soch, plastik a j. Tebessa leží ve výši 1088 m nad hladinou moře Středozemního; v zimě voda zamrzává v nádržce na náměstí.

Horami, zvanými Medžerda a Rachba, údolím Medžerdy trať vede z Alžírska do Tunisska. Z Konstantiny k jihu vede velmi důležitá trať přes Ain Mlilah do vojenského města a stanice Batny při úpatí hory Tuggemu, 2094 m vysoké, a odtud jihozápadně přes El Kantaru do Biskry, oasy na samém kraji pouště saharské. Biskra jest



Náměstí černošské v Konstantině.

důležitou stanicí, odkudž již Římané neposlušné kmeny saharské vojenskou mocí v poslušnosti drželi. Podobně vedou si Francouzi. Ještě větší důležitosti však nabude co nejdříve trať Oransko-saidská, vycházející ze západní sítě alžírských železnic, zbudovaných ku povznesení dopravy, obchodu a rozvoje kolonie francouzské. Tratí touto Francouzi mají namířeno dostati se vysokými stepmi západními k oasám figigským, odtud na západ do Tafileltu a dále Vysokým Atlasem k moři Atlantskému. Původní úmysl Francouzů vystavěti co nejdříve železnici Susfanou přes oasy tuatské do Timbuktu a spojiti tak vnitřek africký s pobřežím středomořským, byl zatím odložen pro důležitější události v Marokku, s nímž Alžírsko jest bezprostřední sousedkou. Obchod, jenž nyní karavanami děje se s Marokkem, Mogadorem a Casablankou, obrátí se jistě k železnici, která Tafilelt ovládne a vliv francouzský rozmnoží. Provedení úmyslu je tím důležitější, ježto Tafilelt jest hlavní oporou sultána marockého.

Sahara alžírská jest území částečně stepnaté, které v zimě vlivem hojných srážek vodních pokrývá se nejpestřejším kobercem trav, květův a obilnin, částečně pouští, v níž hustě rozseto jest vodných oas a vlhkých úvalů, v nichž zakládati lze háje palmové a síti pšenici nebo ječmen. Vláda francouzská s velikým úsilím zakládá všude artezské studně, čerpá tak uměle vodu z hlubin zemských a proměňuje pouště v kraje zelené a vzdělané. Kromě hospodářství ujal se všude umělý chov pštrosů pro drahocenná péra. Když je čas, vytrhávají se bílá a černá péra pštrosům z křídel a z ocasu a prodávají se jako ozdobné předměty nejen do Evropy, nýbrž i všude do Orientu, kde mají na trzích větší cenu nežli u nás.

Obchod alžírský dosáhl r. 1905 výše 572 mill. K; dovoz 359 mill. K, vývoz 213 mill. K. Nejvíce vyvezlo se vína (za 95 mill. K), obilí (za 35 mill. K), dobytka, koží a kožišin, zinku, korku, nejlepšího ovoce, železa, oleje olivového, tabáku, alfy (za 6 mill. K), vlny, brambor, zeleniny a j. Síť železniční měla r. 1905 3140 km délky, tramvayová 322 km.

## 3. Tunissko.

Nejmenší a nejvýchodnější ze tří států maloafrických jest vladařství Tunisské, Tunissko, zkrátka Tunis nazvané, jehož souvislost s Alžírskem, pokud se týče poměrů zeměpisných, geologických a národopisných Rohlfs a jiní cestovatelé dovozovali vším právem. Karel Vogt upozorňoval zejména na souvislost národopisnou. Tunissko dle vzezření, dle povahy půdy, plodin a výrobků jest zemí také čistě africkou. Severní pobřeží jeho v okolí hlavního města podobá se podnebím svým velice pobřeží sicilskému; i řadíme Tunissko jako Alžírsko k zemím středomořským, rozloženým od Marokka po Řecko, od Španěl po Palestinu. Ovšem, že tak bujného rostlinstva, jaké vidíme na Rivieře, ve Španělích nebo v jiných zemích při moři Středozemním, v Tunissku není.

Jako Alžírsko, rozdělují zeměpisci Tunissko ve tři zřetelně vyznačené pruhy krajinné: 1. V „sahel“, úrodnou nížinu při moři až po první stupňoviny horské. Sahel je vlastní půda orná, úrodná, mírně kopcovitá, jíž však se nedostává tekoucích vod. Tu vznikla na pobřeží bohatá a lidnatá města Susa, Mahadia, Sfax, Gabes, v nitrozemí posvátné město Kairuan, obklíčené četnými jezery solnými. Severní Tunissko mezi mysem Bonem a hranicemi alžírskými jeví se jako mohutná vyvýšenina horská, kterou proniká dlouhé a plodné údolí Medžerdy od jihozápadu k severovýchodu. Řeku Medžerdu cestovatelé přirovnávají k Tiberu italskému a krajinu kolem ní ke Campagni. Jest o polovici kratší než-li Tiber, má právě takovou tmavou barvu, právě takovou špinavou a pomalu tekoucí vodu, právě takové příkré, zemité a sypké břehy. Nánosy svými zanesla přístav staré Utiky a deltu svou posunula daleko do moře. Za vlády francouzské údolí její přivedeno bylo k nebývalé úrodnosti a plodnosti. Po březích jejích vede nyní železnice do krajin nepříliš hornatých,

ale přece dosti neschůdných. Nejúrodnější končiny Tunisska rozkládají se v okolí hl. města a mezi ním a přístavem Bizertou. Severně od Medžerdy návrší jsou holá, zvětralá a kamenitá; údolí oživují zelení svou všelijaké křoviny, opuncie, rozmarina a hlavně olivy, které poskytují kromě oleje potřebného paliva. V okršku, zvaném Krumir, rostou rozlehlé lesy korkové.

2. Jižně od sahelu šíří se lesný a travnatý pruh země „tell“, vysočina, která pouze ze $^2/_3$ své rozlohy poskytuje člověku užitku za námahu roční. Ani obdělávání ani dopravě neskýtá tolik překážek přírodních, jako horní poříčí Medžerdy. Jižní svahy „tellu“ sklánějí se stupňovitě k Sahaře, splývajíce s jejími sypkými hřbety horskými a skalisky. Z teras těchto tu a onde vytékají prameny směrem k sahelu, ale většinou vysychají nebo mizejí v písku.



Typy Arabů tunisských.

3. Čerid čili Sahara tunisská jest jižní pokračování tellu a překvapuje neobyčejnou pustotou. Jaký to rozdíl mezi ní a severními končinami tunisskými! Solné jezero Sebkha (Sebcha) Faraon nebo šot el Čerid vyplňuje částečně její prostor. Pobřeží jezerní vyznačuje se háji palmovými, nad něž krásnější zříti lze pouze v Egyptě při Nilu. Řada třiceti vedle sebe ležících oas odděluje poušť numidskou od solného jezera, po devět měsíců vyschlého. Jezero dle archeologů jest prý proslavené „Palus Tritonis“. Země palmová zvána jest jménem Biled ul Čerid a poskytuje mnoho datlí. Zeměpisci rozeznávají tu čtyři skupiny oas: Gaffskou, k níž náleží největší a nejsevernější oasy, Naftskou a Toserskou, sousedící se šotem Čeridem (Kebirem), a nessanskou, jižně od šotu a hodně na jih rozloženou. Oasa Nessana má lesy palmové o více než 300.000 stromů, 40 vsí a přes 20.000 obyv. Jižně odtud počíná Sahara v pravém slova smyslu, nekonečná, a v ní hledati dlužno hranice Tunisska rovněž neurčité, nekonečné.

Obyvatelstvo tunisské žije v týchž poměrech, jako obyvatelstvo alžírské. Jsou tu zastoupeni Berberové, Arabové, židé i „Frankové“, a vzájemný poměr jejich utvářil se podobně jako v provincii sousední. Židům zvláště daří se tu dobře od té doby, kdy jim bylo dovoleno usazovati se i mimo ghetto, jemuž se tu říká „hara“. Jsouce obdařeni rovností občanskou, brzy uchvátili obchod v moc svou, soustředili většinu jmění na sebe a ovládají trhy obilní, dobytčí i peněžní činíce každého na sobě závislým.

V čele státu, zdánlivě nezávislého, jest bej, jenž vlastně jest od r. 1881 vladařem francouzským v paláci bývalých sultánů tunisských, řídě se dle ministerstva vnějších záležitostí v Paříži. Úplná annexe území vládou francouzskou může se uskutečniti co nejdříve. Tunissko rovná se velikostí skoro dvěma Čechám (100.000 km²) a obyvatelstva má skoro 2,000.000. Jsou to Kabylové, Arabové, Kuluglové, totiž míšenci maurské a turecké krve, černoši a židé. Většina z nich hledí si výnosného sadařství a zelinářství, zanedbávajíc hospodářství polní, z něhož příští pokolení mnoho vytěží. V severních krajinách, pak v Suse a Gaffě, charakteristickým stromem jest oliva; v rovinách Biled ul Čerid zelenají se datlové palmy a po svazích duby korkové. Průmysl domácí vyrábí látky hedvábné, fesy, mužské burnusy, vlněné zboží různé jakosti, barevné safiány a zvláště dobré zboží hrnčířské. Na pobřeží dobývá se soli, ledku, v horách zinku, olova a železa, mědi, rtuti, zlata a fosforu. Podnebí jest přiměřené a zdravé. Zima rovná se teplotou našemu jaru. V červenci a srpnu stoupá teplota až na 40°. Od října do dubna často prší. Země jest z polovice úrodná, z $^{1}/_{10}$ horskou stepí, z $^{4}/_{10}$ pouští. Ze zvířat domácích chovají se všechna kromě vepřů. Moře poskytuje sardinek a mycích hub. Hlavní město Tunis, ležící na blízku zřícenin proslaveného Karthaga, vede obchod zvláště s Marseillí, Janovem, Livornem a Levantou.



Ksar (ves) zelenaský v oase Djanetu (25° s. š., 10° v. d.) na hranicích Alžírsko-tripolských.



Nemá tak šťastné polohy jako míválo Karthago. Rozkládá se hluboko v mělkém, jezerovitém zálivu El Bahire, 45 km od moře Středozemního, kde nemá přístavu vlastního. Lodem jest kotviti v Golettě (4000 obyv.), malém přístavním městě pod Karthagem, odkud železnice lacino lidi a zboží dopravuje do Tunisu. Aby lodi přece dostati se mohly do hlavního města tunisského, a aby cestující i zboží nebyli nuceni používati trati pobřežní z Golletty, Francouzi vystavěli zátokou El Bahira kanál, jímž nabyli živého spojení s pobřežím. Uprostřed Bahiry vypíná se malý ostrov Šikly, na němž vypínají se polozbořené zdi staré tvrze španělské.

Za branou Bab-el-Chadra je mohamedánský hřbitov, na němž odpočívá poslední z Abencerragův, Aben-Hamid. Ze vsi Malky čili la Malgy nejblíže jest k Vyšehradu karthaginskému, k Byrze, na níž býval vedle hradu chrám Eskulapův a palác Elissin*). Zbytky amfitheatru jsou nepatrné, sotva znatelné ve vnitřním útvaru půdy. Z obrovského vodovodu, 132 km dlouhého, zůstalo pouze nepatrné zdivo. Na mírném kopci vznáší se kathedrála, založená Lavigeriem, jenž zanášel se velikou myšlenkou obnoviti staré Karthago, vztyčiti na troskách jeho prapor nové vzdělanosti a starou slávu Karthaga přenésti na francouzský svůj národ. Ale velikou myšlenku tu uskutečniti nebylo lze. Tunis už je tu a může býti podkladem dalších snah. Zřízením kanálu jezerem Bahirou význam jeho zajisté v nejbližší budoucnosti nad míru se vyzdvihne.

Základem nového Karthaga měl býti posvátný kousek země, kde stávala staroslavná Byrza. Byla to osmihranná kaple as pro

*) Elissa čili Dido, dcera tyrského krále Muttona, opustivši domovinu založila na březích afrických hrad, zvaný Bozhra, později Karthago.

20 osob. Kardinál Lavigerie*) postavil vedle kaple chrám sv. Ludvíka Karthaginského v slohu maursko-byzantském. Největší tento chrám křesťanský v Africe začat byl 11. května r. 1884, dostavěn a vysvěcen 15. května 1890 při okázalých slavnostech. Vedle kathedrály stojí „Grand séminaire“ a škola missionářská „bílých otcův afrických“, kteří nosí na hlavách turecké fesy, šešie jako Arabové. V semináři uloženy jsou nálezy, na půdě karthaginské v různých dobách učiněné, jež našli Vernaz, Reinach, Babelon a zvláště Delattre, objevitel pohřebiště nedaleko Byrsy. Dělí se v nálezy doby punské, doby římské a křesťanské.



Tunisská židovka s dcerou.

S Byrsy zjevuje se cestovateli neobyčejně krásný rozhled. Dr. Jiří Guth vypravuje: „U našich nohou leží podivuhodná, vlnitá pláň, na níž kdysi rozkládalo se široko daleko Karthago. Na jihu jsou teď pole ovesná, a uprostřed nich vyniká jen cosi jako pobořené zdi; na východ, na úpatí Byrzy a při břehu mořském opuštěná turecká tvrz Džedid, vystavěná z rozvalin, pak cisterny z dálky sotva viditelné. Na sever je Byrza oddělena úzkým, hlubokým údolím od jiného vrchu nižšího, na němž prý stával chrám Junony Nebeské. Kolem něho pole poseta jsou ssutinami až ku Sidi-Bon-Saidu. Od Malgy až po Džebel Kaoui bývávala karthaginská čtvrt, zvaná Megara, teď vesnice La Marsa, odkud na sever šíří se nesmírný hřbitov Kamart.... Kol kolem záliv tunisský s lesklými barvami azurových a smaragdových vod, na kterých dřímají velké černé silhouetty parníků. Tady jest místo tolika krvavých bojů mezi Karthaginou a Římem. Zde jest panorama z nejúchvatnějších na světě....“

Dvě nádržky vodní, skoro jako dvě louže, jsou bývalé dva přístavy karthaginské, obchodní a vojenský, z nichž vyjížděla loďstva hrdá, silná Římanům na postrach. Přístav vojenský, Cothon, zachoval

*) Kardinál Lavigerie umřel 26. listopadu 1892 a pochován jest v kathedrále.

původní okrouhlou svou podobu; přístav obchodní byl obdélník 466 m zdéli, 325 m zšíři. Několik set metrů do moře ční řada skalisek a bal-

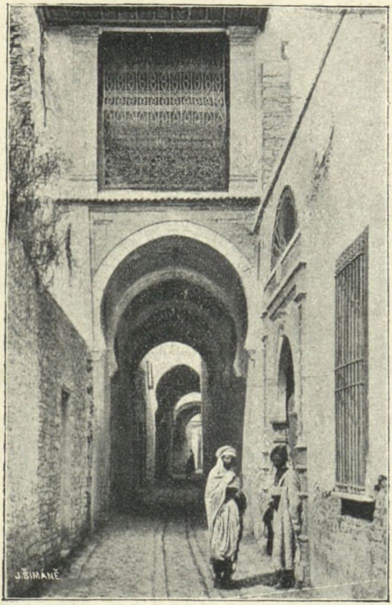


**Pohřební obřady při pohřbu beje tunisského.**

vanů, snad zbytky hráze, kterou vystavěl Scipio, aby zabránil přístupu nějaké pomoci obleženým z venčí; chtěl Karthago vyhladověti.

R. 1884 Reinach a Babelon na útraty státu hledali zasypané město. Našli velmi málo. Tu a onde spatřiti lze hluboké jámy, v nichž jeví se zraku našemu staré zdivo slavného města. Z chrámů, divadel, paláců v a bran rovněž nezůstalo nic. Všechno z bývalé nádhery zanesl písek; i trosky se rozpadávají. „Kde býval ruch a život největší, je teď nejtišší smrt, a nic nedojímá tak, jako dvě kalužiny stojatých vod.“

Na ssutinách Karthaga Římané založili před 2000 let kolonii Junonii, která stala se sice hlavním městem křesťanské Afriky, kde býval sv. Cyprian biskupem, ale r. 439 padla v moc Vandalův. Roku 647 Arabové rozbořili město úplně. Z kamení a mramoru zničené Karthaginy lidé budovali celé vsi a města. V mešitě Džeridu v Tunisu stojí dosud 150 nejkrásnějších sloupů z rozvalin vybraných; jiné práce kamenické zdobí paláce a domy boháčů tunisských. Odevšad přicházeli a odnášeli skvostný materiál jako z nějakých hutí kamenických. Zeměpisec Edrisi ve XII. stol. praví, že žádná loď neopouští Karthago, aby nebyla plna mramorů. Kathedrála pisanská vystavěna prý jest z rozvalin těch. Zbytky starého Karthaga hledati jest 5 až 6 metrů hluboko v lůně země.



**Ulice v mohamedanské čtvrti tunisské.**

Tunis moderní zůstal v starých čtvrtech městských čistě orientálským. Zvláště place Halfaonine skýtá nejpestřejší obraz života arabského, jenž ubíhá národu v kavárnách při číškách černé kávy. Čítá nyní 170.000 obyvatelů, mezi nimiž žije 40.000 židů. Zeď městská má 9 bran. Evropská čtvrt vyznačuje se širokými ulicemi, hotely, školami a čilým životem obchodním. V předměstích jsou ulice úzké, klikaté a bez osvětlení. Tabulky pouliční jsou dvojjazyčné, francouzské a arabské. A proto přece, ke cti obyvatelstva budiž řečeno, jest na ulicích všude úplně bezpečno. Největší křiky a vády způsobují hlavně sicilští přistěhovalci, kteří mají pověst rváčův a lidí nenechavých. Ulice jsou nedlážděny a v deštích hrozně blátivy. Tunis má ve světě

mohamedánském dobrou pověst. Je to dle Fitznera ústředí mohamedánské učenosti, vládnoucího vkusu a módy, severoafrická Paříž. Z bludiště ulic a uliček vyčnívá čtyřboký minaret největší a nejvýznačnější mešity tunisské, při níž jest drahocenná knihovna. Při této mešitě, r. 1223 zřízené, založeny i vysoké školy mohamedánské. V předměstí Bab Džasiře bydlí jen Maurové. Při vnější straně zdi městské pracují rozmanití řemeslníci, prodávajíce v malých krámcích svoje výrobky. Pěknému pohledu na město přispívá zvláště citadella Kasba. Vstoupíme-li však do ní, dojem imposantnosti se ztrácí ve spoustách zřícenin, z nichž zachován zůstal velmi pěkný, štukovými pracemi ozdobený minaret.

Asi 3 km na severozápad leží osada Bardo, v níž sídlí vladař s četnou svou bejovskou rodinou, boháči a rodiny úřednické. Je to malé město paláců, vill a bazarů s 2000 obyvatelů. Bývalá vládní budova proměněna jest nyní v museum starožitností, nalezených při vykopávkách karthaginských.



Ulice Sidi Makres v Tunisu.

Z měst přístavních vynikají: Susa, Sfax a nový francouzský přístav válečný Bizerta, na nějž Italové nevraží jako na nebezpečný strategický bod jižně od jejich půlostrova. Susa čítá 16.000 obyv. a čile si vede. V její rejdě stále kotví lodi obchodní. Sfax jest ústředím jižního Tunisska, živíc 40.000 obyv., mezi nimiž je 12.000 Arabův a 2000 židů. Do Tunisu vedou odtud telegrafní dráty v délce 350 km. Hlavně se vyvážejí datle z Čeridu, koberce a burnusy z Gaffy a ostrova Džerby, olej olivový ze sahelu, halfa z okolních stepí, mycí houby ze Syrty, růžový a jasmínový olej ze zahrad, kolem hlavního města rozložených. Ze Susy vede úzkokolejná trať, šedesát km dlouhá, do Kairuanu, posvátného města mohamedánského (r. 660 kalifem Muavijou založeného), v němž každá z mešit jest podivuhodným dílem orientálského umění stavitelského. Posádkové město francouzské Gabes leží v čarokrásné oase.

Golfe de Gabes, Malá Syrta, neblaze proslul svými mělčinami,

na nichž tolik již lodí nešťastně uvázlo. Proto však přece u přirovnání s pobřežím alžírským a marockým honosí se dosti velkým počtem přístavišť, jež proti návalům mořských bouří chrání četné mělčiny a skupiny ostrovů. Z nich vynikají: dvojice ostrovů Karkenahských a Džebado čili Džerba (Brachion). Ostrov Džerba zjevuje se na místech ze všech nejnebezpečnějších. Kolem dokola ve vzdálenosti až 10 kilometrů je sotva několik hlubších kanálů, kudy mohou se odvážiti lodi jen poněkud větší, a to v přílivech velkých při větru příznivém. Na břeh vystoupiti lze pouze o přílivu a v počasí klidném. Moře vod pojí se s mořem písku pod hladinou vodní daleko



**Vnitřek bejova paláce v Bardu.**

od pobřeží. Ostrov Džerba jest velice úrodný. Není proto divu, že od dávna různí uchvatitelé usilovali o ni. Napřed patřila Karthagiňanům, potom Římanům (císař Trebonian Gallus a syn jeho Volusian jsou rodáci džerbští). Slávu Džerby zničili Vandalové a sto let nad ní panovali. Teprve r. 533 po bitvě u Tricamary zmocnili se jí Byzantinci Ferdinand Katolický válče proti Arabům, dostal se až k Džerbě, ale ostrova nedobyl. Teprve Karel V. přinutil Džerbany k poplatku pěti tisíc dinárů. Po třech letech zmocnil se ostrova loupežník Cheir-ed-Din. Nástupce jeho Dragut porazil výpravu Filipa II. a dal z lebek křesťanských vystavěti pyramidu 130 stop v obvodu a 30 stop vysokou. Pyramida jasně svědčila o té události, a před šedesáti lety prý na ostrově ještě se ukazovala. Teprve tunisský biskup Sutter přemluvil beje Achmeda, aby ji dal odstraniti a lebky slušně pohřbiti.

Loupežník Dragut padl při obléhání Malty, a tu r. 1574 paša Sinan opanoval Džerbu a navždy ji připojil k panství tunisskému.

Obyvatelé džerbští tvoří zvláštní sektu náboženskou a jmenují se chamsiové. Živí se polním hospodářstvím, chytají ryby, sbírají mořské houby, dělají hrnce, nebo oddávají se námořnictví. Židé na Džerbě vyrábějí a prodávají datlovou kořalku. Mezi 40.C00 obyv. žije 600 Evropanů, kteří bydlí nejvíce v kolonii Humt-sukské.

Džerbu badatelé považují za pověstný ostrov Lotofagův, na němž stanul Odysseus dle básně Homerovy. Ovoce lotos dle popisu kronikáře Polybia a jiných hodí se na rostlinu, zvanou „Zizyphus vulgaris", po arabsku hannab, po francouzsku jujubier sauvage. Roste v severní Africe hojně a na ostrově tvoří celé háje.



**Postavy mohamedánek večer ve Sfaxu.**

Železnic Tunissko má přes 1000 km a projektovaných nejméně dvakrát tolik. Nejdůležitější tratí jest ta, která vede rovnoběžně s východním pobřežím syrtským po Sfax a Mahares. Dráhy tunisské mají přímé spojení s drahami alžírskými, jsouce důležitými činiteli ve vzrůstu a civilisování země. Telegrafů čítalo se r. 1904 na 10.300 km. Vyváží se hlavně pšenice za 10 mill. K, ječmene v téže ceně, ovsa v ceně 4 millionův, olivového oleje za 6 mill. K a jiných předmětů v ceně 5 mill. K. Cena zboží dovezeného jest mnohem větší.

## B. Tripolsko.

Východní polovici severního pobřeží afrického zaujímají Tripolsko a Egypt. Moře Syrtské, hluboce do pobřeží zabíhajíc, zatlačuje

je (zvláště Tripolsko) o 4—5 stupňů jižněji, nežli jest pobřeží sousedního Tunisska.

1. Tripolsko, také Tripolitánsko, zabírá území, jehož dotýká se Syrta Velká a Syrta Malá, a šíří se daleko na jih do pouště saharské, nemajíc kraje ani konce. Zhruba lze stanoviti jižní hranice Tripolska obratníkem raka a na severu břehem moře Středozemního. Ve východní části území Sahara písčinami svými dosahuje až k moři a způsobuje nepřehledné mělčiny, již v starém věku známé a nehodami pověstné.

Pobřeží Velké Syrty náleží k nejsmutnějším na světě. V délce 900 km není tu stromečku, jímž by žluť písku byla přerušena, není jediného přístavu, kam by loď hnána jsouc větrem severozápadním mohla se uchýliti. Z drobného písku trčí na všech místech bělavé trosky nešťastných lodí, jejichž posádka, nezahynula-li v moři, vzala za své v bezvodé, nehostinné poušti. Kromě těchto svízelí vyskýtá se na pobřeží ještě nesnáz ta, že tvoří se tu bahnité močály, jejichž výpary otravují krajiny na sta kilometrů vzdálené. Zajímavo jest pro plavbu těmito končinami, že plavební dráha lodí nejhlubších, která vede blízko pobřeží alžírského a tunisského až po mys Bon, uchyluje se od něho k italskému ostrůvku Lampeduse. Podmořské písčiny v Malé Syrtě posunuly ji tak daleko od pobřeží. Od ostrůvku jmenovaného klikatí se jízdní dráha k jihu k městu Tripolisu, jedinému navštěvovanému městu v této truchlivé části africké. V nitru tripolském patrny jsou dva různé útvary pustin, jimž říká se „sseriry“ a „hamady“. Hamady jsou rozsáhlé, pusté plochy tvrdého, vyprahlého povrchu, s něhož větry všechno smetají. Z půdy vyčnívá ostrohranné kamení, v němž obsaženo jest veliké množství zkamenělin. Sseriry pokryty jsou drobnými, bělavými křemeny, jichž na poušti leží naseto jako zrn. Hamada el Homra, planina as 200 km jižně od Tripolisu vzdálená, zdvíhá se 900 m vysoko a tvoří jakýs přechod k vlastní poušti saharské.

Podnebí jest v krajinách těchto přiměřeno povaze půdy. Vane-li jižní vítr, samum (s'mum), teplota vzduchu jest nesnesitelna; jindy však podnebí jest snesitelné, zdravé, větry mořskými zmírněné. Cizincům v Tripolsku škodí hlavně zimnice. Kde lze půdu často zavlažovati, daří se orbě a sadařství.

Obyvatelstvo tripolské páčí se na million hlav. Složení jeho jest takové jako v sousedních zemích západních, jenom že tu původní obyvatelé splynuli ještě více s přistěhovalými Araby a s černochy, do jichž rodinných sídel jest odtud nejblíže. Za úředníky všech kategorií dosazují se sem Turci. Tripolsko bylo od r. 1509—1551 majetkem krále španělského; od r. 1835 náleží Turecku. S Fezanem a s Barkou má 1,051.000 km$^2$.

Hlavní město Tripolis, Tarabulus, vystupuje na pobřeží jako oslňující, bílá, podélná skvrna. Zelené pozadí palem v oase Meskidži zvyšuje jasný dojem města. Okrouhlá pevnost, vystavěná před nedávnem pro ochranu Tripolisu před Francouzi, činí pěkný pohled ještě malebnějším. Tripolis byl by z nejbezpečnějších přístavů

v území od Bizerty až k Alexandrii, kdyby vláda turecká přičinila se aspoň poněkud o zvelebení jeho. Ale známá netečnost její jest příčinou, že přístav tripolský v lodnících působí strach a hrůzu. Příroda sama podává příležitost k vystavění pevné hráze, která by se opřela o skaliska, věnčící přístav tripolský, leč není nikoho, kdo by důležitost podniku přesvědčivě odůvodnil, a skaliska způsobují záhubu lodem dál. V noci ze dne 13. na 14. leden 1880 osm velkých korábů ztroskotalo se o skály, a teprve po této katastrofě vystavěn tu byl maják, jenž osvětluje moře na 18 mil do dálky.

Bílé domy vystupují po mírném svahu pískovcových výsep skoro amfiteatrálně. Mají rovné střechy, na nichž procházívají se občané večer, aby se nadýchali čerstvého vzduchu mořského. Několik minaretův a věží chrámových trčí k nebi, ostře se rýsujíc na temně modrém nebi. Tripolis jako Tunis jest důležitým přístavištěm evropských výrobků pro Sudan. Bydlí v něm 50—70 tisíc obyvatelů. Ráz jeho jest čistě orientální a vlivův evropských prost, tak že starší popisy Rohlfsovy, Nachtigallovy, Barthovy úplně se shodují s popisy města nynějšího.

O vstupu do Tripolisu vypravuje dr. Jiří Guth: „Branou nedaleko celnice vcházíme do města. Hned ve bráně několik tureckých vojáků koná stráž a baví se tím, že vzbuzuje soustrast mimojdoucích svým zanedbaným zevnějškem. Sám důstojník sedící vedle měl příštipkované, umazané boty a záplatovanou uniformu. Nedaleko odtud mezi špinavými domky arabskými stojí stará brána triumfální z bílého mramoru na počest a slávu císaře Marka Aurelia a Lucia Aelia Vera. V jednom oblouku čtyřprůčelné brány zařídil sobě Turek trafiku a kupectví. Kolem brány rozkládá se čtvrt poloevropská, totiž s Araby Italové a Maltáni, rozlezlí po všem pobřeží severní Afriky.

Lidé tu bydlí více pohromadě, nežli u nás, ulice přepjaty jsou porůznu oblouky, které poskytují trochu stínu, domy natřeny jsou na modro. Jednotvárnost bezokenných obydlí arabských po chvílích ruší dvéře, pootevřené na prázdný dvůr, nebo krámek obchodnický. Klenotníci poutají pozornost velikými kruhovitými náušnicemi ze stříbra, jež nosívají černošky. Poněvadž lalok ušní celé tíže by neunesl, prorážejí si hořejší boltec a kruhy, přečnívající přes tvář, ještě opírají se o rameno. Zboží saharské, jako sloň, pštrosi péra, gumu atd. dlužno hledati u obchodníků samých, v jejich skladech, nikoli v bazárech. Vnitřek arabského Tripolisu ve všech svých částech podobá se ostatním městům severoafrickým jako vejce vejci: tytéž úzké uličky, tytéž kostkové domy. Jako v Tunisu, i zde pokládá se tlustá žena za krásku. Daleko méně hedvábí a kmentu než Arabové městští mají Arabové z venkova, z oasy nebo docela odněkud z poušti přišlí, opálení a osmahlí, sotva zakrývající svoji nahotu několika uprášenými hadry a dlouhým, roztrhaným burnusem, ale s okem plným odvahy, zvyklým čeliti všelikým nebezpečím nesmírné Sahary.“

Židé bydlí jen v městě, ve zvláštní čtvrti, špinavé a páchnoucí. Počínajíce své obchody, jsou chudi a mají jen to, co mají na těle. Leč opatřují si úvěr a zásobu zboží, a již jsou zachráněni. Půjčují na

lichvářský úrok a za několik let jsou zámožní. Arabové trpí vedle sebe židy jako nutné zlo a nepřipouštějí jich mezi sebe ani k úřadům ani k jakým hodnostem. Arabové nemohou zapomenouti Francouzům, že r. 1870 v Alžíru postavili židy jim na roveň. K františkánům, kteří tu na pobřeží všude hlásají slovo Boží, Arabové chovají se dosti snášelivě a uctivě. Zavděčujíť se jim „bílí otcové" školami a nemocnicí, do níž chodí se zdarma léčit ženy i vojáci. Do škol posílají děti i turečtí důstojníci.

2. K Tripolsku náležejí kromě jiných oasy Ghat, Ghadames a oasové území Fezan. Kaimakamát Fezan rozkládá se na severním okraji saharském jako povýšenina od 300—500 m výšky s několika pásmy horskými, jako jest Džebel Assod (Černé hory), až 900 m. Velká vadi jsou široká údolí, v nichž při malých vykopávkách vodu lze najíti, v nichž však bydleti nelze. Podnebí panuje tu pravidelné a zdravé. Z obyvatelstva jest polovice usedlíků, polovice kočovníků. Hlavním stromem plodným je palma datlová. Všude chovají kozy a velbloudy. Hl. město Murzuk leží v nezdravém úvalu, obklopeném mohutnými výšinami.

3. Barka. Východní část vilajetu Tripolského, sousedící s Egyptem (při zátoce Solumské) a zabíhající v podobě tupého půlostrova do moře, jmenuje se nyní Barka, za starodávna Kyrenaika. Vypíná se jako povýšenina 450—630 m výšky, jest bohata prameny vodními a zelenými údolími nevšední úrodnosti. Četné zříceniny starodávných sídel jsou svědky zašlé a veliké kultury, která kdysi tu byla domovem. Není tedy Barka částí Sahary; poušť sahá pouze do jižních končin jejích. Na pobřeží objevují se četná jezera s vodou slanou. Řek a ples sladkovodních není, ačkoli na místech příhodných voda objevuje se nepříliš hluboko. Nejdůležitější místa na pobřeží barkském jsou: Bengasi, hlavní město území, Bomba s velikou rejdou, Tobruk s přirozeným a přístupným přístavem a Crenna, starověká Cyrene, od Řeků r. 631 př. Kristem založená, v krajině úrodné a vodné. Cyrene řadila se obchodem, vzdělaností a uměním k Alexandrii a Karthagu. Přístavy barkské obchodují po moři s Maltou, Benátkami a Marseillí, po suchu s oasami Audžilou, Kufrou a Wadaí.

Severní část Barky, Barka el Homre (červená Barka), jest planina vápencová s půdou červenavou. Na horách objevují se lesy thujové, v rovinách palmy a háje olivové. Jižní část Barky, Barka el Berda (bílá Barka), obsahuje pískovce a písek, keře a halfu a skoro žádnou jinou květenu. Střední teplota obnáší v létě $+22^0$ C. Obyvatelstvo žije tu jako v zemích sousedních, zaměstnáno jsouc rolnictvím, sadařstvím, dobytkářstvím, dobýváním soli a sody a obchodem.

Z Tripolska vyváží se hlavně ječmen, esparto, vlna, sloň, sůl, pepř, voli, pštrosí péra, burnusy, houby mycí, kůže atd. Železnic ve vilajetu Tripolském není; obchod s nitrozemím děje se karavanami po cestách, staletími ustálených, živých. Z největších cest pozemních jmenovati jest cestu z města Tripolisu do oasy el Džofry, do Fezanu, do Murzuku a dále do Tibesti, cestu do Ghadamesu a ještě dále vadim Ighargharem ku planině Ahaggarské pod 23.$^0$ s. š.

do Timbuktu. Jiná důležitá cesta jest z Bengasi na jihovýchod přes pláň barkskou do Džarabubu (Djarabubu), k oase Siuahu (Jupitera Ammona), do Beharie v poušti Libycké a k údolí nilskému.

## C. Sahara.

Sahara zaujímá dle nejnovějších výzkumů přes 6,000.000 km², to jest tolik plochy, jako má moře Středozemní, více než půl Evropy, skoro devětkrát tolik, kolik obnáší mocnářství Rakousko-Uherské 115krát rozsáhlejší území, nežli jest království České.

Saharou jmenujeme ty krajiny, kde není vlhkých srážek vodních (pravidelných), kde není vláhy pro vývoj rostlinstva a kde nelze žíti býložravcům. Sahara jest poušť, prázdno nekonečné, sídlo smrti a věčného klidu. Ale ne všude. Široký pruh západní části její při oceánu Atlantském, četná vadi, která zejména v severní oblasti hluboko do ní vnikají, a přečetné oasy, na nichž vegetace bujností svou překvapuje, jsou kraje, které znaků Sahary na sobě nemají a Saharou zvány býti nemohou. Odečteme-li je tudíž od celkových rozměrů saharských, shledáme, že vlastní poušť není území jednotné ani jednotvárné ani tak veliké, jak shora pověděno.

Na povrchu ohromného území od oceánu Atlantského po Nil, od moře Středozemního po Senegal, Kongo, pánev jezera Cadského a Dar Fur, pozorovati lze nesčetné různosti v členitosti kolmé, kteréž různosti střídají se v rozmanitých variacích. Rozsáhlé, vysoké planiny písečné střídají se s nekonečnými úvaly a žleby bývalých řečišť a neznámých vod, vyprahlé plošiny kamenité s terasami utuhlé země, obrovské vlny dunové se solnými plesy napolo vyschlými, roviny s pohořími výše velehorské. Soustavy horstev mnohdy třikrát, čtyřikrát rozlehlejších nežli Krkonoše nebo Šumava, výšky skoro dvojnásobné záležejí z prahorních břidlic, z žuly, dioritu, porfyru a různých křemenců, které dle nalezených otisků rostlinných asi před dobou třetihorní pokrývalo moře. Rozsáhlé jsou útvary pískovcové doby křídové; zvláště patrny jsou pískovce útvaru devonského, které zvětráním ztemněly a mylně bývají pokládány za hmoty původu sopečného. V Sahaře bývaly také sopky, ale činnost jejich dávno a dávno přestala. Nejdéle mořem pokryty zůstaly východní končiny saharské, které sousedí s egyptským údolím nilským, kdež patrný jest útvar třetihorní po oasu Siuah (Sivah).

Písečné duny saharské jsou neobyčejně vysoké a dlouhé, ale netvořily se všude stejně. Vznikly zajisté větrem, ale zákon jejich vzrůstu a rozšíření, jaký pozorují cestovatelé na dunách asijských, dosud se nenalezl. J. Walther je prohlížel, měřil a praví o nich, ač bývají po poušti pravidelně seřazeny, že přece vznikaly jen větry náhodnými, nepravidelnými dle toho, jak s které strany vanuly a jak byly ostré. Na první pohled vyhlížejí na širošírých pláních jako vlny mořské, které se nepohybují a v stejné výši zůstávají. V celku písek na nich posunuje se od jihu k severu, ač písčiny saharské prodlužují



Krajina v Sahaře.

se většinou od západu k východu, nebo obráceně vzato, od východu na západ. Duny ve směru severojižním dosud nikde nebyly cestovateli pozorovány.

Jako nejvyšší známé místo v Sahaře jest uzel horský, Tusside zvaný, v pohoří Tarsu, jež rozkládá se pod 20. rovnoběžkou a pod poledníkem krakovským. Dosahuje výše 2700 m. Horský uzel tento jest příkladem nejhroznější pustoty, jakou se Sahara vyznačuje, neboť holé stěny horské, prosté veškerého rostlinstva, a spousty zřícených hrotů skalních mnohem příšerněji na mysl lidskou působí, nežli širá poušť, zvlněná nekonečnými dunami. Nejvíce prostranství saharského zaujímají hamady, plošiny kamením poseté, a sseriry, pokryté drobnými křemeny. Hamady i sseriry záležejí z hlíny, v kámen utvrdlé, někdy kysličníkem železitým do hněda zbarvené. Mají-li krajiny na okraji Sahary nějakou, byť i chudou vegetaci, říká se jim „sahely".

Na některých místech v Sahaře vyskytují se krajiny hlubší, nežli jest hladina oceánu Atlantského. Proláklinám těmto říkají domorodci na západě „hofra", také „džof", nebo „džuf". Někdy jmenují tak i krajiny, které nejsou proláklinami ve smyslu pravém, nýbrž jmenují tak krajiny s relativním snížením, tedy hlubší, než-li jest nejbližší okolí. Skutečné prolákliny objevují se severně od pouště Libycké a v krajině na blízku šotu Melrhiru, šotu el Džeridu až po Malou Syrtu (na hranicích alžírsko-tunisských).

Prohlédneme si nyní ohromné prostranství saharské v jeho zvláštnostech podrobněji. Východiskem budiž nám nejpřístupnější Alžírsko nebo Tunissko, kde železnice dopraviti nás mohou až do pouště samé. Nejoblíbenější směr turistů bývá trať Oransko-saidsko-ainsefraská, která proniká Velikým Atlasem a vstupuje do rozsáhlé hamady pod 32. rovnoběžkou. Opouštíme hory Ksourské a s karavanou po několikadenní pouti vstupujeme do krajiny Igidi nebo Gidi, v níž všemi směry vlní se jako na hladině vodní písečné duny (aregy). Postup karavan v krajině této jest velmi pomalý, poddajností a sypkostí písku ztížený. Tu v poušti igidské pozorována byla zvláštnost, že vnitřek písečných dun vydává zvláštní zvuky, způsobené pohybem sypkého písku. Zvuky trvají několik sekund a jsou prý táhlé, duté a tak intensivní, jako zvuky nějaké polnice. Jak se zdá, vznikají podivuhodné zvuky třením horkého, volně nasypaného písku a ozývají se v neurčitých pomlkách na různých místech dun. V poušti igidské pohybují se duny písečné v různých směrech podle toho, odkud vítr vane; orientace postupující karavany bývá tím tudíž velice ztěžována, poněvadž poloha vln dunových stále se mění, ačkoliv na první pohled se zdá, že tvar písečných hřebenů zůstává ustavičně týž.

Jižním směrem jdouce, dostihneme krásných krajin, zvaných Ved Teli a města Taudeni, skoro pod 23.° sev. šířky. V okolí města rozkládají se pověstná solniště, v nichž od dob nepamětných dobývá se kamenné soli, kterou v tisících nákladů karavany rozvážejí do končin, kde soli nemají, hlavně do Arauanu a do Timbuktu. V obvodu solných dolů kvetla města neznámých epoch dějinných,

po nichž zachovaly se zříceniny zdí z hlíny a kamenné soli, zbytky dřevěných staveb a zbytky předmětů průmyslových. Tu snižuje se terrain, dotud 300 m nepřesahující, do 148 m nad mořem. I zovou Arabové krajinu el džufem, ačkoli to proláklina není.

Pak vstupujeme do krajiny Meraje (meraya = zrcadlo), v níž vzrůst halfy překvapuje, a do Arauanu, v němž vegetace sice pískem hyne, ale kde pramenů vodních je množství veliké. Zde zastavují se a shromažďují všechny karavany, přicházející od severu.

Útočištěm tvorů živoucích v nepřehledných písčinách pouště saharské jsou oasy. Leží v strašlivých pustinách zpravidla o samotě a ohrožovány jsou neustále spoustami písku, které náhle mohou učiniti konec životu jejich. Vedou krutý boj s pouští, jejíž vlny dotýkají se zrovna okrajů palmových hájů, zasahujíce mnohdy i mezi ně a dusíce v stromech poslední stopy života. Pud pro sebezachování tu rozněcuje snahu lidstva, aby místa, kde jediné živočišstvo a rostlinstvo může se zachovati, poušti byla urvána a k oblažení příštích pokolení zabezpečena. Voda, voda jest jediná a nejlepší oas záchrana. Kouzlo vody vyvolává hravě z půdy ušlechtilé palmy, dodává plodům datlovým šťávy, poskytuje zelený šat a požehnání stinným sadům, způsobuje nezapomenutelný, hluboce dojímavý obraz svěžího rostlinstva v sousedství vládnoucí, jásající smrti.

Původ, vznik a trvání oas jsou rozličné; rozeznáváme jich tedy dle toho různé druhy. Hlavní známkou jejich jest voda vrchní, přirozeně tekoucí, nebo voda podzemní. V oasách s vodou horní zavlažuje se rostlinstvo horem, stokami nebo kropením. K nim náleží na př. Ved Draa, horní Tafilelt při vadi Susu. Druhým způsobem zavlažována jest na př. oasa Tafilelt dolní, jižně od Ertibu, větší část oas v krajině Tuatu a mnohé jiné jižně od Atlasu. Některé oasy napájí se prameny, prudce ze země vyvěrajícími (Ghadames, Jupitera Ammona); jiné vznikají tím, že pod zemí tekou mohutné vody, vzdálené od povrchu 3 neb 6 dm a zdola pronikají pískem neb ornicí (Kauar a četné ve Fezanu); jinde opět třeba jest umělým způsobem vodu čerpati z mohutných jezer podzemních studnicemi, 4—10 m hlubokými (oasy fezanské a sufské). Konečně jsou oasy, které mají hojnost plodné prsti, ale vody nemají. I svádí se sem voda umělými vodovody z okolních krajin do zvláštních nádržek, z nichž dle potřeby dostává se polím a sadům drahocenné vláhy (Tidikelt a j.).

Oasy prvního druhu shledáváme hlavně na úpatí horstev, z nichž vody vytékají po celý rok. Čím dále od hor, tím více vody v řekách ubývá, a na konec řečiště zůstávají suchá. V údolích tekoucích vod děje se zdělávání půdy bezstarostně, horko vzduchu mírní se vypařováním vody, a vlhkost vzduchu působí blahodárně na vývoj stromův ovocných. H. Barth tvrdí, že i písek, na první pohled neplodný, zvlhčen jsa může rostliny vyživovati.

V celé Sahaře není řečiště, jímž by tekla stálá voda po celý rok. Počítáme-li k Sahaře řeku Draa, můžeme též o ní říci, že dostihuje moře jenom tehdy, prší-li v Atlasu, nebo tají-li na horách sněhy.

V Tuatu teče voda na povrchu jenom na některých místech, pod zemí však všude. Obrovská řečiště M i a a I g h a r g h a r nemají téměř nikdy vrchní vody. Za to Sahara bohata jest jezery a jezernými pánvemi, jichž nejvíce nalézáme v proláklinách a ve Fezanu. Jest s podivem, jak ohromný je tu asi podzemní přítok vody, když jezera v neustálém žáru přece vodou naplněna zůstávají. Slova oasa v Sahaře nikde neuslyšíme. Nikdo z domorodců slova toho neužívá. Dle Rittra slovo jest původu egyptského a má jakousi souvislost s koptickým slovem „uah“, jež znamená obydlí. Velké oasy zovou se „bledy“ (země), malé „rhabba“ (les) nebo „rhoud“ (malý les).

Neobyčejná suchost vzduchu jest následkem větrů stále vanoucích. V zimě badatelé shledali nad Saharou tlakoměrné maximum, pročež větry vanou z centra jejího na vše strany. V létě pak vzniká nad rozpálenou pouští mocný vzestup teplého vzduchu, hluboké tlakoměrné minimum, čímž se všech stran chladný vzduch nad Saharu se přihání, a způsobují se větry k centru vanoucí. Větry tyto nepřinášejí vláhy nebo jen množství nepatrné. Kdo domnívá se, že na Sahaře nikdy neprší, mýlí se velice. I v strašlivé poušti Libycké někdy prší, o čemž nejlepší důkaz podávají nesčetná vadi, směřující k Nilu. Rohlfs r. 1874 zmokl tam důkladně. Oskar Lenz spatřil 18. května 1880 v E l E g l a b u po dešti na nebi krásnou duhu.

Největší trýzní v Sahaře jsou horké vichry, jimž dávají se různá jména. Vanou-li od jihu, říká se jim „gebli“, trvají-li dlouho, nazývají se „chamsiny“ (chamsin = vítr trvající padesát dní), „edraš“ a ještě jinak. Všeobecně užívá se jména samum (s’mum), což znamená jed (ssim). Domorodci v Africe severní však slova toho pro vichr neužívají.

Příchod bouře větrné lze předvídati již při východu slunce. Žhavá a jasná koule sluneční jest jakoby v závoj zahalena, olověně šedá, a lze ji prostým okem bez černého skla pohodlně pozorovati. Nápadné ticho v poušti jest na určito předzvěstí s’mumu. Někdy trvá ticho celý den, a bouře není. Slunce pak zapadá právě tak zbarveno, jak vycházelo. Samum přihání se někdy také z nenadání. Náhle kupí se mraky na obzoru, nad pouští hromadí se mračné hrady, přeplněné prachem. Míhají se ve všech barvách; jsou modravé, šedé, narudlé, žluté. Srážejí se v strašlivé uzly, choulí se k obzoru a zase k zenitu. Náhle proniká jimi blesk — samum dotýká se tváří našich dechem svým — jsme rovni zrnku písku, jehož svist letí vedle ucha našeho. Slunce mizí, tma leží na celém okršku, vlny písku valí se po zemi, hnány jsouce v před silou neodolatelnou, prohlubiny zaplňují se jím v okamžiku, nové duny vyvstávají, písek všude krouží, víří, prší s oblak a odskakuje od bičované země, z dýn jakoby se kouřilo, jakoby se po nich pramínky živé vody rozbíhaly. Však není to voda, je to sypký písek, drobný jako prach, povodeň nejjemnějších tělísek, která oslepují člověka i hovada, kteří odvážili se cesty prokletými kraji. Žijícímu tvoru jest oddati se osudu a čekati, co příští minuta přinese. Velbloudi hned při prvním zavytí větrův obracejí se tělem po větru, aby jich písek neoslepoval, bez povelu klekají a majíce

natažené krky trpělivě naslouchají šumu písečných smrští, které je zasypávají. Stakrát jest jim zvedati hlavy, aby mohli vydechnouti, stakrát vybavovati se z objetí prachu, v němž utonouti by mohli navždy. Podobně činí lidé. S hlavami zahalenými přiléhají k velbloudům, řídíce se pudem jednohrbých služebníkův. Zuří-li samum v létě, teplota vzduchu stoupá na 40.° až na 50.° Konati při tom zkoušky a pozorování meteorologická nelze. Je tma, a všecko zahaluje neproniknutelný prach, podobný nejhustší, dusící, žhavé mlze, jež bolestně šlehá do tváře a do rukou.

Samum bývá zároveň ničivým orkánem, jemuž stany, stromy, střechy domů, zvířata i člověk bývají veselou hříčkou. Nejnebezpečnější vichřice přicházejí od jihovýchodu. Jsou také nejžhavější. Zastihnou-li karavanu, která má ještě několik dní k oase, zničí ji. Voda poutníkům ve vacích vysychá, lidé i velbloudi hynou žízní. Konečně samum přestává; ale vzduch přeplněn bývá prachem ještě celých 24 hodin i déle. Příroda si odpočívá, písek a prach zaujímají určená jim vichrem místa, a ohlazené skaliny, převrácené stromy, polámané rostliny a mrtví ptáci zůstávají skutečným svědectvím zkázonosného působení saharských větrů.

Zajímavé jsou elektrické zjevy, které pokaždé se objevují při větrech jižních a jihovýchodních. Vzduch je totiž tak elektřinou nabit, že z vlněného nebo hedvábného oděvu lze praskající jiskry vyluzovati. Je-li v ovzduší klidno, vzduch bývá tak průhledný, že i nejvzdálenější předměty lze pozorovati. Nápadně často měsíc mívá v jasných nocech kolem sebe kola; je-li v úplňku, mívá kola skoro každou noc. Svítí-li slunce jasně, objevují se v poušti pověstné záludné obrazy „fata morgana“. Ale objevují se jen na některých místech, zvláště k tomu příhodných, nejen v rovinách, nýbrž i v krajinách kopcovitých. Mnozí cestovatelé v bujné fantasii viděli prý ve vzduchu zámky, rozkošné zahrady, květiny, vesnice, koně, lidi, vojsko i přístavy mořské. Povrch Sahary ustavičně se chvěje, jako shledáváme v létě i u nás. Toto chvění, vlnění vzduchu a lom paprsků slunečních působí někdy takový dojem, jakoby před námi leželo rozsáhlé jezero. Podnebí saharské, jakkoli v některých částech lidé mají vedro největší, jaké na světě vůbec sledovati lze, jest velmi zdravé. Zejména na plíce nemocní, dýchajíce vyhřátý vzduch saharský, nabývají patrného ulehčení v nemoci své.

* * *

Nejzápadnější část velké Sahary rozprostírá se mezi Marokkem a řekou Senegalem, oblévána jsouc oceánem Atlantským (Rio de Oro) a jsouc ve spojení s krajinami Igidi a El Džufem. Podél pobřeží šíří se pustinový pruh v šířce 3 až 5 denních pochodů, T i r i s e l C h a u r a zvaný, jenž přeplněn jest horami písečnými. Sousední jeho kraj proslul pěkným lidem kmene U l e d - D e l i m u. Na severu Tiris sousedí s územím Vadi Draa v jižním Marokku. Řada oas pne se odtud až



Typ oasy saharské.

po oasu Tafilelt. Hl. město oasy sluje Abuam. Tržiště jeho poskytuje zvláštního pohledu. Z dálky zdá se, že jsou na něm veliké krtiny jedna vedle druhé. Zblízka však jsou to kamenné, sklenuté chaty. Třikrát týdně konají se tu hlučné trhy, nejživější v celém Atlasu Vysokém. Ves Suttu posílá ročně 2 karavany do Timbuktu. Obyvatelé oasy jsou širfové a Arabové a vyznačují se obchodní a živnostenskou činností. Z Tafileltu do Timbuktu vede cesta palmami bohatou pouští Igidi, pak solnatými pánvemi, podle oasy Afelele a Assauadem, pokrytým lesy mimos. Čím jižněji ke Kongu, tím více mění se charakter pouští, rostlinstvo i živočišstvo oas. Vše je rozmanitější, bohatší tvary a barvou; studnic jest rovněž dostatek.

Východně od Assauadu při vadech Daranu, Okerinu, Akalu a j. rozkládá se krajina Aderar, pěkná pahorkatina, pro chov skotu a velbloudů jakoby stvořená. Aderar sousedí již s krajinami západního Sudanu, jimiž protéká veletok Niger. Jižně od pouště Igidi, asi pod 18. rovnoběžkou, nalézáme poušť Akelu (pokračování Igidi), kde jest sice vody nedostatek, ale potravy pro velbloudy a melounů hojnost. Deset až patnáct dní potřebí jest, nežli karavany přejdou ji od východu k západu a nežli dorazí do Taganetu, do Adaferu nebo do Kunty, 20—25 dní do Varanu, Temaru a Adraru na 22° sev. šířky. Od Akely trochu jihozápadně dostihneme krajiny el Hodh, kolkolem návršími obklíčené. Tu v úvalech travou a různými křovisky pokrytých silou a výškou překvapují baobaby (Adansoniae digitatae) a palmy datlové. Na místech způsobilých obyvatelé sejí durhu (sabu) a divokou rýži, které se výborně daří v močálovité půdě blíže pramenisk, vytryskujících z útrob země. Rýže vůbec pěstuje se tu velmi pečlivě a se zdarem. Četní lvi berberští navštěvují oasy v krajinách zdejších, jsouce postrachem malých karavan, které za obchodem den, dva, tři neb čtyři dni pustinami se ubírají. V popředí všech tuto jmenovaných krajin jest rozhodně krajina Adrar, Berbery obydlená a vysokými dunami písku obklopená. V ní vynikají mnohá města a úrodné pruhy černé prsti, v níž bohatě roste proso, kukuřice, pšenka a ječmen. Město Šingeti nebo Šingit vyznačuje se jako skladiště kamenné soli, již sem Kabylové přivážejí z nevyčerpatelných ložisk na severovýchodě od Adraru a odtud zase vyvážejí do končin mezi Kongem a Senegalem.

Uchýlivše se od cesty z Tafileltu do Timbuktu vnikneme asi na 20. rovnoběžce na východ do říše Tuaregů (Imošaghů), kteří obývají vlastní centrum saharské, nejpustší a přírodními úkazy nejbohatší. Od poledníku greenwichského (0°) až po poledník 12., při němž sousedí s krajinou Tibbu, území Tuaregů jest plno záhad dosud neprozkoumaných a míst dosud nikým nenavštívených. Cestovatelé, kteří vábeni byli touhou po prvé místa ta ohledati, brali se tam obyčejně z Alžírska a Tunisska.

I my dáme se tam nejprve drahou z Konstantiny a potom dále cestami karavanními. Nejprve dostihneme oasy Biskry, vlastně Nové Biskry, nejmladšího kolonisačního díla francouzského na území mimoevropském. Město dává svědectví o tom, co zmůže lidská vůle i v pu-

stině. Hlavní město jest Biskra s moderními domy a moderním komfortem. Jak hluboce dojímá nás vědomí, že za branami lesklého přepychu evropského šíří se Sahara, obávaná, hrozná Sahara! Biskra jest „Paříží pouště“ vším právem. Zástupy turistů zajíždějí sem z celé Evropy, alžírští domorodci a páni saharští, Tuaregové, oživují ulice a tržnice městské, vedouce všude čilý obchod. Obyvatelstva neschází mnoho do 10.000 osob. Mezi nimi žije as 600—7C0 Evropanův. Oasa Biskra jest malá část velkého souoasí, zvaného Ziban (ziban jest mn. číslo slova zab, jež znamená poušť). Cestou k jihu znamenáme, že půda jest hlinitá a pokryta vrstvou písku. Rostlinstvo nápadně jest chudo a přizpůsobeno jest vzrůstem, barvou a plody pouštím a stepím. Má drobné listy, často v trny zkroucené, hlubokou síť kořenů, dužnaté částky listův a stonků zdřevnatělé, a odevšad roní se pryskyřice a silice, jež chrání je úplného vyschnutí. Nejčastěji vidíme vysoké tamaryšky, jichž lupeny podobají se šupinám, různé akacie, trnité kručinky (retem), rostlinu, jejíž botanické jméno jest Cornulaca monacantha, důležitou potravu velbloudů. Tu a onde půda jest vlhká, a rostlinstvo hned představuje se význačněji a bujněji. Za rostlinstvem berou se stáda velbloudů, koz a ovec, tvoříce bohatství četných kočovníků. Dále k jihu jdouce míjíme šot Melrhir, z větší části nyní vyschlý. Karavany kráčejí po dně jeho, vyhýbajíce se místům, kde solný prach tvoří sypké a nebezpečné duny a prohlubně. Vcházíme do oasy Tugurtu, francouzské stanice, s 3 až 4 tisíci obyvatelů. Po obzoru vlní se návrši, v blízkosti šíří se písečné nebo hlinité roviny, zdobené leckde v dáli chumáčem korun palmových.



**Tržnice v Biskře.**

Poněkud na jihozápad leží Vargla (královna oas), podobná zelenému ostrovu v moři ohnivém. Ulice v městě jsou někde tak úzké, že dva jezdci sotva mohou se vyhnouti. Přízemní domky, stavěné z cihel sušených, mívají nade vchodem nápisy z koranu. Tržiště

městské jest zároveň jatkami. Mraky much vznášejí se nad masem zabitých velbloudův a psův a sedají na kalužiny krve po tržišti rozlité. Vargla náleží francouzskému Alžírsku. Západně odtud ukrývá se oasa Ghardaja ve vyschlém řečišti Mzabu, jež tvoří hlubokou a širokou rýhu do rozsáhlé planiny. Obyvatelé zdejší sloučeni jsou ve svaz Beni Mzabů, kteří řídíce se přísnějšími regulemi nežli ostatní mohamedáni, považováni bývají všeobecně za islamské kacíře. Francouzi r. 1853 ukončili spory mezi nimi a sedm jejich měst přiměli k poplatku. R. 1882 podrobili je úplně. Hlavní povinností jejich jest mluviti pravdu. Milují čistotu těla, příbytkův i osad. Ženy jejich žijí v přísné odloučenosti. Při karavanní cestě dále k jihu jest oasa a město Metlili, soustředěné na osamělém pahorku, na jehož nejvyšším místě stojí daleko viditelná mešita. Zdí hradebních město nemá, poněvadž zedmi obrannými jsou městu sami obyvatelé Šambové. Na dalším pochodu dostihujeme oasy el Goley, v níž ve dvou městech žije přes 2000 obyv. Obydlí jejich záležejí ze čtyř hliněných zdí, přikrytých větvovím palmovým a uvnitř rozdělených ve dvě nebo ve tři místnosti.

Jižně odtud objevuje se v poušti souoasí Tuatské (tuat = v berberštině slovo k označení pouště), jež zabírá patero skupin oas. Nejdůležitější z nich jest skupina Tidikelt s hl. městem Salahem (Insalahem) jako obchodní ústředí mezi Afrikou střední, Alžírskem a Tunisskem. Tuat obnáší od severu k jihu 300 km délky, od západu k východu asi 160 km. Souoasí jest jakýsi spolek malých republik bez uznaných nejvyšších úřadův a bez jakékoliv ústřední vlády. Obce Berbery obývané mají obecní správu demokratickou, v obcích arabských vládnou rodiny šlechtické nebo marabutské, v obcích černošských černošští aristokraté. Oasy jsou přelidněny, a proto shledáváme Tuaty po celé severozápadní Africe po všech městech roztroušeny. Území jest od r. 1900 ve správě francouzské a zásobuje Alžírsko obilím, masem a vlnou.

Pod 10° vých. délky a 30°. sev. šířky na hranicích alžírsko-tripolských rozkládá se oasa Rhadames (Ghadames), z nejzajímavějších na severním okraji území Tuaregského. Z Biskry dojeti tam lze karavanou ve směru jihovýchodním přes pověstné vadi Igharghar, jehož dno pokryto jest ostře ohraněnými kusy saharského pískovce, jinde opět zasypáno pískem a jen tu a onde porostlé různými křovinami. Vadi Igharghar jest řečiště ohromné řeky, jejíž počátky hledati dlužno v horách asgarských (asdjerských). Příkré břehy jeho dosahují výše 80—100 m, šířka 2—4 km. Bývalé ostrovy, rozměrů neobyčejných, zdvíhají se v řečišti jako hory. Na 30° 30′ vadi dělí se ve dvě ramena, která objímají ostrov v délce as 110 km (jednoho stupně) a opět se spojují. Pravý břeh Igharghary vyznačuje se dosti bohatou vegetací. Rhadamesané jsou Berberové, molathemini (zahalení) zvaní, poněvadž jako Tuaregové nosí přes čelo bílou pásku. Jsou dovednými řemeslníky a obchodníky a dosáhli v městě Rhadamesu zřetelného bohatství a blahobytu. Domy své čistě natírají a stavějí je o jednom i dvou patrech. Ulice městské jsou skoro všechny kryté a udržují příjemný chlad.

Jižně od jmenovaných všech oas bydlí vlastní Tuaregové, berberští kočovníci, jichž vlast dotýká se na jihu až pravého břehu Nigeru, na východě Murzuku. Některé kmeny mají velikou moc, veliké bohatství a neobyčejný vliv na obyvatelstvo saharské. Chybou jest, že kmenové žijí v nepřátelství a jedni druhých nenávidí. Jsou velcí, pěkně vzrostlí a počítají se za nejhezčí raçu africkou. Odívají se s malými rozdíly skoro stejně, a jako zvláštnost lze uvésti, že přes obličej dvakrát ovinují pásku (litham), která oči, ústa a bradu zahaluje, aby zůstaly neporušeny před prachem a pískem pouště. Střední část obličeje s nosem zůstává nezahalena. Vlasy krátce si stříhají nebo v copy splétají. Lidovým jejich oblekem jest oděv kožený. Východní kmenové nosí u koženého pasu kožený pytlík, kmenové západní na krku pěknou kabelku, v nichž kromě nití a per uschovány mají dýmky a tabák. Svobodní Tuaregové nosí po boku dlouhý meč bez pochvy, dýku, pušku nebo dvoumetrové kopí. Hovoří všude rozšířenou berberštinou. Jsou moslemíny, ale koranu neznají. Pověra vládne mezi nimi; všechny údy těla ověšují různými amuletty a váčky s tajemným kořením, nápisy a průpovědmi jako prostředky ochrannými. Láska k šperkům a k ženám jest jejich vášní. Kmeny nepomíšené vyznačují se bojovným duchem, ale krutosti ani zlého nakládání s otroky u nich není. Ženy chodí všude bez závoje a vkládají se, je-li třeba, do záležitostí mužských. Některé kmeny zachovávají dvojženství a víceženství.



Berberská dívka z Biskry.

Postavení ženy tuaregské protiv otrocké poslušnosti a oddanosti Arabek jest vůbec mnohem vznešenější. Jest muži ve všem rovna. V mládí dostává se jí vzdělání v kmenu obvyklého; když vyrůstá, jedná dle vůle své a vchází v sňatek dle hlasu srdce svého. Věno své spravuje sama a není povinna přispívati na vydržování domácnosti. Výchova dětí přísluší matce, a tu vychovává je pro kmen svůj, z něhož vyšla, poněvadž zákon stanoví, že krev matčina určuje postavení dětí v kmenu. Prací těžkých žena nevykonává; k práci jsou otroci. Za to přede a tká pro rodinu, zpívajíc při tom písně,

jimiž se opěvují hrdinské činy synů pouště. Kromě ihogarů, šlechticů, žijí v oasách imradové, vasalové, sluhové. Imradové bráni jsou ze zbytků přemožených kmenů, z lidí prodlužených a jinak sešlých rodin tuaregských nebo z rozdrobených rodů černošských. Mohou se děditi, darovati, ale nikdy jako otroci prodávati. Jsou také imradové, kteří mají jmění a bohatstvím vyrovnají se svým vel telům. Dle Duveyriera povinni jsou dávati šlechticům ročně za každého muže po hřebenu, po hrnci másla, po mléce od deseti ovec nebo koz; kromě toho pasou ihogarům dobytek.

Státního a ústavního zřízení v Sahaře není. Z té příčiny není nikde politické závislosti. Kromě oas, které sousedí s Marokkem a Alžírskem, v nichž vykonávají dozorčí a právní moc vlády obou území. Správa oas spočívá v rukou náčelníků kmenových a šlechticů, kteří uznávají nad sebou autoritu dědičných šejků. Šlechtici pečují o bezpečnost cest a karavan, které se dávají v ochranu jejich. Trestají různé poklesky poddaných pokutami peněžitými, bitím nebo pouty. Žalářův a trestu smrti dle Duveyriera u nich není. Vražda splácí se mstou krevní, zase vraždou. V zápletkách nepřátelských kmetové jednotlivých kmenů pokoušejí se vždy o smírné narovnání. Nezdaří-li se vyjednávání, kmenové vypovídají si válku. Na rychlých velbloudech rozjíždějí se poslové do území spřátelených kmenův, aby celý národ povstal k válce. Prostí bojují pěšky, šlechtici na velbloudech puškami, dlouhými kopími a meči. Lukův a šípův užívají dosud obyvatelé krajin nejjižnějších, sousedících se Sudanem. V ryku strašlivém počínají první srážky. Sotva že však první mrtví se objevují na bojišti, bojechtivost ochabuje, cti bylo vykonáno zadost, a mír umlouvá se znova.

Mnohem větší zájem nežli o války mají Tuaregové o výpravy loupežné. Považují za úkol svého života karavany doprovázeti a olupovati. Generál Daumas dokládá: „Jsi-li nucen použiti pohostinnosti Tuaregovy, není se ti čeho báti, pokud jsi v jeho stanu. Jakmile však se dáš na další cestu, předhoní tě jeho poslové, kteří přátelům jeho o tobě dají zprávu, aby tě přepadli a třebas usmrtili. O kořist potom dělí se s hostitelem tvým rovnou měrou. Svoboda jest jim nade vše. Štěstí svému, ze svobody plynoucímu, dal pověstný Abd el Kader výraz těmito slovy: „Králové jsme, my synové pouště; měšťák se nám vyrovnati nemůže. Je to život, býti ujařmenu?“ Tuaregové nejsou náboženskými fanatiky. A. Strehlov postřehuje v náboženství jejich i některé nauky přijaté z křesťanství. Věří v jednoho Boha (Amanaje, Adonaje), v nebe obydlené andželusy, anděly, v peklo a v čerty. Znaku kříže užívají v písmě, na zbraních, na štítech i v ozdobách svého oděvu; na čele mívají kříž vtetovaný.

Sluch a zrak jejich jsou nad míru bystré. Stává se, že Tuareg cestovateli ohlašuje příchod člověka nebo karavany o hodinu dříve, nežli se objeví v dohledu. Bohužel že sluneční paprsky způsobují časté choroby oční i úplnou ztrátu zraku. Veliká část starých Tuaregů trpí neprůhledností rohovky; mnoho jest jich jednookých a úplně

slepých. Málokteří mohou se těšiti až do konce života svého z úplného světla denního.

Ženy odívají se podobně jako muži. Vlasy sobě stahují stuhou a ovazují jednoduchým vlněným šátkem. Několik prstenů, na každém rameni náramek a šňůra z perel skleněných kolem krku jsou hlavní ozdobou jejich.

Tuaregové bydlí ve stanech nebo v slaměných chýších, které jich nechrání bezpečně před nepohodami. Bohatí pohlaváři pokrývají stěny stanů svých červeně zbarvenými kožemi nebo látkami vlněnými. Datle, mléko a maso velbloudí jsou jim obyčejnou potravou. Na místě cukru sladí jídla medem, nebo gumou, vytékající ze stromu talhy. Víno palmové pije se všeobecně. Tabák kouří, šňupají a žvýkají muži i ženy.



Roznašeč vody v Biskře.

Jak hluboká láska k rodným nivám zapuštěna jest v srdce synů pouště, s jakou horoucností hovoří o písčinách, po nichž lze mu pohybovati se nerušeně jako obláčku po nivách nebeských, poznáváme z následujících slov Abd el Kaderových: „Nechci měniti stanu svého za domy z kamene a malty. Kdyby lidé znali tajemství pouští, nedělali by jinak, nežli dělám já. Kdo procitne uprostřed Sahary, kdo dotkne se nohou svou písečného jejího koberce a spatří čarovnou zeleň palem v oasách, rozmanitost květů, jejich vůni, nikdy nechtěl by odtud do špinavých ulic města a nečistého vzduchu jejich.“

Vyvýšenina Asgarská jižně od Rhadamesu má průměrnou výšku 1300—1600 m a přechází na jihu ve hmotnaté horstvo Ahaggaru, o němž cestovatelé praví, že překvapuje romantičností, podobajíc se útvary svými Alpám evropským. Území má tvar království Českého, ale jest asi devětkrát větší. Od Asgaru na jih pro-

stírá se nová vyvýšenina, zvaná Air nebo Asben, na níž vystupují do značné výše horské kupy žulové a čedičové. Air jest pln úrodných údolí, která nejsou odkázána na vláhu nebes, majíce znamenité sběratele vod v horských velikánech. Terrain vůbec je tu skloněn od východu k západu. Údolí západní jsou také úrodnější nežli východní. Nejpěknější jest údolí Tiggeda, oživené stády dobytka hovězího, velbloudův a plné nekonečně bujné vegetace, jakou lze si jen v krajině, oplývající vlahou a teplem, v tropech představiti. Podobně bujným rostlinstvem oplývá severní oasa Tintellust. Vyvýšenina Air jest vlastně rozsáhlá spleť úvalův a údolí, na všechny strany rozvětvených, jež oddělují někde úzké hřebeny horské, někde prázdné planiny ve výši 600—1000 m. Jednotlivá temena dosahují až 1500 m. Jižní výběžky této vyvýšeniny mizejí většinou v písečné planině, porostlé řídkými travinami a akaciemi, nejmilejší potravou žiraf a antilop. Krajina tato je také původní vlastí obou živočišných rodů, které jsou rozšířeny nyní po veliké prostoře Afriky do Sudanu a do poříčí Nilu.

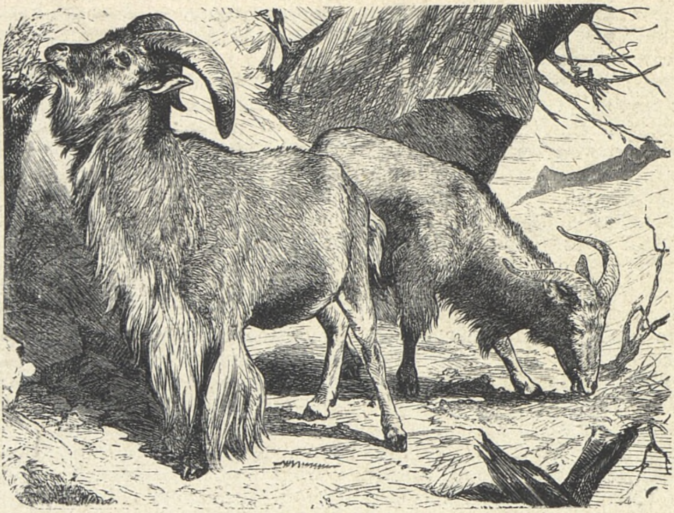
Pánev, v jejímž nejnižším místě rozkládá se jezero Cadské, Vadaj, Dar Fur, Kordofan a jiné krajiny, přiléhající k jižnímu Egyptu, k Sahaře se nepočítají.

* * *

Východní třetina Sahary sluje pouští Libyckou. Postupujeme-li k ní od severu z Tripolska, neshledáváme se s pásmy takových hor, jaká jsou v Alžírsku a Tunissku na cestě do pouště, ani s planinami, pokrytými výšinami a spoustami žlutavého zvětralého štěrku. Na cestě do pouště Libycké vcházíme hned do krajin takových, jaké shledali jsme v Alžírsku i Tunissku, jižně od pásma stepního, a které nazývají se hamadami a sseriry. Přešedše pruh pobřežních krajů nehostinných, vcházíme do souoasí Fezanského, které rozkládá se ku podpoře karavan, jdoucích směrem z Tripolisu do Bornu a k jezeru Cadskému. Oasy jsou hlavní podmínkou obchodu, jenž možný jest v této části Afriky.

První znamenitá hamada, kterou na cestě k jihu jest nám přejíti, jmenuje se el Homra, jest 600 km dlouhá, 200 km široká a sklání se v nížinu. Z větší části kryje ji kamení a písek; vegetace tu není, ač voda vyskýtá se mělce pod zemí. Kopce tu a onde se pnoucí jsou vesměs pusté a holé v celém rozsahu hamady. Mezi hamadu el Homru a Murzuk zaléhá pásmo písečných pahorků, Eleyen zvané, které na východě splývá s dalšími pouštěmi východními. Jednotvárnost krajiny porušují Černé hory (Haruč el Assuad) a předhoří jejich el Tar. Hory záležejí z černého pískovce. V obvodu jejich vyskytují se úrodné roviny el Hofra (jáma) a Sokna s četnými oasami, jichž spodina záleží z hlíny, promíšené vápencem a solí. Pole a sady zavlažují se spodní vodou, již obyvatelé svádějí do studní velmi mělkých. I řadí se tu směrem jižním skupina ma-

lých, ale velmi platných oas, jako jsou Sighen, Sebbat Rhodna, Murzuk, Gatrun, Tedžeri (Tedjeri) a j., na nichž karavany nalézají dostatek potravin a vody. Prošedše Tedžeri, vstupujeme do jiné hamady, omezené na jihu pohořím Tymmoským nebo Varským (Var 700 m). Jižně od průsmyků varských krajina opět klesá a podobá se dunami písečnými hladině zvlněného moře. Výška dun dosahuje až 15 m, a přechod tudy náleží k nejobtížnějším v Sahaře. Za to potěcha zmocňuje se poutníků, neboť vegetace na všech stranách přibývá a tím i života živočišného. Dostihujeme oasy Kauaru a Bilmy, v jejichž 11 osadách žije na 7000 obyv. pilných a zá-



Ovce hřivnatá.

možných. Uroda datlí všude bývá velkolepá; kromě toho dobývá se na blízku soli. V oasách shromažďují se Tuaregové a Tubuové, obyvatelé Bornu a Fezanu, aby zboží vyměňovali. Zde nejsme již v Tripolsku, nýbrž v oblasti svobodných Tuaregův a Tubů.

Fezan rozprostírá se asi na 70.000 km², živě 100.000, dle jiných 120.000 obyv. Čím jižněji, tím více život rostlinný ve Fezanu chudne, a kromě akacií a některých bylin, jež slouží velbloudům za potravu, cestovatel neuzří mimo obvod oasy stromu ani keře na žlutavých planinách. Život živočišný jest následkem toho ještě smutnější a pouze na oasy omezen. Po stepích objevují se divoké ovce hřivnaté, gazely, lišky, šakalové a na okrajích oas stepní myši. Pštros dávno již uchýlil se do krajin jižněji ležících. Někteří ptáci draví, holubi,

krkavci a sovy, kromě kuru domácího zastupují ptačí svět. Z plazů nejčastěji se objevují ještěrky zelené, různé druhy zmijí a štírů. Mouchy a komáři nesužují příliš, a blech tu není vůbec. I život člověka jest ve Fezanu jednotvárný, smutný, a péče obyvatelů týká se pouze orby a chovu dobytka. Pastvin horských jako v Alžírsku a Tripolsku není; chov ovec je tu proto nemožný. Hospodáři mají spíše nějaké velbloudy. Dobytek hovězí rovněž nemožno chovati pro nedostatek píce, tím méně koně, kteří bývají okrasou hospodářství Arabů nejbohatších. Ani koz nechová se mnoho, a též jim nutno píci zvlášť uměle na polích obstarávati. Pouze velbloud, slepice a holub nedělají hospodáři přílišných starostí, jak je uživiti; jsou nejméně vybíraví a nejskromnější mezi všemi ostatními tvory. — Z centra Fezanu k moři Středozemnímu počítá se 30 pochodů denních, z centra k hranicím sudanským 60 pochodů denních.

Velbloudi saharští nemají všude stejné vlastnosti. Jinak jeví se schopnosti velbloudů severních, jinak velbloudů středosaharských, jinak jižních. Rodáci severoafričtí hodí se nejlépe za nosiče břemen, jichž nosívají zpravidla 500 kg. Kráčejí klidně s nákladem ku předu, zírajíce tupě do nekonečna při zvuku rolniček. Velbloudi Sahary střední mají několik odrůd, z nichž některé vyznačují se pěkným vzrůstem, štíhlýma nohama, souměrnou hlavou, velikostí hrbův a zvláště pozoruhodnou pamětí v poznávání cesty karavanní. Zvláště známa jest odrůda velbloudů „hedžínů“, které pro rychlý běh pěstují Nubiové. Pravými však „koráby pouště“ jsou tuaregští „meherové“ (dromedáři arabští), kteří bezpříkladnou vytrvalostí svou a skrovností v přijímání potravy a nápoje činí vlastně Saharu přístupnou. Bez nich bylo by nemožno poušť přejíti. I chápeme, proč starověcí národové středomořští nemohli vniknouti hluboko do Sahary. Neznali ještě velblouda, jenž zaveden prý byl do nové vlasti své teprve arabskými dobyvateli severního pobřeží. Statný velbloud cení se za 240 až 300 K. Poněvadž ve Fezanu mnoho se jich chovati nemůže, masa velbloudího nepožívají, jestiť příliš drahé. Za to v Kordofanu, ve Vadaji a jinde jest maso zvláště mladých velbloudů obyčejnou pochoutkou. Chudí nemajíce masa velbloudího, nahrazují je „masem“ různých červů, které v jezerech a vodách chytají, s datlemi a kořením v těsto hnětou a různě upravené požívají. Obyčejnou potravou obyvatelův oas fezanských jsou kromě obilí datle. Leč nemohl by člověk od samých datlí býti živ; jest mu přidávati k nim něco masa, mléka a mouky. Proto pěstuje se na oasách také pšenice, ječmen a proso. Velmi oblíbeným pokrmem jsou různé zeleniny, jako boby, okurky, melouny, tykve, celery, řetkve, mrkev, cibule, česnek, hrách, koriandr a jiné, které nalézáme v zahradách každé sebe menší oasy. Ovocných stromů kromě palem datlových v oasách nitrozemských neshledáváme. Pro dobytek pěstují se různé jetele a hlubokokořenná lucinka.

Leč vytěžené obilí nestačilo by obyvatelstvu, a proto Fezanští za datle, sůl, sodu a listy sennové, jichž zejména v Tibesti mnoho se sbírá a do Tripolisu se dopravuje, přivážejí obilí a všeliké vý-

robky evropské. Před léty vedl se tudy výnosný obchod s africkými otroky, zvláště do Turecka, kterýž obchod téměř na dobro ustal. Obchod vůbec ve Fezanu se zmenšuje, což způsobuje mezi lidem chudobu. Patrno to z té okolnosti, že lidstva v oasách ubývá, domácí průmysl vůbec zanikl, a vzdělanost zůstává na stupni nejnižším.

* * *

První Evropan, jenž vkročil do krajin, ležících jižně od hor Tymmoských, a náležitě je popsal, byl Gustav Nachtigall, jenž s na-



**U pramene v oase saharské.**

pjetím největších sil a energie, v boji se sterými nebezpečími a s nasazením vlastního života tam vnikl a odhrnul tajemnou roušku, za niž ukrývala se krása oas, hrůza skalních pouští a neznámé obyvatelstvo, pověrčivé a proto Evropanům nepřátelské. Ústředím loupeživých Tubuů (Tibů) jest zajisté krajina Tibesti čili Tu. Z Tripolska vnikneme do ní přes Murzuk a průsmyky Tymmoskými. Cesta zpočátku vede bezvodými úvaly, v neznámých dobách vodou vymletými a černým kamením pokrytými, k horám Afafiským, plným

hlubokých propastí, holých, černých skal a mrtvých úžlabí. U Afa přecházíme první řeku, Udin, vytékající z pohoří Tarsu. Pohoří Tarso působí dle Nachtigalla na člověka v poušti dojmem uchvacujícím. Oko jeho po prvé zas za dlouhý čas vidí třpytné proudy vody a po obou stranách jejich toku čerstvý život rostlinný a živočišný. Akacie a palmy kromě jiných křův a stromů zelenají se kolem, paviáni, antilopy, hyeny a pštros objevují se u vod a domorodci v příjemném stínu citlivky bezpečně oddati se mohou životu rodinnému. Řeky Tao a Zuar spojují se v tok Durso, jehož trvání omezují letní vedra a dýny drobounkého písku na obvodu území. Zejména na jihozápadních svazích vysočiny Tarsoské vysychají prameny vodní velice záhy, nedostavují-li se deště. Sucho zaráží veškeren vzrůst trávy, a tu obyvatelé opouštějí jeskynní příbytky ve skalách vytesané a stěhují se odtud na všechny strany do různých míst a měst i s dobytkem, aby tam za telata velbloudí, za ovce, kozy a za jejich kůže nabyli nových zásob pro příští doby. Jedni z obyvatelů ubírají se do jihovýchodních končin vysočiny, kde je zrovna česání datlí v Bardaji, druzí do Fezanu, do Kauaru nebo do Borku. Emi Tusside, král hor tibestských, vyrůstá z vysočiny (2400 m) na okraji obrovského krateru, jehož obvod jest nejméně 3 až 4 km dlouhý, ještě 320 m výše. Celé okolí jeho pokryto jest kamením původu sopečného. Na bývalou činnost sopečnou v horách zdejších poukazuje i horký pramen.



Pavián.

Krajina Tibesti zaujímá as 260.000 km², jest plna kamení a skalisk, pustin a truchlivých, smutných údolí, v nichž není veselé vegetace, v níž však žije lid divoký, krvežíznivý, před kterým chvějí se sami loupeživí Arabové. Základní hroty tibestské soustavy horské jsou jmenovaný již Tusside na severozápadě a Emi Kussi na jihozápadě. Obě hory jsou spojeny hřbetem horským, který jest zároveň předělem potoků, tekoucích na západ a na východ. Řídké, avšak náhlé deště snášejí ohromné náplavy do údolí a do rovin, ničíce nezřídka stáda tu se pasoucí. Bez dešťů těchto větší díl obydleného Tibesti byl by pustinou. V zahradách a sadech bujejí stromy sennové, akacie, palmy dumové a výborné zeleniny. Domácí zvířata zastupují ovce, osel, pes, kočka a slepice. Nejpečlivěji však chová se tu velbloud, vyhlášený výborným chodem svým, jímž předčí nade všechny druhy velbloudů, vychovaných v rovinách. Ovce vyhlížejí hubené a mají rouno černé. Černá, lesklá vlna jejich slouží k vý-

robě látek na oděvy. Psů odrůdy chrtí užívá se k lovu gazel, antilop a pštrosů.

Obyvatelé, Tubuové, dělí se v Tedy (obyvatele krajiny Tu a Kauaru) a v Dazy (obyvatele Borku a Kanemu při jez. Cadském). Jsouce ode vzdáleného světa odloučeni, při chudobě své a jednotvárném životě zachovali svou samostatnost, svobodu a svůj typický ráz, nepomíšený jinými národy. Dle líčení Nachtigallova jsou celkem postavy prostřední, těla souměrného a ušlechtilého. Ústa mají pěkná, rty pravidelné, nohy a ruce malé, barvu obličeje bronzovou. Jsou tak vychrtlí jako Tuaregové, při tom nad obyčej pohybliví, pružní a vytrvalí. Za to šibalský a škodolibý pohled jejich prozrazuje úskočnou duši, kterýžto pohled zatlačuje první příznivé dojmy, vyplynulé z pozorování jejich těla a obličeje. Nemoci nenacházejí u nich v zdravém vzduchu a při střídmém žití příznivé půdy. Ženy jsou rovněž štíhlé, ruce a nohy mají malé, obličeje kulaté a postavu hrdou, chůzi volnou, elegantní. V mládí mladé dívky tubuské jsou často zjevy svůdnými, v letech pozdějších však vrozená hubenost ničí tělesnou krásu. Ozdoby ženské záležejí z měděných nebo stříbrných kroužků na nohách, z kostěných a rohových na rukou, z nákrčníkův achatových, kauriových nebo z penízků ze skořepin pštrosích vajec.

Kromě příbytků v pískovcových skalách mají za obydlí chaty, které záležejí z kruhových zdí pískovcových, neuměle narovnaných, přes něž položeno bývá akaciové větvoví. Umělejší jsou čtyřstranné chatrče, „kabeje“ zvané, z kmenů talhy vystavěné, jejichž stěny bývají pokryty rohožemi, pletenými z listů palmy dumové. Usedlí obyvatelé Tibesti mají chaty upleteny z větví palmových.

Touha po zajištění živobytí udělala z obyvatelů Tibesti nejchytřejší, nejprohnanější a nejlstivější kupce a zloděje. Zápas o majetek učinil je bezohlednými, podvodnými, nespolehlivými, ke krádeži a vraždě náchylnými. V záležitostech osobních projevují náramnou chytrost, v rozhovorech veřejných podivuhodný úsudek. Sňatkům předcházejí dlouhá zasnubování, tak důkladná, že umře-li snoubenec, zpravidla bratr jeho, je-li svoboden, nebo bratranec, nebo jiný příbuzný na místo zemřelého nastupuje. Při svatbě otec nevěstin požaduje velbloudy, osly, ovce a kozy jako kupní dar. Manželky vyznačují se samostatným, energickým vedením domácností, láskou k pořádku, čistotností a obchodní dovedností. K manželům chovají se odměřeně a zdrželivě. Nikdy s nimi společně nejedí, oslovují je, jsouce odvráceny od nich obličejem. Manžely nejmenují jmény jejich, nýbrž opisují jména různým způsobem, na př.: „Otec toho a toho syna,“ „otec té neb oné dcery.“

Pohlavár Tubuů dostává při nastolení jako odznak svého úřadu stan, koberec a turban. Mimo to má nároky na podíl z poplatků, jež platí karavany zemí procházející, a díl z kořisti válečné. Lid prostý nemá povinností; nemá ani práv. Daně jsou jim neznámy. Nejopovrženější jsou kováři. Někoho nazvati kovářem jest pohanění, které smýti lze pouze krví. Následkem častých sporův a hašteřivostí jest mezi Tubuy ustavičná nedůvěra. Z opatrnosti tudíž jsou oby-

vatelé obcí stále ozbrojeni, nejen muži, nýbrž i ženy. Zbraní užívati učí se děti záhy. Házejí kopím, železným kyjem a šermují meči na obou stranách broušenými. K ochraně užívají štítů, od země k očím sahajících. Zbraně kupují v Bornu, Vadaji a Bagirmi.

Tubuové pěstují palmy datlové, tu a tam obilí a zeleniny. Mnozí jsou kupci, mnozí pronajímají karavanám velbloudy. Hlavním však zaměstnáním jejich jsou noční přepady obyvatelů Fezanu, Tuaregův a jiných kmenů.

Nejvýchodnější část pouště Libycké jest nejpustší místo v Saharře, tak pusté, že všechny nejhroznější představy o písečné poušti mohly by se na ní ve skutečnosti sledovati. V skutku je to jediné moře písku, nahromaděného v dlouhých, vlnovitých dunách po nepřehledné náhorní rovině. Šíří se od Fezanu přes Kauar a Bornu k Nilu, k jehož levému boku přiléhá až po Egypt a po Barku, na jejímž pobřeží zříti lze již květenu středomořskou, bujnou a ušlechtilou. Zhruba takto omezené území má velikost evropské Rusi a náleží posud k nejméně známým končinám zemským. O souasí K u f e r s k é m přinesl některé zprávy Gerhard Rohlfs, jsa prvním Evropanem, jehož nohy kráčely po nivách tamějších. Zprávy jeho vrcholí v tom, že obyvatelstvo jest ke každému Evropanu a zvláště k jinověrci nepřátelské a nedovoluje mu do oas vstoupiti. Přírodní poměry pouště Libycké jsou organickému životu naprosto nepříznivé. Při moři Středozemním mezi Velkou Syrtou a ústím nilským rozkládá se vyvýšenina Barkská, o jejíchž poměrech jsme se již zmínili a které od B e n g a s i po město D e r n e h dosti má vláhy, potřebné ke vzdělávání půdy. Pobřežní pruh od Dernehu po ústí nilské obývají kočovné kmeny Beduinů, kteří na místech příhodných tu a onde po celý rok zůstávají, těžíce z polí a sadů.

Hlavním útvarem krajinným jest vápenec, jehož vrstvy jeví se až na pobřeží mořském. Vápencová planina libycká pod 30° s. š. stupňovitě klesá v rozsáhlou, nepřehlednou proláklinu, zabírající území od Syrty k ústí nilskému (— 25 m). Tu rozkládá se v proláklině A u d ž i l a a dvanáct denních pochodův odtud na východ S i u a h (S i v a h neb oasa J u p i t e r a A m m o n a), oasy již v starém věku známé. Obyvatelé oas jsou Berbeři a liší se povahou i činností tak, jako liší se obě oasy. Siuah Arabové nazývají rájem, naplněným palmovými lesy a ovocnými zahradami, plnými pomorančů, fíkův a oliv, v jichž tmavé zeleni lesknou se hladiny sladkých jezer. Ale lid jest líný a obchodu věnuje malou péči. Audžila naproti tomu není tak plodná, a proto obyvatelstvo její vyznačujíc se neohrožeností v postupu největšími pouštěmi, vyniká obchodním duchem a předčí nad obyvatele siuahské zdatností i majetkem.

Na jihu proláklina zvolna vystupuje, tak že pod 25° s. š. dosahuje 500 m výšky nadmořské. Na východě také se zdvíhá a v blízkosti levého břehu nilského tvoří vápencovou planinu, jejíž okraje všude příkře jako zdi se sklánějí. V planině té půda na některých místech se snižuje, čímž vznikají úvaly a pánve, vyplněné na dně nádržemi podzemních vod a prstí, v níž zapustily kořeny palmy a

různé traviny. Tak vznikly oasy Uahské: Bahrieh, Farafrah, Dachel, Chargeh a j.

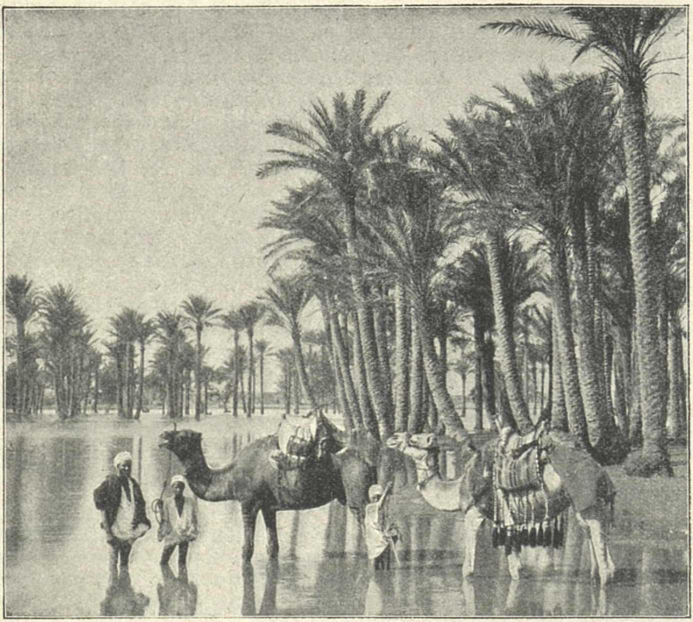
Několik denních pochodů na jih od libycké proläkliny šíří se nepřetržité moře písečné, v jehož severozápadní části leží jako ostrovy v moři souoasí Kuferské (Kufarah nebo Kufra), po Fezanu největší z obydlených míst saharských. Kolem souoasí všude otvírají se pusté, bezvodé pustiny a duny, oddělujíce je od celého světa. Písečné moře od Kufry až po nejjižnější nádržku vodní, B'attifal, má šířky nejméně 400 km a dle výpovědí cestovatelů představuje největší pevninskou matematickou rovinu, na níž tu a onde nadzdvihují se pískovcové vrstvy sotva 1 m neb 2 m vysoko.

Půda, pravý sserir, záleží na některých místech z pravidelného křemení, někdy velikosti hrachu, někdy velikosti ořechu. Kufra záleží z pěti oas, které v délce 270 km za sebou od severozápadu k jihovýchodu následují. Nejsevernější z nich jest Taiserbo (270 m nad mořem), 120 km od ní Buseima, mající několik set km² rozlohy. Uprostřed Buseimy rozkládá se na úpatí hory Buseimy, 388 m vysoké, 10 km dlouhé jezero, osázené řadami palem. Třetí v řadě jest oasa Kebabo, nejdůležitější z pěti oas. Město el Havary jest ve výši 490 m nad mořem. Oasa čtvrtá a pátá Boëma a Surk jsou menší a bez významu. V oasách Kuferských žije lidí málo. Bydlí hlavně v Kebabu ve vsech Džofu a Sauiji, založených kazatelským řádem mohamedánských „snusitů“, kteří mají školy své a mešity všude po severní Africe. Karavanám, které těmito oasami procházejí, platiti jest mýta 2 tereziánské tolary z každého velblouda. Kufra jakožto území turecké podřízena jest valimu v Kyrenajce, kamž nutno jest platiti daně císařské.

## D. Egypt.

Egypt, země faraonův! Země, v níž kultura z nejstarších kultur světových již před šesti tisíci lety se vyvíjela. Země plná zajímavostí a památek, u nichž zastaví se duch člověka a žasne nad minulostí, která v přítomnosti Egypt činí slavným a navštěvovaným. V Egyptě na březích posvátného Nilu vyvinul se velikolepý život státní se vzdělaností velice pokročilou, politickou a náboženskou organisací již tehdy, kdy praobyvatelé evropští bydleli v jeskyních a honili medvědy a zubry zbraněmi kamennými. Jednatřicet dynastií panovnických, o nichž Manetho, chrámový písař thebský, se zmiňuje, není vznešenou bájí, ale jsoucnost jejich dokazují přečetné nápisy na pravěkých stavbách. Panovníci, vládnoucí před 6000 lety, nejsou osobami mythologickými, nýbrž osobami historickými. A dějiny egyptské jimi nepočínají. V Egyptě dávno před Menem (3900 př. Kristem) lidé bydleli, pracovali, stavěli a měli nad sebou vládce. Cheops, panovník dynastie IV. a budovatel největší pyramidy, vypočítává, že chrám u nohou sfingy (Mariettem objevený) jest památníkem dob, které se ztrácejí v temnu pravěku.

Moc faraonů nesahala pouze po údolí nilském, ale šířila se daleko od Nilu po Syrii a Arabii. Farao Meneptah I., syn slunce, dárce života, jak se ve vítězoslávě své jmenuje, opanoval ve XIII. stol. př. Kristem Libyi, Sardinii, Sicilii, Achaji a Etrurii. Farao Sonkhara praví o sobě, že r. 2500 př. Kr. zničil „hanebu“, kterýmž jménem rozuměli se tehdáž obyvatelé na ostrovech moře Středozemního, a kteréž jméno dáváno později Řekům.



Zavodňování palem datlových.

Povahu a ráz starého Egypta nejlépe vystihl řecký dějepisec Herodot (500—430 př. Kr.), řka o něm, že je „darem Nilu“. Bez záplav nilských není možno, aby taková vzdělanost mohla se vyvinouti v zemědíle, který kromě Australie nejméně je členitý a nejméně způsobilý, aby se stal střediskem výjevů dějinných. Údolí nilské jest s obou stran sledováno velikými, nehostinnými pouštěmi, jejichž pokračování patrno jest za mořem Rudým v Asii. Není tudíž Egypt nic jiného leč úzkou a dlouhou oasou v poušti, která za bujnou svou vegetaci jest zavázána jenom Nilu.

Starověký Egypt dosahoval na jihu k posledním peřejům nilským,

tedy nemnoho za obratník raka. V červnu každého roku vody v Nilu nápadně přibývá, vystupuje z břehův a zaplavuje všecek kraj tak, že údolí nilské podobá se ohromnému kalnému jezeru, z něhož na okrajích vyčnívají sady palmové a jednotlivé budovy jako ostrovy. Záplava trvá do polovice září, kdy voda opadá a do starého řečiště se vrací. Povrch pozemků vedle řečiště pokryt jest žlutým nánosem, jenž vlastně jest nejlepší mrvou polí a zahrad. Rolníci ihned do něho bez namáhání sejí obilí a po málo měsících mají první sklízeň. Potom sázejí ještě různé druhy zeleniny a sejí pícniny, nabývajíce sklízně druhé. Kde mohou rolníci, felahové, půdu zavlažovati bez přestání, dočkávají se sklizně třetí. Nil měl a vždy míti bude pro Egypt důležitost náramnou, poněvadž země leží, vyjímajíc pobřeží delty, v pásu bezdeštném. V starém věku, kdy nebyla známa přirozená příčina pravidelných záplav nilských, považovány byly za dar bohův, a Nilu samému vzdávána byla proto úcta božská.

## 1. Poříčí nilské.

K poříčí nilskému náleží asi sedmina pevniny africké. Délka veletoku obnáší skoro 6000 km, a přece ústí jeho jest sotva s polovici ústí dunajského. Ani vody není v něm tolik, jako bývá v Dunaji, jehož délka odhaduje se na polovici délky nilské. To je proto, že v dolním a středním toku svém na trati dlouhé, jako jest z Prahy do Cařihradu, nepřijímá ani jediného přítoku.

Za prameniště Nilu, „otce řek“, považujeme všeobecně středoafrické jezero Viktorii Njanzu (as 70.000 km²), které postrádá mohutných stěn pobřežních, jakéž shledáváme u jiných jezer, zaujímajících podobné sníženiny, jako jest pánev jezera Viktoriina. Při pobřeží ugandském leží v jezeře souostroví, jehož obyvatelé ovládají hladinu jezerní na dlouhých a rychlých lodech. Pěkný ostrov Ukereve při pobřeží jižním jest ze všech ostrovů nejlépe zdělán. Zdá se býti pokračováním půlostrova, vybíhajícího mezi zálivem Spekovým a Baumannovým. Kromě ostrova Ukereve vynikají velikostí ostrovy Sesse, Uvuma a Ugingo. Jezero Njanza obsahuje vodu sladkou, jejíž teplota kolísá mezi 16°—22° C. Ve vodě, zvláště při mělkém pobřeží, zdržují se hroši, krokodili, četní ptáci bahenní a vodní a v hlubinách ohromné množství ryb. Hladina jezerní zdvíhá se 1180 m nad hladinu mořskou. Od severovýchodu vtéká do jezera Nsola, od východu Mori a Mara, od západu Kagera a Kotanga. Kivira, odtok jezerní na severu, neteče tokem dlouhým a přesmyknuvši se přes mírné prahy, mizí ve dvou jezerech, jejichž břehy ztrácejí se ve vysokých rákosinách a houštinách papyrových. Větší jezero sluje Choga a jest 1010 m nad m., menší Kuania vyznačuje se rozsáhlými bažinami.

Od jezer Nil plyne jako Nil Viktoriin oklikami s vysočiny přes mnohé překážky skalní, tvoře proudy, víry a vodopády, z nichž Murchisonský (Muršisonský) má výše 36 m, až mizí v jezeře

Albert Njanze. Leč záhy vody opouštějí jezero několik km severněji ode vtoku nilského a posilněny jsouce odtokem jižnějšího jezera Albert-Edvardova, pospíchají k severu. Jezero Albert Njanza (660 m nad mořem) na místě nejužším jest 30 km široké a 150 km dlouhé. Kdyby vystoupilo o 1·5 m, povrch jeho rozšířil by se na sever o 8 km, o 8 km na jih. Kdyby se zvýšilo o 15 m, bylo by uvedeno ve svoji bývalou polohu, kdy vlny jeho valily se přes břehy ve stínu lesův u Mtsory. Vzniklo v dobách neznámých tím, že travnatá vysočina se vyzvedla, čímž povstala velehorská vysočina Ruvenzorská, a povstala zející propast na 400 km dlouhá a 50 km široká. Deště naplňovaly propast, až přetekla, a voda z ní brala se k severu. Splachovala půdu až na skalnaté dno a tvořila tak Egypt dolní



Čluny naplněné plodinami plují po Nilu.

a moře Středozemní. Dno propasti zanášelo se náplavem a rozvalinami z hory Ruvenzori. Na březích jezerních lze pozorovati, jak ná-

plavu denně přibývá, tak že jednou bude pevná souš, kde nyní jest jezero velikosti rakouského Slezska. Ponoří-li se tyč do mělčiny na jižním konci jezera Albertova, zaboří se půldruhého metru do bahna. Je to náplav s boků Ruvenzorských, jejž tam snesly přítoky simlické. Podobného něco shledáváme, ponoříme-li tyč do bahna na severním konci jezera Albert-Edvardova.

Rozdíl hladin na obou jezerech činí 292 m na 240 km délky řeky Semliki. Patrno z toho, že řeka má peřeje a velké katarakty. Přirozená barva jezera Albert-Edvardova jest jasně zelená, podobna barvě moře, ale v krátké vzdálenosti od břehů mění se v bledou šeď, barvu režného plátna.

O pralese v jižních končinách jezera Albertova píše Stanley, že výpravě jeho působil svou bujností, horkem a přílišnou vlhkostí veliké nepohodlí. „Přílišná vláha jevila se v drobounké, husté, neprůhledné páře nad námi. Ve vrcholcích stromů pára houstne v mlhu a nad vrcholky stromů v mračna několik kilometrů zvýši. Neustále padala zhoustlá pára a kmitalo olověné světlo, jež vzbuzovalo myšlenky o sebevraždě, any řinoucí se potůčky potu vydávaly svědectví o tělesných útrapách.“ Jižnější jezero Albert-Edvardovo vyplňuje nejnižší část obrovského žlebu vysočinného od jezera Tanganjiky po Nil. Ve výši 1008 m je 50 km široké, a více než 50 km dlouhé. Odtok jeho do jezera Albertova sluje Semliki a jest blízko ústí do jezera přes 90 m široký, slibný. Břehy složeny jsou z nánosův a oblázkův, které nemohouce odolati prudkému proudu, ustavičně sesouvají se do vody. Voda má barvu bělavě hnědou a obsahuje tolik hlíny, že ve sklenici vody zůstala usedlina na dně na 0·6 cm. Semlická krajina se svými hojnými lesy a rostlinnými plodinami posud není zplna prozkoumána a tak oplývá plodinami životu potřebnými, že lidem není třeba než trhati a jísti. Sady v pravo i v levo plny jsou těžkých chomáčův ovoce. Špýchary domorodců prohýbají se červeným prosem, chýše ukrývají zásoby kukuřice. Na zahradách v záhonech bujejí sladká zemčata, jamy, kolokasie a tabák. Ojedinělá políčka a líchy zdělané půdy pozorovati lze na stráních až do výše 2500 m. Husté lesy černají se do výše až 2750—3650 m. Divoký banán, jsa ozdobou strání, přesahuje nejvyšší trávu. Ani v Ugandě není takové úrody jako zde (Stanley).

Podél severozápadního pobřeží Albert Njanzy (716 m nad mořem) pnou se Modré hory, s jejichž západních svahů stékají mocné proudy do řeky Kubali, jež dostává u města Jakomy jméno Ubangi, a do Aruvimi, přímého přítoku konžského. Vysočina Ruvenzorská se sněžníky svými napájí obě jezera, Albertovo i Albert-Edvardovo, vyznačujíc se tím, že způsobuje hojné srážky vodní, odkudž nejvyššímu štítu jejímu dáno jméno „král dešťů“, „tvůrce dešťů“, v řeči domorodců Ruvenzururu, Ruvendžura, Avirika, vědecky Ruvenzori. Mnohé známky nasvědčují, že témě hory (5060 m) jest původu vulkanického*). Hlavním důkazem je množství

*) Stanley nalezl na úpatí hor horká vřídla + 31·5° R.

kuželovitých vrcholků, skupených kolem centrální massy na straně západní.

Pohled na obrovské pohoří v sníh zabalené náleží k nejvzácnějším pohledům na světě, k nejvelikolepějším vyhlídkám, které poskytnouti může Afrika. Pokud se týče rozmanitosti a šťavnatosti rostlin, překonávají údolí této horské skupiny údolí Iturské. Shluky palem, obrovské kapradiny, plané banany od kořene do vršku oděny jsou hustým, dlouhým mechem. Na všech stranách bujejí neproniknutelné houštiny širolistých bylin, všude třpytí se potůčky pod hebkým zeleným kobercem a poroseným podrostem. Zdá se, že dlíme v tropickém pařeništi. Na každé vodorovné větvičce rostou roztomilé kapradiny a lišejníky; sloní ucho a vstavače tulí se k sobě po tuctech, a jasně zelený mech tvoří svítivé podušky kolem nich. Na každém vlákénku houpá se řada skvělých démantů, jež rostouce parami ve vzduchu obsaženými, pomalu splývají k zemi. Údolí má atmosféru skleníkovou.

Pohoří Ruvenzorské nazývalo se dříve Montes Lunae, Džebel Kumr, Gumr nebo Kammar. Vyčnívá do oblak jako nedobytná hradba, ovládající na severovýchodě pahorky baleggské a přístup od jezera Albert-Njanzy, na druhé straně celou pánev jezera Albert-Edvardova. Kdo se na ně dívá z Baleggy nebo s vysočiny východní, tomu se zdá, jakoby vystupující vysočina Unjorská byla pouze přední částí tohoto pohoří. Západní boky jeho jsou příkré a nepřístupné; jižní strana hor ustupuje k jezeru Albert-Edvardovu. Soudobně se skupinou Ruvenzorskou zdvíhají se obři: Gordon Bennet 4200—4500 m a hora Mackinnonova, rovněž tak vysoká. Severozápadní a západní strana horstva Ruvenzorského má denní deště a těší se neustálému jaru. Strana jižní a jihozápadní mívá svoje období deštivé a suché. Vidíme-li ji v období suchém, nelze nám představiti si větší protivy, nežli protivy velké, bujné mladosti a suchého umírání přírody. Vrchol Ruvenzori prolomen jest v četné, ostré, trojhranné čapky nebo úzké, sedlovité hřebeny. Každý hřeben o sobě jsa zkoumán, vypadá jako miniaturní kopie celého pohoří, rozerván jsa živly a povětrností. Trojhranné, čapkovité vrcholky jsou větším dílem tak srázné, že přes neustálé vánice sněhové bývá na něm málo sněhu viděti. V hlubinách propastí však zadržuje se sněhu dosti a tvoří sněhová pole, z nichž prameny vytékají po celý rok. Kol vrcholků hory kupí se ustavičně dešťová mračna, tak že 300 dní v roce hory nelze viděti.

Na východ od jezer Albertových po jezero Viktorii šíří se úrodná krajina Uganda, kde ode dávna byla příležitost k založení samostatných států. Lidé mluví jazykem vahumským. Země jest schopna kultury a dosud volá po bezodkladné pomoci, jíž podati může civilisace. Hlavní vzpruhou čilého ruchu budou železnice a školy. „Stvořitel zajisté chtěl, aby země tato byla uchována ve své mohutnosti a svěžesti do ustanovené lhůty pro něco vyššího, než aby byla bydlištěm ptákův a rojištěm plazův.“ Obracení na víru křesťanskou dálo se hned, jakmile jezero Viktoriino a ostatní jezera byla nalezena a pro-

zkoumána. Do Evropy přišla zpráva, že tu panuje král nad 3,000.000 lidí, čistotných, jenž zvolal, že je v temnotách a že potřebuje světla. I přišli tam missionáři poučovat lid a dodělali se úspěchů. Obrácení stálo mnoho práce, času, odříkání a trpělivosti. Na penězích vypočteno, nové učení stálo 25 ₤. sterlinků za jednu osobu. Učení ukázalo se tím býti vznešenější, čím více případů se sběhlo, že černoši, pronásledováni jsouce, rádi i smrt za víru křesťanskou podstupovali. Missionářská práce přinesla žádoucí plody práce. Princové, rolníci, pohlaváři a bojovníci přicházeli, aby se naučili čísti a psáti, aby se stali majiteli knih, tištěných vlastním jazykem jejich. Leč postup křesťanství vzbuzoval obavy mohamedánův a jejich přívrženců, kteří všelijak se přičiňovali o vyhlazení nové víry. Pohříchu nebylo lze nenávist jejich staviti, a v Ugandě, východně od jezera Albert-Eduardova, odehrály se tragické episody, v nichž o život přišla řada vynikajících missionářův a biskup Hannington.

Od výtoku z jez. Albert Njanzy klesá terrain, jímž Nil se ubírá do Lada (na 5° sev. šířky), na trati asi 300 km dlouhé, o 240 m. Nazývaje se Bahr el Džebel, nabývá šíře i 1000 m, hloubky průměrně 2—3 m, a splavný jest pouze po Dufile. Odtud do Lada nelze po řece plouti pro mnohé peřeje a prahy.

Z Lada do Chartumu Nil teče stále k severu, klesaje celkem asi o 75 m. I zdá se, že při mírném klesání tomto řeka mohla by býti výbornou drahou plavební v délce nejméně 1500 km; leč v zátoce před Fašodou voda nilská skoro stojí, a tam, kde řečiště se obrací k východu, nakupilo se tolik křovin a trsů travných, břehům horního Nilu odervaných a v neproniknutelné hráze a ostrovy nakupených, že nelze jimi lodem proniknouti. V ohybu tomto Nil přijímá z území Bahr el Ghazalu řeku Bahr el Ghazal nebo-li řeku Gazelí, do níž vlévá se Bahr el Arab, Bahr el Homr a jiné přítoky z vysočiny Bahr el Ghazelské a Darfurské. Tyto vysočiny jsou vlastí černošských kmenů: Nuerů, Bandů, Dinků, Bongů, Niam-Niamů a Mangbattů. Jižně od nich sídlí trpasličí kmen Akka. Jižně od Fašody, v ohbu Fašodském (na 9.° sev. š.), Nil přijímá řeku Sobat, vytékající z jižních předhor vysočiny Habešské, nazvaných pohořím cara Mikuláše II. Tu při řece vynikají krajiny Nivak, Jambo, Boma. Předhory zmíněné snižují se na východ do zemí Gallských, do států Somalských a k oceánu Indickému. Směr jejich znázorňuje tok řeky Vebi a Jubu. Přítoky nilské se západních vysočin (na levém břehu) nejsou dosud všechny známy.

As 60 km od ústí Sabatu na západ jest ústí východního ramene nilského, zvaného Bahr el Geraf (řeka Žirafí), kteréž rameno od hlavního proudu se odděluje as 400 km jižněji, čímž vyniká velký ostrov, na západě hlavním ramenem omezený. Tím vody Nilu se rozdvojují, do veliké šířky rozlévají a značně vypařují. Obrovské bažiny a močály mají rozsáhlost 5 šířkových stupňů, což jest asi 40.000 angl. čtverečných mil. Bažinami těmi ploužÍ se pomalu hnijící voda v tisícerých ramenech a zarůstá travou a papyrusem tak, že všecka plavba mnohdy na léta se přerušuje. R. 1900 bylo rameno Bahr-el-Džebel

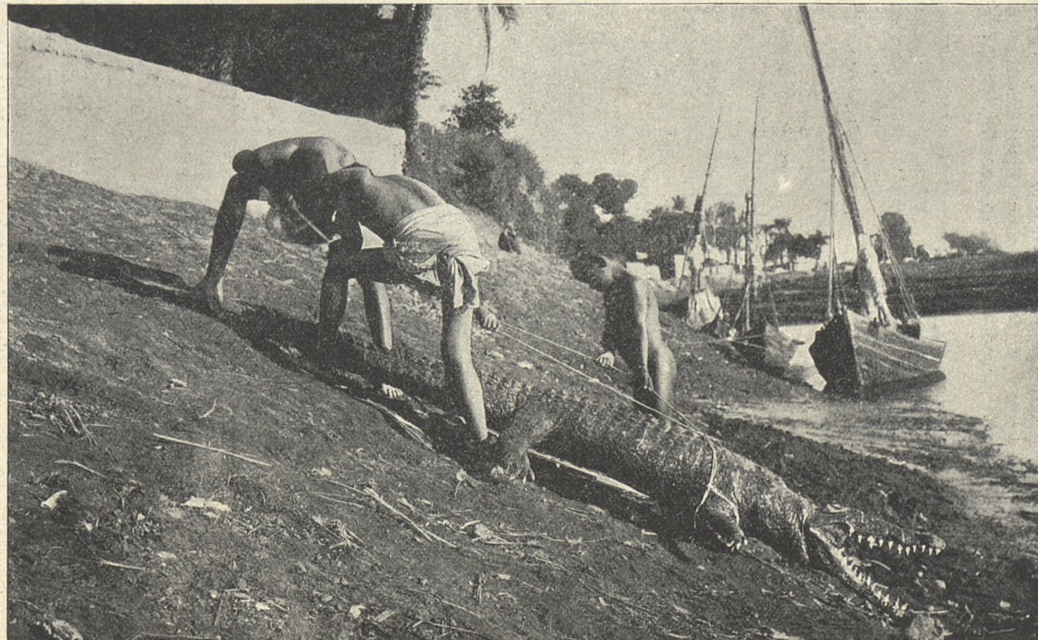
obrovskými chuchvalci rákosin a trav úplně zacpáno, poněvadž bouře zanesla je do střední dráhy, kterou proud vodní dosud volnou udržoval. Papyros dosahuje délky 4—5 m, a kde bahno se nahromadí a nad vodu vyčnívá, i křoví zapouští kořeny; a tak kamkoliv pohlédneme, všude jen jednotvárná rovina vlnícího se rákosu, protkaná lesklými pruhy stojaté vody. V ní je blaze hrochům, kteří v stádech brouzdají se močály, a krokodilům, jichž tu pravé semeniště. Z vod vycházejí nezdravé výpary, ničící životy lidí, kterým souzeno jest zde žíti. Ptactva různého hemží se do millionů. Na sušších místech termiti stavějí až tři metry vysoké kupy, jichž černoši kmene Nuerů, napřed je vyhloubivše, používají za chatrče.

Rameno Bahr el Geraf jest již dávno ucpáno. Ale poněvadž třeba je volnosti v plavbě, vláda odhodlala se ucpanou dráhu v Bahr-el-Džebelu odstraniti. Práce je to úžasná. Chuchvalce bahna a rákosu utvořily pod hladinou vodní jakési přehrady, vodou od sebe oddělené, kteréž přehrady nutno odstraniti. Ve třech letech odstraněno patnáct takových překážek, aby dosáhlo se volného proudění. Dělníci černošští, stojíce po kyčle a po ramena ve vodě, zvláštními noži uřezávají kusy hmot, které pouštějí po proudu, aby odplovaly. Často se stává, že náhlý vítr nebo bouře přihání vytrhané rákosí zpět, zatlačuje je v místa očištěná, a práce začíná znova. Mnoho lidí umírá při tom v nezdravém podnebí a mnoho bývá jich onemocnělých posíláno domů. Inženýři domnívají se, že nahromaděné vody v lagunách uvolněním středního proudu do něho vtekou a ostatní rákosiny samy odstraní. Možná, že se to podaří.

Druhou myšlenku, močály vysušiti, v době dohledné uskutečniti nelze. Tím také daleko do budoucna posune se smělá touha Rhodesova: spojiti drahou Kapské město s Kairem. Vždyť nelze ani prodloužiti telegrafní spojení z Gondokoaa dále k jihu (tedy přes bažiny nilské). Telegrafní spojení vede do Fašody a do poslední stanice Taufikie při ústí Sbatu. Až sem přicházejí denní rozkazy vojenské posádce. Zde žijí důstojníci a obchodníci v polovičním spojení se světem. Ještě jižněji sídlící Evropané dostávají zprávy z Evropy pouze jednou za měsíc po vládním parníku, jenž odtud pluje dále do Lada. Vyhnouti se neblahým lagunám železnicí po předhorách vysočiny Habešské bylo by spojeno s neslýchanými překážkami, zvláště v době letních dešťů, kdy bylo by zničeno každé spojení severu s jihem.

Kde končí jižní hranice močálů, usazeni jsou černošští kmenové, kteří jsou na velmi nízkém stupni vzdělání. Nemajíce ponětí o rolnictví a zahradnictví, živí se pouze rybolovem a honbou hrochů. Jsou to kmeny Auerův a Barův, jež získati možno různými tretkami k obchodu výměnnému i k službám

V Mongale jest poslední sudanská strážnice. V blízkém Ladu, Kiru, Redjafu a Seriu, nejvýchodnějších stanicích státu Konžského, jest posádky přes 2000 mužů, z nichž hlavní síla bydlí v opevněném Ladu, má 15 důstojníkův a poddůstojníků, 6 děl rychlopalných a 4 děla Maximova. Ještě dále, as hodinu cesty proti vodě, jako



Lov krokodilů v Egyptě.

první stanice Ugandského protektorátu jest Gondokoro. Angličané mají v ní kromě důstojníkův a úředníkův as 300 mužů barevných vojínův ugandských, tak že v dosahu jejich děl stojí trojí stráž vojenská a vlají trojí prapory: belgicko-konžský, egyptský a anglický.

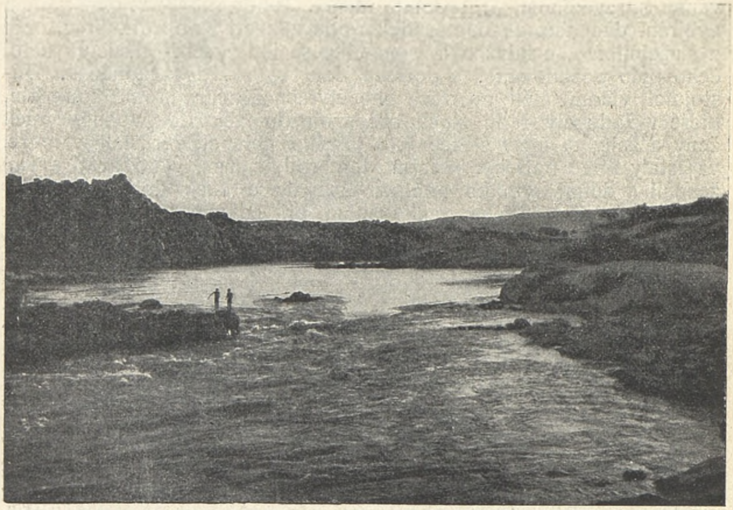
Od Fašody na sever proudy nilské pronikají širými savanami, provázenými tu a onde pruhy lesními. Z řeky čnějí tu skalnaté ostrovy, tu písčiny, bažinaté prohlubně, tu šíří se řeka v nesmírná jezera, jinde opět štěpí se v několikerá řečiště.

Od ústí řeky Bahr el Ghazalu až po ústí své Nil nepřijímá po levé straně stálého přítoku. Vždy pustější jest levý břeh jeho, vždy těsněji přimyká se poušť k levému jeho boku, provázejíc jej v Nubii bezprostředně. Po pravém však břehu jest jinak. S vysočiny Habešské pojí se s Nilem tři přítoky, odvodňující dešti bohaté a úrodné svahy nebetyčných hor. Jsou to: jmenovaný již Sobat, jehož dolní tok hodí se pro dopravu lodní, Bahr el Azrak nebo Modrý Nil, jenž vytéká z jezera Tany, ve výši 1700—1800 m obklíčeného vysokými břehy a strmými horami. Třetí jest Atbara, vytékající z pěkných lesův. Čím však blíže k Nilu, tím ubývá jí prudkosti, vody i malebných pobřeží. V době sucha jest řekou nepatrnou, provázenou žlutavými, travnými stepmi.

Jezero Tana a hojné deště na vysočině Habešské dodávají Nilu to množství vod, která přináší do egyptského údolí. Tana jest přirozenou nádržkou vod nilských, bez nichž nebylo by Egypta a jeho historie. Tana, zbaveno jsouc přirozených hrází v horách habešských, mohlo by býti též příčinou záhuby Egypta nebo jeho ochuzení. Králové habešští mají tudíž ve své moci, aby záplavy v Egyptě děly se dál nebo nikoliv. To postřehli Angličané dávno a smluvili se s panovníkem habešským, že bez jejich vědomí nesmějí se prováděti nijaké regulace řek v poříčí Nilu ani regulace hrází jezera Tany. Plavba po Modrém Nilu v hořejším toku naprosto jest nemožna, v středním nebezpečna, v dolním velmi pohodlná. Břehy jeho od Senaru počínajíc zdvihají se 100 až 200 m nad niveau vody a jsou pokryty příjemnou zelení. Na dolejších stupňovinách šíří se zahrady zelinářské, výše role a plochy pěkných lesů. Živočišstvo oživuje vody jako na Nilu Bílém. Podél břehu zjevují se četné vsi, lidé pracují na polích, v zahradách a v lesích. Slámu, dříví, vápenec a jiné předměty vesničané přinášejí ku břehům řeky a stavějí k nim praporečky, nabízejíce je takto mimoplujícím lodem ke koupi. (Dle Dagoberta Schönfelda z r. 1903.)

Při stoku Nilu Modrého a Nilu Bílého leží město Chartum, největší obchodní stanice v Sudanu egyptském. Mezi Chartumem a Vadi Halfou na jižních hranicích egyptských na pěti místech jest tok nilský přerušen velkými proudy (katarakty). Dosavadní vrstvy pískovcové ustupují na mnohých místech prahorním žulám, které ze spodu pískovců vyrážejí a ráz krajinný mění, zvláště u Berberu mezi pátými a čtvrtými vodopády a severně od Dongoly mezi třetími a druhými vodopády.

Lidé tu žijící jsou černoši, pomíšení na severu s Hamity i Semity. Východně od Nilu v Nubii bydlí Bišarinové, potomci prý Ethiopů z Meroe. Nubiové v údolí nilském vynikají pěknou postavou, bronzově barevnou pletí a kučeravými vlasy. Čím dále do Sudanu, tím nápadněji vystupuje typ pravých mouřenínův. Křesťanské missie mají jen nepatrný zdar. Celé území podlehlo kouzelné moci mohamedanismu. Všude panuje zdivočelé, na pověrách založené pobožnůstkářství. Kněži, nepříliš vzdělaní vyučují mládež koranu a písmu, vyrábějíce při tom amulety s popsanými formulkami zaklínačskými. Mnozí mají pijárny a obchodují se ženskými otroky.



**První katarakt nilský u Asuanu.**

Na horním Nilu a v jižní polovici Bahr el Ghasalu pěstuje se v savanách hojně ovoce a hovězího dobytka. V celku však nezdravé podnebí tamní jest příčinou máloslibné budoucnosti.

V končinách těchto, o kterých právě bylo mluveno, panství egyptské počalo rokem 1820. Před tím ovládáno bylo různými pohlaváry kmenů černošských, jejichž historie mizí zároveň s pádem jejich. Jediné, co zůstalo v pamět věkům budoucím, jest truchlivá vzpomínka dob, kdy v Sudanu konaly se honby na otroky, a člověk pokládán jsa za výnosné zboží stal se obchodním předmětem, s nímž zacházeno bylo mnohdy hůř, nežli s dobytčetem. Tehdy r. 1820 Ibrahim, syn tureckého místodržitele Mehmeda Aliho, táhl proti Mamelukům, kteří se utekli do Dongoly, a dobyl Senaru, ležícího při

Modrém Nilu. Nedlouho potom v ruce jeho padl Kordofan s městem El Obeidem. R. 1841 turecká vláda činy egyptského místokrále schválila. Leč tím válečné akce proti jihu nepřestaly. Voje egyptské postupovaly odhodlaně dále až v oblast jezer nitroafrických. Tak rozšířeno panství egyptské od r. 1871—1875 po Gondokoro, po území černochů kmene Bari a sousedilo přes území Unioro s říší Ugandskou. Ale vláda nepočínala si s podrobenci laskavě a milostivě. Utištěný lid počal se jitřiti a v končinách, Evropě dotud skoro neznámých, odehrával se boj, jemuž nebylo hned tak rovno.

Revoluce v Sudanu způsobena byla vlastně špatným vykonáváním spravedlnosti proti domorodcům. Tehdy všeobecný byl system vybírání daní ten, že domorodcům odevzdávati bylo skot, brav, obilí a služebnictvo, a když byla nouze, že se jim zkrátka násilně vzalo, čeho bylo požadováno, a potřeba daní byla vždy nekonečná. Důstojníci vládní měli po třech neb čtyřech ženách kromě konkubin, které vyžadovaly řadu sluhů pro svoje domácnosti. Vojínové měli ženy a ženy ty měly služebné, a jakmile chlapci dorůstali v muže, vzrůstaly nové potřeby, kterým domorodci musili vyhovovati svými ženami a dětmi obojího pohlaví. Na tisíce kusů dobytka vojsko vládní odvedlo černým venkovanům při jediném hrubém nájezdu. Byl to dávný obyčej, a učiniti mu přítrž nedovedl nikdo, ani Emin paša, zodpovědný komisař provincie Rovníkové ve službách vlády egyptské. Není tudíž divu, že domorodci u jezer nitroafrických spojili se s nespokojenci a těžili z úpadku vlády egyptské v Sudanu, zvláště když uslyšeli o prvních vítězstvích osvoboditele, svého velikého „Mahdiho", a odboji vojska vládního, jemuž velel Arabi paša. I počaly výpravy vojenské proti povstalcům na řece Bahr el Abjadu. Chartum při stoku Nilu Modrého a Bílého učiněn středem operací egyptských. Tehdy ještě byl malou rybářskou vsí.

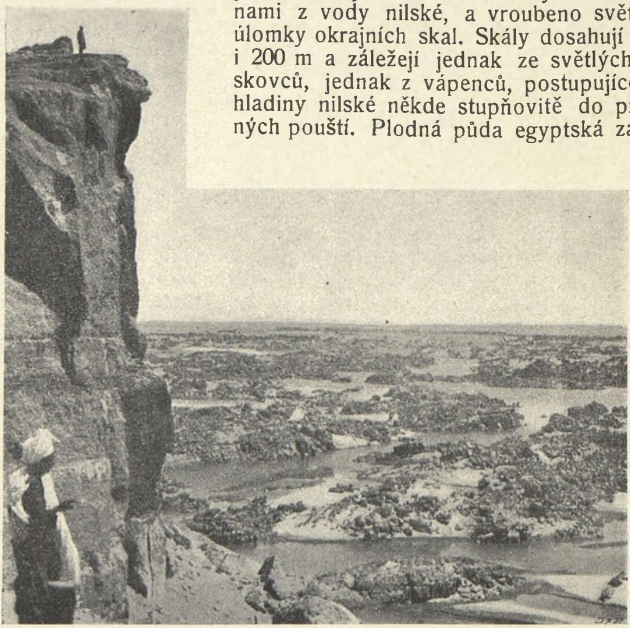
Ale Mahdi, muž lstný a chytrý, náboženský fanatik a strašný bojovník, stal se již pánem situace a vedl vzpouru skvěle. Dne 27. května 1883 v stanici el Delu pobito bylo sedmdesát egyptských vojínů; 28. června zahubena byla armáda generála Hicksa. V té době poražen byl Lupton bej, guvernér Bahr el Ghazalu. 1. dubna 1885 padlo Amadi, a téhož roku Mahdi dobyl po strašném krveprolití Chartumu, jejž hájil Cordon, „nepřítel boží, povstalec a rebel" (dle slov Mahdiho). Středištěm nové vlády mahdistské stalo se město Omdurman při levém břehu nilském, „svaté město a pohřebiště Mahdiho".

Po té zasáhli v akci Angličané, velkou výpravou zkrotili vítězné mahdisty, dobyli Chartumu a opanovali krajiny při stoku obou Nilů. Od té doby jest Egypt skoro úplně v závislosti na Anglii, která má skoro veškeru správu země v rukou svých, jako by to byl majetek její. Dle jména jest Egypt částí říše Turecké. I poplatek se řádně odvádí. Bývalá území v egyptském Sudanu náležejí pod ochranu anglickou. Nil jest anglický od pramenů k ústí.

* * *

Jižní hranice nynějšího Egypta sahají až k Vadi Halfě, kamž plují parníky z Asuanu. Starý Egypt sahá pouze k Asuanu, kde první peřeje nilské další plavbě činily konec. K přepravě zboží vedle peřejí Angličané vystavěli krátkou spojovací dráhu.

Od Asuanu do Kaira hladina Nilu snižuje se asi o 100 m na 900 km, to jest na trati dlouhé jako z Terstu do Amsterodamu. Údolí šíří se někde na 10 km, někde na 15 i na 25 km, pokryto jsouc tmavými na 10 m silnými usazeninami z vody nilské, a vroubeno světlými úlomky okrajních skal. Skály dosahují výše i 200 m a záležejí jednak ze světlých pískovců, jednak z vápenců, postupujíce od hladiny nilské někde stupňovitě do písečných pouští. Plodná půda egyptská záleží,



**Druhý katarakt Nilu v Egyptě.**

vyjmouc málo oas, z úrodných pruhů nestejné šířky po obou březích Nilu. Největší kusy zdělávané půdy nacházíme v rozsáhlé deltě.

Vší plodné půdy v Egyptě počítá se as 30.000 km², tolik tedy, kolik asi obnáší rozloha Tyrolska, ač celý Egypt zaujímá na 1,000.000 km². Jako v starověku Egypt odkázán jest ještě posud na povodně nilské, které způsobují, že se může na polích pracovati, síti a úroda sklízeti. Při povodních voda nezaplavuje všechna místa v zemi, to by bylo hrozné neštěstí, ale vzdmuté vlny svádějí se umělými stokami a struhami tak daleko a vysoko, jak vůbec lze: do ná-

držek, do jezírek, příkopů, jam atd. V horním Egyptě neprší někdy několik let po sobě: v Egyptě dolním bývá sloupec srážek 20 až 25 cm, což by ovšem pro zdělávání půdy nestačilo.

V době, kdy v Dolním Egyptě stav vody jest nejnižší, tedy v červnu, Nil v Horním Egyptě stoupá, a začíná povodeň. Všude konají se přípravy na přivítanou spásonosných vod. Kdyby nevystoupily úplně do výše, kterou se stanoví střední stav vzedmuté vody, pak znamená to neúrodu, nouzi, hlad. I pomýšleno na to, aby někde na horním toku zřídila se veliká nádržka, v níž by přebytečná voda se udržovala a krajinám rozváděla. Projekt ustanoven byl v okršku nilských peřejí. Ale tím byly by zničeny starožitnosti u pověstného chrámu ve Filé (Philách), čímž stala by se škoda nenahraditelná. Po radě mnohých moudrých mužů konečně projekt tak upraven, aby starobylým památkám neuškodil.

Zátopy vodní stačí pro první setbu podzimní, která záleží z ječmene a pšenice. Pro setbu druhou a třetí třeba jest vodu čerpadly z řeky do polí odváděti, což se děje vědry nebo pytli, upevněnými na dlouhém bidle a obrovském vahadle. Kratší rameno vahadla obtěžkáno bývá balvanem nebo kusem ztvrdlého bahna. Na místech příhodných zřizují kola mlýnským podobná, jimiž voda se přenáší také do žlábkův a stok mezi poli udělaných. Největší průplav vodní jest Fajumský, který má délky 350 km, počíná u města Siuhu (45 m nad mořem), vede podél levých skalnatých břehů nilského údolí a končí v oase Fajumské, kterou lze považovati za oasu podobnou Farafrahu nebo Dachelu.

Východně od nilské delty prostírá se veliká rovina, kterou proniká nyní průplav Suezský, a tu splývají v sebe hranice africko-asijské. Jižně od šíje Suezské, podél pobřeží zátoky Suezské a podél dlouhého pobřeží moře Rudého, zdvíhá se krajina hornatá, která proniká končinami východně od Nilu, tu v pásmech vyšších, onde v pásmech nižších. Pokud vysočina dotýká se Egypta, říká se jí poušť Arabská, pokud doprovází Nil v Nubii, v známých oklikách podobných obrácenému S, sluje pouští Nubickou.

Ze zavodňovacích staveb zvlášť velikolepá je hráz „barrage du Nil“ pod Kairem, kde zvláštními branami rozvádí se voda do struh zavodňovacích v deltě. — Železnice vede z Egypta od moře Středozemního do Nubie až do Chartumu, jednak do Gondoly, jednak přes poušť z Vadi Halfy do Abu Hammedu.

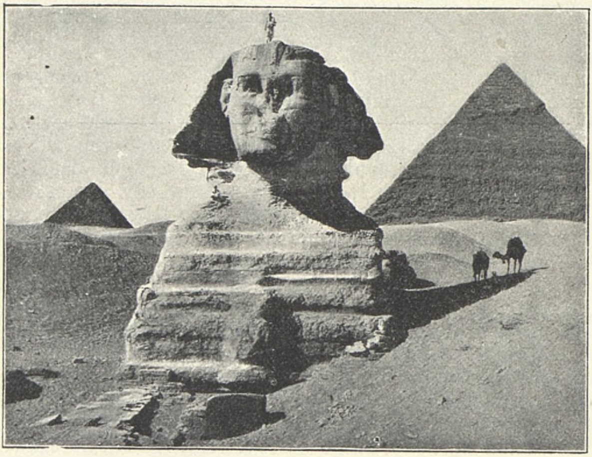
Kdo pluje po lodi proti proudu nilskému, účasten bývá neocenitelných požitků, kterých mu poskytuje jednak zajímavá a podivuhodná příroda, jednak krása jasných dní, ticho povznášejících nocí, studium cizího lidu, života a jeho zvyků. K tomu ke všemu používati může veškerého pohodlí, jaké zařízeno jest na drahách a parnících evropských, počínajíc od nejlevnějších časopisův a jízdních řádův až do nákladně zařízených hotelů, vystavěných vždy na památných místech, kam vzdělanci přicházejí podivovat se zbytkům pravěké kultury. Kdo je bohat, může si najmouti zvláštní dahabiji nebo nilskou bárku, aby nebyl odkázán na parník, jenž nemůže zdržovati se v místě jednom



Motiv z oasy Fajumské.

po naší vůli. Steré vzpomínky vybavují se člověku, stojícímu před starožitnými chrámy a hroby; duch zalétá do minulosti a dává žíti tehdejším lidem, kněžím, králům. Po příbytcích starých pokolení nikde není ani památky, po jejich náčiní a nemovitostech rovněž není. Jedině žulové, pískovcové a vápencové stavby chrámové, pyramidy a do skal vtesané hroby jsou patrné důkazy o tom, co zde bývalo a není.

R. 1799 nalezena byla u Rosetty kamenná deska s neznámými značkami, které dle řeckého textu znamenaly Ptolomaeus. Deska stala se náhodným klíčem, jímž otevřeny brány velikolepému studiu



Sfinx a pyramidy u Giseha.

egyptských starožitných nápisů. Zásluhu největší o tuto důležitou vymoženost má důmyslný Champollion, jenž objevil podobné spojení značek, vztahujících se ke jménu královny Kleopatry. Písmo luštili dále Lepsius, Brugsch a jiní. V našich dnech není nápisu hieroglyfického, jenž zůstává záhadou, čímž kusé jindy dějiny egyptské pozvolna se doplňují.

Králové staré říše egyptské (v dolním Egyptě) zvěčnili se náhrobky svými, pyramidami u Gisehu a na jiných místech pouště, západně od města Memfidy. Mena (Menes), sloučiv Egypt Horní a Dolní v říši jednu, r. 3893 př. Kr. opustil posavadní své sídlo, prastaré město This, a učinil městem sídelním nově založenou Memfidu. Dobu prvních faraonů nazýváme také dobou pyramid, poněvadž panovníci za pohřebiště po celý čas panování svého sta-

věli pyramidy, vysoké trojboké nebo čtyřboké kamenné jehlany. Nejvyšší z nich postavili faraonové čtvrté dynastie: Chufu, Chafra a Menkera (dle Herodota Cheops, Chefren a Mykerinos) ve výši 161, 145 a 70 m.

Panovníci XII. dynastie, kteří měli sídlo své v Thébách, dobyli Memfidy a rozšířili panství své do Nubie a nad některými kočovnými kmeny v sousedních pouštích. Panování jejich vyznačuje se rovněž velikolepými stavbami. Theby, Heliolopis a Fajum ozdobeny byly nádhernými stavbami chrámovými a palácovými. Při tom nezapomínalo se staveb, sloužících účelům zemědělským. Amenemha III. (2221—2178) odvedl část vod nilských průplavem do oasy Fajumské, kde dal vykopati obrovskou nádržku vodní. Tak vzniklo podivuhodné umělé jezero Moeris, které bylo reservoirem vláhy pro okolní krajinu. Uprostřed jezera vypínala se skála, na jejímž temeni stály dvě pyramidy s hroby smělého stavitele a jeho královské choti. Tehdy zářila hvězda slavných Theb o stu branách, tehdy vytvářely se divy stavitelské, z nichž zříceniny vidíme v Karnaku a Luksoru.

Za XIV. dynastie vnikli do Egypta (Dolního) semitští Hyksové (králové pastevců) a udrželi se v nadvládě déle dvou set let. Za panování jejich Židé přistěhovali se do Egypta. Vládli celkem dobře. Zatím thebský král Athmes (Amoris) sebral síly vojenské, dobyl okolo r. 1580 př. Kr. hlavního tábora Hyksův Abaridy (pozdějšího Pelusia), z Egypta je vypudil a ujav se vlády nad celou osvobozenou vlastí, stal se zakladatelem XVIII. dynastie. Théby zůstaly residencí osmnácté dynastie a ještě tří následujících. V XV. a XIV. století př. Kr. Egypt byl na výši velmoci světové, která zasahovala do tří zemědílů. Seti I. a Ramses II., kteréž dvě osoby Herodot pojímá v osobu jednu, jíž nazývá Sesostrem, rozšířili moc svou nad mnohými zeměmi předoasijskými a ostrovy řeckými. Památný jest pokus Ramsův o prokopání průplavu z Dolního Nilu k moři Rudému. R. 671 př. Kr. za XXV. dynastie Asarhaddon, král assyrský, zmocnil se údolí nilského až po Theby. Tak Assyrové na krátký čas byli pány Egypta. XXVI. dynastii založil Psametich z rodu domácího, jenž Assyry vypudil a za sídlo své zvolil město Said, odkudž rod jeho zván byl saidský. Tehdy Egypt vstupoval již v čilé styky obchodní a kulturní s cizinou. Zejména mnoho Řekův usazovalo se v Egyptě, a řečtina hlaholila v přístavech egyptských zároveň s egyptštinou. Synem jeho byl slavný Necho II., na jehož rozkaz plavci feničtí opluli Afriku, na kterýžto čin se později zapomnělo. Poslední král z této dynastie byl Psametich III., jenž poražen jsa od perského krále Kambysa v bitvě u Pelusia, ztratil zemi. Farao poslán byl do zajetí, a Kambyses založil nový rod panovnický, sedmadvacátý. Bojům o panství v Egyptě konec učinil Alexander Veliký r. 332, opanovav jej jediným smělým tažením. Od té doby země faraonů nenabyla samostatnosti pod vládou dynastie domácí. Mladý světoborce Alexander umřel, a v Egyptě zmocnil se trůnu Ptolomaeus, syn Lagův, od něhož odvozuje původ svůj dynastie Ptolomaeovská, která panovala na trůně až po r. 30. př. Kr. Za Ptolo-




Chrám v Luxoru s obeliskem a kolosy Ramsovými.



Kolosy Memnonovy u Théb.

maeovců Egypt dosáhl neobyčejného blahobytu a pověsti veliké vzdělanosti hellenistické. Národní duch Egypťanův však nikdy již se nevzepjal k samostatnému rozkvětu; vzdělanost egyptská končí nastoupením Ptolomaeovců. Potom stali se po smrti královny Kleopatry pány Egypta Římané, kteří tak opanováním Egypta panství své kolem moře Středozemního zaokrouhlili. Od r. 395 po Kr. stal se částí říše východořímské. Nová epocha dějinná Egyptu nastala, když víra Mohamedova zaujala obor zemský a neodolatelně vnikla i do říše posvátného Nilu. Omarovi vojáci zabrali Dolní Egypt a odtud severní Afriku, jejíž obyvatelstvo vesměs přistoupilo k islamu. Kairo stalo se sídlem kalifů kolem X. století. Doba válek křížových zastihla říše mohamedánské v rozkladu. Doba objevů zatlačila Egypt



Pyramidy u Gisehu.

s předního místa obchodní důležitosti. Průvozní obchod jeho téměř přestal, přístavy se zanesly a karavany se rozešly. Ke konci středního věku panovali v Egyptě Mameluci, zpočátku tělesná stráž arabských vládců, později samostatní uchvatitelé země. R. 1517 bylo jim uznati moc sultánů tureckých, ale náčelníci jejich, bejové, zůstávali pořád v jakési nezávislosti. V oasách pak saharských vládli po svém způsobě dále. Pod vládou cařihradskou blížila se síla země zániku. Tu Napoleon vstoupil na půdu, svlažovanou posvátným Nilem. Doba nová počala opuštěné zemi, v níž působením Francouzův a závistivých Angličanů vzkřísila se stará úrodnost a plodnost zavlažovaných niv. Konečně Mehmed Ali zdeptal sílu Mameluků roku 1811 a přizpůsobil zemi ostatním provinciím sultánovým. Mehmed Ali býval dříve výběrčím daní v Rumelii v Kavale, stal se správcem egyptským a moc svou všestranně upevňoval. Oproti Portě

turecké zaujal samostatné postavení, rozšířil válkou podřízené území o zemi Vahabitskou v Arabii, o říši Nubickou a snažil se vojenskou moc svou dle vzorů evropských zdokonaliti. Při tom vzdělanosti a západoevropské civilisaci otevřel brány panství svého. Ideu, založiti nezávislou říši východní, k níž připojiti hodlal Syrii, posvětil vítěznou válkou proti padišahovi. Mírem 1833 Mehmed Ali stal se pánem Kréty, Cypru, Syrie a Palestiny. Šťastně vedl i druhou válku proti Turecku, dobývaje již Malé Asie, když tu Anglie a Rusko nehodlaly připustiti pádu říše osmanské a Mehmedovy další tužby omezily. Ctižádostivec odkázán byl opět na Egypt a kromě toho byl



**Zříceniny chrámu v Luksoru.**

přinucen uznávati sultána cařihradského za svého pána, jemuž povinen byl dávati jakýs poplatek a ve válce určitý počet bojovníků.

Vliv anglických a francouzských inženýrův a diplomatů na sultána a rádce jeho den po dni měl větší účinky. Pronesené myšlenky o prospěchu umělého zavlažování, o potřebě prací kanalisačních zajímaly všechny kruhy o Egypt se zajímající. A již r. 1854 Said paša začal na rozkazy vlády turecké s pomocí francouzskou první práce, vedoucí k zúrodnění země. Nástupce jeho Ismail dal vystavěti některé železnice v deltě, zlepšil výrobu cukru v nových cukrovarech, zavedl poštovnictví, upravil silnice, zvýšil pozornost k cizím hostem a postaral se o jejich bezpečnost osobní. (Poplatek nynější sultánu tureckému obnáší ročně 17,000.000 K.)

Za to učiněn jest místokrálem, a úřad ten zaručen mu v potomstvu jeho dědičně. Velký Mehmed umřel r. 1849; a poněvadž proslavený Ibrahim paša, adoptovaný jeho syn, již rok před tím s životem se rozžehnal, stal se nejstarší z dědiců, vlastní vnuk Mehmedův, Abbas paša, místokrálem. Po něm nastoupil 1854 bratr jeho Said paša, potom 1863 vnuk tohoto Ismail paša, syn starého Ibrahima. Od roku 1867 vládce egyptský tituluje se khediv s predikátem „Výsost“. Posloupnost dle stařešinstva r. 1841 změněna byla portou v posloupnost přímého následnictví. Roku 1873 dostalo se místokráli egyptskému i té důležité svobody, že má právo i smlouvati samostatné spolky se svými sousedy (nikdy však proti Turecku). Ismail paša nebyl mocnostem evropským vhod, a když proto byl sesazen, následoval po něm 1879 nejstarší syn jeho Mehemed Tevfik paša. Od r. 1892 panuje khediv Abbas II.



Oasa v Egyptě.

Alexandria povstala z mrtvých. Nová města vznikla na troskách měst zaniklých a bohatla. Stará otázka průplavu Suezského znova se vynesla na povrch evropských tužeb, a v dubnu r. 1859 u Port Saidu motyky a lopaty zaryly se po prvé do památné půdy, jako první přípravy k velikolepému podniku.

Dějiny poznamenávají, že již v XIV. stol. před Kristem král Sesostris způsobil spojení pravého ramene nilského s jezery Hořkými, nejspíše z příčin zavodňovacích. Necho začal kopati průplav pro lodi. Zda práci tu dokončil Darius či teprve Ptolomaeus I., jest neznámo. Ale jisto jest, že naděje v prospěšnost průplavu jednak přírodními příčinami, jednak válečnými událostmi byly ničeny. Ještě v 7. století po Kr. děla se po průplavu doprava obilí do Mekky. Kalif Almansor poručil průplav z příčin strategických zasypati; možná dost, že byl již tak sešlý, že nebyl ku potřebě. Když v nové době otázka průplavu ku provedení se klonila, byly vyměřovány krajiny, kudy by vedl. A tu inženýr Lepère, Francouz, vyměřiv šíji Suezskou, vypočítal, že hladina moře Rudého jest o několik metrů vyšší, nežli hladina moře Středozemního. Ale zmýlil se velice. Novým měřením inž. Lesseps tuto chybu dokázal a později projekt průplavní provedl. Jsa podporován Saidem pašou a Ismailem, založil akciovou společnost s právy a pri-

vilegiemi na 99 rokův ode dne otevření, jež se stalo 16. listopadu 1869 u přítomnosti vynikajících učenců, knížat a králů. Také rakouský panovník František Josef I. byl přítomen otevření nové cesty do Indie.

Délka průplavu obnáší 160 km při hloubce 8 metrův a šířce 60—100 m. Místa, kde se lodi vyhýbají, jsou ovšem širší. Dno jest široké 22 m. Stavba byla tak uspořádána, aby co nejméně půdy se odkopávalo. Někde bylo třeba i skálu trhati, jinde opět, zvláště tam, kde průplav vine se jezery a močály, hráze navážeti. Největší obtíže v pustinách byly s dopravou pitné vody pro dělníky. 1600 velbloudů bylo ustavičně prací tou zaměstnáno dotud, pokud nebyl zřízen jiný průplav, přivádějící sladkou vodu z delty do Ismaily a odtud do Suezu. V 10 letech obrovské dílo bylo vykonáno a pustiny proměněny v utěšené ráje; kde dříve žár sluneční, písek a horský vítr vévodily, tam nyní tisíce lidí žijí šťastny v práci a v blahobytu.

„Průplav Suezský, sen mnoha věků nyní ve skutek uvedený, je největší dílo minulého století. Duch lidský a pilnost lidská rozrazily kamenné pouto Asie a Afriky, spojily dvojí moře, přisunuly nám východní Asii, zkrátily cestu do Indie o dvě třetiny, vkouzlily život v mrtvou poušť, z písku a vody vyčarovaly zemi, města, zelené sady, květnatý kraj!“ (Neruda.) S počátku průplav vede od Port Saidu jezerem Mensalehským v délce jedenácti hodin cesty. Tu bylo nutno jej vyhloubiti a po celé délce pevnými. místy půlčtvrta metru vysokými hrázemi opatřiti. U druhé stanice Kantary přechází do menšího jezera, zvaného Balah, a tudy, probrav se cestou asi dvouhodinovou, vrývá se do pouště arabské, což bylo krutým úkolem inženýrův a dělníků. Bylo mu propracovati se horami Girsežskými, a průlom ten činí dole 63, nahoře 95 m; 7,895.000 m³ písku bylo dělníkům odtud odvézti. Po tříhodinné pouti průplav vniká za Ismajlií do sladkovodního jezera krokodilů, pak nastává tříhodinná pout pustinami, pak jsou velká a malá jezera „hořká“, pak zase poušť — mrtvá, smutná poušť Sinajská, kdež na jednom pouze místě vylámáno bylo 22.106 m³ kamene. Odtud zabočuje do starého kanalu faraonského a vybíhá mezi dvěma dlouhými hrázemi do moře Rudého, dvě hodiny severně od města Suezu.

Roku 1869, kdy průplav byl prokopán, proplulo jím 10 lodí; r. 1900 již 3441 lodí. Projezdného vybralo se r. 1900 100,000.000 fr. (1 fr. = 95 h); rakouských lodí proplulo r. 1900 126. Průplav Suezský jest nejvýnosnější akciový podnik na světě. Akcií jeho koupiti nelze. Výlohy se stavbou průplavu spojené páčí se na půl milliardy K. V době nejnovější prohlubuje se na 9 m a rozšiřuje se na 75—100 m u hladiny, na 65 m u dna. R. 1904 příjmy obnášely 112 mill. K, výdaje 36 mill. K. Čistý výtěžek byl 76·5 mill. K. Jak příjmů přibývá, zřejmo jest z těchto čísel: R. 1901 dosahovaly příjmy výše 93·6 mill. K, r. 1902 98 mill. K, r. 1903 100·8 mill. K, r. 1904 112 mill. K. Nejvíce lodí projíždí tudy anglických. R. 1905 proplulo celkem 4115 lodí, z nich 2484 angl., to jest 60·4%, francouzských 274 = 6·7%, německých 601 = 14·6%, rakouských 139 = 3·4%. Téhož roku platily průvozné 252·693 osoby.

* * *

Vykonati cestu do Egypta, viděti blahoplodný Nil, navštíviti pyramidy a sfingu v poušti, Fily v Nilu, po případě katarakty nilské nenáleží v našich časích ke zvláštnostem. Výhodné spojení dopravní s Alexandrií nebo s Port-Saidem udržují nyní všechna větší přístavní města evropská. Nám nejbližší jest Terst, odkudž parniky „Rakouského Lloydu“ za 4 dni dopraví nás do některého z měst jmenovaných. Pohodlí na cestě zaručuje jméno společnosti, jejíž péči se svěřujeme. Kromě „Lloydu“ nabízí se nám v Terstu, v Benátkách a Neapoli jiné společnosti italské, které za ceny přiměřené dopravu do delty nilské zprostředkují. Také různé kanceláře cestovní usnadňují daleký



**Ves v deltě nilské.**

výlet ve své režii. Průměrné výlohy na dobu 30 dní kolísají mezi 1000—3000 K.

Jakmile loď ku břehu přistane, dostavuje se lékař přístavní zároveň s úředníky úřadu celního. Po té cestující teprve mohou vystoupiti na břeh. Mnoho ochotných černých i hnědých posluhů se žlutými páskami na pravém rameni doprovází nás k východu z lodi. Před námi rozsáhlé nábřeží, vroubené domy obchodními, kolem nás lidé, povozy, šum, ruch, žhavě palčivé slunce nad námi, mrak vzpomínek na několikadenní plavbu, pevná země pod nohama, nejistota v chůzi, v orientaci — toť první dojmy naše na pobřeží africkém, v městě Alexandrii. Ale hnedle zvykáme novému městu. V levo i v pravo stojí velké domy jako v městech našich, vedle nich domky arabské, za nimiž otvírají se úzké uličky do čtvrtí domorodcův. Proti nám, za námi, před námi paničky v úboru dle pařížské módy a zase

Arabky s podivně zastřeným obličejem; v levo automobil nejnovějšího typu straší nás svým lomozem, orientačním číslem, chauffeurem černochem a zápachem, v pravo hučí elektrické vozy tramvayové, drnčí drožky a hýbe se směs nejrůznějších vozidel, potahův a různých lidí. Vedle mohamedánské mešity spatřujeme evropský dům operní, s mužem, obléknutým v arabský burnus, vidíme čiperného „Franka“ ve fraku a cilindru — máme dojem, že octli jsme se v některém hlavním městě evropském. Ale další pobyt v Egyptě poučuje nás, že vše to je pouze zevnější nátěr, pod nímž ukrývá se dosud dosti východního barbarství. Nepopíratelný pokrok však Egypt učinil od té doby, kdy Angličané uchopili se veřejné jeho správy, zejména pokud se jedná o veřejnou bezpečnost a veřejné vyučování.

V Alexandrii žije nyní 350.000 obyvatelů, kteří bydlí ve dvou částech městských, ve čtvrti evropské, obydlené Evropany, a ve čtvrti arabské, obydlené Egypťany. Čtvrt arabská rozkládá se na severozápadě a na západě města. Ulice v ní jsou úzké, nepravidelné, v létě plny prachu, v zimě naplněné neproniknutelnou špínou, domy většinou jednopatrové a stavěny zcela dle nálady stavitelův. Oken ve frontách domů je málo, zvláště v přízemí. Okna v patře zpravidla zavřena jsou dřevěnými mřížkami. Starých budov v arabské čtvrti skoro ani není, odkudž jest tato část města skoro bez zajímavosti.

Ale zcela jinak vypadá čtvrt evropská. Ulice v ní jsou široké, rovné, plny světla a čistého vzduchu, osázeny řadami košatých stromův a ozdobeny sady, plnými květin u nás neobvyklých. Po stranách zdvíhají se pevné domy několikapatrové s nádhernými façadami a obchodními místnostmi. I lze Alexandrii počítati k nejhezčím městům při moři Středozemním. Osvětlení městské je plynové. Vodu pitnou dodává vodní ústav, jenž u zátoky Moharremu čerpá nilskou vodu do zvláštních nádrží, z nichž nejlepší voda pitná rozvádí se po městě evropském i po městě arabském. Domorodci, Berbeři a cizí Arabové dovozují, že není sladší vody na světě nad vodu nilskou.

Z památností alexandrijských zasluhuje zmínky sloup Pompejův s krásnou hlavicí korintskou, jejž vystavěti dal římský prefekt Maximus jako znamení pro lodi námořní. Cizinci navštěvují také pověstné katakomby nedaleko sloupu Pompejova s chodbami hlubokými a dlouhými. Z Alexandrie ubíráme se po železnici do K a i r a. Jízda rychlíkem trvá $4^1/_2$ hodiny. Železnici zřídili Angličané. Veškeren personál jest arabský. Vozy zřízeny jsou pohodlněji nežli na drahách evropských. Z oken pozorujeme úrodné krajiny nilské delty, rozsáhlá pole tabáková, nádherné palmy, karavany domorodců v pestrých krojích s velbloudy a koni, močály a písečné prostory. K doplnění zavodňovací sítě provedeny jsou kromě průplavů přirozených ještě některé průplavy umělé, jimiž terrain úrodný se zvětšuje. Zvláště jmenovati třeba průplav e l H a g e r, vedoucí z nilského ramene rosettského na východ, a M a h m u d i j s k ý z Alexandrije do Damanhuru a dále k jihu rovnoběžně s ramenem rosettským. Největší města delty jsou: D a m a n h u r s 32.000 obyv., R o s e t t e se 14.000 obyv., T a n t a s 60.000, M a n s u r a s 37.000, D a m i e t t e má 31.000 obyv., M e h a l l e t e l

Kebir 31.000, Sagasig 36.000, Menuf 20.000, Port Said 42.000 a j.

O příjemný a bezpečný pobyt cizinců v Egyptě je vskutku náležitě postaráno. Zdá se nám, že jedeme vlakem z Prahy do Brna, že jsme ve své vlasti, jen kdyby nás nezvyklý jas denní, úmorné vedro a cizí barevné tváře neupomínaly, že jsme v zemi faraonů. Lokomotiva dlouze píská; přejíždíme největší železniční most v Africe, most nilský, a jsme v málo minutách v hlavním městě egyptském, v němž žije přes 600.000 obyvatelů. Západní část města jest skoro zcela moderně přestavěna a velmi rozsáhlá. Ostatními čtvrtmi byly vyměřeny nové ulice a také již zastaveny velkými domy, jež zabraňují pohledu do nitra malebných bloků, v nichž přebývají domorodci. Snaha Kairo co nejdříve evropským velkoměstům podobno učiniti, nešetří indivi-



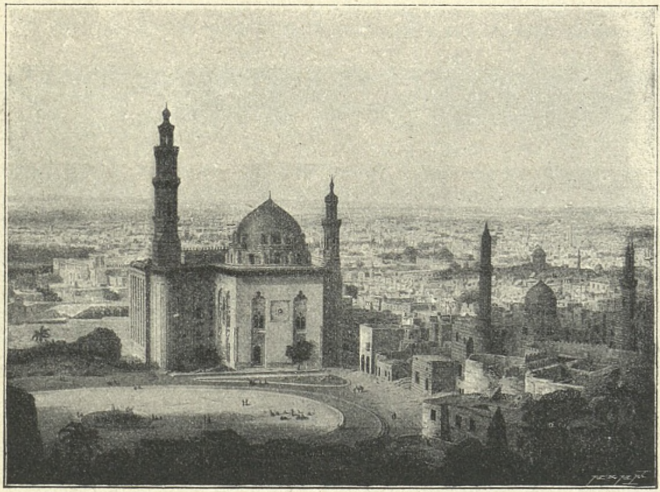
V deltě nilské.

duelního rázu městského a stírá s jeho zevnějšku pyl Orientu, jenž libuje si právě v nepravidelnosti a v nehledané formě. Vliv anglický jeví se všude a ve všem.

Návštěvníci Kaira na prvním místě ubírají se na citadellu, která rozkládá se na nevysoké, ale v rovině přece patrné vyvýšenině. Tu stojí mešita s hrobem Mehmeda Aliho, velikolepé dílo maursko-egyptského stavitelství. S hradeb citadelly úchvatný jest pohled na Kairo, kterýž pohled prý má sobě rovný v pohledu na Cařihrad v Bosporu. Před námi rozvírá se v rovině Masr el Kahira, vítězná, jako nekonečná směsice domů, střech a minaretů, na prostoru rovném pozemkům města Vídně. Mešit počítá se v Kaiře na 400, ale nikdo jich dosud nespočítal. Daleko před námi za městem šíří se zelená rovina s dvěma obrovskými pyramidami, na jihu v dáli pyramidy u Sakarahu, na východě bílé pohoří mokkattamské a hroby kalifův, a ještě dále poušť, nekonečná poušť.

Vzhled vnitřního města v mnohém podobá se vzhledu ostatních měst afrických, jako Fesu, Alžíru, Tripolisu a j. Domy jsou bez ko-

minů, beze střech a mají jen ploché terassy. Okna vyplněna jsou mřížkami, balkony opatřeny střechami a ozdobeny řezbami. První poschodí všech domů přečnívá přízemek, aby se dosáhlo v ulicích více stínu a chladu. Vrata domovní bývají uzavřena a kovovým klepátkem opatřena. V průčelích domů skvějí se průpovědi z koranu; v místnostech přízemních jsou kavárny, jídelny, obchody, dílny sedlářské, obuvnické, krejčovské atd. Všude nabízejí se sedla, řemeny, postroje, dýmky; jsmeť v zemi, kde všichni kouří a jezdí. V obchodech nalézáme všemožné zboží orientální a evropské: zboží oděvní, luxusní, potraviny, knihy, zbraně atd. V kuchyních vaří se ponejvíce pilaf



**Mešita Hassanova v Kairu.**

(jídlo z rýže a masa), upravuje se maso skopové a smaží se ryby nejen pro jednotlivce, nýbrž i pro celé rodiny, poněvadž v přemnohých domácnostech se nevaří. Sklady oděvní naplněny jsou dlouhými kaftany a širokými kalhotami. Sklady obuvi obsahují ohromné množství obuvi hotové, z kůže surové, červené a žluté. Pro cizince zvláštní jest podívaná v obchodech s rozmanitými drobnostmi a ozdůbkami, zvláště s naušnicemi, prsteny a rozličnými přívěsky, jimiž se oděv ozdobuje. Nemenší rozkoš působí prohlídka skladů zbrojířských, v nichž jsou na prodej turecké šavle, jatagany, bohatě zdobené pušky a pistole. Šum a lomoz v ulicích kairských jest ohlušující, mnohem pestřejší a hlučnější nežli v Alexandrii. Zvláštností kairskou jsou velmi četní nosiči vody, zpravidla chudí lidé, kteří nosí

nápoj v kozích vacích na zádech po všech částech městských. Někteří opatřili sobě osla nebo vozík a rozvážejí vodu, berouce za nádobku po penízi nebo po dvou. Říká se jim hemali, a všude je rádi vídají. Obyvatelstvo odkázáno jsouc na vodu nilskou a nemajíc v studních městských dosti vody pramenité, rádo kupuje vodu od roznašečů, kteří ji čerpají z nečetných, ale proslulých zřídel, často kilometry cesty vzdálených. Odtud lze si vysvětliti množství hemalů, kteří navštěvují i nejodlehlejší části Kaira. Většina studní v městě obsahuje vodu špatnou, poněkud slanou a nechutnou.

Felažky a felahové přinášejí na trh různé plodiny na hlavách v koších proutěných. Tu a onde nakládají břemena na osly, přisedajíce na hřbety jejich vedle břemen. Občas potkati lze na ulicích jezdce v nádherných úborech orientálských, jejichž zjevy vybavují z mysli vábné postavy moslimských bohatýrů. Domorodky zahalují se závoji a ve volných oděvech svých ukrývají ztepilé tvary souměrných těl. Kavárny jsou stále plny. Orientálci v kavárně rádi prosedí část volného času svého při čibuku, poslouchajíce pohádkáře nebo potulné zpěváky.

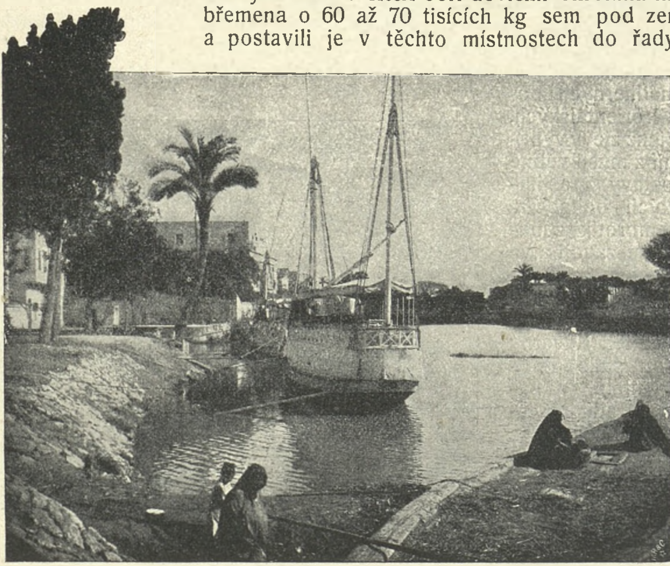


Nosiči vody u studny.

Z Kaira konají se vyjížďky a vycházky k nejpamátnějším místům v Egyptě. Tu na prvém místě jmenujeme návštěvu pyramid u Gisehu, zřícenin města Memfidy, pyramid a hrobův u Sakarahu Dašuru. Nejvýznamnější a nejpoučnější zajisté jsou plavby proti proudu do Egypta Horního.

U Memfidy v ponuré poušti s nekonečným pískem, blízko Sarapea, je dům, v němž kdysi bydlel veliký archeolog Mariette, jemuž náhoda dopřála, že r. 1852 nalezl pohřebiště posvátných býkův egyptských, a v němž dosud umístěna jest francouzská stanice archeologická. Asi 200 metrův od domu toho jest pohřebiště apisů. Vzduch v něm při vstupu ovane nás horký a suchý, jakého jest potřebí ke vzniku mumií. V temnotě kráčíme po velkých kamenných deskách vedle soch, vynořujících se ze stínův a vyčnívajících balvanů. Konečně přicházíme do hlavní místnosti hrobky, chodby 500 m dlouhé,

vytesané ve skále. Je to místo děsu a příšerné hrůzy: tísnivý pocit zoufalé temnoty a zdrcující, nadlidské síly zmocňuje se člověka. Po stranách ohromné chodby jsou pohřební jeskyně, z nichž každá obsahuje černou rakev jako pro předpotopní obludu. Všechny mají stejný tvar a vypadají jako ohromné bedny, zhotovené z jediného balvanu zvláštní žuly, která se leskne jako mramor. Po stranách balvanů lze čísti chvalozpěvy a dějiny Egypta, lze luštiti podivné znaky a obrazy, které vypravují o dobách lidstva dávno zašlých. Kteří titanové tesali tyto rakve? Kteří obři dovlekli ohromná tato břemena o 60 až 70 tisících kg sem pod zemi a postavili je v těchto místnostech do řady?

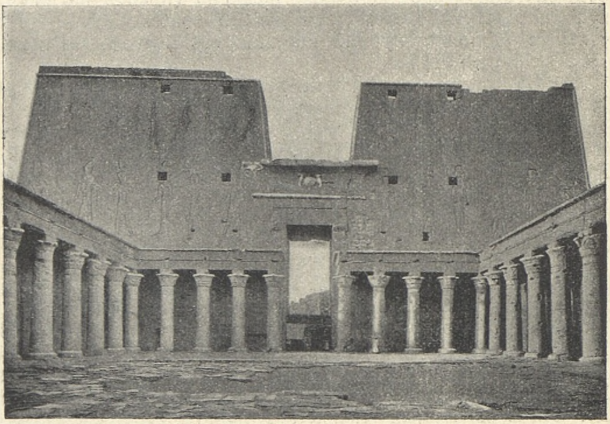


**Na průplavě Mahmudijském v deltě.**

V každé rakvi bývala kdysi mumie apisa, obložená zlatými deskami. Ale zlato lákalo vojáky, pevnost a tíha náhrobků neodolala lidské hrabivosti. Jediná mumie zůstala neporušena, jediný apis zůstal zachován v rakvi až po naše dny. Ostatní rakve jsou otevřeny. U některých náhrobků, jež vzdorovaly ranám všech nástrojů, lidé vyvrtali do žulových stěn otvory, jimiž by se člověk protáhl, aby posvátnou mumii připravil o drahocenný obal. Jak veliké bylo Mariettovo vzrušení, když při vstupu spatřil v písku otisk bosých nohou posledního Egypťana, jenž odtud před 37 staletími vyšel! Ale co nejvíce v hrobce této zajímá, jest černá rakev v chodbě, uprostřed cesty, jakoby ji uzavírala. Jediná nestojí v řadě, byla poslední.

V době, kdy ji napjaté svaly dělníků pomalu posunovaly na místo věčného určení, zrodila se nová božstva, a kult apisův přestal...."

Z Kaira do Chartumu, který leží v srdci Sudanu egyptského, jest asi 2000 km. Vzdálenost tu lze nyní projeti pohodlně v pěti dnech. Plujíce z Miniehu proti proudu nilskému, pozorujeme, jak arabská pohoří mezi Nilem a mořem Rudým někdy až k řece se přibližují, jindy opět odstupují a ozdobují břehy nilské malebnými skupinami skal. Jižně od Miniehu parník zastavuje se u Ben Hassanu, kde plavci upozorňují turistu na táhlé, tmavé skvrny na pobřežním písku. Jsou to krokodili, strašlivé nestvůry afrických vod, které odtud k jihu vždy hojněji a hojněji se vyskytují, tak že na



**Vnitřek chrámu v Edfu.**

písčinách jižně od Abu Fody stávají se zjevy zcela všedními. Brzy ocitáme se v provincii siutské, v níž největší město, Siut, vzniklé na ssutinách staré Lykopole, čítá nyní na 50.000 obyvatelů. Do Siutu vede karavanní cesta z Dar Furu a dodává městu živosti a důležitosti. Na další plavbě k jihu utěšují nás palmové háje, k jihu vyšší a malebnější. Palma dumová (Hyphaene thebaica), 20—30 m vysoká, dodává každému zákoutí pobřežnímu veselého výrazu. Jižně od Belieni plujeme proti proudu nilskému ve směru jihovýchodním až ke Kenahu (s 24.000 obyv.), odkudž vede čtyřdenní cesta karavanní do Kosejru při moři Rudém. Tu na protějším, levém břehu nilském stojí veliký chrám v Dendere, pověstný sloupy, jejichž hlavice ozdobeny jsou maskami. Jižně od Dendery prohýbá se poušti rozlehlé údolí hamamatské směrem k moři Rudému, v kterémž

údolí dosud patrny jsou stopy, dle nichž stavitelé památek egyptských tady lámali část materiálu, potřebného k ohromným stavbám. Tu balvany kamenné nakládaly se na lodi a prámy a po vodě dovážely se do Egypta Dolního. O něco jižněji sledují tok Nilu stupňovité okraje pouště Libycké ve výši as 300 m, přiléhajíce někdy až k samé řece. U Kurny od břehu ustupují a způsobují rovinu, od starodávna vzdělanou a hustě obydlenou. Zde zachovaly se ze staré doby chrám Kurnský, Ramasseum, kolosy Memnonovy, zříceniny Karnaku a Luksoru a zbytky staroslavných Theb.

Jižně od světoznámých těchto památek plujeme soutěskou, kterou tvoří na východě odnož arabských vrchův a na západě strmé stěny stupňoviny libycké. Z hlubokých profilů pobřežních skal poznati lze, že soutěska tato vznikla omíláním měkkého vápence na místě mohutných předvěkých kataraktů. Nedaleko soutěsky na levém břehu řeky z háje palmového vyčnívá mohutná ves Esneh, od níž na jih prostírá se rovina Edfu.

R. 1881 korunní princ Rudolf Habsburský navštívil Egypt a v díle svém píše o plavbě územím tímto: „Na pěkné lodi místokrále egyptského, dosti veliké a neobyčejně pohodlné, pluli jsme ze Siutu do Djirdje. Nil má skoro všude jednostejnou podobu. Plavé jeho vody ploužl se mezi plochými břehy. Hnědé pruhy úrodné půdy vlní se mezi písčinami. Hory přistupují k řece někde blízko, na jiných místech se od ní vzdalují, tvoříce kotliny obšírné a zdělané. Bujné lesy palmové horkého pásma střídají se tu se žlutou třtinou cukrovou, s luhy a poli obilnými. Všudy vedeny jsou strouhy a stružky, do nichž nesčetná čerpadla zdvíhají vodu z řeky Nilu, když opadává. Čerpadla jsou prostá, tak jako za časů pradávných, a dnem i nocí pískotem svým se ozývajíce, jsou pravou zvláštností řeky Nilu. Buvolové je táhnou a felahové stojíce na drolivém, stupňovitém břehu, lžicovitými nástroji čerpají vodu do stružek. Vsi nepořádkem svým podobají se malebným zříceninám. Nesčíslní luňáci oblétají lidské osady. Obraz oživen jest letícími tudy jeřáby, čápy, volavkami, kolpíky, pelikány, nilskými husami a kachnami rozličných druhů. Na březích hemží se čejky, třasořitky, šedí rybáci, vlaštovky a hejna různých ptáčků vodních. Slunce zapadá a leskem svým pozlacuje krajinu. Hora, řeka, les, město, pole, vše noří se v nádherné barvy, jejichž mocné účinky dříve nikomu na mysl nevstoupily. Večerní osvětlení města Kaira jest sice proslulé, avšak mdlým se vidí naproti světlu, jakéž rozlévá slunce horního Egypta. Ve všem všude znamenati jest, že se blížíme k obratníku raka, hranici horkého pásma zemského.“

O pobytu v Djirdje (Girge) píše dále: „Ve všech zemích, kdekoli panuje islam, zachoval se dosud týž ráz hudby: prostičké nástroje, zdlouhavý rythmus, volný zpěv a zvuky, které vyrážejíce občas v divokou vřavu, po několika veselých akkordech přecházejí v pochmurnou jednotvárnost. V Djirdje taková hudba měla býti pobídkou k tanci. Sotva že zazněly první akkordy, objevily se již tanečnice v oděvu dlouhém a pestrém. Každá měla na krku mincový šperk; obličeje byly nezastřeny.“

Následujícího dne výprava navštívila velezajímavé zříceniny města Abýda. „Rázem ocitujeme se v době staré, dávno zaniklé, jejíž nejkrásnější památky zachoval vzduch vzácný, výslunný Horus egyptský, vždy suchý, neporušený. Chrám mrtvých, od krále Setiho I. (okolo r. 1360 př. Kr.), a chrám mrtvých, od jeho syna a nástupce Ramsa II. (1330) založený, patří k nejznamenitějším stavbám, jichž aspoň částečně ušetřilo zhoubné působení času. Přede vším stavba staršího chrámu překvapuje krásou maleb a hieroglyfického písma, jež stěny a stoupy pokrývá a z nejdokonalejší doby egyptské



**Třtinový trh v nynějších Thebách.**

krasoumy pochází. Chrám ten zvláště proslul královskou deskou (r. 1864 v chodbě chrámové nalezenou), jež jména 77 faraonův od prvého Meny až do Ramsa II. posloupně uvádí a nyní se stala staroegyptskému dějezpytu pokladem nejcennějším. Druhý chrám mrtvých, Ramsem založený stojí od onoho na sever. Zbytky jeho z drobnozrného pískovce, z běli a ze žulových balvanů mají na svých hladkých stěnách pestré malby a nápisy, jež pro dějepis, zeměpis i bájesloví dávných Egypťanů jsou předůležity. Některé náhrobky kamenné, v abydském městě mrtvých nalezené, dostaly se do Vídně.“

V dalších soutěskách Nil zužuje se v mohutný proud někdy sotva 300 kroků široký. Pamětihodná jest v té příčině soutěska Selsetská, kilometr dlouhá, od níž k jihu šíří se krajiny, které někteří

učenci počítají k Nubii. Zde také přestává egyptské hospodářství polní, poněvadž pobřežní návrší se snižují a ustupují pouštím. Poušť Arabská prozrazuje se zvláštní bělostí, poušť Libycká unavující žlutí. Mimo ostrov Elefantinu plujíce, lodi dostihují města Asuanu, v němž žije 13—15 tisíc obyv. Jižně od Asuanu Nil má vzezření jezera. Nedaleko odtud počínají první katarakty, které při velké vodě lze nejen dahabiemi, nýbrž i parníky proplouti; neníť ani v „bráně" (Bab-el-Šetalu) spád větší, nežli znázorňuje poměr 1 : 15. Plavba katarakty proti proudu trvá celý den, plavba po proudu netrvá déle nežli hodinu.

Jižně od prvních kataraktův údolí nilské rozšiřuje se v pěkný úval filský, ověnčený divokými, skalnatými pohořími. Hned potom u Kalabše Nil se zužuje na 150 kroků. Pod obratníkem raka zdvíhá se chrám dandurský. Asi 120 km jižněji jest osada Korosko, odkudž karavany vyjíždějí do Abu Hammedu. U Abu Simblu jižně od Derru ve skále vytesán jest mohutný chrám, jenž starobylosti a provedením druží se k nejznamenitějším památnostem egyptským. 60 km odtud leží Vadi Halfa, blízko níž hučí vody nilské přes druhé prahy, jimiž lodem naprosto proplouti nelze. Malé lodice pronikají víry pouze při hladině vzedmuté. Katarakty tyto záležejí ze žlutavých nebo červenavých pískovcových skalisk hrubozrnných, které pokryty jsou černou vrstvou usazeniny, pokud spočívají pod vodou.

Vadi Halfa jest sídlem mudirovým (guvernérovým). V něm počíná železnice na jih 925 km dlouhá. Byla stavěna v době válečného tažení Angličanů proti Mahdimu, aby jí k vojenským účelům bylo možno užiti, a to za týden 10—12 km. Ve Vadi Halfě jsou ohromná skladiště různého materiálu pro novou železnici, která projektována jest od ústí Atbary k moři Rudému do Suakinu v délce 420 km. 1500 dělníků pracuje stále v železničních strojovnách a montuje lokomotivy a vozy dopravní. Hlavní účel dráhy jest dopravovati zboží do Sudanu po moři, ježto doprava z Kaira jest nákladná a obtížná. Tím zmírní se ceny zboží, a vše bude se moci dále k jihu s prospěchem dopravovati. Tak na př. cent uhlí, po Nilu nebo po železnici přivezený za 1 K 50 h, po vystavění odbočky bude za 1 K.

Kdo dále proniknouti míní na pochodu svém do nitra afrického, používá karavany nebo železnice, která vede z Vadi Halfy směry dvěma. Jedním směrem dosíci lze podél řeky třetích kataraktů nilských, druhým směrem přímo přes poušť Nubickou dostihneme Abu Hammedu a zase Nilu, po jehož pravém břehu trať dále se vine do Chartumu. Dokud nebylo železnice, cestující brali se koňmo nebo na velbloudech skalní pouští do nubické provincie Bahr el Hažeru, oasou Sukkotem a Mahasem do Nové Gondoly při Nilu, odkudž lodí plulo se do El Dabbehu, kde znovu sedlo se na velbloudy a jelo se až do Chartumu.

Chartum má asi 9000 lidí, většinou Evropanův a Egypťanů. Před nedávnem byla tu poušť, kde nyní jsou široké ulice, náměstí, hotely, tržnice, budova širdarova a budova vládní, kasárna, kluby, zahrada

zoologická a rozmanitá skladiště. A to vše jest zásluhou Angličanů, kteří zaopatřením vody, zařízením elektrického osvětlení Chartum rovným učinili městům evropským. Nil Modrý i Bílý jsou odtud daleko splavné, Modrý 680 km proti proudu, Bílý po Kondokoro, celkem 1750 km až k prahům, za nimiž nelze již parníků používati.

V Chartumu kromě rozsáhlých skladišť pro potřeby železniční kromě rozmanitých strojoven a dílen stojí továrna na odstraňování zrn ze surové bavlny. Naproti stanici Chartumu-Northu rozkládá se Chartum vlastní a na levém břehu Nilu Bílého Omdurman, v němž jsou obchodní domy pro Sudan a přilehlé krajiny, odkudž Arabové datle, pštrosí péra, gumu (r. 1902 9 mill. kg) a velbloudy na trhy dopravují. Dokud Omdurman byl sídlem Madhiho, bydlelo prý v něm $1^1/_2$ mill. lidí; nyní bydlí tu asi 60.000.

## 2. Egyptský Sudan.

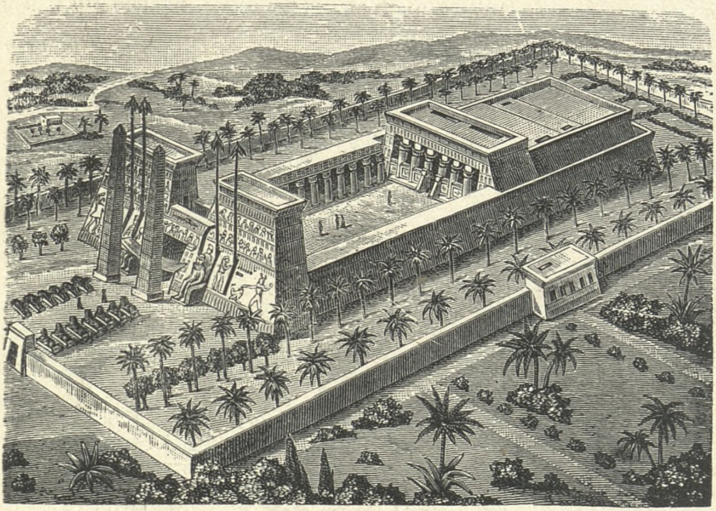
Zemím jižně od Asuanu říkalo se do r. 1899 Nubie a Dongola. Hranice jejich nejsou přirozené a nelze jich tudíž bezpečně stanoviti. Rozkládají se mezi Dar Furem, Rudým mořem, Habeší, Ugandou (nyní anglickou) a státem Konžským, jehož enklavy dotýkají se až Nilu Bílého v území Ladu. Sudan od severu k jihu čítá 2000 km šířky, od vých. na západ více než 1000 km. Dříve nežli Mahdi ovládl Sudan, žilo prý v něm as 10,000.000 lidí; nyní po strašlivých bojích a po vylidnění krajin žije tu sotva 3—4 mill. lidí. Zemím říká se Sudan egyptský (provincie Rovníková), kterémuž pojmu příslušejí také jmenované již Dar Fur a Kordofan, tedy okruh anglických zájmů jižně až k 6° sev. šířky. Úředně Sudan dělí se v území Senar, Fašodu, Omdurman a Kasalu.

Rozsáhlé končiny na levém břehu Modrého Nilu až po Nil Bílý jmenují se Senar a jsou to bezpochyby kraje, které Strabo nazýval ostrovem Meroë. Všude jeví se tu stopy vyšší kultury nejen v městech a vesnicích, nýbrž i ve způsobu polního hospodářství, jemuž se věnuje obyvatelstvo neobyčejně pomíšené. Zvláště při řekách v hájích) palmových skrývají se živé osady. Uvnitř území (Senaru severního kočují různé kmeny arabské, v jižním Senaru hospodaří kmenové černošští, kteří jsou v ohledu zeměpisném i národopisném přechodními kmeny od černochů východních k západním a středním. Z osad jmenovati jest Medinah (Medani), město nyní zašlé a zpustlé. Severozápadně odtud při Modrém Nilu rozkládá se nepřehledná hnědá rovina, jediným stromem neopatřená, úrodná obilnice Sudanu, jenž všecek z ní durrou se zásobuje. V rovině této jsou vesnice, stavěné z nepálených cihel, a tu a onde obílený hrob některého šejka nebo fakira. Město Senar bývalo v dobách dřívějších také větší a slavnější. Asi 90 km cesty proti proudu nilskému leží Karkodje, poslední místo, kam sahá obchodní činnost kupců chartumských. Krajina tu počíná býti hornatější a zajímavější. Podél Nilu objevují se houštiny křovin, lesíky různých stromů, z nichž vyznačují

se různé druhy mimos, bauhinií, baobab a palmy delebové (Borassi flabelliformes). V krajinách, od řeky vzdálených vyskytuje se falsa (Acacia gummifera) a sufarah (Acacia fistulosa).

Asi 6 stupňů zeměpisných na jih při Bílém Nilu leží Fašoda, v krajině plodné a příjemné. Při Nilu tmí se pěkné lesy sannutové (Acacia nilotica), oživené nesčetnými opicemi (Cercopithecus griseoviridis), houštiny mimosové, vrby, ambače, opletené nekonečnými úponkami, a pruhy divoké třtiny cukrové (Saccharum Ischaeemum). O bažinách řeky Žirafí pověděno již dříve.

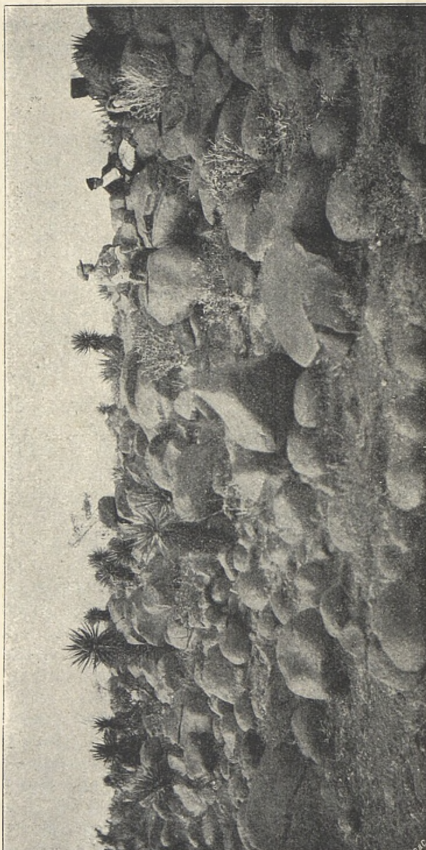
Po pravém břehu řeky Gazelí šíří se krajina Dinka, obydlená



Typ staroegyptského chrámu.

černým lidem téhož jména. Je to nesmírná rovina, vzniklá z nanesené hlíny a bahna, nad niž nezdvíhá se ani jediný vrch nebo skála, ani vyvýšenina. Tu a onde lesy zapustily kořeny své, leč vzmáhají se pomalu, poněvadž nerozvážným kácením více dřeva se ubírá, nežli ho naroste. Východní meze roviny označují pásma předhor habešských, a meze jižní hledati sluší v planinách při jezeře Rudolfově a v horním poříčí nilském v sousedství Karamoja a v Bahr el Ghazalu. Rovina vyznačuje se množstvím dvorců, zvaných „seriby“ a náležejících rozmanitým obchodníkům, mezi černochy usazeným. Seriby znamenají vlastně trnité ohrady, v nichž bývali černoši po strašlivých honbách od arabských a nubických otrokářů shromažďováni a na sever do otroctví odváděni. Ne dobytek, ani slon, ale

otroci lákali lovce lidí do těchto končin. Celé lidnaté krajiny tímto způsobem zdivočely, celé kmeny černých lidí zmizely s povrchu zemského i z paměti lidské, mnohé počátky kultury evropské vzaly za své. Vlny příboje mahdistského zaplavily tyto kraje a zničily nesčetné kmeny pracovitých, kultuře přístupných lidí. Od té doby, kdy Angličané osvobodili Sudan od jha hrůzovládcova, štěstí a mír šíří se po luzích dotud málo známých, ale v pravdě požehnáním Božím obdařených. Po levém břehu řeky Gazelí a Nilu Bílého, v krajině Š i l u k u, bydlí černoši Šilukové.


V poušti" balvanité.

Dinkové i Šilukové slouží ve vojště egyptském, vynikajice vzrůstem, lepostí a vojenskou zdatností.

Dr. Dagobert Schönfeld vypravuje o pevné jejich vůli a podivuhodné vytrvalosti následující případ. Při jakési slavnosti na počest mudira z Kasaly předstoupil před řady bojovníků mladík černošský a maje zdviženu pravici k nebi, levou dal si přivázati do zadu. Pak jiný mladík zpívaje něco, jej obtančil a maje bič z hroší kůže, natíral jím neobyčejnou silou holá záda soudruhova. Ač byla to bolest náramná, mladík ani brvou nehnul a s myslí veselou odešel s jeviště. Tím ukázati chtěl, že jako on, celý kmen hotov jest bolest snášeti a nepod-

dati se. I řekl přítomný Slatin paša: „To jest materiál, z něhož se sbírají vojska dervišů. Vycvičí-li se tento lid vojensky a ozbrojí-li se, bude nepřemožitelný.“

Krajiny, které rozkládají se jižně od území Dinkův, vyznačují se všeobecnou plodností a velice vyvinutou sítí říční, v níž nejdůležitější jest řeka Džur (Šari), vznikající na hoře Baginze ve východním území Niam-Niamu. Čím dále postupujeme od této řeky na západ, tím zřetelněji krajina vystupuje, úval řeky Gazelí mizí, a patrně blížíme se vysočině středoafrické. Sledujíce mapu té končiny, pozorujeme, že tu bydlí Golové. Také pozorujeme, že šíří se tu pustiny, zvané Dar Fertit, v nichž vznikají přítoky řeky Bahr el Arabu, jejíž dolní tok označen jest jako tok řeky dosud neprozkoumané, neznámé. Ráz krajiny jest vůbec hornatý. Všude na povrch zemský vyrážejí shluky žulových, zakulacených balvanů, jimiž na mnohých místech půda téměř jest pokryta. Lesů je málo, a vzrůst veškerého rostlinstva zdá se býti chudší a jednodušší nežli v Niam-Niamu.



Stavba termitu (všekazu).

Zvláštními zjevy jsou tu obrovské a velmi četné hliněné stavby termitů, malých to mravenců (Termes mordax), jejichž mraveniště z dáli vypadají jako veliké hřiby, homole, nebo jako kamenné zporážené sloupy až i několik metrů vysoké. Nivy podél řek porostlé jsou bujnými travinami a lesy, v nichž domovem jsou afričtí sloni a přečetné druhy sajek, jejichž stáda prohánějí se bez překážky po nezalidněných rovinách. Obyvatelstvo dělí se v četné kmeny různých jmen. Podobají se jedni druhým způsobem života, řečí, vlastnostmi tělesnými i duševními; bohužel však ztrácejí se plody životních snah jejich v krvavých sporech a válkách domácích, v nichž do kořene se hubí vespolek. Chartumští obchodníci jmenují je všechny jedním jmenem Mittuové. K nim přičísti lze i černochy kmene Bongo, z černochů bahr el ghazalských nejintelligentnější, jimž rovněž předurčeno jest vymření.

Pohoří, v němž vystupuje Baginze (1220 m), jest hmotné horstvo na hranicích státu Konžského a Sudanu egyptského, jejž na mapách kartografové vyznačují barvami anglickými. Pohledy s některého temene horského připomínají pohledy do Šumavy nebo Schwarzwaldu s tím rozdílem, že po širém obzoru sta velikánů horských do oblak se zdvíhá. Pokračování pásma horského jde směrem západním

k Dorumě, odkud se pne jako pohoří Pambijské k severu, jsouc rozvodím poříčí nilského a konžského. K Nilu odvádí vody Džur, ke Kongu Mbomu, rovnoběžně tekoucí s Uëlle-Makuou, pravou pobočkou Kongu. Dále na severozápad pne se pásmo po hranicích Sudanu francouzského a Sudanu egyptského (nyní vlastně anglického) jako stálý předěl dvou vodních soustav.

Celý útvar horský rozkládá se mezi 4. a 7. stupněm sev. šířky a jest severovýchodním pomezím krajiny niamniamské, v níž dle nejnovějších odhadů žije na 2,000.000 obyvatelův. O nich se praví, že jsou tohoto času kromě Monbuttů nejhoršími kanibaly. Schweinfurth je popisuje takto: „Na hlavě nosí pletence vlasův, upravené v copy, často přes ramena k pasu dosahující. Hlavu mají kulatou, širokou, krátkolebce připomínající. Veliké oči vyznačují se tvarem mandlovitým, polohou poněkud našikmenou a prozrazují širokou lebku. Výraz obličeje nabývá tím divokosti zvířecké, bojovné odhodlanosti i důvěru vzbuzující přímosti a otevřenosti. Délka nosu rovná se šířce, rty jsou velice vydulé, brada kulatá, líce vysedlé. Zavalité tělo jejich náchylno je k tučnění, jest bez nápadné svalovitosti a vysoké průměrně jako u prostředního Evropana. Pleť jest barvy světle červenohnědá.“



Česání datlí v oasách.

Jižně od hory Baginse vstupujeme do údolí řeky Buru, která vlévá se ještě s jinými do Uëlle. Kraj jest z většího dílu vlhký, někde bažinatý, bez veškerých prostředků dopravních. Zboží dopravují lidé na hlavách sami. Jsme v krajině A-Banze, skrze kterou, překročíce řeku Uëlle, dostaneme se do území Mangbattu. Tu rozkládá se ohromný prales, protékaný nesčetnými potoky a říčkami, a otvírají se krajiny krásy rajské, v nichž sídlel král Munza, jejž Schweinfurth zvěčnil v cestopisech svých. Příbytky Mangbattův rozkládají se podél hlavních cest zemských v idyllické prostotě.

Mangbatti jsou pleti světlejší, nežli jejich sousedé Niamniamové. Jsou mezi nimi lidé i s vlasy světlými, jež prý lze považovati za albiny mezi černochy. Vně liší se od Niamniamů tím, že nosí kožené zástěry a neobyčejně vysoké účesy vlasové, jež spleteny a stočeny byvše na zadní části lebky, mívají v celku tvar hmotného cilindru. Chýše stavějí si čtverhranné, prostranné a na poměry africké slušně vypravené. Dobytka nechovají mnoho, za to jsou znamenitými rolníky, pěstujíce hlavně kukuřici. Umějí také zhotovovati potřebné nářadí domácí, hospodářské, lovecké, lodice a potřeby válečné. Zvláštností



**Mladý felah žene buvoly na pastvu.**

jest, že tvarem obličeje svého a celým vzezřením připomínají jakési pomíšení s typem semitským. Dlouhý a zahnutý nos jejich nedodává jim výrazu černošského. Mnohoženství jest u nich neomezeno. Ženy jejich nejsou k cizincům tak zdrželivy jako mravné a počestné ženy Niamniamů. Dříve než otrokářství vniklo do území Mangbattů, byl blahobyt v zemi neobyčejný, bohatství národní veliké. Pohlaváři byly obrovskými kapitalisty; bylť prodej mědi a kořistění sloni jejich monopolem, k čemuž družily se ještě desátky z výtěžku polního hospodářství.

Z území Mangbuttů přes L o g o a M o m f u přijíti lze k horám Modrým, na jejichž východním úpatí leskne se hladina jezera Albertova a teče Bílý Nil. Tu vynikají na Nilu města M a g a n g o, V a-

delaj, Dufile, Gondokoro a Lado, jako ústředí obchodu a civilisace. Dle zpráv cestovatelův úroda a zdravé podnebí činí z území pravé ráje. Zejména prý okolí města Fatika mezi Langem, Lirou a Madim náleží k nejutěšenějším místům v Africe. V územích těchto bývali pány nynější Egypťané. Kairský khediv vládl tu až do r. 1884, do povstání Mahdiho. Pět let potom ještě Sudan egyptský zůstal nezávislým pod správou Emina paši, odloučeného v provincii Rovníkové od země mateřské, až statečný Stanley přinesl mu pomoc a přiměl jej, že opustil provincii r. 1889. O deset let později ztroskotala se říše Mahdiho.

K Sudanu egyptskému politicky náležejí krajiny Dar Fur, také Dar For (Darfur) a Kordofan. Polohou a poměry přírodními počítají se k Sudanu Východnímu (k Sudanu rovinnému), kterýmž názvem jmenují se také území Wadaj, Bagirmi a Bornu, před nedávnem ještě království samostatná, nyní evropským mocem podřízená. Země Darfur i Kordofan byly zprvu samostatné říše, později náležely obě k Egyptu, potom k říši Mahdiho, a r. 1899 Francouzové vztyčili vlajku svou ve Fašodě. I učiněno mezi nimi a Angličany narovnání, jímž dne 21. března 1899 přiřčen protektorát nad oběma územími Angličanům.



Hlava sajky, kozoroha hřivnatého.

Území Dar Fur, základ bývalé říše Mahdiho, spojeno jest s Vadají vojenskou a karavanní cestou, vedoucí na východ. Hlavní město země jest el Fašer při rybníku Tendelti, ve výši 720 m nad mořem. Egyptští obchodníci znali již od dávných dob kupce darfurské, kteří každého roku jednou s velikými karavanami přijížděli do Egypta se sloní, pštrosími péry, gumou a otroky, kde vše dobře zpeněžili. Domů vezli zase zbraně, střelivo, látky, skleněné korály, brýle, zrcádka a stuhy. Hlavním ovšem předmětem obchodním byli, dokud země byla samostatná, otroci, v jichž množství spočívalo bohatství emirovo. Emir býval vůbec hlavním obchodníkem s darfurským zbožím. Po zabrání emiratu místokrálem egyptským (1874)

obchod přešel do rukou arabských obchodníkův a později do rukou přátel Mahdiových.

Půda území jest chuda vodou a proto málo úrodná. Rostlinstvo liší se značně od rostlinstva pánve hornonilské, jsouc jednoduché a málo význačné. Nejvíce překvapují obrovské stromy, které vyrůstají do značné výše nad hustý podrost, v němž převládají protivné trniny. Tu a onde objevují se jednotlivé akacie, poskytující gumu. Jinak jest většina země suchá, pustá a šedožlutě zbarvena. Když nastává doba dešťů, veškeren povrch země se mění. Pokrývá jej nejpestřejší a nejbujnější vegetace. Uprostřed Dar Furu zdvíhá se nápadně a příkře z roviny skoro 2000 m vysoké pohoří Marrahské, s něhož vede četně řečišť k západu, k jihozápadu a k jihu. Jsou to sice jenom řečiště vod dešťových, ale proto přece mají důležitost náramnou, poněvadž uchovávají vodu pod písečným dnem svým. V takových okolnostech možna jest na některých místech i orba. Sever a východ území jest mírně obydlen a zděláván. Obyvatelé náležejí k černochům středoafrickým, mezi nimiž žijí Arabové.



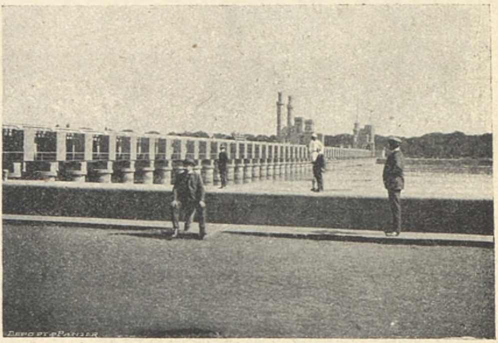
Hlava sajky, kaly.

Týž osud, jaký přikvačil na Dar Fur, stihl mnohem dříve menší Kordofan, jenž se rozkládá mezi Dar Furem a úvalem nilským. Stal se provincií egyptskou. Hlavní město el Obeid leží ve výši nadmořské 585 m. Krajina od něho k Nilu jest jednotvárná, záležející ze zvlněných planin, pokrytých dlouhou, hnědou travou a skupinami mimos, v nichž útočiště mají gazely. I prázdná, písečná místa objevují se ve všech směrech; domorodci v době deštivé je rozkopávají a do vlhké půdy sejí. Vsi záležejí z kulatých chat, ze stád dobytka hovězího, ovčího, kozího a ze studní 30 až 50 m hlubokých. Před setím hospodáři očišťují role od odumřelých trav, kladou zrní do jamek kopáním vzniklých a nohama je zahrabávají. Zde a onde dějí se pokusy o pěstění bavlníkův, ale nevalně se jim daří, zvláště tehdy, když v době tříměsíčních dešťů nedozrávají. Nejvíce se vytěží gumy. Červená barva prsti (po železe) i zde jako v celém Východním Sudanu svědčí

o jednotné periodě geologické. Asi 40 km od Hursi na východ dobývá se rudy železné, která v nepravidelných kusech v písku se vyskytuje.

### 3. Obyvatelstvo.

Základem států, založených v Egyptě, byl vždy Egypt Dolní, to jest nilská delta od Alexandrie po Port Said (29° 50′ — 32° 20′ v. d.). Delta jest rozlehlá nížina pobřežní, jejíž okraje neznatelně ztrácejí se v modravém moři. Vyznačuje se všude úrodou a četnými osadami kromě vnějších okrajů, sousedících s mořem, kde utvořily se veliké bažiny, limany, pobřežní jezera a laguny. Tyto nádrže slané vody jsou poslední zbytky někdejší zátoky mořské, náplavy nilskými zaplněné, z níž zůstala pánev vodní, jezero Mensalehské, stavbou průplavu Suezského částečně vysušené. V dobách starých delta nilská byla rozdělena nesčetnými rameny a stokami ve steré ostrovy. Nyní voda shora přicházející vtéká do moře hlavně dvěma rameny, Rosettou a ramenem Damiettským.



U zdymadel nilských.

Nynější Egypt zaujímá staré místokrálovství až po 22° sev. šířky, poloostrov Sinajský a libycké oasy Dachel, Farafrah, Chargeh a Sivah. Pole lze vzdělávati jen potud, pokud je Nil může zavlažovati. Úrodnost země jest nevyčerpatelna, poněvadž řeka každoročním zaplavováním půdu nově mrví a omlazuje. Kam voda nedosahuje, tam důmysl lidský vystoupiti jí pomáhá velkolepými průplavy, stokami a zdymadly, z nichž „Barrage du Nil“ již od r. 1830 deltu vodou zásobuje. K dílu tomuto přistupují zavodňovací stavby u Asuanu, jimiž poměry vodní v Egyptě Horním šťastně jsou upraveny.

Jako v dobách dávných, záleží ještě nyní blahobyt země v zemědělství, a zemědělství závislé jest na Nilu a jeho zátopách, po nichž zůstává všude úrodná mrva. Bahna usazuje se dle výpočtů za 1000 let jeden metr, tak že údolí nilské v tisíciletí jest o 1 m vyšší. V deltě pěstuje se hlavně kukuřice, v půdě bahnité rýže; ve Fajumu, v Egyptě Horním hlavně pšenice, ječmen, durra (durha) a j. v. Nejdůležitější potravinou jsou boby, hrách, čočka a různé zeleniny. Výborná cibule se vyváží. Všude se pěstuje cukrová třtina, a štíhlé komíny cukro-

varů jsou staroegypským památkám stavitelským a skupinám palmovým nejobyčejnější staffáží moderní. Kde není obilí, spatřuje se hojnost výtečných pícnin, z nichž zvláště oblíben jest jetel. První místo ve vývozu plodin má bavlna, jíž hospodáři věnovali 14% plodných pozemků. Nejjemnější druhy, kterých továrny evropské potřebují, mají původ svůj v Egyptě. Zahrady a sady, někde lesům podobné, prohýbají se úrodou datlí, pomorančů, citronův a fíků.

Jest přirozeno, že při tak rozmanitých poměrech přírodních, kde pouště dotýkají se bezprostředně polí úrody báječné, kde trojí žeň střídá se s úplnou neplodností, i lidstvo jest rozmanité, pestrého původu a různého zaměstnání. Roku 1907 bylo lidstva v Egyptě 11,206.359 (mužů 5,618.684, žen 5,587.675). Nejvíce lidí usadilo se v deltě a v rovinách podél Nilu; nejméně v pouštích sousedních, v nichž kočovníci se stády svými sem a onam putujíce, kdejaké pastviny navštěvují. V Hahnově díle o národnostech jest zapsáno, že v území severně od Vadi Halfy r. 1897 žilo 9·6 mill. Egypťanův a 112.000 cizinců, z nichž bylo Řeků 38.000, Italů 24.000, Angličanů 19.000 (počítajíc v to Hindy a Maltany), Francouzů 14.000, Rusů 3000, Němcův a Rakušanů 1277. Egypťané sami o sobě také nejsou národem jednotným; 6½ mill. je felahův a 600.000 Koptů, kteří jsou více méně čistokrevnými potomky původního národa faraonského. Ostatní 3 mill. tvoří Arabové, semitsko-hamitští míšenci: Bišarinové a Abbadové, Nubijové, černoši a Turci (levantinští), vzniklí ze zbytků přistěhovalých Syrů, Řekův a jiných národů. Pokud se týká náboženství, jest 9 mill. mohamedánů, přes 2 mill. křesťanů, zvláště Koptů. Židů je málo.



Egyptská felažka.

Arabové sedí nyní pevně ve vsech a v městech, nebo kočují jako praví potomci synů pouštevních, těch kočovných kmenů, kteří již v době staroegyptské žili na hranicích syrsko-egypských, poslouchajíce svých pohlavárův a stěhujíce se s místa na místo, po případě přepadajíce zdělaná území v poříčí nilském. Způsob tehdejšího

života shoduje se úplně se způsobem života kočovníků nynějších. Beduin hrd jsa na svůj původ, zachovává si rod čistý a podceňuje všechny ty, kteří nemohou, jako on, těšiti se ze své svobody, nezávislosti a ze svého postavení. Arabové egyptští pomísili se za staletí s potomky starých Egypťanů, čímž vznikli převládající felahové, t. j. oráči. Měšťáci jim říkají dosud ahe faraun, t. j. lid faraonský. Felahové v bídě se rodí, v bídě žijí, v potu tváří zdělávají půdu, pokud síly jejich stačí, a přece jsou chudi, povrženi, utiskováni, vyssáváni, přece v bídě umírají.

Zvláště dříve, nežli vláda anglická poměry egyptské urovnala, bývalo zle. Veškera snaha felahova směřovala k tomu, aby si opatřil peníze na zaplacení uložených daní. Býváloť vše zdaněno. Prodal-li rolník krávu, vláda požadovala z prodeje kůži. Zasadil-li palmu datlovou, užitkovou, vláda požadovala za to 5 stříbrných grošů; porážel-li palmu, bylo mu rovněž platiti 5 grošů. Paša pronajímal vybírání daní náčelníkům provincií, náčelníci správcům okresním, tito představeným obcí, a všichni z nájmu bohatli, všichni jmění své rozmnožovali, předpisujíce daně vždy nové a těžší předešlých. Stálým poddanstvím a těžkými pracemi vyvinula se u felahů duševní tupost, tvrdohlavost a zarytost; za to píle jejich a obratnost ve vzdělávání rolí zasluhuje všeobecného uznání.

Příbytky stavějí z nilského sušeného bahna velmi jednoduše, že se podobají bídným chatrčím. Podlahou jest hlína pevně upěchovaná, na níž leží slaměné pokrývky, na kterých se také spí. V jednom koutě stává nádoba, v níž uchovává se voda, v druhém jest truhlice z prken, v níž uloženo bývá chudé šatstvo felahovo. Před chatou mívají ohniště, kde se vaří a peče. Za palivo slouží trus velbloudí, oslí, kravský a koňský. Nejobyčejnější potravou jsou felahům boby ve vodě vařené, někdy čočka, olejem a solí kořeněné. K tomu přikusují chleba z durry. Když zrají datle, živí se hlavně jimi.

Koptové, přímí potomci starých Egypťanů, jsou vesměs křesťany, jakobity, vyznávají sice učení Kristovo, ale přidržují se též mnohých obřadů mohamedánských. Mezi jinými zachovávají obřízku. Náboženský život jejich plyne v tupé odevzdanosti, jež podobá se duševní ztrnulosti. Zaměstnávají se hlavně jako písaři, notáři a účetní ve službách soukromých i státních. Jsou mezi nimi také bohatí majitelé pozemkův i obchodníci. Všeobecně považují se za nečisté. Okruhy jejich sídel najdeme zvláště v severních městech hornoegyptských, v Esnehu a Siutu. Kláštery jejich proslaveny jsou rozsáhlostí a přísnými řeholemi. Mezi Nilem a Rudým mořem jsou dva největší: Klášter sv. Antonína a sv. Pavla, z něhož voleni bývají koptičtí patriarchové. V Alexandrii a Kairu žije jich také mnoho. Kromě křesťanů koptických a katolíků římských žijí v Egyptě evangelíci, křesťané armenští a maroničtí.

Ačkoli tito Koptové pomísili se s Peršany, Řeky, Araby, černochy a Franky, přece zachovali si typ starých Egypťanů. Srovnáváme-li obraz nynějšího pravého Kopta nebo felaha s obrazem některého faraona, překvapuje nás ihned nápadná podoba jejich. Po-

zorujeme totéž jemné oduševnění, tytéž masité rty, rovný, ostře modelovaný nos s chřípěmi širokými, veliké, široce otevřené, vnímavé oči, černý, lehce kučeravý vlas a barvu pleti žlutavě hnědou. Další důkaz příbuznosti nynějších Egypťanů s Egypťany starými záleží v jejich jazyku. Jazykem egyptským mluvilo a psalo se ještě v době výbojův arabských (638), ale nyní starodávný jazyk ten náleží již mezi jazyky mrtvé. Na jeho základě bylo lze smysl nápisův hieroglyfických luštiti. Jazyk původní zapuzen byv jazykem arabským, slouží dosud pouze obřadům náboženským. V XVII. stol. prý kněz Vanstleb v koptickém jednom klášteře nalezl muže, který mluvil starokopticky. Když Arabové přišli do Egypta, bylo tu Koptů všech asi 6,000.000; nyní jest jich asi desetina. Hochům dostává se vzdělání ve školách obecných, kde se učí bibli nazpamět, pak čtení a psaní. Dívky chudé zůstávají beze vzdělání.



Pouliční život v Kairu.

Někteří nepomíšeni Arabové zanechali života kočovného a stali se sedláky, zejména ve Fajumu a v provincii Kennehu, zaměnivše

stan za pevnou chatrč z větví palmových a slámy durrové. V době nejnovější zvykají též stavbám cihelným. Chovají velbloudy, dobytek hovězí a ovčí, zaměstnávajíce se při tom zřizováním a doprovodem karavan. Velkoobchod jest v rukou Evropanův a Levantincův. Mimo to Evropané řídí paroplavbu, zakládají banky a továrny, spravují hôtely, jsou lékaři, učiteli jazyků, professory a umělci. Mnoho Evropanů zaměstnáno jest ve službách vládních. Židům se v Egyptě nedaří pro naprosté k nim opovržení. Cikánů již ubylo, ale proto přece vyskytují se o trzích jako kejklíři, krotitelé hadův a komedianti. Cikánky objevují se jako prorokyně a tanečnice.



Mešita Okba v Kairu.

Hospodářské poměry egyptské náramně se v posledních dvaceti letech změnily, a to na prospěch všech vrstev obyvatelstva. Zvláště lid chudý žije nyní důstojněji, nežli žil dříve. V oděvě, stravě a v celém životě pospolitém patrny jsou vlivy civilisace. Ofthalmie, choroba oční, nejhorší kletba Egypta, není již tak zhoubná a nevyskytuje se již v takové míře, jako bývalo dříve. Hladem umírati Egypťanům není potřebí. V cáry oděných felahův a honcův velbloudích není viděti; rovněž nechodí po Kairu tolik lidí bosých, jako bývalo zvykem. Lidem nestačí již obyčejné trepky, ale nosí obuv evropskou. Hliněné chaty již nevypadají tak uboze, a na mnohých místech pnou se domy cihlové a dřevěné tam, kde ještě před nedávnem zvedaly se nachýlené baráky z bláta.

V Egyptě není kastovního roztřídění lidstva, ale proto přece jednotlivé stavy příkře se od sebe rozlišují. Lidé stavů vyšších neobcují s lidmi stavů nižších. Lidé původu nižšího pozdravují lidi urozené tím způsobem, že dotýkají se rukou prachu země na důkaz svého poddanství, pak pokládají ruku na čelo a na srdce na znamení poctivého smýšlení svého. Život společenský tříd vyšších nepovznáší se nad úroveň obyčejných schůzek, při nichž pije se káva, kouří tabák,

konají se přednášky a produkce zpěvaček a tanečnic. Ženy jsou ze schůzek těchto vyloučeny. Za to navštěvují se ve svých haremech, nebo najímají si místnosti v lázních veřejných, kde se scházejí a baví hudbou, zpěvem a tancem.

Dívkám, jak již zmínka byla učiněna o Koptech, ani v rodinách arabských nedostává se zvláštního vzdělání, které by mohlo býti podnětem vývoje jemné duše ženské. Děvčata se zasnubují, aniž poznala své ženichy. V mnohých případech dívka přichází již jako dítě do haremu svého muže a tam teprve pro něho vyrůstá. Rozmanité náruživosti, žárlivost, intriky, smyslnost a pověrčivost ovládají ducha mohamedánských žen.



**Nádvoří v Al-Azharu v Kairu.**

Pro chlapce arabské zřízeny jsou školy národní, střední a odborové. Zvláště vynikají kairské školy pro vědy technické, dělostřelectvo a jízdu. Nejslavnějším učilištěm islamu jest kairská akademie Al-Azhar, založená r. 970 po Kristu a sedmnáct let později otevřená. Neobyčejně bohatá nadání a nejlepší učitelé způsobili tak obrovský příliv žáků, že akademie jest v této příčině unikem na světě. V sousedství akademie jsou zvláštní příbytky pro studenty z Turecka, zvláštní pro moslemíny z Indie, z Kurdistanu, Syrie, Bagdadu, Jemenu, Marokka, z různých provincií říše egyptské, z Dar Furu a Senaru. Veliká část studentstva jest od školného osvobozena, sta akademiků z nadací vyživována. Nádvoří akademie přeplněno jest studenty, kteří tu ve skupinách neb o samotě se procházejí a studují. Poněvadž i v stínu sloupoví bývá dusno, studenti si hoví a chodí bosi.

Jako ve všech zemích afrických, také v Egyptě dávno již křesťanští missionáři se zdarem započali bohulibé dílo své, zejména mezi

Kopty. V popředí katolickokoptické činnosti stojí františkánský konvent kairský, nad nímž ochranu má rakouský dům panovnický. Františkánům podřízeny jsou kaple a hospice v Starém Kairu, v Bulaku a Ismaile. V Kairu má sídlo také své proslavený ústav monsign. Comboniho, v němž vychovávají se missionáři pro Horní Egypt v Africe střední. Sestry pak řádu sv. Josefa, sestry řádu „Dobrého pastýře“ a klarisky spravují nemocnice, sirotčince, školy, pensionáty a polepšovny. Němečtí, angličtí a američtí protestanti jeví rovněž velikou činnost missionářskou.

Nil opadává kolem polovice měsíce října. V lednu a v únoru vysychají místa výše položená; v březnu se všude sije. Počátkem června jest stav vody nilské nejnižší. Na záplavách nilských spočívá



**Egyptský bubeník ohlašuje zdouvání Nilu.**

štěstí země, není tudíž divu, že již v dobách faraonských zdouvání vod sledováno bylo s napjetím, s radostí a všelijak oslavováno. Arabové vypravují, že ještě v VII. století po Kr. mladé děvče, v drahocenné látky oděné, bývalo obětováno „Otci řek“. V době nynější s nemenším plesem Egypťané vítají první zkalené proudy z nitra afrického. Vyvolavači a bubeníci procházejí ulicemi měst a vesnic, přednášejíce různá říkadla o Nilu. Jakmile voda dosáhla největší výše, otvírají se tisícové průplavů, jimiž voda rozlévá se po úrodných nivách. Na místa vyvýšená čerpají vodu četné lokomobily nebo domácí zvířata, která se zavázanýma očima do kola se pohybujíce, čerpadla v chodu udržují. Nebýti zavodňování, Egypt klesl by zpět v stav smrti, z něhož lidskou pílí se vymanil. Nebe dostatečné vláhy nedává, s hora požehnání vodní nepřichází.

Hlavní předměty vývozu egyptského jsou: bavlna (roku 1906 296·5 mill. kg), símě bavlněné, boby (2 mill. litrů), čočka, pšenice,

kukuřice, rýže, kůže, sloň, vosk, pštrosí péra, vlna, opium, guma, cibule, datle a j. Přivážejí se stroje, látky bavlněné a vlněné, domácí nářadí, zbraně, výrobky ze skla, pivo a všeliké galanterní a přepychové zboží.

Železnic Egypt měl r. 1906 5204 km, telegrafů přes 4000 km. Vývoz r. 1904 ceněn byl na 579½ mill. K, dovoz na 693 mill. K. Příjmy státní obnášely r. 1905 přes 300 mill. K, vydání bylo o něco menší. Válečné loďstvo záleží ze 14 velkých a z 19 malých lodí.



Vjezd do pruplavu Suezského od Port Tewfiku.

## 4. Pobřeží moře Rudého.

Na východě řeky Nilu rozkládají se vysočinné pouště, Arabská a Nubická, jež poříčí nilské oddělují od moře Rudého. Čím blíže ku břehu mořskému, tím patrněji shlukují se hory v mohutné pásmo, které doprovází západní pobřeží moře Rudého od Suakinu po Suez. Na horkém pobřeží šíří se úzký pruh rovné půdy, a tu na rovinách nejobsáhlejších vznikla nejdůležitější města: Kosejr, na jihu Suakin a na rovnoběžce chartumské Massaua, naproti souostroví Dahlakskému, pověstnému lovy perel. Pobřeží moře Rudého končí v úžině Bab el Mandebské, kde břehy africké a asijské tak se sbližují, že kterýsi cestovatel přirovnal úžinu k hrdlu veliké láhve. Uprostřed úžiny leží ostrov Perim, majetek Britův. Jest opevněn, a děla jeho ovládají obě jízdní dráhy mezi ostrovem a pobřežími tak, že nelze, aby jakákoli loď tudy bez vědomí britských dalekohledů proplula.

Právem tedy jest Perim klíčem Rudého moře. Kdo má v rukou ostrov Perim, má pojištěný vchod do průplavu Suezského.

Od té doby, kdy průplav Suezský byl otevřen, čímž cesta do Jižní Asie o 24 až 37 dní se zkrátila, moře Rudé ožilo. Dříve sloužilo pouze obchodu pobřežnímu, neboť objevením cesty do Indie kolem mysu Dobré Naděje obchodní směr mořem Rudým, Egyptem a městy italskými nadobro se změnil ve prospěch námořních států západoevropských. V době nynější náleží k nejdůležitějším cestám obchodu mezinárodního, ačkoliv dosud většina lodí, plujících do Indie, volí raději cestu kolem Afriky. Jeť průvozné průplavem dosud hodně vysoké,*) a větry na moři a úskalí velmi nebezpečné, zvláště lodem plachetním, které tudy vůbec ani se neodvažují.



Nubijové (otec a syn).

Za úzkými a neúrodnými pruhy pobřežními zdvíhají se příkré okraje náhorních rovin, které jsou pouštěmi. Horská pásma dosahují průměrně výše 2000 m a svou členitostí, divokostí a původností náležejí k nejzajímavějším vysočinám africkým. Poněvadž na březích mořských neprší, a vadi pouze v deštích vodu v sobě shromažďují, vysočiny jsou pokryty chudým rostlinstvem, záležejícím pouze z palem datlových, ze stromů fíkových, tamaryškův a mimos. V stínu jejich ukrývají se občasné osady beduinských kmenů kočovných. V horách objevuje se výborná žula, pevný sienit, porfyr a diorit, které se tu lámaly v starověku pro Atheny a Řím v mocných lomech. V poušti západně odtud rozprostřené všude na povrch vystupují vrstvy vápencové a pískovcové, sloužící dříve rovněž za výborný materiál stavební.

Ze Suakinu vede kabelové spojení do Suezu, do Massauy a do Džiddy v Arabii. Do nitra země Nubické, do Berberu při Nilu, ote-

*) Plavba průplavem trvá pro parníky 20 hodin. Za průjezd cestující platí 5—10 franků, za provezenou tunu zboží (1000 kg) 9 fr.

vřely se tři obchodní cesty, které nyní pozbývají důležitosti železnicí, vedoucí z Berberu k moři Rudému do Port Sudanu, 35 km pobřežní cesty od Suakinu vzdáleného. Nákladná železnice vede ve své východní části ve výši Krkonoš a náleží k železnicím na světě nejdražším a nejpodivuhodnějším. Ve výšinách pohoří Erkanitského u Sinkatu objevují se dračince, aloe a euforbie. Jižně od Suakinu solná rovina pobřežní jest velmi jednotvárná, poskytujíc výhradně rostlin sodnatých, z nichž zvláště tu roste keř atlibový (Suaeda monoica), jehož šťavnaté listy slouží za potravu velbloudům nížinným. Jinde opět akacie, tvaru deštníkového, tvoří malé a řídké porosty, podobné umělým parkům. Řídká tráva jest potravou stádům gazel, velbloudů, koz a ovec. Cisterny naplnivše se v deštích vodou, udržují ji po celé léto; ale voda bývá jakosti nevalné.

Nejdůležitější řekou Nubie (kromě Nilu a Atbary) jest Barka nebo Baraka o hlubokém řečišti, kteráž řeka prameny své sbírá v severních předhorách vysočiny Habešské, asi na 15$^0$ sev. šířky a 38$^0$ vých. délky. Blízko Tokaru pojí se s mořem. Z týchž hor vytéká Mareb (Chor Gaš) a mizí v Atbaře.

Východní břehy moře Rudého opanovali Turci, ovládajíce celé pobřeží arabské až po Adensko. O západní pobřeží rozdělili se Egypťané, Angličané, jimž patří také ostrovy Kamaranské, Vlaši a Francouzové.

### a) Eritrea, osada italská.

R. 1881 Italové usadili se v zálivu Assabském, na pobřeží moře Rudého, severozápadně od průlivu Bab el Mandebského. To byly jejich začátky kolonisační v těch končinách. Později šířili svůj vliv dále po pobřeží a osadili habešské město Massau, které dotud bylo hlavním přístavním a vývozním městem habešským. Nyní sahá panství italské od Raheity při hranicích francouzského Somalska po mys Kasar, zrovna pod 18.$^0$ sev. šířky. Na západ šíří se k městu Haaru při řece Barce (Baraka), po Kassalu a k jihu po řeku Takase, jež vtéká do Atbary. Od Umbregy (dle atlasu Stielerova z r. 1907) vedou hranice k východu po Bagati k solným pánvím asalským. Toť rozloha severní části Eritreje.*)

Jižní část Eritreje zaujímá přímořský pruh Afaru čili Danakilska, postrádajíc na západě určitého omezení v příšerně žhavých písčinách.

Eritrea má rozlohy 110.000 km$^2$ (dvoje Čechy), na nichž žije skoro 300.000 obyv.

Nejdůležitějším místem obchodním jest Massaua s 8—10 tisíci obyvatelů, kteří se již pocivilisovali. Leží na koralovém ostrově, suchém, na vodu chudém. Jest na světě nejteplejším místem, kde střední teplota letní dosahuje někdy 54$^0$—56$^0$. Voda v studních čtyř- až pěti-

*) Dle atlantu Andreeova hranice jižní vedou od Kassaly podél Marebu k Asale. Tím děje se odchylka o území velikosti Kypru.

metrových dle zpráv Gerharda Rohlfsa mívá až 35° tepla. Zdravotní poměry massauské jsou podle toho velmi nepříznivé, ač vláda pečuje o nejlepší prostředky ku povznesení zdravotnictví v městě a v celé osadě. Trať železniční do nitra země obnáší 76 km délky.

Severní část Eritreje protéká řeka Chor Baraka s Ansebou směrem severním. Mezi Ansebou a mořem vypíná se ve směru ssz. horstvo Rora Asghede, která jižně od Massauy převyšuje 3000 m. V horách žijí pastevečtí Beni-Amerové a Hababové, kteří hovoří ethiopštinou, geezštinou. Beni-Amerové jsou mohamedány; Hababové a s nimi spříznění Mensaové, Takuové a Bogové ještě před nedávnem dle jména byli křesťany.

### b) Somalsko francouzské.

Území zaujímá holé, horké pobřeží při zálivu Adenském se zátokou Tadžurskou.*) Zde leží skoro docela opuštěná francouzská osada Obok, kterou Francouzové roku 1863 koupili od jakéhos danakilského pohlavára. Roku 1895 založili přístav Džibuti, odkudž hned vystavěli železnici na západ do Hararu a do jižní Habeše, chtějíce uskutečniti veliký osadní sen svůj, jenž záležel v rozšíření osad francouzských od Senegalu, přes Sudan Západní a Fašodu k moři Rudému. Leč úmluva fašodská s Angličany učinila konec této idei a tím také význam Džibuti najednou zmizel. Správa kolonie této nyní se nevyplácí, ale v budoucnosti, až podaří se vývozní činnost habešskou zavésti do přístavů tadžurských, ocení se teprve význam její. K osadě přísluší také souostroví malých ostrovů Mušahských.

Území obsahuje as 21.000 km$^2$, v němž žije 50.000 Danakilův a černochů gallských. Vyváží se z něho sloň, vosk a káva. Džibuti má 15.000, Tadžura 3000 obyv. Železnice ethiopská má délku 160 km.

## E. Habeš (Ethiopie).

K vysočině Habešské, k africkému Svýcarsku, nejpřiměřenější postup jest od pobřeží moře Rudého. Pochody však jsou nad míru obtížné a znesnadňovány zvláště nesmírným žárem na rovině pobřežní. Odtud překročivše italskou kolonii Eritreu a úzkou, suchou pahorkatinu, jež na jihu přechází v čirou poušť, staneme náhle před ohromnou, modravou hradbou horskou, jejíž nejhořejší obrysy lesknou se stříbrem. Před námi zdvihají se příkré odnože obrovského horstva, jež můžeme, co se velikosti, hmotnosti a krásy týká, přirovnati jediné k Alpám nebo Kavkazu.

Velmi nepohodlné a neschůdné stezky vedou do labyrintu horského, jímž vyplněno jest císařství Habešské.**) Horstva tu a onde

*) Někteří zeměpisci zařazují Somalsko francouzské k Africe východní, přihlížejíce k poloze jeho. Z příčin horopisných, vodopisných a národopisných zařazujeme je k Africe severní (k zemím poříčí nilského).

**) Jména »Habeš« domorodci neužívají; nazývají se domorodci ethiopskými.

shlukují se ve hmotné soustavy, jež vyznačují se a liší vegetací a obyvatelstvem. Poněvadž není tu prostředků dopravních, a spojení mezi kraji a lidem jest nedostatečné, vyvinuly se časem ve vysočině četné zvláštnosti krajinné, které mívaly vliv na nesjednocenost Habešanův a na jejich vnitřní rozbroje a překážely úkolům civilisačním. Jedině státnickému umění a strategické dovednosti Menelikově jest děkovati, že učinil konec rozptýlenosti kmenův habešských, nesjednocenosti národní a různostem v názorech politických.

Jednotlivé skupiny krajinné vyznačují se náhorními rovinami, jimž říká se amby, a jež jsou odděleny hlubokými, nepřestupnými propastmi a úvaly, jimiž všeliké spojení je znemožněno. Tím také ztížen jest nepřátelům vstup do nitra území, a podmanění tak mnohonásobně rozčleněného území téměř nemožno. Kamkoli oko pohledne, všude pozorovati lze stopy bývalé, velikolepé činnosti sopečné. Málo kde na světě najde se tolik vyhaslých sopek, tolik zvětralé lávy, jako zde. Činnost podzemní dle všeho již ustala, ač ještě r. 1861 sopka Ed na pobřeží moře Rudého známky života jevila. Město Vansaga má horké prameny. Spousty horské lze rozčleniti v určité soustavy, přes něž prohýbají se až 3000 m vysoká sedla, dotýkající se čáry sněhové.

Uprostřed císařství jest jezero Tana, jehož hladina vodní dosahuje výše 1755 m. Náleží k nejkrásnějším jezerům na světě, obklopeno jsouc ve výši 1750 m horami, jichž temena zdvíhají se nad modrou vodu jeho do výše 3000 m a jehož pobřeží kryje šťavnatá zeleň věčně úrodných niv. Hladina jezerní obnáší 3000 km². Hloubka není dosud pevně stanovena. Stecker naměřil mezi ostrovy Degou a Zegi 72 m. Dle všeho jezero vyplňuje bývalý jícen sopečný, do něhož vtéká přes padesát různě mocných přítoků. K jezeru přiléhá krajina Dembea, a ta byla vlastním základem císařství Habešského. Tu leží bývalé hlavní město říšské, Gondar (8000 obyv.), uprostřed nejlépe zdělané a nejvíce obydlené krajiny, nad níž vévodí zasněžený Ras Dašan (4620 m), nejvyšší hora habešská. Zde jest ústředí nejvyššího správce duchovního, abuny, od něhož vycházejí zákony stran bohoslužby. Těžiště však politického života leží nyní v krajině Šoe, v jižní Habeši, kde jest residence něgušova, Adis Abeba.

Jezero Tana jest kolébkou Bahr el Azraku, Nilu Modrého, jemuž tu říkají Abai*). Z jezera vytéká směrem jihovýchodním, ve velkém oblouku proniká krajinou Godžamem a obraceje se směrem severozápadním, vstupuje po dlouhém toku do západních předhor habešských, pralesem pokrytých a zvěří všelikou naplněných. Tu jest řece nejednou bráti se úzkými propastmi i 1000 m hlubokými, jež voda prudce tekoucí v horských massivech vyhlodala. U Chartumu, v rovinách písečných, ve výši 385 m, slučuje se s Nilem Bílým, od rovníka přicházejícím. Ostatní četné řeky habešské vytékají z vysočiny směrem západním a jižním, kam sklon terrainu se snižuje. V létě,

*) Někteří cestovatelé považují za počátky Abaje mocnou bystřinu, jejíž prameniště leží několik km severně od Tany ve výši 2665 m.

v době sucha, bývají to nepatrné potůčky, v době dešťů obrovské bystřiny a mohutné veletoky, které s hrozným hukotem bouřlivě valí se do nížin. Na severu vytéká Atbara, na jihu Omo, v němž soustřeďuje se veškero vodstvo krajiny Kaffy, k východu obracejí se pouze nepatrné potoky, které brzy v poušti úplně mizejí. Podobně děje se silnému Havaši, jehož prameny jsou v provincii Šoe. V oblouku k jihu vypuklém obtéká jižní konec hlavního horského pásma habešského a bera se směrem severním, na 12° sev. šířky bezmocně, sláb, téměř vysušen končí v jezernaté pánvi v sousedství značné proláklíny, — 174 m pod hladinou mořskou, již vyplňuje jezero Asalské.



Prodavač vody v městě egyptském.

V Habeši soustřeďují se nejrozmanitější podnebí světa: jižní žár, severní zima. Nejnižší krajiny okrajní dotýkají se žhavých pouští, na horách rtuť klesá pod bod mrazu. I rozděluje se země, pokud se týče poměrův podnebných a přírodních, ve tři pásma výšková. Pásmo nejnižší sluje kolla, nížina, dosahujíc výše 1800 m. V něm šíří se obrovské pralesy, vlhké, neproniknutelné, plné nezdravých výparů, z nichž vznikají zimnice a úplavice. Tu zdržují se nosorožci, hroši, sloni, lvi, černí pardalové a jiná dravá zvířata; koruny stromův oživují nesčetné zástupy opic druhů rozmanitých. Roční průměrná teplota obnáší 20°. Lidem podnebí nesvědčí. Hlavně západní a jihozápadní končiny císařství vyznačují se poměry uvedenými.

Čím výše postupujeme, tím patrněji prales řidne, savany převládají, a objevují se skupiny kaktovitých pryšců, obrovských adansonií, jichž objem měří nejednou 15—18 m. Zde jest pásmo voina dega s podnebím nad míru příjemným a vlažným, kde i v parném létě sloupec rtuťový zřídka dosahuje 20°. Zde jest pověstný vinorodý kraj a pásmo nejmohutnějšího rozmachu hospodářského. V příznivých polohách černají se lány půdy úrodné, sady stromův ovocných, jaké se pěstují u nás, citronů, fíkův a zvláště výborného pisangu (Musa ensete). V polohách vyšších tmějí se lesy cedrové a jalovcové, jimiž prokmitají louky a savany, spásané stády dobytka, v jehož chovu Habešané si libují. V jižní Habeši rostou kávovníky, jejichž plody náležejí k druhům nejlepším. Habeš jest vlastně pravlastí kávovníku.

Nad voinou degou (nad krajem druhdy vinorodým) vypíná se pásmo třetí, vlastní dega, kde mizejí nádherné lesy, a v polohách slunečních daří se nejlepší ječmen a pšenice. Půda se zdělává až do výše 3600 m. V těchto polohách roste také pověstný strom kussový, z něhož nabývají v Habeši léčivého prostředku proti tasemnicím, které se objevují u každého, kdo tu nějakou dobu žije.

Obyvatelé vlastní Habeše jsou původu jihoarabského, tedy semitského. Podřečí jejich příbuzna jsou s podřečími, jimiž psány jsou habešské knihy chrámové; všechna pocházejí z jazyka původně geezského, jemuž nyní nikdo nerozumí. Jazykem tím mluvilo se v Arabii jižní dávno před Šalamounem.

V mythech habešských jmenuje se Manihelek, syn Šalamouna a královny sabské, jako král ethiopský. V prvních stoletích po Kristu Habešané učinili některé výboje v Arabii. Ze středověku zachovaly se zprávy o presbyteru Janovi, jenž měl ve znaku lva. R. 1525 Portugalci pomáhali králi habešskému proti mohamedánům, a tu nastalo jakési sblížení habešské církve křesťanské s církví západní. Úsilím kněze Bermudeza a jezuitů císař Seltam-Seghed oddělil se (1607) od koptického patriarchy alexandrijského a přidal se k církvi římskokatolické, zvoliv jezuitu Alfonsa Mendeza patriarchou. Ale již r. 1634 Habešané spojení s Římem přerušili. Mendez a kněží ze země prchli, a církev koptická opanovala císařství. Dále víme z dějin habešských, že z jediné feudální říše vzniklo několik malých států samostatných pod vládou nejmocnějších náčelníkův kmenových. Na severu říše slula Tigre, na jihu Amhara, Godžam a Šoa. Asi před sto lety vnitřní rozbroje byly tak mocné, že připravily císaře o veškeren vliv. Zpupná šlechta dosazovala totiž, koho chtěla a kdy chtěla. Tu konečně jakýsi povýšenec, jmenem Kasa, zapudil starý rod panovnický a sám sjednotiv krajiny habešské, r. 1855 jako král králův, něguš negesti, korunu panovnickou vsadil sobě na hlavu, nazývaje se králem Theodorem. Leč přísnými zákony a popravami svých odpůrcův pohněval si národ. A když ze zpupnosti i proti Evropanům vystupoval a několik jich zajal, zapletl se ve válku s Angličany, v níž 14. dubna r. 1868 v boji u Magdaly smrt si připravil. Deset let trvalo potom v Habeši úplné bezvládí. Po té podařilo se místodržícímu

v Tigře pomocí kněžstva dosíci trůnu a po hrozných bojích hranice habešské o Šou rozšířiti.

R. 1885 Italové pevně již stáli na půdě africké a výboji rozšiřovali osadu svou při moři Rudém od Massauy na sever, na jih i na západ do nitra země, tak že opanovali území veliké, jako jest sama Italie. Ba, touha Italů směle se nesla dál na západ, do země Habešské, nad jejímiž horami a čarokrásnými údolími zachtělo se jim panovati. Šťastné podniky jiných mocností evropských pobízely je k podnikům nejodvážnějším. Leč tehdy něguš Jan II. postavil se jim na odpor a vojevůdcové jeho, Ras Alula a Debab, vetřelce r. 1887 a 1888 vypudili. V té době tlupy Mahdiovy vnikly do území Janova a porazily jej v bitvě u Metemnehu 12. března 1889. Něguš zůstal mrtev na bojišti.

Tu zmocnil se trůnu Menelik, zeť něgušův, dotud vladař šojský, dav se 3. listopadu r. 1889 v Antotu v Šoji korunovati za krále u přítomnosti italského vládního zástupce Ragazziho. Byltť již před tím 29. září učinil s Italy úmluvu, že s evropskými státy bude vyjednávati vždy jenom prostřednictvím Italie.

Z mnohých příčin po sedmi letech utkali se sokové na poli válečném opět. Dosud jsou v živé paměti krvavé boje u Adue r. 1896, v nichž italské vojsko osadní úplně bylo sbito. Po té císař Menelik, když i nesnáze vnitřní přemohl, setřásl se sebe nepohodlný a ponižující protektorát italský a přichýlil se k Anglii, s níž r. 1907 sjednal podobnou úmluvu, jako před tím s Italií.

Císařství Habešské jest mimo starou říši Egyptskou nejstarší z útvarů státních na půdě africké. Počátky kultury dostaly se tam z říše faraonů, odkud již v VII. stol., v době Psameticha I., část bojovníků do hor zašla a založila hl. město Axum. V III. stol. př. Kr. řečtí osadníci usadili se na pobřeží moře Rudého a přinesli o Habeši první zprávy. Křesťanství vniklo tam již v století IV. (330) a zachovalo se po nynější časy, ač bezpočetné návaly mohamedánské útočily proti mohutné pevnosti horské, v jejíchž údolích kult křesťanský nadějně se vyvíjel. Ani hnutí mahdistské nedotklo se vážně zřízení náboženských, kromě několika snad území pohraničních.

Křesťanství habešské, uzavřeno jsouc kolkolem islamem a nemajíc spojení s křesťanským světem vnějším, najmě s Římem, ztrnulo ve formy zevnějšího obřadnictví a velice se podobá učení koptickému. Abuna habešského, nejvyššího hodnostáře církevního, světí koptický patriarcha v Kairu. Abun jediný má právo císaře při korunovaci mazati a klatbou vlastizrádce stíhati. Nižší kněžstvo určuje cestovatel Heuglin na 12.000 mužů, Rohlfs ještě více. Kněží jsou také malíři a výbornými krasopisci.

Nemálo vyvinul se v Habeši život klášterní. Počet mnichův a mnišek je veliký. V samotné krajině Uoldebě žije v 17 klášteřích 1000 mnichův a 30 jeptišek. Dle Rohlfsa mnichové habeští mají kožené košile, dlouho nečištěné, proti povětrnosti kožené burnusy, na hlavě žluté čapky. Růženec, dřevěný kříž, slaměný deštník a knížka, v níž zapsány jsou Davidovy žalmy, tvoří mnichovu výbavu. Od té doby,



Hostina v habešské vsi.

kdy se mnichem stal, voda nedotkla se jeho líce, poněvadž mytí je znamením marnivosti a bezbožnosti. Mnišky živí se plodinami zahradními, šijí pro lid oděvy a žebrají. Pamětihodné jsou habešské chrámy skalní u Lalinbaly, vyznačující se souměrností a krásou. Mnohé kostely doby nové jsou nádherné, monumentální budovy. Pověra ovládá veškery třídy lidu. Italský cestovatel Borelli (1885—1888) vypravuje, že nikdo po západu slunce dveří domu svého neotevírá. Hyeny požívají všude úcty a důvěry, neboť dům, do nějž jednou hyena vkročí, najisto jest chráněn od blesku. Sušené a rozemleté maso hyení má zvláštní ochrannou moc. Moc ta nerozlučně spojuje dárce masa s tím člověkem, jenž ho požil.



Kráska habešská.

Proto však přece křesťanství stalo se záchranou samostatnosti země a osvětového pokroku. Křesťanství vždy zakazovalo otrokářství pod trestem smrti; v půtkách domácích šetřeno vždy žen a dětí; lidskost projevovala se v Habeši vždy patrněji, nežli v zemích sousedních. Většina obyvatelstva věří v Krista. Sotva čtvrtina všeho lidu je mohamedánská, židovská a pohanská. Pohany jsou lidé v těch krajinách na jihu a na západě Habeše, které teprve po zmohutnění moci Menelikovy byly obsazeny, nebo v jeho protektorát uvedeny. Náležejí sem Gallové, Somalové a mnohé kmeny černochův a míšenců původu semitského.

Habešané křesťanští i mohamedánští žijí pospolu v míru a v po-

koji, nevyrušujíce se nikterak v posvátných výkonech svých. Jedině oděvem se poněkud liší. Muži i ženy nosí úzké kalhoty a přes ramena přehozené látky, togám podobné. Křesťané chodí bosi a bez turbanů, mohamedáni s turbany a v kožených sandálech. Kněží a lidé vznešení nosí kazajky se širokými rukávy, střevíce s dlouhými zobci a kolem hlavy ovinují šátky v podobě turbanů. Mohamedánské černošky mají místo togy kolem boků kožené zástěry, nezahalujíce hořejší část těla. Muži nosí vlasy dlouhé a při obyčejné práci neupravené, nebo svázané ve tři klubka na temeně hlavy. Bojovníci pletou je v copy, kněží si je stříhají do hola. Ženy pletou vlasy v copy, k nimž přidávají ještě copy nepravé. Nejobyčejnější ozdobou žen jsou stříbrné kruhy v uších, kolem kotníků na nohou i na rukou a skleněné náhrdelníky. Ozdoba mužů záleží v jemných zbraních v dlouhém, zakřiveném meči, po pravém boku nošeném, v kopí, v štítě z kůže bůvolí, stříbrnými knoflíky pobitém, a z pušek moderních i z pušek starého kování s pánvičkami. Vojsko něgušovo však opatřeno jest zadovkami nejmodernějšími, jak toho státnická opatrnost jeho vyžaduje.

Vzdělanost dosud nepronikla všemi údolími rázu alpského, ani všemi vrstvami obyvatelstva. V průmyslu domácím naopak patrna jest stagnace, zvláště v obdělávání kovů, v němž vyváděly se dříve podivuhodné předměty, přiměřené krasochuti velmožův habešských. Rolnictví a chov dobytka děje se dosud s láskou a nadšením, leč způsobem zastaralým. Rovněž nelze říci, že by se obyvatelé vysočiny byli pokusili o provedení pevných staveb, ačkoli v okolí svém mají mnoho krásného a vhodného materiálu. Nejobyčejnějšími příbytky jejich jsou chatrče ze dřeva a hlíny bez jakéhokoli slohu a pojetí uměleckého. Střechy záležejí z krytu slaměného nebo travnatého. Jako zevnějšek jest jednoduchý a prostý, i vnitřek chatrčí vyznačuje se prostotou; potřebný dobyteček sdílí s majitelem tutéž místnost. Jenom domy vznešených lidí jsou kamenné a pohodlné. Venkovská města složena jsou po většině z chat tuto popsaných. Nemají hradeb ani příkopů; četné zříceniny v jejich okolí svědčí o pohnutých dobách minulých věků.

Škol po našem smyslu v zemi je pořídku; dítky zůstávají beze vzdělání. Čísti a psáti učí se pouze kněží a lékaři. Literatura habešská jest theologická. Dějiny zaznamenávají se po způsobě kronik a pilně se v záznamu jejich pokračuje. Habešané touží po vzdělání, rádi čtou, ale nemají dostatek četiva. Učí se s neobyčejnou rychlostí a se zápalem vykonávají své úkoly životní.

Útroby zemské obsahují veliká bohatství užitečných nerostův. Ale lid neprocitl dosud ze zastaralého způsobu životního a nevěnoval hornictví náležité pozornosti. Nejvíce lze nyní získati z polního hospodářství, jehož podmínky jsou nad míru příznivy. Evropané vědí, že budoucnost Habeše jest veliká, a proto přičiňují se, aby pokud lze, upevnili tu vliv svůj, a předhánějí se v snaze o získání přízně něgušovy. Zvláště Angličané, Francouzi a Italové jako sousedé domáhají se různých koncessí pro stavbu železnic a cest, pro úpravu řek a za-

kládání obchodních faktorií. Menelikovi to zajisté lichotí, a přichází proto vstříc každému poselství evropských mocností s největší pozorností a přátelstvím, ale opatrně vyjednává, aby si některou z nich nepohněval. Při tom jako pravý Habešan nevymyká se ze zisku, jenž z úmluv a závazků vyplývá. Největší vliv na Menelika a jeho dvůr mají nyní Angličané, kteří zavázáni jsou Menelikovi za všelijaké koncesse nemalými podporami a ochranou.

Císařství Habešské, ohraničené na severu řekami Marehem, Belessou a Munou, jest panství despotické, nad nímž vládne Menelik II., císař ethiopský od r. 1889.

Obnáší 800.000 km², na nichž usazeno jest 8,000.000 obyv., t. j. 10 na 1 km²*). Kromě Habešanů zastoupeni jsou mezi nimi židé, Falašové zvaní, Gamauti, Vaitové, Agauové, Bazeuové, Gallové a Danakilové. Munzinger tvrdí, že Habešané jsou as dvacaterého původu a že ještě po 2000letém spolužití zachovávají svéráznost svou, ba příkře proti sobě stojí, ačkoliv příroda stejně na ně působí a vlivy vnitřní i vnější k jednotě nabádají. Základním kmenem jsou Agauové a s nimi příbuzní Amharové a Tigreové, kteří náležejí rodině semitské, přistěhovavše se několik století před naším letopočtem do Afriky z Arabie. Mluví geezštinou, která vznikla z původního jazyka, z Asie přineseného.



**Typ černocha habešského.**

Šoané jsou původu gallského a znají se ke křesťanství. Mohamedáni žijí v městech a v provincích pohraničních. Pohanství není vymýceno dosud ani ze středu země. „Nikdo by neuvěřil“, praví Munzinger, „že na př. kmen Gamantů v provincii Celze, čítající jen několik tisíc příslušníků, zachovává dosud staré způsoby a mravy života, mluví zvláštní svou řečí a věren zůstal svému pohanství.“ Ve skutečnosti však přece dle kardinála Massaje není to pohanství pravé, nýbrž prvky křesťanskými, židovskými a mohamedánskými proniknuté.

Habešané jsou průměrně prostřední velikosti, vypiaté hrudi, širokých plecí a vyvinutých svalů. Nos mají rovný nebo zahnutý, rty tlusté, či veliké, inteligentní, vlasy černé, kučeravé, vousy slabé. Barva pleti jest hnědá, olivovažlutá, červená i černá. Ženy jsou povšechně bledší nežli muži, tak že patrno jest na obličeji i mírné uzardění. Ženiši sobě dívky kupují, a svatby konají se i bez zasnubování. Odloučí-li se manželé, nic jim nepřekáží, aby se znovu oženili a vdali. I v křesťanských rodinách dovoluje se mnohoženství; každá manželka má svou domácnost. Hlavní potravou Habešanů jest brondu, syrové maso hovězí, k němuž se jí ostrá omáčka z čerstvého pepře.

*) Dle Supana, XII. sešit »Petrmanns Mitteilungen« (1907).

Chléb pekou z ječmene, z pšenice a z bobů. Za nápoj slouží pivo medové nebo sorghumové. Hudbu náramně milují.

Falašové, kteří také jednou celé území ovládali, jsou nyní odkázáni na malý jen kus země při jezeře Taně. Honosí se tím, že pocházejí od patriarchův, ale ve všem podobají se ostatním Habešanům: v barvě pleti, ve tvaru lebky, v podobě obličeje, v oděvě a jiném. Hovoří kuorštinou, což prý jest dialekt agauský. „Jsou to židé", praví Rohlfs, „a od ostatních židů na světě značně se liší. Řídí se a žijí dle Starého Zákona, spravujíce se přikázáními Mojžíšovými, ale nevěří v příští Mesiášovo. O zajetí babylonském nevědí ničeho, existence talmudu jest jim neznáma, hebrejštině nerozumějí. Vše to nasvědčuje většímu stáří učení jejich, než-li jest učení ostatních židů". Vstup do jejich chrámův a příbytků jest naprosto zakázán. Spravují se nej-



**Kočovní Danakilové v okresu hararském.**

vyšším představeným a zachovávají přísně ustanovené řády. Provozují různé živnosti, jsou zlatníky, zedníky, hospodáři, hrnčíři a j., ale obchod jich nevábí, v tom vynikají Habešané.

* * *

1. Amhara. Amhara zaujímá střední a severozápadní část Habeše. V ní severně od jez. Tany na vrchu ke dvěma údolím skloněném leží město Goudar. Tu ve čtvrti abun-bedu sídlí abun, v ečege-bedu nejvyšší správce klášterů, v islam-bedu mohamedáni, ve falaša-bedu židé. Část městských domů stavěna jest z kamene netesaného a neomítnutého. Mají tvar kulatý a kryty jsou slaměnými, kuželovitými střechami. Lalibala vyznačuje se skalními chrámy.

2. Tigre. Tigre jest severovýchodní část Habeše. Největší město Adua s 5000 obyv. soustřeďuje obchod a průmysl celé pro-

vincie. Trh v Aduji Rohlfs popisuje těmito slovy: „Vše zboží rozděleno jest dle předmětů na určité ulice. Tu stojí dobytek a prodává se zvěřina; v jiné ulici sedí na bobku po obou stranách ulice muži a ženy za pytli s obilím; vedle opět rozloženy jsou hromady čerstvého, červeného pepře; tamto zase stojí v řadách hrnce s máslem, s medem a pivem; vedle zásoby zrcadel, benátských perel, českých korálův a skleněných drahokamů, sklenic, výklady nožů, papíru, kapesníkův atd. Dále prodávají se zbraně, štíty, kůže lví, levhardí, a nejsou-li to věci příliš cenné, pouze za jiné předměty se vyměňují. V Axumu zříti lze obelisky a stavby z prvních století po Kristu.



Jambové, neprozkoumaný dosud národ při řece Birbiru v západní Habeši.

3. Šoa. Šoa zabírá jihovýchodní část země a považuje se za nejspořádanější a za kvetoucí království. Bývalé hl. město Ankober leží na temeni hory, 2500 m vysoké. Představený kláštera Debra-Libanu se ctí nejvýše, hned po abunovi. Nyní vyniká Adis Abeba, v němž bydlí 50.000 obyv. usedlých kromě 30.000 lidí, kteří jsou v městě pouze za obchodem.

Východně od Šoje v horách skrývá se město Harar, v Hararsku po Abebě největší a nejvýstavnější. Žije tu na 40.000 obyv. Z francouzské osady Somalské, a to z města Džibuti od průlivu Bab-el-Mandebského, vede železnice Ethiopská do poslední stanice Dir Dauhu, odkud pak po silnici je do Hararu pouze den cesty (45 km).

Kolem těchto tří hlavních území seskupila se ještě jiná území menší. Jižně od Šoje šíří se krajina Guraž s jezerem Suajem, bohatým krásnými ostrovy. Kambat, Narea, obydlené křesťanskými Gongy a mohamedánskými Gally. Hl. město Saka má 14.000 obyv. Jižně od Nareje Kaffa, jejíž stráně porostlé kávovníky jsou divoce rostoucími. Hl. město Bonga. Krajiny Valamo, Djam-djam a Tertala vyznačují se velikými jezery, z nichž jezero Abajské (ve výši 1285 m) jest největší. V Tertule leskne se jezero Štěpánčino a pod 4$^0$ sev. šířky Rudolfovo, v němž ztrácí se habešská řeka Omo.

Na severu Habeše žijí nárůdkové různých jmen, kteří jsou poplatni vládě egyptské. Bývali dříve křesťany, ale nyní jsou mohamedány. Původu jsou starohabešského. Vojska Habeš v míru čítá 150.000 bojovníků. Zboží přiváží se za $16^1/_2$ mill. korun, vyváží se za 12 mill. korun. Drah vystavělo se do r. 1903 306 km, telegrafů do r. 1907 1700 km. Peníze kolují v zemi kovové, a kromě nich užívá se v placení předmětů výměnných. Oblíbeny jsou rakouské tolary terezianské, jichž se každého roku určitý počet z vídeňské mincovny do Habeše posílá. Tolary, bery, mají ceny 4·67 K. Také se platí látkou 0·46 m dlouhou, zvanou gabi, nebo hedvábnou šňůrou na krk, skleněnými perlami a kusy soli. Mimo tolary terezianské obíhají stříbrné tolary menelikovské s poprsím císaře Menelika II. a ethiopským nápisem.

## F. Sudan.

Na jihu Sahary rozkládají se veliká území, jimž dává se všeobecně jméno Sudan. Na západě je omezuje oceán Atlantský a na jihu záliv Guinejský. Hranic přirozených mezi Sudanem a Afrikou střední, tak jako mezi Sudanem a Saharou není. I jest zvykem považovati 5.$^0$ zem. šířky za mez, k níž Sudan od severu a střední Afrika od jihu míří. Východní část Sudanu zaujímá část poříčí Nilu Bílého a Modrého, dotýkajíc se západních předhor vysočiny Habešské. Proto také nejnovější mapy tyto východní končiny Sudanu jmenují zvláštním jmenem a označují jednou barvou jako celek, jako Sudan egyptský, o němž již v předešlých statech bylo hovořeno. Přesně rozlišujíce, považujeme za Sudan široký pruh země napříč Afriky od záp. pobřeží po moře Rudé na východě, v němž jest pravá vlast mouřenínů, arabsky biled es Sudan (země černých lidí).

Sudan záleží z nesmírného pásma stepí, které poušť saharskou oddělují od pásma rovníkového, nejtemnějšími pralesy vyplněného. Nikde na světě útvary stepní velkolepěji se nevyvinují, nikde na světě nejeví se tak příkré rozdíly bujného vzrůstu rostlinstva a suché pustoty, nikde neobjevuje se větší bohatství zvířeny a rostlinstva než v této části Afriky. Nikde také nejsou podmínky k zakládání osad a k vedení života usedlého tak příznivé, jako v končinách od Nigeru do pánve Cadské po Kongo. Stepi počínají na straně saharské asi

u 17.° sev. šířky a pozvolna přecházejí v krajiny, podobné nesmírným parkům, porostlým skupinami rozmanitých stromů, kteréž v polohách nejjižnějších houstnou v černé lesy a velké, neprůsvitné pralesy.

Kdo cestuje Saharou od severu z Tripolisu do Bornu a dále k rovníku, nejlépe poznává, jaký tu rozdíl mezi krajinami saharskými a rovníkovými v scenerii krajinné, v podnebí, v strastech a obtížích cestovních, v obstarávání stravy a potřeb. Oko zvyklé jednotvárným planinám a unavené písečnou žlutí, nad níž tetelí se horký vzduch, pomalu okřívá. V dáli, která v Sahaře je nekonečně širá a věčně ničím nerušená, objevují se tu a onde pahorky a nízké, horské hřbety. Jaká však na nich změna! Nejsou tak strašlivě strmé ani tak mrtvé jako v poušti. Všude objevují se skály pískovcové, zbarvené kysličníkem železitým, jehož tolik všude se objevuje, že černoši snadným způsobem železa, kovu tak potřebného, ohněm dobývají. Bodlinaté, zdřevnatělé stonky a listy rostlin mají svěžejší barvu, lahodnější tvary a vůni. Jednotvárnost pouštová, umrtvující ticho a prázdnota ustupují rozmanitosti a zjevnému ruchu. Prostory, jež vítr v poušti zvlňuje sypkým, pohyblivým pískem, zde pokrývají se zelenou travou, zvlněným mořem pružných stébel, 2—2½ m vysokých, v němž jako ostrovy zdvíhají se skupiny křovisk, k jihu vždy vyšších a vyšších. Travnaté luhy nemají tu ovšem té pestrosti barevné, kterou se vyznačují louky u nás. Jsou to vlastně lesy tuhých stébel travných, v nichž paličky rostliny (Cenchrum echinatum) při každém dotknutí bodlinami svými i nejhustší látku pronikají a bolestné jitření způsobují. Na jiných místech cestovatelé přicházejí do prostor řezavých ostřic nebo do houštin trnitých, bodlinatých, řezacích trav a lupenů, z nichž beze ztráty krve a bez bolesti vyprostiti se nelze. Na místech příhodných zapouštějí kořeny všeliké druhy mimos, jichž listím živí se žirafy, a leguminosy, na jejichž šťavnatých větévkách pochutnávají si velbloudi. Třením suchého jejich dřeva černoši rozdělávali oheň dříve, nežli dostaly se do Sudanu všelijaké druhy sirek a zapalovačů.

Čím blíže k rovníku, tím více objevuje se na rovinách kvetoucích křovisk, jež pozvolna nahrazují skupiny křů stromovitých, tvořících obsáhlé porosty, lesům podobné. Na volných prostorách nebo tam, kde z půdy vyčnívají lysá, kamenitá místa, všude stojí stavby všekazů v podobách nejrozmanitějších. Většina staveb těchto jest opuštěna budovateli svými a obydlena různými hlodavci a jinými živočichy stepními, pásovci, dikobrazy, hyenami a potulnými černochy, kteří v nich umějí vyhloubiti ochranné útulky. Půvab neskonalý dojímá člověka k večeru, kdy uhasínají ohně lovcův, a kdy vše v přírodě připravuje se k odpočinku, nebo časně z rána při východu slunce, kdy čtvernožci a opeřenci vítají den a tíhnou ku pramenům napojit se chladnou vodou. Z houštin travných pozdravují člověka zvuky malých dropů nubických, perliček, nebo melodické zvuky jeřábů korunatých, jež jsou nejkrásnější, co zaslechnouti lze z mohutného voje většího ptactva středoafrického. Kouzlo tónů i v pošmourných, nevlídných jitrech po deštivých nocech vzbuzuje v osamělém cestovateli novou naději a novou chuť k dalším podnikům. Tu

letí párek nebo tlupa gazel, jíž v zápětí žene se smečka stepních psů za jistou kořistí. Onde v neveliké vzdálenosti stádo žiraf se pase na listí v hájku akaciovém a prchá, jakmile zpozoruje přítomnost člověka nebo lva a pardala. I slona lze pozorovati, jak pospíchá po určité stopě napojit se ku prameni, u něhož jakoby se konal právě sněm zvířat.

Ale jak překvapen stojí tu člověk i živočich v době sucha, od února do května nebo do června! Kdejaký pramen a potůček vyschly; stromy jsou bez listí, na některých raší již nové pupeny, čekajíce na trochu vlažičky, by rozpukly a krásou svou potěšily svět. Na všech stranách šíří se plochy suché, spálené trávy, nad nimiž vítr pohání mraky prachu, vzniklého z rostlin, v popel a troud proměněných. Vše, co život má, zmizelo, nová poušť vznikla vedle pouště saharské. Gazely, lišky a jiní živočichové prchli do nížin, hadi, štíři, stonožky, pavouci a různý hmyz zalezl do země, aby přespal ne zimu, jako u nás, ale dobu sucha, dobu smrti. I člověku se zdá, že bude mu zahynouti na pustině, nerozevrou-li se brzy nebesa a nesešlou potřebné vláhy. Z rána pokrývá se celá step jemnou rosou, která se podobá jinovatce, a skupiny větví, trav a sežloutlých listů zdají se býti zahaleny jemným závojem mlhovým. Jako démanty třpytí se velké krůpěje rosné, jež byly se v perly slily. Kdejaká dírka v zemi, kdejaký otvor nebo důlek, šlepěje, rýha, vše otkáno jest jemnými pavučinami, které ojíněny jsouce, podobají se ledním povlakům, v podzimním ránu u nás na kalužinách vzniklým.


**Hřivnatec šavlorohý prchá před stepními psy.**

Konečně objevují se ke konci května na jižním nebi pruhy mraků, které ohlašují brzký převrat a změnu horkého období. Každé noci jih se černá víc a více, blesky osvěcují tmavé spousty mračné, které den po dni tlačí se vždy severněji a hrozí spadnutím. V té době, kdy chamsin naposledy proniká zmořenou stepí, přikvačují domorodci a zapalují houštiny suché trávy. Plameny zachvacují v brzku spousty suchých stébel a jako ohnivé moře na prostorách mnoho km²

širokých tak dlouho řádívají, pokud dostává se jim hořlavin. Ve dne mraky dýmu choulí se ve výšinách vzduchových, v noci ohnivá záplava strašlivým zjevem svým zvětšuje hrůzu stepi. Ulekaná zvířata divě prchají do míst záchranných, závodíce v běhu a v letu s plameny o život. Plazi úzkostlivě vyhledávají otvory zemské, hmyz odlétá s míst hrůzy a jisté smrti. A tehdy nastávají hostiny dravým ptákům, hadilovům a psům stepním, kteří před ohnivou linií požáru prchající zvěř loví a požírají.

A sotva plameny dohasínají, oblaka se otvírají, a očekávaný déšť snáší se na opálenou zemi. Všude leží popel a oharky, a pod nohama cestovatelovýma chrupou zuhelnatělé stonky trav. Opět prší, a vláha počíná se dotýkati kořínků rostlin a probouzeti klíčky semen, pod popelem uložených. V krátké době působením tepla slunečního objevuje se všude mladá zeleň travní, z černé půdy na místě ohořelých křovin vyrážejí nové výhonky, tu a onde objevují se záhony barevných květův, oslňujících krásou, omamujících vůní. Častými bouřkami a lijáky osvěžená země v brzku odívá se v roucho zelené, překypujíc plodností a úrodností.

Několik měsíců zůstává tak nádhera přírody nezměněna. Pak přichází opět zimní slunovrat, a stepi nabývají vzezření prve popisovaného. Když je step pokryta mladou travou, lze pozorovati na ní nejšťastnější život. Hubená stáda kočovníků, kteří před suchem odtáhli, vracejí se a nalézají náhradu za nedostatečnou výživu dřívější. Antilopy s hrdou šíjí procházejí se v bujné trávě, lvice vrátivši se, slídí po kořisti, jíž všude nalézá s dostatek, tlupy skvrnitých žiraf pochutnávají si na mladém listí akacií nově vypučelých, pěnkavy stavějí v houštinách hnízda, čejky, perličky, dropi upravují v trávě hnízda a kladou do nich vejce. Vody hučí, potoky a řeky rozlévají se po plochých březích, milliony čápů, plameňákův, ibisův a pelikánův oživují vzniklé močály, od nichž daleko rozléhá se radostný štěbet a skřek veselých spokojenců. Z močálův a bahen vylétají později spousty komárův, a když vody počínají vysychati, vystupují z nich nezdravé výpary, které stávají se krutou metlou obyvatelstva.

Asi tak pod $13^0$, $12^0$ nebo $11^0$ sev. šířky, počínajíce od severu, pozorujeme, že stepnaté roviny středoafrické proniknuty jsou na různých místech vysočinami a mohutnými řekami. Nejdůležitější řeky jsou Senegal, Gambia, Volta a zvláště veliký Niger.

Krajiny, které rozkládají se západně od horního Nigeru, jmenujeme Senegambií. V úhlu, jejž utvořil Niger tokem svým, žijí kmenové Mandingův a Fellatův (Fulbův), o nichž mnohem méně známo jest, nežli o jiných národech afrických. Za to končiny pobřežní od mysu Zeleného po ústí Nigeru prozkoumány byly s dostatek, poněvadž Angličané, Francouzi a Němci mají tu osady a o země se zajímali. Pobřeží sluje Horní Guinea. Území dělí se v několik částí. Nejzápadnější jmenuje se Sierra Leone, pobřeží pepřové, k němuž přiléhá republika Liberia, pobřeží slonoviny, pobřeží zlatonosné, Togo, Dahome a pobřeží otročí, k němuž náleží do moře vybíhající delta nigerská, mnohými rameny utvořená.

Na východ od řeky Nigeru po jezero Cadské (Čadské) šíří se okršlek dalších států Fellatských, s nimiž na východě souvisejí říše Bornu a Bagirmi. Jezero Cadské vyplňuje dno ohromné sníženiny zemské, ale nejnižší místa pánve krajinné to nejsou. Do jezera vlévá se hojně řek, z nichž na prvém místě jmenovati jest Šari s mnohými přítoky, Bahr el Ghazal, vodnou pouze v době deštův, a jiné, které v létě vysychají. Při jezeře Čadském jsme vlastně v centru africkém, na prahu Vadaje, sousedící se Sudanem egyptským:

Sudan poskytuje obraz svlažované, úrodné a pilně zdělávané země, v níž zvířectvo vyvinulo se ku plemenům nejdokonalejším, a rostlinstvo k tropické překvapující plodnosti a užitečnosti. Usedlé obyvatelstvo bydlí tu v četných osadách a dosáhlo časem vysokého stupně vzdělanosti, k čemuž v první řadě přispěly poměry přírodní a podnebné, povzbuzující tak říkajíc k vyššímu životu, než jaký vedou sousedé v poušti saharské nebo na pláních darfurských a kordofanských. Zahrady a role dávají všeho s dostatek, ale nikoli bez lidského přičinění. Vzduch jest horký a vlhký, ale na pobřeží i domorodcům škodlivý. Nebýti vnitřních, hrozných válek, lidstva žilo by v Sudanu více.

Sudan byl již od dob nejstarších zemí, kudy čilý obchod se vedl mezi oasami pouště saharské od mysu Blanka po Nil a mezi lesnatými krajinami střední Afriky a pobřežím novoguinejským. Obchod pohybuje se hlavně od jihu na sever a naopak. Od severu přiváží se kromě evropských výrobků hlavně sůl, jíž v Sudanu je málo, od jihu vyváží se zlatý prach, guma, obilí, dobytek, ořechy a j. plodiny. Nynější páni zemí sudanských, zejména Francouzi, marně pokoušeli se dáti směr obchodu do svých kolonisačních ústředí na pobřeží hornoguinejském a v Senegambii. Odvěký směr poledníkový nepřestane nikdy, zvláště až vystavěny budou jednou železnice, jimiž moře Středozemní vstoupí ve spojení s africkým centrem.

Tím, že území, na němž rozloženy jsou státy sudanské, nemá hranic chráněných horami ani vodami, že všude jest otevřeno a přístupno, neuvěřitelné množství národních čeledí a kmenů rozprostřelo se v dobách neznámých po nivách, šířících se od hor Kongských po vysočinu Habešskou. I nastalo míšení typů v obyvatelstvu tamějším, jaké lze málokde na světě spatřiti. Ačkoli černoši tvoří základní typ a nejširší vrstvy obyvatelstva, přece liší se vespolek tělesnými známkami a hlavně nespočetnými řečmi a podřečími, dokazujíc tak, z kterých prvků národních celek se skládá a která krev s krví původní, černošskou, se pomísila. Především s krví černošskou smísila se smíšená již krev kmenův hamitských a hamitsko-semitských z krajin severních a dále krev čistých Semitův a Arabův, kteří dávají převládající ráz obyvatelstvu sudanskému, vyjmouc Evropany, na něž míšení vlivu nemá. Přílivem cizích národův ustupovali s jeviště sudanského národové původní, a mnozí zmizeli s povrchu zemského vůbec. Tak na př. říše Ghanatů, která rozkládala se již v dobách římských mezi Senegalem a Timbuktu, neodolala kolem r. 1200 návalu Mandingů. Rovněž tak mandingská říše Mellijská nad horním

Nigerem a východnější říše Sourhajská na poč. XVIII. stol. podlehly Tauregům.

Nejnovější útvary státní v Sudanu provedli čilí, obchodní a řemeslní černoši kmene Haussa, jejichž libozvučné řeči rozumějí téměř všichni lidé v severní Africe. Čilost jejich obchodní tak jest veliká, že sejdeme se s nimi nejen v St. Louisu v Senegambii a v Timbuktu, nýbrž i v Tunisu, v Kairu a v Cařihradě.

Říše jejich kvetly zvláště ve století XVII. a XVIII. Ve stol. XIX. podařilo se světlejším Fulbům pastýřským je podmaniti a založiti říše nové. Nepomíšení Fulbové prý nemají povahy ani vzezření černochů. Podobají se spíše Berberům nebo Tuaregům. Dlouho žili roztroušeni nebo v uzavřených okruzích mezi černochy západního Sudanu, všelijak se sousedy se poměšujíce. Kmen Torobů, vynikající silou, vysokou postavou a tmavou pletí, sídlí v okolí Sokota; vznikl smíšením Fulbův a tmavočerných Žolofů v západní Senegambii. Tukulové při středním Senegalu jsou míšenci Žolofů, Fulbův a Mandingův. Šíření vlivu Fulbův od Sokota na východ a na jih v nejnovější době zarazilo se úmluvami mezi mocnostmi evropskými, které se o rozsáhlá území rozdělily a zájmy své tu uplatňují. Všeliké domácí války a rozbroje mezi černochy zajisté škodily by jejich snahám civilisačním.

## 1. Sudan Západní (Vysoký).

Sudanem Západním, také Vysokým, jmenují se krajiny, jež oblévá na západě oceán Atlantský mezi deltou senegalskou a severními hranicemi Sierry Leony, odtud na východ přímo rovnoběžně s 10. rovnoběžkou severní k Nigru, asi k ústí řeky Benue, připojujíce k tomu celé levé poříčí nigerské, v němž leží Sokoto, hlavní město staré říše černošské. Jižní sklon vysočiny Konžské od myšlené přímky ze Sierry Leony k ústi benuejskému někteří zeměpisci popisují zvlášť, nepočítajíce ho k Sudanu Vysokému*).

### a) Guinea Francouzská (Senegambie).

Řeku Senegal objevili prý již Karthagiňané. Francouzští Normani na konci XIV. stol. ji navštívili, a Portugalci r. 1456 o ní mnohé zprávy přinesli. Na počátku XVII. století francouzští kupci z Dieppe a Rouenu založili při ústí Senegalu a Gambii faktorie, z nichž však nepodnikali cest do nitrozemí. Uprostřed stol. XVIII. bylo již osm různých společností obchodních, které vedly obchod s plodinami, v poříčí té řeky rostoucími. Tehdy již Francouzi znali Niger, k němuž se za obchodem dostali. Leč prospěch z kolonií nebyl valný, poněvadž monopol a různá ustanovení rozvoji jejich překážely. Ve válce sedmileté osady ty octly se v rukou Angličanův. Ale r. 1763 Francouzové

*) Dar Fur, Kordofan a Bahr el Ghazal zařadili jsme k Sudanu egyptskému, k němuž politicky náležejí. Viz str. 123.!

obdrželi zpět St. Louis, r. 1779 Gorée, a r. 1791 vláda přejala kolonie sama ve svou správu. Teprve od r. 1854, kdy generál Faidherbe stal se guvernérem, osady začaly zkvétati. Francouzové postupovali rychle proti proudu řek a toužili usaditi se u Nigeru. R. 1870—71 postup jejich byl zaražen, ale od r. 1880 počal zase s úsilím největším. Panství francouzské rozprostřelo moc svou po horním Nigru a dále od něho na východ; r. 1888 první dělová lodice zastavila před Timbuktem; r. 1889 pronikla výprava územím Mandingů ku pobřeží zlatonosnému. Nyní barvy francouzské vlají po celém Západním Sudanu po Sudan egyptský.

Krajina mezi řekami Senegalem a Gambií nazývala se dříve Senegambií*). Později název ten rozšířil se také na území francouzské, jehož dotýká se na jihu anglická Sierra Leone, a jež zváno bylo dříve Rivière du Sud, ovšem kromě malého území anglického po obou březích Gambie a portugalského území proti ostrovům Bissagosským. Když pak Francouzové po úporném zápase s domorodci, jimž občas veleli mocní pohlaváři černošští, a po velkých obětech opanovali Sudan až po hranice Sokota, kde se střetli se strážemi anglickými, název Senegambie jako neurčitý a nejasný zrušen, a když 1. ledna 1890 Rivière du Sud k ostatnímu území byla připojena, i na Senegambii přenesen byl název nynější: Francouzská Guinea.

Guinea Francouzská jest větší nežli čtvery Čechy (224.000 km$^2$); bydlí v ní $1^1/_2$ mill. obyv. Nejdůležitějším krajem v budoucnosti bude Futa Djallon, vysočina, na jejíž horských plošinách vznik mají řeky Senegal, Gambia, Grande a j. Vysočina Futa Djallon jest západní okraj planiny Sudanské, řekami prorytý, jenž pokračuje na jihovýchod a dosahuje v hoře Kuruvoro výšky 1180 m, v Daro 1340 m. Nejvyšší stupeň té planiny sluje pohoří Konžské, které dlouho považováno bylo za horstvo jednotné a na mapách také tak označováno. Dle nejnovějších výzkumův však je to pouze příkrý okrajní hřeben vysočinný, předěl vod nigerských a vod ku pobřeží tekoucích. Vstup do úrodné krajiny od moře naznačuje údolí řeky Nunězovy (Rio Nuněz).

Celé pobřeží jest úrodné a krásné. Všude daří se palma olejová a ořechy zemní, jichž veliké množství přichází do obchodu. Údolí řeky Nunězovy končí na východě v lesnaté vysočině, odkudž lze snadno přejíti do poříčí řeky Grande, protékající Guineou Portugalskou. Zajímavé jsou v této končině dvě osady: Gueme, kde lidé bydlí v chatách, do nichž lézti jest po čtyřech, a Kompeta, v jejíž blízkosti na řece Tomine tvoří se obrovský vodopád. Údolí sluje odtud Donhol, t. j. země vod. Fulbové tu žijící jsou národem pastýřským, vymycují na pozemcích svých křoviny a stromy, aby získali půdu pro setí obilí. Jediným jejich nástrojem obdělávacím jest motyka. Za hnojivo slouží jim popel travný a strniště.

*) Náležejí k ní kromě pobřeží: ostrov Arguin (Agadir), krajiny Ualo, Dimar, Toro, Damga a Cayor, v letech 1883—1889 podrobené.

Od pobřeží z města Konakry železnice vede v oklikách na sever do Timba, hlavního města Guineje, odkudž dále lze postupovati k Nigeru do Kouroussy. Severozápadně od Timbu v horách výšky šumavské leží posvátné město Fugumba a kolébka mohamedanismu. V Timbu žije asi 3000 lidí. Vláda francouzská s velikou pečlivostí hledí si této osady. Hl. přístavní město Konatry mělo již r. 1898 deset domův obchodních a mělo vedle 150 Evropanů 8500 domorodců. Nejdůležitějším předmětem vývozu jest kaučuk. Tu a onde vysazují se kakaovníky. Na příhodných místech zakládají se plantáže



Dle fotogr. babt. misionářství v Berlíně.

**Skupina černochů mandingských.**

bavlníkové a zavádí se pěstění indiga. Nejhorším nepřítelem kolonií jest vražedné podnebí, jemuž Evropané stěží odolávají. Sluneční úpal, malaria a úplavice zchvacují ročně na sta pilných pracovníků.

Ve vlastní, staré Senegambii bývalo vždy hlavním městem St. Louis, jehož počátek připadá do r. 1626. V něm sídlí dosud generální guvernér veškerých osad ve francouzském Sudanu vysokém. Město leží na jednom z ostrovů v nezdravé deltě senegalské a má asi 21—22 tisíc obyvatelů. Pravidelné ulice a pěkné stavěné domy působí přívětivým dojmem. Nejhůře je tu s vodou pitnou. Studní není, a voda z umělých cisteren také nevyniká jakostí. I posílají se lodi proti proudu do míst, kde voda není vzácností, a pak se roznáší po městě.

Jiná potíž je, že přístaviště městské zanáší se pískem, jejž nelze odstraniti. Tím se význam St. Louisu velice umenšuje. Možno jest, že sídlo guvernérovo co nejdříve přenese se do Dakaru (18.000 obyv.), jenž byl již r. 1779 v rukou francouzských, ale byl zanedbán a teprve teď se zvelebuje.

Po řece lze vniknouti do nitra země tehdy, když je hladina její vzedmuta, jinak písčiny a četná skaliska paroplavbě překážejí. Při velké vodě lze doplouti krajin až za Mediné, při vodě malé pouze do opevněného Bakelu. Celkem nehodí se Senegal za dopravní cestu do nitra zemského, ježto i pobřeží jeho jsou nezdravá. I vystavěna byla již před lety úvalem jeho železnice, jejíž konečné stanice dotýkají se břehu samotného Nigeru. Důležité stanice na cestě jsou Kayes, Bafoulabe a Kifa na lesnatém a zdravém předělu vod senegalských a nigerských. Železnice končí u Bammaka a staví se dále podél Nigru ve směru k Timbuktu. Senegal odvodňuje krajinu asi 440.000 $km^2$.

Druhá řeka Senegambie jest Gambie, kratší než Senegal, 740 km, s menším poříčím, 182.000 $km^2$. Počátky její slují Ba-Dimma a jsou rovněž ve vysočině Futa-Djallonu ve výši asi 1000 m. S pravé strany přijímá Merico a tekouc meandrovitě vlévá se pod 13° 18′ sev. šíř. do oceánu.

Železnice 264 km dlouhá spojuje St-Louis s Dakarem, přístavním městem nedaleko mysu Zeleného. Nedaleko Dakaru (18.000 obyv.) na skále vystavěna jest pevnost Gorée, jejíž významu stále ubývá. I obyvatelstvo ze 6000 kleslo nyní na 2000.

Asi třetina velmi úrodné půdy senegambijské se zdělává. Sije se zvláště rýže, proso (Sorghum vulgare a Penicillaria spicata) a kukuřice. Dále čile se pěstují ořechy zemní, tabák a bavlna. Pšenice a ječmen pro nedostatek vápenitých látek v půdě se nedaří. Proso jest nejdůležitější potravou lidu, zemní ořech (Arachis hypogaea) rostlinou vývozní, jejichž pěstění jest snadné a výnosné. Lisuje se z ní olej, jehož se užívá na místě oleje provencského. Vývoz gumy ze stromu (Acacia vera) jest nestálý, poněvadž černoši jenom v nouzi gumu se stromů sbírají. Chov dobytka hovězího a ovčího dobře se ujal. Lvi, sloni, pštrosi jsou již v Senegambii vzácni. Bohatství rudné zdá se býti nevalné; naděje ve výtěžky z hor klesly hlavně od té doby, kdy zlaté doly (celkem neveliké) na dobro se vyčerpaly.

Obyvatelé Mandingové (nebo Mandinkové) bývali nejmocnějším národem západní Afriky. Od Fulbů přijali islam. Jsou tu všude rozšířeni, ale politické jednoty u nich již není. Jsou velké a štíhlé postavy. Barva pleti je černohnědá, vlasy vlnité, vousy řídké. Nepěkné vzezření způsobují široká ústa a zuby v hroty ubroušené. Bydlí v obcích opevněných a hradbami kolovými chráněných. Obce jejich obklopeny jsou plantážemi bavlníkovými, palmami olejovými a poli, na nichž těží zemní ořechy. Ze slámy pletou rozmanité potřebnosti tak hustě, že v koších slaměných i mléko uchovávají. Z mědi, z olova, mosazi, ze železa i ze zlata zhotovují prsteny, náramky, nákrčníky a j. ozdoby. Šavle jejich, sedla, sandály a předměty kožené mají

pěknou pověst. Kromě toho veškeren velkoobchod západního Sudanu jest v rukou jejich. Jako mohamedáni jsou vřelými šiřiteli islamu.

Jim podobni jsou Bambarové. Minulost jejich jest slavná; válečné činy jejich zastiňují dějiny ostatních národů. Na Nigeru založili říši Sebu. Od Mandingů liší se tím, že nejsou tak štíhlí a nadaní, ale jinak pilně zdělávají půdu, obchodují a provozují různá řemesla. Zvláště kováři požívají zvláštní úcty v obcích, zastávajíce v různých případech i úřad kněžský. Jsou bojovní a žádostivi kořisti. Milují hudbu a tance. Zvláště rádi provozují tance válečné při zvucích tamtamů, to jest dlouhých bubnů, na něž bubnují rukama, dřevěných rohův a jednotvárných fléten. Při svitu plápolajících pochodní ozbrojeni jsouce meči a puškami, bojovníci provozují všelijaké pohyby, skoky a kroužení kolem sebe do taktu, rozplameňujíce se k vášnivé bojovnosti.

## b) Poříčí Nigeru.

Řeka Niger jest třetí dle velikosti na pevnině a v Africe severozápadní nejdůležitější. Počátky její hledati dlužno na severních svazích vysočiny západosudanské asi tam, kde stýkají se hranice Sierry Leony, Liberie a francouzské Guineje ve výši 900 m. Dle Zweifla a Monotiera vzniká ze tří pramenů: Tamicona, Falica a Tembi. (Hlavní pramen Tembi jest při 9° 10′ s. š. a 10° 33′ z. d. dle Gr.) Tu sluje Djoliba a spojivši se s několika ještě proudy ubírá se vedle Farany k severu a pak k severovýchodu. Jako Djoliba značí východní hranice vlastní Senegambie; protéká územím Mandingův a Bambarů, jichž hl. města Bammaka a Segu-Sikora se dotýká. Jeho poříčí zaujímá celou západní polovici tropického pásma afrického ve výměře 2,650.000 km$^2$; má celkem délku 4160 km, v přímé čáře od pramene k ústí 1900 km, což nejlépe svědčí o nerovném běhu veletoku.

Bammako jest důležitou francouzskou stanicí vojenskou a železniční, kudy vede starodávná cesta obchodní z poříčí Nigeru k oceánu Atlantskému a ústředí veškerých operací v Nigerii. Segu-Sikoro obklíčeno jest hliněnými zdmi, složeno jsouc ze čtverhranných, z hlíny stavěných a obílených stavení se střechami rovnými. U Segu má řeka šířky 1000—1200 m. Dále po proudu doplujeme města Sansandigu, odkudž počíná vlastní plavba po řece, silně se prohlubující. Některé přítoky s levé strany Djoliby přicházejí s výběžků hornatiny Futadjallonské a přinášejí s sebou zlato. Rovněž Mafu, Janda, Sarano a Mahel Balevel protékají územím zlato obsahujícím a chovají je v drobounkém písku svém. Až dotud po obou březích sledovaly řeku pěkné výšiny se zavlažovanými kraji a slibnou vegetací. U Sansandigu poslední jemné vypnuliny krajinné přecházejí v roviny a postupují až po 17° sev. šířky. Při velké vodě zátopy způsobují na obou březích jezera a laguny, a řeka dělí se v četná ramena. Ostrov Bunzu jest 180 km dlouhý a 120 km široký; Djimbala má přes 800 km délky, 30—50 km šířky. Velká laguna, již řeka, zde Issaber zvaná, protéká, sluje Débo. Hranice záplav vzdáleny

jsou od hlavního proudu 100 až 150 km na západ, 20—50 km na východ. Největší nádržka vodní v poříčí Nigeru jest jezero Faguibine, 50 km před Timbuktem.

Odtud obrací se Niger na východ, dotýkaje se jižních krajů pouště saharské v krajině Asanadu, jíž vede živá cesta karavanní na sever k moři Středozemnímu. Další poříčí jest pusté a písečné. Od 15° až 9° s. š. následují za sebou četné peřeje a proudy, přítoků zvláště vodných není, a tak splavnost řeky před Timbuktem slibná i při velké vodě stává se bezvýznamnou. Teprve asi na 9° s. š. u města Rabbahu (Rabba) tok její se uklidňuje a dopouští paroplavbu. Scenerie pobřežní zatím úplně se změnila. Po obou březích zdvíhají se vysoké stráně, vysušenými a živými řečišti rozčleněné, jimiž vedou stezky do nitra vysočinného území. U Rabbahu hladina Nigeru dosahuje 166 m nad m. Tok sluje odtud Kuara (Kwora) až po ústí. U Lokoje přijímá z leva největší pobočku Benue a brzy bažinným ústím deltovým, ve výměře 24.000 km², vlévá se do zálivu Guinejského. Asi dvacet ramen proniká pobřežním pruhem, jehož východní konec naproti ostrovu Fernando Poo uzavírá hora Kamerun, 4000 m vysoká. Hlavní rameno sluje Rio Nun; splavná jsou ještě ramena: Bonny, Bras, Dodo, Forcados a Benin.

Benue vlévá se do Nigeru ústím deltě podobným a přivádí větší množství vody nežli Niger sám. Vzniká severně od Ngaundere, znamenitého tržiště slonoviny ve výši 1260 m, teče napřed obloukem severovýchodně, potom západně a spojiv se u Garue s Mao-Kebim, teče na západ. Kebi odvodňuje po velkých deštích močály Tuburské, což činí zároveň Serbevuel, odváděje vody na sever. Tak vykládá Barth a dokazuje tím spojení Šari s Nigerem. Pod Garuou Benue přijímá od jihu Faro. Tu měří již 500 m šířky, při velké vodě 840 m šířky, 3—3½ m hloubky. Tehdy vylévá se Benue z břehův a zaplavuje krajiny kolem na 1—2 km. Pod 10° v. d. dosahuje šířky 1000 m. Po toku 1400 km dlouhém vlévá se do Nigeru, dávaje mu v sekundě 12—15 tisíc km³ vody.

Státy v poříčí Nigeru jsou všechny pod ochranou evropských států, t. j. uznávají jejich svrchovanost. Větší jejich díl a také větší území ovládají Francouzové, menší díl a menší území, ale po stránce hospodářské významnější, spravují Angličané.

*α)* Francouzská Nigerie. Území východně od Guineje až po cesty, vedoucí z Tripolisu a Fezanu k jezeru Cadskému, jmenují se Horním Senegalem nebo také Nigerem (Francouzskou Nigerií). Tu rozeznávati jest území zabraná, přivtělená a ochranná. Území zabraná jsou plným majetkem státu, nemajíce nijakých svobod ani práv, jež by samostatnost připomínala. K územím přivtěleným náležejí krajiny Kaarta, Bachunu, Ulek Embarek (el Hodh), Bambuk, Fuladugu, Beledugu, Bambara, Bondu, Futa Djallon, Timbuktu, Moši, Gando. Z nejdůležitějších míst jsou: Djenne s 8000 obyv., v němž soustřeďuje se obchod z území protékaných Nigerem horním (Djolibou) a řekou Banim, jejíž počátek jest v hornatině mezi pobřežím a pánví Nigerskou. Timbuktu, od

Nigeru as 15 km vzdálené, do r. 1893 území samostatné. Vzrostlo obchodem domácím a vývozným, ale zvláště průvozným, jehož hlavními předměty jsou dosud sůl a zlato. Timbuktu mezi městy sudanskými nabylo pověsti největší jako střediště vzdělanosti a učenosti. Timbuktští lékaři, právníci a básníci známi byli po všem Sudanu. Ještě nyní, jakkoli sláva města a bohatství jeho poklesly, většina obyvatelstva umí psáti a čísti. Bezvládí a domácí různice, které zuřily před r. 1893 v Timbuktu, zničily blahobyt města. Když Francouzové je opanovali, zřídili pořádek a uvedli život obyvatelstva v bývalý směr, od kteréž doby obchod vůčihledě se vzmáhá. I počet obyvatelstva, dříve na 8000 stanovený, jest nyní skoro dvojnásobný. Cesta do města vede pásem pustých plošin, z nichž vyčnívají trosky bývalých hradeb a věží, označujících rozlehlost staré residence haussaských pohlavárů. Velké domy čtverhranné i jednopatrové stavěny jsou ze sušených, nepálených cihel. Na mnohých domech patrny jsou pěkné ornamenty stavitelské a řezby, zvláště na mřížích okenních. Nade spoustou domů zdvíhají se tři mešity s nepěknými minarety. Ulice jsou klikaté, ale tak široké, že soumaři mohou se vyhýbati. Na periferii města bydlí chudí lidé v stanech. Hlavní třídy přeplněny jsou krámy se zbožím evropským a s plodinami jižními. Hlavně dějí se tu nákupy zlata, soli, jíž v Sudanu není, a plodův ořechových, kolových (Cola acuminata a Cola macrocarpa). Z Evropy mají hojný odbyt bavlněné látky z Manchestru, červené sukně, šátky a čaj, jehož Arabové labužnicky požívají. Hlavní světové cesty obchodní jsou tři: z Marokka, z Rhadamesu (na hranicích tunissko-tripolských) a po horním toku Nigeru.

V pravém úhlu, jejž tvoří horní a střední tok Nigeru, jižně od povýšeniny Homborijské, rozkládají se říše Mošův a Gandův, složené z různých kmenů černošských, zbytky to bývalých států Haussaských. Obyvatelé zachovali si dosud živost, intelligenci, družnost a průmyslnost svých otcův. Jen politické schopnosti starých Haussů jim scházejí. Řeč jejich jest nejlíbeznější v celém území černošském. Z měst vynikají při Nigeru Gao-gao, Sinder, kde konají se trhy na proso, a Say.

Ze státův ochranných jmenujeme mandingské říše: Massinu, Segu, Samorys, Kenedegu, Jatengu, Aribindu a Kong. Z měst vynikají Sikasso, hl. město v Kenedegu, a Kong (Pon), což značí „hlavní". Města jsou nepravidelně stavěna a mají ráz všech měst sudanských: podivné, nesouměrné stavby, mezi domy rybníky a kaluže, všude málo místa a hojnost nepořádku. Cestovatel Binger vyšetřil, že tu bydlí na 20.000 obyv. duševně pokročilých, s původním vzděláním černošským. Kong jest obchodní křižovatkou prvního řádu, hlavně pro ořechy kolové a sůl. R. 1889 dal se v protektorát Francie. V téže době ještě jižnější státy, Bonduku, Djimini, Bettié a Anno, sjednali s Francouzi poddanské smlouvy, a tak dosaženo spojení francouzského Sudanu s francouzským pobřežím slonoviny.

*β)* Britská Nigerie. Při dolním Nigeru, východně od Nigeru Francouzského po Cadské jezero rozkládá se Nigerie Britská,

jejíž jihovýchodní hranice označiti lze myšlenou přímkou od ústí Rio del Rey v zál. Guinejském k ústí ř. Logone do jez. Cadského. Rozděluje se v Nigerii severní a Nigerii jižní. Jest na poměry africké nad míru lidnatá, úrodná a produktivní. Obývají ji Fulbové, sbratření s Fulby Nigerie Francouzské. Stát jejich Sokoto rovná se velikosti Velké Britannii a Irsku. Hl. město téhož jména požívá pověsti města Fulbům svatého a mohamedánům sídla islamské učenosti. Důležitější však jest živé město Kano na 12. rovnoběžce, v němž bydlí dle jedněch 60 až 80 tisíc lidí, dle jiných nanejvýše 50 tisíc Arabů, Haussaův a Fulbů. Čtvrt severní (arabská) stavěna jest po způsobě maurském, z kamene, část jižní (fulbská) záleží ze sudanských chat slamou krytých. Kano, jež Barth nazval sudanským Londýnem, jest městem, které v každém cestovateli vzbuzuje nadšení. Zde lidstvo chodí na trh nebo z trhu. Každý je zaměstnán do úpadu. Nezaměstnaných lidí tu vůbec není. Muži tkají vlněné látky z domácí vlny a barví je zdejším indigem. Jiní pletou hedvábné šňůry, navlékají perly, jiní opět počítají a přebírají kauri, jimiž se tu platí. Polnosti v okolí města vzdělávají se s péčí velikou. Sotva se obilí sklidí, již seje se jiné, tak že úhorem neleží ani část plodné půdy. Vedle domův a zahrad pasou se tlupy koní, oslů a koz; všude hemží se hejna užitečných slepic. Na všech cestách potkáváme domorodce, kteří na hlavách přinášejí do města nejrozmanitější předměty na prodej. Ženy prodávají hlavně pokrmy a vodu k pití.

Nigerie Britská zabírá v sobě také bývalou říši Bornu, Borku, Benue a j. Z měst ostatních vynikají Zungeru, na Nigeru Gomba a Bussa. Na přímoří zkvétá Lagos, od něhož na sever do hor vede přes 150 km dlouhá železnice přes Abeokutu do Ibadana. Při ústí Crossu v hluboké zátoce leží Old-Calabar.

Fulbové přišli od západu a pronikli směrem k východu, šířice přijatý islam. Dle Hartmanna jazykem svým mohou býti zařazeni k čeledi nubicko-berberské. Také Barth má za to, že někdy přišli od východu od středního Nilu. V dobách však, kdy se objevili na jevišti dějin afrických, měli svá sídla vždy v území západního Sudanu a v Senegambii. Ke konci XVIII. stol. dobyli Futa Djollongu a roku 1802 založili za islamského pohlavára Danfodia říši Sokoto a šířili moc svou stále východněji a jižněji. Nyní sedí od horního Senegalu do Dar Furu, od Timbuktu do Adamauy. Před výboji Fulbů šířily se v končinách záp. Sudanu říše jiné: Songhai a Haussa. Dějiny jejich cennými výzkumy objasnil slavný Dr. Barth. Islam k Songhajům pronikl ve stol. XI., a Timbuktu učiněno středištěm moslimské vzdělanosti. Ve stol. XVI. Marokko opanovalo říši Songhajův, ale vliv jeho brzy přestal. Dle pleti Fulbové jsou červení a černí. Červení bydlí v Sokotu; obličej jejich má tvar indoevropský, povahy jsou živé, ale vážné. Fulbové černí obývají Bornu a Adamauu. Jsou v těle plní, pomalí a veselí. Vlasy jejich podobají se vlasům Evropanův, nos jest přiměřený a rty zcela úměrné. V domácnostech zachovávají čistotu, oděv jejich záleží z pestrých bavl-

něných látek. Muži i ženy zahalují se v látky tak, že hořejší část těla zůstává nepřikryta. U lidí mladých zástěra jest jediným kusem oděvu. Chaty stavějí z hlíny a světle je natírají. Jedna rodina má zpravidla 3—4 chaty. Z mléka umějí dělati máslo, ale výroby sýra neznali.

Fulbové mají mezi sebou dosud otroky, kteří mívali za povinnost pracovati rozmanité předměty domácího průmyslu a tak národ zásobovati všelikými potřebnostmi. Odtud vyvinula se mezi Fulby řemesla, jak u málokterých národů sudanských. Otroctví u Fulbů



Dle fotogr. babt. misionářství v Berlíně.

**Skupina černochů z horního Benue.**

bývalo vždy snesitelno. Měliť dva dny v týdnu, čtvrtek a pátek, pro sebe, aby si zdělati mohli pozemky své. Často bývali osvobozováni, zvláště o slavnosti rhamadanu a při smrti svého velitele. Jinak jsou Fulati milovni svobody a v jednání jemní. Rohlfs chválí jejich poctivost a bezpečnost majetku. Pohostinství však u nich není právě vyvinuto.

## 2. Sudan Východní.

Mezi státy Fellatův a Sudanem egyptským (k němuž připočtli jsme Dar Fur a Kordofan), rozkládají se stará království černošská

B o r n u, B a g i r m i a V a d a j, která pozbyla již úplně samostatnosti své. Bornu Angličané přivtělili k Nigerii, část Bagirmi Němci připoutali ke Kanurunu, a po Vadaji rozestřel ochranná křídla svá vítězný orel francouzský.

$\alpha$) B o r n u. Toto náleží k oblasti jezera Cadského, jako Bagirmi a Vadaj. Vyznačuje se úrodností a pěknými, rozlehlými rovinami, obdařenými dary tropické plodnosti, kteréž dary v krajinách jižních, hornatých provází ještě nekonečný půvab květeny rovníkové. Tady žil samostatně statečný lid K a n u r ů, jejichž zbytky, pomíšené otroky a různými kmeny cizími, dosud se tu udržely a hovoří vlastním svým jazykem. Severní lid bornuský jest mohamedánský, jižní pohanský, poněvadž paprsky jednobožských věr nevnikly dosud do osad jejich ani do jejich duší.



Sudanská vesnice.

O říši Bornuské a sousední říši Kanemské na severu a na západě jezera Cadského děje se zmínka již ve stol. XI. a XII., že prý ji založil běloch (Berber nebo Arab). Největší moci dosáhla říše Bornuská ve stol. XVI., pak náhle zase poklesla. R. 1808 fulbský král Danfodio přepadl Bornu, ale sultán tamější krvavě jej odrazil a založil město K u k u, hl. město říše. Pozdější vývoj svůj říše založila na vlivech islamu. Plochy zaujímá asi 150.000 km² a 5 mill. obyv. Otroci přiváděli se do Bornu ze sousedních pohanských zemí fulbskými a bagirmskými otrokáři. Místo kauri přicházejí do oběhu v nové době různé mince; zvláště oblibeny jsou tu terezianské tolary rakouské, které v letech padesátých sem se dostaly. Nachtigall shledal některé v oběhu, na nichž vyražen byl rok 1780.

Nedaleko západního břehu jezera Cadského leží bornuské hlavní město Kuka čili Kukana, záležející ze dvou měst, mezi nimiž jest rozsáhlá prostora. Každé z měst jest ohrazeno zdí a obstoupeno malými vesnicemi a skupinami chat. Nejživěji bývá v hlavní třídě obchodní, vlastním tržišti; ostatní části města jsou tichy a opuštěny. V době Nachtigallově shromažďovalo se tu o trzích 15.000 až 20.000 lidí skoro ze všech provincií pánve Cadské. Krajina jihozápadně od Kuky jest zvláštní druh pouště, lesy pokryté, v níž nemnoho studnic poskytuje vodu z písečné půdy. Na místech travnatých pasou se stáda gazel, antilop a zástupy divokých vepřů. V jižní vrchovině vyvinula se živá města Magommeri, Uassaram, Mogodom, v jehož blízkosti v lesích leží pěkné jezero a veliké město Gudjba (Gudjeba).



Kouzelné hůlky kmenů černošských.

*β)* Bagirmi. Území Bagirmi sousedí také částí hranic svých s jezerem Cadským, mohouc dobře nazváno býti územím řeky Šari, která skoro celým tokem svým je protéká. Prameny své Sari má někde ve vysočině střední, blízko Ubangy, asi na 6° sev. zemské šířky, kde pojí se s nejmocnějším přítokem Gribingim a mnohými řekami jinými, které tak jako přítoky nilské po deštích se rozvodňují a bahnem krajiny podél břehů svých zúrodňují. Dle výzkumů Jindřicha Bartha a v době nejnovější dle francouzského badatele

Leufanta, vzniká zvláště v období deštivém spojení vod řeky Šary s Benue, spojení tedy vod jez. Cadského s Nigerem a zálivem Guinejským. Bifurkace ta vzniká tím způsobem, že přítok Šariho Tuburi, z močálů Tuburských vytékající, přeskočiv četné peřeje dává se na západ k řece Kebi, přítoku benujskému.

Říše Bagirmská založena byla kolem r. 1560, dle pověsti zakladateli, kteří přišli z dalekého východu. Poloha říše mezi Bornu a Vadají byla velmi nepříhodna a k nájezdům sousedův přímo vybízející. I bývali jim obyvatelé její často poddáni a poplatni. Vadajský sultán Ali dobyl Bagirmi r. 1870 a založil hl. město Massenju. Nežli Bagirmi uznalo svrchovanost mocí evropských, sultanové vládli tu neomezeně. Žili v úplné odloučenosti od lidí, tak že spojení mezi nimi a národem dělo se zvláštními úředníky. Když se lidu přece někdy objevili, bývali dle Nachtigalla tak látkami zahaleni, že jim jen nos z nich vyhlížel. Celá říše bývala rozdělena mezi syny, bratry a příbuzné sultánovy, kteří lid ostatní náramně utiskovali. Obyvatelé usedlí platili desátky obilím a ovocem. Jednotlivé obce dodávaly jako daň určité kusy bavlněných látek nebo, jako obce při řece Šari, ustanovené množství ryb. Největší příjmy vládcovy byly ovšem poplatky z prodeje otroků.

Obyvatelé Bagirmi nejsou jednotným kmenem, nýbrž směsí několika příbuzných živlů národnostních. Vyznačují se pěkným vzrůstem a příjemným vzhledem. Povaha jejich však stálými válkami zhrubla, tak že jsou bezohlední, ukrutní a lehkomyslní. Provozují orbu, umějí tkáti a barviti látky; sedlářství naučili se od Makarův a Kanurův. Proto jmenovaný již sultán Ali vadajský po dokonané annexi území bagirmského mnoho tisíc obyvatelův odtud převedl do Vadaje, aby lid jeho naučili orbě, řemeslům a stavbě příbytků ze dřeva a země.

$\gamma$) Vadaj. Severovýchodně od Bagirmi šíří se území Vadaj (Uadai), protékané v severní své části Bathou a Evropanům dlouho neznámé.

Když cestovatel Nachtigall po prvé do území toho vstoupil, byl překvapen surovostí obyvatelů, chudobou krajin, ale výtečnou soustavou vládní. „Rovněž tak mravní úroveň jejich mnohem jest nižší nežli obyvatelů v Bornu a Bagirmi; umění pak a průmyslná dovednost nepovznesly se výše, nežli umění a dovednost jiných černochů v krajích rovníkových. Nejjednodušší nářadí domácí na př. praobyčejné nádoby tykvové, jeví naprostou nedovednost, naprostý nedostatek smyslu pro krásu a souměrnost.“ I zařadil Nachtigall obyvatele vadajské po této stránce k černochům, kteří stojí na nejnižším stupni civilisace. „Chaty jejich nejsou útulky pro lidi, nýbrž tak nepořádně a nedostatečně upravené, že podobných nestavějí ani pohanští kmenové černošští v hlubokých pralesích. Při tom vadajský člověk projevuje násilnost, svárlivost a ukrutnost, zvláště tehdy, když požil většího množství piva z durry, jímž se rád opíjí. S chudobou ducha souvisí chudoba pozemkův a činnost hospodářská. Koz a ovec všude je dosti, ale v městě Abešru nelze koupiti litr mléka, poněvadž je ho nedostatek. Velbloud přizpůsobil se krajině Vadaji lépe než Burnu,

a koná lidem platné služby. Trhy v hlavním městě Abešru nemají té důležitosti, kterou vyznačují se jiná města sudanská. Dosud děje se tu obchod s otroky, se sloní a pštrosím peřím; ale čím dále, tím více ho ubývá. Ve Vadaji zákony jsou lakonicky přísné, trestajíce ztrátou hrdla nejenom krádeže, nevěru manželskou, ale i strach před nepřítelem. Přestupky menší trestají se uříznutím nosu, uší, rukou atd.“



Dle fotogr. musea Umlauff v Hamburku.

Arab sudanský.

Ve Vadaji žije mnohem více Arabů, nežli v Bornu, kde převládají Kanurové, Tibbuové a Fulbové. Hlavně Tyndsurové vtiskují Vadaji arabský ráz svou mluvou, oblekem a vzdělaností. Při jižních hranicích vlastní Vadaje bydlí mohamedánští Rungové a pohanští Kutiové. V jejich osadách usadili se kupci z Dar Bandy a z Bornu a veškeru sloň tu vytěženou sami kupují a pak teprve do Dar Furu a jinam rozprodávají. Kanurové jsou lidé silní, urostlí, ale ošklivého vzezření, šedočerní nebo červenavěčerní s vysoce vypjatým čelem, širokým obličejem, plochým nosem a velikými ústy. Hlavní známky povahy jejich jsou dobromyslnost, bázlivost, při tom hybnost a podnikavost.

Bydlí v chatách slaměných a všude zříti lze snahu po pohodlí. Rádi mají u sídel svých košaté stromy, v jichž korunách zdržují se četné rodiny ptačí. Ženy jejich libují si v rozmanitých okrasách. Muži oblékají se po arabsku do širokých kalhot, část hlavy si holí, část neholí a vlasy splétají ve vrkoče. Nosí kožené střevíce a dva, někdy i šest kabátů. Z ješitnosti hotovi jsou stále ku podnikům válečným. Jezdci objevují se v šiku válečném v odění ocelovém a v pancířích prošívaných. Kanurové jsou statečnými rolníky. Pěstují durru, bavlnu, arachy, sorghum a j. Muži zhotovují provazy, sedla, hospodářská náčiní, vyřezávají lžice a poháry, krouží hrnce a mísy. Ženám přísluší drtiti obilí a upravovati je v mouku, vařiti, dojiti krávy, připravovati máslo, písti, tkáti a zhotovovati obleky.

Úval jezera Cadského (i Čadského) obklíčen jest na severu jižními výběžky saharských hamad, na západě pláněmi sokotskými, na jihu severo-adamauskými, na východě vadajskými. Hladina jezerní (240 m nad mořem) však není nejnižším místem v pánvi Cadské; místem tím jest dolina severovýchodně od jezera v krajině B o d e l e na úpatí horstva B o r k s k é h o ve výši 160 m nad mořem, tedy o 80 m níže, nežli hladina Cadu. Na rovnoběžce kukské zúžuje se úval ve směru severovýchodním k Bahr el Ghazalu, jehož řečiště, podobné vysychajícímu vadi, bývalo vlastně odtokem jezera Cadského do nižší krajiny Bodele, 500 km vzdálené.

Jezero Cadské jest sladkovodní pleso, které při nízké vodě zabírá asi 25.000 km² (asi $^1/_2$ Čech), dle D e s t e n a v a 20.000 km², po letních deštích dvakráte tolik. Má celkem tvar trojúhelníku a záleží v západní své části z vody otevřené, kdežto v části východní ze spleti vodních průtokův a ostrovů, na nichž žije národ B u d d u m ů. Jsou-li deště tropické přílišné, jest obyvatelům s ostrovů uniknouti na vyšší břehy okolní, je-li přílišné sucho, vysychají vodní průtoky, a ostrovy spojují se s pevninou. Buddumové bývali národem nezávislým a loupeživým, jenž na nepřístupných ostrovech míval skrýše s uloupenou kořistí a v rákosinách uschované loďstvo plochých plavidel, jímž ovládal hladinu vodní. Nyní jsou učiněni neškodnými od té doby, kdy Destenave je přemohl po tvrdošijném boji.

Kromě Bahr el Ghazalu vlévá se do Cadu na západě málo vodný V a u b e (Vob), na jihu M b u l u a na jihovýchodě vždy vodný Š a r i. Dle Nachtigalla Šari přivádí jezeru 6 sedmin vší vody ročně, t. j. 60 km³ vody; 10 km³ vody přivádějí ostatní přítoky, přicházející z horských pásem, která se pnou pod 23° vých. délky severojižně z Dar Furu do Dar Bandy. Jsou to: A u k a d e h b e, B a h r e l A b i a d, B a h r e l A s r a k, B a h r K u t i, B a r e l A r d h e. Ústí Šari jest rozsáhlá delta, do jezera stále přibývající. V měsíci srpnu jezero počíná se plniti, při čemž vody v něm přibývá o 6 až 10 m. V době sucha jezero jest na první pohled širošírým bahniskem, zarostlým rákosím a papyrem, v němž výtečně se daří stádům hrochů, jichž bývá pospolu na sta kusů. Tehdy potulují se po březích i sloni a nosorožci, a z močálů vyhlédají strašlivé hlavy kaimanů. V těch dobách shromažďuje se na jezeře a při březích jeho takové množství ptactva vodního, jako nikde

na světě. Odevšad scházejí se bílí i černí lovci, a bývá na březích jezera živo. Cestovatelé zmiňují se též o výborných rybách jezerních.

O pokroku a vlastní vzdělanosti v státech Bornu a Bagirmi byla již příležitostně učiněna zmínka. Výtvory stavitelské a ozdobnické zdají se cestovatelům býti slohu barokového. Některé motivy nápadně připomínají evropský sloh barokový, plný živosti a smělých pohybů. Přece však v dalším rozvití a v podrobném studii objevují se formy Evropanům cizí, barbarské. Kromě slohové a umělecké vyspělosti národové tu založili původní ústavy státní s úplnou organisovanou správou, se všemi příslušnými obřadnostmi, úřady a hodnostmi, se



Hroch.

spořádaným vojskem a zákony, jež by zaručovaly svobodu a bezpečnost každého černého občana. Zde žijí národové, kteří pečlivě zdělávají půdu a v mnohých praktikách životních vynikají. Tyto lidi považovati za divochy nelze, ačkoliv veškero zřízení státní za podklad má otroctví a obchod s otroky, od nepaměti provozovaný.

### 3. Země při pobřeží hornoguinejském.

Angličané osadili: Britskou Gambii v dolním toku řeky Gambie po 14° záp. délky Gr., Sierru Leonu, pobřeží zlatonosné, Lagos a Nigerii Britskou, která zasahuje hluboko do pevniny až k jezeru Cadskému. V jižní části jmenuje se „Niger-

Coast-Protektorat". Francii náležejí kromě Francouzské Guineje (a Senegalu) pobřeží slonoviny a Dahomé. Německo zabralo malou kolonii Togo. Portugalsko vládne v poříčí Geby a Ria Granda, jižně od řeky Gambie. Pro plavbu jsou důležity portugalské ostrovy Bissagosské.

Na pobřeží hornoguinejském vznikaly osady a faktorie všech námořních států evropských již v dobách nejstarších. Ale nevyvinulo se tak, jako leckteré osady jiné, na př. při pobřežích asijských. Hlavní příčiny toho spočívají v přemnohých překážkách, zvláště v nezdravém podnebí, lenosti a nepoctivosti domorodcův, v neprostupnosti hor, lesův a v nedůvěře k cizincům. K odporu proti Evropanům přispívá hlavně islam, který všude se zakořenil a lidi zfanatisoval.

### a) Gambie.

Britská Gambie zaujímá území při ústí řeky Gambie a některé krajiny při dolním toku jejím, jako ostrov St. Mary, na pravém břehu Albredu a ostrov Mac Carthy s přilehlými částmi pobřeží říčního. Obsahuje 7000 km² s 100.000 obyv., kteří teprve r. 1888 na samostatnou kolonii byli povýšeni. Hl. město jest Bathurst (St. Mary of Bathurst) na ostrově St. Mary s 6000 obyv. Vyvážejí se odtud zemní ořechy, vosk, rýže, kaučuk a kůže.

### b) Sierra Leone.

Tato osada na jihu od Francouzské Guineje, vyznačuje se průměrně úrodnou půdou, ale nanejvýše nebezpečným podnebím. Podrobení černoši jsou prý pohodlní, lehkomyslní. Bývalé velké domy obchodní nyní tu zanikají. Dle zpráv nejnovějších cestovatelů sociální poměry se zlepšují. Hlavní město Freetown s 30.000 obyv. je sídlem rakousko-uherského konsula. V Sierře Leoně zdvíhají se okrajní pásma západosudanská do značných výšek, nejvýše při pramenech Tembi (Djoliby) 1850 m, a pokračují po severních hranicích Liberie, rozptylujíce a snižujíce se po francouzském Kongu (Nigerii) až po Ašantsko. Tu a onde seskupují se žulové massivy v strmé, táhlé hřebeny lesnaté (Monts Nimba 2000 m), dotud zplna neprozkoumané, jež dávají vznik přečetným bystřinám, vzrůstajícím v řeky Sassandru, Bandamu a Comoe. Tím stará domněnka o vysokém pohoří Kongu, na starých mapách jako jednotné pásmo naznačeném, naprosto jest zahlazena. Území dělí se v patero částí: Koinadugu, Karinu, Pangumu, Roniettu a Bandajumu. Ke kolonii náležejí ostrovy Losské (sev. před franc. územím), Jellabo, Cortimo a j. kromě souostroví Sherborského. Vyváží se olej palmový, ořechy kolové a zemní, kaučuk, kopal, sezam a j. Území jest v rukou anglických od r. 1891. R. 1896 bylo v něm 85 škol obecných, 6 škol vyšších a Fourah bay College, trvající ve spojení s universitou v Durhamu.

### c) Liberia.

V sousedství Sierry Leony na jihovýchod rozkládá se velice zajímavá černošská republika Liberia (95.400 km$^2$), zřízená úplně dle velikého vzoru, dle Spojených Států amerických. Ale poměry v ní tak se utvářily, že civilisace, ústavní zřízení a veškeren pokrok soustředily se na úzký pruh země pobřežní, zatím co krajiny a obyvatelé několik km od pobřeží řídí se poměry právními po otcích zděděnými a zásadami zcela opačnými. Tak na př. v městě Harperu jsou tři chrámy křesťanské a sto kněží, ale ve venkovských osadách černochů kruských veřejně vystavují se a uctívají bůžkové, a převládá fetišismus. Republika Liberia má původ svůj v lidumilných snahách Severoameričanů, kteří r. 1816 po založení společnosti osadní značný díl osvobozených černochů zavezli na ostrovy Sherboro a Campelar. Když pak osady ty pro nezdravé podnebí se neosvědčily, zabrán byl kus pobřeží pepřonosného, a založena tu osada „Země svobodná“, jejíž hlavní město pojmenováno bylo Monrovia ke cti tehdejšího presidenta Spojených Států, Monroe (1821). R. 1847 Liberia prohlásila se republikou a všeobecně byla od mocností evropských za republiku uznána. Nejdůležitější sociálně-politické základní věty liberijského státního života jsou: Jen barevní lidé mohou tu býti občany. Jenom občané černí mohou si opatřiti pozemky. Volby do zastupitelstva zemského a obecního vykonávají jediné majetníci pozemků. Volby dějí se hlasováním kuličkovým. Otroctví nesmí se v žádné formě provozovati. Všichni lidé jsou si rovni a od narození svobodni. Je to tedy unicum mezi státy černošskými; ale některé ze zákonů značně již se obcházejí a oslabují. Zejména zákon o tom, že pouze černoši mohou se státi občany. Bělochů tolik již jest usedlých v Liberii, že zdá se, jakoby zákona nebylo. Zákonodárný sbor státu záleží ze senátu a ze sboru zástupců lidových. Senátoři volí se na čtyři roky, president na dva roky bez omezení volby opětné.

Republika sousedí s Francouzskou Guineou. Také na východě sousedy jsou kmenové černošští, poslušní Francouzů. Moře oblévá ji skoro od ústí řeky Moy po mys Palmas. Pobřeží je ploché a písečné mimo skalnaté předhory, na jejichž horních plošinách zdvíhají se nejdůležitější města svobodného státu. Dovnitř území klikatí se úrodná údolí, přerušovaná nevelkými bažinami mezi zalesněnými vrchy. Bujný vzrůst a úroda plodin je pohádkově krásná a vyznačuje se rozmanitostí. Rýže, kukuřice, pšenice, ječmen a oves dávají hojný výtěžek. Vzácné stromy růžové, mahogonové, bílé ořešáky, topole a jiné stromy s vonnými a barevnými dřevy poskytují dříví vývozného. Vedle toho všude viděti jest rozlehlé pastviny, na nichž dobytku se příliš nedaří. Albert Hübner, jemuž podařilo se proniknouti až do kraje bojovných Golahů vypravuje, že v houštinách nalezl stopy sloní, a kudy kráčel, že doprovázely jej zástupy rozmanitých opic, prohánějících se v korunách stromových. Z Liberie dle Hahna vyváží se hlavně olej palmový, palmové ořechy, káva (Coffea liberica), barevné dřevo,

cukr a zázvor, indigo, sloň a kůže. Vývoz páčí se (1904) v ceně 1,600.000 K, dovoz v ceně 1,200.000 K.

Svoboda v Liberii, o níž mezi černochy tolik se vypravovalo, působí dle Hübnera kouzlem svým do nitra země pouze několik mil od pobřeží. Obyvatelé totiž náhorních planin nitrozemských, k nimž jest nedobrý přístup hustými lesy a neschůdnými vysočinami, zachovali svoji samostatnost a vyhýbají se závislosti na samotné Liberii. Golahové vůbec pokládají se za pány země a neposlouchají nikoho. Pěstují rýži, tabák, bavlnu, pro níž Francouzi ze Sudanu přicházejí do hlavního města jejich Boporuhu. Všeho obyvatelstva uvádí se na 800.000 až 1,500.000. Civilisovaných je 18.000 (Hübn. stat. tabulky.) Domorodci náležejí rozmanitým kmenům. Zovou se: Vey, Bassy, Kruy, Greby a Mandingy a j. Jsou udatní a celkem intelligentní, zejmena Mandingové, kteří mají školy, knihy a mešity. Učení Mohamedovo učinilo z nich přemrštěné nadšence, podobné všem africkým vyznavačům islamu. Křesťané jsou hlavně evangelíky. Hlavní město Monrovia má malebnou polohu, ale vyhlíží zanedbané a sešlé. Podnebí zdejší působí, že město se nerozšiřuje, a termiti rozžírají dřevěné stavby jeho. Několik chrámů, škol a věznic, starosta a jeden časopis jsou příznaky kultury. Většina obyvatelstva (5000) jsou potomci černochů svobodných z Ameriky přistěhovalých. Stěžují prý si do toho, že není v nové vlasti jejich potřebných ústavů vzdělávacích jako v Americe. V Monroviji jest universita od r. 1862 a gymnasium. V státě Mesuradu, v němž Monrovia leží, mají 40 škol obecných a tolikéž učitelů, tedy jednoho průměrně na 1000 žáků. Missionáři vykonali tu veliké dílo vznešeného poslání svého, věnujíce se hlavně kolonisaci a směrům kulturním.

Mezi lidem liberijským zvláštní pozornosti se těší Kruové, pilní, pracovití, velicí, silní a vlasti své milovní. Domovinou jejich jsou nezávislé krajiny jižně od Monrovije po mys Palmas. Tu žijí v četných obcích a přicházejí za výdělkem do přístavních měst. Před léty podnikali občasné nájezdy do nitra zemského, přepadali černošské vsi a obyvatelstvo přiváděli na trhy jako otroky. Barva pleti jejich jest čokoládově hnědá v rozmanitých odstínech. Oděv jejich záleží z bavlněné zástěry kolem boků a z nějakého obnošeného klobouku evropského. Krk, ruce i nohy přeplněny mají šňůrami modrých nebo černých perel sklenných, bohatší mívají nad kotníky kruhy mosazné nebo kostěné ze sloni. Obličej, ruce a prsa tetují. Pracují v místech přístavních všude tam, kde ostatní černoši z pohodlí vyhýbají se dobře placenému naloďování zboží. Pracují do úpadu a shromažďují jmění. Hrdi jsou, mohou-li se vykázati několika ženami a měděnými kotly. Kruové jsou pro pobřeží západoafrické asi tím, čím jsou kuliové pro přístavní města východoasijská. Zvláště hodí se za výtečné námořníky. Zajímavo jest, že když jmění nabyli, vracejí se do svých rodišť, brzy kulturu odkládají a dále žijí v barbarství. Otrokáři prý Kruů nikdy nevyváželi, poněvadž zpravidla po cestě umírali touhou po domově. Necivilisovaní černoši uvnitř země uctívají své fetiše (kameny, ještěrky, víchy slámy a j.) a mnozí prý, jako Bur-

burové, dosud považují lidské maso za pochoutku. Lidské oběti bývaly časté, a obětující povinen byl obětovati též sebe, aby obět byla účinnější.

Území má jméno „pobřeží pepřonosné“ od zrn pepře malaguettského, jehož botanické jméno jest Amomum granum paradisii. Důležitost mají přístavy: Robertsport, Edina, Grand Bassa a Harper při mysu Palmasu.

### d) Pobřeží slonoviny.

Nesčetné laguny, naplněné mořskou, slanou vodou, provázejí břehy tohoto území, proniklého velkými i malými řekami, které



Sajky skákavé na útěku.

na mnohých místech z vnitřní vysočiny vytékajíce v četných slapech a peřejích okrajní hřebeny horské pronikají a v moři mizejí. Břehy jsou majetkem francouzským a záležejí ze tří pětin ze savan, z dvou pětin z ohromných lesů, v nichž domovem bývával slon, jehož kly staly se oblíbeným předmětem vývozním a zároveň příčinou zanikání plemene sloního. Vláda francouzská s velikou péčí osadu tuto vším opatřuje, poněvadž výnosnost její stoupá a význam její jest na postupu. Hlavní osada sluje Bingerville. Dříve bývalo hl. městem Grand Bassam, ale nezdravou polohou svou vždy více odpuzovalo osadníky, kteří poznavše polohu Bingervillu za výhodnější, příbytky tu zakládali. Fran-

couzové pokusili se osadu tuto s Kongem, hl. městem domorodého státu, spojiti železnicí, a úmysl ten pomalu se uskutečňuje. Železnice již teď, pokud je hotova, přiváží z nitra země rudy železné a měděné, mnoho druhů cenného dřeva, zvláště ebenového, gumy a kopalu. Z palem nejdůležitější jest palma olejová. Rýže, kukuřice, všeliké obiliny (v polohách vyšších), bavlna, třtina cukrová a káva daří se v hojnosti. Mezi přírodninami vyváženými čestné místo zaujímají byliny lékařské. Z živočichů zastoupeny jsou hlavně rody opic, mezi nimiž zvlášť vyniká rod gorillí, chameleoni, velké ještěrky a různí mravenci. Jeden druh mravenců hubí hmyz, v domech žijící. Slon, nosorožec, pardal a krokodil objevuje se již zřídka kde.

### e) Pobřeží zlatonosné.

Východně odtud šíří se v délce asi 500 km pobřeží zlatonosné, nyní v úplném majetku britském, neboť r. 1872 Hollanďané prodali jim poslední osady, které na pobřeží tom měli. Byly to: Elmina s pevností, kde bydlel holl. guvernér, Axim, Boutry, Chama, Apam, Vinnebah a Akkra. Faktorie tyto skvěle prospívaly mezi osadami anglickými, z nichž největší jest Cap Coast Castle. Pobřeží záleží z pruhu země as 20 km širokého, rovného a na severu, směrem od pevniny, horami a pralesy omezeného. Tu za horami a pralesy bydlí kmenové černošští, jimž jedním jmenem říká se Ašanti. Území jejich šíří se na sever po rovnoběžku 8., dotýkajíc se na východě řeky Volty, vzniklé z Volty Bílé a Černé.

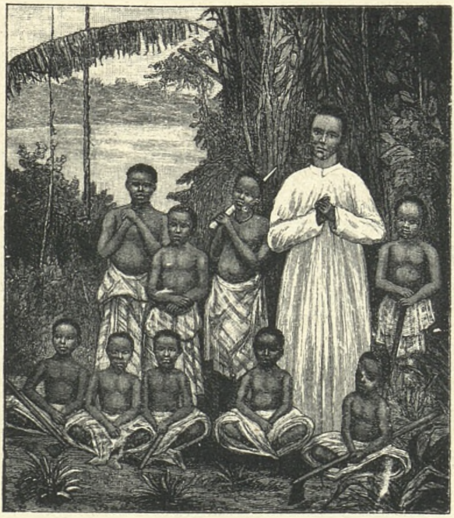
Ašanti tito uvedeni byli na začátku druhé polovice XIX. stol. pod anglický protektorát, a když r. 1872 Angličanům způsobili válku, dvě léta trvající, byli uvedeni v přímou jich poslušnost. Od té doby na všech stranách stavěly se silnice a mosty z příčin strategických, poněvadž Ašanti ukázali se neobyčejně statečnými bojovniky a nepřáteli postupu evropského. Tehdy (1874) zastaveno bylo otrokářství, a změnily se veškery poměry společenské na pobřeží zlatonosném. Leč r. 1900 domorodci vzbouřili se znovu, a vývoj kolonie na dlouhá desetiletí se zarazil. Rychlopalná děla a pušky zničily černé pluky, a na šíje svobodu milujících kmenů uvalena poroba ještě větší. Staré město ašantské Kumassi spojeno bylo ihned železnicí s přímořskou Akkrou (20.000 obyv.). Správa kolonie hledí si hlavně výtěžků přírodních a podporuje všechna odvětví hospodářské a průmyslové výroby, činnost kutací, těžbu olejů, silic, gum a pryskyřic. Z náplavů písečných ryžuje se zlato, ale mnohem méně, nežli dříve, z lesů těží se kaučuk, jehož nehospodárným ničením stromů stále ubývá. Zvláště olej palmový způsobuje v posledním desetiletí obrovský příliv nákladních lodí do přístavů pobřeží zlatonosného, ořechy zemní, jamy a kukuřice. Vláda anglická pokusila se také o to, aby pastviny kolonie ožily stády krav a koní, ale pokusy selhaly. Hovězí dobytek pošel otravou jedovaté mouchy tse-tse (Glossina morsitans) a koně zahořeli na hlavy. Jeť podnebí i člověku nesnesitelné, otravné a usmrcující.

Ale odvážní cestovatelé, obchodníci a missionáři přes veškeru zhoubu naučili se vzdorovati zimnicím, chvístačce (úplavici), nemocem jaterním a tasemnici guinejské. Mnozí missionáři bílí, na pobřeží narození, žení se s běloškami, také tu narozenými, a zvolna se aklimatisují.

K území ašantskému Angličané připojili území severně od Ašantů po rovnoběžku 11., jež nazvali Severním territoriem pobřeží zlatonosného a na něž přenesli svůj protektorát. Obyvatelé pobřežní jsou černoši různého vzezření a původu. Cestovatelé vypravují, že mluva jejich se různí na každý den cesty dovnitř země. Obyvatelé končin severních nerozumějí lidem končin jižních. Missionáři tudiž, aby se s nimi smluvili a aby naučili je čísti, vymyslili zvláštní písmo, jímž vytištěna jest již řada pedagogických spisů. Jsou tu křesťanské obce a velmi vyvinuté školství. Kulturní práce daří se velmi pomalu pro hrozné obžerství, jemuž se Ašanti oddávají, zvyklí jsouce píti pálenku, již otrokáři před zastavením otroctví sem dováželi a za otroky nabízeli. Ku pálence nabízeli ještě střelné zbraně a tabák, za kteréž věci Ašanti byli s to dáti i svobodu vlastní. Nesvědomití Evropané zničili pálenkou sílu mnohých kmenů. Na soudech rozsudky vynášívaly se při pálence; vinník býval odsouzen k zaplacení peněžitého obnosu a zároveň k zaplacení láhve pálenky. Mezi dary svatebními kořalka jest dosud nejvýznačnějším dárkem.

Ašanti náležejí jako Fanti, jejich pokrevní nepřátelé, k jedné rodině kmenů černošských. Leč nejsou původu čistě černošského; světlá barva pleti a útvar obličeje svědčí o pomíšení jich s některým kmenem východoafrickým. Dle zpráv cestovatelův Ašanti vyznačují se zvláštní chrabrostí, láskou k svobodě a nenávistí k bělochům, dovedností ve výrobě látek bavlněných a hedvábných, v hrnčířství a zlatnictví. Rovněž obchod v rukou jejich zkvétá a provozuje se pravidelně a čestně. Nastupuje-li prý náčelník kmene na trůn královský, jest mu složiti slib v ruce nejvznešenějších šlechticů, že zachovávati bude zákony, aby nebyl trůnu zbaven. Jednotlivce tyrannisovati jest mu dovoleno. Soudí sám, maje k ruce několik přísedících, znalých práv. Ašanti jsou dosud pohané, ač islam v hlavním městě jejich také již rozbil stánek svůj. Král může míti 3333 žen; dle jiných počet žen jest neomezen. Mezi ženami těmi první místo zaujímá matka královnina, která jediná choditi může nezahalena a může zasahovati v záležitosti státní. Většina žen královských jsou otrokyně, kterým pracovati jest v královských zahradách. Vlastní ženy bydlí v salonech, nádherným nábytkem prý opatřených, hlídány jsouce velmi přísně eunuchy. Kouření tabáku a pití palmového vína jest jejich libůstkou. Kdo začal by jakékoli vyjednávání s královskou ženou, propadá smrti. Katané mučí nešťastníka celý den, bodajíce ho a bičujíce. Večer pak přivádějí ho před dům králův a na kusy rozsekávají. Podobnou smrtí trestá se každá sprostá vražda. Jen ženy královské přísně se hlídají, ostatní mohou choditi, kam chtějí, a nerušeně pracovati. Umře-li král, usmrcuje se část jeho dvořanů, aby mu po smrti byli průvodčími na cestě do „země stínů“. Tito dvořané slují „okras“, „duše“ a nosí na rameni

zvláštní zlaté znamínko. Dokud země byla nezávislá, smrt panovníkova provázena bývala popravou několika set takových „duší“. Synové královského rodu rozběhli se po městě a stříleli jako oběti královské, koho chtěli, nešetříce ani mužů nejvznešenějších. Král Quaco Duah, zemřelý r. 1884, odstranil sice za živobytí svého oběti lidské, ale při jeho pohřbu bylo přece neméně než 300 lidí prostě zabito. Po smrti králově nepanuje syn jeho, nýbrž syn nejstaršího bratra nebo nejstarší sestry. Ašanti věří v život posmrtný. Sídlo zemřelých je pod zemí. Tu život pokračuje a je věčný. Král stává se opět králem, otrok otrokem. Je tedy smrt člověka jakýmsi přechodem v život nový, lepší, jakousi výměnou za život příjemnější a šťastnější. Proto všichni umírají rádi a s lhostejností neuvěřitelnou. Není tudíž divu, že Angličané dobrovolné a ustavičné ubíjení národa zastavili, od kteréž doby obyvatelstva v zemi opětně přibývá. Ašanti uctívají nejvyšší bytost, která stvořila svět, která jest vševědoucí a všemohoucí a po smrti k sobě lidi přijímá. Dle víry jejich vzduch, země, vody, lesy a hory plny jsou zlých a dobrých duchů, jimž nutno jest přinášeti oběti. Kněží fetišští vykládají lidu vůli fetišův, jsou proroky, kouzelníky, právníky a kouzelnými lékaři.



Nitroafrický missionář.

Král nechodí bos, nýbrž v sandálech, ozdobených drahokamy a zlatem. Ubírá-li se někam, nosiči jej nesou ve zvláštních nosítkách, za nimiž následuje dvůr ve všem lesku a nádheře. Ve válce král a jeho náčelníci nosí turecké kalhoty rozmanitě barevné, vojáci pouze krátkou sukni. V Kumassi nashromáždilo se mnoho pokladů zlatých. O slavnostech pohlaváři kmenův sousedních objevují se ozdobeni zlatými prsteny a náramky takové váhy, že ruce své opírají o ramena otroků, aby je nebolely. Ve vojště slouží celý národ. Je-li dán rozkaz k výpravě válečné, všichni schopní muži nastupují do setnin. V bitvě vůdcové stavějí se do zadních řad a ubíjejí ty, kteří s bojiště utíkají. Přešlo-li vítězství na stranu nepřátelskou, sami se usmrcují.

Bohatí Ašanti nosí oděv hedvábný. Mají jakýsi druh plavek a přes sebe kabát bez rukávů; ženy nosí zástěry, sahající po kotníky, a různě ozdobené kabátce. Prostí Ašanti bydlí v chatrčích, podobných buňkám díla včelího z hlíny nebo kamene, bohatí mají rozsáhlá stavení, pečlivě obílená.

Při hořejším toku Černé a Bílé Volty rozkládalo se do r. 1899 území neutrální (velikosti království Českého), na něž nároky činili Britové a Němci zároveň. Britové z té příčiny, že rozšířili protektorát svůj na Ašantsko, Němci proto, že rozšířiti chtěli osadu svou Togo. I sjednána smlouva samojská, dle níž připadla větší část území neutrálního s městem Salagou Angličanům. Salaga bývala hlavním městem říše Dagombské, druhdy poplatné králi ašantskému. Říše rozpadla se r. 1894 brzy po domácích rozbrojích, při čemž část obyvatelstva unikla do území německého a posílila město Kete-Krači na Voltě. Angličané zase podporují vzrůst města Salagy na území svém.

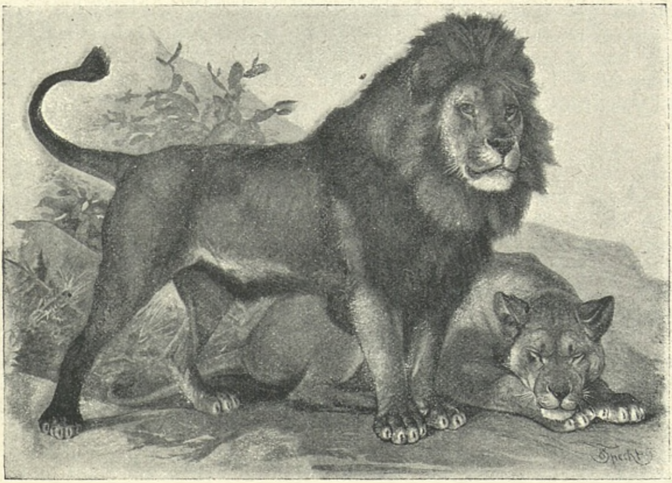
## f) Togo.

Východně od kolonie anglické šíří se v pozadí pobřeží otročího od r. 1884 německá osada Togo o 87.200 km², jejíž vývoj na sever a na východ nyní úplně jest zastaven. K Nigeru území německé šířiti se nemůže, poněvadž jsou tu pány Francouzi, a prospěch ze splavné Volty veškeren přenesl se na Angličany, kteří úsilně říční obchod německý zatlačují.

Přístup od moře do osady jest velice nesnadný. Po celý rok trvá tu mocný příboj, jehož těžké a dlouhé vlny nedovolují lodem bezpečně přistati. Velké koráby zastavují tedy na vzdálené rejdě a v době mořských bouří raději dávají se na moře širé, než aby byly v nebezpečí, že vzbouřené vlny je od kotev utrhnou a někam na písčiny zanesou. Spojení lodí s břehem vykonávají dlouhé a úzké čluny černochů kruských, jejichž silné a vycvičené paže dovedou s plavidly návalem vln proniknouti. Proto však přece doprava a tím obchod náramně trpí, a výlohy se zvětšují. Dostihneme-li konečně pobřeží, vidíme všude písečné roviny, pokryté v pozadí vysokými houštinami, z nichž vyčnívají štíhlé palmy kokosové. Pobřeží jest široké dva i více km a proniknuto řadou lagun, do nichž vlévají se mnohé malé řeky pobřežní, protékající jižní částí kolonie, dovnitř stupňovitě se zdvihající. Největší z nich jsou Sio, Haho a Mono (na 100 km od ústí splavná), která vzniká na území francouzském, slouží středním tokem osadníkům togským a v dolním toku svém tvoří hranice mezi Togem a Dahomé.

Palma kokosová jest charakteristickým stromem pruhu pobřežního. Břehy lagun porostlé jsou travou, rákosím, papyrem, různými křovinami, palmami vějířovými, někdy mangrovemi, provázejícími toky vod a stojaté plošiny vodní, zdobené velkými listy leknínův a skvostnými květy jejich. Za pásem lagunovým šíří se kraj savan travnatých a stromových daleko do nitrozemí. Tráva stepní jest

různě vysoká, někdy výšky člověka, někdy výšky slona. Není rovnoměrně v půdě zakořeněna, nýbrž roste v chomáčích, půl nebo čtvrt kroku od sebe vzdálených, v nichž udržuje se síla životní i po požárech letních. Sotva že padne na zemi první vlažička, již se v chomáčích objevuje zeleň s překvapující rychlostí, a brzy zelená se celá step, na níž začíná zajímavý a krásný obraz života tropického. V celých plochách svítí jasné květy barevných lilií, žlutých, vysokých orchideí, lissochilův a jiných květů. Mezi hustou travou objevují se jednotlivé zkřivené a kostrbaté babky stromové, přes něž každého roku převaluje se zhouba požárů.



Lev, král savan, se lvicí.

Hory nitrozemní pokryty jsou jen částečně jednotnými lesy, vedle nichž šíří se stepi též přes nejvyšší hřbety a vrcholy vysočinné. V těchto lesích vyskytují se liany, landolfie, jež poskytují vzácného kaučuku.

Dravý lev v stádech domorodců dosud tu působívá postrach a spousty. Sloní družiny rovněž objevují se občas na polích rýžových a kukuřičných, kde strašlivě řádívají. I hroši navštěvují sady banánové, bavlníkové a maniokové. Laguny poskytují množství ryb pro výživu i pro zábavu Evropanův.

Nejživější část pobřeží jest při jezeře Togu, rozsáhlé laguně, v jejíchž zátokách a ramenech založeno bylo četně osad evropských. Na pobřeží vyznačují se města Aneho (Malé Popo), Město Togské, Gridji, Porto Seguro, Velké Popo (francouzské).

a jiná místa, jichž obchod zvolna se zvětšuje. O trzích výročních nesčetné lodice křižují po hladině lagun, přivážejíce prodavače a kupce z blízka i dáli. Obchod s nitrozemím jest nedokonalý, obtížný a zdlouhavý, poněvadž není tu dosud pořádných silnic ani železnic. Doprava na hlavách černošských vyžaduje mnoho času a neobyčejného nákladu. Sídlo vlády jest v Lome, odkudž železnice vede do Agome Palime, na jižním sklonu nitrozemské vysočiny Agomské, známého tržiště všech plodin a výrobků togských. Železnice má délky asi 100 km. 18. května 1905 odevzdána byla veřejnosti pobřežní trať zdéli 45 km z Lome do Aneha.

Osada Togo zdvíhá se zvolna od západu k východu. Půda nížinná záleží z červenavého písku a mohutných usazenin, které vznikly v dobách neznámých a dlouhým zvětráváním horských pásem, prostupujících území od dolního toku Volty ve směru severovýchodním po 10. rovnoběžku severní. Pásma záležejí hlavně z různých křemenců a prahorních břidlic. Na severozápadním úbočí těch pásem řeka Oti sbírá vodné prameny, jež odvádí pohraničné Voltě.



Obilní nádoby v chýši černošské.

Domorodci jsou praví černoši sudanští; jenom na severních planinách pozorovati lze cizí prvky, zvláště Fulby a Haussy. Postavy jsou prostředně vysoké, v pasu řemenem spiaté a v látku volně splývající oděné. Na hlavě mívají plstěné šedé klobouky, na nohou sandály, stříbrnými ozdůbkami vyšňořené. Ve vsech domy zhotoveny jsou z hlíny a travou pokryty, v městech ze dřeva a z kamene. Vláda spočívá v rukou králových a nejstarších v obci, kteří rozsuzují nad životem a smrtí. Evropané stýkají se ponejvíce v Evhy nebo Evy, kteří přebývají při pobřeží a chovají se přívětivě a mírumilovně. Školy a missie posuzují s porozuměním, chápou se učení a pokračovali by v kultuře ze všech černochů nejrychleji, kdyby pohanství jejich nebylo se tak hluboko zakořenilo do celé bytosti jejich. Evropanův usadilo se mezi nimi ještě málo. Nepříznivé podnebí zapuzuje každého. Tropické nemoci nešetří ani domorodců samých. Obchodníci evropští usazují se hlavně na pobřeží, které otevřeno jest mořským větrům a tudíž nejzdravější. Němci zřídili tu nemocnice pro Evropany a pro domorodce, věnujíce jim svědomitou péči.

Z poměrů těchto vyplývá, že Togo nikdy nebude evropskou kolonií ve velkém slohu. Obchod zůstane vždy hlavním zaměstnáním lidu, jejž vláda proto snaží se vychovati k pravé činnosti, která by záležela v pěstění bavlny, kaučuku a kávy, plodin v Evropě potřebných a dobře placených. Nynější obchod omezuje se skoro výhradně na vývoz palmového oleje a palmových zrn. Také chov dobytka se rozšiřuje.

Nejdůležitější obchodní město jest Lome (4000 obyv.), v němž bydlí většina evropských obchodníků. R. 1900 vláda vystavěla tu dřevěný most přístavní, sahající 160 m daleko do moře, ale neodolal vlnám mořským a sřítil se. Nyní staví se nový, železný. — Vzhled města jest velmi příjemný; domy stavěny jsou účelně a stojí ve stínu palem kokosových, jimiž ulice jsou osázeny. Pobřežní tržiště (450 m nad m.) Malé Popo čítá 5000 obyvatelů. Uvnitř vyniká Kete-Krači na Voltě, Misahöhe a Sansane-Mangu, jehož trhy denně navštěvuje 4000 až 5000 lidí.

### g) Dahomé.

Východně od Toga na pobřeží otročím rozkládá se francouzská kolonie Dahomé na místě bývalého, bohatého a velikého království, jehož despotismus, neuvěřitelné ukrutnosti, bezohledné zabíjení lidí (jako v Ašantsku) a ženští bojovníci vzbuzovaly v Evropě podiv a hrůzu. To vše jest nyní pohádkou. Francouzové r. 1894 zabrali stát barbarský, ukrutnosti odstranili a zřídili dva státy vasalské, Alladu na jihu a Abome na severu. Stará residence královská, Abome, spojena byla železnicí s břehem mořským, missionáři vystavěli v ní své stánky, a život evropský rozvíjí se v městech přístavních. Pamětníci bývalých dob nemohou pochopiti změny, které se tu v třinácti letech udály. Vláda sídlí v městě Porto Novo, kde žije 50.000 obyvatelů. Přístavy Velké Popo a Cotonu slibně se vyvíjejí. Ještě před čtvrtstoletím veškeren národ i s nejvyššími hodnostáři byli otroky svého panovníka, jemuž k ruce bylo několik ministrů. Jeden byl v popředí obchodních záležitostí a při tom náčelníkem vojska, druhý obstarával soudnictví a právo, třetí spravoval královský dvůr a dohlížel na královy ženy, čtvrtý hlídal jako nejvyšší komorník vchody palácové. Celý stát byl zorganisován vojensky.

Kromě vojska mužského bylo 6000 hlav gardy ženské, rozdělené v pět sborů. Dle Hugona Zöllera amazonky dahomejské statečností, odvahou a ukrutností předčily nad bojovníky mužské.

Dahomejci jsou lidé statní, pěkných forem tělesných a vynikajících vlastností duševních. Muži kupují si tolik žen, kolik jich uživiti mohou. Otec rodiny vládne nad ženami a dětmi neomezeně a může po vůli své kteréhokoliv člena prodati do otroctví. Ženy pracují na polích a při stavech, muži hoví si v stanech, kouří a pijí. Hliněné chaty zpravidla ohrazují zedmi.

Na velikém jednom náměstí města Abome ukazuje se místo, kde stávalo veliké stavení s kulatou střechou na dřevěných sloupech.

To byl chrám obětí lidských, které se tu konávaly. Již r. 1885 Portugaly sjednávaly s Dahomejci úmluvu, v níž zajišťována černochům ochrana portugalská pro neočekávané události válečné, ale vyjednávání rozbilo se o nepovolnost v odstranění lidských obětí. Ještě r. 1889 král Gelelé dal podřezati na počest zemřelého krále Ghesa přes půldruhého tisíce lidí. Na blízku chrámu obětního stojí také královský palác, bludiště chat a zahrad, obklíčené zdí 2 až 3 m vy-



Dle originálu firmy Underwood & Underwood v Londýně.

**Četa vojínů dahomejských.**

sokou, na niž bývaly napichovány hlavy obětovaných zajatců válečných.

### L a g o s.

Hned v sousedství osady dahomejské na pobřeží otročím Angličané osadili území, v němž leží nejlidnatější město afrického západního pobřeží, L a g o s, kde zastavují se pravidelně lodi skoro všech

*) Obrazy na str. 99., 131. a 160. reprodukovány jsou dle originálů firmy Underwood & Underwood v Londýně.

evropských linií paroplavebních na cestě do Kapska a do Indie. Leží na ostrově, odděleném od pevniny lagunou 24 km širokou, za níž na straně nitrozemní počíná ihned neproniknutelný prales. Podnebí jako všude na pobřeží guinejském nesvědčí Evropanům ani domorodcům, jichž do roka mnoho umírá.

Původní území Yoruba s Lagosem, s vnitřním městem Abeokutou (se 100.000 obyv.) a Ibadanem (s 80.000 obyv.) zaujímá asi 75.000 km², na nichž žijí černoši kmene Eba. Náleží k územím, v nichž křesťanství v Africe zapustilo kořeny nejhlouběji. Do Ibadanu vede železnice v délce 230 km, která podporuje vývoz oleje palmového a kaučuku. Yoruba a ostatní pobřeží v zálivu Beninském po Kamerun, Jižní Nigerie zvané, s územím Nigerské společnosti, nyní Severní Nigerie pojmenovaným, zaujímá asi 900.000 km² s 24,000.000 lidí a uvádí se v atlantech názvem Britská Nigerie. Na poměry africké jest zemí lidnatou, máť 27 lidí na 1 km². Vladař sídlí v Old Calabaru (15.000 obyvatelů). Proti proudu řeky Nigeru i po proudu plují četné parníky, spojující lidnaté osady při vodě s pobřežím, kde se nakládají obrovské zásoby rozmanitých plodin k dopravě do Evropy.

Obyvatelé při ústí nigerském známi jsou jmenem Jovové, záležejíce ze zbytků různých národů černošských původu neznámého. Skoro každé místo má svého pohlavára. Jsou divocí, suroví a libují si v jizvení obličejů, prsou a paží. Chaty stavějí ze čtyř hliněných stěn, nad nimiž vztyčují slaměné střechy. Kolem osad šíří se pole kukuřičná, jamová, třtinová a bavlníková. Oděv domorodci upravují si z látek, vlastní rukou zhotovených. Fetišismus vládne tu všude, a ukrutnosti, páchané s lidskými obětmi, úřadům anglickým nepodařilo se dosud úplně zastaviti. Požívání lidského masa bývalo tu všeobecné. V Brassu a Bonnu snědli obyčejně všechny zajatce.

* * *

Po stránce geologické Sudan jest dosud málo prozkoumán. Pokud studium geologické se dělo, shledáno, že podklad záleží z žuly, která na mnohých místech na povrch vystupuje, jako na př. v Dar Furu, v Sokotu, v úhlu řeky Nigeru, na území Gandů a Mušů, jakož i po celém téměř pobřeží horní Guineje a v poříčí benujském. Kromě žuly objevuje se rula, prahorní břidly a staré vyvřeniny, jako porfyr a diorit. Ve Východním Sudanu na prahorní spodině leží diluvialní rovina, kterou tu a onde pronikají celá pásma žulová. Někde ji prorážejí hory původu sopečného, jako jest Džebel Marrah v Dar Furu. V pánvi Čadské převládá černá země rašelinná jako útvar nejmladší. Mezi jezerem a Nigerem vedle žuly, která se zde stala pověstnou v strmých a holých pásmech, objevuje se i svor a pískovec, jenž leckde vytvořil o samotě stojící homole nebo krychle, po případě celé pískovcové útvary, podobné skalám Aberspašským a Teplickým v Čechách. V hornoguinejských pásmech prahorních vysky-

tuje se i zelenokam a porfyr. V Senegambii zasluhuje zmínky vrstva mladých usazenin, v nichž vyskytuje se zlato. Pokud výzkumy dokazují, v Sudanu scházejí útvar jurský a křídový.

## G. Ostrovy v oceáně Atlantském (západoafrické).

### 1. Azory. (Ostrovy jestřabí.)

Na rovnoběžce skoro 40., daleko v oceáně Atlantském pod 28. poledníkem, leží sopečné, naprosto hornaté ostrovy, zvané Azory. Náležejí Portugalcům, kteří je počítají spíše k Evropě nežli k Africe. Podnebí jejich podobá se podnebí jihoevropskému, způsobujíc vývoj plodin, s kterými setkáváme se rovněž v zemích středomořských. Jest rovnoměrné, mírné a zdravé. Blízkost moře působí vzduch vlhký, ale to nikterak neškodí rostlinstvu ani tvorstvu. Přes $^1/_4$ mill. lidí žije na ostrovech, zabývajíc se orbou, rybolovem, vinařstvím a sadařstvím. Lid původu španělského a portugalského dalek jest kulturní vyspělosti evropské a žije dosti primitivně. Víno, sladké brambory, ananasy a jiné ovoce vyváží se hlavně do Ameriky. Lidé jsou tu všeobecně chudi, a každého roku stěhuje se jich mnoho do Brasilie za výdělkem. Vinná réva a sady kaštanové vzaly za své.

V souostroví z 9 větších ostrovů nejdůležitější jsou Sao Miguel, Terceira, Pico a Fayal. Hlavní město Angra leží na Terceiře, ale největší město přístavní a nejbohatší jest Ponta Delgada na Sao Migueli, v němž bydlí na 20.000 obyvatelů. Velikost celého souostroví páčí se na 2388 km², na nichž se napočetlo r. 1900 256.291 obyv. V přístavech žije asi 300 černochů.

### 2. Souostroví Madeirské.

Souostroví Madeirské (Madérské) rozkládá se jihozápadně od Azorů v zeměpisné šířce středního Marokka, asi na 17° zem. délky západní dle Gr. Záleží z jediného velkého ostrova Madeiry (Pico Ruivo 1846 m), z malého ostrůvku Porta Santa a tří skalisk (disertos) neobydlených, beze vší vegetace. Kdo pluje z Evropy na Madeiru, překvapen bývá dojmem, jímž působí zvláštnost ostrovní, že rostlinstvo jihoevropské snoubí se tu s rostlinstvem tropickým. Vedle růží, myrt, vavřínů a cypřišů rostou magnolie, banany, kávovníky, třtina cukrová a palmy. Madeira vyhlášena bývala výborným vínem madeirským, jehož léčivá moc přivodila mu pověst světovou. Ale přišel hrozný škůdce, révokaz, jenž zničil krásné a rozlehlé vinice požehnaného ostrova a značně jej ochudil. Poněvadž vládne na ostrově mírné podnebí, obyvatelé na místě zaniklého vinařství chopili se pěstění třtiny cukrové. Ale poněvadž není nad Madeirou dosti vlhka vzduchového, a třtině tak se nedaří jako v zemích vlhčích a teplej-

ších, pozornost domorodců obrací se opět k vinařství, v němž zavedením nové révy lze již sledovati patrný pokrok.

Hlavní město ostrovní jest Funchal (Funčal) s 21.000 obyv. Vyhlíží jako město evropské, zejména jako Lissabon. Domy, ulice a život v nich připomíná Evropu kromě zvláštních povozů, vlastně saní, které voli i v létě po hladkém dláždění za sebou pomalu vlekou. Obyvatelé vzezřením svým připomínají až na malé rozdíly Portugalce. Poloha Funchalu jest nad míru pěkná. Břeh zvedá se stupňovitě nad řadami čarovných letohrádků, bělících se v temné zeleni hlubokých hájů. Nad nimi zdvíhají se dvě věže chrámu Rossa Senhora do monte a ještě výše k jihu postupující skupiny horské, pokryté lesy sosnovými a rozsáhlými lučinami. Kam oko pohledne, potěšuje se terasami viničnými a třtinovými, jejichž světlá zeleň nápadně se odráží od tmavé zeleni lesů mandloňových.

Souostroví tvoří portugalskou provincii o 815 $km^2$ a 150.574 obyv., jsouc již od r. 1410 majetkem Portugalcův a r. 1421 osazeno. Na mapách italských objevuje se již r. 1351 jako Isola de legname (ostrov dřevný). Podnebí nevykazuje téměř rozdílů. Průměrná roční teplota obnáší $15^0$ C, lednová $15·9^0$ C, srpnová $22·7^0$ C, pročež Madeira stala se hledaným útočištěm nemocných neduhy plícními. Vína vyváží se na 30.000 hl; před pohromou révokazovou několikrát více. Ročně 800 parníků kotví na rejdě funchalské, která jest jihozápadním větrům otevřena a tudíž nepříznivě položena. V městě bydlí rakousko-uherský konsul kromě konsulů státův jiných.

### 3. Ostrovy Kanarské.

Srdce lidská, hledající blaženost vezdejší, nalezla ji na ostrovech Šťastných neboli Kanárských. Již v dobách nejstarších objeveny jsouce, poskytovaly krásami svými, úrodou a milým, lahodným podnebím utěšeného pobytu. Krásné jméno ostrovům zůstalo až po naše dni, poněvadž velkolepá příroda, okouzlující moře, hory původu sopečného, zvláštní vegetace a ku podivu průhledný vzduch srdce i ducha lidského naplňují čistou rozkoší. Podnebí vyznačuje se tu menším počtem srážek vodních, nežli kolik má jich Madeira, kde každého dne ráno a večer pršívá. Proud oceánský, od Madeiry jdoucí, objímá ostrovy Kanarské a blahodárně působí v úpravu zdravého, hojivého vzduchu a v rozvoj všeho života.

Souostroví Kanarské jest od nejstarších dob španělskou provincií, která záleží ze sedmi ostrovův hlavních a z několika malých skalin neobydlených, které se z moře vynořují mezi $27^1/_2{}^0$—$29^1/_2{}^0$ sev. šířky nedaleko pobřeží afrického. Nejblíže Afriky leží Lanzarote a Fuerteventura, na něž turisté nejméně přicházejí. Lanzarote má vlastní plémě velbloudův a Fuerteventura, na níž sopečná činnost dosud neutuchla, vyznačuje se obyvatelstvem, odlišným od ostrovanův ostatních. Nejzápadněji leží v moři Gran Canaria, Tenerife (vyslov Teneríf) a Palma, tvoříce s předešlými dvěma jakýsi

oblouk k jihu vypuklý. Od tohoto oblouku jihozápadně jsou ostrovy Gomera a Hierro (Ferro). Nejhojnějšími návštěvami cizinců těší se Gran Canaria a Tenerifa; na nich také vystavěny jsou nejlepší hôtely. Ostrovy jsou původu vulkanického a nikdy s blízkou pevninou nesouvisely, nýbrž vystupují z hlubokého moře jako souvislý celek, jako podmořské horstvo, pnoucí se nad povrch vodní v Picu de Teide (čti Téde) do výše 3730 m.

Gran Canaria. Na Gran Canarii jest hlavní město Las Palmas s 20.000 obyv. orientálského vzezření, ale povahy španělské. Přístavem jeho jest Puerto de la Luz. Kathedrála sv. Cristobala s dvěma mohutnými věžemi, z dáli viditelná, vítá cizince již od moře. Bílé domy svítí jasně ve vysokém slunci. Na



**Las Palmas na Gran Kanarii.**

náměstí sv. Anny překvapuje skupina výborně modelovaných kanarských psů, z ulitých bronzu. Městem vede silnice $1^1/_2$ hodiny cesty dlouhá do hor k hôtelu Santa Brigida, ozdobená eukalypty, banany a palmami. Všude vidíme úrodu, všude dosti vlhka. Krásné palmy ojedinělé i ve skupinách, myrty jako stromy vyrostlé, ukazují na podnebí velmi příznivé. Hôtel Santa Brigita náleží k nejpříjemnějším výletním místům vůbec, je unikem mezi hôtely. Kráse přispívá zvláště bohatá flora domácí, kterou botanikové považují za velice zajímavou a neobyčejně pestrou. Obyvatelé na ostrovech jsou přívětiví, dobromyslní a dobrých vlastností. Na blízku vyhaslé sopky Caldery v krajině kopcovité ukrývá se podivná obec Atalaya, v níž lidé obývají v jeskyních. Osadu založili prý v dobách nejstarších původní obyvatelé Guanchové, kteří tu bydlívali. Guanchové byli prý mírumilovnými pastýři a dle všeho příbuzní s Berbery. Živí se hlavně „gofiem“, výrobkem z prosa, podobným italské

polentě. Ženy umějí robiti z výborné hlíny pěkné džbány a hrnce, které naplňují vodou a na hlavách nosívají. V okolí slavného poutního místa Teroru ukazují se různé jeskyně, kapličky, srázy a krápníkové útesy. Klášter a chrám pochází z XII. století. S úctou vyslovují Španělé slova: „Nuestra Virgo del Pino“, poněvadž legendy, jež obestírají posvátné místo, hluboce je dojímají.

Tenerifa. Z ostrova Gran Canarie lze za 6 nebo za 7 hodin parníkem dostihnouti Santa Kruze, hl. města na ostrově Tenerifě. Ostrov má podobu trojúhelníka, v jehož středu do nebes trčí hora Pico de Tenerifa (Teide). Pik vystoupil podzemním působením z elliptické prohlubiny 320 m hluboké, příkrými stěnami obstoupené (ve výši 2100 n. mořem) a 190 km² rozsáhlé, jíž říká se všeobecně Cañadas. Vedle něho do oblak trčí Pico viejo (3106 m), Chajorra (2473 m) a Montaña blanca 2743 m.

Při vstupu do Cañadas překvapeni jsme dojmem, způsobeným velikolepostí působení podzemních sil. Na první pohled zdá se, že sopka činnost svou teprve před nedávnem zastavila, a mimovolně pozorovatel zvedá zraky k temeni hory, neuzří-li tam oblaka par a dýmu, jimiž halívají se čela hor ohnivých. Putují-li cestovatelé k temeni Picu de Teide, jedou nejdříve mimo Montaňu blancu uprostřed skutečné pouště, naplněné ztuhlou a zbrázdněnou lávou. Drobného kamení a prachu tolik je tu nahromaděno, že kopyta koní úplně se v ně boří. Kromě několika pramenů s vodou okysličenou není v pohoří vody. V Caňadech tudíž nelze člověku se zdržovati. Později přijde se k několika obrovským balvanům, estancia inglesa, kde Angličané zpravidla při výstupech na hory nocují. Později dosíci lze stanice Rambléty (3580 m). Na blízku objevují se otvory v zemi, z nichž prýští ustavičně vodní páry, 56°C horké. Krater tenerifský jest nálevkovitá propast asi 70 m hluboká, mající 400—500 kroků v objemu. Všude vykvétají bělavé soli a síra, všude tlačí se páry z nesčetných puklin a otvorů, ztrácejíce se neviditelně nad jícnem. Dle Dra. Stolla jest pohled s Tenerify nezapomenutelný. „Na všech stranách zříti jest domky obyvatelů, nesčetné chaty, na pobřeží město a kol dokola moře, jehož modrá hladina na obzoru splývá s modrem nebes.“

Cestovatel Jan Mayer uvádí, že víno lze pěstovati do výše 950 m nad mořem, pšenici do 1350 m. Jižní svahy Piku osívají se žitem ještě ve výši 1900 m. Ve výši podmračné nutno rostlinstvo udržovati umělým zavlažováním. Pásmo mraků (700 až 1600 m) má hodně pršek a háje vavřínové*). Ještě výšeční pásmo nadoblačné se suchými mlhami, kanárskou borovicí (Pinus canariensis) a kručinkami.

Na Tenerifě zachovali se původní obyvatelé souostroví neporušeni až do té doby, kdy Španělé se ho zmocnili. Potom smísili se s přistěhovalci. Bývali prý imposantní postavy, ryšavých nebo kaštanových vlasů. Život jejich byl ideální, sňatky se smlouvaly volnou

*) Bedřich Hahn, Afrika.

volbou a byly zřízením posvátným. Každý z ostrovů míval svého krále. Poslední král na nynější Teneriфě byl Tinerfe, po němž nazvána hora Pico de Tenerife. Jiní badatelé odvozují jméno hory z guanšských slov tener (bílý sníh) a ife (vysoký vrch).

R. 1797 dobýval ostrova Tenerify a města Santa Cruze Nelson, pýcha Angličanův, ale pozbyv dělovou kulí ramene, upustil od něho. Město 20.000 obyv. má ve štítě kříž na pamět zavedení křesťanství na ostrovy. Lze v něm výhodně bydleti v hôtelu Guisisana, s něhož přehlédnouti lze Santa Cruz, nebo v hôtelu Pino de Oro, jejž obklopují čarovné zahrady s kořennou vůní exotických květů. Šest hodin cesty od Santa Cruze leží městečko Guimar, které vyznačuje se neobyčejně chráněným podnebím pro nemocné s nejtěžšími chorobami plicními. „Kromě požitků z velikolepé přírody není zde zábav jiných, ale trpící nacházejí zde na velkém srdci božího světa balsám míru". V horách skrývá se město Laguna (s 11.000 obyv.), dříve sídlo biskupské a různých řeholí. Ve svatém týdnu žije se tu život nad obyčej rušný, zvláštní a originelní. Zelený čtvrtek jest největším svátkem. Dopoledne nosí se po městě „večeře Páně" s figurami skoro v životní velikosti, s Kristem u stolu sedícím a chléb lámajícím, v úctyhodném provedení a úboru. Břemeno spočívá na hřbetech oslů, jimž lidé pomáhají. Při tom hraje hudba někdy monotonní, někdy k obřadům přiléhavá. Při odpoledním procesí nosí se Maria v modlitbách u kříže, pak mater dolorosa v těžkém, černém šatě aksamítovém s mečem v prsou, jenž se při chůzi ustavičně třese. Na Velký pátek účastní se průvodu všechno duchovenstvo lagunské v průvodu španělských vojáků, chlapcův a zpěváků v červeném, malebném kroji. Nosí se při tom mrtvý Kristus, u něhož klečí 12 andělů. Lid vedle průvodu a za průvodem má rozžaté svíce, modlí se a zpívá.

V Laguně mají zvláštní učiliště v domě klášteru podobném. Rozsáhlá knihovna jeho obsahuje skvostné staré knihy a malé museum přírodnin ostrovních. Mezi jinými zvláštnostmi chovají se tu kostry starých Guanchů. V botanickém oddělení mají neobyčejně vyrostlý dračinec. Vycházky do okolí jsou nevyrovnatelně krásné, pravý ráj pro trpitele neduhy plícními. Odevšad zní švehol kanárů, hnízdících ve větvích stromovitých vavřínů, všude ozývá se skromné bublání horkých pramenův a šelest drobných cikád. Na blízku stojí klášter San Diego, kde františkánky z Francie vypuzené se usadily a nyní pečují o výchovu ženské, zanedbané mládeže. Představená jejich, obdrževši od španělské královny-matky svolení, aby se usadila se svými sestrami, kde se jí líbí, uchýlila se na ostrovy Šťastné.

Na blízku městečka Tegueste při sev. pobřeží Tenerify pěstovaly se dříve kakty pro chov hmyzu košenilového. Od té doby však, kdy nastaly barvy anilinové, plantáží kaktových ubývá, ač tu a onde dosud jsou obce, kde krásné barvivo košenilové se vyrábí. V okolí Tacoronte, kam vede elektrická dráha ze Santa Croze, daří se sladkému vínu, jehož jakost vyrovná se jakosti vína madeirského. Ve vsi la Pazu při břehu mořském bývalo nejmilejší

misto odpočinku slavného Alex. v Humboldtů, jenž v šumném příboji nacházel tu zábavu a občerstvení. V zahradách a lesích všude zříti lze nejbujnější vzrůst rostlinstva, nejpestřejší barvy květů. Voda čerpá se tu jako na Madeiře ze zvláštních nádržek cisternám podobných a rozvádí se vždy ráno a večer brázdami do záhonů. Ženy zabývají se pletením krajek a vyšíváním drahých látek. Angličanky podporovaly tento domácí průmysl, dodávaly k vyšívání velmi cenné látky a zavedly též vkusné vzórky. Největší cenu uměleckou mají krajky vilaflorové, ku podivu jemné a pevné. Všude v domcích spatřiti lze ženy a dívky vyšívající.

Navštěvovaným a doporučovaným místem jest město Villa Orotava, Arautapala po guanšsku, obklopené nejpěknější a nejbujnější florou. Tu člověk nachází stín a chlad pod obrovskými vavříny indickými, v aleji palmové a pod rozložitými citrovníky.

Nejkrásnější výlet do hor ze Santa Cruze jest do Icodu, městečka na severním úbočí vulkanické hornatiny deteidské. Jest snadno přístupno z Orotavy a vyznačuje se čarovnou svěžestí. Leží ve výši asi 700 m nad mořem. Na konci města v jedné zahradě stojí obrovský strom dračincový (Dracaena Draco), jehož stáří páčí se na 3000 let a výška větší nežli výška dračince v Laguně. Po zániku dračince v Orotavě, o němž Humboldt psal, že rostl 6000 let (a jenž r. 1868 skácen byl větrem), jest tento v Icodu největší svého druhu. Dračince památny jsou tím, že pravidelně tloustnou jako kmeny rostlin dvouděložných. Jest jich asi 40 druhů; staly se v době nejnovější oblíbenými rostlinami ozdobnými. Nejbujněji rostou na Sokotře (16—24 m výšky). Dračinec v Orotavě měl v objemu 15 m a byl dutý. Guanchové vzdávali mu velikou úctu.

Lanzarote. Ostrov Lanzarote má jméno své dle plavce Lanzelota, jenž ve XIII. stol. na něm přistal a vystavěl tu malou tvrz. Od té doby občasně Evropané jej navštěvovali, aby zde z dračince nabývali „dračí krve“, léku druhdy všeobecně váženého a užívaného. Ve stol. XV. náležel již Španělům. Jindřich III. kastilský daroval jej s ostatními ostrovy francouzskému admirálovi de Bracomonte, jenž přepustil je Jeanu de Bethencourtovi, normansko-francouzskému šlechtici. Jean de Bethencourt učinil je lénem krále kastilského za velikou podporu roční.

Ostrov Ferro (Hierro) pamětihodný je tím, že poledník jeho pokládán byl za poledník hlavní, od něhož počítala se zeměpisná délka východní a západní. Planigloby dosud znázorňují se dle poledníku ferrského (osmnáctého dle Greenwiche na západ).

Úhrnem ostrovy Kanárské zaujímají 7624 km², na nichž žije asi 360.000 obyv., míšenců španělských a guanšských, v nichž koluje také krev normanská, flanderská a maurská. Španělé jmenují souostroví provincií španělskou a počítají je proto k Evropě jako Portugalci Azory a Madeiru. Hlavní plodiny ostrovní jsou víno, ovoce a tabák, největší přístavy Las Palmas (45.000 obyv.) a St. Gruz de Tenerife (38.000 obyv.). Léčivé podnebí ostrovů Kanárských jest požehnáním tisíců nemocných a způsobuje všeobecný zájem v zemích



Pico de Tenerife zobrazen se silnice vedoucí do Orotavy.

evropských. Co jest Davos, co Görbersdorf a jiná místa léčebná oproti rajskému vzduchu, modrému nebi, vůni tolikerých květův a zlatému slunci na ostrovech Šťastných! Kéž najdou se humání jednotlivci a humání jednoty, aby přispěli ku pobytu na ostrovech i těm, kteří nemají statků pozemských a hynou strašlivými nemocmi plícními!

## 4. Ostrovy Kapverdské (Zeleného mysu).

Ostrovy Kapverdské (Ilhas de Caboverde) vzdáleny jsou od mysu Zeleného 520 km a tvoří dvě skupiny: Severní skupina obsahuje 5 ostrovův obydlených, jihovýchodní skupina 6 ostrovů, z nichž nejdůležitější jsou Sao Vicente a Sao Thiago. Všech ostrovů je čtrnáct. Zvláště S. Vicente staví se v popředí ostrovův ostatních, poněvadž v přístavě jeho zastavují se lodi skoro všech paroplavebních linií západoafrických, středoamerických a jihoamerických. Úrodou však a množstvím plodin ostrovy ostatní daleko nad něj předčí.

Ostrovy Kapverdské jako Kanarské, Madeirské a Azorské jsou původu sopečného; ale obsahují také vzorky útvarů prahorních, dle nichž byly někdy ve spojení s pevninou africkou a tudíž nejzápadnějším jejím koncem. Domněnku tuto mnozí přírodopisci a zemězpytci popírají, ale nejvýchodnější ostrov Maio nejlepším je toho dokladem, jsa vyplněn vrstvami usazenin, jejichž stopy patrny jsou na západním pobřeží pevninském. Ostatní ostrovy všechny mají dosud zachované kratery a vedle nich postranní trhliny, jimiž láva vytékala. Nejzápadnější S. Antao má pět velkých kraterů hlavních, v jednom směru seřaděných, a kromě toho velký počet kraterů vedlejších.

Vnitřek ostrova S. Vicente má ráz pouště saharské. Všude jeví se šeď, hněď, žluť a červeň, kterou tu a onde přerušuje zeleň osamělého stromu nebo skupina křů. Západní strana ostrovní je všecka skalnatá; všude vyčnívají ostré hroty skal v přepodivných podobách k nebesům, spojeny jsouce zubatými hřebeny, po jichž bocích zejí temné propasti a kotliny, vyplněné strašlivými ssutinami balvanův a štěrku.

Ostrov S. Thiago vyznačuje se rozsáhlými pohořími, jejichž údolí otvírají se na pobřeží mořském. Terrain stkví se v slunci barvou žlutošedou a odráží se nápadně od odumřelých a seschlých lučin a palouků, jimiž stráně se pokrývají. Život probouzí se na vyprahlých horách, v lesích a v dolinách teprve v červenci s nastalými dešti, které končívají v září. S dešti přicházejí také zhoubné nemoci, zvláště malaria, která v době sucha se neobjevuje. Po stráních i v dolinách roztroušené tamarišky, tu a onde i palmy kokosové, znova počínají žíti, nové letorosty jejich svítí jasnou zelení, a v osamělých příbytcích lidských, poustevnám pobřežním podobných, rovněž jeví se ruch. Obyvatelé chápou se motyk a upravují půdu k setbě. Kromě toho nastává příznivá doba lovu červených korálů, které rostou na skalnatých útesech podvodních u veliké hojnosti a zvláštní krásc. Nad ostrov vyčnívá Pico d' Antonio, 2260 m vy-

soký, od něhož k jihu krajina pomalu klesá, prostoupena jsouc leckde jednotlivými kuželi horskými. Bývalé hlavní město celého souostroví, Cidade da Ribeira grande, ustoupilo nyní městu Cidade da Praia de S. Tiago (Porto Praia), jemuž náleží přednost pro bezpečný přístav, kam uchýliti se mohou lodi v každý čas. K ochraně přístavu vláda portugalská má tu dělový člun. Uprostřed zátoky zdvíhá se malý ostrov, přeplněný skladišti uhlí, jehož zde lodi pro další plavbu zásoby nalézají.

Vlastní město leží na rovném temeni skalní vyvýšeniny, jejíž okraje k moři obrácené ovroubeny jsou zubatými opevněními, z jejichž střílen na místech příhodných vyčnívají děla velikého kalibru. Dojem stoupá, čím blíže městu plujeme. Loď zastavuje u malého, zděného nábřeží, odkudž dlážděnými ulicemi dojdeme budovy vládní a několika hostinců.

Souostroví Kapverdské zaujímá 3822 km², na nichž žije asi 150.000 obyvatelů: Portugalců, míšencův a černochů. Jsou skoro vesměs katolíky, kteří se zabývají orbou, výrobou lihu, lihovin, cukru a oleje. Obchod jest den po dni čilejší. Dovoz omezuje se skoro jediné na uhlí; vývoz na pomoranče, mořskou sůl, ryby a želvovinu. Porto Praia čítá 12.000 obyv., Porto Grande 2000 obyv. Království Portugalskému ostrovy náležejí již od r. 1455 a 1462, kdy je objevil Portugalec Antonio da Noli. Doba letní (suchá) má střední teplotu 25° a trvá od prosince do července. Sao Thiago má rozlohy 1240 km² s 53.000 obyv. S. Vicente dotýká se kabel, vedoucí po dně mořském do Ameriky.

## 5. Ostrovy v zálivě Guinejském.

V zálivě Guinejském zdvíhá se nad hladinu mořskou patero ostrovů ve směru od severovýchodu k jihozápadu, původu sopečného jako pokračování území vulkanického, jehož ohniskem nazvati lze horu Kamerun. Jsou to: Fernando Póo pevnině nejbližší a největší, Do Principe, S. Thomé s malým ostrovem De Rolasem a Annobon. Fernando Póo a Annobon náležejí Španělům, ostatní Portugalcům.

Nejdůležitější jest Fernando Póo, na němž do oblak trčí horský kužel do výšky 2850 m, až na temeno lesem zarostlý. Zátoka Clarencská náleží k nejkrásnějším místům celého západního pobřeží afrického. Obsahuje 2000 km², na nichž žije 25.000 černošských obyvatelů. Portugalci objevili jej r. 1471; Španělům náleží od r. 1778.

Ostrov Do Principe pln je zjevů bývalé činnosti sopečné, tak že případně cestovatelé zvou jej „vulkanickou květnicí". Záliv, na jehož pobřeží leží městečko San Antonio, zdá se býti opravdovým jevištěm velikého amfiteatru. Povrch jeho čítá 150.000 km² s 3000 obyvateli.

Ostrov S. Thomé lodníci poznávají rovněž po vysoké, kuželovité hoře. Městečko Santa Anna de Ghaves jest pro nezdravé podnebí málo navštěvováno. Portugalci založili tu pěkné plantáže

kakaovníkové a kávovníkové, jimž se velmi dobře daří. Ostrovů S. Thomé a Do Principe užívá se také jako stanic trestaneckých. Společný guvernér spravuje ostrovy oba. 35.000 lidí bydlí tu na 930 km². Velice zdrávo a krásně jest na ostrově Annobonu, prostoupeném malebnými, podivuhodně utvářenými a rozeklanými útvary čedičovými. Zvlášť rozkošně položeno jest jezero uprostřed ostrovních lesů v jícnu vyhaslé sopky. Má 17 km² plochy a 3000 obyv. Objevil jej Juan de Santarem na Nový rok 1498.

### 6. Ostrovy širého oceánu.

O ostrovech oceánu Atlantského, které druží se k pobřeží západoafrickému, právě bylo pohovořeno. Kromě nich vyčnívají nad širošírou hladinu ještě jiné skupiny, jimiž usnadňuje se spojení mezi Afrikou a Amerikou. Na straně americké jsou to Bermudy, sv. Pavel, Fernando de Noronha, uprostřed oceánu Tristan da Gunha a Gough, Ascension a ostrov sv. Heleny.

Bermudy záležejí nejméně ze 350 ostrovův a skalisk, z nichž však obydlených je pouze pět. Největší jsou St. Georges, Bermuda, jinak Long Island se silně opevněným městem Hamiltonem (8000 obyv.), St. Davids, Somerset a Irsko. Drobné ostrovy sotva vyčnívají nad hladinu vodní; ostrovy obydlené zdvíhají se 20—120 m vysoko. Plochy mají všechny 50 km², na nichž žije as 17.000 lidí, ze tří čtvrtin barevných. Poněvadž tu blahodárně působí mírné podnebí (+5° střední teploty lednové), navštěvují zvláště Američané souostroví v měsících zimních, unikajíce drsnému podnebí zimnímu ve své domovině. Ostrovy jsou nad míru důležitou uhelnou stanicí anglickou jak pro lodi obchodní, tak pro lodi válečné. Ovoce, které se tu těží, dopravuje se hlavně do Nového Yorku parníky několika linií, které tudy vedou do Spojených Států. Zajímavo jest, že Bermudy kolkolem ověnčeny jsou nesmírnými hloubkami podmořskými (přes 4000 m) a že záležejí ze skal koralových, o jichž velikosti a hloubce nelze si udělati ponětí. Rovněž neznámy jsou útvary, na nichž stavby koralové spočívají. Hloubka i mezi jednotlivými ostrovy je ohromná, a plavba pro nebezpečná úskalí velmi nesnadná.

Krajiny uvnitř ostrova Bermudy vynikají pěknými lesy a romantickými sceneriemi, jimž na krásę přibývá hlubokými zátokami, úzkými šíjemi a nespočetnými ostrůvky drobnými, na jejichž bílých skalách lámou se paprsky slunce a oslňují. Nedaleko vysoké světlárny svítí se bělostí silná pevnůstka, a nad hustým stromovím vznáší se hrot věže chrámové. Dojmy, jakými duch lidský je tu uchvácen, jsou nezapomenutelné.

Asi půldruhého stupně severně od rovníku, nedaleko 30. poledníku záp. délky, objevují se nad hladinou mořskou neobydlené skály sv. Pavla.

Jihozápadně od sv. Pavla, 320 km severovýchodně od mysu sv. Rocha brazilského, leží skupina ostrovů Fernando de Noronha,

na němž vláda brazilská založila stanici trestaneckou. Největší ostrov ze skupiny má délky 11 km, šířky $2^1/_2$ km; ostatní ostrovy drobné seskupily se při východním konci jeho. Všude zříti jest, že malé pevniny původ svůj odvozují od působnosti sopečné. Hlavní ostrov na severním konci svém zvedá se v „Piku" 330 m vysoko. Pik je skála holá, bez keříčku, bez travičky, nepřístupná. Skalní útesy v moři záležejí z řad čedičových sloupů, k sobě seskupených.

Při 37° jižní šířky zeměpisné v jižní části oceánu Atlantského shledáváme skupinu ostrovů Tristan da Gunha (Kunja). Tristan da Gunha, jediný ostrov obydlený, vystupuje z moře mezi nebezpečnými strmými a černými bradly do výšky 2300 m. Při pobřeží tu a onde objevují se malé nížiny, z nichž jedna stala se r. 1821 způsobilou k založení osady pod ochranou anglickou. Osadníky jsou Angličané, Američané a Hottentoti. Poprvé ostrov byl obydlen v době, kdy Napoleon Bonaparte vězněn byl na ostrově sv. Heleny. Po úmrtí velkého císaře stráž s ostrova byla odvolána. Jediný desátník a jediný vojín se svými manželkami odhodlali se na ostrově zůstati. Jejich potomci a přistěhovalci z Kapska tvoří nyní obyvatelstvo ostrovní. Povrch Tristanu obnáší 41·5 km². Kolem něho roste pruh mořských chaluh (Macrocystis pyrifera Ag.), jichž rozšíření v jižním oceáně až po jižní moře Ledové jest všeobecné. Jednotlivé trsy zvláštní této rostliny vodní mají 200—300 m délky a dosahují tloušťky kmene. Šedesát metrů dlouhé kusy jsou zcela obyčejné.

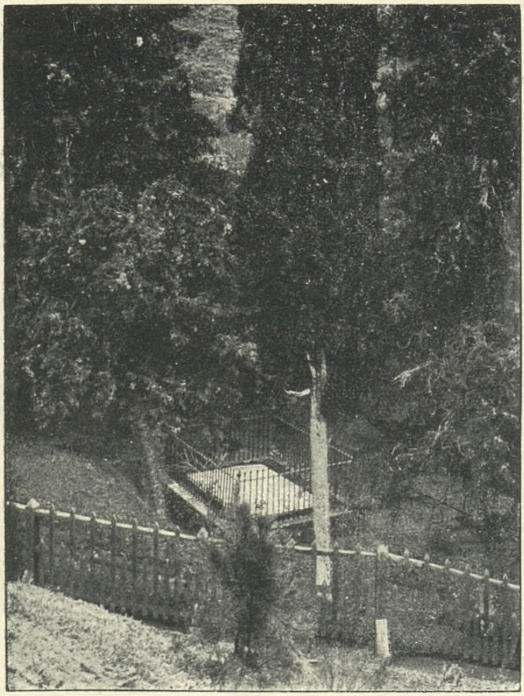
Ostrov Ascension (Nanebevstoupení) rozkládá se uprostřed mezi Afrikou a Jižní Amerikou skoro při 8°. sev. zem. šířky, asi v stejné šířce s jihoamerickým mysem, zvaným Branco. Povrch jeho jest 88 km² rozsáhlý a holý. Na jednom místě objevitelé jeho naměřili 830 m výšky nadmořské (hora Zelená). Jméno své má odtud, že jej objevil španělský plavec Juan de Nova r. 1501 v den Nanebevstoupení Páně.

Od strany jihovýchodní vanou k ostrovu stále větry passátní, pročež Angličané založili na severozápadě ostrova osadu Georgetown, která poskytuje lodem mimoplujícím bezpečného přístavu, uhlí, vody a různých potřeb životních. Kromě toho zřídili tu Angličané velkou nemocnici a zdravotní stanici pro posádky válečného loďstva na pobřeží africkém. V kopcovinách ostrovních zdržují se divoké kozy a králíci, na mělčinách pobřežních želvy obrovské. Lov těch živočichů poskytuje Evropanům, jež osud na osamělý ostrov zavál, příležitosti k lovu a zábavě. Stáří ostrova dle hornin vyvřelých určiti nelze. Stálých potokův a bystřin není. Jest znáti sice vymletá jakási řečiště, která směřují kamennými pustinami od Zelené hory k moři, ale jsou prázdná, skoro všechna bez vody a bez vegetace. V některých úvalech, kde je dosti vody, zelenají se sady bananové, roste zázvor a všeliké rostlinstvo tropické. Želvy obrovské chovají se též uměle ve zvláštních rybnících.

Angličané opanovali ostrov r. 1816 v té době, kdy Napoleon byl na ostrově sv. Heleny a zřídili tu jako na Tristanu da Gunha vojenskou strážnici. Nad Georgetownem zvedá se v pozadí 265 m

vysoký vrch, s něhož vesele vlaje prapor anglický a bělí se obydlí guvernérovo, jehož zelené okenice příjemný dojem způsobují. Zrovna u Georgetownu na skále vystavěna jest pevnost Thornton. R. 1893 bydlelo tu 40 osob, nyní 220 osob.

Ostrov sv. Heleny jest památníkem dějin světových. Náležíval Východoindické společnosti, která jej r. 1650 odstoupila vládě anglické, a od roku 1815—1821 byl bydlištěm Napoleonovým, kde trávil život svůj ve vyhnanství. Pevná opevnění učinila jej „Gibraltarem jižní polokoule“. Pěkný letohrádek „the Briars“, v němž Napoleon I. bydlel nejdříve po svém příchodu na sv. Helenu 18. října 1815, jest asi $1^1/_2$ km cesty vzdálen od hlavního města ostrovního Jamestownu, pěkně stavěného a tichého. Později císař bydlel ve dvorci Longwoodu, jenž mu byl vykázán za pobyt ustavičný. Setnina vojínův anglických hlídala dnem i nocí uvězněného dobyvatele říší, a na vyčnívajících výšinách nerovného terrainu ostrovního stály stráže s ohlašovacími přístroji, aby daly znamení, kdyby někdo se k ostrovu blížil císaře vysvobodit. Také ruští a rakouští hlídači bydleli nedaleko obydlí vězňova, sledujíce každý krok jeho, jakoby nestačila blokáda, již konaly válečné lodi anglické. Dne 5. května 1821 Napoleon I. umřel a byl pochován na místě, které sám si byl pod smutečními vrbami vyvolil. Tu odpočíval do r. 1840, kdy popel jeho odtud slavnostně dovezen byl do Francie a v Paříži pochován.



**Hrob císaře Napoleona I. na ostrově sv. Heleně.**

Ludvík Napoleon koupil dům, v němž císař žil a zemřel a zřídil v něm malé museum předmětů, připomínajících dobu Napoleonova pádu.

Ostrov vzdálen jest od pevniny africké 1850 km. Cestovatelům k němu plujícím zdá se býti strašlivou, příkrou, černou skalou, o niž v divokém reji lámou se síly nesmírného oceánu. Ve skutečnosti je to ohromná skála čedičová, na níž spočívají vrstvy lávy a jen nemnoho úrodné prsti. Uprostřed ostrova strmí hora Dianina (Pik Diana), 823 m vysoká. Podnebí ostrov má mírné, velmi pravidelné a vlhké. V té příčině zajímavo jest, že místa, jsou-li po větru nebo za větrem, mají více nebo méně srážek vodních. Tak na př. Jamestown má ročně srážek 145 mm, Longwood 1055 mm. Vnitřek ostrovní má četné prameny a potoky s nejčistší vodou, nad níž klenou se koruny rozlehlých lesův a sadův. Původní rostlinstvo a zvířectvo zvolna se vytratilo, a na jejich místě bujejí mnohé rostliny africké a evropské. Kde lze, sázejí se brambory, a stráně zaujala naše borovice, jíž zde půda i podnebí svědčí.



Výstup k citadelle jamestownské na ostrově sv. Heleny.

Ostrov jest obchodní a nemocniční stanicí loďstva anglického a vyznačuje se výborným sanatoriem. Žije tu 5200 obyvatelů, z nichž jsou třetinou Evropané, ostatní jiní lidé barevní z Asie a z Afriky.

## H. Krátký přehled objevů v Africe severní.

V tomto oddílu věnujeme malou vzpomínku mužům, kteří obětavě snažili se odhalovati tajemnou roušku s neznámých končin afrických, aby seznámili vzdělaný svět s národy podivuhodné pevniny a se zvláštnostmi všech tří říší přírodních. Různé příčiny vedly je do divokých krajin horké Afriky: touha badatelská, záměry kolonisační,

chtivost obchodní a podnikavost kupecká, vášeň sběratelská, touha po dobrodružstvích i vznešený zápal missionářský a kulturní.

Původ a význam jména Afriky jest neznám. Jedni odvozují je z báječného slova ofir, jiní odvozují je z jména Afarikův (Ifuraků), jímž nazván byl malý kmen Tuaregů. Dle všeho název Afrika vznikl z jména národa, jako Lybie ze slova Lebu, jímž nazýváni byli lidé bydlící na východě Velké Syrty. Afrikou nazvali Římané provincii, zaujímající území přemoženého Karthaga.

Egypťané a Karthaginci vedeni jsouce zájmy svými, přirozeně zajímali se o Afriku více nežli Evropané a také o ní více věděli. Egypťané zkoumajíce Nil, měli povědomost již o končinách rovníkových. Za Ramsa II. (1392—1326 před Kristem) dobývalo se zlata v Nubii. Aristoteles uvádí, že jeřábi táhli k jižním jezerům, v nichž Nil má své počátky. Herodot domníval se, že Niger, tekoucí na východ, je z hlavních ramen nilských. Náhled jeho přešel později i do map ptolomaejských. Sám znal tok Nilu bezpochyby mnohem výše proti proudu, nežli mnozí nynější návštěvníci Egypta. Škola Ptolomaeova znala tok Nilu a prameny jeho kladla do pustých hor Měsíčných. Přesně stanoviti počátky nilské vždy bylo touhou největších mužů starého věku. Když Alexander Veliký dotazoval se orakula Jupitera Amonského, nejdříve se ptal, kde vzniká Nil. Odpovědi přesné neobdržel, a když utábořil se později na březích Indu, domníval se, že je při počátku nilském. Ptolomaeus Filadelfus dal se s Ethiopy do války, aby dosíci mohl horního toku posvátné řeky.

Východní pobřeží africké bylo poznáno z moře Rudého. Farao Necho na konci VII. stol. př. Kr. poslal prý loďstvo fénické hledat nových zemí na pobřeží; loďstvo Afriku ve třech letech skutečně oplulo. Herodot poznamenává k tomu, že Féničané pluli, majíce východ slunce po pravé straně. Na podzim vždy přerušili plavbu, obilí zaseli, sklidili a teprve třetího roku propluli sloupy Herkulovými zase do moře Středozemního. Velký nautický výkon tento není pravdě nepodobný. Je-li zpráva o něm pravdiva, je to největší objev starého věku. Féničané však tajili výsledky obchodních výprav svých, a tak i zprávy o tříleté výpravě zůstaly bájí. Zajímavější jsou určité zprávy o plavbě karthaginského námořního velitele Hannona okolo r. 570 př. Kr., v chrámě karthaginském napsané. Hanno maje 60 lodí o 50 veslech a 1000 osadníků, vyplul s nimi za sloupy Herkulovy. Na pobřeží marockém založil osady a plul tak daleko, až spatřil soptící vulkán. Dle všeho výprava skončila na pobřeží Sierry Leony nebo u mysu Palmasu.

Slávychtivostí veden jsa, císař Nero poslal výpravu k horám Měsíčným, která přinesla zprávy, že Afrika pod rovníkem tak je rozžhavena, že tam tvora není. I staly se končiny pramenů nilských zemí pohádkovou, plnou výmyslův a tajemnůstek. Starověcí badatelé pronikli až k peřejím nilským a zpravidla se odtud vraceli, dále se neodvažujíce.

Hipparchos, Strabo (66—44 př. Kr.), Marinos z Tyru měli za to, že Afrika jest částí Asie. Plinius dle knihy „Historia naturalis“ tak málo věděl o velikosti Afriky, že ji nazval nejmenší ze všech pevnin, menší než Evropa.

Vědomosti o Africe na počátku věku středního byly chudší nežli ve věku starém, a mapy tehdejší, znázorňující její pobřeží, kreslily se, jako mapy světa vůbec, dle předpisů svatých otců. Vniknutím Arabů do severní Afriky obchodní činnost a šíření islamu zachvátily severní části zemědílu, obývané hlavně černochy. Tehdy založena byla města Lamu, Melinde, Mombas, Kilua, Zanzibar, Mozambique, Sofala a j. Z arabských zeměpisců vynikají: Masudi (947), Ibn Haukal (976), Edrisi (1160), Obeid el Bekri (1352), Leo Africanus (1500). Tehdy již počaly pouti mohamedánských černochů do Mekky. Arab Abu el Fadel, syn Kadamův, jmenuje hory Měsíčné horami Gumrskými a vypravuje, že nějací lidé přišli k těmto horám a vystoupili na ně. Dívali se na druhou stranu, kdež viděli moře se vzbouřenými vlnami, tmavé jako noc, a přes ně bílý, jasný proud jako den, který vstupoval do hor od severu a tekl mimo hrob proroka Idrisi. Jeden z lidí vystoupil na horu, dal se do smíchu, tleskal rukama a vrhl se dolů na druhé straně hory. Druzí poděšeni jsouce, aby nedostali podobného záchvatu, vrátili se. Ti, kdo to viděli, spatřili prý jasný sníh, bílý jako stříbro, světlem se třpytící.

Nejlepší popis Nilu z doby staré jest od Scheabeddina z r. asi 1400 po Kr. Praví: „Uprostřed ostrova Mogrebského jsou poušti černochů. Na tomto ostrově je též zřídlo oné velké řeky, kteráž nemá na zemi sobě rovné. Četné prameny vznikají na hoře Měsíčné a spojují se ve velikém jezeře. Z tohoto jezera přichází Nil, největší a nejkrásnější řeka na zemi“.

Benátčané a Janované nejdříve měli mapy, které přibližně podávaly správný obrys pevniny africké. I Madagaskar byl již odkryt, pravděpodobně Markem Polem. Zvláště vynikají mapy bratří Piziganiů, Marina Sanuta (1321), Giovanna Learda (1452), Fra Maura (1457) a j.

Různé pověsti a domněnky o Africe vyvráceny byly teprve na poč. století XV. Tehdy touha po dosažení pokladův indických, podporovaná poznáním kompasu, roznítila evropské státy námořní k nebezpečným výpravám. Objeveny byly ostrovy v oceáně Atlantském, oplut obávaný mys Bojador a mys Palmas. Plavci divili se mohutnému vzrůstu rostlin, novým krajinám a černým lidem, které nacházeli na místě horkých pustin a strašné smrti. R. 1487 Bartoloměj Diaz objel jižní cíp africký, mys Střelkový, a Vasco de Gama r. 1498 nalezl pomocí arabských plavců východoafrických cestu do Indie. Užitku však mnoho z nalezených cest nebylo. Původní obyvatelé překáželi podnikům plavcův, bohatství Kapska bylo dotud zrakům Evropanův ukryto, a tak zůstalo při tom, že založeny byly pouze některé osady na pobřeží guinejském k navázání styků s domorodci, kteří by nabízeli zlato, sloň nebo koření. Tím také končí první období výzkumných objevův afrických.

Zpráv o vnitřních poměrech afrických dostává se nám teprve ze XVII. stol., kdy missionáři různými směry do nitra vnikali, a to v první řadě o krajinách kolem pramenů nilských, v oblasti jezera Tany. V tu dobu připadá první braniborský kolonisační pokus při mysu Arguinu a založení Kapského Města. Lékař Poncet procestoval Habeš, Ondřej Bruce západní Sudan. V XVIII. stol. vznikla nejdůležitější mapa pevninská od d'Anvilla. Ale opravdový pohled do střední Afriky otevřen byl teprve ve stol. XIX., kdy dík četným odvážným cestovatelům taje její byly popsány, okresleny, ofotografovány a ve vší nádheře a velikoleposti ukázány. Počátek mladších výzkumův afrických klásti lze do té doby, kdy zřízena byla v Londýně společnost ku podpoře výzkumů ve vnitřní Africe (1788), kterážto společnost od r. 1830 přetvořila se v nynější „Královskou zeměpisnou společnost v Londýně" (Royal Geographical Society). Tehdy začali se posílati na výzkumy muži ve vědě zeměpisné obeznalí, kteří brali se za určitým cílem a získali neocenitelné zásluhy o zeměpis.

Výzkumy africké posledního století lze rozděliti ve dvě doby: První doba omezena jest roky 1788 a 1848, druhá doba r. 1848 a rokem nynějším. Doba první vyznačuje se hlavně výzkumy v poříčí Nigeru, v Africe jižní a v poříčí nilském. Druhá doba (dle prof. Supana) výzkumy severoafrickými, v Sahaře, na Kongu, Zambezi a v krajině jezer nitrozemních.

V prvním období Skot Mungo Park (r. 1795—1797) první dosáhl Nigeru z Gambie. Ale k ústí Nigeru se nedostal, utopiv se ve vodách jeho. Ani krajan jeho Clapperton (r. 1822 zahynuvší) neuzřel ústí nigerského. Věrný sluha jeho Lander po pěti letech teprve spatřil ústí řeky Benue a stanul při zálivě Guinejském. Roku 1825 a 1826 Lang cestoval z Tuatu do Džufu a dále na jih, r. 1828 Cailliér bral se z Fesu do jižního Marokka a pouští Igidi do Džufu a Timbuktu.

V druhém období Němec Jindřich Barth r. 1846 navštívil pobřeží Tripolska a Barky, r. 1848 východní pobřeží Tunisska při moři, r. 1850 Tripolsko jižní a v letech 1851—1855 odkryl jezero Cadské, Adamauu, Timbuktu, tedy krajiny Sudanu Západního.

V týchž letech Richardson ocitl se v Ghatu, s Barthem a Overwegem v Sudanu. Colomb studoval krajiny západně od Vargli. Duveyrier putoval r. 1859 z Tunisu do Vargli, do Tuatu, do Gabesu a k jezerům tamějším, r. 1860 z Tripolisu do Ghatu a Murzuku.

Saharou cestoval r. 1850 Panet, vyšed ze St. Louisu a vrátiv se opět. Mardochai pronikl jí napříč do Džufu r. 1858, Vincent r. 1860, Duveyrier r. 1861 a Beurmann 1862 navštíviv při tom pánev jezera Cadského (kde již r. 1822 zdržoval se Denhan a Clapperton).

Nejlepší zprávy o Africe severní vedle Bartha přinesl ze svých cest Gerhard Rohlfs, jenž prošel z Tripolisu k zálivu Beninskému, navštíviv kromě toho dvakrát hory Atlasské. R. 1862 byl v Marokku západním, v jižním Alžírsku, r. 1864 v Marokku jižním,

v Tuatu a r. 1865 v jižním Tripolsku. Za čtyři léta po tom objevil se v Barce, r. 1874 v poušti Libycké. Také Solleiler r. 1874 bral se z Alžírska do Tuatu. Na vyzvání Rohlfsovo Dr. Gustav Nachtigall odhodlal se dopraviti dary krále pruského sultánu v Bornu. Navštívil při tom hornatou krajinu Tibesti, kdež byl zajat, vězněn a mučen r. 1869. Uprchl z vězení a na smrt uštván jsa, vrátil se do Murzuku. Pak (1874) navštívil říše při jezeře Cadském, pronikl znovu do Tibesti se strany sudanské, dosáhl Vadaje, kde byl zavražděn cestovatel Vogel r. 1856, Dar Furu, a obrátil se do horního Egypta. Tím odstraněna rouška se zemí západně od Nilu ležících čili se Sudanu Východního. Neméně význačné byly výzkumy, které vykonaly expedice egyptské v Kordofanu a Dar Furu v létech 1875—77.

R. 1880 objevuje se na poli badatelském dr. Oskar Lenz, Rakušan, jenž probadal Marokko a částečně Saharu západní. Téhož roku Flatters vyšel z Ghatu do Sahary a r. 1881 zahynul v poušti pod obratníkem raka. Flegel badal zatím v horním toku Benue.

Z Francouzů nejčinnější byli Duveyrier, Foucauld a Fourau. Foucauld dal se z Oranu oasami marockými k ústí Draa. R. 1890—1895 zdržoval se Fourau v nejjižnějším Tunisu. Výsledky jejich činnosti vyvrcholily v neobyčejném podniku: v dráze saharské, která spojovati bude jednou Timbuktu s Alžírskem.

O krajiny v poříčí Nilu zajímal se již Napoleon Bonaparte, podniknuv výpravu do Egypta, aby zpřetrhal nitky anglického obchodu i anglického snažení, přes Kairo do Indie vedoucí. Po něm mnozí přišli, aby Egypt studovali za účelem vědeckým: Jedni, aby z hrobů vynesli dějiny egyptské vzdělanosti, druzí, aby pracovali pro vědu zeměpisnou. Mezi mnohými byl r. 1839 Russeger, jenž prošel Kordofan, Nubii a Arabii. R. 1868 Angličané podnikli výpravu do Habeše proti králi Theodorovi. Tažení mělo pro anglickou politiku neobyčejný význam. Od té doby Egypt stal se tím, čím po přání Napoleonově státi se neměl — anglickou kolonií. Výzkumy v severovýchodní Africe prováděl Jiří Schweinfurth, čímž poznání Afriky severně od rovníku zhruba ukončeno. Zvláště prostudoval kraje Bahr el Ghazal, Uele, Šiluk, Niam-Niam a Mangbattu.

O Habeši přinesli bezpečné zprávy kromě Schweinfurtha Munzinger (z r. 1861), Junger, Chiari (1874), Heuglin (1876), Cecchi (1877), náš dr. A. Stecker (1881), Antonetti (1883), Paul (1885), Ruspoli (1894) a j. Až ke Kongu pronikl statečný Junker a v krajích Bílého Nilu působil Emin paša (dr. Edvard Schnitzer).

□ □ □

# Afrika střední.

## A. Dolní Guinea.

Názvem Guinea Dolní rozumíme tu část západoafrického pobřeží, oblévaného oceánem Atlantským, která rozkládá se od poloostrova Bakassi v zátoce Biaferské, k řece Kunene, ohraničující na jihu Angolu a na severu Německou Afriku Jihozápadní. Největší část pobřeží od $17^1/_2{}^0$ k $5^0$ jižní šířky, kromě pobřeží státu Konžského v délce 37 km, náleží Portugalcům. Ústí konžské odděluje tedy od portugalského území Angoly okres Kabindu, jemuž také říkají „Konžsko Portugalské“. Území portugalské obsahuje krajiny Mossamedes, Benguelu a Angolu, které hraničí na východě se státem Konžským a Britskou Afrikou Střední. Francouzové jsou pány Konžska Francouzského (de Congo français) od Kabindy po řeku Muni. Severními sousedy jejich jsou Španělé v Konžsku Španělském od ř. Muni po Rio del Campo, od něhož na sever po Britskou Nigerii šíří se majetek Němcův: kolonie Kamerun až k Riu del Rey.

### 1. Kamerun.

Veliký obchod, jejž hanzovní města německá v krajinách tropické Afriky v dřívějších dobách provozovala, dal podnět k tomu, aby se vláda německá zabývala také politikou osadní a aby některé osady získala. První rozpravy o věci té dály se r. 1883. Roku následujícího již cestovatel Nachtigall uvedl území Kamerunu, které před tím byla obsadila společnost hamburských kupců, pod ochranu císařství Německého. I jest Kamerun nyní kromě Německé Afriky Východní nejcennější zaoceánskou državou císařství, poněvadž oplývá vším bohatstvím tropického pásma, živým obchodem a zdravým podnebím. Rozkládá se od řeky Kampo, asi na $2^0\ 14'$ s. š. k Starému Kalabaru pod $8^1/_2{}^0$ d. vých. Na východě odděluje jej od území francouzského skoro 15. poledník. Na severu zaujímá krajiny v horním toku řeky Benue, krajinu Adamau a část území bagirmského při jezeře

Cadském. Obnáší o málo menší území, než-li je samo Německo (500.000 km², A. Scobel 495.000 km²), v němž žije asi 3,500.000 obyvatelů (A. Scobel $2\frac{1}{2}$—$3\frac{1}{2}$ mill.).

Úzký pruh pobřeží jest velmi nízký, obydlen a vzděláván. Do něho zalévá se hluboko široká a dlouhá zátoka Kamerunská, která jako přirozený přístav stala se středištěm kolonie. Při březích jejích leží také nejvíce obchodních faktorií. Na severozápadní straně pobřežních nížin vypíná se mohutné, sopečné horstvo Kamerunské s vyhaslou sopkou Kamerunem, dle Preussa 4075 m vysokou. Postranní krater a vrchní lávové vrstvy horské prozrazují geologické mládí, jehož počátků stanoviti nelze. Pórovité tufy a zvětralé lávy propouštějí deštovou vodu do hlubin svých, tak že v horstvu vytéká málo pramenů. Známy jsou dva. První ve výši 2400 m, druhý ve výši 2700 m nad mořem.

Ostatní země vyplněna jest rozsáhlými planinami, v nichž tu a onde vysoké vrchy jednotlivé i horstva dodávají celku rázu krajin hornatých, nerovných a divokých. Směrem jižním terrain Kamerunu sklání se stupňovitě, při čemž některé řeky, bohaté vodou, tvoří v řečištích svých šumné kaskády a hučící vodopády, dříve než dojdou moře. Na severu kolonie sklání se k Nigerii příkře, tak že potoky odtud přicházející po krátkých a prudkých tocích brzy spojují se s Benue, přítokem konžským. Největší z řek tu jsou: pohraniční Kampo, jejíž poříčí zabírá též část území francouzského, Kribi, Lokundje, Njong a Sanaga, která vzniká ve vnitřních planinách a pod slapy edeaskými šíří se na 1200 m. Tu také se rozdvojuje a vysílá k severu do zátoky Kamerunského jedno rameno, jemuž říkaji Kvakvakriek. Zátoku ještě napájejí sladkou vodou Dibambu, Vuri a Mungo. Do zátoky Rio del Rey (Mašantu) vtéká několik přítoků nedůležitých, ale vodných.

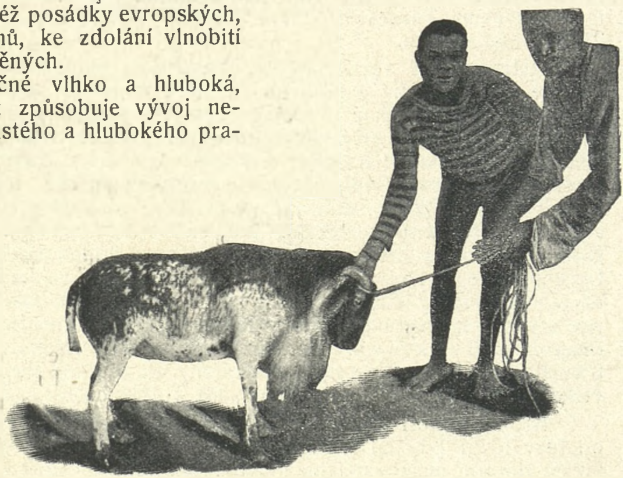
Kromě pohoří Kamerunského z plochého pobřeží vystupuje jižně od řeky Kribi Sloní hora (520 m), která bývala povždy námořníkům dobrou ukazovatelkou plavby. Jak šířky pobřeží k severu přibývá, patrno z toho, že poslední prahy řeky Kampa vzdáleny jsou od moře 20 km, Njongu 46 km, Sanagy 60 km, Dibambu 50, Vuri již 65 a Munga 75 km. Pobřeží hory Kamerunu jest skalnaté, strmé a hlubokými zátokami rozčleněno. Tu také leží při zátoce Ambašské město Viktoria, a východněji od něho přístav válečný. Obě zátoky jsou určitě jícny sopečné, kdysi uzavřené, nyní stálým příbojem světového moře, kalemou, otevřené.

Jižní pobřeží kamerunské jest celkem jednotvárné. Všude šíří se v pozadí šedozelené pruhy pralesní, v předu rozlehlé močály, bažiny a veliké plochy stojatých, kalných a hnijících vod, nad nimiž klene se spleť nejrozmanitějšího rostlinstva. V délce 150 km jeví se břeh jako plochý, dunami přeplněný násyp, jenž ztrácí se na obzoru, jako se ztrácejí dlouhé pěnící se vlny mořské, které se ho dotýkají.

Zátoka Kamerunská, klidná, bezpečná a prostranná, má velikou důležitost, poněvadž kromě ní není na pobřeží zátoky podobné.

Chráněna jsouc kalemy ostrovem Fernando Poo, o nějž lámou se vlny oceánské, může poskytovati lodem útulku a netrpí následky vodních sil, které ruší stavby přístavní, zanášejí zátoky pískem a nutí lodi zastavovati v rejdách daleko od pobřeží. Kalema jest pro celé jižní pobřeží kamerunské zjevem neobyčejným a pro dopravu osob a zboží významným. Způsobil mnohé převraty na pobřeží a způsobuje dosud. Stává se někdy, že znemožňuje všeliké spojení mezi lodmi a břehem. Jenom černoši, kteří zasvěceni jsou v povahu této přírodní překážky, dovedou cestující, zboží a soudky s poštovními zásilkami bezpečně na břeh dopravovati. Zejména Batangové na svých lehkých a dlouhých lodicích v pravém slova smyslu po hřebenech rozvlněného moře lítají. Tito domorodci tvoří též posádky evropských, těžkých člunů, ke zdolání vlnobití zvláště stavěných.

Ustavičné vlhko a hluboká, úrodná prst způsobuje vývoj neobyčejně hustého a hlubokého pralesa, jenž těžkou je překážkou ve spojení pobřeží s nitrem zemským, pokrývaje veškeru půdu až po horní okraje vysočinné v šířce 150 až 200 km. Cestami dopravními jsou řeky nebo černošské pěšiny, jimiž prales jest proniknut. Nejvíce osad tudíž lidé založili na březích řek. Prales obývá černochů málo, a živočichů v něm rovněž není mnoho. V jižních jeho končinách zdržuje se nanejvýše ještě gorilla, v končinách severních lovci setkávají se s veselým šimpanzem. V lagunách se stojatou vodou, v mrtvých ramenech řek a mořských limanů, „krieks“ zvaných, které s řekami tekoucími a s mořem ve spojení jsou pouze v době povodní, libují si hroši a krokodilové, jimž hlavní potravu poskytují davy ryb. V krajinách výše položených houštiny pralesní mění se v pralesy světlé a řídké, v nichž zelenají se trávníky a pastviny a v nichž přebývá pestrý svět zvířat. Tu kočkodani, tu divocí vepři, onde dikobrazi a různí hlodavci těší se z volnosti; po planinách prohánějí se antilopy, a v místech málo navštěvovaných přebývají dosud



Domáci ovce kamerunská.

stáda slonů. „Z dravcův objevuje se někdy levhart.“ Po západu slunce oživují vzduch obrovští netopýři a motýli noční, jichž křídla dosahují velikosti rozevřených dlaní. Mezi ptactvem denním charakteristický jest papoušek šedý. Ze zvířat domácích vyniká ovce s dlouhou srstí na prsou, již lidstvo odchovalo z ovce divoké, dosud v hornatých částech území se prohánějící.

Vývoj této německé kolonie kromě nebezpečných nemocí, které na pobřeží Guinejském všude panují, zdržovali obyvatelé pánve kamerunské, obchodně vyspělí Dualové, kteří provozujíce čilý a výnosný obchod mezi kmeny nitrozemními a pobřežím, nehodlali se ho vzdáti ani po příchodu Němců. Bohatí starostové obcí, králi se nazývajíce, měli v moci své monopol obchodní a na výrobky cizí, tedy hlavně německé, vysazovali vysoká cla. Volnost obchodu byla Němcům životní otázkou provinciální, a proto dosíci jí umínili si násilím. Krví zpečetěny byly tedy úmluvy mezi černochy a Evropany, kteří spoléhajíce ve výnosnost území východních, hustě obydlených, moc svou rozestřeli daleko do romantické vysočiny Adamauské a do nížin při jezeře Cadském a při dolním toku šariském. Ovšem že panství Němců v krajinách tak vzdálených jest označeno pouze na mapách; obyvatelé tamější novou vrchnost svou v pravdě neznají ani dle jména.

Obyvatelstvo není původu jednotného. Černoši sudanští a Bantuové stýkají se zde napořád, tak že na hranicích mezi krajinami lesnými a savanami docela se poměšují, mluvíce různými podřečími sudanskými. Mezi ně přicházejí ze severních vysočin, Alpám evropským podobných, mohamedánští Fulbové, jichž vlivu na kamerunské černochy vláda přísnými opatřeními učinila konec. Na dlouho-li, jest otázkou času, neboť Fulbové bez ohledu na německé sousedství v střední vysočině Ngaumdere a Tibati založili říše na základě zřízení despotického. Poměry, které se tu vyvinuly a vyvíjejí, nejlépe vystihují slova plukovníka Huttera, výborného znatele osady: „Nutno jest, abychom Adamauu otevřeli a opanovali. Zde totiž shledáváme se s mohutnějícími živly, s jichž působností souhlasiti nemůžeme. Jsou to otrokáři, kteří daleké a široké kraje vylidňují, že pustnou a zanikají; jsou to mohamedánští sultánové čili lamidové. Proti těmto fulbským pohlavárům jest nám vystupovati se zbraní v ruce a nikoli proti nedůvěřivým, ustrašeným, v době několika generací pronásledovaným a loveným kmenům pohanským, neboť po dobrém neuposlechnou zákazu ve příčině obchodu s otroky, a vláda německá další trvání hnusného počínání v sousedství svém trpěti nemůže. Humanitě a politické prozíravosti učiníme zadost, pokoříme-li je bezohledně. První krok učiněn byl počátkem XX. stol. polním tažením proti sultánu tibatskému, které skončilo ztroskotáním jeho říše a založením stanice Yoka. Hlavní práci máme ještě před sebou; a tu začneme, jakmile mohamedáni, německými pokroky znepokojeni jsouce, k společné akci proti bělochům se odhodlají. Další zisk vyplývá ze zřízení pozorovací stanice Garuy na řece Benui. Garua jest totiž první začátek ke skutečnému zabrání třetího území kamerun-

ského: pánve Cadské a ústí Šari". R. 1900 žilo v osadě 528 bílých lidí (433 Němců). Nyní počet páčí se na 600 osob. V okresu kamerunském bydlí 20.000 Dualů, v okresu viktorijském 37.000 Bakvirů, na západních svazích 20.000 Bamboků. V okresu kribském bydlí Bantuové: Batangové, Bakokové, Banokové a j. Z nitra země dopravují se palmový olej, palmová zrna, kaučuk a sloň družinami černochů, kteří bývají na cestě mnoho dní a neděl. Tím zboží náramně se zdražuje, poněvadž jiných prostředků dopravních dosud není. Dopravu zprostředkují hlavně černoši sudanských Haussů. Přivážejí se látky bavlněné, předměty kovové, hlavně nástroje všelikého druhu, pušky, střelný prach, sůl a j. Platí se všeobecně tolary terezianskými a lasturami, jichž 2000 kusů vyrovná se v ceně 3·60—4 K.

Podnebí Kamerunu vyznačuje se stálou, horkou, vlhkou temperaturou a množstvím dešťů. Střední teplota roční jest 26° C. Únor má 27°, červenec 24·4° střední teploty. V nitrozemních stanicích poměry jsou lepší. V Baliburku (1410 m nad moř.) květen má 18°, srpen 17°. Srážky vodní jsou na pobřeží velmi hojné, při zátoce Kamerunské 4150 mm. Nejvíce pršívá od května do října. Bouřlivých dní jest do roka 106. Tyto poměry přírodní dovolují, že Kamerun není osadou pouze obchodní, ale že i plantážnictví s výsledkem se potkává. Dle výše jmenovaného plukovníka Huttra obchod na plantážnictví založený jest prý vlastní budoucností osady. Vše tomu nasvědčuje. Úrodná, z vulkanických hornin vzniklá půda, hojné srážky vodní, jichž bývá leckde i 9 m za rok, různá poloha míst nad mořem, blízkost oceánu a hojnost rostlin, jichž plody jsou předměty vývozu. V pánvi Kamerunské lze lodem zakotviti u samého břehu. Nejvýznačnější plodinou zdejší jest kakao, pro něž krajina tady jest jako stvořena. Nejlépe se mu daří v poloze kakaové, 500—600 m vysoké. Dále se pěstuje káva a tabák všude v polohách, kde teplota nikdy neklesá pod + 5° dle C. V okresu Viktorii těžilo se (1903) kakaa z 2500 ha půdy, tabáku a kávy pouze z 300 ha půdy. Další pokusy provádějí se v akklimatisování vanilky, čaje, skořice, rýže, bramborův a j.

Až do r. 1901 vláda sídlila v Kamerunu čili v Duale, hl. městě při levém břehu řeky Kamerunu. Toho roku Němci přeložili úřady do Buea, 900 m nad mořem ležícího, na svahu horstva Kamerunského, kde je zdravěji nežli v Duale. Do přístavu Viktorie vede odtud úzkokolejná dráha. Sanatorium zdejší pro onemocnělé a pro rekonvalescenty evropské jest známo po celém pobřeží guinejském. Při řece Vuri (25 km od moře vzdálené) jsou dualské vsi Belldorf, Akvadorf, Didodorf a j. V jižním okresu, Velká-Batanga zvaném, vyniká město Kribi. Vnitřek osady nemá měst po našem smyslu; tu zřízeny byly pouze stanice pro ochranu obchodu a k udržení pořádku. Na jihu význačná je stanice Yaunda v území stejnojmenného kmene černošského, původu bantuského, na severu Johann-Albrechtshöhe, dříve Barombi jmenovaná, při jezeře Slоním, které vyplňuje sopečný jícen ve výši 365 m, v krajině obdařené krásami přírodními. O důležitosti Garuy již bylo pověděno.



Skupina nosičů s olejem palmovým a sloními kly na cestě ku pobřeží.

Četa vojínů k ochraně osady čítá kromě velitele 4 důstojníky, dva lékaře, 16 poddůstojníkův a 350 barevných mužů. V Kamerunu, v Edeji, Victorii a Kribi jsou okresní úřady. Pět poštovních úřadův a podmořský kabel spojují osadu se světem vzdělaným. (Za jedno slovo telegrafované do Německa platí se 12 K.) Činnost missionářská vyvinula se tu velmi účinně. Ze všech missií nejvíce stanic má missie basilejská: 4 hlavní a 135 vedlejších. Po missii basilejské vyniká baptistská 66 stanicemi. Všude dospělí i děti učí se německy; vláda vydržuje ve Viktorii a v Duale zatím po jedné škole. Márua známa je nejen jako největší tržiště kaučuku, nýbrž jako vývoziště dobrých koní. Také bavlna, indigo, ořechy zemní a jiné plodiny vyvážejí se po řece Benue do ciziny.



**Barombští člunaři na jezeře Slonim.**

## 2. **Konžsko Španělské.** (Španělská Guinea.)

Španělsko dávno již mělo osady v Dolní Guineji mezi ústím řek Muni a Kampa, jimž dáváno jméno San Juan. Dne 29. června r. 1900 Francouzi a Španělé sjednali smlouvu, ve které území to v rozměrech 25.000 km² náležitě bylo ohraničeno. Španělé mají tu nyní některé výnosné faktorie. Nejdůležitější místa však založena byla na malých ostrovech pobřežních, jimž se říká Corisco, Malý a Velký Elobey, spravovaných úřady z ostrova Fernando Póo. Celkem Španělé obývají pouze asi 150 km², ostatní území jest jejich dle jména. Obchod vede se hlavně s kaučukem a spočívá v rukou německých.

Území prostupují pásma hor 800—1200 m vysokých, jichž stupňoviny a hřebeny s této strany omezují rozsáhlou pánev Konžskou, rovníkem ve dví rozdělenou. Mte de la Mitra, jižně od ústí řeky

S. Benity, má výše 1202 m. Roviny shledáváme pouze při pobřeží, při opevněném městě Batě (Bata) a při ústí řek. Obyvatelů počítá se v Konžsku Španělském asi 100.000.

### 3. Konžsko Francouzské. (Le Congo français.)

Jižně od území španělského a Kamerunu v poříčí řek Gabunu (Gabonu také Gabungu) a Ogave šíří se území francouzské, k němuž náležejí ještě končiny vnitřní po řeku Kongo, Ubangi a na sever po jezero Cadské.

Kolonie tato vznikla z malých počátků v letech čtyřicátých století minulého, kdy Francouzové zabrali zátoku Gabunskou, ležící zrovna pod rovníkem. V letech sedmdesátých téhož století Savorgnan de Brazza zabral pobřeží po mys Lopezův a postupuje po Ogave proti proudu, přešel vodní předěl této řeky a Konga, připojiv nemalé končiny zemské až po Stanleyův Pool pod protektorát francouzský. Hranice mezi Kamerunem a Konžskem Francouzským činí částečně 15. poledník. Na jihu a na východě hranicemi přirozenými jsou řeky Kongo, Ubangi, dále Mbomu až k svému zřídlu; odtud hranice jdou po hřebenech vysočinného předělu konžsko-nilského, mezi Vadají a Dar Furem, kde přecházejí v hranice Sahary francouzské a egyptské. Území to zaujímá na 1,800.000 km² s 10,000.000 obyv.

Pro dopravu zboží jsou Kongo a Ubangi veliké důležitosti. Splavná Sanga dovoluje dopravu až po vrchovisko Benue, a Šari zprostředkuje spojení Konga s říšemi v pánvi jezera Cadského. Gabun a Ogove spojují nitrozemí s mořem přímo. Ogove sbírá prameny své ve vnitřních stupňovinách, severozápadně postupujících od Stanley-Poolu, ve výši 1000 m. Proniknuv okrajními pásmy, které doprovázejí pobřeží mořské, má vlastnosti řeky nížinné, klidné, vodné a tak hluboké, že parníky mohou po ní plouti 350 km proti proudu. Deltové ústí ogovské svírá rameny svými mys Lopezův. Gabun jest vlastně neobyčejně široké, mělké, 70 km dlouhé ústí dvou nevelikých řek pobřežních. Hojná vláha způsobuje tu všude jako v Kamerunu vzrůst ohromných lesů, v nichž domovem je strašlivá gorilla, největší opice, člověku podobná. Ve třech podobných odrůdách panuje lesům západní rovníkové Afriky, jsouc postrachem lidí i zvířat.

Prales doprovází také Kongo a Ubangi po obou březích, prales v nejužším slova smyslu, z největších pralesů na světě. Kraje travnaté vyskytují se v územích severního Konžska Francouzského. Podnebí jest velmi nepříznivé zvláště na pobřeží, poněvadž vlhký a horký vzduch nikdy se neochlazuje. Rtuť v teploměru nikdy neklesne pod +21° C; střední průměr pro Gabun jest 28° C.

Obyvatelstvo záleží z nesčetného množství drobných kmenů bantuských. Jižně od Ogove, v krajině plné přírodních krás, jíž říká se Aširа, žije kmen černošský pěkného vzrůstu, silného těla a obyčejů pradávných, vyhýbaje se sporům a válkám a žije se sousedy v míru.

Vedle nich přebývají Apingové, proslulí tkalci afričtí, kteří mívali ve zvyku nabízeti bílým hostem svým tučného otroka k pečení. Hluboko v nitrozemí rozloženi jsou Ašangové. Postupuje-li se k nim, nutno projíti územím Oponův a dobromyslných, mírumilovných Išogů. Černoši při ústí Ogove a Gabunu hovoří gabunštinou, jíž rozumějí všichni kmenové pobřežní i kmenové, kteří bydlí za pásmem pralesním v nitrozemí. Otevřené ústí Gabunu osazeno jest Šekiany, Buluy a Mpongvy. Šekianové a Buluové bydlí divoce v pralesích a nejsou příliš četní. Poněvadž oddali se velmi nemotorným pověrám, sousedé jejich opovrhují jimi, naznačujíce tím vyšší stupeň kultury. Mezi Gabunem a Ogovem bydlí Fanové, kteří nejsou černochy bantuskými, nýbrž Niam-Niamy, jíž protlačili se až k oceánu Atlantskému. Fanové jsou zjevnými lidojedy, ale od té doby, kdy vešli ve styky s Evropany, hlavně s Francouzi, požívají lidského masa jenom podtají. Takto jsou pěkný, urostlý lid a vynikají v různých dovednostech. Umějí železo kouti a před příchodem Evropanův zhotovovali sobě veškery zbraně, zvláště šípy, které silně otravovali. V dobách nynějších mají pušky nejstarších soustav, výroby anglické. Dýky, srpy a nože k potřebě obyčejné zhotovují si dosud sami. Smutné jest, že černošští kmenové ze styků s Evropany v mnohých případech vzali škodu morální. Jakoby kletba spočívala na všech podnicích, které tu běloši začínají. Kmenové žili staletí po způsobu svém, v mravech ustálených, zděděných a čestně. Zvláště život žen byl zahalen vždy rouškou počestnosti. Fanské ženy vynikaly neobyčejnou plodností, v Evropě neobvyklou. To teď přestalo. Stykem černochů s Evropany také ženy přijaly všemožné nectnosti a libují si ve výstřednostech, s nimiž souvisí nynější menší plodnost jejich.

Na levém břehu Ogove zůstávají Akellové, ukrutní a neobyčejně špinaví lidé. Vsi jejich odporné jsou cestovatelům hnusným zápachem a vší možnou nečistotou. Za to Inengové a Galloaové vyznačují se osadami úpravnými a celým vzezřením svým jako lidé pořádní a vzdělání schopní. Rozsáhlé území obývají Nkomové a východně od poledníku 10. Bakalaiové (Atlas Stielerův z r. 1907!). V sousedství jejich žijí Okandové, Osakové, Adumové, Banšakové a jiní Bantuové, v malé kmeny roztříštění. Všichni jmenovaní černoši známi jsou zbabělostí a nespolehlivostí, pro kteréž příčiny nelze kupcům daleko do nitra proniknouti. Libují si také v pití lihových nápojů, zejména rumu. Od vysočiny Obongské k řece Niadi po stupňovinách, od hory Poubi (1090 m) k moři se sklánějících, zdržují se Obongové, Balumbové, Massamgové, Bovilové a j.

Že jsou původu bantuského, vyplývá z jejich řeči. Všechny jazyky černochů bantuských totiž souvisejí vnitrně tak, jako jazyky indogermanské, a pocházejí od jednoho prajazyka, nyní již neznámého. Dle Fr. Müllera jazyky jejich bohaty jsou kořeny, všem Bantuům společnými, k nimž v mluvě kmeny se přidávají. Ohýbání slov není. Zulsky na př. „chlapec“ sluje um-fana, „chlapci“ aba-fana; „kráva“ in-komo, „krávy“ izin-komo. Sloveso „viděti“ sluje

bona, „ukazovati“ bonisa, „pospolu viděti“ bonana atd. Bantuové nebývali domovem tu, kde nyní jsou, nýbrž přistěhovali se sem z krajin severovýchodních. Tradice všech Bantuů mluví o jakémsi stěhování od severovýchodu, a z té příčiny snad mají společný zvyk pochovávati mrtvé obličejem k severu. Poušť Kalahari na jihu rozdvojila proud stěhujících se Bantuů, tak že Hererové na severu jejím táhli dále a na záp. pobřeží se usadili, nynější Kafrové zabrali širý jih. Pralesy pronikají s gorillou zároveň, a s místa na místo se stěhují tlupy černochů trpasličích, kterým svědčí jediné přítmí a chlad pralesní. Na rovinách a savanách hynou. Objevují se v nich tehdy, přicházejí-li vyměňovat sloni a kaučuku za obilí nebo jamy.

Zajímavo jest, že obchod s nitrozemím stále stoupá, ač není kromě pralesních stezek a řek jiných obchodních cest, a zboží jinak se nedopravuje nežli na hlavách černošských karavan a na primitivních člunech černošských. Ku pobřeží dováží se dosud množství slonoviny, gumy kopalové, kaučuku, oleje palmového, dřeva ebenového a jiných vzácností, kterých jinde není. Různého zboží vyváží se v ceně 6—7 millionů K; z Evropy přiváží se hlavně látek, nástrojův a zbraní více než za 5 millionů K.

Administrativně Konžsko Francouzské dělí se v okresy: Kongo, Ubangi a Šari. Obchod spočívá dosud v rukou obchodníkův hamburských a liverpoolských, ačkoliv tak dlouho již území jest majetkem Francouzů. Zátoka Gabunská počítá se mezi nejprostrannější a nejbezpečnější přístavy západoafrické. V dobách našich navštěvuje ji na 150 až 200 lodí o 250.000 až 400.000 tunách. Na příhodných místech zavádí se pěstění kávy, tabáku, vanilky a j. plodin. Sídlo guvernérovo jest v Libreville při Gabunu. Kromě tohoto města jest ještě 27 jiných stanic obchodních, z nichž 11 leží na samotném Ogove. Největší Franceville. Ústředím francouzské moci na Kongu jest Brazzaville při Poolu Stanleyově. V území řeky Kuilu na jihu osady významnými zůstávají přístavy Loango a Majumba.

## 4. Angola.

Mezi oceánem Atlantským, řekami Kasajem, Kuangem a Zambezi na východě rozkládá se území angolské, kolmou členitostí svou velice podobné (dle Hahna) vysočině Brazilské v Americe. Největší výše dosahuje v hoře Loviti, 2370 m vysoké, od níž terrain směrem dovnitř pevniny pozvolna klesá v rozsáhlou planinu vysočinnou, mající průměrnou výši nadmořskou 800—1500 m. K moři terrain klesá v patrných stupních po 200—500 m vždy níže, až přechází v pobřežní rovinu, vlastně nížinu, pod 10° jižní šířky při ústí Konga nejširší, k jihu se zužující. Geologicky vysočiny angolské záležejí ze žuly a břidlic slídových, mezi nimiž objevují se třetihorní pískovce a vápence.

Pobřeží angolské objevil a opanoval r. 1486 Portugalec Diego Cao. Od těch dob Portugalsko činilo si nároky na rozsáhlá území pod rovníkem a v Africe jižní po řeku Zambezi a ještě dále na vý-

chod ku pobřeží oceánu Indického do území mozambického. Zejména na pobřeží západním zvány byly portugalskými kraji od mysu Lopezova po ústí Kunene. Ale nové dělení pevniny africké, r. 1883 předsevzaté, zmenšilo nároky Portugalců velice. Tak z pobřeží od mysu Lopezova po Kongo ztěží zachránili pro sebe krajinu Kabindu s městem Landanou; i ústí Kongu a tím nesmírně důležitou cestu do nitra afrického ztratili. Dotýká se sice moře majetku jejich v délce 1400 km, a vnitřní kraje jejich zasahují až po 25° vých. délky, kam až postoupila dobyvačná Anglie, ale sen jejich o spojení Angoly s Portugalskou Afrikou Východní po splavném Zambezi vzal za své. Angličané, zabravše území Matabelův, dotkli se území belgického a osady portugalské na dobro oddělili.

Kromě několika let, kdy Hollanďané na západním pobřeží africkém hospodařili, Portugalci již od XV. stol. jsou pány nynějšího území svého a vtiskli za dobu tu původnímu obyvatelstvu zvláštní ráz, že vyznačujíc se dosud bývalou křesťanskou polokulturou, ještě nyní od černochů severnějšího pobřeží se liší. Bývalť zajisté starý vasalský stát Konžský, spravovaný vládci křesťanskými, poměrně vzdělanější, nežli státy okolních Křováků. Krajinu po 15° vých. délky lze považovati za portugalský majetek přímý; ostatní kraje východní jsou pouze země ochranné. Vláda užívá jich posud za kolonie trestanecké (degradados).

Celkem Angola zabírá nyní 1,100.0C0 km², na nichž žije 4—5 mill. lidí černých; mezi nimi 12.000 Evropanův. (Dle stat. tabulek Hübnerových 1,270.000 km².)

V území Mossamedesu největší řeka jest Kunene, délky 1200 km, která v době deštů proměňuje se v mohutný veletok, v době suché vysychá až na rozsáhlé tůně, do nichž v nedostatku vody utíkají se veškeří živočichové říční. Tu pak lze pozorovati život zvířat v tropických vodách ve vší zajímavosti, ukrutnosti a v boji o sebezachování. Stálou vodou honositi se může Koanza, která vzniká v centru vysočinném a ve směru severozápadním vpadá do moře na jihu od S. Paolo de Loanda.

Angolu lze rozděliti ve dvě části zcela rozdílné, rovnoběžné s pobřežím. První část představuje pobřežní nížinu, plochou, slabě zvlněnou, zřídka 100 neb 120 m výšky dosahující. U Dondy, kde řeka Kuanza proniká okrajními svahy vysočiny vnitřní, dno její má 80 m výšky nadmořské. Pásmo pobřežní vyznačuje se pustým vzezřením a chudobou veškery vegetace, vzniklou nedostatkem pramenů a spodních vod. (Srážky vodní v Loandě dosahují pouze 320 mm). Za to všechno bujně roste podél řek, zvláště po obou březích Kuanzy, kde v lesích palmových těží se pro Evropu veliké množství oleje.

Druhou částí území jest onen pruh krajinný, který představuje přechod z nížiny k vysočinným pláním vnitřním v šířce asi 60 km, od Donda k Rhangue. V něm střídají se dlouhá, vodná údolí se zelenými svahy, pokrytými hustými lesy.

K druhému pásmu Angoly, k hornaté stupňovině, rovnoběžné s nížinou pobřežní, druží se na východě vysočinná planina, která

zrovna uprostřed osady jest nejvyšší a sklání se zvolna na sever, na východ i na jih. Kunene, Koanza, Kuango, Kasaj, Čoba a Kabango s četnými přítoky svými mají v ní počátky své. Řeky tekou neobyčejně širokými údolími, zvolna, klidně, bez nápadných peřejí, dokazujíce tak, že ve všech jmenovaných směrech není stupňů terrainních, jaké spatřiti lze na západě. Na starých mapách naznačená horstva a pojmenovaná: Tala Mungongo a Moenga, nejsou skutečnými pásmy horskými, nýbrž příkrými svahy, do úvalu řeky Kuanga a jeho přítoků spadajícími. Údolí Kuanga prostupují ojedinělé, všelijak rozvětvené uzly horské, v rovné výši s vysočinnou planinou, které znázorňují ostrovy, zbylé při vymílání úvalu velkými vodami předvěkými. Planina, druhdy za bezvodou považovaná, protékána jest množstvím řek, náležejících částečně poříčí konžskému, částečně zambezijskému.

Obyvatelstva žije průměrně na 1 km$^2$ po 3 osobách. V krajinách úrodných i přes 20. Tak v nejstarším okresu vnitřním, Ambaka zvaném, a v okresích Karengu a Golungu statistiky udávají 23 obyvatelů na 1 km$^2$. V Ambace žijí portugalsko-afričtí míšenci, kteří vynikají obchodním duchem a kupeckou živostí. Říká se jim Ambakista, také Biheňos. V Kazengu a Golungu pěstuje se výborná káva.

Obyvatelstvo nížin, které zdržuje se hlavně vedle řek a nečinně tyje z toho, co uštědřuje příroda a plodnost země, žije v osadách nepříliš zalidněných. Kam vnikli Evropané a zavedli těžbu rozmanitých plodin, tam teprve mezi černochy způsoben byl převrat ve způsobech života a v dosavadní nečinnosti.

V krajinách hornatých poměry těžebné jsou příznivější. Obyvatelstva je tu více a jeví více snahy po zaměstnání. Bohatství lesův a vývoj plantážnictví, zvláště pěstění kávy, bavlny, rýže a ginguby, olejnaté rostliny, jež slouží k jídlu a k výrobě oleje, dávají černochům příležitost ku práci a výdělku. Z cukrové třtiny vyrábějí tu primitivní destilací strašlivý nápoj opojný, jejž běloši i černoši náruživě pijí. Kromě tohoto průmyslového odvětví není tu jiného. Nedostává se totiž řádného a bezpečného spojení s pobřežím, aby se předměty vyrobené zpeněžily.

V Agole přebývá veliký počet černošských kmenů, kteří všichni náležejí národu jednomu, jmenem Kimbunda označovanému. Žijí sice často v nepřátelství a zášti, jejich snahy a úkoly životní často se rozcházejí, ale přece je udržuje v pospolitosti společná řeč a podobné mravy. Kimbundové žijí hlavně v poříčí Kuanzy.

Chtějíce poznati přírodu a lidstvo podél řeky Kuanzy, zastavíme se v přístavě Loandě. Odtud drahou objevše tupý půlostrov Loandský, vjíždíme do osady Kungy. Sem lze doplouti také od ústí řeky podivuhodnými sceneriemi říčních zátok v stínu tropických houštin, obydlených sbory pestrého ptactva, ohnivě lesklého hmyzu a tvorstva obojživelného. Řeky dotýkají se vsí černochů Kissamů, kteří v úrodných mýtinách vzdělávají pole, a kteří, jako všichni Kimbundové, mají zvláštní zalíbení v mase lidském. Po železnici pronikáme vrchovinou distriktu Loandského do Ambaky, odkudž pokračuje se v stavbě

trati dále do Malange projektované až po Kassange. (Asi 400 km jest hotovo.) Po řece navštěvujeme Muximu, Massangano, Dondo, Bangu a Quibindu, od níž nedaleko řeka tvoří hlučné vodopády, tu další parníkové spojení přestává. Cestou setkáváme se z lidmi kmene Mupindů, v jejichž oblasti bažinné lesy, laguny a savany hemží se stády slonů, hrochův a krokodilů, s lidmi kmene Sumbů, výborných plavců, kmene Mumdombů, kteří zabývají se chovem dobytka a šíří se až po Benguelu. Vysočiny, jimiž železnice vine se jako důležitá cesta obchodní do vnitřních divočin, mají ráz i výšku Krušných hor v Čechách, na jedné straně příkře spadajících, na straně druhé volně do planin mizejících.

Nedaleko Benguely vlévá se do oceánu řeka Katumbela, jejíž prameny vyskytují se v těžce dostupných vrších sopečných, zvaných Sierra Andra da Corvo, z nichž mnohý dosahuje výše 2000 m. Údolím řeky Kubale lze dosíci Binga Yam Bambi, štíhlých kuželů, žulových které se zvedají z horského uzlu do výše 1150 m nad moře. Černoši zvou je „Gazelími rohy", orientujíce se jimi již od pobřeží mořského, 200 km vzdáleného. Po té opustivše údolí kubalské, podél pohoří Lingilingského karavany ubírají se širou rovinou, proniknutou úvalem řeky Kalmandy, přítoku Balomby. Přešedše nové pohoří, Diambaské, vstupují do planiny Samboské a brzy po tom do krajiny Bihéské, uprostřed území, obývaného Kimbundy. Černoši zdejší jsou nanejvýš suroví a labužnicky pojídají při slavnostních příležitostech maso udatných nepřátel, s masem buvolím a psím smíšené, přesvědčeni jsouce, že stanou se válečnými hrdiny. Na nich lze, jak na všech lidojedech bylo již pozorováno, znamenati vyšší stupeň duševního vývoje, nežli na kmenech krotkých, kterým se příčí požívání masa lidského.

* * *

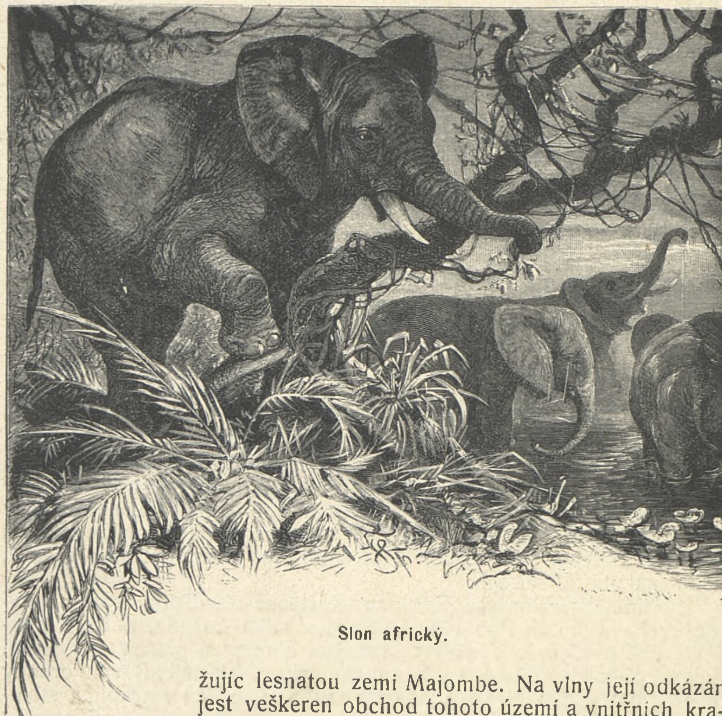
Angola dle všech příznaků jest ve značném vývoji. Bohatý zdroj blahobytu poskytuje výnosný rybolov v chladných zátokách západního pobřeží a chov dobytka na jižních savanách. Tu a onde moucha tsetse ničí snahu domorodcův, ale celkem i tu škody nejsou tak veliké, aby se od tohoto důležitého odvětví hospodářského upouštělo. Evropskému skotu se vůbec nedaří.

Flora je převážně tropická a dává tytéž přírodniny jako země sousední. Z nerostů hlavně měď (jako kyz a malachit), železo, sůl a petrolej poskytují jakéhos výtěžku. Ale nedostatek pracovníků, přílišná vzdálenost od moře a nedostatečný počet dobrých cest nepodporují význačnějšího dolování. Také zlato nalezlo se u Kassange.

Železnice v distriktu Benguelském vede z Benguely pouze ku pravému břehu řeky Katumbely v délce 50—75 km; projektována však jest až do Malange (Malandže) při horním toku řeky Kunene. Zastavením otrokářství a zákazem obchodu s otroky staré, živé cesty obchodní z Loandy přes Dondo do Punga Nonga, z Benguely do Malange úplně zanikly a s nimi vůbec všeliký obchod do Bihé a do končin, které jsou předělem vod mezi Kasajem a Zambezi.

Východně od horního toku Kuanga po řeku Sankuru, přítok Kasaje, šíří se území bývalé říše Lundské, jejíž západní polovice r. 1894 smlouvou, mezi Portugalci a státem Konžským sjednanou, připadla Angole. Obývají ji černoši mohutné a silné postavy, kteří za dopravní prostředek osob dosud užívají nosítek, tipojí, jako jsme viděli v Číně a Japonsku.

Severně od ústí Konga šíří se portugalské území, pobřeží Loangské zvané, jež protéká řeka Čiloango (Čiluango), zavla-



Slon africký.

žujíc lesnatou zemi Majombe. Na vlny její odkázán jest veškeren obchod tohoto území a vnitřních krajin sousedních. Jindy vedla tudy obchodní cesta, po níž otroci dopravovali se ku pobřeží; nyní plují tudy čluny s barevnými dřevy, kaučukem, sloní a olejem palmovým. Při horním toku Čiloangu vypíná se známé „Západoafrické pohoří břidličné", které záleží z prahorních břidlic a starých vápenců, obsahujících měď a olovo. Pobřeží záleží z hlinitých pisků a z červené, jemné hlíny, která u Bualy a Kabinda, proniknuta jsouc bystřinami, na pobřeží mořském objevuje se v rozma-

nitých podobách omletých pahorků. Při samém moři tvoří se veliké laguny a bahniska jednak náhlými příboji mořských vln, jednak vodou dešťovou, která však moře nedospěla, nýbrž před písečnými dunami se zadržela, jednak vzedmutím moře, které tak řeky vodou naplnilo, že utvořila se nová ústí a jezera říční.

Na pobřeží Loangském nejnižší průměrná dosahuje teplota 21° C v červnu a srpnu, nejvyšší teplota v březnu a dubnu 24° C. Střední teplota roční obnáší 25° C; rozdíly kolísají mezi 17° a 33°. To jsou čísla teploty měřené v stínu; na slunci jest průměrně 59·3°, na zemi až 82°, tak že vejce do horkého písku položená slunečním žárem se srážejí. V době deštivé (tempo de chura) lijavce doprovázeny bývají velikými bouřemi mimo měsíce prosinec a leden. Vlastní doba suchá (tempo de cacimba) trvá od května do září. Dle toho také jeví se pobřežní vegetace: po hřbetech a stráních pahorků nízký, křovinatý les, v savanách ve vodných úpadech rozmanitě a bujně vzrostlé lesy poříční. V horách a na jejich úbočích západních v pásmu stálých dešťů neobyčejným vzrůstem lesů vynikají lesné krajiny, majombe zvané; od nich na západ ku pobřeží listí opadává se stromů listnatých, a ve východních savanách v létě tráva vysychá až do nejhlubších kořínků. Před početím sucha hned po žních domorodci zapalují trávu na savanách, aby popelem jejím půda se zúrodnila. Pole svá zlepšují popelem a prachem se spálených savan snesených.

Angolu spravuje generální guvernér se sídlem v hlavním městě S. Paolo de Loanda (16.000 obyv.). Osada dělí se v distrikty: Konžský s Kabindou, Loandský, Benguelský, Mossamedský a Lundský (záp. část říše Lundské), k nimž druží se krajiny Gangela, Amboela, Barotse a j. Vyvezené zboží má dle angl. pramenů cenu 20,000.000 K, dovezené zboží 16,000.000 K. Vyváží se mimo jmenované již předměty zlatý prach, ryby, želvovina, sanytr, ambra, zuby hroší a j. Drah vystavěno bylo do r. 1904 440 km, telegrafů 2508 km. Telefonních stanic bylo r. 1905 v Angole 33 o 78 km drátu. Příjmy osadní páčily se r. 1906—07 na 6·7 mill. K, vydání na 10 mill. K. (V Loangu příjmy 1 mill. K, vydání o něco větší.). V nitru angolském a v Loangu za jednotku platební bere se dosud facenda, kus látky, pět stop dlouhé, nebo makuta 50 reisech.

Nejdůležitější města, Evropany částečně obydlená, jsou na pobřeží. Hl. město S. Paolo de Loanda, zkrátka Loanda, r. 1576 založené, jest nezdravé. Vyniká výstavnými chrámy a paláci, ale schází. Zvláště přístav se zanedbává a pomalu pískem vyplňuje. Bývalo druhdy důležitým tržištěm otrokův, odkudž milliony se jich v několika stoletích do Brazilie vyvezlo. Portugalští kupci (pombeiros) odtud navštěvovali pobřeží oceánu Indického. Ambriz také leží v poloze nezdravé, ale jest důležito vývozem kaučuku a kávy. Jižně odtud, hlubokými lesy obklíčeno leží malebné město Benguela, které nemajíc pořádného přístavu, přece obchodem svým vzrůstá a kupce k sobě zve, poněvadž jest zdravější, nežli kterékoli jiné město na pobřeží. Vyváží gumu, sloň a vosk. Hlavním městem jižní části osady stalo se Messamedes, r. 1840 na pustém břehu písečném založené,

nyní důležité skladiště osad nitrozemních. Kabinda leží sev. od ústí Konga, San Salvador bývalo hlavním městem dřívějšího státu Konžského. Benguela vyniká jako konečná stanice karavan z Bihé. Duque de Braganza jest daleko do nitra země posunutá stanice (presidio). Messamedes (5000 obyv.) pro pěkné a zdravé podnebí bývá navštěvováno Evropany, stíženými neduhy plicními.

## B. Pánev Konžská.

Na východ od zemí právě popisovaných rozkládá se ohromné území, velikosti západní Evropy, jímž protéká na místech nejnižších řeka Kongo se svými přítoky, z nichž některé rovnají se velikostí Dunaji a Labi. Poříčí tomu zkrátka říká se pánev Konžská. Majíc průměrnou výšku 400 m nad mořem, zaujímá plochy okrouhle kolem 3,700.000 km$^2$ (71krát jako Čechy), tedy více, nežli obnáší panství anglické v poříčí nilském. Přirozených hranic kolkolem území toho není. Od okolních rozsáhlých poříčí je oddělují jednoduché okraje náhorních plošin, tu a onde v podobě horstev vypiatých. Proti severu omezují pánev široké hřbety žulové a břidličné, na nichž vznikají přítoky Bahr el Ghazalu ve výši 1000—1400 m, proti severozápadu, tedy proti poříčí Šari a pánvi Cadské, pahorkatina sotva 450 m vysoká, na níž prameny má i Sanga, pravá pobočka konžská. Proti západu terrain zvolna stoupá, tvoře předěl vodní mezi oceánem a Kongem ve východním Kamerunu a uprostřed Konžska Francouzského. Asi na 4$^0$. jižní šířky Kongo prolomil západní hráze a otevřel cestu vodám z afrického nitra.

Jižně od ústí konžského předělem jsou pobřežní pohoří angolská a vypnuliny gangelsko-lušaské. Na jihu omezují pánev konžskou zvlněné planiny 1300—1500 m vysoké, které směrem k jezeru Bangveolu nabývají podoby pásem horských, na jejichž jižních svazích prameny mají některé levé přítoky zambezijské. Na východě pánev vystupuje ve vysočiny východoafrické, kde řadou vysoko položených a rozsáhlých jezer (Tanganjika 814 m) hranice její zřetelně jsou vytčeny.

Kongo (4200 km) délkou svou Nilu (6000 km) se nevyrovná a nad Niger (4160 km) předčí nepatrně. Jako Nil záleží ze dvou velkých řek, z nichž každou lze nazývati Kongem a považovati za řeku hlavní. Běh obrovského veletoku dlouho byl neznám. Teprve statečný Stanley podal o významné řece určité zprávy a poměry na ní osvětlil. Západní řeka sluje Lualaba, která vzniká na předělu vod zambezijských ve výši sudetského Praděda (1500 m) a proniká v mohutných propastech a vodopádech pískovcové hory, zvané pohořím Mitumbaským, které od pramenů zambezijských se pne směrem severovýchodním k Tanganjice. Druhá, východní řeka sluje Luvua. Dříve než se spojí s Lualabou, protéká mnohem větší území, nežli soutok její, pročež není nemístno, jmenují-li zeměpisci Luvuu, později Luapula zvanou, horním tokem konžským.

Luvua pramení se jižně od jez. Tanganjiky ve výši 1400 m a vtéká jako Čambezi do jezera Bangweola, 1130 m nad m. povýšeného a obklíčeného krajinami plochými a bažinatými. Odtud Luvua vytéká jako Luapula bystře a přes mnohé prahy nejprve směrem jižním, pak severozápadním a severním v oblouku kolem území luapulského k jezeru Moërskému, v němž konečně mizí.

Oba břehy Luapuly porostlé jsou krásnými lesy a svlažovány četnými řekami, které pronikají územím Katangou. Východní břehy jezera Moëra náležejí severovýchodní Rhodesii i s ostrovem Kilvou, v jižní polovici jezera se zdvihajícím. Výtok z Moëra jmenuje se Luvua a rychlým během ve směru severozápadním blíží se k Ankoru, kde dostihuje Lualaby. Jezero vyznačuje se na jihu nízkými břehy bažinatými, na severu příkrými a skalnatými. Území Katanga poskytuje železa a mědi.

I Lualaba proniknuvši pohořím Mitumbaským protéká mělkými jezery Upembou, Kisale, Kabambou a posilněna jsouc mocným přítokem Lufirou, pospíchá ve směru čistě severním k Luvuji, jíž dává svoje jméno a jediným tokem dále plyne směrem započatým. U Buli přijímá v pravo Lukugu, u Tvile Lubambu. Na dalším toku svém řeka dostává různá jména, zpravidla dle nového přítoku. Od Tvile Lualaba obrací se k severozápadu po Nyangve, vyhlášené město obchodní v srdci africkém, kam až věhlasný Livingstone řeku byl na výzkumných cestách svých sledoval. Dále k severu proniknouti se mu nezdařilo. Práce ta zůstavena šťastnějšímu Stanleyovi, jehož jméno tak úzce souvisí s dějinami Kongu, jako jméno Lessepsovo s průplavem Suezským. Stanley teprve zjistil, že Livingstonem sledovaná řeka je Kongo, jehož ústí otvírá se daleko odtud na západ.

Nyangve (530 m nad mořem), na západních hranicích úrodné krajiny Manjemy ležící, založili Arabové. Tu Kongo tak je mohutný, že množstvím vody předčí nad Nil. Šířky má 600 m a hloubky 6—11 m. V zátočinách a mělčinách jeho hemží se nesčetní krokodili a hroši. Od Nyangve na sever Kongo teče rozlehlým úvalem přesmykuje se přes mnohé prahy, podobné kataraktům nilským. Po obou březích jeho rozkládá se množství živých osad, hustě zalidněných. V nevelikých vzdálenostech (5—7 km) vyměřeny jsou neutrální kusy půdy, kde domorodci s obou břehů se scházejí a obchody smlouvají. Osady pobřežní tak jsou rozlehlé, že podobají se městům na hodiny cesty dlouhým. Orientaci cestovatelů velice je na překážku, že domorodci vsi své často na jiná místa překládají a jinými jmeny označují.

Kongo dostihuje po 600 km rovníku. Proniká různými krajinami, nosí čluny různých kmenů, dotýká se města Lukundy, Lukandu (Riby-Riby), Bakumby, Lovy, Kirundu, Ponthierville, Sabay a přemáhá v podivuhodných slapech Stanleyových těžké překážky, které mu žulové prahy v cestu staví. U Stanleyville ($^1/_2{}^0$ s. š.) se uklidňuje a volným tokem bere se k severozápadu k Isangi, kde se slučuje s řekou Lomami. Stanleyville leží ve

výši 428 m; hladina Konga klesla tedy od Nyangve o 102 m, průměrně o 1·7 dm na každý kilometr. Slapy Stanleyovy záležejí ze sedmi oddělení, z nichž poslední není daleko od Stanleyville (Města Stanleyova), důležité stanice státu Konžského.



Gorilla.

Odtud počíná střední tok řeky Konga, jenž má úplný ráz řeky, protékající rovinami. Objevujeť se v něm tolik ostrovův a ostrůvků, že zřídka lze s jednoho břehu spatřiti břeh druhý. U Basoka vlévá se do Konga Aruvimi, jehož přítok Ituri má vznik svůj na západních svazích hor Měsíčných (?). Pod ústím veletok dosahuje ohromné šíře 4 km. Při vtoku pravé pobočky Rubi Kongo pře-

chází 2.° sev. šířky a východně od poledníku 22. při osadě Ndobu dotýká se nejsevernější rovnoběžky své (2° 10'). Dále teče směrem zjz a obloukem k jz, rozděluje se v přečetná ramena a ostrovy, na nichž všude bují nejbujnější prales. V pravo přijímá Mongalu, v levo Lulangu a při Coquilhalville širokou řeku Ruki. Tu šířka Konga dosahuje 10—16 km. Naproti Irebu pěti rameny, v deltě 19 km široké, splývá s Kongem největší pravá pobočka Ubangi (2350 km dlouhá), již velkou činí Mbomu a Uële-Makua, vznikající ve výši 1350 m západně od Vadelaje při horním Nilu. Mbomu tvoří od pramenů svých až k ústí svému do Uële a do Kongu hranice mezi státem Konžským a Konžskem Francouzským. Od Irebu Kongo sám jest přirozenou mezí až po Manyango, kde hranice území francouzského v oklikách odbočují k moři. Kongo pak proniknuv „Západoafrickými horami břidličnými" u Bomy, ústím otevřeným víže se s vodami oceánskými. Z přítoku dolního Kongu jmenována budiž splavná Sanga, vodná Kva, soutok jižních řek jižní pánve Konžské: Kvanga, Kasaje, Sankuru a Mfini, kteráž řeka odvodňuje členité a ploché jezero krále Leopolda II. pod 2. jižní rovnoběžkou.

Prameny Kasaje hledati dlužno ve vysočině angolské ve výši 1600 m; v pravo přijímá Luluu, přeplněnou peřejemi, v levo celou síť velkých a malých, vodných řek, od jihu na sever tekoucích, jejichž prameny nalézti nesnadno jest v nejbujnějších pralesích, jaké si jen představiti lze. Vždyť i sám tok Kasaje není dosud úplně znám a prozkoumán. Nemalou důležitost bude jednou míti v státě Konžském Sankuru, který pomalu ploužì se nekonečnými lesy středoafrické pánve a pro hloubku svoji představuje rozkošnou, 1300 km dlouhou cestu vodní, která otevře tajné pokladnice neznámého dosud nitra Lualaby, Baluby a Balundy.

Kongo přináší shora vodu barvy hnědé, kterouž hněď pozorovati lze i tehdy uprostřed proudu, když Ubangi z pravé strany a Kva z levé strany obsah svůj do žluta zbarvený do něho přenesly. Před okrajními horami, jichž malebným úžlabím opouští pohostinnou pánev nitrozemní, rozbíhá se naposledy v širé jezero říční, jemuž říká se Stanley Pool. Za jezerem charakter Konga mění se najednou. Příkré svahy horské, lesy pokryté, holá úskalí a strmé skalní stěny tisknou veletok v úzké řečiště. V oklikách vody jeho hučí a ženou se ku předu, tvoříce obrovské, hnědé vlny a s lomozem hromovým burácejí, jakoby bouří hnány a rozrážejí se o skalnaté břehy jako hračky skleněné. Jinde opět silou proudu hnány jsouce, spousty vod ženou se od jednoho břehu ke druhému a způsobují příboje, nad nimiž vznášejí se mlhy z roztříštěných krůpějí vodních. V řevu a zběsilém letu, ve vírech a těsninách Kongo řítí se přes dvaatřicet nejstrašnějších kataraktů, které teprve končí peřejemi Yelalaskými (Jelala). Pod nimi teprve, blíže belgické stanice vojenské Matadi řeka se uklidňuje a nabývajíc v rovině volnosti vlévá se do oceánu, jehož vody na žluto zbarvuje do vzdálenosti 60 km od břehů.

Kolmá členitost pánve Konžské jest celkem velmi jednotvárná,

poněvadž poměrná výška kopců nad okolními krajinami bývá z větší části nepatrná. Půda záleží z červenavého lateritu tropům náležejícího, hlinitého druhu země, vzniklého zvětráním rozmanitých hornin (žuly), a v ní za příznivých podmínek bují báječná vegetace. Dříve mělo se za to, že celé poříčí Konga zarostlé jest rovníkovým pralesem. Nová badání a nové cesty domněnku uvedly na pravou míru. Na základě zkušeností Stanleyových, Wissmannových a jiných, kde suché počasí úplně přestává a více méně pršívá, roste les hustý, neproniknutelný, v němž tu a onde objevují se prázdná místa travou porostlá. Kde není stálé vláhy, objevují se rozsáhlé savany buď jako travnaté roviny, mohutnými stromy ojediněle i ve skupinách přerušované, nebo jako velmi řídký les. Skoro všude, kam přijíti lze, objevují se v lesích ostrovy savan a porostů parkům podobných, v savanách naopak zase skupiny stromů, v malé lesy sdružených. Rozdělení a vývoj rostlinstva řídí se množstvím srážek vodních. Nejvíce dešťů nastává tu v době, kdy slunce na pouti k jihu a k severu přechází rovník, nejméně pršívá v době, kdy slunce je nejblíže obratníkům. Množství spadlé vody dle našich pojmů není přílišné, a lze říci, že v některých místech evropských naprší více vody, nežli na mnohých místech státu Konžského nebo osad francouzských. Průměrná teplota v pánvi dosahuje značných výšek, čímž pobyt stává se Evropanům nadmíru obtížným. Neobyčejné kolísání teploty vykazují zvláště jižní vysočiny, po jejichž hřebenech vinou se hranice vodních předělů. U jezera Moëra Reichard shledal rozdíly teplotné ve 24 hodinách o 27° až 29°: ve dne 30°—32°, v noci 3°! V lesnatém Katangu ve výši 1150 m pozoroval nejnižší teplotu +0·5° C.

Zvířena pánve Konžské je poměrně chuda. Vyznačuje se sice zvláštními a velikými druhy, ale nemnohými a civilisaci pomalu ustupujícími. Na prvém místě jmenovati jest šimpanze, opici člověku velice podobnou, která v několika odrůdách, ale v nečetných družinách obývá pralesy podél řeky Uële, Lualaby, Luapuly a podél západního pobřeží. V krajinách, lovci málo navštěvovaných, žijí dosud stáda slonů, jichž rovněž ubývá; ve vodách obyčejným zjevem jsou hroši, krokodili a v rákosnatých porostech nosorožec. V savanách objevují se jako v Sudanu žirafy, zebry, buvoli a různé druhy sajek, které vábí za sebou rodiny lví, levhartí, šakalí a hyení. Zvláště hyena skvrnitá slídí všude tam, kde lidstvo založilo osady, živíc se masem zdechlých zvířat i mrtvých lidí, jichž pochovávání černoši nevěnují přílišné péče. Kde pralesy jsou příliš husté, ssavců vůbec není. I mívají obyvatelé, kteří nejraději při řekách osady zakládají, nedostatek masa, čímž lze si také částečně vysvětliti kannibalismus, dosud v poříčí Kongu rozšířený.

Obyvatelé pánve jsou Bantuové, kteří živí se rybolovem, obchodem a v krajinách příhodných i vzděláváním půdy. Mnozí kmenové vynikají v hrnčířství, v hotovení říčních lodí, mnozí umějí zpracovávati železo, měď a mosaz. Některým vrozena jest mírumilovnost, některým hrdost a mysl bojovná. Nejednou naplnily se vody Kongu a přítoků jeho obrovskými loďstvy mocných pohlavárů, kteří jako

starověcí výbojci v Evropě a v Asii mocí svou naplňovali okršky zemské. Je zcela přirozeno, že množství řek přimělo obyvatele, aby se věnovali plavbě a obchodu na levných drahách vodních. Uzené ryby a kozy, lidské maso, otroci a sloň, pušky, prach, hroty kopí a luků, kruhy měděné a v poslední době spousty výrobkův evropských dovážejí se po lodech do území neutrálních, kamž shromažďují se černoši z nejtajnějších a nejvzdálenějších úkrytů pralesních.

Množství jmen, jimiž se tito černošští obyvatelé liší, ani uvésti nelze. Pokud máme o nich vědomost, spočívá na zprávách hlavně Stanleyových. Při dolním Kongu usazeni jsou Bakongové, jichž



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

**Sídlo bantuského pohlavára.**

územím vede železnice od moře do Dola při jižním břehu Stanleyova Poolu. S jejich předky Portugalci sešli se již před 400 lety, když při ústí řeky na břeh vystoupili. Tehdy již nalezli tu spořádané státy, spravované náčelníky, kteří byli poplatni vladaři společnému. Původně byli dobromyslní, pohostinní, ale styky s Evropany stali se nedůvěřivými a ke každému nepřátelskými. U nich také křesťanství nejrychleji se rozšířilo. R. 1491 vrchní náčelník Nizinga dal se pokřtiti. Portugalci dali mu tehdy titul krále, náčelníky jeho nazvali vévody a hrabaty s jmény portugalských rodů šlechtických. Tak vzniklo bývalé království Konžské, v němž Nizinga byl pánem neomezeným. Jako křesťan měl jedinou ženu. Hlavním městem byl San Salvador, jež v stol. XVI. mívalo až 40.000 obyv. Stál v něm chrám Panny Marie a sv. Petra, sv. Antonína z Padue a sv. Ignáce. Ve válkách

osadních s Hollanďany Portugalci pozbyli poddanství domorodcův, moc jejich poklesla, země se vylidnila, město vzalo za své. Dr. Chavanne r. 1885 nalezl z chrámův a budov pouhé zbytky zřícenin. V trojlodním chrámu hlavním nalezl zachovanou hrobku bývalého rodu panovnického. Lid opustil křesťanství a oddal se znovu fetišismu. Rybí kost, péro, cokoliv může býti talismanem (kouzlem opatřeným předmětem, nikoli obrazem božím), který spojen jsa s vyššími mocmi, opatřen jest silami ochrannými a blahodějnými. Volba fetišů děje se náhodně, co na př. černoši nejprve shlédnou, nebo na radu kněží, kteří na pobřeží loangském a v poříčí konžském tvoří všemocný a vážený stav. Kněží dělí se v rozmanité stupně, dle nichž rozdělují se druhy kouzel. Jedni umějí totiž nalézti ztracený majetek, druzí umějí



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

**Cestovní člun v Africe střední.**

přivolati déšť, třetí dovedou kouzlem chrániti osadu přede vpády nepřátelskými. Výroba čarodějných prostředků děje se tajně, obyčejně v lese. Odznakem kouzelníků jsou železné zvonky čarodějnické, na něž kněží tlukou hůlkami.

Batékeové obývají hornatiny na západě odtud (v Konžsku Francouzském) a ovládají dolní tok Konga po ústí Kva a po Irebu. Severně od Boloba k ústí Ubangi sedí Bajanzové, kteří do nedávna zdobívali si chaty lebkami lidskými. Svým ukrutenstvím a požíváním masa lidského byli známi až na pobřeží mořské. Při smrti pohlavárově ubíjeno bylo vždy množství otroků, jež národ slavnostně snědl. V nelidskosti své tak byli hrozní, že vlastních dítek nešetřili a za obět je ubíjeli. Když missionář jakýs výtku jim činil pro ubíjení lidí, odpověděl pohlavár, jménem Ibaka: „Umru-li, nejméně dvacet služebníků budu míti na onom světě, vy běloši budete bez služebníků“.

Mezi Kuangem a Kasajem žijí Bajakové, Babalové, Kibundové a Bapendové; mezi Kasajem a Kongem Balubové, k nimž náležejí Bašilelové, Bakubové a Manjemové, vyhlášení bojovností, z kteréž příčiny arabští obchodníci a lovci otroků používali jich jako vojínů. Balubové obývají území, jež nazval dle Wissmanna pohlavár Kalamba (1887) „zemí přátelství“, v níž cizí kupci směli volně se pohybovati, a kde zakázáno bylo kouření konopí. Mnohoženství je všeobecné, ale jedna z žen obdařena jest většími právy, nežli mají ostatní. Muž staví chaty, loví ryby a kouří, ženy obstarávají práce polní a domácí, při čemž jim pomáhají otroci. Nedostatek oděvu nahrazuje dovedné tetování, nejumělejší v Africe. Věří v dobrého ducha, jenž osudy jejich určuje, a v zlého ducha, jenž jim škodí. Vyskytuje se u nich také víra v odměnu věčnou po smrti za skutky dobré a odsouzení za skutky zlé.

Manjemové jsou také lidojedi. Livingston vypravuje o nich, že vesničané jedné vsi nesmějí překročiti hranice druhé vsi ze strachu, aby nebyli zabiti a snědeni. Livingston, jakož i Stanley líčí je jako velmi pěkné lidi, světlohnědé pleti; zvláště ženy a dívky manjemské bývaly vždy hledaným zbožím arabských obchodníků s otroky. Kryjí se kožemi různých zvířat a pletou zvláštní látky z jemných vláken travních, jež barví na červeno, na černo a na žluto. Muži připevňují si kusy bláta za ozdobu do vousů, do vlasův a za uši. Někteří kryjí si hlavy celými korunami z hlíny. Nízké, čtverhranné chaty jejich stávají na vyvýšených místech, aby jich náhlá voda nezaplavila. Stávají v řadách, tvoříce několik ulic. Na konci vsi bývá chýž, v níž konají se schůze a důležité rozhovory o potřebách obecních. Vnitřek chat vyzdoben jest koši s potravinami, mísami, hrnci, ošatkami z vrbového proutí, kopími, štíty, meči, noži, různými nástroji a loveckými předměty. Jsou pohostinní, a jak Stanley o nich vypravuje, hotovi propůjčiti cizinci svůj stan. Pohlaváři jejich zavedli ve všem přísný řád, požadují naprostou uctivost a jsou neobyčejně obřadní. Trámce dveřní, jimiž vstupuje se do chat, mívají ozdobeny řezbami, podobnými lidským obličejům. Cameron vypravuje, že v každé větší obci mají dvě nebo tři tavírny kovův a kovárny. Kovadliny a těžká kladiva jsou z kamene, kladiva lehká ze železa. Tavené železo upravuje se v kusy as kg těžké a nabízí se na prodej. Manjemové přicházejí na trhy až do Nyangve, kde prodávají své výrobky železné.

Severně od čilého kmene tohoto shledáváme se s kmenem Ureggů nebo Vareggů, jež provázela vždy pověst strašných lidojedů. Předkové jejich přišli prý as před 200 lety od severu, a pověst o tom zachovává se s generace na generaci. Chaty stavějí s obloukovými střechami. Předměty uschovávají do slámy ve střeše. Ženy nosí krátké zástěry z kůže nebo látku z trávy utkanou, muži z koží opičích nebo kočičích, nechávajíce při nich ocasy viseti. Odtud asi vznikla pověst o „lidech s ohony“. Na hlavách mají čapky z různých kožek. Náčelník jediný má právo míti čepici z kůže levhartí, na níž ohon visí jako třapec. Marnivé ženy ozdobují si nohy a ruce kovovými kruhy. U jedné z nich Stanley spatřil ozdob těch železných ve váze 12 liber,

měděných ve váze 5 liber a na hrdle ještě tucet šňur z mořských lastur. Smutek nad úmrtím žen svých Vareggové tak projevují, že mažou si obličej těstem z uhlí dřevěného, jež na obličeji nechávají 5 let (t. j. $2\frac{1}{2}$ roku našeho). Vdovy počínají si podobně.

Pánev Konžská jest velmi přízniva tvoření státních celkův a obsahovala vždy bohaté a mocné říše, jichž samostatnost v době nynější vnitřními rozbroji a nároky evropských států značně se umenšuje.

Nejdůležitější z říší doby nejnovější byla říše Lundská, o niž r. 1894 rozdělili se Portugalci se státem Konžským. Říše byla a dosud jest rozdělena v malá území, nad nimiž vládli více méně mocní pohlaváři, „muatové", „monové", „muenové", podřízení vrchnímu pohlaváru v Lundě (muatovi jamvovi), tak že celé zřízení státní podobalo se některému středověkému státu lennímu. „Musumba", panovník, král, nesídlil v pevné své residenci, nýbrž s dvorem svým přecházel s místa na místo v území mezi řekami Luisou a Kaiangem.

Pod rovníkem v obvodu slapů Stanleyových a dále na východ nejmocnější jsou Bakumové, jichž sídla rozsazena jsou od řeky Lomami po jezera rovníková. Na severu úvalu horního Aruvimi žijí Ababuové a Mabodové, předešlým v mravech a způsobu života podobní. Ti, kteří žijí v temných lesích, jsou pleti světlejší nežli ti, kteří mají osady při řekách a pastvinách. Oděv jejich záleží všeobecně z kusu hovězí kůže, jíž uvazují sobě kolem boků. Zachovávají obřízku a jsou prý lidojedy. Chovají mnoho koz, ovec a drůbeže; na záhoncích pěstují rajská jablka a banany. Západně od jez. Albert Njanzy ve vysočině Kavalské hospodaří Vahumové, ušlechtilého vzezření, hrdého vystupování. Jsou ořechově hnědí, někteří temně hnědí. V ústním podání zachovávají pověsti o slavné minulosti. Stanley nenalezl u nich nejmenších stop náboženství. Jižně od nich bydlí Wakondjové s hlavou kulatou a širokým obličejem. Ruce a nohy ozdobují zvláštními prstenci, uměle spletenými z rotangu. Náčelníci mají těžké náramky na rukou a nohou ze železa a mosazi. Ženy nosí na krku kruhy železné. Od nich na sever v poříčí Mbomu, Uële a na předělu vod konžsko-nilských sídlí Mangbati a Niam-Niamové, kteří k Bantuům se již nepočítají.

V pralesích konžských zdržují se kmenové trpaslíků, po Bantuech ze všech lidí v Africe nejzajímavějších. Jsou pravým opakem Bantuů. Malí, ač souměrně urostlí, v obličeji vzhlední, prácem těžkým nezvyklí, škodolibí, ukrutní a nespolehliví. Celý způsob života nasvědčuje, že způsobilí jsou žíti pouze v přítmí lesním a živiti se stravou rostlinnou. Umírali by, kdybychom je zavedli do krajů travnatých, na vzduch a na výsluní, kdybychom je krmili pouze masem hovězím a obilím, tak jako hynuli by Bantuové, kdyby nemohli vésti život pastýřský. Tetelili by se zimou, zastesklo by se jim po šeru houštin, hynuli by. Na severozápadě od Wareggů zdržují se trpasličí černoši Batuové, jinak Vatvové. Tu Stanley jednoho muže z nich polapil a popsal. Měl hlavu velikou, obličej vousy zarostlý a pleť světle čokoládovou. Vysoký byl 138 cm. Za zbraň měl malý luk a

sotva stopu dlouhé, otrávené šípy. O náboženství u nich mluviti nelze; ale že mají přece jakési tušení o bohu, vysvítá z následující události. Polapený trpaslík vypravoval cestovateli, že obyvatelé ostrova v Kongu ležícího byli zabiti „kirembo-rembem" (bleskem). Když se Stanley ptal, kdo blesk poslal, odpověděl: „Kdož to ví? Snad „firi-niambi" — jakési božství. Trpaslíci vatevští ztrpčují (dle Stanleye) život sousedům, olupujíce osady jejich a hubíce lidi při práci, neb když se ubírají do sousedních okršků na trhy. Domorodci rolničtí vyslovují se o trpaslících příkře. Přátelí prý se s náčelníky bohatých okršků lstivými úskoky a nepravými sliby, a potom přese všechno pobratimství a dané slovo obracejí se proti nim a hubí je. Vypráví se o nich dále, že jsou výbornými lukostřelci a že hroty šípů silně otravují. Stálých sídel nemají. Jako rodiny ptačí prolétají lesy všemi směry, tak trpaslíci táhnou semo tamo za potravou se vším, čeho nezbytně potřebují.

* * *

Ohromné poříčí konžské zabírá nyní stát Konžský, jenž vznikl po velikolepých objevech Stanleyových. Na pozvání belgického krále Leopolda II. sešli se 15. září 1876 vynikající cestovalé, zeměpisci a státníci v Bruselu a založili „Association internacionale africaine" za tím účelem, aby střední Afrika otevřela se kultuře a lidskosti, a aby obchod s bohatými krajinami energičtěji se mohl provozovati. Za východiště nových podniků zvolena východní Afrika Rovníková. Ale nežli první výpravy na výzkumy ze Zanzibaru se vypravily, Stanley prozkoumal tok Kongu a ocitl se na pobřeží západním. I obrátil tak pozornost krále Leopolda na tento veletok jako na výhodnou cestu do nitra pevniny a po rozmluvě s králem dne 25. listop. 1878 souhlasil se založením „Comité d'études du Haut-Congo". Za vůdce výzkumův a nových podnikův zvolen byl Stanley, jenž odebral se znovu do naznačených končin, proplul Kongo a jeho mohutné přítoky, vystavěl na místech, kde peřeje v řece plavbě překážejí, dobré cesty, založil četné osady a r. 1882 Leopoldville. Téhož roku „Comité d'études du Haut-Congo" přijala jméno „Association internacionale du Congo" a zatím co ve výzkumech a objevech se pokračovalo, v Evropě počala diplomatická vyjednávání za uznání svobodného státu Konžského pod protektorátem krále Belgů, Leopolda II. Nejdříve, 22. dubna 1884, Spojené Státy uznaly „Mezinárodní společnost konžskou" a nově založený stát za přátelskou moc. Vláda německá pozvala 15. listopadu 1884 do Berlína zástupce ostatních států, aby se o novém útvaru státním uradily. Nejtěžší podmínky kladli Portugalci, kteří na ústí konžské jediní právo sobě přisuzovali, protože první před 400 lety je objevili a obsadili. Konečně potíže byly odklizeny, a stát 26. února 1885 prohlášen svobodným s podotčením, že všichni národové v něm mohou svobodně obchod provozovati. Státu přiřčena a zajištěna byla 13. července 1895 zá-



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

Západoafričtí Balogové ze státu Konžského.

roveň neutralita. Král belgický r. 1889 předal v závěti souverenní práva svá na Kongo po smrti své království Belgickému a zajistil právo, že Belgie může po deseti letech stát Konžský annektovati. R. 1890 podařilo se mu provésti, že dovoleno bylo zavésti cla ze zboží dovezeného, aby se kryly částečně náklady, které měl s dosavadní správou státu. Jediné Hollandsko dlouho odporovalo tomuto usnesení. Hned po tom prohlásil se Leopold II. pánem Konžského státu (modrá vlajka se žlutou hvězdou), jenž tak spojen byl s Belgií unií personální.

R. 1894 Anglie zvláštní smluvou pronajala králi Leopoldovi do jeho smrti západní část bývalé egyptské provincie Rovníkové.

Předání státu Konžského Belgii provedeno formálně 1. prosince 1907 podpisem smlouvy mezi zástupci belgickými a konžskými. Událost vyvolala mocný rozruch zvláště tím, že dávala podnět k líčení neblahých a nedůstojných poměrů v Africe zavládajících. Ba mnozí vytýkali a vytýkají samotnému králi, že má nesmírné příjmy z Koňského státu, založiv tu četné obchodní společnosti, jiné vzav jako protektor jeho ve svou ochranu, v některých dav se zastupovati lidmi nastrčenými, zejména pak že těží ze žní kaučukových, k nimž černoši nuceni jsou nejúpornější robotou. Dálo-li se co ve vzdálených končinách na úkor černých lidí, budou výtky tyto, byť i snad neoprávněné, v budoucnosti jistě k jejich prospěchu. Tak stává se Belgie vlastnicí území okrouhle 2,250.000 km² rozsáhlého, úrodného, bohatstvím plodin přírodních vynikajícího, v němž žije 11—30 mill. lidí.*) Mezi nimi 2600 Evropanů (1000 Belgičanů, 1600 různých národností).

Ústředí vlády státu Konžského jest v Bruselu, kde jej spravuje státní tajemník záležitostí obchodních se třemi generálními tajemníky: pro záležitosti vnější, finanční a pro záležitosti vnitřní. V Africe je v čele správy generální guvernér s dvěma náměstky generálního guvernéra, generálním tajemníkem a ředitelem soudnictví, finančnictví, dopravy a s velitelem osadního vojska, r. 1903 13.650 mužův a 510 evropských důstojníků).

Území dělí se v 15 provincií, jichž jména jsou: Banana, Boma, Matadi, distrikt vodopádů, Stanley-Pool, Lualaba, Kasaj, Äquator, Ubangi, Jezero Leopolda II., Bangala, Aruvimi, Uële, Kuango a vodopády Stanleyovy. Provincie spravují zvláštní komisaři s mocí civilní a vojenskou.

Obchod, jenž r. 1885 prohlášen byl svobodným a cly zatížen nebyl, znamenitě se rozvinul. Vývoji jeho prospívá zejména množství obchodních stanic podél řek, obchodní silnice a stezky, z peněz státních založené a částečně dokončené. Také dráha Konžská z Matadi (405 km), míjejíc vodopády dolního Kongu, rok po roce dodělává se větších úspěchů. Neobyčejnou frekvencí svou má budoucnost zajištěnu. Není příliš daleko doba, kdy vlaky pojedou od Stanley-Poolu k jezeru Leopoldovu a odtud přes Stanleyville k jezeru Albertovu

*) Hübnerovy tabulky statistické uvádějí 2,382.000 km² a 19,000.000 obyv.

a k Nilu. Již nyní četné parníky s vlajkami belgickými, anglickými, hollandskými a francouzskými brázdí hladinu Konga a jeho poboček až po Stanleyville (1600 km), a šest linií parníkových spojuje stát s Antverpami, Hamburkem, Lissabonem, Marseillí, Havrem a Liverpoolem. Poštovnictví je tak zorganisováno, že zásilky docházejí na místa svého určení i do končin nejodlehlejších. Za obchodníky přicházejí missionáři, zakládajíce stanice missijní, z nichž vycházejí paprsky nového světla a blahodárně osvětlují vnímavou duši černochův. Fetišismus pomalu mění se v rozumnou víru v jednoho Boha, lidojedství valně ubývá. Veliká část území náležela lovištím arabských obchodníků se sloní a otroky, kteří od východu sem přišli a města založili. Z nich velkým a známým stal se Tippu Tib z dob Stanleyova kulturního díla pod rovníkem. Belgičanům vésti bylo s otrokáři a s domorodci jimi poštvanými mnohé, krvavé boje, než se jim podařilo pořádek zavésti a hnusnému obchodu s lidmi učiniti přítrž.



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

**Skupina missionářů.**

Předním předmětem vývozním je kaučuk, jejž shromažďují hlavně v distriktu Rovníkovém, Kasajském, Aruvimském a Uëlském. Kaučuková lijana (Liane Landolphia florida) na pobřeží již téměř vymizela.

Druhé místo zaujímá sloň, jíž bývalo v krajinách pobřežních tolik, že zcela jednoduché předměty v domácnostech potřebné z ní se robily. Hubení slonů přesahovalo veškeru míru, a tu zvláštními zákony zastaveno úplné vybití největších ssavců suchozemských. Dále se vyváží všeobecně palmový olej, palmové ořechy, sezam, pryskyřice kopálová, ořechy zemní, koření, různé byliny lékařské a dřeva barevná. Velmi dobře daří se plantážím kávovým, kakaovým a tabákovým, jež Evropané na příhodných místech založili, jsouce příkladem intelligentním Arabům a náčelníkům černošským.

Chovu dobytka v krajinách lesnatých se vůbec nedaří; na savanách se mu sice daří, ale ne všude. Někde jsou mu na překážku dravá zvířata, jinde moucha tse-tse, jinde opět nepříznivé podnebí. Hornictví dosud, kromě těžení pokusného, neprovádí se s úsilím nále-

žitým, poněvadž doprava rud ku pobřeží je dosud nemožná. Železo, měď a trochu zlata jsou jedinými dobývanými zástupci říše nerostné. Vyváží se kaučuku za 42 mill. K, sloni za 4 mill. K, palm. ořechů za 2 mill., oleje za 1 mill., kávy a kopal. gumy za $1\frac{1}{2}$ mill. K. Peníze kolují v státě francouzské, německé a anglické. K výměnnému obchodu užívá se mitaka, t. j. mosazného drátu 52—55 cm dlouhého, $2\frac{1}{2}$ mm tlustého, v ceně 8 cent.

Na cestě do státu Konžského lodi zastavují se nejdříve na rejdě města Banany, zbudovaného na písečném pobřeží, kde v evropských faktoriích zaměstnáno jest asi půl sta bělochů. V otevřeném ústí leží Boma, Matadi a při Stanleyově Poolu Leopoldville jako přestupní stanice ze železnice na dopravní parníky. Na středním Kongu vyniká Bangala, a nejdůležitější z měst vůbec Nyangve, Basoko a Stanleyville, při Lulue Luluaburg, při Sankuru Lusambo, v Katanze Lufui (Lofoi). V městech těchto, jakož i v stanicích „neutrálních" žije málo bělochů, někde sotva po jednom.

## C. Afrika východní.

Afrikou východní zeměpisci zvykli jmenovati krajiny jižně a východně od Habeše po mys Guardafui, východně od pánve Konžské, od jezer Albertova, Albert-Edvardova, Tanganjiky a Njasy po oceán Indický a po řeku Ruvumu na hranicích německo-portugalských. V rozsáhlém území tomto rozeznávají se tyto celky politické: Německá Afrika Východní, Britská Afrika Východní, Italské Somalsko, Britské Somalsko a Somalsko Francouzské, o němž hovořeno již na str. 135., jakož i „říše ztřeštěného mullaha", jejíž samostatnost uznána před nedávnem společnou úmluvou mezi Angličany a Italy. Dále náležejí v soubor zemí východoafrických svobodné a nezávislé pastviny kočovných pastýřů na jihu od vysočiny Habešské.

Obyvatelstvu rozsáhlého území dávají ráz míšenci krve černošské, jimiž pronikli míšenci hamitsko-semitští. I nelze těch prvků, z nichž východoafrický černošský ráz vznikl, ani rozeznati, natož pak přesně omeziti. Rovněž nelze dle jazyků rozluštiti původ domorodců, poněvadž skoro všude arabština vítězí a původní jazyky zatlačuje. Tak na př. Suahelové, vlastně správněji Vasuahelové, t. j. obyvatelé pobřežní (sahel = pobřeží), ač Bantuové, úplně se poarabštili. Ve Východní Africe Německé usadili se čistokrevní černoši, Bantuové, provozujíce rolnictví. Jen v severních stepích mezi horou Kilima Ndžarem a jezerem Victorií Njanzou kočují hnědí míšenci černochův a východoafrických Hamitů, obávaní druhdy a strašliví Massaiové. V ostatních krajích východní Afriky převládají různí míšenci, jimž dává se společné jméno Gallové (Galla) a Somalové. Gallové bydlí jižně a jihovýchodně od Habeše, vyznačujíce se bojovností, lstivostí a pomstychtivostí, vrcholící v prudkém fanatismu. Somalové mají sídla svá na východním půlostrově a v Ogadenu. Přijali jakési

vnější známky kultury arabské a evropské, ale proto přece cestovatelé, obchodníci a missionáři, kteří s nimi ve styk přicházejí, odsuzují vlastnosti jejich. S Gally a Somaly spřízněni jsou Danakilové neboli kmenové Afarští, mezi zálivem Adenským a východními sklony vysočiny Habešské.

Afrika východní jeví se jako vysočina výšek velikých. Od moře oddělena jest sníženinami rozmanité šířky a plodnosti. Za pruhem pobřežních krajin, které v nížiny nikde nepřecházejí, zdvíhá se terrain někde pomalu, nenápadně směrem do nitra pevniny, někde prudce, představuje (jako v území německém) opravdová pohoří okrajní. Pohlížejíce od pobřeží, zříme je jako mohutná pásma až i 2000 m výšky nadmořské, která však přecházejí ve vnitřní planiny (1000—1500 m) docela nenápadně, nepřevyšujíce jich ani o 500 m. Mohutné průrvy zemské pronikají vysočinu ve všech směrech. Ve směru severojižním jest jich nejvíce. Na jejich okrajích nebo na úpatích se vylévaly v dobách neznámých vulkanické hmoty, které vzrostly v hory, jako jest Kilima Ndžaro, nejvyšší hora africká (6010 m), sousední Meru (4730 m), Kenia (5600 m), Elgon (4230 m), Ruvenzori (5300 m) a skupina sopečných homolí, z nichž dosud činná jest Kirunga (3475 m) na severu jezera Kivuského. Nejrozsáhlejší průrvy východoafrické vyplněny jsou jezery, velikostí svou podobnými jezerům severoamerickým. Některé sníženiny takové jsou pokryty bažinami, jiné opět jsou bezvodé a ohrazeny strmými skalami.

Pod rovníkem právě rozlévá se jezero Victoria Njanza; západně od něho v oblouku „středoafrické průrvy“ Albert Njanza, Albert-Edvardovo, Kivuské, Tanganjika, Rukvaské, Njasa a Shirvaské, dále k západu Moero, Bangveolo a j. drobná. Na východě Ugandy pod 36° východní délky leskne se jezero Sugotasské, Rudolfovo, Štěpánčino a jiná.

## 1. Německá Afrika Východní.

Od státu Konžského na východ za jezerem Tanganjikou šíří se Německá Afrika Východní až po oceán Indický v rozměrech 995.000 km², tedy skoro v rozměrech dvojího Německa evropského. Se státem Konžským sousedí od severního cípu jezera Kivuského k jižnímu okraji Tanganjiky. Jezero Kivu leží celé v okršku panství německého, rozděleno jsouc dlouhým půlostrovem ve dvě nerovně veliké části. Bezprostředně ze severního pobřeží zdvíhá se vysočina, předěl vod nilských a konžských na této straně, z níž vyčnívá skupina činných sopek, nad kterými vévodí Kirunga. V jezeře vzniká Russisi a vlévá se do Tanganjiky na dně obrovského krajinného žlebu, jehož okrajní strmé stěny mají výše i přes 2000 m. Žleb má šířky 30—50 km, a na jeho dně právě rozprostírá se jezero nejméně 645 km dlouhé, ve výši 800 m nad mořem.

Nejvíce vody přivádí od východu Malagarasi, jehož některé přítoky vznikají na severu a jihu zcela blízko jezerních okrajů a ve



Skladiště plodů jamových v Německé Africe Východní.

velkých obloucích sbíhají se v Malagarasi, plynouce přes četné prahy společně do Tanganjiky. Odtok jezerní Lukuga, která vody své Kongu odvádí, někdy v horkých měsících vysychá, a tu jezero je bez odtoku. Není tudíž divu, že voda jeho jest slaná a páchne. Pavel Reichard*) nadšenými slovy líčí přírodní krásy na březích jezerních jak v bouři, tak v jasu vysokého slunce. „Nevypsatelné jsou dojmy při východu i při západu slunce, když nebe chví se ve všech barvách duhových, shlížejíc se v hladině vodní. Měsíčná noc na Tanganjice nemá rovné. Břehy jezerní nejsou všude stejné. Někde objevují se spousty písku, někde laguny a močály, jinde svahy zarostlé travou a sítím, jinde opět houštiny borasové, palmy hyphänové nebo neproniknutelná spleť rostlin úponkových, 6 a 7 m vysoká, s lesy ambačovými, po nichž úponky ovíjejí se až do nejvyšších větviček“. Stromy ambačové dosahují výše 10—12 m, nemají



Nirakongve, sopka na severním břehu jezera Kivuského.

*) Pavel Reichard, »Deutsch-Ostafrika«.

při zemi větší tloušťky, než-li tělo lidské, a rychle se rozmnožujíce, o překot vyplňují prázdné prostory houštin. Houbovité dřevo těchto stromů tak je lehké, že celý kmen lze bez námahy v natažené ruce udržeti. Obyvatelé rybářští připevňují ambače ke krajům svých lodic, aby jim do nich voda nestříkala.

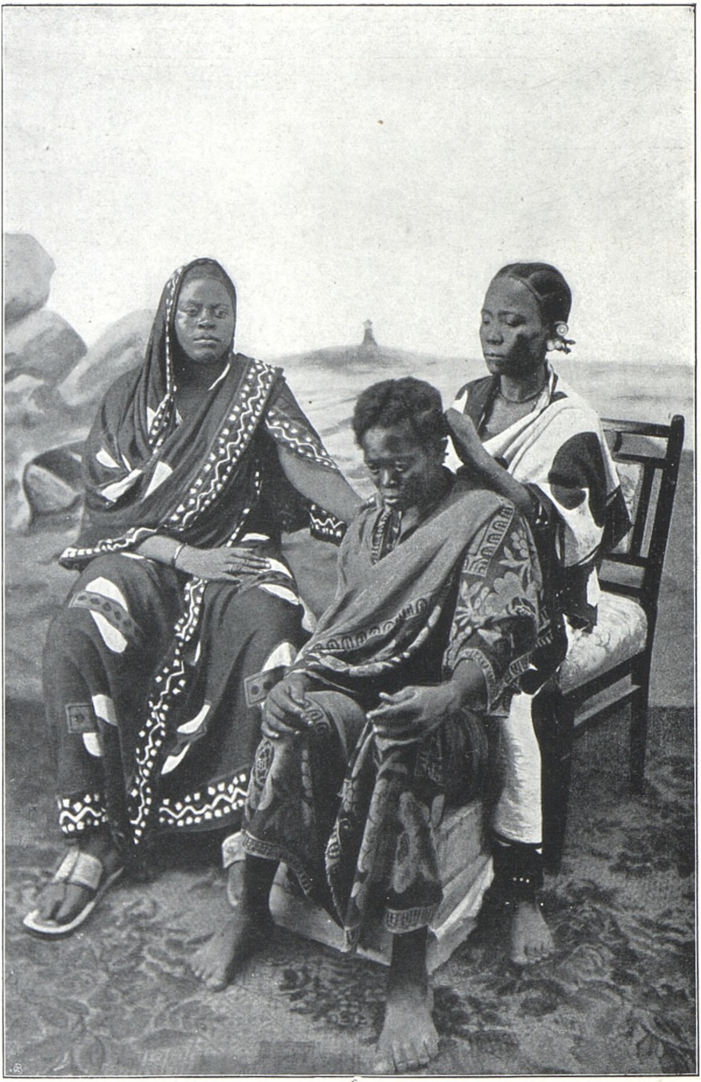
Na plošinách pobřežních bývá shromaždiště nejrozmanitějšího ptactva vodního: jeřábů, čápův, ibisů, plameňákův a pelikánů. Nad nimi vznášejí se orli křiklaví, podél vody kmitají se ledňáčci, někteří velikosti holubů. Při ústí potokův a řek voda hemží se rybami, a tu také krokodili 4—5 m dlouzí mají skvělé hostiny. Popadnou-li některého ssavce neb i člověka, pohltí jej rovněž, ano nešetří ani vlastního rodu, vlastních mláďat. Tu také Reichardův sluha krokodily byl pohlcen. Cestovatel zastřelil ještěra 3 m dlouhého, v jehož žaludku nalezl 1·7 m dlouhého, stočeného krokodila mladého.

„Celkem vegetace při pobřeží Tanganjiky nevyniká zvláštní zajímavostí ani velikostí. Tytéž druhy vyskytují se všude při březích řek a potoků, do jezera se vlévajících. Proto však přece jezero je krásné, a mnohá partie připomíná groteskní úskalí bouřného mysu Kaboga uprostřed břehů východních“.

Jihovýchodně od jezera Tanganjiky rozkládá se v mohutné trhlině zemské podélné jezero Njasa ve výši 500 m nad mořem, jehož odtok náleží řece Zambezi, největší řece jihoafrické. Mezi oběma jezery pne se horstvo ve výši Karpat a v šířce království Českého, po jehož hřebenech běží hranice zemské mezi územím německým a Rhodesií severovýchodní. Podél východního pobřeží zdvihá se 2000—3000 m vysoké pohoří Livingstonovo a spadá do Njasy příkrými stěnami skalními, které divokou krásou svou jezeru kolkolem dodávají vzhledu romantického. K osadě německé patří pouze severní část jezerní po 11° 40′ již. šířky na břehu východním. Šest řek vlévá se do jezera a přináší štěrk s pískem, čímž se leckdes objevují písečné mělčiny. Zvláště pěkným dojmem působí modře zbarvená voda a její průzračnost ani chut její není nepříjemná, a kdo ji pili, pochvalují si, že je lahodná a zdravá. Jezero chová v sobě mnoho ryb, a proto četné vesnice vznikly na jeho pobřeží. Krokodilů není tu tolik jako v Tanganjice, poněvadž ve vodách kalných lépe se jim loví, nežli ve vodách jasných.

Třetí jezero, na jehož březích a vodách německé území má podíl, jest Viktoria Njanza (Ukereve) povahou svou od předešlých dvou zcela odlišné. Břehy jeho jsou nízké, dno přeplněno mělčinami, a všechno nasvědčuje tomu, že bývalo rozsáhlejší, nežli jest nyní. Jižně Spekovy zátoky zdvihá se vysočina Magansaská, severně od ní Ušašská. V severovýchodním cípu jezerním zalévá se do země zátoka Kavirondo, která náleží k území britskému, k němuž počítá se celé pobřeží severní až po ústí Kagery, druhdy za Nil považované.

Jižní pobřeží přerušeno jest zátokou Emina paši, ostrovy uzavřenou. Stanley a Peters slovy nadšenými líčí krajiny při jezeře; jiní cestovatelé vyslovují se o krásách jejich chladněji. Jisto jest, že



Ženy suahelské.

britská strana je vlhčí a tudíž plodnější, strana německá sušší a méně úrodná. Lesy objevují se na blízku Ukereve zřídka.

Původními obyvateli německé osady jsou, jak již připomenuto, rolničtí Bantuové. Na pobřeží smíšením s přistěhovalými Araby, Peršany a Indy proměnili se v míšence, jimž říká se Suaheliové (Vasuaheli), jejichž jazyk, kisuahelština stal se nejrozšířenější řečí obchodní na celém pobřeží východním.

Při severních a jižních hranicích území žijí kmenové kočovní, kteří rolníky bantuské utiskují a válečnými přepady klid a pořádek



Krater sopky Niragongve.

v zemi ohrozují. Jižním kmenům říká se Masitiové a Vaheheové (jsou příbuzni s Kafry); severní jsou hamitští Massaiové, jichž osady opírají se o vysočinu Kilima-ndžarskou.

Počet obyvatelstva páčí se na 7 mill. (7 na 1 km²), mezi nimiž r. 1905 bylo 1437 Evropanů (1102 Němců). Na pobřeží kromě Evropanův a černošských domorodců zdržuje se na půlčtvrta tisíce Indů, kteří do nejnovějších časů sami obstarávali veškeren dovoz zboží evropského. Vyznačují se všemi vlastnostmi vychytralých obchodníkův, od nichž Evropané obchodu teprve se učili. Velkoobchod i prodej zboží drobného byl v rukou jejich. Jak hluboko Indové zapustili kořeny své činnosti obchodní, vysvítá z toho, že dosud platí se tu všude rupiemi, penězi v Indii obvyklými, jichž cena kolísá mezi

1·32—1·56 K. Vláda německá razí nyní rupie pro území své v Evropě sama. Rupie dělí se v 4 pesy, pesa v 4 anny. Obchodníci němečtí, podporováni jsouce orgány vládními, vypověděli tichý boj vlivu indskému, kapitálem svým pomalu vytlačují kapitál Indův a vládu nad obchodem osadním převáději do rukou svých.

Indové světlé barvy jmenují se Khojové, Indové mohamedánští nosí turbany zlatem vyšívané, po nichž lze je ihned poznati, a Banjanové, hlavně z Bombaye přišlí, známi jsou jako přísní vegetariáni a dovední řemeslníci. Arabové z Omanu a Hadramautu jsou také plantážníky.

* * *

Území Východní Afriky Německé v celém rozsahu svém náleží pásmu tropickému a podřízeno jest vlivům pasátů, jimiž se řídí deště a sucha. Na pobřeží upravují podnebí monsuny, a tu po době deštivé (od prosince do ledna) nastupuje počasí s nocmi chladnými až $+10^0$ C (při čemž ve dne bývá $+35^0$ až $37^0$). Nikde není krajiny, v níž by nepršelo. Jezernaté pláně severní sice zdají se býti bez vláhy, ale pršívá tu ročně přece dosti. V době suché prameny spodní ukryty jsou pod povrchem zemským, a lze je při nehlubokém kopání nalézti pod kamenitým dnem vyschlých řek. Pruhy lesů doprovázejí neviditelný běh vod, které v podzemí pospíchají k hlavním řečištím. U těchto vod zdvíhají se palmy i 40 m vysoké, a kde prameny vyrážejí na povrch, probouzívá se večer rušný život zvířecí. Nejkrásnější jsou noci měsíčné, kdy lehké závoje mlh vznášejí se mezi korunami stromů, kdy v kouzelný chlad a velebné ticho ozývá se skřek dropů, vytí hyen a někdy burácí vzdálený řev lví. Jakmile ozývá se lev, hrůza zmocňuje se čtvernožců. Antilopy a žirafy prchají, odpližují se šakali, s nozdrami otevřenými uhánějí odtud pakoně, v úvalech vše se chvěje a v hrůze očekává rozbřesknutí příštího dne. Jakmile sprchne, země nabobtnává, puklinyv, v ní se zacelují, vláha proniká k suchým kořínkům trav, křů, stromův, a jako kouzlem celá krajina mění se v zelenou a kvetoucí nekonečnost. Tráva má všude metr výšky, keře a stromy za několik málo dní plny jsou poupat listových a květních, a akáty všude rozšířené omamují těžkou vůní svou.

Na pobřeží zimnice překáží Evropanům hojněji se usazovati; za to v krajinách vyšších (1000 m), zejména v Usambaře bělochům se daří dobře, poněvadž mohou ve volné přírodě pracovati, a poněvadž teplota se snižuje v červnu průměrné na $+10^0$, v červenci na $+15^0$. Deštivo bývá od října do května, sucho od května do září.

Dosti podrobně prozkoumána jest severní část území, kamž ke konci minulého století obrátil se také vystěhovalecký proud. Tu jest zdrávo, a půda úrodou odměňuje člověka za těžkou práci. Západně od pásma přímořského vystupují pískovcové a vápencové předhory, za nimiž zdvíhá se vlastní vysočina, již Oskar Baumann pro převládající prahorní břidlice nazval „Východafrickým pohořím břidličným". Ještě

dále do nitra země šíří se stepnaté, planiny mnohonásobně pásmy hor rozčleněné, z nichž vytékají vodné řeky k oceánu. Nejdelší z nich Rufidži se svými přítoky má největší poříčí.

Zeměpisci rozeznávají tu trojí stepi: stepi travnaté (savany), stepi křovinaté (savany s různými kři) a stepi lesnaté (savany, v nichž vystupují skupiny stromů lesních). Ve sníženinách a pánvích vodních objevují se houštiny rákosu a papyrové bažiny.

Nejdéle známa jest krajina Usambara pod 5. stupněm jižní šířky, jejíž hory i přes 2000 m vystupují. Obklopena jsouc kolkolem rovnými planinami, zdá se býti zeleným ostrovem uprostřed moře stepního. Rozsáhlá údolí, naplněná nejúrodnější prstí, dělí vysočinu v několik oddělení, plných přírodní krásy. Jmenovitě východní strana horstva (Handei), otevřená vlhkým větrům mořským, pokryta jest nejbujnějšími lesy. Podobně úrodná a pěkná je severozápadní hornatá krajina Parská, protékaná Mkomasim, přítokem řeky Pangani, již od Usambary dělí step, 22 km široká. Západní svahy vysočiny, nemajíce výhodných větrů východních, přecházejí v suché planiny nitrozemní, v nichž leskne se jako kov jasně hladina jezera Džipe (Jipe), za nímž v oblacích vznáší se vyhaslá sopka Kilima-Ndžaro, která na okraji východní průrvy zemské mezi mořem a Ukereve vyvstala.

Sopka, „hora duchů“ (kilima = hora, ndžaro = horský duch), vyčnívá do oblak dvěma hroty, starším, rozeklaným, divoce skalnatým Mavensim (5360 m), na němž spatřiti lze neuvěřitelné spousty úskalí, výstupků, hrotův a štítův, a Kibem (Kibo), otupenou pyramidou horskou s obrovskými ledovci (6010 m). Strmý Mavensi nemá na temeně svém sněhu; na temeně Kiba objevuje se jícen, vyplněný ledem. Oba hroty spojeny jsou dlouhým, ale úzkým hřebenem Širaským. Celé horstvo zaujímá plochy asi 5000 km$^2$; ve směru od sz. k jv. má přes 80 km délky, ve směru od jz. k sv. přibližně 60 km šířky. Prof. Jan Mayer, jenž na horu dvakrát již vylezl, zaznamenal toto o dojmech, jakých při tom nabyl: „Po celé dny oko naše unavovalo se ustavičnou jednotvárností, která jevila se na širých šedohnědých rovinách stepních, a marně hledalo obrysy hor, k nimž jsme se blížili. Najednou otevřelo se s hřebene jakéhosi pásma před námi vzácné divadlo. Několik mil před námi lesklo se jezero Džipské, za ním zdvíhaly se temné, srázné hradby hor Unguenských (Ungueno) až k šedým vrstvám mračným, a v pravo v pozadí vinuly se pruhy lesů, vroubících řeku Lumi, za kterou vystupuje Taveta na území anglickém. Za lesy step zvolna vystupuje a v mlžinách mizí na obrovských bocích hory Kilima-Ndžara, jež náhle z roviny do výše 6 km se pozvedá. Zcela jasně bylo pozorovati lesnaté hory krajiny Čagské pod širokou vrstvou mraků, která prostřední svahy hory zahalovala, a nad mraky jevil se v modru oblohy neobyčejně půvabný obraz horské krajiny v oslňující sněžné běli, jako zjev světa báječného. To byl Kibo, vyšší vrchol Kilima-Ndžara. Jeho menší soused Mavensi skrýval se za bílý mrak, jenž až k temeni jeho se nadzvedl, a jenom severovýchodním svahem svým v pravidelné linii poutal pozornost naši. Jaká to harmonie přírodních protiv! Stáli jsme v žáru slunce

rovníkového vedle nahých černochů, na okraji palmového háje, a tam nahoře, nedaleko před námi vanul vzduch ledový jako na točnách, vládlo nadpozemské ticho velehorské přírody, bělel se věčný sníh na vyhaslé sopce“.

Obrovská hora skládá se z hmot čedičových, tufových a popelových. K severu padá příkře do rovin, jejichž kraje dotýkají se pásem horských ve Východní Africe Britské, k jihu klesá zcela volně. Tu šíří se úrodná krajina Čaga (správně Vadjagga), hojně svlažovaná a domorodci zdělávaná. Prales s úpatí hory zmizel. Jen pruhy lesů velehorských objevují se ještě ve výši 2500 m (na západní straně ve výši 3000 m, na straně severní ve výši 2200 až 2500 m). Pak teprve následují do vý e horské lučiny, proniknuty jsouce tu a onde stromy a křovinami. Ve výši 4000 m počíná pásmo beze křů, nad nímž i tráva přestává, a šíří se plošiny rozmanitých lišejníků (Seidl).

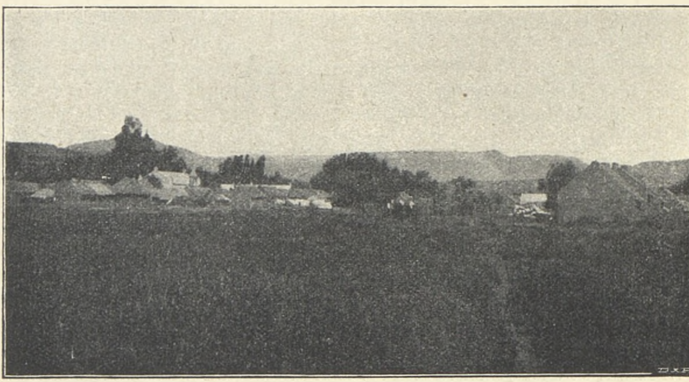
Na jihozápad od Kilima-Ndžara zdvíhá se osamocená hora Meru, spojená s ním horským hřbetem ve výši 1300 m. Meru vyčnívá 4730 m nad hladinu mořskou a představuje ohromnou zříceninu sopečnou, jejíž témě nemá sněhu věčného ani ledovců. Jenom v chladných dobách ročních bělí se na ní čapka sněhová. V širé žlutavé stepi podobá se také zelenému ostrovu.

O Usambaře vyslovil se Burton jako o „lesu z hor“, t. j. o krajině, v níž stojí hora vedle hory, jako v lese strom vedle stromu. Vasambarové, obyvatelé její, mají světlejší pleť nežli jiní černoši, jsou svalnatí, silní a výborní horolezci. Zabývají se nejen orbou, nýbrž i chovem dobytka. Král jejich bydlíval ve Fuze (Fuga) a vybírával poplatky od karavan, které územím jeho po staré cestě obchodní k jezeru Ukereve se pohybovaly. Míval tělesnou stráž o 400 mušketách a 300 žen. Následnikem trůnu byl vždy první syn, jenž narodil se po korunovaci královĕ.

Jihozápadně od Usambarské vysočiny směrem k jezeru Njase pne se několik pásemných celků, jichž temena dosahují výše až 2400 m; ale celků, tak osamocených jako Usambara, netvoří. Jsou to vysočiny Neuru, Uhehe a Uluguru (2800 m). Světlé lesy tropické s tamarišky, stromy kopálovými, sykomorami, albizziemi, miomby, různými palmami a rostlinami úponkovitými pokrývají jejich svahy až do výše 1100 m. Podrost jejich záleží z houštin bambusových, stromovitých kapradin a rostlin plazivých. Prudké bystřiny, kaskádovitě ku pobřeží stékající, provázeny jsou všude bujnými pralesy. Nad 1100 m do 1900 m zelenají se bujné pastviny.

Na západ od „břidličnatého pohoří východoafrického“ prostírá se step Massaiská a krajina Ugogo, vodou velice chudá. Nedostatek vláhy všude je překážkou ve vývoji rostlinstva. Kromě toho povrch obou krajin pokryt jest půdou lateritovou, v níž voda rychle prosakuje a mizí. Vegetace je tudíž velmi chuda. Tvrdá tráva, v chumáčích pučící, trninami a křovím promíšená, pokrývá zvlněné pláně. Stepi travnaté někde zaměňují se stepmi stromovými. Tu a onde objevují se i kamenité pustiny s ojedinělými akaciemi a euforbiemi. Nedaleko jezera Manjaraského šíří se i slepi solné. V plošině

Unjamvesské (Unjamvesi) vzniká řeka Vembere (Vembäre, atlas Stielerův č. 72.), v jejímž poříčí šíří se step Vemberská, lišíc se od Massaiské četnějším živočišstvem býložravým, několika druhy zdravých a výživných trav a vykazujíc vůbec bohatší a krásnější květenu. Mimo to obdařena jest četnějšími úžlabími vodními a hojnějšími lesy. Jen ticho, hrobové ticho leží na stepi Vemberské, jako na Massaiské. Kromě všeobecně rozšířené palmy kokosové rostou tu divoké fíkovníky s mohutnými korunami až 25 m v průměru. Nad šedozelenými gumovníky zdvíhají se mohutné platany a krásné akacie. Vše pak převyšují obrovské, ojedinělé chlebovníky, v jejichž stinných korunách po celý den vřeští rodiny opic. Pod stromy také odpočívají karavany, ubírající se do Tabory, Ussonga nebo do Ugandy. Nejkrásnější a nej-



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně

**Silo, osada po evropsku založená.**

bohatší krajiny jsou v místech, kde stepní potoky a říčky ústí do jezera Ejassi, právě na rozhraní pouště Massaiské a Vemberské. Tu bují příroda v pravé kráse a divokosti tropické. Křoviny a šťavnaté traviny tvoří hustý, neproniknutelný podrost lesů palmových, ohnivé barvy orchideí a vůně jejich zaráží člověka. Podél vody vedou ušlapané cesty sloní přímo k napajedlům. Po stezkách těch lze bezpečně dostati se k jezeru, obrostlému nejhustším pralesem.

Sucho trvá v stepi Vemberské z pravidla do června. V té době počínají nad pustými rovinami řáditi obrovské bouře, a černá mračna vystupují denně nad obzor. Z počátku v jednotlivých kapkách padá déšť na horkou půdu a mizí hned na žhavém písku a kamení. Ticho k smrti unavující vládne přírodou, která žízní každým lístkem a každou snítkou. Konečně se zableskne, a první hromová rána překvapuje živočichy. A první rána hromu je znamením, po němž živlové se rozpou-

távají k děsné činnosti. Bouře burácejí den po dni, strašlivé průtrže mračen utápějí v kalných vodách vše až po obzor. Přebytek vod v prudkých bystřinách a řekách valí se zakalen k jezeru Ejasskému, aby doplnil, co se v horkém létu vypařilo. Po deštích květiny a trávy pučí najednou. Roje hmyzu spouštějí se na meduplné koruny, ptactvo blahem vzrušené pěje radostně, čtvernožci plouží se travami a zakládají roviny. Je doba omlazování a oplozování přírody.

* * *

Jako Kamerun, jest i Východní Afrika Německá převážně kolonií obchodní, neboť kaučuk a sloň představují dosud hlavní předměty, jichž vývoz se při drahé dopravě karavanní vyplácí. Jeť kolonie železnicemi velmi málo opatřena. Jediná železnice úzkokolejná vede z Tangy do Korogve při řece Pangani, odkudž co nejdříve důležitá trať povede do kraje Usambarského, v němž plantážnictví se velmi dobře daří. Vlaky vyjíždějí dvakrát týdně z Tangy a jsou vždy nabity. Počátky druhé železnice počaly se stavěti z Dar-es-Salamu do pohoří Ulugurského, kde osady rovněž plantážemi jsou obklopeny. Třetí železnice projektována jest od jezera Njasy ku pobřeží. Vnitřek území dlouho nevykáže se hospodářskými výsledky, poněvadž nemá prostředků dopravních, a poněvadž obchod s kaučukem a sloní částečně obrátil se do území britského, kam doprava je levnější, a kde černoši lépe zboží své zpeněžují. Mimo to domorodci, nemajíce příležitosti na trzích plodiny své odprodávati, nedbají a těží z půdy pouze tolik, kolik k nezbytné výživě jest potřebí. Zdělávání půdy děje se skoro všude způsobem zastaralým: motykou a lopatou. Pluhu a hnojení v mnohých krajinách neznají.

Kromě kaučuku a sloni, vyváží se rýže, kopal, kopra, káva, sezam, kůže hovězí, maso, lůj, cukr třtinový, dříví stavební a j. Dovoz děje se hlavně s předměty Evropanům nezbytnými. Pro obchod výměnný přivážejí se látky bavlněné, perly skleněné, drát měděný, železný a mosazný. Pro zvelebení obchodu a pro zlepšení styků pobřeží s krajinami vnitřními vláda osadní dělá, seč jest. Vymycuje pěšiny neschůdnými lesy, staví štěrkované silnice pro dvojkolky, pro povozy těžké i pro automobily a působí všemožně k hospodářskému povznesení černochů, by životní potřeby jejich vzrůstaly a kupování výrobků průmyslových přibývalo.

Kromě obilnin a užitečného stromoví, které od pradávna byly v obsazených zemích domovem, Němci přivezli všemožné užitkové rostliny z jiných zemí a pokoušeli se o jejich akklimatisování. Snahy jejich potkaly se celkem s výsledkem. Proso pěstuje se v několika odrůdách, sloužíc za potravu hlavně domorodcům; kukuřice, boby, pšenice, hrách, melouny, tykve, jamy, bataty, banany, maniok a j. sázejí a sejí se všeobecně. Nepřáteli polního hospodářství jsou tu jenom strašlivé kobylky stěhovavé, občasná sucha a nemoci obilnin, jimiž trpí nejvíce rýže a proso.

Jak již praveno, osadníci přivezli různá semena i sazenice do osady, zkoušejíce vývoj a plodnost jejich. Tak založili četné plantáže a zkušebné zahrady v pobřežních krajinách, u Tangy, Pangani a v Noambaře, bohaté vodou a zdravým vzduchem, kde pozorují, které rostliny bylo by nejprospěšněji voliti ke všeobecnému pěstění, kterým způsobem a na kterých místech. A tu dle A. Seidla všeobecně doporoučí se na prvém místě pěstování rostlin olejnatých a vláknatých, zemních ořechů, palem kokosových, konopí, sisalu, na druhém místě kukuřice, rýže, bavlny a na výšinách kávy a čaje. Na některých jenom



**Pakůň v stepi středoafrické.**

místech lze sázeti cukrovou třtinu, tabák a vanilku. I vínu jihoitalskému daří se dobře.

Chov dobytka, který trpěl vždy nákazami (v posledních letech texasskou horečkou) a mory, lze při moudrém hospodaření zlepšiti. Jest ku podivu, že ohromné prostranství německé osady tolik má příhodných krajů dobytku svědčících, a přece nemohlo černošskému obyvatelstvu poskytovati dosti masa. A tu osadníci, podobně jako s rostlinami užitkovými, naložili s různými druhy domácích zvířat, přivezše je sem. Nyní i domorodci všude chovají dobytek hovězí, kozy, ovce, vepře, osly a hojně drůbeže. I slona a zebru osadníci

rádi by připojili k společným prácem ve prospěch všech. Bude-li lze je zkrotiti, ukáže budoucnost. Zvěře divoké a dravé osada má nad míru. V savanách žijí žirafy, různé antilopy, zebry, pštrosi, lvi a levharti; v porostech na rozhraní savan a lesů, zvláště v blízkosti vod, sloni a nosorožci. Lvův a levhartů v některých okresích je množství takové, že odstřelování jich se odměňuje.

Říše nerostná zastoupena jest nerosty téměř všemi, ale v množství dosud nevelikém. Zlato vyskytuje se u Ikomy, východně od jezera Viktoriina, při zátoce Emina paši, u Lindi a j. Rudy železné, uhlí hnědé (u Lindi), uhlí kamenné, sůl, granáty, tuha a slída našly se na výpravách geologických. Jediné zaráží rozptýlenost jednotlivých nalezišť a nevydatné vrstvy jmenovaných nerostů. Těží se hlavně granáty, slída a uhlí. Lov perel v průlivu Mafijském a na pobřeží mikidanském jest již výnosný.

* * *

Dříve než Němci opanovali osadu, sběhly se v ní události, o nichž lidstvo nikdy pravého ponětí míti nebude. Jen z úst posledních dvou nebo tří generací lze tušiti, kolik hrůzy, děsu a bídy plnilo krajiny mezi jezery středoafrickými po oceán. Kde nezuřily strašlivé války s dobyvačnými sousedy nebo války domácí, prováděly se srdcervoucí lovy na ubohý lid. Bezcitní obchodníci arabští, a lovci s ozbrojenými vojíny přepadali černošské osady a jímali muže, ženy a děti, které odváděli do zvláštních opevněných osad. Běda obyvatelům vsi, kteří útěkem zachrániti chtěli svoji svobodu! Jako za prchajícími sajkami pustili se lovci za nimi v hon. Provazy, důtky, meče, oštěpy byly jejich pomocníky. Staré a raněné ubíjeli, zdravé, svázavše jim ruce vzad, stepmi, močály a lesy sváděli v místa určená. Kde černoši postavili se otrokářům na odpor, boje krvavé zuřily v záplavách požárův až do vylidnění celého kraje. A když některým uprchlíkům zasesklo se po rodné vsi, že se vrátili a nové chaty zbudovali, znovu přicházeli otrokáři a znovu zajímali poslední potomky vymírajících kmenů. Největšími trpitelkami byly ženy s dětmi. Z otrokářských stanic černoši bývali pak zaváděni do cizích zemí, kde veřejně na trzích je prodávali jako jiné zboží. Jak malé ceny ubozí ti lidé byli, vyplývá z toho, že otrokáři na cestě z vypleněných zemí nemocných vůbec nešetřili a neživili. Někteří vojáci zůstali s nimi pozadu, a když hlavní karavana byla s dohledu, beze všeho uchopivše ubohé za vlasy, podřezali je a hyenám a supům na pospas zanechali. Tak hubeno bylo obyvatelstvo celé střední Afriky a zvláště části východní, kde na některých místech nyní připadá sotva na 5 km² 1 obyvatel.

V osadě německé lidé nejhustěji bydlí na pobřeží, v okolí Kilima-Ndžara, při Viktorii a Njanze. Nejřidčeji osazeny jsou stepi Massaiů.

U d ž i d ž i. Nejdůležitější osadou při jezeře Tanganjice jest Udžidži. Obyvatelé dle Speka a Burtona jsou silní a těžcí; jako

lidé pobřežní umějí dobře zacházeti s čluny, plovati a potápěti se. Ryby loví velkými udicemi nebo sítěmi, které sami si zrobili. Oděv jejich záleží z různých látek a koží dle toho, kterému stavu jednotlivci náležejí. Pohlaváři navěšují na sebe oděvu množství, chudí spokojují se kožkami koček, opic, psů, veverek a j. Vlasy nosí krátce přistřižené a v různých podobách vyholené (v spirálách, ve vlnovkách a v kroužkách). Král (mtemi) bydlel při návštěvě Stanleyově v odlehlém údolí, poněvadž dle pověry umřel by, kdyby se na jezero podíval. Arabští obchodníci zdejší bydlí v chatách čtverhranných, domorodci v kuželovitých. Na trhy zdejší shromažďují se obyvatelé celého pobřeží, zásobujíce je neobyčejným výběrem zboží. Rolníci přinášejí obilí, pastýři přihánějí stáda, rybáři ryby, loďaři z Urundi nabízejí na vodě čluny; obchodníci s olejem palmovým jsou hlavně z Udžidži a Urundi; sůl prodává se ze stepí Uvinsy a Uhy, lovci slonů z Uguhy předkládají čistou sloň. Ženy z Kavele a okolních vesnic vychvalují ovocná vína, která samy vyrobily, sladké brambory, kořeny jamové, banany, tabák, okurky, ve velkých vyhloubených tykvích pivo a víno palmové, různé nádobí atd.

Dokud otroctví bylo v květu, trh otročí v Udžidži konal se v obrovských rozměrech. Stanley sestavil následující cenník prodávaných lidí:

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Za hocha nebo muže platilo se . . . | 16 | až | 50 | dotů*) |
| „ dívku, jíž nebylo ještě 13 let, . . | 50 | „ | 80 | „ |
| „ „ jíž bylo 13 až 18 let, . . | 80 | „ | 200 | „ |
| „ ženu od 18 do 30 let . . . . . | 80 | „ | 120 | „ |
| „ „ od 30 do 50 let . . . . . | 10 | „ | 40 | „ |

Konde. Při severních březích jezera Njasy významná jest krajina Konde, kde žijí Vakondové, o nichž cestovatel Giraud pravil, že jsou nejšťastnějším národkem na světě. Hnědá těla svá barví na červeno, kotníky a ramena zdobí kruhy z drátů měděných. Vsi jejich rozkládají se po návrších ve stínu bananových skupin. Chaty stavějí malé, sotva 3 m vysoké a 2 m v průměru. Celá stavba stojí na vyvýšené podlaze asi 20 cm vysoko. Nečetný dobytek hovězí, buvoly, chovají ve zvláštních nízkých kůlnách. Ženy pracují na polích, tkají hrubé tkaniny a robí nádobí hliněné. Dobytek opatřují děti. Muži zaměstnávají se natíráním rukojetí nožů, kopí a kouří. Na bělochy Vakondové patří jako na hlupáčky, kteří neumějí nic jiného, leč slony a buvoly loviti a doma potravu ztěží vyhledávati.

Tu jako u jiných národů na pobřeží njasském zříti lze pečlivě zřízené hřbitovy, na nichž náhrobky ozdobeny jsou různými předměty, jež nebožtík za živa nosil nebo jimiž se zabýval. Ženám dávají na hroby dřevěné hmoždíře, koše a hrnce. Patrna z toho úcta ku předkům i víra v život posmrtný.

V krajině Uhehe žijí Vaheheové, o nichž Giraud vyslovuje se s nadšením, chvále je jako lidi pěkné a velikomyslné. Zachovává

*) Dot (doti) jest kus plátna bílého 4 yardy čili $3\frac{1}{2}$ m dlouhého.

se u nich dosud mnohoženství. Náčelníkem obce bývá mnohdy muž, jenž má mnoho žen, jeť zajisté nejbohatší. Na blízku svých chat zbraní nenosí obávajíce se, aby při své vznětlivé povaze nevyvolali sporů krvavých. Jakmile však válečný pokřik rozléhá se osadou, hned hotovi jsou k boji s kýmkoliv.

Kolonii spravuje guvernér, jenž bydlí v Dar-es-Salamu, dle prof. Jana Mayera z nejkrásnějších měst na pobřeží. Země rozdělena jest v okresy pobřežní: Tanga, Pangani, Saadani, Bagamojo, Dar-es-Salam, Kilva, Lindi, Mikindani; v okresy vnitřní: Moši, záp. Usambaru, Kilosu, Kisaki, Mahenge, Mpapua, Mkondoa-Irangi, Kilimatinde, Tabora, Sangea, Muansa, Usimba, Bukoba, Iringa, Langenburg, Bismarksburg a Udžidži. Jednotlivé krajiny, jako Usambara, Usaramo, Ukami, Useguha, Usugara, Uhehe, Ugogo, Unjamvesi, Karagve a j. mají jméno své zpravidla dle jména kmene černošského, tu bydlícího. Celek doplňují ostrovy Mafia v oceáně Indickém a Ukereve v jezeře Viktorii Njanze.

Na školství a missie věnuje se mnoho. Po všech okresích rozloženy jsou missionářské stanice katolické i evangelické; školy vládní zřízeny jsou v Dar-es-Salamu, Bagamoju a Tanze. Zajímavo jest, že vláda německá pro děti indických kupců ve své osadě povolala zvláštní učitele indické, kteří by učili indštině v podřečí gudžeradském. Ochranné vojsko čítá asi 3000 mužů. Čety Sudanců zaměňují se nyní nováčky domorodými.

V Dar-es-Salamu jest hlavní úřad poštovní, s nímž spojeno jest 30 poštovních úřadů vedlejších a 10 stanic telegrafních.

Největší města leží na pobřeží a jsou původu prastarého, z větší části Araby založená. Bývala obyčejně východištěm karavan otrokářských. Vynikají: Tanga se sirnými prameny (6000 obyvateli), Pangani (10.000 obyv.), Saadani (2000 obyv.), Dar-es-Salam (15.000 obyv., 300 Evropanů), Bagamojo (18.000), Kilva-Kivindže (Kiloa), Mikindari a Lindi. Uvnitř vynikají jako stanice vojenské a obchodní: Mpapua (15.000), Kilosa, Kilimatinde, Tabora, Udžidži (3000), Bukoba (při Viktorii Njanze), Marangu a Moši vedle Kilima-Ndžara.

* * *

Vliv Němců na území v Africe východní datuje se z listopadu r. 1884. Tehda Dr. Karel Peters, Dr. Jühlke a hrabě Jáchim Pfeil dosáhli jmenem „Společnosti pro německé osazování“ smluvou s domorodými pohlaváry části pobřeží naproti ostrovu Zanzibaru. Jsou to krajiny: Useguha, Ukami, Usagara a Uguru (Ungún). Za rok potom (1885) císařským listem vzato území v ochranu Německa. Brzy vznikla „Německá východoafrická společnost“, která výpravami odvážných cestovatelů rozšířila území své ke hranicím anglickým a portugalským. Stateční, smělí a odvážliví

jednotlivci však již dříve v území se usazovali a houževnatostí svou panství německé šířiti pomáhali. Neobyčejný příklad takové neoblomnosti a zároveň německého sebevědomí (jemuž lze přirovnati jediné kozácké záplavy v Asii východní) podáváme tuto. R. 1887 dne 17. května výprava dvaceti Evropanů přibyla do Zanzibaru vedením dra Karla Petersa, aby počala kulturní dílo své jménem německé společnosti východoafrické. Diplomatickým jednáním výprava zajistila si pobřežní místa Dar-es-Salam a Pangani. V Zanzibaru opatřili si potřebnou výzbroj, a provázeni jsouce služebnictvem, nosiči a tělesnou stráží, dali se vládními čluny přepraviti na pevninu. Stanuli v rozkošně položeném údolí při hluboké zátoce ve stínu bujného stromoví. Zanzibarský sultán Said Madžid bin Said v letech šedesátých dal v údolí tomto stavěti si residenci „dar-el-salaam" (dům blaha), ale nedostavil jí z rozmanitých příčin. Ani nástupce jeho Said Bargaš bin Said stavby nedokončil, a tak zříti tu lze pouze velikolepé zříceniny staveb arabských.

Němci usadili se v kamenném pustém domě jakéhos Inda na blízku nedokončené stavby a pohybovali se všude jako doma. Dar-el-Salaam měl tehdy 3000—4000 hlav; správu vedl arabský vali Abdallah bin Said s četou 50 vojínů nepravidelných. Domorodci přijali Němce s nenávistí, ačkoli věděli o nich, že měli doporučení od sultána zanzibarského, a vali při audienci přímo dal jim na jevo svůj odpor, darů přinesených vůbec nepřijal a nemilostivě je propustil. Ale Němci hrdě neuznali práv a přání valiho, snášejíce klidně i výhrůžky zjitřených domorodců. Kromě toho trpěli mnohými svízelemi: malarií (dva zemřeli v Zanzibaru), hady, komáry, mouchami a naprostou neochotou lidí domácích. Nejednou zástupy lidu shlukovaly se před domem, hulákaly a střílely, dávajíce na jevo odpor svůj proti cizincům. I bylo Němcům stříci dnem i nocí se zbraní v ruce obydlí svého nedaleko moře. I když vali z nenávisti na ně žaloval, že Araby dráždí, že na ně útočí, že drze se chovají, Němci nepovolili, uchvácené půdy se nespustili a zapírajíce sebe klidně setrvali, vědouce, že vláda a císař jich neopustí. Vystavěli si nový dům kamenný na břehu mořském, v nějž se potom jak do pevnosti přestěhovali a zvolna podmaňovali okolí své. Založili zelnici, sady, vyhloubili studnu se zdravou, studenou vodou, konali ozbrojeni vycházky do lesův a do hor, aby studovali terrain a přírodu, zvláště stromoví a užitečné plodiny, a zvali pod střechu svou různé výpravy, které z výzkumných cest po Africe se vracely, nebo které tam teprve se ubíraly. Penězi, dary, hojným nákupem u domorodých obchodníkův a opatrným chováním upoutali k sobě celé okolí. A sotva že pevnou nohou v novém domově stáli, počali vyvíjeti průmyslnou a obchodní činnost. Založili rafinerii přírodního kopálu, jehož se v sousedním území Usaramu hojně dobývá. Za krátko zaměstnávali četné domorodce, a kus práce osadní se podařil. Tak bezpříkladnou houževnatostí a pevností malý počet lidí dokázal obrovský kus práce, jejíž výsledky jeví se nyní v rozkvětu Dar-es-Salamu a jiných měst přímořských. Netrvalo dlouho, a osadníci dali

se v postup za hranice svého působiště. Založili totiž v Usaramu staniční odbočku pro těžení kopálu, čímž zasáhli vlivem svým i do území, kde Němci pány vůbec nebyli.

Dalším vyjednáváním byly upraveny hranice osadní a poměry se sultánem zanzibarským, jemuž ponechána svrchovanost nad pásmem pobřežním, Němci osazeným. Za to sultán pronajal cla společnosti prve jmenované. Smlouva ze dne 1. července 1890 konečně poměry mezi Německem, Anglií a sultánem zanzibarským ustálila. Sultán postoupil pevninské pobřeží a ostrov Mafii společnosti východoafrické za odměnu 4,000.000 marek (4,800.000 K), a vláda císařská převzala správu celého území ochranného. Má ve správě své cla, ale platí 700.000 K společnosti ročně na zúrokování a umoření půjčky 12,000.000 K. Společnost však má přední práva k zakládání všelikých podnikův těžebných, ať hospodářských, ať hornických, ať jiných.

Nežli poměry se ustálily, četná povstání černochův a Arabův zaměstnávala zbraně německé! Ale plameny každé vzpoury byly potlačeny, a jednohlavý orel německý jistě ohlídá již državu svou.

## 2. Zanzibar.

Podle pobřeží německé osady východní zdvihají se nad hladinu mořskou tři ostrovy, z nichž nejjižnější, nejmenší, Mafia, jest v rukou Němcův. Obnáší 400 km² plochy, vyčnívá nad hladinu vodní asi 50 m a záleží z korálového vápence. Na straně východní jest nepřístupen a vyznačuje se četnými, malými jezírky, „tanda" zvanými. Útvary půdy připomíná některé krajiny vápencového Krasu kraňského.

Prostřední ostrov dle velikosti jest Pemba o 964 km² a severní Zanzibar v rozloze 1522 km². Tyto dva ostrovy tvoří základ sultanátu Zanzibarského pod ochranou anglickou. Významný jest Zanzibar, poněvadž na něm leží město Zanzibar, nejdůležitější přístav tropické Afriky východní. Odtud braly se téměř všechny důležité výpravy do neznámého nitra afrického. Vědecky prozkoumal a popsal souostroví Zanzibarské badatel Dr. Oskar Baumann r. 1895—96.

Ostrov Zanzibar záleží jako Mafia a Pemba skoro úplně z vápence korálového. Jsou tu a onde sice vápence starší, ale stáří jejich nepřesahuje doby třetihorní. Zdají se býti zbytky obrovské terasy východního břehu, na níž teprve stavby korálové vyrůstaly. Ostrov není příliš veliký, a přece patrny jsou na něm značné rozdíly jak v členitosti kolmé, tak i v podnebí a v rozšíření rostlinstva. Podél západního břehu zdvíhají se pásma pahorků ve směru poledníkovém, v nichž dosahuje největší výše Masingini, 135 m vysoký. Údolí v pahorkatině jsou někde velmi úrodná, někde vlhká a bažinatá. Kamení nevyskytuje se nikde, a červené prsti alluviální je leckde mnoho metrů do hloubky. Pobřeží východní vykazuje nízké

a ploché stupně původu korálového, jejichž kratcovitý povrch pokryt jest hrubým, ostrým kamením a vyznačuje se nedostatkem svrchní vody.

Všecka voda po deštích vsakuje se do pórovité horniny a vyhlubuje jeskyně, propasti a doliny. Prudké větry východní nedovolují, aby se na nechráněných místech tvořila úrodná prst. Jenom v hlubokých úvalech a kotlinách shromažďuje se červená země plodná, v níž zakořeňuje se ihned všeliké křoví, někde sázejí též trochu kukuřice a zelenin, někde zelená se palma kokosová nebo jiná. Ani přístavů náležitých při východních březích není; mocný příboj napadá strmá úskalí a činí ostrov s této strany nepřístupným. Jak skvěle obdařen jest výbornými zátokami břeh západní! Z nich první místo zaujímá zátoka města Zanzibaru, značně odlišná poměry podnebnými od blízké pevniny. Poněvadž není tu a na celém ostrově suchých a horkých měsíců, jimiž právě vyznačují se krajiny tropické, pobyt Evropanův stává se příjemnějším a trvalejším, než kde jinde, ačkoli vedro po celý rok panující není jim bez nebezpečí. V každém měsíci pršívá dostatečně, aby bujná vegetace mohla se nepřetržitě udržovati v podivuhodné mohutnosti a svěžesti. Člověk žasne nad šťavnatostí a výškou stébel sorghumových, v nichž ukrýti se může jezdec na koni, nad množstvím plodů, jež poskytují stromy ovocné, a nad rozmanitostí užitečných rostlin, jež člověk tu zavedl na místě původních rostlin divokých.

Zvláště důležito jest těžení hřebíčku, který ve vývozu plodin dosud zaujímá místo první. R. 1818 Arab Salehe bin Hamed poprvé jej začal pěstovati dle vzoru Francouzů na Maskarenách. Výnosnosti jeho přibývalo potom rok po roce, poněvadž otroctví, na ostrově Zanzibaru a Pembě zavedené, opatřovalo hojnost laciných pracovníkův, a tak hřebíček zdejší jakostí svou a množstvím na trhu světovém předčil nad hřebíček z krajin jiných. Koření zanzibarské dosud je hledáno a dobře se platí. Ovšem že majitelé zahrad a plantáží nemají již tolik užitku, jako mívali dříve, nemají-li dokonce škody. Dělnictvo požaduje vysoké mzdy, ceny koření kolísají, výtěžky konkurrujících zemí stoupají — i není divu, že plantážníci jsou u Indů hojně zadluženi. Lze tedy říci, že pěstění hřebíčku jest v úpadku.

Kromě hřebíčku věnuje se pozornost palmám kokosovým, jimž daří se všude i na pobřeží východním, kde jiným rostlinám nesvědčí. V hlubších náplavech pěkně se vyvíjí tabák, cukrová třtina a červený pepř (Capsicum annuum). Zanzibarské pomoranče, citrony, banany, ananasy a j. ovoce známy jsou jakostí po celém pobřeží, Hojně se nyní vyvážejí plody palmy arekové. Maniok jest rostlina, která obyvatelstvu domorodému poskytuje hlavní část potravy. Rýže, jíž se nejvíce vytěží v poříčí řeky Zingve-Zingve, nestačí spotřebě, a jest třeba odjinud ji přivážeti.

Arabové mívali spojení s končinami těmito, jakož i s celým východním pobřežím africkým již v té době, kdy v Evropě o pevnině kolovaly ještě všeliké dobrodružné pověsti. Již v X. stol. měli kvetoucí

osady v Zanzibaru a na pobřeží suahelském. Když Vasco de Gama r. 1498 se tu objevil, nalezl pevně stavěná města, která vedla živý obchod s Indy. R. 1503 Zanzibar byl v rukou Portugalců; později i pobřeží protilehlá jich poslouchala. Ke konci XVII. stol. imam maskatský zmocnil se portugalských území až na Zanzibar. Leč od r. 1728 Zanzibar s pobřežím suahelským byl částí sultanátu omanského ve východní Arabii s hl. městem Maskatem. R. 1856 syn imama maskatského, Said Madžid, prohlásil se samostatným sultánem zanzibarským, platě za právo samostatnosti Omanu 40.000 terezianských tolarů. Když umřel r. 1870, nastoupil bratr jeho Bargaš (zemřel roku 1888), za něhož vnitřní poměry zanzibarské zrušením otroctví náramně se změnily. Nyní vládne od r. 1902 Seyid Alibin Hamud.

Prodej otroků provozovali již Portugalci, a po jejich zapuzení pokračovali v něm Arabové. Při obchodě tom sultán byl přímo účasten, ježto přijímal z přívozu otroků značné poplatky. V Kilue (Kilvě) platily se 2 tolary terezianské z každého otroka, jenž do Zanzibaru byl naloděn, 4 tolary za toho, jenž vezen byl do některého jiného přístavu, severněji ležícího. R. 1866 obnášela dávka sultánova 52.688 tolarů, r. 1862—1867 vyvezlo se z Afriky přístavy zanzibarskými ne méně než 100.000 otroků.

Když Angličané po dlouhém úsilí zarazili obchod s lidmi na pobřeží západoafrickém, pokusili se o totéž na pobřeží východoafrickém. R. 1873 vláda anglická poslala sira Bartle Frera, jako zvláštního vyslance do Zanzibaru, aby vyjednával se sultánem o zrušení hnusného obchodu. Ale sultán odporoval a odepřel podpis svůj, jímž dáti měl souhlas k přání Britův. Tu objevil se před Zanzibarem admirál Cumming s loďstvem válečným a podpis na sultánu vynutil. Angličané potom starali se o to, aby obchodu uzavřeny byly i kraje, kam se otroci dosud dováželi (hlavně do Arabie), smluvou se sultánem maskatským, jenž nazýval se Said Turki. Ale podtají obchodovalo se s otroky dále. Proto loďstvo, čítající pět lodí anglických, šest německých a jednu italskou, provádělo od 2. prosince 1888 do 2. září 1889 přísnou blokádu pobřeží zanzibarského, pokud sultán neodhodlal se v území svém prohlásiti, že všichni otroci jsou svobodni, kteří po 1. listopadu 1889 přivezeni byli do Zanzibaru. Otrokům před 1. listopadem sem přivezeným dostalo se pak všelijakých úlev a výhod.

Obyvatelstvo, čítající nyní na 160.000 hlav, jest neobyčejnou směsí různých národností a plemen. Původním lidem mírumilovným, oddaným orbě a lovu ryb, jsou Vatumbatuové a Vahadimuové, mohamedáni, které dle zevnějšku a jazyka připočítati lze k Suahelům. Arabové maskatští, zabravše hlavně západní, úrodnější polovici ostrova, tiskli Vahadimy k východu, kde žijí dosud v chudých vesnicích.

Nejvíce obyvatelstva jest původu otrockého. Na něm pozorovati lze typy všech kmenů černošských, bydlících na východním pobřeží africkém. Dokud nebyl učiněn konec honbám na otroky a obchodu

s nimi, lidské zboží scházelo se do Zanzibaru, kde bývalo hlavní tržiště otrokářův arabských. Bývalí otroci jsou šťastní lidé. Touha jejich nese se k tomu, aby měli několik bílých košil, červené čepice a hůlku na procházku. Nejchudší stávají se nosiči balíkův a břemen v přístavech; poctiví černoši bývají vrátnými, sluhy, čistí kopál, nebo zaměstnávají se v obchodech kupcův evropských. Někteří provozují řemesla, jimiž získávají chléb, spravují pušky, dělají nože a pasy, jsou i tesaři a loďaři. Část Vangvanů (lidí svobodných) dává se najímati od cestovatelů za služebníky výprav vědeckých. Livingstone, Burton, Speke, Grant, Stanley a j., doprovázeni jsouce věrnými Zanzibarci, mohli dokonati poslání svá.




Kibaga (chata) Nyakiusův v Africe východní.

„Nejvyšší přání jejich vrcholí však v přebývání ve vlastním domě se zahradou nebo v malé farmě. Zahrada jim dostačí tak veliká, aby v ní zasaditi mohli tucet palem kokosových, pole s třiceti řadami manioku, půl tuctu stromů bananových, půl tuctu záhonů se sladkými brambory, dvě nebo tři řady ořechů zemních. V rohu zahrady vystavěli by si chatu s uzavřeným dvorem, kde chovali by 6 až 10 slepic a několik koz. Leč jen zřídka přání podaří se dobrosrdečným Vangvanům. Rádi totiž pijí pivo z kukuřice, víno palmové, mléko kokosové neb i kořaličku, a tu nelze jim v krátké době ušetřiti několik set tolarů, ke koupi pozemků potřebných". (Stanley.)

Barva obličeje lidí těchto přechází od olivové do černé. Postavy jsou veliké, svalů význačných a přijali náboženství mohamedánských pánů svých.

Arabové jsou lidem vládnoucím. Pocházejí buď z Maskatu, odkud přišli za obchodem, buď jsou potomky těch Arabů, které na počátku nového věku Portugalci podmanili. Poněvadž mnohoženství jest u nich všeobecné, mísí se s krví africkou, což patrno jest na barvě jejich pleti, tmavější, nežli je pleť Arabův asijských. Stanley praví o nich, že jsou Arabové zanzibarští nejlepší ze všech Arabů ostatních. Jsou přístupni rozumným výkladům a novotám, nepůsobí evropským cesto-

vatelům potíží, nýbrž jsou pohostinní, družní a dobrosrdeční. V obchodech jsou chytří a prospěchu chtiví. Chování vzdělaných Arabů jest bezúhonné. Všichni cestovatelé vzdávají chválu zejména zemřelému sultánu Said Bargašovi, za něhož Zanzibar neobyčejně se povznesl. Révoil o Zanzibaru takto se proslovil: „Není místem černošským s chatami slaměnými, ale poloevropským a poloarabským městem, nad něž vyčnívají věže s hodinami elektricky osvětlovanými, městem spojeným se světem telegrafním kabelem. Tu bydlí konsulové všech států, zástupci všech největších domův obchodních; nejmodernější hotely vítají cizince tak vřele a sympaticky jako v Evropě. Vodovod, elektrická doprava, organisovaná posádka, flotilla (loďstvo) pěkných parníků, které udržují pravidelnou dopravu mezi Zanzibarem, Bombayem a Kalkuttou, krásné ulice, bankovní domy a divadla svědčí o věhlasu vládce ostrovního, o němž vypráví se vše nejlepší". Byl prý dobrotivý, laskavý, vznešený, ale ne domýšlivý a zpupný. Ač přísně vždy si vedl, ukrutným přece nebyl. Upřímným jsa mohamedánem, nejevil se k ostatním náboženstvím nesnášelivým. Kromě politiky zabýval se stavbou svého paláce, celnictvím a j. záležitostmi, v nichž patrna jest neúnavná činnost jeho. Byl-li kdy na pevnině, vždy spojen byl telefonem s palácem svým a dával rozkazy ministrům na ostrově.

Obchod jest po většině v rukou mohamedánských Indů, Khojův a Bohorasů, čilých Jajnův a Parsův. Parsové ve způsobě života Evropanům podobni, vystupují jako lékaři, stavitelé, účetní a obchodní jednatelé, ostatní Indové zaměstnávají se jako kočí, kupci, plavci, holiči a pod. Směs lidstva doplňují ještě katoličtí Indové z Goy, Peršané, Beludžové, Egypťané, Turci, míšenci z ostrovů Seychellských, Komorských, Japonci, Číňané, Malajové a jiní.

A v tomto množství rozmanitých plemen lidských žije asi 200 až 250 Evropanů, Řekův, Angličanů, Francouzů, Němců, kteří jsou tu obchodníky, missionáři, úředníky vyslaneckými a vládními. Percentuálně 89% Suahelů, 7% Arabův, 4% Indův a ostatních.

### 3. Britská Afrika Východní.

Severně od Německé Afriky Východní a východně od severovýchodní části státu Konžského rozkládá se území, nad nímž Anglie zajistila si svrchovanost svoji. Dělí se z příčin administrativních v protektorát východoafrický a protektorát ugandský. Pobřeží tohoto území, náležejícího dříve „Imperial British East Africa Company", prostírá se od ústí pohraničné řeky Umby (německé) k ústí Jubu (Džubu), kde počínají krajiny, o něž zájem má Italie. Do nitra pevninského území šíří se k jezeru Viktorii Njanze, zabírajíc severní polovici jeho, Ugandu, Kavirondo, Usogu, Unjoro, Mpororo (část), Ukambu, Kikuju, území Niamniamů, bývalou egyptskou provincii Rovníkovou a část země Gallův a

Somaliův. Velikost jeho udává se na půl třetího millionu km², přičítají-li se k němu všechny končiny, na něž Angličané mají vliv. Bezprostředního panství jest přes million km². Hranice osady německé stanoveny byly již r. 1886; hranice na straně egyptské dosud určeny nejsou.

## a) Protektorát východoafrický.

Pobřeží patřilo původně sultanátu zanzibarskému. R. 1885 němečtí bratří Denhardtové získali ho část od sultána vituského. To bylo proti mysli zástupcům britské společnosti africké výše jmenované a podporováni jsouce vládou anglickou, způsobili, že společnost po několika letech zabrala pobřeží sama za roční důchod, sultánu zanzibarskému odváděný. Zároveň byly přístavy severně od Kismaju pronajaty Italům (1891). Němcům dostalo se jako odškodného za krajinu vituskou ostrova Helgolandu. Posléze koruna anglická převzala území jako protektorát.

Po stránce přírodní a národopisné země velice podobna jest jižní sousedce své s malými rozdíly, tvoříc přechodní území mezi východním horstvem břidličným a půlostrovem Somalským. Jako v osadě německé šíří se tu na pobřeží pruh země 10—15 km široký, jehož podkladem jest písek a vápno koralové. Vasuaheliové zovou pobřeží „temporari" a na některých místech je pilně zdělávají. Z pobřeží vystupují k západu předhory útvaru jurského, za nimiž v příkrých a vysokých stupních pokračují širé a pusté planiny, v řeči domorodců „njika" zvané. Lateritová půda jest chuda vodou, pročež květena i zvířectvo také hojností a barvitostí nepřekvapuje. Obyvatelé odkázáni jsou ponejvíce k životu kočovnému. Největší řeky Sabaki a Tana odvodňují území kilima-ndžarské a kenijské, Guaso Njiro cestou k moři mizí v bažinách Lorianských.

V končinách západních druží se ku planinám vnitřním horské útvary, které jako veliká nitroafrická průrva pokračují až do Habeše. Sníženiny kostrbaté průrvy této jsou bez odtoku a naplňují se tudíž vodou, tvoříce solná plesa, v jejichž blízkosti nalézti lze mnohé půvaby krajinné. Jezero Baringské (Baringo) má výše nadmořské přes 1000 m. Stěny veliké průrvy jsou strmé, mnohdy stupňovitě vyzdviženy a přístupny. Dno její naplněno jest kamením původu vulkanického a zcela zřejmě význačnými kratery, zbytky rozsypaných kuželů lávových, příčnými průlomy zemními a proudy ztuhlých hmot, z kraterů vyteklých. Mezi těmito zjevy šíří se duny písečné, hromady štěrkové, dna starých a vyschlých jezer s vrstvami naneseného křemení, písku a žluté hlíny.

Krajiny východně a severovýchodně od Viktorie Njanzy jsou z části pustou stepí, z části úplnou pouští, na níž vystupují skupiny sopečných hor, porostlých pěknými lesy. Z nich na prvém místě jmenovati jest Kenii, 5600 m vysokou, která jako Kilima Ndžaro na dolních úbočích svých záleží z předhor lesy pokrytých a úrodných. Podobně utvářena jest hora Elgon, jíž zelený háv kryje téměř po vrcholek.

Hospodářská cena tohoto území jest nepatrná. Kromě vnitřních úvalův, oasám podobných, kromě vysočin mezi Kenií a Viktorií Njanzou, kde daří se chov dobytka, a kromě některých snížeņin pobřežních, ostatní části země leží ladem a nelze jich dosud k ničemu upotřebiti. A přec Anglii velice na ní záleží. Osada totiž má význam vojenský, aby kryla se strany africké nerušené spojení s Indií. Angličané při vší opatrnosti myslí na to, aby si krátkou cestu do Asie zajistili i v tom případě, kdyby snad neočekávanými okolnostmi Rudé moře jim bylo uzavřeno. Druhá cesta tato, ovšem nesnadnější a ne tak jednoduchá, jako jest průplavem Suezským, mořem Rudým a průlivem Adenským, má vésti po Nilu do Chartumu, k jezeru Viktorii a odtud po pevnině k oceánu Indickému. Z té příčiny také vláda anglická ihned odhodlala se stavěti železnici Ugandskou od pobřeží k jezeru. Osazení britského území je tedy prostředkem k zajištění světového panství za každou cenu.

Železnice Ugandská vede od Mombasy do Port Florence na severovýchodním pobřeží jezera Viktoriina, odkud jest parníkové spojení po jezeře na všechny strany. Stavbou dráhy této přiblížily se krajiny dosud těžko dosažitelné pobřeží a vyvíjejí značný obchodní ruch. I to způsobila nová trať, že část obchodu, beroucího se územím jižnější osady německé, přešla na území anglické. Délka trati obnáší na 900 km.

Východní protektorát (467.500 km$^2$) jest kontrolován britským generálním konsulem v Zanzibaru a dělí se v provincie, které spravují úředníci, zvaní podkomisaři. V provincii pobřežní (Seyidieh) jest největší město Mombasa (25.000 obyv.), v Ukambě Mačako, v Taně Lamu, v území jubském Kismaju. Obyvatelstva počítá se $2^1/_2$ mill. (Scobel) až 4 mill. (Hübner. tab.), mezi nimiž žije 27.000 Indův a 500 Evropanův. Mombasa má dobrý přístav, kabelové spojení se Zanzibarem a živý obchod se sloní, kaučukem, kopálem, dobytkem a kůžemi. Obchod jest v rukou velkých firem indických (Banjanů).

### b) Protektorát ugandský.

Protektorát ugandský dělí se v několik provincií, z nichž nejúrodnější a nejlidnatější jsou: vlastní Uganda, Unjoro a provincie Nilská. V nich jeví se příjemná svěžest, bujná vegetace a lidnatější místa nežli v území východním. Deště přicházejí zpravidla každého měsíce, a není tu bezdeštných období vůbec. Půda vyznačuje se úrodností, a při dosažených výnosech dosavadních jest oprávněna naděje, že úvaly, plné bujného mlází a lesů, promění se jednou v čarovné plantáže velkého slohu. Již teď domorodci pěstují po návodu Angličanů kávu, tabák, třtinu, rýži, zemní ořechy i čaj. Zvláště banany rostou tu v množství báječném a v jakosti nevyrovnatelné. Ugandu zovou proto „zemí bananů“. Jediné, co pobyt v zemi této Evropanům ztrpčuje, jsou různé tropické nemoci, z nichž nejhorší jest bahenní zimnice, jejíž domovinou jsou údolí řek pomalu tekoucích a v ohbech

dlouho stojících. Za to krajina Unjoro, sousedící s jezerem Albert Njanzou, daleko předčí nad Ugandu krásami a půvaby, čistotou vzduchu a zdravějším podnebím. Plochy protektorát zaujímá asi 330.000 km² s 2,000.000 obyv. Hlavní město Mengo stojí na blízku starodávného města Rubaga. Nedaleko odtud Angličané vystavěli několik tvrzí. Anglický komisař bydlí v Portu Alice při jezeře Viktoriině.

V obou protektorátech jsou převládajícím typem černoši původu bantuského, kteří provozují orbu a chov dobytka; vládnoucím však lidem jsou Vahumové, pastýři, pleti světlejší a původu hamitského. Vahumové se přistěhovali, Bantuy podrobili a jazyk jejich si osvojili. Jsou pravými potomky oněch asijských Hamitů, kteří před padesáti stoletími zabrali výšiny habešské čili ethiopské. Odtud jako ze střediska svého vycházeli hledat pastvin a usazovali se v rozsáhlých končinách Afriky střední. Přílivem svým k jihu nuceni byli mísiti se s obyvateli jiného původu, až pozbyli skoro všech stop rázovitosti své. Ztrácejíce na původnosti své zdokonalovali kmeny a národy jiné od úžiny Adenské po mys Dobré Naděje. Žena jest u nich jako kterákoli jiná věc vlastnictvím svého pána a přece jest ctěna a vážena. Cení se za 1—5 kusů dobytka. Věno dává se otci jejímu, a kdyby s ní bylo zacházeno špatně, může se vrátiti do domu jeho. Ženy starají se o domácnost, o výtěžek z mlékaření a polaření. Mužovou povinností jest vystavěti dům, hlídati a dojiti dobytek, spravovati plot a opatřovati oděv, který jest ovšem velmi skrovný. Žena pak zdělává pole, tluče máslo a trží. To jest všeobecný zvyk ve východní Africe.

Oděv mužský záleží obyčejně z jediné kůže kozí, která visí s levého ramene. Místo ní nosí někdy kůži antilopí. Ženy odívají se v krásně vydělané kůže kraví. Dívky, dokud nejsou na vdaní, chodí bez oděvu, kdežto chlapci majíce více let než deset, zřídka objevují se bez kůže jehněčí, napodobujíce muže odrostlé. Oblíbené ženy pohlavárův a čarodějnice mají právo nositi kůže levhartí, opičí nebo kočičí. „Oděv Vahumů, Vatusů, Varundův a jiných podobá se oděvu, jenž dle zachovaných památek egyptských a ethiopských před 4000 lety byl v obličeji u národů, poplatných faraonům. Rovněž tak nástroje hudební, držátka nožů, rýhy na čepelích, ozdoby na štítech, na oděvech, luky, kopí, palcáty, lžíce, obuv. Rovněž záliba v barvách červené, žluté a černé zůstala černochům dosud. Dle různých vyobrazení na stavbách egyptských podobají se tehdejší koše, v nichž nosívali děti, košům nynějším; i způsob, jímž projevují Vahumové zármutek, zoufalství, radost a hněv, zachoval se posud jako dědictví po starých Ethiopech“. (Stanley.)

Mládež prokazuje starešinám a pohlavárům takovou úctu, jaká bývala vštěpována již národům antickým. Náboženství Vahumů neustálilo se v nijakých formách určitých. Věří pouze v zlého ducha v podobě muže, jenž přebývá v houštinách pralesních nebo v rákosinách jezerních, jejž lze však dary usmířiti. Každý Vahum nosí nějaký amulet na krku, kolem ramene nebo kolem těla. Věří v uhranutí a největší strach má před učarováním dobytka. Stravou národů pastýřských

v okolí jezera jest mléko a výrobky z něho. Prodavše máslo a kůže, mohou si nakoupiti sladkých zemáků, prosa a banánů. Kukuřice sází se v únoru. Proso seje se v září a v příštím únoru se žne. Malva, pivo z kvašeného prosa a zralých banánů velmi jest oblíbena, ale není opojná.

Podobně jako Fulbové v Africe západní, Vahumové v krajinách mezi jezery středoafrickými založili veliké a mocné říše, z nichž Uganda, Unjoro, Karagve a Ruanda byly nejslavnější. První dvě náležejí Britům, druhé dvě Němcům. Nejmohutněji vyvinula se říše, jejíž panovník Mtesa ovládal širé končiny při pramenech Nilu jako pravý despota. Sídlem jeho bývala Rubaga při západním pobřeží jezera Viktoriina, kde na návrší, porostlém háji banánovými a palmovými, stával příbytek královský, obklopený chatami přemnohých dvořanův, otrokův, žen a státních hodnostářův. K sídlu panovníkovu vedly široké cesty stinné, po obou stranách plotem opatřené a palmami osázené. V zahradách a hájích vykázán byl pobyt členům rodiny královské. Obřadnictví bylo na dvoře neobyčejně vyvinuto a zachovávalo se velice přísně. Pěkně oblečení dvořané vždy vítali cizince, hudba při tom hrála, řady vojínů byly v hotovosti. V hluk velikých bubnů mísily se rány z pušek. Pak objevoval se Mtesa v průvodu několika set žen a svých rádců.

Dle pověsti Uganda byla zalidněna ve stol. XIII. a XIV. První král jmenoval se Kintu. Přivedl prý tehdy s sebou krávu, kozu, ovci, kuře, přinesl pisang, sladké brambory a v liduprázdné krajině se usadil. Mtesa byl prý 35. jeho následníkem. Když předchůdce jeho Suna II. r. 1860 zemřel, vyvolili nejvyšší hodnostáři zemští panovníkem na místě ukrutného dědice trůnu, Kačumby, 19letého Mtesu, mladšího syna Sunova, známého mírnou povahou svou a přístupností. Ale jakmile počal vládnouti, změnil se najednou. Z mírného člověka stal se ukrutník, který pobíti kázal všechny bratry své i pohlaváry, kteří ho na trůn povolali. Dokud se nevzdělal v islamu, proléval krev osob mu nemilých každého dne.

Stanley jej popisuje jako muže přes 6 stop vysokého, štíhlého a silného. Jeho příjemné, intelligentní rysy obličeje připomínaly mu obličeje kamenných soch staroegyptských. Nosil silný, černý, vlněný kaftan přes bílou, zlatem vyšívanou košili. Na hlavě pečlivě oholené míval turecký fez. Po obou stranách jeho stáli vždy čtyři tělesní strážci, z nichž dva měli pušky, dva odznaky Ugandy: měděné a ocelové kopí. Na dvoře Mtesově zdržovalo prý se stále mnoho rozmanitých individuí, hotových ku všelikým službám panovníkovým. Bylo tu 40 bubeníků, 10 pištců, 10 kytarníků, rozmanití kejklíři, trpaslíci, albínové, pážata, hlídači a nosiči odznaků, kteří chodili vpředu nebo vzadu, kdykoli kabaka, panovník, někam se ubíral.

Po smrti Mtesově (r. 1884) nastoupil nejmladší jeho syn Muanga, jenž stal se v Evropě známým a odporným tím, že dal anglického biskupa Hanningtona a 45 jeho soudruhů zavražditi. Krutostí svou pohněval nejen křesťany, ale i mohamedány. Vzniklo proto vzbouření, a Muanga jsa s trůnu svržen, odešel ze země. Na jeho

místě dosazen byl Araby bratr jeho Kiveva. Leč i ten byl v povstání ubit, a zvolen Mtesův třetí syn Karema. Slávu Ugandy však nebylo lze již vzkřísiti. Arabové nabyli v zemi moci a rozvrátili trvající řády a zákony. Zle bylo v Ugandě. Strašlivé řeže nastaly, děs šířil se krajinami, požehnanými dary přírodními, ale nešťastnými. Tu Angličané vložili se v neblahé poměry a zavedli pořádek, opanovavše celé území. Vývoj Ugandy bude jednou překvapující, poněvadž první doba civilisačního působení dosti tu zapustila vzácných kořenů, z nichž vypučeti může pod ochranou zákonů anglických krásný květ vzdělanosti světové.

Vagandové, Ugandové, vyznačují se postavou štíhlou a velikou silou. Pleť jejich, kterou potírají máslem, jest lesklá a temně hnědá. Hlavy ozdobují šňůrami perel, rohy zvířecími a turbany, krky kovovými kruhy, paže a kotníky náramky kostěnými nebo z drátu mosazného. Příbytky své chrání třtinovými ploty, které objímají vždy několik dvorů. Většina obyvatelstva zaměstnává se zemědělstvím. Rolníkům říkají kopi. V nejzadnějším dvoře své ohrady mají čtyřhrannou chatu, v níž předkládají domácímu bůžku, muzimu, oběti: hlemýždí lastury, hliněné kuličky nebo kousky dřívek. Uprostřed dvorce stojí kuželovité obydlí, uvnitř třtinovou stěnou ve dvě části rozdělené: v předsíň a ložnici rodiny rolníkovy. Domácí nářadí záleží z několika vyřezávaných stolic, z prkna, na němž hrávají v kostky, z několika hrnců hliněných, košův a látek z kůry stromové, ze svazku oštěpů, štítu, bubnu, dýmek a z necek, v nichž ženy připravují banánové víno, marambu. Za chatou velkou stojí chata menší, kde ženy pracují, upravují víno, suší tabák, přebírají zeleninu a kouří z dlouhých dýmek. Za dvorcem bývají háje pisangové a pole obilná.

Veliké řády, jimiž lid ugandský se řídil a mohutný stát tvořil, nyní skoro pominuly. Šlechty není, poněvadž vladaři dřívější hodnostáře volili sami dle vůle své a to zpravidla ze stavu rolnického. Damoklův meč, jenž stále visel nad šíjemi jednotlivých pohlavárů, nyní zmizel, poněvadž nejsou závislí na milosti a nemilosti rádců kabakových a jeho ministrů. Lepší Vagandové umějí všichni arabsky psáti a čísti. Mnozí vyznají se ve zpracování kovův a dřeva. Věří dle Vilsona v katondu, stvořitele všehomíra, ale neuctívají ho. Oběti přinášejí duchům zlým, zabíjejíce černé kozy, ovce, slepice. Ze zjevů přírodních nejvíce hrůzy nahání jim blesk a hrom. Staré krále mají za polobohy. Neblaze na šíření křesťanství působí rozepře mezi ugandskými křesťany katolickými a protestantskými, které nejednou vzrostly ve spory krvavé.

Na východě od Ruvenzori, v krajinách Toru a Unjoru žijí, sliční pastýři s velikými stády a vedle nich zemědělci, jichž hlavním nástrojem je motyka. Také západně od hor sněžných šíří se lidé tohoto ušlechtilého typu až k lesům neproniknutelným v pánvi Konžské, kde konečně chov dobytka přestává, a najednou objevuje se pleť lidí měděná, černá nebo smíšená. Nos jejich je ploský, chřípě zapadlé a spodní část obličeje nápadně vystupuje. Vlna vyššího vývoje lidstva černošského, od východu se valící, na krajích pralesů západních se

zastavila. Unjoro byla ode dávna v poddanském poměru k Ugandě. Dle pověstí dvanáctý panovník ugandský prý ji opanoval. Obyvatelé, Vanjorové, jsou téhož původu jako Vagandové, ač nejsou tak ušlechtile vyvinuti jako tito. Chaty stavějí tvaru polokulového o dvou místnostech s dveřmi, opatřenými krytým vchodem. Oblékají se dosud v oděv kožený nebo korový, v osadách však, kde přicházejí ve styk s Evropany, oděv evropský počínají nositi muži i ženy. Zbroj mají jako Vagandové a kovářství uctívají neméně, nežli jiní černoši. Slušné chování a dvornost v Unjoru jest v střední Africe známa. Způsob pozdravův a poklon vysokých hodnostářů býval předpisován. Jídla upravují ženy. Pohlaváři však mají kuchaře a kuchyně zvláště pro muže, zvláště pro ženy. Jídlo pohlavárů nikdo nesmí viděti, ani se ho dotknouti.

Ženy jedí zvláště a vždy po mužích. Maso vaří se obyčejně s nezralými banány. Pokrmy vybírají se z misek podobných loďkám a pojídají se rukou. Civilisovaní obyvatelé mají pěkné příbory a rádi se jimi cizincům pochlubují. Kouzla a víra v talismany jsou v Unjoru tak rozšířeny, jako v Ugandě. V nesmrtelnost věří se všeobecně. Nad hroby stavějí se malé chatky, do nichž ukládají se pro nebožtíky dýmky, tabák, banány a jiné předměty, aby jich vracející se duše zemřelého mohla užiti.

Mezi Kilima-Ndžarem a jezerem Viktorií šíří se území obývané Massaiy, hranicemi německoanglickými ve dvě polovice rozdělené.

Dle Thomsona Massaiové dělí se asi na dvanáct velkých kmenů, obývajících 10 okrškův, a liší se znaky a nápisy na válečných štítech svých. Malby ty vyznačují se umělým provedením ve čtyřech základních barvách: v černé, bílé, červené a žluté. Velmi mnozí dosahují výše 2 m, hlavy mají souměrně vytvořeny, nos nepříliš plochý, tenké rty, vlasy kadeřavé, oči poněkud našikmené a barvu pleti čokoládovou. Nepěkným dojmem působí, že odstraňují z úst dolejší dva zuby řezací. Lalůčky ušní propichují a tak vytahují, že dosahují ramen. O dívkách massaiských řekl Thomson, že jsou nejhezčími ze všech, které byl v Africe viděl. Ženy si vlasy stříhají a hlavy holí, kdežto muži k vlasům svým připlétají ještě nepravé a maží směsí tuku a hlíny.

Chaty jejich mají zdéli as 3 m, zšíři $1^1/_2$ m a zvýši 1 m. Záležejí z větví stromových, které na povrchu polepeny jsou smíšeninou hlíny a hnoje. Prší-li, kryjí střechy příbytků svých velikými kožemi. Chaty stavějí kolem velikého, kulatého prostranství, na němž večer shromažďuje se dobytek. Veškeren tábor obklopen jest zásekami trnitého roští. Potrava lidu záleží z masa hovězího, koz, ovec a z mléka jejich. Tábor (kraal) spravuje náčelník mocí neomezenou. Ve vojně postupuje velení podnáčelníkovi, a je-li bitva nejprudší, dává se v boj se svojí družinou. Massaiové vychovávají si vojáky již z mládí. Žen mají každý, kolik jich uživí. Svatba jest jednoduchým aktem obchodním. Otec prodává, muž kupuje. Zemře-li kdo, pokládají jej pod strom, přikrývají travou a k nohám a k hlavě stavějí nádoby s mlékem. Po pohřbu ti, kteří mrtvého nesli, se koupají, poněvadž by považováni byli za nečisté.



Dle fotogr. musea Umlauff v Hamburku.

**Muž a žena kmene Somaliů.**

## 4. Půlostrov Somalský.

Od Britské Afriky Východní na severovýchod za řeku Jub a od Habeše na východ prostírá se východní cíp africký, jejž zakončuje mys Guardafui. Říká se mu půlostrov Somalský. Naproti němu v oceánu Indickém leží ostrov Sokotra (Sokotora), v době monsunních obratů velmi nezdravý. Mezi ním a pevninou trčí nad hladinu mořskou ostrůvek Abd el Kuri, na jehož bezlesých skalách něco málo Arabů hlídá stáda polodivokých ovec.

Celkový svah půlostrova sklání se od severozápadu k jihovýchodu. Při zálivu Adenském břehy značně vystupují, tak že na cestě do nitra půlostrovního přejíti jest hřbety horské 1500—1800 m vysoké. Jižně od Berbery dostihujeme dlouhých, suchých úvalů, které všechny směřují k choru neboli vadi Nogalu, ústícímu v oceánu Indickém. Vody ukrývají se na jeho dně jenom na některých místech, ale pramenů podzemních se objevuje tolik, že dle Aylmera do moře vlévá se dosti mocným proudem.

Prostředek půlostrova podél 14. rovnoběžky má jméno Haud a záleží v nepřehledných planinách, které pokrývá chudé, zakrsalé, nízké křoví, z něhož vyčnívají stavby termitů jako rozpadlé náhrobky nebo mohutné temnohnědé mezníky. Termiti stavějí je zpravidla kolem zašlého stromu, čímž stavba jejich nabývá štíhlosti a nejrůznější podoby. Nejúrodnější částí půlostrova jest zajisté Ogaden při středním a horním Vebi a jeho přítocích, kde však vedle požehnaných údolí rozkládají se také hrozné pustiny. Nejbujnější vzrůst rostlinstva jest přirozeně při řekách, a tu tmějí se celé lesy akacií a mimos, dodávajíce krajinám zvláštního, tklivého rázu. Charakteristické jsou v několika odrůdách ty stromy, jichž pryskyřice poskytuje drahocenného kadidla, důležitého zboží vývozního. Štíhlé euforbie a baobaby, které jižně od Vebi vyskytují se již v skupinách jako malé lesy, doplňují libezný vzhled krajinný, ale ne tak pestrý, jaké spatřiti lze v Ugandě nebo v některých rozkošných krajinách Habeše.

Živočišstvo záleží hlavně ze zástupců živočišstva stepního, všude v Africe rozšířeného. Bývala ho hojnost neobyčejná, ale lovy ve velkém slohu pořádané, při nichž nesmyslně a zbytečně se zvěř z pouhé libůstky odstřeluje, zmenšily stáda velkých ssavců, jako jsou zebry, antilopy, žirafy, lvi a z ptáků pštrosi a dropi. Kromě toho zuřily tu před časy mory dobytka hovězího, a nákaza pronikla kdejakým údolím a kdekterou stepí.

Na půlostrově Somalském rozeznáváme dva základní typy obyvatelstva původního: Somaly a Gally, kteří živí se orbou a chovem dobytka. Somaliové mají sídla svá od průlivu Bab el Mandebského až po Tanu, kam zapudili nepřátele své Gally. Dělí se ve tři nezávislé kmeny, zvané Adši na severu, Havijah (Hauija) na východě a Rahanvin na jihu. Všichni jsou původu hamitského a dle Hartmanna s Habešany a Gally spřízněni, chlubíce se však veřejně a ná-

padně, že pocházejí z Arabie, a že koluje v nich krev arabská. Haggenmacher dokládá, že lze i v jedné rodině nalézti muže s různými rysy obličeje, jednoho se rty tenkými a nosem orlím, druhého se rty masitými a velkým, tlustým nosem. Pravý Somal je postavy štíhlé, pleti úplně temné, černé nebo červenohnědé. Údy těla vyznačují se jemnými poměry, což říci lze zvláště o ženách, které mají ruce a nohy velmi malé. Na hlavě jim vlají dlouhé vlasy, ale vousy jsou řídké a krátké.

Somaliové oblékají se v dlouhé, bavlněné látky, jež rozmanitým způsobem kolem těla ovinují a přepásají. Muži na hlavách nenosí ničeho. Ženy na rozdíl od děvčat kryjí hlavy modrými turbany. Na nohou nosí sandály. Jako ozdobu ukazují rádi různé jizvy na obličeji, na krku, na rukou a prsou, navěšujíce na sebe velké množství rozmanitých drahých i laciných cetek. Chaty jejich podobají se stodolám, jež vyzdobené mají koberci a různými pokrývkami. Po zemi ukládají dřevěné mísy, hliněné báně na vodu, láhve a různé rohožky. Na každé cestě Somal má zbraň s sebou: v pravici meč, v levici dvě kopí a štít. Ptačího masa jako nečistého se vystříhají; rovněž nepožívají nápojův opojných a masa vepřového. Žen Somalové mají tolik, kolik jich uživí. Otcům nevěst třeba jest dávati dary svatební. Chudí dávají 10—20 koz, bohatí 150 velbloudů, 10 koní a 200 neb 300 ovec. Žena jest spíše otrokyní nežli paní. Umře-li muž, smí se vdova znova zasnoubiti nejbližšímu příbuznému nebožtíkovu. Vychování dětí je drsné. Otec syny všemu vyučuje sám, dcer si nevšímá. Děditi mohou pouze potomci mužští, dcery nemají nároku na podíl po rodičích.

Průmysl Somaliů kromě výroby látek bavlněných je nepatrný. Jediní kováři a sedláři, ač jimi všichni opovrhují, jsou hledanými živnostníky. Uvnitř země zaveden jest obchod výměnný, na pobřeží platí se tolary terezianskými.

Každý kmen má svého náčelníka, jenž nemá však práv vladařských. Tresty zavedeny jsou peněžité. Ukradenou věc nahraditi jest v ceně desateronásobné. Vzdělání Somaliů je nepatrné, mravy jejich vyznačují se hrubostí a ukrutností. Kmenové žijí v ustavičném nepřátelství. Vražda a krádež dle názoru jejich nejsou hříchem a cestu do ráje jim nezavírají. Ostatně do ráje přijde každý muž, ale ženám vstup bude zakázán. Obyvatelé jsou mohamedáni, mešit však nestavějí.

Gallové jsou rovněž původu hamitského a žijí na nepřehledných prostorách vnitřního půlostrova. Na severu dotýkají se Habeše, na jihu jezera Viktoriina, na západě horního Nilu. Duševně i tělesně jsou vyvinuti a práce své vykonávají dovedně. Ženy vyznačují se svěžestí. Barva pleti jest kávově hnědá. Vlasy různě si splétají, fantasticky upravují a tukem potírají. Kulaté příbytky stavějí si ze slámy durrové a z větví stromových. Postelí neznají; spí se na kožích buvolích. Domácí nářadí záleží ze stoupy na durru, z hliněných desek, na nichž pekou se durrové placky, z dřevěných lžic, černě polévaných džbánův a nádob na mléko z trav pevně upletených. Muž si ženu kupuje za 6—40 krav. Měsíc po svatbě manželé ničeho nepracují; sousedé jim přinášejí do chaty jejich tolik všeho, že se o nic

nestarají. Po měsíci dávají se do práce. Muži přísluší zdělávání polí, ženě a dospělým dětem pasení dobytka. Pohostinství jest u Gallů velice vyvinuto, a jako za zvláštní přízeň, hostitelem projevovanou, považovati jest, když hosti cpe vlastní rukou do úst kousky chleba hodně maštěné.

Gallové oddali se mohamedánství, ale jsou mezi nimi dosud rodiny pohanské. Od r. 1846 působili v jejich území kapucíni, kteří několik missií tu založili, ale ustoupili před vítězným půlměsícem.

Pobřeží od mysu Guardafui na jih zůstává pusté a neplodné, až po čtverhranný mys Hafun, na jehož výšinách v dobrých letech hojnou pastvu nalézají velbloudi, dobytek hovězí, koně a ovce. Po Ras Auad (Avath pod 6° sev. šířky) jest skalnaté, pak dále k jihu pusté, písečné, bez zátok, plné dun a mělčin. Dále od břehu trčí nebezpečná úskalí korálová, mezi nimiž a pevninou šíří se mělké, klidné tišiny. Při nich leží přístavy Makdišu nebo vlašsky Magadisciu a Marka blízko řeky Vebi, zde Denok nazývané. Od rovníku na sever převládá od r. 1889 všude vliv italský. Pod poledníkem 44. leží Brava.

Řeka Jub vzniká hluboko v nitrozemí, a sice na okraji veliké středoafrické průrvy ve výši 1000 až 1500 m. Tok její do nedávna nebyl ještě prozkoumán. Znám byl pouze k městu Berdeře, ale v době nejnovější vodní poměry jeho italští badatelé přesně již stanovili. Berdera stojí na vyvýšeném, příkrém břehu Jubu ve výši 34 m nad mořem, uprostřed nekonečných pustin zřídka oživených vábnou zelení. Sloh starých staveb připomíná původ arabský; střechy asi dvou set stavení mají tvar polokulový a z dáli představují veliké buňky plástu včelího. Ruch obchodní a živnostní je nepatrný, poněvadž nevedou tudy obchodní cesty. Hlavní proud obchodníkův ubírá se z Bravy do Canany (Ganane) na horním Jubu a Berderu pomíjí.

Jižně od ústí pohraniční řeky Jubu vine se pobřeží, které až po mys Delgado (na 10° 45′ jižní šířky) patřívalo sultánu zanzibarskému. Od Jubu k ústí Sabaki, nazvati je lze pobřežím Gallů, poněvadž jako sousedé Somaliů zde pobřeží se dotýkají. Pobřeží pokryto jest vlnovitě šířícími se pahorky (i 100 m), přecházejícími k jihu, asi při 2° jižní šířky, v úplné roviny, při jejichž okrajích hospodaří neklidný oceán. Na východ obzor končí v nekonečnu mořském, na západ v rovinách, za nimiž teprve ve vzdálenosti 40—50 km terrain patrně se zvedá.

Pod 2° jižní šířky tulí se ku břehu malé souostroví Vituské (největší Patta, Manda), které oživuje poněkud jednotvárnost písečných dun a bažinatých lesů mangrovových. Kde vlévají se říčky do moře, černá se opravdový les. Dále od pobřeží střídají se různě vysoké krajiny, pokryté částečně křovisky, a travnaté pláně, v nichž palmy dumové, baobaby a tamarišky střídají se v skupinách nebo ojediněle. Stepi beze stromů v krajinách Gally obydlených se nevyskytují.

Hospodářský význam zemí Somalských jest velice nepatrný. Orba provozuje se pouze v údolích řek a omezuje se na durru, ku-

kuřici, tabák, bavlnu a sezam. Dobytek, na nějž obyvatelstvo hlavně jest odkázáno, dává hlavní předměty obživy domorodců. Někteří kmenové gallští chovají zvláště pěkná plemena koní jízdných. Ženy jezdí na oslech. Ovce tlustoocasé dávají maso, tuk a mléko; vlnou neprospívají. V houštinách rozsáhlých křovisk vypásají se stáda koz, a na příhodných místech dobytek hovězí. Nejužitečnějším zvířetem je tu velbloud, který v krajích chudých vodou zastupuje ostatní užitečné živočichy. Vlastním kočovným Somalům mléko velbloudí a kravské jest hlavní potravou. Připravují z něho máslo, ale sýra nevyrábějí.

Na březích půlostrova Somalského usadili se a založili osady Angličané, Italové a Francouzi. Angličané zaujali panství své při zálivu Adenském mezi osadou francouzskou a italskou, to jest od Džibuti a Zejly po Dagaan, Francouzi území při zátoce Tadžurské, a Italové východně od ř. Dagaanu po mys Guardafui a odtud k jihu až po rovník. Hranice území uvnitř půlostrova nejsou dosud určeny, poněvadž nejsou dosud přesně stanoveny hranice zájmů mocností tu usazených. O Somalsku francouzském psáno bylo již na str. 135.

## a) Somalsko anglické.

Konkurrující, větší sousedkou Somalska francouzského jest území britské (od r. 1884.), nad nímž správu vykonává vláda indická (od r. 1886.). Ale pro Angličany má větší důležitost strategické postavení jeho, nežli obchod, který dosud je v počátcích. Cesta do Indie má tu bezpečnostní oporu v okruhu zálivu Adenského. Nejdůležitější město je Berbera, na adenském poledníku položené, kam ústí četné a živé obchodní cesty z nitra afrického, po nichž se dopravuje sloň, zlatý prach, guma a káva. Zde zastavují obchodní parníky mnoha linií evropsko-indických, a odtud vydávají se lovecké společnosti, opatřené vládními průvodci, na odvážlivé lovy do nitra území jako do loveckých revírů. Přístav berberský stane se jednou z nejdůležitějších na cestě do Bombaye. Dosud záleží z chat hlavně slaměných, ledabyle vystavěných ku přijetí karavan, které počátkem října sem se dostavují a zboží na prodej nebo na výměnu nabízejí. V tu dobu přijíždějí do přístavu četné lodi kupecké z Indie, Arabie, Persie a z Evropy přivážejíce indická, evropská a americká plátna, aby nabízené předměty koupily a odvezly. Dle posledních zpráv anglických při té příležitosti až 100.000 osob se scházívá, a obrat peněžní obnáší 12 až 15 millionů K. Dojem při pohledu na směs přítomných kupců jest velikolepý; v Orientu prý málokde mu je rovno. Po zakončení trhu smutní a tichne Berbera, a větší loďstvo objevuje se na její rejdě zřídka kdy. Zejla je staroslavné město s 6000 obyvatelů. Také Bulhar nabývá důležitosti obchodní.

Anglii náležejí též ostrovy Sokotra, Abd el Kuri a ostrovy Bratrské (Samha a Darsa), všechny ve výměře 3580 km² s 10.000 až 12.000 obyvatelů mohamedánských. Původ obyvatelstva nelze rozluštiti; jsou to dle všeho míšenci Arabův, Indů, černochův a Somaliů. Sokotra náležela dříve arabskému sultánu z Kešinu. Anglicko-indická

společnost používala jí za stanici uhelnou. Když Angličané opanovali Aden, Sokotra zůstala opuštěna. Aby však nedostala se v majetek jiné mocnosti, Anglie vyjednala se sultánem kešinským smlouvu, dle níž on ani jeho následníci ostrova odstoupiti neměli a osady zakládati nedovolovali. Za práva ta sultán obdržel 1000 tolarův, a příbuzný jeho, příští dědic ostrova, tehdy guvernér jeho, obdržel roční dar peněžitý. Po 10 letech Angličané učinili konec úmluvám a ostrov annektovali. Cestovatel Schweinfurth navštívil jej a popsal zvláště zajímavou floru jeho, která i při velikém nedostatku vody jest bohatá a krásná. Zvláště vynikají vzácné exempláře aloí, dračincův a palem datlových. Vývoz týká se také hlavně těchto rostlin; dračí krev a nejlepší datle jsou zvláštností Sokotry. Sídlem anglického vládního agenta a malé posádky jest Tamarida s 1000 obyv. na severním pobřeží ostrovním. Sokotru námořníci považují za klíč zálivu Adenského, jako Perim je klíčem moře Rudého. Některé zříceniny na ostrově svědčí o vyšší kultuře dřívější.

Anglické Somalsko zaujímá asi 180.000 km$^2$ se 150 tisíci obyv. původu somalského, jsouc po smluvách s Francií ze dne 2. února 1888 a s Italy ze dne 5. května 1894 hlavní částí „Somali Coast Protectoratu". Administrativně dělí se v okres zejlský a berberobulharský. Obyvatelé pobřeží nejvýchodnějšího jsou nezávislí a dostávají od Anglie peněžité podpory, aby za ně byli nápomocni těm, kteří by po ztroskotání lodí na pevnině pomoci hledali.

b) Somalsko italské.

Italský majetek na půlostrově Somalském záleží z pruhu pobřežního, vyjmouc území „šíleného mullaha", napodobitele Mahdiho z Omdurmanu, ale nesahá nikde příliš hluboko do nitrozemí. Také výtěžek z osad není valný, přirovnáme-li jej k výdajům, spojeným s dohledem nad podrobenými kmeny. Stateční cestovatelé italští pronikli již hluboko do nitra a zprávy o něm přinesli. Již r. 1832 Vittorino Bottego objevil a popsal neznámé dotud město Lugh, v němž nyní žije 3—5 tisíc obyvatelů somalských. Dle pověstí a některých památek stavitelských založili prý je Arabové.

## 5. Přehled objevů v Africe střední.

Portugalci pokračovali poměrně málo ve výzkumech v neznámých zemích, ačkoli náležejí jim krajiny na pobřeží západním i východním. Nejdůležitější práce vykonal Pereiras r. 1786 a po dvou letech po něm Lacerda a Almeida. Pereiras pronikl od Zambezi k jezeru Bangveolu, prostudoval jez. Moëro a říši Lundskou. Lacerda pohyboval se západně od jez. Njasy. Někteří portugalští mulati r. 1802—1804 dali se od Angoly do končin lundských a tak konečně asi r. 1814 uskutečněn byl první přechod jižní Afrikou.

Luštění záhad středoafrických, specielně poměrů v poříčí zam-

bezijském a konžském, připadá dle Supana do prostřed století minulého. *)

Největší zásluhy získal skotský missionář David Livingstone. Narodil se v Blantyre u Glasgowa. Jako učeň tovární naučil se latině. Studoval potom lékařství, theologii a dosáhnuv úřadu duchovního, stal se missionářem v Africe. Devět let pobyl mezi Bečuány (od r. 1840), odkudž r. 1849 odebral se na sever podél východního kraje pouště Kalahari k jezeru Ngami, jehož odtok Sugu odkryl. Následující čas věnoval hlavně výzkumům nitrozemským, kráčeje podél Zambezi do Loandy na pobřeží západním (1853—1856). (Před ním již Portugalec Silva Porto ve dvou letech přešel Afriku z Benguely ku pobřeží východnímu, ale nemaje potřebného vzdělání, nepodal přesné a vědecké práce, pro další výzkumy potřebné).

R. 1858 Livingstone odebral se opět k Zambezi a objevil slapy Viktoriiny. Odtud uchýliv se od vodopádu k jihu, vrátil se k řece a dostihl portugalské osady Tete, odkudž cestu k ústí Zambezi dokončil. Až do r. 1862 zabýval se výzkumy na dolním toku řeky, při Njase, při řece Šíre, která jako odtok jezera Njasy náleží poříčí zambezijskému, a při slapech nad osadou Tete. Tehdy na vrchovinách poříčí širského vznikl boj mezi průvodci jeho a domorodci, první, jejž lidumilný Livingstone v Africe prožil. Černoši bojem vinni nebyli. Jako missionáře předcházela ho pověst dobrodince a člověka humaního, jako cestovatele pověst rozvážlivého, pečlivého pozorovatele a přítele domorodců. Jméno jeho znělo černochům kouzelně, a všude mu otvírali chaty do kořán, mluvíce o něm s posvátnou úctou jako o „ňagovi“ a „monárim“.

R. 1866 nastoupil Livingstone poslední velkou cestu svou, hledaje nejpohodlnější spojení s jezerem Njasou. Došel jezera Tanganjiky a jda od něho na západ, nalezl r. 1868 jezera Bangveolo a Moëro, řeku Luapulu, kterou pokládal za přítok nilský, a roku následujícího město Njangve. Vida množství vody v Luapule, nabyl přesvědčení, že není to již přítok nilský, nýbrž konžský. Z Njangve vrátil se do Udžidži, kde jej r. 1871 zastihl Henry Morton Stanley, vyslaný Gordonem Benettem, majitelem „New-York Heraldu“, aby jej nalezl, poněvadž za dlouhý čas nebylo o něm zpráv. Stanley a Livingstone společně prozkoumali severní konec Tanganjiky, odkudž missionář odděliv se od Stanleye, dal se do krajin Luapuly. Tu jej také 1. května 1873 v Čitambu na jihu Bangveola zastihla smrt.

Domněnku Livingstonovu, že Kabompo není pramenem Zambezi, nýbrž Liba, potvrdili Capello a Ivens (1884—1885), kteří cestovali ve směru Kabompa.

Cestovatel Speke vypočetl absolutní výšku jezer Tanganjiky a Viktorie Njanzy a dokázal, že vody jeho náležejí k poříčí nilskému. Horní poříčí konžské bylo dotud úplně neznámo.

---

*) Supan člení dějiny výzkumův afrických takto: Afrika severní, Sahara a Sudan, poříčí a prameny Nilu, jezera, Zambezi a Kongo, konečný přehled zeměpisu afrického po rozluštění veškerých úloh.

Vissmann pronikl napříč Afrikou z řeky Konga a Kasaje k Tanganjice a ku pobřeží východnímu. Že Tanganjika na sever odtoku nemá, prozkoumal již Livingstone a Stanley to potvrdil. Cameron nalezl odtok na západě a sledoval jej daleko ve směru Konga. Leč další cestu zastavil mu nejhroznější otrokář arabský, Tippu Tib. Vrátil se tudíž na pobřeží západní dokázav, že odtok jezerní k Nilu nespěje.

Záhada toku konžského rozluštěna byla nejposléze, poněvadž poříčí obrovské řeky šíří se v Africe nejvnitrnější a nejméně přístupné. Největší slávu o prozkoumání Konga dobyl si energický cestovatel Henry Morton Stanley (nar. 1840), jenž jako dobrovolník v občanské válce stál na straně Severních státův a jako



**Slapy Jelalaské v dolním Kongu. (Dle Reclusa.)**

zpravodaj „New-York Heraldu" byl pověřen najíti Livingstona, jenž od r. 1866 o sobě zpráv nedával. Když úlohu přesně provedl, nabídnuto mu, aby na náklad „New-York Heraldu" a „Daily Telegraphu" prozkoumal jezero Viktorii Njanzu a jeho přítoky, vodopisné poměry Tanganjiky a aby pokračoval ve výzkumech Livingstonových. Svědomitý Stanley provedl vše (1874—1875) do poslední tečky. Výsledky: Viktoria Njanza jest veliká pánev vodní s několika ostrovy, s dvěma přítoky, Šimejou a Kagerou, Tanganjika nesouvisí s jez. Albert-Njanzou a posílá v povodních vody své k Lualabě, která jest vlastně horním tokem Konga, jenž od Njangve teče k severu a pod rovníkem za vodopády Stanleyovými velikým obloukem, všude jsa splavný, dostihuje Dolní Guineje. Tehdy dostál slovu řka, že Lualabu objasní, ať se děje, co děje.

Co nepodařilo se Livingstonovi a Cameronovi, podařilo se Stanleyovi. Přišed do Njangve získal od arabského otrokáře Tippu-

Tiba 18 člunů ku plavbě po Lualabě (Kongu) na sever. 15. listopadu 1878 počala pamětihodná cesta. Výpravě bylo překonávati nesmírné potiže, které jim v cestu kladly hlavně četné a nebezpečné prahy říční a domorodé obyvatelstvo, jež všude stavělo se příchozím na odpor. Tři čtvrti roku trvala pout podél Konga. Dne 8. srpna 1879 Stanley dostihl konečně slapů Jelalaských a Bomy při ústí Kongu na území portugalském s družinou velice sešlou a značně prořídlou.

Hned po návratu Stanleyově zřízen byl na řece Kongu, jako na nejdůležitější tepně těla afrického, stát Konžský pod protektorátem krále belgického. Viz o tom na straně 220.!

Po té nastala doba výprav, jež podnikali do střední Afriky různí jednotlivci, kteří chtěli přispěti výzkumy svými k přesnému stanovení přírodních poměrů v pánvi Konžské.

K návrhu německé společnosti africké vytrhl Schütt (1878—79) do Maje Munene (Me Munene) na Kasaji. Major Mechov prozkoumal řeku Kuango až k 5° jižní šířky. Roku 1880 vyrazili Pogge a poručík Wissmann z Angoly k východu a dostihli Njangve (poprvé od západu). Wissmann odtud přešel Afriku, stanuv v Zanzibaru; Pogge vrátil se na pobřeží západní a v Loandě umřel. Roku 1884—1885 král Leopold II. vystrojil novou výpravu, jíž vedl Wissmann, aby objasnila tok Kasaje. Tehdy belgický král učinil nabídku českému cestovateli dru Emilu Holubovi, aby se ujal výzkumů na Kongu a Tanganjice. Ale Holub nabídky nepřijal, chtěje z vlastenectví zůstati badatelem českým a rakouským a zachovati si volnost ve svém jednání.

Plány jeho byly veliké a nesly se daleko. Chtěl dosíci prvenství v prostupu pevninou od jihu na sever z Portu Eliščina do Alexandrie! Na cestě chtěl ohlížeti se po příznivějších podmínkách kolonisačních pro vystěhovalce z Čech a z jiných zemí mocnářství Rakousko-Uherského, kde by se jim lépe dařilo, nežli v Americe. Chtěl potírati otrokářství, ujmouti se záchrany slonův a bojovati proti alkoholu jako cestovatel rakousko-uherský. Leč nebylo a není u nás podnikavosti anglické, a Afrika, jakož i kolonisační snahy, jiným národům oblíbená themata rozprav a positivní činnosti, zůstávají povolaným činitelům našim cizí. A přece mocnářství Rakousko-Uherské dotýká se moře břehem 2200 km dlouhým, vládne mohutným loďstvem válečným a obchodním, které navštěvuje všechny přístavy světové, a není v něm nedostatek vzdělaných, energických mužů, kteří by rádi osadní politice schopnosti své věnovali. Který národ neprovozuje politiku světovou, kolonisační, ztrácí vystěhovalectvím mnoho příslušníků, již mizejí v obyvatelstvu cizím a přizpůsobují se mu. Kolik jen Čechů, Polákův a Slováků ztrácí se navždy slovanské rodině, rozmnožujíc řady germánských a románských millionů. Lidstva přibývá, a hranice států začínají býti těsnými. I hodlal Holub přispěti poznání nových míst k vystěhování, nových míst k odbytu výrobků domácích, ale nebylo mu porozuměno, a podpor na cesty výzkumné se mu nedostávalo. Nezbývalo mu, nežli vlastním přiči-

něním prostředky ku poutem vědeckým sbírati. Jak bohatě vypraveni byli vším potřebným ostatní badatelé cizozemští proti němu!

Výprava, již vedli poručíci Kund a Tappenbeck (1884—85), vydala se ze Stanleyova Poolu po suchu ke střednímu Kuangu, přešla četné řeky, dostihla Lukenje a vrátila se k Poolu Stanleyovu. Wolf prozkoumal Sankuru a její přítoky Lomani a Lubilaš.

Dlouho zůstávaly nerozluštěny poměry při středním a horním toku řeky Ubangi, pravém přítoku konžském. Belgický důstojník van Gèle dostihl r. 1886 prahů konžských a druhou výpravou přispěl k důkazu, že Uele, r. 1870 Schweinfurthem objevený a Vilémem Junkrem po 23° vých. délky sledovaný, jest skutečně horní tok Ubangi.

Na rozvodí konžsko-nilském obsáhlé výzkumy vykonal cestami svými jmenovaný právě V. Junker. R. 1876 šel ze Suakimu do Kasaly a Chartumu, proplul modrý Nil a dolní Sobat a procestoval území západních přítoků nilských: Djur Jala a Aji. Vrátiv se, pokračoval ve studiích v území Niamniamův a Mangbattů, což vedlo jej (1879) ku pozorování Uele a Nepoka, jejž považoval za horní tok ř. Aruvimi. Když se r. 1883 chtěl vrátiti, byl mu návrat na sever znemožněn povstáním Mahdiovým. Obrátil se tudíž s Eminem bejem a Casatim k jezeru Albertovu. Leč vládce ugandský zdráhal se povoliti jim průchod. Teprve ke konci r. 1886 obešed Ugandu, Taborou dostihl východního pobřeží afrického. Poněvadž do Evropy o něm zprávy nedocházely, vypraveny k jeho osvobození některé pomocné výpravy. Ale minuly se s výsledkem. R. 1885 Fischerem vedená a ze Zanzibaru vyšedší vzala za své. Rovněž výprava nákladem vídeňské společnosti zeměpisné způsobená a Lenzem proti proudu Kongu vedená, obrátila se od cíle cesty své a dostihla jezera Njasy. Baumann, průvodce Lenzův, vrátil se k ústí řeky a studoval zejména ostrov Fernando Poo.

Výzkumy Junkerovy spadají v dobu výzkumův Emina paši (Edvarda Schnitzra). Emin paša narodil se v Opolí ve Slezsku Pruském a byl původně lékařem ve vojsku tureckém. R. 1878 stal se guvernérem egyptské provincie Rovnikové, již důkladně mnohými cestami prozkoumal a popsal. Povstáním Mahdiho odtržen byl od Egypta a ocitl se ve velikém nebezpečí i s cestovateli Junkrem a Casatim, kteří u něho dleli. Junker unikl na pobřeží, ale Emin prohlásil, že své stanice vadelajské neopustí. K osvobození jeho tudíž vyslána Anglií expedice, jejímž vůdcem byl Stanley. S více než 700 ozbrojenými muži plul cestovatel po řece Kongu k ústí Aruvimi, po níž dal se dále k východu, a dosáhl po cestě více než půlroční a nad míru svízelné jezera Albertova, kde zastihl hledaného pašu. Nejstrašnější byla cesta pralesy v poříčí Aruvimi v délce asi 600 km, kde bylo lidem cestu houštinami prosekávati. Při tom objeveny byly nové řeky, nové hory, neznámí lidé, podivuhodné krajiny. S odporem dal se Emin přemluviti k opuštěni stanice. Na počátku r. 1889 vytrhl Stanley s částí důstojnictva a vojska Eminova k východnímu pobřeží, kamž dorazili v prosinci téhož roku po tuhých bojích s domorodci.

Na této výpravě objeveny byly sněžné hory ruvenzorské (5500 až 5800 m), a doplněny neúplné dotud výpočty o jezerech a jejich odtocích. Slavně vracel se Stanley do Evropy, ale nadšení pro něho brzy ochablo, když otevřeli ústa svá někteří svědci, kteří pravili, že Stanley různými sliby Emina od jezer vylákal a na konec hrozbami k odchodu přiměl.

R. 1880 Němci Kaiser, Böhm a Pavel Reichard měli za úkol v Africe vnitřní zakládati německé osady. Ale když Kaiser 1882 při jezeře Leopoldově zemřel a Böhm při jezeře Ukembě, Reichardovi nezbylo, leč vrátiti se. Z Francouzů činný byl v pánvi Konžské Giraurd (1883) a missionář F. G. Arnot (1881—1888). V letech šedesátých (1861—62) baron z Decken a anglický geolog Thornton postoupili až ke Kilima Ndžaru, na nějž baron vystoupil do výše 4300 m. R. 1865 plul s dvěma parníky, zvláště k tomu v Evropě zhotovenými, po Jubu až za město Berderu. Tu parník, na němž plul, se ztroskotal, a cestovatel byl při tom zavražděn. Jenom části družiny jeho podařilo se uniknouti. Vůdce družiny, Brenner, cestoval později v území jižních Gallův a mnohé zajímavosti tu našel. H. A. Fischer dosáhl r. 1883 jezera Najvashského (Najvašského), a Jos. Thomson došel jezera Viktoriina a Baringského, o němž stanovil, že není přílišnou nádržkou sladkovodní. Fischer r. 1885—1888 prošel zemí bojovných Massaiů. H. H. Johnston r. 1884 vystoupil na Kilima Ndžaro do výše asi 5000 m. Jan Meyer r. 1887 do výše 40—50 m pod témě a r. 1889 s alpským lezcem Purtschellerem až na temeno jeho (6010 m). R. 1887—1888 důležitou výpravu vedl hrabě Teleki a Höhnel do země Massaiů k jezeru Baringskému a odtud ku plesům Rudolfovu a Štěpánčinu. Tu shledal, že první pleso má délky asi 300 km a šířky 20—50 km, plochy asi 6000 km². Hladina jeho vyčnívá nad moře 500 m. Vodu má slabě slanou, a v hladině její objevují se mnohé ostrovy. Pleso druhé (Štěpánčino) zaujímá 1000 km² a leží o 30 m výše předešlého. Obě jsou bez odtoku a jsou slaná.

V německém Kamerunu činni byli zejména Zintgraff, Kund a Tappenbeck; na pobřeží francouzském Giacomo de Brazza, bratr Savorgnana de Brazza. R. 1887 Emil Holub odvážil se do území Mašukulumbů, v poříčí Loangve, přítoku zambezijského. Holub byl jimi oloupen a k návratu přinucen. Podobně vedlo se po něm Selausovi (1887—1889).

Velikým snem Angličanů jest dráha Kapsko-Kairská nebo spojení afrického jihu se severem. Touha pak Francouzů nesla se, jak na jiném místě již bylo pověděno, opět k tomu, aby dosáhli spojení osady své na moři Rudém se Saharou a tak východu afrického se západem. Směry snův obou národů křižovaly se na Nilu. Tu plukovník Marchand přišed od západu k Nilu, obsadil Fašodu při Nilu dříve, nežli Angličané mohli ji dosíci od severu. Rázem bylo třeba luštiti věc, pro oba národy důležitou. Francouzi konečně velikomyslně opustili Fašodu, do níž vešli Angličané, postoupivše opět vpřed ve svých snahách dobyvačných. Za ústupek fašodský dostalo

se Francouzům náhrady na místě jiném, kde zájmy jejich mnohem jsou větší a důležitější, nežli při Nilu — v Marokku.

Od té doby, kdy národové evropští tiše panství svá vzdušnými i přirozenými hranicemi omezili a na mapách zakreslili, přestává zájem na výpravách do temné pevniny. Prázdná místa mezi veletoky africkými se vyplňují, cesty označují, vsi, města, značky triangulační zaznamenávají, temná pevnina se osvětluje. Až inženýři spojí Egypt s Kapskem železnicí, až dovedou užiti vodopádů Viktoriiných k výrobě světla elektrického, Afrika i v nitru svém vzplane jasem kultury evropské.

I na východě pevniny Africké dály se pokusy o proniknutí do tajemného nitra. Christophe (1843) a Cruttenden postupovali do Somalska. Christophe od Mogadicia, Cruttenden z Berbery. Ale nezdar stíhal jejich výpravy. Ani Maizan ze Zanzibaru nedošel daleko. V letech 1845 a 1846 missionáři Krapf a Rebmann žili na pobřeží Suheliův a podali již určité zprávy o sněžných horách a jezerech rovníkových.

□ □ □

# Afrika jižní.

## A. Členitost vodorovná a kolmá.

Povšechně lze říci, že Zambezi, čtvrtá z největších řek afrických, její pravá pobočka Kubango a Kunene, do oceánu Atlantského tekoucí, jsou severními hranicemi oné části Afriky, již zoveme Afrikou jižní. Přesně usuzujíce, přičítáme k ní také krajiny, které rozkládají se severně od Zambezi většinou v jeho poříčí.

Afrika jižní jest ohromná vysočina, asi s $^1/_5$ celé pevniny, která neklesá pod 900 m, ale dosahuje místy i 3400 m výšky prosté. Průměrná výška nadmořská je 1200 m. Úžlabí zambezijské vniká do pevniny as 500 km daleko a tak vysočinu dělí ve dvě nerovně velké části. Moře ji oblévá se tří stran, zalévajíc se na málo jen místech do jejích břehů, chudých na zátoky a přístavy. Od břehů mořských terrain vystupuje průměrně 80—100 m vysoko jako pobřežní obruba celé vysočiny, jsouc někde širší, někde užší. Z pobřežního pásma toho zvedají se příkře okrajní stupňoviny, tu jako mohutná pásma uzavřená, onde jako horstva porůzná nebo hmotnaté spousty hor, v jejichž údolích divoké proudy nespoutaných vod nerušeně pokračují v činnosti své, povrch území měnící.

Nejnápadněji seskupeny a rozčleněny jeví se jižní okraje vysočiny mezi 19° a 25° vých. zem. délky od Gr. Kdybychom postupovali od nejjižnějšího mysu Jehelného (Agulhas) severovýchodně k ústí řeky Hartebeestu (Hartebeest-River; river = řeka) do řeky Oranje, byloby nám přejíti tři hřebeny horské, které omezují tři stupňoviny, vnitru pevniny vyvstalé.

První, pobřežní stupňovinu, lze sledovati od mysu Hangklipu, východního břehu zátoky Falseské, po mys sv. Františka v průměrné šířce 25 km a ve výši 80—100 m. Po celé délce ve směru 34° jižní šířky ohraničena jest horami: na západě jižním cípem hor Drakensteenských (v mysu Hangklipu končícím), na severu horami Dlouhými (1710 m) po řeku Gauritz, horami Outeniquasskými (1524 m) a Zitzikamaskými. Na západě sousedí pobřežní planina Kapská s touto stupňovinou průsmykem

sira Lowryho. Důležité trati železniční spojují města na pobřeží s Městem Kapským a s nitrem osady. Jsou to trati do Caledonu a Stanfordu, z Worcestru do Swellendammu a Mosselbaye, odkudž stoupá železnice z George horami Outeniquasskými do Oudtshoornu a dále do stupňovin vnitřních.

Stupňovina druhá Karrooská (Karuská) šíří se rovnoběžně s první stupňovinou v průměrné šíři 200 km od 19° po 27° vých. délky, kde okraje její snižují se v obloucích jihovýchodních ku pobřeží oceánu Indického. Západní meze rozsáhlé stupňoviny tvoří jednak Winterhoek (2080 m) jako uzel horský mezi řekami Zon-



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

**Údolí Milosti ve skupině hor Winterhoekských.**

derende a Breede, jednak různá pásma ve směru poledníku 19., jako hory Ceresské, Zonderendské a j. Jižní okraje její provázejí dlouhá a vysoká pásma vnitřní, rovněž z uzlu winterhoekského vycházející, mezi nimiž v hlubokých údolích proudí prudké řeky. Podél řek lze proniknouti horami do všech končin rozsáhlé vysočiny. Řeky Groote a Olifant omezují malé Černé hory (nejvyšší hora Seven Week Poort 2325 m) a velké Černé hory (2130 m); k nim připojují se na východě hory Baviaanské (skalní rozsedliny Baviaanské, a Elandské (1450 m), jejichž poslední úskalí tvoří mys Recife na jihu zátoky Algoaské. Kromě těchto pásem, jichž souvislost zřetelně jest patrna, vyplňuje stupňovinu velké množství pásem bez souvislosti s pásmy hlavními, a četné

hory osamocené, které překážejí schůdnosti krajiny měrou velikou. I dělí zeměpisci druhou stupňovinu kapskou v Karroo great (v Karru velkou), v Karroo little (v Karru malou) a v Karroo bokkeweld. Karroo great má výměry asi 80.000 km$^2$; půda její záleží z červené hlíny písečné, která v létě tvrdne, že je jako hlína pálená. Odtud také její jméno. Karroo znamená hotentotský tvrdý. Průměrná výška stupňoviny obnáší na západě 1100 m, na východě 850 m, zmenšujíc se směrem k západu a k jihu. Nejvíce hor holých, rozeklaných, skalními propastmi proniknutých a kuželovitými nebo jako stůl rovnými temeny zakončených spatřiti lze na západě, kde shledáváme také předěl vod oceánu Atlantského a Indického.

Stupňovinou druhou pronikají řeky: Doorn s přítoky Tanquou, Saltem, Olifantem západním a j., Gauritz s Towsem, s Grootem, Gamkou a Olifantem jižním, Groote s Kongou a jiné řeky pobřežní. Většina z nich pramení se na svazích třetí stupňoviny a teče do moře jižního, kromě Doornriveru, jenž vody své odvádí k oceánu Atlantskému. Železnice vedou průsmyky podél vod z Kapského Města na severovýchod do Beaufort Westu a k Viktoria Westu, Kimberleyi a dále na sever daleko do nitrozemí. Jiná trať vede z Portu Eliščina do Graaf Reinetu a výběžkem graafreinetským dále do Oraňska.

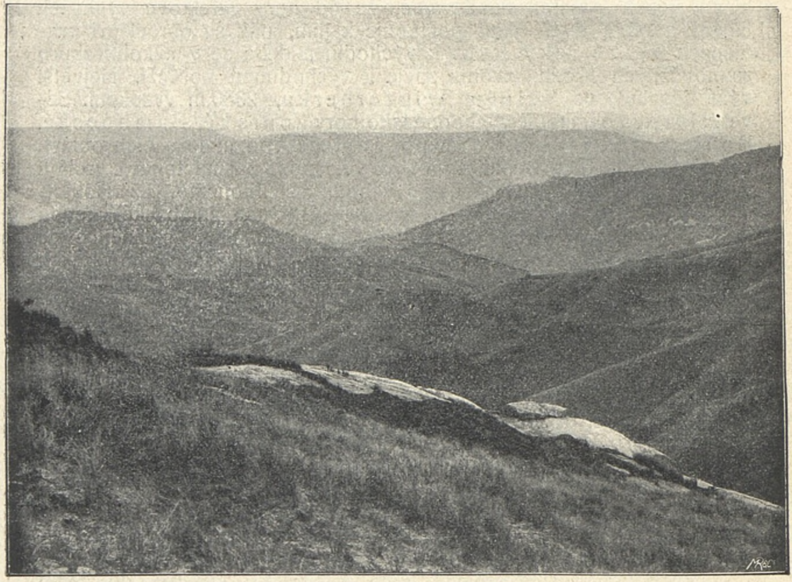
Třetí nejrozsáhlejší stupňovinu od Karroo oddělují pásma hor, skoro rovnoběžná s okrajními pásmy dřívějšími, která od jihu pozorována jsouce, mají vzhled velehor. Pnou se ve směru 32. rovnoběžky, třikrát ji přecházejíce. Na západě mají jméno hory Roggeveldské, Komské a Nieuwveldské, uprostřed hory Koudeveldské, Sněžné, na východě hory Rankské a j. Nejvyšší hora těchto příkrých pásem, hora Střelková (Kompassberg), vypíná se v horách Sněžných a dosahuje výše 2440 m, dle jiných 2600 m (atlas Stielerův č. 74). Od hory Střelkové jako od uzlu horského pne se několik pásem dále na východ, která rozvětvujíce se opět v jiná menší a nižší pásma vyplňují východní kraje Kapska. Z Karroo do stupňoviny třetí vedou jen některé průsmyky velmi příkré a neschůdné podél rozmanitých hor kuželovitých a tabulových. Náhorní planiny roggeveldské a nieuwveldské severně od hor okrajních nezvedají se nad terrain vůkolní výše nežli 250—300 m, dosahujíce však 1600 m výšky prosté (tedy jako krkonošská Sněžka). Tato výše nadmořská způsobuje také, že hory prve jmenované bývají v zimě dva i tři měsíce pod sněhem.

Sklon stupňoviny směřuje k severu, kamž obracejí se všechny její řeky, kromě přítokův, Olifantu západního a řeky Buffelu, jež pronikají území Namaquu a vlévají se do oceánu Atlantského. Jsou to: Oranje, která tvoří hranice mezi Kapskem a Oraňskem, přítoky její Brak a Hartebeest s četnými pobočkami.

Podobně jako pobřeží jižní, vyznačuje se pobřeží oceánu Atlantského od mysu Dobré Naděje po ústí Oranje nízkým přímořím, 50 až 150 m výšky, 15—60 km šířky, kteréž přímoří spadá příkře do vln mořských a čím severněji, tím více se snižuje. Od stupňoviny

směrem do nitrozemí střídají se pásma hor až 1000 m vysokých s osamělými hmotami horskými, jichž věžovité a kuželovité silhuetty nápadně obzor uzavírají a veškero pobřeží charakterisují. Zvlášť význačné a pověstné jsou hory s temeny plochými a rovnými (hora Tabulová 1080 m.)

Druhou stupňovinu na západě omezují hory Gardonské a Olifantské jako pásma vnější a Cedarské jako pásmo vnitřní. Obě pásma vycházejí z horského uzlu vinterhoekského, uzavírajíce



**Scenerie z Natalska v zemi Zulů.**

hluboké údolí Olifantu, jenž vzniká východně od Tulbaghu a přijímá u Melkboše řeku Doorn. Nejvýše vystupuje v těchto pásmech Sněžka (Sneeuwkop), 1930 m vysoká. Severně od řeky Doornu pnou se hory Kobeské. Dále pokračují jako meze stupňoviny hory Kamiesské a Kopperminenské, jichž nejsevernější konec stojí v cestě řece Oranji, která v oklice na sever vypuklé, ze svého původního směru západního se uchyluje a brzy potom s vodami oceánu se slučuje. Severně od 30. rovnoběžky horstva jmenovaná v stupních různě vysokých klesají k východu, přecházejíce v kamenité, pusté a málo obydlené stepi, nad nimiž vypínají se homole a hroty skalnatých hor v známých nám podobách typických.

Severně od ústí oraňského pokračuje pobřežní pruh v šířce 40—50 km až po ústí ř. *Kunene*. Další stupňoviny východní nejsou již tak nápadně vyvinuty jako v Kapsku a nevyznačují se ani takovými romantickými a strmými útvary jako na jihu. Zdvíhají se zvolna ke vnitřním planinám, jichž sklon zůstává celkem západní, ale patrny jsou přece. Nejzápadněji lze pozorovati tři stupně vysočinné v zemi Hererů, kde vývoj horstevní připomíná Winterhock nebo hory Sněžné v kolonii Kapské.

Východní část Kapska jest horami téměř přeplněna. Pozorujíce hlavní jejich pásma, shledáváme, že od hory Střelkové vycházejí hlavní horstva dvě. Jižní postupuje k jihu, pak se obrací při pramenech *velké řeky Rybí* k východu, a dělíc se v několik skoro rovnoběžných hřbetů, zvolna spěje k východnímu pobřeží. Největší výše dosahuje ve *Velkém Winterberku*, 2380 m vysokém. Severní horstvo postupuje východně jako hory *Zourské*, *Bamboeské*, *Bouřné* a *Ellioské*, tvoříce přesný předěl vod, náležejících oblasti obou oceánů. Divokost, strmost a velebnost pásma tohoto vrcholí v další části horstva, k severovýchodu se pnoucího, jíž Hollanďané dali jméno hory *Kathlambaské* (Quathalambaské) neboli *Dračí*. Pnou se vlnovkou v délce skoro 1000 km, sklánějíce se k východu mnohem srázněji nežli k západu. Nejvyšší vrcholy jejich a zároveň nejvyšší vrcholy jihoafrické jsou *Mont aux Sources* (3350 m, dle jiných 3400 m vysoký), *Chathkin Peak* neboli *Champagne Castle* (3160 m, dle Stielerova atl. č. 74. 3650 m) a *Giants Peak* (Giants Castle 2943 m, dle Stielerova atl. 3350 m). Pro příkrost svou hory Dračí jsou nesnadno přestupny, a přechody z přímoří do nitra pevniny dějí se hroznými soutěskami a srázy v nejmenší výši 1600—1900 m. Z Queenstownu do Aliwal Northu průsmyk *Pen Hoek* vede ve výši 1798 m, z Natalu do údolí Oranje ve výši 1968 m; z Natalu do Oraňska přejde se průsmykem *de Beerským* ve výši 1690 m a průsmykem *van Reenenským* 1646 m, z Utrechtu do Heidelberku průsmykem *Wackerstroomským* ve výši 1745 m. Průměrná výška hřebenu horského obnáší v horách *Ipokoských* 1800 m, v horách Verzamelských 1700 m.

Hory Dračí v zeměpisné šířce delagojské, směrem do země Zulů, sklánějí se v několika stupních až ku pobřeží mořskému. Vypnulina východní, po jejíchž hřbetech vedou hranice bývalé republiky Transvaalské a Portugalské Afriky Východní, sluje pohoří *Lebombské* a pod 16. rovnoběžkou hory *Longieské*. V stupňovinách vnitřních vystupují *Spitzkopf* 1250 m vysoko a *Mauch* 2660 m. Nejsevernější díl hor Dračích blíží se až k řece *Limpopo*, kde snižuje a rozbíhá se na východ i na západ v četné vypnuliny, jimž přísluší společné jméno vrchy *Zoutpanské*.

Dolní tok řeky Limpopa tvoří širokou průrvu mezi vysočinami právě popisovanými (na pravém břehu) a stupňovinami, které vyplňují další část Afriky po řeku Zambezi. Pobřežní stupňovina zvedá se nejvýše 240 m, a dovnitř pevniny jí na výšce přibývá. Při pramenech levých poboček řeky Limpopo dosahuje již výšky 800 m. Vodopád

Tolo-azimský (na Limpopu) značí výši 549 m. Horská pásma, rozmanitými směry v zemi Matabelův se prostírající, jsou rozhraním poříčí zambezijského a limpopoského. Také prameny pravých přítoků řeky Sabi spěchají odtud k východu.

Mezi územím Matabelů, tedy mezi jižní Rhodesií a pobřežím, terrain vystupuje na několika místech nápadně nad planiny k moři a k Zambezi nakloněné. Nejmohutnější pásmo terasovitě zmodelované počíná v ohbu ř. Sabi a ve směru severovýchodním dotýká se řeky Zambezi, za níž pokračuje jako dlouhá vráska povrchu zemského, vroubící západní břehy jezera Njasy. Nejvyšší skupina Pangská má 2124 m. Od ní na východ vypínají se osamocené hory Gorougozaské (2600 m) a ještě východněji hory Nhamougaské (1000 m). Širá stupňovina pobřežní od Zambezi k Sabi jest nízká, k Limpopu zvlněná a vyšší.



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

V oblačné výši hor Dračích.

Uprostřed jižní Afriky prostírá se severně od řeky Oranje rovnoběžně s Vaalem planina Kaapská, v níž pramení většina přítoků Kurumanu, přítoku Molopa, jenž na blízku 20. poledníku spojuje se s Oranjí. Ještě severněji zdvíhají se kopcoviny různých jmen, z nichž Molopo s levé strany sbírá nepřílišné vody, jsa se strany pravé provázen pustinami, od nichž na sever šíří se hrozná poušť Kalahari. Dle zpráv některých cestovatelův i v srdci pouště této jsou někde vyvýšeniny, které mrtvou jednotvárnost písečných dun zapuzují.

Severně od Vaalu zdvíhá se vypnulina 100—200 m výšky relativní v šíři 30—60 km, Hooge Veld (Vysoké pole) zvaná, jejíž východní okraje splývají s vysočinami rovnoběžnými s pobřežím oceánu Indického. Má tu důležitost zeměpisnou, že je předělem vod, které tekou jednak do Vaalu, jednak do Limpopa. Jižní okraj planiny zove se povýšenina Gatská, na jejímž severním úbočí leží město Johannesburg, severní povýšenina Witwaterská.

Severně od pouště Kalahari mezi 20. a 22. jižní rovnoběžkou a pod 22. poledníkem šíří se sníženina menší království Českého

(46.300 km²), na jejímž dně leskne se hladina solné nádrže ve výši 740 m n. m. Nádrž sluje Soa. Severozápadně odtud rozkládá se jezero Ngami ve výši 893 m, jež napájí hlavně vodný Kubango, od severu přicházející a přítoky Ovambem a Omurambem posilněný. V době deštů jezero rozšiřuje se na 2000 km². Ngami leží výše nežli Soa, a tu v příznivých letech, když voda jeho se všecka nevypařuje, přebytek její odtokem Botletlem do Soy přechází.

Vysočina jihoafrická náleží k nejstarším pevninám na světě, které od konce doby kamenouhelné moře již nepokrývalo. Mladší vráskoviny, které pozorovati lze v mohutných pásmech himalajských, v Kordillerách, v Alpách, v Kavkazu a jinde, v jižní Africe se nevyskytují. Rovněž scházejí tu stopy mladší činnosti sopečné. Rozdíly členitosti kolmé záležejí hlavně v usazování hmot, v jejich lomu, sesouvání a v účinném působení a střídání horka a zimy, jimiž i nejtvrdší horniny se rozrušují, a v působení vody a vzduchu, které zvětralé drobty hornin na nižší místa přenášejí a tak vyvýšeniny zvolna snášejí a sníženiny vyplňují. Pravěkost hor a skal jeví se v jižní Africe pravému znalci povrchu zemského na první pohled všude.

Jaké útvary se jeví na půlostrově při mysu Dobré Naděje, takové nacházíme po všem jihu africkém. Všude jeví se žula, hlinité břidlice, křemence a pískovce.

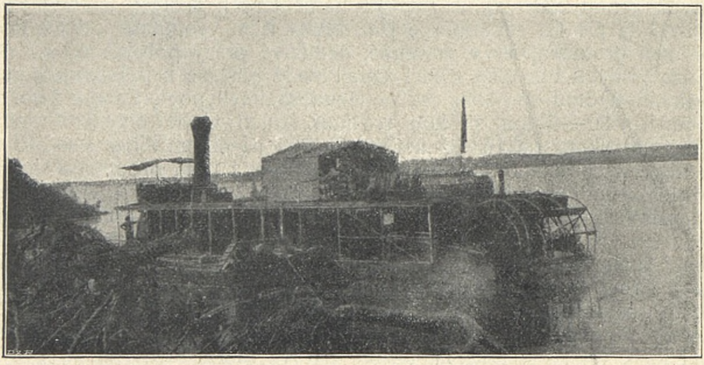
Základ horstev tvoří břidlice, jíž proniká žula. Nad oběma teprve objevují se vrstvy křemence a pískovce. Svislé vrstvy hornin způsobují zubaté, rozeklané útesy skalní a hroty horské, vrstvy vodorovné srovnávají se v hory tabulové. Hmoty pískovcové vodami proniknuté způsobují bludiště srázných útvarů skalních, jimiž řeky v rozmanitých směrech protékají, tu v pěnivých slapech a peřejích, onde v širokých úvalech.

Nad vrstvami pískovcovými rozloženy jsou usazeniny karrooské, vzniklé sladkovodními nánosy, které leckde proniká porfyr a melafyr. Útvar Karrooský (porfyr, modré břidlice a pískovec) dosahuje v horách Dračích výše 2000 m a šíří se prostranstvím 1,800.000 km², od řeky Oranje k jez. Ngami. Geolog Schenck zařazuje dobu Karrooskou mezi dobu kamenouhelnou a trias, tedy v dobu, kdy končila perioda druhohorní, a kdy počínala perioda třetihorní. Dle toho pískovec, z něhož utvořeny jsou mnohé hory tabulové, jest původu staršího.

Pobřeží mezi řekami Oranjí a Kunene velice podobá se pobřeží středomořskému východně od Gabesu. Nedostatek vody je tu známkou všeobecnou. Četná řečiště, která mají k moři nápadný sklon, mají v horním toku svém vodu jenom v době dešťů, na krátký čas, tak že do pásma pobřežního někdy vody shora ani nepřicházejí. Proto význam občasných řek Kaurusibu, Hoanibu, Uniabu, Hoabu, Omaruru a jiných jest nepatrný. I Oranje, která zabírá poříčí přes 4,000.000 km², a jejíž vývoj obnáší skoro 1860 km (v přímé čáře 1220 km), jest pro dopravu bez významu, poněvadž při ústí svém klade tolik překážek, že lodi do ní nemohou vplouti. Rovněž v době

sucha nemá vody s dostatek, tak že i v toku dolním lze ji přejíti četnými brody. Oranje nebo Garieb vzniká na severozápadních svazích hor Dračích mezi Mont aux Sources a Giants Kastle ve výši 2400—2500 m, protéká bystrým tokem a příkrým spádem široké údolí ve směru jihozápadním, obrací se od Bethesdy k západu a až po vtok Vaalu zase k severozápadu. Vaal určuje Oranji směr opět k jihozápadu, Brak k severozápadu, odkudž pak po několika oklikách ústí do moře pod 28° 40′ j. š.

Z přítokův oranžských důležité jsou přítoky toku horního, a mezi nimi v pravo Vaal, jenž pojí se po 680 km délky pod Hopetownem s Oranjí, přijímaje v pravo Harts-river, v levo řeku Wilge, Valsch, Vet a Modder, pověstnou v bojích ve válce anglo-



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

Parník „Stevensen“ na Zambezi.

burské. Vaal vzniká v západních předhorách hor Dračích v jihovýchodním Transvaalu. Vody jeho tekou prudce přes četné prahy a vodopády.

S levé strany Oranje přijímá řeky s hor Bouřných, Zourských, Sněžných a j., které vždy mají vody dosti a zásobují ji i v letech nejsušších. Kromě těchto řek s vodou stálou přitéká k Oranji množství řek s vodou občasnou, jež odvodňují hlavně krajiny, ležící jižně a západně od Kalahari, a nejvyšší stupňovinu vysočiny jihoafrické. Nejdelší z nich jest v pravo Nosob (Hygap), záležející z Nosobu Černého a Bílého. Prameny má v Herersku, teče směrem jihovýchodním a jižním, vlévajíc se do Oranje v blízkosti vodopádů Aughrabiesských. Po pravé straně přijímá z východních předhor velkého Namaska Blank-river, po levé straně Molapo a Kuruman-river z hor Kamaniských. Nosobu podobá se

Aub nebo velká řeka Rybí z hor Siebelských. Na levém břehu Oranje nejvíce vody přináší Hartebeest-river.

Na pobřeží mezi Oranjí a mysem Agulhasem významná jest Olifants Doornem.

Nejdůležitější a zároveň nejmocnější řekou v Africe jižní jest Zambezi, jejíž prameny posunuty jsou daleko k hranicím západním. Poříčí její zaujímá 1,500.000 km$^2$, délka 2660 km. Prameny stékají se v proudy dva: v Libu a v Loembvu, a pod 12$^0$ 15′ jižní šířky pojí se v tok jeden, jenž jako Liba nebo Zambezi ubírá se směrem jihovýchodním. Loembva sbírá vody v bažinatých jezerech Dilolu (Dilolo) a Kifumaji (o 20—50 km$^2$) ve výši 1100—1200 m nad mořem. Levé pobočky Kabompo, Luena, Njoka a j., pravé Luena a Lungobungo (Lungvebungu) spojují se po 460 km délky a tvoří proud 200—250 m široký a na některých místech 5—6 m hluboký. Již při 12. rovnoběžce j. š. břehy řiční vystupují nad hladinu vodní a proměňují se v mohutné, čedičové srázy pobřežní, jimž na výšce přibývá tím více, čím rychleji vody blíží se k peřejím Sibumbaským. Odtud sproštěn jsa poněkud skalních pout, Zambezi spěje úrodnou, 30—40 km širokou rovinou k ústí Čobe neboli Kvanda (Kvando) skoro na 16$^0$ jižní šířky. Tu má již 400 m šířky a 6—13 m hlouby. Východně od ústí Kvanda začíná nová řada proudův a slapů, z nichž vodopád Mosi oa tunia jest nejznamenitější. Asi 60 km od ústí řeky Čobe Zambezi obrací se náhle od západu k jihu a řítí se v šíři 1808 m třemi proudy (dvěma ostrovy vzniklými) s kolmé stěny skalní 119 m vysoké do hluboké rokliny nahoře 100 m, dole 44 m široké a 1600 m dlouhé, odkudž voda jeho s děsnou prudkostí a lomozem vniká do klikatého řečiště, jehož pobřežní stráně dlouho potom zachovávají výšku 130 m. Hukot divého víru slyšeti jest již u vsi Kasunguly na blízku ostrova Mpalery.

Hlavní vodopád, vodopád Viktoriin, 400 m od pravého břehu vzdálený, vrhá se kolmo do největší hloubky 119 m. Západní vodopád v šířce 60 m padá 80 m hluboko, východní dělí se asi v tucet vodopádů malých, jejichž voda v několika oddílech do hlubiny přetéká. Celého vodopádu, divu jižní Afriky, ani viděti nelze. Padající spousty vodní zahalují vodní páry, které z hlubiny vystupují do výše 200 až 300 m nad zející jícen propasti.

Nejmocnějším dojmem působí množství vody, výška strmých skal a hluboký žleb, jímž spousty vodní, sevřené příkrými stěnami, tlačí se do soutěsky třináctkrát užší, nežli je řeka nad slapy. Asi třicet skalnatých ostrovů beze všeho rostlinstva ční nad samou propastí na hraně stěny skalní. Některé oddíly padajících vod tak jsou úzké, že nedopadají dna, nýbrž roztříšťují se již v hořejší třetině nebo v polovici strmých stěn, mění se v piršku, jež v podobě par vznáší se nad údolím a přelétá ku břehům, kde usazuje se na korunách stromův a osvěžuje rostliny v ustavičné vlhkosti bujející. Jinde opět vodní proud deset neb patnáct metrů široký řítí se na vyčnívající skalní stupeň, s něhož ještě jednou, připraviv se ke skoku, padá do vířivých vln řeky, kde vše se drtí a jeČí.

Převládající horninou u slapů Viktoriiných*) jest melafyr, na němž spočívá útvar pískovcový beze zkamenělin a diabas. Vodopády patrně ustupují v zad. Vegetace kolem jest nádherná. Od blankytných výšin odrážejí se vějíře mohutných palem, jimiž porostlé jsou ostrovy v řečišti. Po březích veletoku strmí obrovské sikomory, citlivky, převyšující naše topole, různé druhy aloí a j. Všude ovinují se lijany ztloušti ruky kolem pňův a větví a po nich šplhají rodiny opičí u veselém skřeku. Bujné rostlinstvo proto tak rychle a nádherně tu roste, že vznášejí se nad ním ustavičně sloupy par, jež patrny jsou z dálky na 50 angl. mil. Ke slapům vede trať železniční. Od listopadu do dubna turisté pohodlně mohou z vozů železničních patřiti na kraje střední Afriky, kde nedávno ještě postrachem byli cestovatelům kmenové afričtí a lvi. U slapů je hotel, opatřený vším pohodlím. Jaký to rozdíl od té doby, kdy r. 1885 po druhé dlel tu Holub, zkoumaje po tři neděle okolní krajinu! R. 1905 ukončen byl železniční most dráhy Kapsko-kahýrské, s něhož přehlédnouti lze neobyčejný tento zjev přírodní, jenž patří k nejpodivuhodnějším zjevům na povrchu zemském. Jemu lze jediné přirovnati vodopád Niagarský a Trollhättský. Aby zachráněna byla i příroda kolem něho, prohlásila Chastered Company v Rhodesii, že okršlek peřejí jest neprodejný a neporušitelný. Ovšem že vypočítavost a praktičnost některých hlav i těmto vodopádům ukládá v budoucnosti nemalý úkol. Má se ho užíti k získání síly elektrické, která nahraditi má sílu, buzenou uhlím a parou. (Na prvním místě v Johannesburku.)

V klikatém řečišti zambezijském pozorovati lze mnoho hučivých vírů. Balvany, vážící často několik metr. centů, zaneseny byly nezdolnou silou k zatáčkám řeky, kde v cestě jsou skalní stěny. Balvany známým krouživým pohybem počaly vymílati půdu, a tak vznikly hluboké tůně, na jejichž dně balvany zůstaly v podobě obrovských koulí, stále se zmenšujících. Tak hlodají vlny a kameny znenáhla i v nejtvrdších horninách dosud. Diabasové skály pobřežní v celém poříčí řeky vyznačují se dutinami jako bochník nebo jako sud velikými, v nichž nalézají se kameny, které znenáhla vyhloubily; třením všecky se zakulatily. Jakmile přichází velká voda, vymílání pokračuje.

Od slapů Viktoriiných Zambezi vine se stále směrem východním až po Wankies, kde se obrací k severovýchodu. Nad ústím řeky Sanjati úží se opět mezi skalními těsninami až na 55 m, tvoře peřeje Nakabelské. Dále přijímá přítok Kafue (Kafuque), Loangvu a Luiu, kde obrací se na jihovýchod, kterýžto směr zachovává až po oceán. U Zumba mezi slapy hučí vodopád Karivuaský, pod 32° vých. d. peřeje Kakololské a východně od ústí Pojazi v těsnině skal žulových řada prahů, které počínají 9 m vysokým a 46 m širokým vodopádem Marumbou a končí peřejemi Šimaz-

*) Slapy Viktoriinými nazval Livingstone vodopád Mosi oa tunia ke cti anglické královny Viktorie. Dr. Emil Holub pojmenoval ostrovy před vodopádem jmeny královských jejích princův a princezen. The Victoria Falls. Guahamstown 1879.

skými. Pod 34° vých. d. Zambezi proniká v soutěsce Lupataské východním okrajem vysočiny africké, rozšiřuje se na 1000 až 1200 m a rozděliv se nedaleko ústí širského ve dvě ramena, v Koamu a Quaquu, snoubí se s mořem. Luabo v dalším toku také dělí se v ramena, z nichž prostřední je splavné. Rameno Luaba má délku 120 m, Quaqua 190 km, delta asi 8000 km².

Z levých poboček zambezijských pamětihodna jest pobočka Šire, odtok jezera Njasy. Vytéká z jižní zátoky jezerní, Ndogo zvané, k jihozápadu a protéká jezerem Pamalomským. V klikatém toku svém míjí několik skupin peřejí a vodopády Murchisonské, kdež proniká východní stupňovinou v délce 70 km. Vyprostiv se z objetí tvrdých skal, rozšiřuje se na 90—100 m při délce 420 km.

Mezi mysem Jehelným a ústím zambezijským oceán Indický přijímá množství řek pobřežních, z nichž největší jsou: Breede-river, Gamtoos, velká řeka Rybí, Svatojanská, Tugela, Umzuti, Dori, Sabia, Górongoo a jiné. Sabia, majíc délky 500 km, vlévá se jižně od Sofaly do průlivu Mozambického. Některé z těchto řek pobřežních vyznačují se větším množstvím vody jediné po deštích, kdy proměňují se v bouřlivé proudy a bystřiny. Nejvýznačnější jest Limpopo neboli řeka Krokodilí, jejíž poříčí zaujímá 560.000 km². K ústí spěje v oblouku, 1400 km dlouhém. Pro paroplavbu nemá významu, poněvadž plna jest peřejí; vodopád Toloazimský má výše 12 m. Parníky plují dovnitř země po Limpopu nanejvýše 96 km.

V letech padesátých a šedesátých minulého století jižně od Zambezi až po Limpopo byla veliká hojnost slonův a pštrosů, poněvadž tu bylo málo lovců, kterým dařilo se výborně. Ale zisk jejich vábil sem jiné odvážlivce, jichž rok po roce přibývalo, že se rozmnožili počtem téměř čtyřicateronásobným. A tu výtěžek jejich se menšil v poměru, jak přibývalo lovcův a ubývalo drahocenných zvířat. Nyní místo lovu v končinách těchto pěstuje se pšenice, cukrová třtina, bavlna a rýže. Pozdější pokolení litovati budou, že vyhuben byl slon, jenž zkrocen jsa, byl by člověku silným pomocníkem v práci.

Dne 8. srpna 1875 spatřil český cestovatel Holub Zambezi po prvé. Sen mládí jeho byl vyplněn. Píše: „Přede mnou prostíralo se širé údolí, majíc na pravo šíři as tří mil, na levo pak nížíc se největším svým rozměrem v nedozírnou rovinu. A v dálce za rozsáhlými rákosinami byla země, kterou vlastně šel jsem zpytovat. — Bohatá zvířena a květena doprovází cestovatele na všech stranách. Tu zříti lze stopy buvolův, antilop kudu, kobusů, pallahů, gazel schovávavých, šakalů, levhardův i lvů, kteří slídí ve vysoké trávě. Čápi světlozobí, hadouši, kormoráni a j. upozorňují na sebe letem, barvou a křikem. — Hrochovi říkají tu „kubu". Trvám, že ze všech velkých ssavců jihoafrických hroch bezbrannému člověku je nejnebezpečnější. Se vším, co mu přijde neznámého do cesty, nakládá jako s nepřítelem. Potká-li vola, koně nebo člověka, vrhá se na ně slepě, aby si očistil cestu. Skryje-li se překážka, jde tupě

dál. — Kmenové, sídlící v poříčí Zambezi, jsou náruživými lovci hrochů. Maso hroší se jí; za lahůdku považuje se pečená rosolovitá jeho tlustá kůže. Za syrova přiříznuta byvši, jest dobrou rukojetí k nožům a malým nástrojům, protože usychajíc, scvrká se a pevně svírá železo. Plece ze zabitého hrocha pokládají za podíl královský. Za dřívějších dob hroši bývali rozšířeni po celé jižní Africe, jak dosvědčují kresby Křováků.

## B. Podnebí, rostlinstvo, živočišstvo, obyvatelé.

Střední teplota roční v Africe jižní tak jest pravidelná, že nelze podnební rozdělení stanoviti dle skutečného tepla, nýbrž spíše jenom dle srážek vodních. Dove rozeznává tu tři podnebné okresy: okres zimních deštů na západě, přechodní okres s dešti jarními a podzimními na jihu a okres s velikými dešti letními na východě a na severu. K tomu rozeznává území skoro bezdeštné při pobřeží západním od ústí Olifantu severně až po pás horký. V území jarních a zimních dešťů jižní a východní větry střídají se stále. Všude lze pozorovati v létě sesílené větry jihovýchodní, v zimě západní a severní, hlavně však severozápadní, které přinášejí deště v létě východním končinám pevniny, v zimě končinám západním.

První naznačené území zaujímá jihozápadní díl Afriky jižní, západní Karroo a zemi Namaquu, jižně od Oranje. Nejvyšší střední teplotu roční 18·9° C vykazuje Concordia, nejnižší 15° Ceres, nejvyšší sloupec srážek 137 cm Bishopo Court, nejnižší 19 cm Springbokfontain. Denní rozdíly teplotné jsou větší nežli roční. Vlhkost a mračna jsou skrovné, zvláště v území Karroo, které jeví se v době sucha jako vyprahlá step, v době dešťů jako požehnaná, tučná země pastvin. V zimě bývá tu chladno, ale zdrávo a příjemně. Vzduch je velmi suchý, čerstvý, občerstvující; odtud podnebí osadníkům je nad míru příznivo. Zvláště nemocní, pobývajíce tu nějaký čas, snadno se zotavují. Podobně zdrávo jest v kolonii Kapské.

V druhém, klimatickém oddílu, v středním Kapsku od mysu Jehelného po severní Karroo, dostavují se pravidelné jarní a podzimní deště. V East Londonu na východním pobřeží pod 28. poledníkem jeví se srážky roční v procentech takto: v létě 19·6, na podzim 32·4, v zimě 18·6 a na jaře 29·4. Množství vody obnáší v Pelle 5 cm, v George 79 cm. Jako v Kalahari, tak také v Karroo objevují se v zimě noční mrazy zvláště k ránu, kdy velikým vyzařováním tepla i kůra ledová na vodách se vytvořuje.

Třetí okres podnebný obsahuje Damarsko, pánev horního Oranje, severní Transvaal, Kalahari a pobřežní distrikt natalský asi k mysu Corrientu. Zde převládají deště letní. Ročně naprší v Cathcartu 77 cm, v Colesbergu 33 cm.

Střední teplota roční v Durbanu je 20·6°, v Aliwal Northu 14·8°. V Damarsku podnebí jest nepřiznivo: Žhavé horko ve dne a citlivá zima v noci. Řeky mívají někdy málo vody. Za to v Trans-

vaalu podnebí je pro vysokou polohu (1200 m) vhodné a lidem svědčí. Půlletí od dubna do září značí se suchostí a chladnem. Deště počínají v září, nejvydatnější jsou v prosinci a končí v březnu.

Poušť Kalahari není tak bezvodá jako Sahara, a deště dostavují se v ní v létě*) s pravidelností nápadnou. Následkem toho vegetace její jeví se také hustší a zajímavější nežli v Sahaře. V Kalahari lze rozeznávati dvojí zjevy podnebné: pobřežní a nitrozemní (stepní). Na pobřeží prší málokdy, ale rosa se hojně usazuje, a v zimě těžké mlhy zahalují roviny a nepřehledné vypnuliny. V nitrozemí pršívá, zelenají se pěkné háje a dobré pastviny. Následující tabulka naznačuje přehled údajů podnebných za poslední desetiletí.

| | Jižní šířka | Východní délka | Leden | Červenec | Roční prům. teplota |
|---|---|---|---|---|---|
| Port Natal (Durban) | $29^0$ 50′ | $31^0$ 0′ | $24{\cdot}0^0$ | $14{\cdot}4^0$ | $19{\cdot}8^0$ C |
| Colesberg Bridge . . | $30^0$ 30′ | $25^0$ 13′ | $23{\cdot}8^0$ | $5{\cdot}9^0$ | $15{\cdot}8^0$ „ |
| Bloemfontain . . . | $28^0$ 56′ | $26^0$ 18′ | $22{\cdot}7^0$ | $7{\cdot}8^0$ | $16{\cdot}2^0$ „ |
| Concordia . . . . | $29^0$ 35′ | $18^0$ 0′ | $25{\cdot}2^0$ | $12{\cdot}4^0$ | $18{\cdot}9^0$ „ |
| Carnarvon . . . . | $30^0$ 56′ | $22^0$ 6′ | $24{\cdot}4^0$ | $9{\cdot}8^0$ | $16{\cdot}7^0$ „ |
| Kapské Město . . . | $33^0$ 56′ | $18^0$ 27′ | $20{\cdot}6^0$ | $12{\cdot}6^0$ | $16{\cdot}5^0$ „ |
| Přístav Eliščin . . | $33^0$ 57′ | $25^0$ 37′ | $21{\cdot}2^0$ | $14{\cdot}1^0$ | $17{\cdot}6^0$ „ |
| Worcester . . . . | $33^0$ 40′ | $19^0$ 27′ | $22{\cdot}9^0$ | $11{\cdot}7^0$ | $17{\cdot}1^0$ „ |
| Amalienstein (Carroo) | $33^0$ 27′ | $21^0$ 24′ | $26{\cdot}2^0$ | $12{\cdot}2^0$ | $18{\cdot}3^0$ „ |
| Simonstown . . . | $34^0$ 12′ | $18^0$ 24′ | $22{\cdot}0^0$ | $13{\cdot}9^0$ | $17{\cdot}9^0$ „ |

Pozorujíce vzrůst a vývoj rostlinstva v Africe jižní, znamenáme neobyčejné jeho bohatství a rozšíření. Natal a Transvaal po stránce botanicko-geografické náležejí Africe tropické**). Lesy uzavřené, zabírající široká prostranství, tu se nevyskytují. V pruzích pobřežních daří se káva, třtina cukrová, pisang, ananas. Banany a durra bujejí vedle evropských druhů zelenin a obilnin. Zvláště pšenice, oves a kukuřice jsou předměty nejvydatnějších příjmů rolníkových. Mnoho nevzdělané půdy zůstává pastvinou. Lesy mají vzhled hájův, nebo jsou to pouze houštiny křovisk. Čím jižněji postupujeme, tím větší rozmanitost květeny nás vítá. Všude převládá typ křovinný. Rostliny liliovité (cibulovité) vyskytují se v mnoha odrůdách a v množství nesmírném. Jakmile začíná pršeti, širé plošiny odívají se v pohádkovou nádheru barev a ve vysoký kryt bujných trav. Stráně horské rudnou v nepřehledných plošinách vonných vřesův a slaměnek. Na jižním pobřeží všude zelenají se olivy a různé druhy vavřínů, cypřišů, kaštanův a ořešáků.

V Kalahari rostou chudobné traviny a šedozelená, všelijaká křoviska. Křoviska mají většinou dlouhé trny, čímž chrání listí před dobytkem a překážejí lidem ve volném pohybu. Velice rozšířen a obáván jest keř (Acacia detinens) 1—2 m vysoký, jehož trny mimojdoucí za šat zachycují a dobytek poraňují. Osadníci jmenují keř případně

*) Je-li v jižní Africe léto, jest u nás zima. Naše měsíce zimní jsou tu letní a naopak. Vánoce slaví se v Kapsku na počátku léta.

**) V Natalsku roste ještě palma (Phoenix reclinata).



Na středním toku řeky Krokodilí (Limpopa).

„Počkej trochu“ a vymycují jej napořád, leč marně. Mezi stromovitými křivinami kalaharskými vyznačuje se výškou svojí zvláště akacie žirafí. Olivy a vavříny přizpůsobují se poměrům poustevním a odívají se v listy kožnaté, v nichž vláha déle se udržuje, nežli v listech s čepelí tenkou. V úžlabinách rostou v řídkých lesích mopany, oleandry, olivy, myrty a j. Podiv vzbuzuje Welwitschia mirabilis, rostoucí v Damarsku. Náleží mezi gnetacee a čerpá potřebnou vláhu ze spodních vod, k nimž až dlouhé kořeny její pronikají, a z bohatých ros. Dřevnaté větvoví vyčnívá jenom několik cm nad povrch zemský, kořen tkví v půdě jako mohutný klín. Objem celé rostliny (i s listy) obnáší 3—4$^{1}/_{2}$ m. Listy jsou ochablé, rákosí podobné a



**Zajíc kapský.**

nikdy neopadávají a neobnovují se. Rostliny popínavé scházejí tu úplně.

Fauna jihoafrická podobna jest fauně východoafrické, jednotlivé druhy ssavcův a ptáků jsou domovem zde i onde. Šelem ubývá. Lev, na planinách transvaalských dosud hojný, z Natalu vymizel. Nejnebezpečnější jest levhart. Pro maso loví se dosud hojně kudu a různé druhy antilop, které dodávají krajinám radostné tvářnosti. Pro kožišiny pronásledují se jihoafričtí šakali, jezevci, lišky, genetky a různí ssavci, kteří vyhrabávají si doupata v zemi. V horách Dračích zastoupen jest kamzík a kozorožec několika druhy rohatých příbuzných, jichž lovem bavívají se běloši i černoši. Po rovinách hopkuje kapský zajíc, a v kamenitých pláních doupata si hrabou svišti.

Říše ptactva jest neobyčejně bohata a zastoupena krásnými druhy. Jedovatí hadi také vykazují mnoho druhů, z nichž zmije rohatá usmrcuje lidem pasoucí se dobytek. Zvláštností jest kapský

krtek zlatý se srstí pestře lesklou. Hovězí dobytek znamenitě prospívá, ale jmenovaná již moucha tsetse omezuje a ztěžuje v určité zeměpisné šířce chov jeho. Jako v severní Africe velbloud stal se zvířetem domácím, tak v Africe jižní zdomácněl pštros, jehož chov jest velice výnosný. Burové (Boerové) chovají jich na farmách svých často několik set kusů, z nichž některé párky zvlášť vyvolují k chovu, ostatní k těžení krásných per. Vzácná péra bílá nebo černá rostou samečkům, samičky mají peří šedé a méně cenné. Ovce na výborných pastvinách tučnějí a poskytují výborné vlny, která částečně se spřádá v Kapsku, částečně se dováží do Evropy. V Africe jižní nalezlo se 18 druhů malých ssavců, kteří jinde nežijí, odkázáni jsouce jediné na území její. Podobně některé druhy ptáků lze spatřiti pouze v krajinách mezi Kalahari a mysem Dobré Naděje. Dále 10 druhů ještěrek, několik obojživelníkův a množství různého hmyzu. Nejškodlivější hmyzové objevují se tu: kobylky stěhovavé, termiti a tsetse.

Původní černé obyvatelstvo jihoafrické dělí se ve tři hlavní čeledi: v Hotentoty, kteří sami sebe nazývají koi-koin (t. j. lidé), v Křováky a v Kafry, kterýmžto jmenem, z arabštiny pocházejícím (kafer arabsky značí nevěřící), označeny bývají všechny kmeny jižních Bantuů. Před příchodem Evropanův Bantuové bydleli na větším prostranství, nežli žijí nyní. Největší část Kapska až k Oranji obývali Křováci a Hotentoti, končiny severně od Oranje ostatní Bantuové. Křováci a Hotentoti jsouce počtem slabší, nežli černoši ostatní, podlehli výbojnosti a síle jejich a ustupovali dále do míst méně přístupných, až do horských údolí nejvyšších a do okrajních končin pouště kalaharské, kde hlavně chovem dobytka živobytí své obhajovali. Výbojci zváni byli vůbec Kafry. Když přišli do jižní Afriky Evropané, uchvacovali území jejich a činili je svými poddanými. Boj za samostatnost a domovinu mezi domorodci (Kafry) a bělochy byl děsný. S největší krutostí bojováno bylo na obou stranách, ale na konec zbraně evropské, taktika válečná a vytrvalost plemene anglosaského byly nad zbraně a statečnost černochů, tak že bylo jim uznati nadvládí cizincův. Občas zaplál požár odboje v končinách Dračích hor nebo na březích Oranje, ale cizí jho dosud vždy spoutalo černé šíje jejich.

Po obou stranách hor Dračích usazeni jsou čistí Kafrové; východně od hor k oceánu Indickému Amachosové, Zulové a jiní. Západně od hor Basutové čili východní Čuáni (Bečuáni). Za hranicemi transvaalskými žijí západní Bečuáni skoro od břehů oranjských k Zambezi a jsou stepí kalaharskou odděleni od Hotentotů, kteří přebývají po přednosti na západě Afriky jižní.

Po Zambezi usadili se mezi jinými zvláště význační Marucové (Marutsové, Barutsové) Bečuánům podobní, v jižní Rhodesii kaferští kmenové Matabelové a Mašonové. Severně od Kalahari na blízku jezera Ngami kočují Křováci, kteří roztříštěni jsouce po okresích Hotentotů, hlavní okršlek svůj mají jižně od Oranje v kolonii Kapské, a to ve „Velkém Křovácku“. V Damarsku na

blízku západního pobřeží afrického severně od Hotentotů namaských bydlí Damarové, praví Kafirové, kteří ač od svých příbuzných jsou odloučeni, původnost svou zachovávají. Hotentoti liši se od černochův ethiopských postavou, tvarem hlavy a vzrůstem vlasů svých (jež nerostou ojediněle, nýbrž v chomáčích) podobají se Papuům. Barvou pleti své připomínají Křováky, s nimiž na některých místech žijí pomíšeni. Jsou žlutohnědí s červenavým nádechem v obličeji. Vlasy mají hrubé, silně zkadeřené, rozcuchanému kartáči podobné. Oproti Křovákům jsou pravými obry, souměrných údův a mírného vzezření. Hotentoti jsou po většině pastýři, a proto mají pevná sídla na rozdíl od Křováků, kteří lovci jsouce, v případech velmi řídkých na jednom místě přebývají. Evropané zatlačili Hotentoty z úrodných krajin do chudobné poušti namaské a kalaharské a z bývalého blahobytu uvedli je v nouzi a bídu. V dřívějších dobách bylo jich sedm velkých kmenů, z nichž zůstali dosud Griquové, Namaquové a Koranové, kteří s prvky evropskými a jinými velice jsou pomíšeni.



Rodina Křováků.

Křováci jsou menší postavy nežli Hotentoti, mají nevzhledný obličej, hlavu značně vzad prodlouženou, veliké uši a malé oči, v hlubokých důlcích položené. Usmívají-li se, podobají se zjevům opičím. Pocházejí od oněch obyvatelů jihoafrických, jichž dějin nikdo nezná a znáti nebude. Původně bydleli v jeskyních vysočiny kapské a v údolích jejích jako lidé nejnižšího stupně vzdělání. Dokud zvěř, hlavní pramen výživy jejich, naplňovala končiny jihoafrické, potud dařilo se jim dobře, a potud udržovali se v poměrech přirozených, žijíce v tradicích zděděných. Když Evropané zvěř jim vyhubili, Křováci dali se na loupeže stád a popudili na sebe kdekteré osadníky, kteří proti lupičům vyhlásili boj vyhlazovací. Zvláštní jest, že při nevzdělanosti své vynikají bystrostí smyslů. Mimo jiné chválí se u nich smysl pro hudbu a pro plastiku.

Dr. Holub nalezl zajímavé rytiny křovácké, které rydlem a barvou

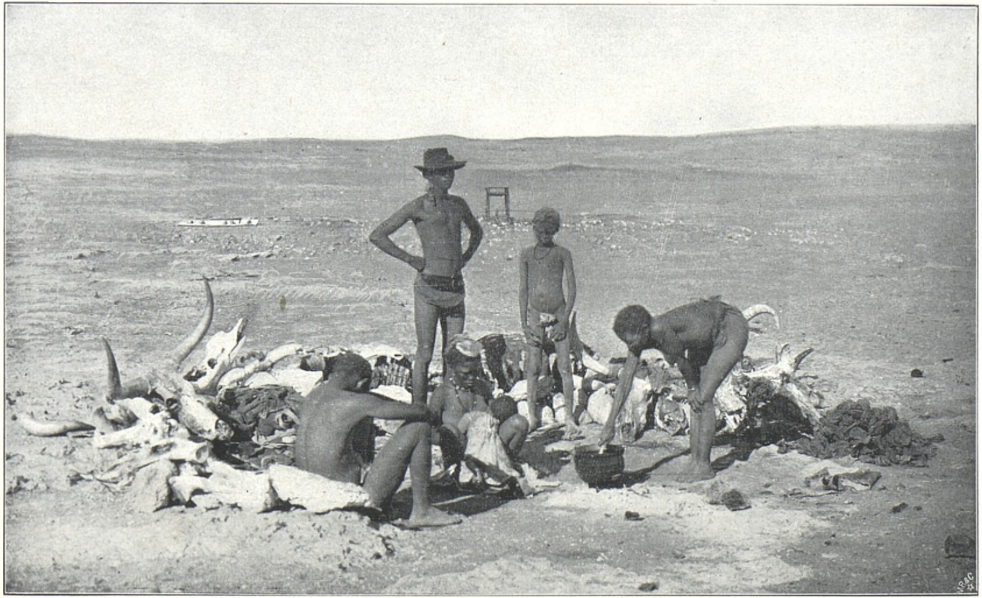
vyryty jsouce do tvrdého fyllitu, dioritu a diabasu, znázorňují podoby lidské a zvířecí. Shledal, že jsou to zbytky ozdob na jeskynních stěnách, které vydávají svědectví o umělosti Křováků. V pravdě soudil Holub, že jsou umělejší a lepší nežli podobné škrabaniny indianské. Dle nich soudí se i o tom, kteří živočichové v končinách Křováky obývaných žili. I koně uměli znázorňovati. Původ kreseb klade se do počátku XVII. století*).

Jméno Křováků (Sanů) pochází od hollandského slova Bosjesman (Busüsman, Buschman) nebo také Bos en land Stroogers. Křováci nemají dobytka a kromě psů jiných zvířat domácích nechovali. S takovými polodivokými psy pronikají krajiny, sami divokým šelmám podobni jsouce a konajíce skutky, které člověku nepříslušejí.

Kafrové jsou pastýři, kteří sídlí mezi řekou Zambezi a Natalem. Vyznačují se udatností a velkomyslností i proti přemoženým nepřátelům. Sebevědomí jejich, cit pro právo a svobodu jest u nich nad míru vyvinut. Otroctví a despotismu, v jiných říších černošských tak velice vyvinutého, neznají. Nejintelligentnější jsou Zulukafrové.

Jižní cíp Afriky zaujímá kolonie Kapská, která dosud, ač Angličanům náleží, v mnohém ohledu připomíná dřívější majitele své, Hollanďany. S kolonií Kapskou bezprostředně souvisí Oraňsko a s Oraňskem Transvaalsko, nyní kolonie anglické, do nedávna státy samostatné. I v těchto územích posud zachovaly se řády z dob, kdy Burové tu byli pány. Oraňsko má jméno své od řeky Oranje, která ve směru východozápadním Afrikou protéká. Oranje činí hranice mezi kolonií Kapskou, Basutskem a Oraňskem, pak mezi kolonií Griquou a Bečuánskem, kteréž dvě země jako Britské Bečuánsko před několika desítiletími připojeny byly ke kolonii, dále mezi Namaskem a jižní provincií Německé Jihozápadní Afriky. Také Basutové ztratili svobodu a přičteni jsou k poddaným národům vládce Albionu. Angličané z území jejich zřídili jakousi reservaci pro zachování plemene černošského pod správou zákonův anglických. Na východ od hor Dračích k moři šíří se krásná provincie Natalsko, ku které náležejí přímořská země Zulů (Zulsko) a krajina Tonga (Tongsko), jakož i okresy, východně od pohoří Kathalambaského ležící a k Transvaalsku vždy počítané. Kolonii Transvaalskou od Oraňské odděluje na jihu řeka Vaal (čti Fál!), jež vlévá se do Oranje, a na severu veliký oblouk Limpopa. Severně od Limpopa až po Zambezi rozkládají se země Matabelsko a Mašonsko, nazvané tak po kaferských kmenech tu sídlících. Za dnů nynějších jmenují se obojí země ty Rhodesií jižní na památku smělého a bezohledného podnikatele, Cecila Rhodesa. Od Zambezi k hranicím státu Konžského, na východ k portugalské Angole, k západnímu pobřeží jezera Njasy a k řece Šire prostírá se Rhodesie severní. K Rhodesii náleží ještě ohromné území uprostřed

*) Některé krásné ukázky ze sbírek Holubových chová museum Náprstkovo v Praze. Velikou sbírku, asi 300 kusů čítající, získalo videňské museum dvorní. Jediná tato serie sbírek Holubových byla prodána za 48.000 korun.



Vodní pramen v písečné poušti Německé Afriky Jihozápadní.

Afriky jižní, Bechuana-land Protektorate zvaný, jehož pokladů přírodních využitkovati a jejž obydelným učiniti svěřeno „Jihoafrické společnosti“ královskými listy z r. 1889 a 1891.

Rozsáhlé území na východ od jmenovaných država anglických až k moři nazývá se Východní Afrika Portugalská (Estado d'Africa oriental), na jihu až za Delagojskou zátoku, na severu po ř. Rovumu.

Na západě od Bečuánska po oceán Atlantský vyplňuje prostor Jihozápadní Afrika Německá.

## C. Německá Afrika Jihozápadní.

Jižně od portugalské Angoly, od pohraniční řeky Kunene po řeku Oranje na blízku 29° jižní šířky rozkládá se, oblévána jsouc oceánem Atlantským, německá osada, přerušená pouze anglickou kolonií zálivem Velrybím. Pobřeží má délky 1500 km. Oranje tvoří hranice po 20° vých. délky při ústí Goubu, odkudž jdou po 20. poledníku na sever k 22. rovnoběžce, na níž se uchylují na východ ku poledníku 21., v jehož směru pokračují po řeku Janganu. Tu hranice náhle zaměřují k Čobským bažinám a k řece Zambezi ku Kazungule, a obešedše Masubii a Mabulo-Makvembskou planinu, vracejí se přes řeku Kvando a Okavango po Mpaši, odkudž mezi 18. a 17. rovnoběžkou blíží se k řece Kunene, jíž dostihují u vodopádů pod osadou Humbé.

Plocha území naznačeného obnáší 835.100 km², na nichž přebývá nyní po děsných krvavých porážkách domorodých Hererů na 200.000 hlav, z kteréhož počtu připadá asi 5000 na osadníky bílé. (1. ledna 1900 3388 Němcův, Angličanův a Burů.)

Návštěvníci této osady německé vystupují na břeh pevninský v největším přístavě německém ve Swakopmundu (Tsoachaubmundu), ležícím severně od zátoky Velrybí, osady anglické. Pohled na přístaviště není příliš vábný. Nezříme tu přístavních scenerií obchodních měst evropských, ani severoafrických. Unavené oko dlouhou plavbou unavuje se dále pohledem na nekonečně dlouhé duny písečné, nebo na holé skály, pod jichž ochranou snoubí se moře s pevninou. Nikde spatřiti nelze stromu ani keře ani zeleného trávníku, jehož barvou by se oko občerstvilo. Trocha lidí vítá nás u můstku přístavního, k němuž v mocném vlnobití dopravní lodice naše se přibližuje. Chladný, západní vítr vane z nesmírných prostor nad oceánem a způsobuje celoroční, nepřetržitý příboj, jenž se zvětšuje v podzimních bouřích a v době letního slunovratu (u nás zimního). Ač jest Swakopmund na pobřeží mořském, a ač přílivem chladných větrů mořských nad horkou pevninu vznikají veliké mlhy, k deštům tu nedochází, tak že celé pobřeží jest pouští, pouští neslýchaně smutnou a nehostinnou. V zátoce Velrybí naprší ročně toliko 7 mm, nejméně tedy na celém známém světě.

Od pobřeží terrain zvolna do nitra země stoupá. Ale zůstává pustý a holý jako pruh přímořský, poněvadž naň slunko po celý rok vysílá žhoucí paprsky, jichž palčivé síly nejmenší mráček na nebi nemírní. Jenom v žlebech vyschlých, hlubokých řečišť v době dešťův objevuje se voda, rychlými skoky k moři spějící, a tu také vyráží rostlinstvo, které záleží z trnitých akacií, tlustolistých aloí a šťavnatých euforbií, tak přizpůsobených, aby trvalému suchu odolaly. Někde taková houšť těchto bodlinatých rostlin se při vodách shlukuje, že nelze se jí propracovati; bývá útočištěm dravé zvěři.

Průrvy těchto občasných bystřin, kaňonům americkým podobné, mají důležitost neobyčejnou pro rozvoj celé kolonie. Jimi totiž lze jediné proniknouti od moře do vysočiny. V této příčině Němci praví, že Swakopmund, ležící naproti ústí Tsoachaubu nebo řeky Swakopu, má větší význam nežli zátoka Velrybí, od pevniny oddělená 20 km širokou hradbou dunovou.

Prof. Dove určuje rozlehlost pustého pobřeží v německé osadě asi na desetinu celého území. Nikdo skoro na něm nebydlí, a půda nemá ve smyslu hospodářském proto také ceny. Na písčitých planinách objevují se toliko stopy plachých antilop, které k osamělým pastvinám s větrem o závod přebíhají. Tu a onde objevují prý se na obzoru i pštrosi a zebry, ale lovce nedočkají. V jasných nocech rozléhá se poušti vytí hyen skvrnitých a štěkot hladových šakalů. Hlasy lví dávno již zmizely z krajů těchto, a jen na místech, daleko od obydlí vzdálených, lze prý se s králem zvířat sejíti.

Ač pobřeží jest horké a vzduch nad ním naprosto suchý, podnebí zdejší jest přece zdravé a lidem, jsou-li opatřeni přiměřeným oděvem a chrání-li hlavu před zážehem, nečiní nepříjemností. Noční chlad občerstvuje tělo a působí posilující spánek, jehož nedostává se lidem v jiných končinách tropických. Z té příčiny také zimnice vyskytuje se menší měrou, nežli na pobřeží východním.

Postupujíce od pustého pobřeží na východ, dostihujeme zcela jiných krajin, nežli jaké jsme spatřili u moře. Na daleké míle cesty vlní se, zdvihají a klesají mohutné vysočiny, které na mnohých místech dosahují výšky českého Rudohoří, tvoří skalnaté krajiny, jinde opět klidné roviny náhorní, rozbrázděné hlubokými průrvami a řečišti. Po většině pásmo vypnulin jeví se jako vysoké plošiny s charakteristickými horami tabulovými, jako v zemi Hererův a v Namasku. Hory Karasské na nejzazším jihu a Waterberg v Herersku vyznačují se smělými, zubatými a strmými hmotami ze svoru, vápence, břidlic a pískovce, jimiž krajiny nabývají rázu nad míru divokého. V horách Avaských zdvíhají se hřbety do výše přes 2300 m. Ještě dále k východu poklesá mohutná vysočina, na níž kromě ohromných spoust zvětralého kamení pnou se ještě četná pásma, rovnoběžná s pobřežím až do Kapska. Ve vysočině této prýští hojně pramenů horkých, z nichž známy jsou prameny u Omaruru, pramen Barmen, Windhoek, Rehoboth, Warmbad a j. Ani jediná řeka nemá vody po celý rok, ba ani sama velká řeka Rybí, největší proud Německé Afriky Jihozápadní, poněvadž při horním toku jejím málo prší.

Zcela jinak vyhlížejí krajiny v sev. části osady mezi 17° a 20° jižní šířky, jež označují se jmenem Ambsko (Ovambsko). Na výši asi 1000 m nad mořem šíří se nesmírná rovina s povrchem nanejvýš plochým, zřídka jen údolím proniknutá, na níž tu a onde šíří se rozlehlé sníženiny, podobné dnům vypuštěných nádržek vodních. V době dešťů pak nádržky skutečně se vyplňují přítoky ze severních svahů vysočinných, dávajíc vznik zvláštní tropické floře. Největší taková sníženina, do níž ústí řada občasných, velkých řek, rozkládá se uprostřed Ambska pod 16° v. d. a jmenuje se pánev Etošská. Okolí pánve nemá podmínek, k osazování Evropanů potřebných, poněvadž podnebí tu je nesnesitelno. Žár sluneční způsobuje vzduch tak suchý, jako nikde jinde v osadě. Obloha nemá za celé měsíce mráčku, a přijde-li bouře, od níž očekávati lze vzácné vlažičky, brzy



Dle fotogr. bapt. missionářstvi v Berlíně.

**Krajina na přechodu od pobřeží do stupňoviny nitrozemní v Africe jihozápadní.**

ustává a mizí. Hluboká modř a jas nebes klene se opět nad mrtvým krajem. Žár sluneční způsobuje nedokonalý vývoj rostlinstva a člověku přivozuje ne-li smrt, aspoň těžké úpaly, naskakování puchýřův a slupování kůže. Dešťů krajinných, i několik dní trvajících jako u nás, tu není. Domorodci vážíce si deště, daru Božího, zhotovovali od dávných již dob zvláštní hráze, jimiž unikající proudy vodní v době náhlých přívalů zachycovali a pro příští doby zachovávali. Evropané to dělají po nich, v měřítku velkém a tak pomocí nejmodernějších prostředků technických stavějí obrovské reservoiry, jichž obsahem stáda a pole svá opatřují.

Lesů po našem smyslu není; všude šíří se savany travnaté a křovinaté. Při řekách shlukují se houštiny lesů, kam až spodní voda prosakuje. Většina dítek Flořiných záleží z těch druhů, které dlouho mohou snášeti sucho, zvláště mimosy, akacie žirafí, stromy ebenové (Euclea pseudebanum). V době nové vsazena byla v půdu osady

jihozápadní palma datlová (u Omaruru a Kuisebu), a daří se jí. Užitku valného však dosud z ní není. V poříčích řek objevují se palmy vějířové, baobaby a různé lijany.

Savany po deštích kryjí se krásnou zelení, která mění se ihned v hněď a v šeď, jakmile deště přestávají. Stepní tráva proměňuje se v přirozené seno, které poskytuje dlouho výborné pastvy. Z té příčiny nejen domorodci, nýbrž i Evropané odkázáni jsou na chov dobytka, jako na hlavní předmět živobytí. Kafrové chovají damarské plémě hovězí, které vyznačuje se dlouhými rohy, vysokým vzrůstem a schopností dlouho snášeti žízeň. Ve zdejších vyprahlých krajinách plémě to jest jediné způsobilé k tahu a jízdě po neupravených cestách, kde jediným dopravním prostředkem jest dosud vůz o několikeru spřežení volů. Evropští farmáři, chtějíce dosíci dobytka žírného (jímž plémě damarské není), chovají ještě jiné druhy těžkého skotu, s nímž dobytek původní křižují a tak zlepšují. Také ovce a kozy (angorské) pěstují se pro maso a pro vlnu u velikém množství a křížením se zušlechťují. Jenom koní nelze vychovati takových, kteří by jihoafrickému podnebí uvykli a jemu se přizpůsobili. Koně podléhají rozmanitým nemocem, a nutno jest stále čerstvé zásoby jich z Ameriky přivážeti. Chov pštrosů rovněž se zvelebuje.

O vlastním hospodářství polním nelze hovořiti, neboť jenom umělým zavlažováním lze dodělati se plodin polních. Celkem kolonisté mohou získati obilí na chléb, kolik potřebují, více nikoli. Za to těží se mnoho druhů zeleniny a zvláště jižního ovoce, jako jsou meruňky, broskve, fíky, datle a j. kromě vína, jehož pěstění v okolí Windhoeku se rozšířilo. Zakládání zahrad zelinářských a sadův ovocných podporovali hlavně missionáři, kteří již od r. 1883 činnost svou v osadě rozšiřovali, působíce nejdříve v zemi Lüderitzově a v Namahotentotsku. Bohužel, že občas kobylky ničí práce rolníkovy.

Jak hojného užitku osada poskytne Němcům svým bohatstvím nerostným, ukáže teprve budoucnost. Politika koloniální, Bismarkem velice podporovaná, vždy měla veliké naděje v těžbu rud a uhlí, a nadšenci neváhali domnívati se, že Jihozápadní Afrika bude druhou Kalifornií. Leč zkoušky zklamaly, sny o pokladech zlata se rozprchly, a ruda měděná, kterou jediné s výtěžkem bylo lze rozvážeti, nemajíc laciných prostředků dopravních, zůstává na haldách (u Otavi) nezpracována. Také snilo se o polích diamantových, poněvadž nalezla se místa, kde vyskytuje se „blue ground“, hlinitá země, která jest nalezištěm diamantů v okolí Kimberleye.

Kolonie jest velmi řídce obydlena. Lze v ní rozeznati dvě typická, domorodá plemena lidská, jichž rozdíly jsou dosti zřetelné: Ovaherery a Hotentoty, mezi nimiž nikdy nebylo poměru přátelského. Jádrem lidu jsou bantuští Ovahererové (Hererové, pastevci) a Ovambové (Vambové, rolníci), kteří obývají hlavně sever. Hererů je na 90.000 hlav, Ovambů mnohem méně. Jih osady zaujali Hotentoti, z nichž Namaové dotýkají se pouště Kalahari a Křováci žijí roztroušeně leckde v sídlech nesouvislých. Mezi Herery a Hotentoty pomíšeni jsou Damarové (horští),

jejichž původ dosud není vysvětlen. Ale pravými Hotentoty rozhodně nejsou.

Bojovní, žlutohnědí Hotentoti jsou původními obyvateli země. Když Němci počali se o území jihozápadní zajímati, Hotentoti bránili se ještě mocným kmenům černošským, od severu přišlým, kteří nad ně ne tak statečností jako počtem předčili. Ale neubránili se a zvolna před nimi ustupovali k jihu, soustředivše se na konec v Namasku. (Namaští Hotentoti). Jakkoli jsou sešlí a zchudlí, nelze jich v poli válečném podceňovati, poněvadž jsou výbornými jezdci, vyzvědači a střelci.

Četnější Hotentotů jsou dávní nepřátelé jejich, černí Hererové, kteří obývají hlavně Damarsko (střední část kolonie). Jich příbuzní rolničtí Ovambové žijí v Ambsku. Hererové se stády svými, před léty nepřehlednými, táhnou s pastvin ku pastvinám, od napajedel k napajedlům. Jsou neobyčejně ukrutní, plni nenávisti k Evropanům; důvod, že nemají organisace a že neradi by ze stád svých něco ztratili, udržuje je v jakési zdrželivosti. Ale jinak dovedou také za svobodu svou bojovati a mříti. Němci mají o tom zlé zkušenosti z r. 1904 a 1905.


Zachariáš, pokřtěný Herer.

Jazyk Hotentotský přijali černoši severních vysočin, Damarové horští, kteří sami sebe nazývají „hau-koin" a Herery převyšují intelligencí a silou tělesnou. Zachovávají svobodu, žijí z lovu a plodin divoce rostoucích a zvykají velice snadno pokojnému a umravněnému životu. Pro dobré vlastnosti své hodí se dobře za hlídače stád, za pracovníky na farmách a v městech. Ve válce není nad ně spolehlivějších zpytákův a poslů.

Jižně od Windhoeku žije asi 2000 potomků holandsko-hotentotských (Hollanďanův kapských, Treků, s ženami hotentotskými), jež dle zevnějšku od Evropanů skoro rozeznati nelze. V míru jsou pilnými rolníky, dobrými sluhy a nenahraditelnými řidiči potahů, ve válce zásobovateli potravou a pitnou vodou.

Němci vystavěli dvě dráhy od pustého pobřeží do nitra země: dráhu ze Swakopmundu do Windhoeku (Windhuku) s odbočkou Omaruru-Swakopmund-Otavi-Tsumeb v území Hererův a dráhu ze zálivu Lüderitzova na východ do Keetmanshoopu.

Železnice ze Swakopmundu, tichého města se mdlými obchody a pískem v ulicích, vede z počátku stepmi a holými pustinami, nad nimiž vzduch chvěje se v úpalu slunečním, a kde objevují prý se časté přeludy vzdušné. Přejevše stanici Jakalswater, vstupují cestující do strašlivé oblasti písečných, pohyblivých dun, zvaných namilo. Skrze duny klestí si cestu občasná řeka Kan, na jejímž dně jsou koleje železnice prostě položeny. Po deštích trať vždy jest poškozena; ale není jiné pomoci, nežli ji očistiti, upraviti a jezditi po dně Kanu dále. V stanici Karibibu vlak v noci stojí a jede z jitra dne následujícího dále. Trať vede od Karibibu na východ a u Okahandje (Okahandja) na jih. Tady již kraje oživeny jsou zelenými plochami rolí a sadův. I lesy poříční provázejí hluboká řečiště, jimiž vine se vlak pod zeleným krovem stromů, jichž větve dotýkají se vagonů. Ve Windhoeku končí. Trať Swakopmund-Omaruru-Otavi-Tsumeb brzy od pobřeží vede směrem severovýchodním po pravém břehu Kanu, protínajíc hory Erongské a vysočinu, z níž na východě zdvíhá se hora Omatako do výše 2680 m. Ještě dále ve směru trati pokračuje na východě vysočina Waterberská, na jejímž severním svahu leží Otavi v oblasti mědinosného území. Poslední stanicí jest Tsumeb, kde ještě před nemnoha lety po stepech vodili svá stáda divocí kmenové, a kde Evropan byl bytostí neznámou.

Omatako jest nejvyšší hora v zemi. Představuje ohromný žulový kužel na rozsáhlé základně, kolem něhož šíří se na všechny strany travnaté stepi, na nichž spatřiti lze hojnost zvěře. Tu a onde zelená se les, jehož zeleň lahodně působí. Na vysokých stromech snovači pospolití stavějí hnízda, kteráž podobají se činžákům městským, v nichž jest mnoho příbytků, stěnami od sebe oddělených a zvláštním vchodem opatřených.

V oddělených hnízdech jsou příbytky pro ptačí rodiny, tak že jedna druhé nevidí, jedna s druhou se nestýká, nehašteří, ale navzájem pod jednou střechou zůstávají. Leč mají společného nepřítele, šedého hada, jenž po stromech znamenitě umí se pohybovati a snovače požírá. Vniká do jednoho z hnízd, omamuje obyvatele jeho pohledem a zápachem a pak je pohodlně sní. Sousedé ničeho o tom nevědí. Když kořist ztráví, plíží se do hnízda druhého, třetího atd., až celou kolonii sprovozuje se světa. Pálí-li se tiché, odumřelé sídlo ptačí ohněm, naposled jistě z něho vypadne na polo upečený, veliký had. — Na výsluní vyhřívají se ještěrky, z nichž mnohé dosahují délky i přes 1 m. Na skaliskách a v houštinách kolem hory Omataka žijí velcí paviáni v stádech. Krajinám obydleným se vyhýbají, leč v místech opuštěných jsou drzými harcovníky, kteří i levharta zahánějí, nebojíce se ho.

Severovýchodně od Omataka leží ves Waterberk, pověstná nejtěžšími boji s Herery v povstání r. 1905. Rozkládá se na úpatí vrchu téhož jména. V ní žil starý a slepý pohlavár Kambasembi v hliněné chatě slamou pokryté. Křest zamítl, ale synům svým nepřekážel v přijetí nového náboženství. Ani se nestavěl nepřátelsky proti Evropanům, ujímaje se jich, když jakoukoliv škodu jim poddaní jeho

učinili. Střelných zbraní a prach dodávali mu ze severu obchodníci portugalští hojnost. Od r. 1900 zřízen jest ve Waterberku ústav missijní a obchodní faktorie firem z Okahandje. Vše, co náleželo Evropanům, a co Evropané zřídili, v povstání posledním vzalo za své.

Jméno Waterberk přísluší nejen vsi a vrchu, na jehož úpatí leží, ale i celé vrchovině, složené z vodných pískovcových kopcův a rovin, mezi nimiž prohýbají se úrodná a bujnou travou porostlá údolí se vsemi, bohatými dobytkem. Vrchovina jest nesnadno dostupna, vyjímajíc několik soutěsek, a má délky 60—70 km, šířky 20—25 km. Množství pramenů, moudře do nížin sváděných, dodává pastvinám a plantážím potřebné vláhy. Východně odtud šíří se nekonečné „písečné pole“, jež v zimě bývá rejdištěm hord křováckých, v létě pastvištěm hererských stád. Cestovatelé, putujíce tudy, setkávají se s člověkem zřídka, jako na moři loď s lodí. Někdy spatřují osamělého Bura, jenž veze od některé stanice železniční potravy nebo střelivo, někdy obchodníka, jenž s několika páry volů na vlastní pěst bez průvodu prochází pustinou někam na trh do vsi, nebo tlupu Ovambů, nesoucích plodiny na trh. Klid a tesknota dojímá člověka, vidoucího před sebou nekonečně zvlněnou pláň, kde není cest, stavení, osad, kde není živé duše, s níž by bylo lze o city své se sdíleti.

Až do let devadesátých v minulém století byly krajiny tyto neznámy, nenavštěvovány, jako od světa odloučeny. Spravoval je dobře Kambasembi, jenž tušil, co vlast jeho očekává, přijme-li do země cizince a proto zakázal lidu svému všeliké styky s bílými obchodníky. Ale poměry vyvíjely se v neprospěch jeho, a již r. 1896 někteří obchodníci a bílí farmáři v území dosud nedotčeném se usazovali. A pohlavár jim příkoří nečinil.

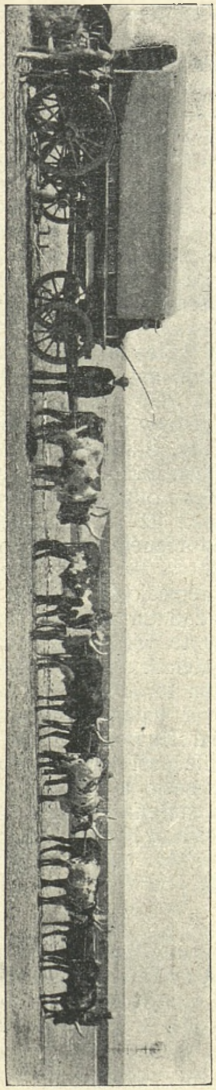
Hererové dle líčení různých cestovatelů německých jsou lid líný, potřebný, žebravý a nevděčný. Stále přicházejí žádat o všelijaké služby, o tabák, o léky, o rýži a nemají slova díků za to vše, co se jim poskytne. Prodávají-li mléko, chtějí hodně vydělati. Často přinášejí mléko hodně vodou zředěné, a vytýká-li se jim to, durdí se a bručí. Na dobytku svém lpí s celou duší. Pohlavár jejich v Okaujambe raději několik týdnů vyležel, nežli by povolal lékaře, což by bylo stálo jednoho vola. Cestovatel Seiner na jedné cestě do Waterberku zastřelil pštrosa. Množství Hererů z okolí se sešlo a žebralo o peří jeho a maso. Až do 1 hodiny v noci jedna stařena obíhala tábor, naříkajíc a škemrajíc o pštrosí tuk. Pak odešla a hrozně nadávala.

* * *

Windhoek jest nejdůležitější místo v území Hererů*). V okolí jeho rozkládají se četné farmy, z nichž vyniká zvláště vzorně zřízená farma Ludwigova. Kdo tudy cestovati míní, opatřiti se musí vozem a nejméně desetispřežením volů, s nimiž pak jde to ku předu, jak se

*) Fr. Seiner »Bergtouren und Steppenfahrten im Hererolande«.

dá. Upravených silnic dosud není a dlouho nebude. Pro samé novoty v hospodaření a moudré využitkování půdy a lidu černošského Němci nemají času stavěti pořádné silnice a cesty, po nichž by doprava s prospěchem díti se mohla. V té věci Francouzi a Angličané jinak si počínají, hledíce stav zabraných území zlepšiti nejdříve dobrými cestami.



Dopravní vůz v Jihozápadní Africe Německé.

Od Windhoeku na severovýchod leží osada Neudamm, blízko níž zbudována jest obrovská nádržka vodní, jako reservoir vody dešťové, jíž se užívá k zavlažování okolních farem zahradních. Stavba zhotovena byla za velké peníze, jest 120 m dlouhá, 13 m vysoká a obsahuje 8 millionů krychl. metrů vody. Leč význam její v našich časích je dosud malý. Farmaření se nevyplácí, ježto úřednictvo a vojsko dostává potřeby beze cla z Němec, a jiných překupníků není. Nic tedy není platno horké slunce, moudré zavlažování a úrodná půda. Není odbytu vypěstovaných plodin, jichž cena je tak vysoká, že konkurrence z Kapska a z jiných zemí obchod domácí ubíjí. A tak se přihlašuje málo lidí koupěchtivých o zahradní farmy, jichž okolo Neudammu četně čeká nových pánů.

Po krajině potulují se kočovní pastevci, zvaní Trekové, kteří nejlepší pastviny ohradivše, dobytek na nich pasou, daní neplatí a veškerým povinnostem občanským se vyhýbají, kdežto osadníkům jest každý $m^2$ draze platiti a v potu tváří zdělávati.

Když druhá epocha objevův afrických na sklonku osmdesátých let minulého století blížila se ke konci, zájmy evropských států nenesly se již za cíli novými; snaha jejich směřovala ku praktické stránce, to jest k využitkování darů přírodních a výhod, které plynuly ze styků, nastalých mezi bělochy a lidem barevným. Ze všech zemí nejposléze zůstaly nepovšimnuty kraje v Africe jižní, kam osadníky přilákala naleziště diamantův a zlata v středním Transvaalsku. Němce, kteří osadní politiku svou začali r. 1880, ujavše se protektorátu nad ostrovy Samojskými, zajímalo mimo jiné zvláště mimotropické pobřeží jihozápadní. Tu hle-

děli najíti osady, kam ubírali by se vystěhovalci, kteří za oceány hledají nových vlastí. Ačkoliv v této věci nastalo jakési zklamání, přece zájem o slunné stepi a lesklá pohoří, o zvěř a nekonečné planiny, o cizí národy a rozvíjející se rolnické osadnictví již neuhasl a neuhasne nikdy.

O jihozápadním pobřeží africkém první zmínka děje se při té příležitosti, kdy Diego Cao r. 1485 na mysu Crossu postaviti dal kamenný kříž ve jménu svého „vznešeného a slavného krále D. Joao II.



**Ženy hererské v slavnostním úboru.**

portugalského". Napolo zvětralý kříž hlásal událost tu do nedávna. Císař německý r. 1894 památku tu dal přivézti do Kielu a umístiti v námořní akademii přikázav, aby na mysu postaven byl památník nový. Dlouho pak není v dějinách světa nejmenší zmínky o území tomto; až v druhé polovici XVII. stol. starý Dapper ve svém dvojdílném zeměpisu o Africe vypravuje, že Namakerové, o nichž nelze říci, nejsou-li to nynější Hottentoti kmene Nama, tu žili a chovem dobytka se zabývali.

Badatel Lichtenstein vypravuje, že asi v polovici minulého století zuřily veliké boje mezi Hotentoty jižních krajův a Damary krajů

severních. Dle toho bydleli již tehdy oba kmeny asi v týchž místech, jako bydlí nyní.

Vědecké výzkumy jihozáp. Afriky děly se teprve v druhé polovici XIX. stol. a to s takovou péčí a úsilím, že v době dvou generací máme o ní důkladné zprávy. R. 1836—37 prošel severní končiny území damarského kapitán J. E. Alexander. Po 50 letech cestoval tu A. Köhler a F. J. Bülow. Kromě těchto jmenovaných putovali tudy od západu Galton a Švéd Anderson, jenž r. 1851 navštívil zemi Damarův a Ovambův, o nichž první zprávy napsal. Jeho dílo „Lake Ngami“ plno jest zajímavostí, týkajících se zejména líčení života živočišného na stepích, jejž mistrně popisuje, a jenž býval tehdy mnohem krásnější a velikolepější, nežli ve dnech našich.

Od východu, od jez. Ngami, cestovatelé rovněž přicházeli, aby krajinu poznali. Chapman prošel zemí Damarův a Ovambův a zastavil se až v zátoce Velrybí. V území týchž kmenů působili (1858) missionáři Hugo Hahn a Rath. Anderson objevil řeku Okavango, o níž však nevěděl přesných dat. Palgrave pracoval pro vládu anglickou a snesl množství materialu. Různí obchodníci, kupci, důstojníci a jednotliví cestovatelé soukromí s obětavostí a péčí nevšední starali se o přesná data k doplnění map, jimž nedostává se teď pouze nepatrných podrobností.

Jaká dramata krvavá odehrávala se kdysi v končinách pod obratníkem kozoroha, ví jen Bůh, a vyprávěti by mohly holé stráně a rozlehlé stepi. Hererům jde vždy o to, jak by území své, jež milují nade vše, v celku udrželi a stáda svá dle možnosti rozmnožili. Žlutohnědí Hotentoti mají větší zálibu v honbě a válce, chovajíce k hospodářství a chovu dobytka vrozenou lhostejnost. Tyto rozdíly zaměstnání, podporované rozdílem plemenným a krevním, který i v Africe všeobecně jest rozšířen, vedly vždycky k rozmíškám a sporům. Ani společná nenávist jejich k bělochům nepřeklenula propasti, mezi nimi se rozvírající, a nepřestanou proti sobě vystupovati, pokud jediný Nama kočovati bude vysočinami, kde Herero střeže stáda svého.

Co dálo se dříve v území právě jmenovaném, historie nikdy ze tmy minulosti nevynese. Teprve události z dob, v nichž Německo zájem svůj o Afriku jevilo a území zabralo, poněkud osvětlují poměry tamější. Největší práci kulturní vykonali missionáři, kteří pomalu připravovali černochy na pány německé již před 90 lety a s největšími obtížemi dílo své v Namsku rozšiřovali. R. 1864 zřízena byla od rýnské missie missionářská kolonie Otjimbingue missionářem Hahnem, v níž vedle duchovních činni byli také někteří evropští řemeslníci. R. 1870 vznikla „Missijní akciová obchodní společnost“, která měla podporovati práce missionářů ve smyslu křesťanské civilisace, čímž německému zboží otevřena cesta do jihozápadní Afriky.

Kromě missionářů největší vliv politický na Herery měl velký lovec Anderson. V polovici minulého století Ovahererové byli opět — Bůh ví po kolikáté — v poddanství Hotentotů, a zajatá stáda jejich putovala přes zátoku Velrybí na sv. Helenu a do Kapského Města. Tu vedeni jsouce Andersonem, shodili se sebe jho poddanské a r. 1863

v krvavé bitvě dobyli sobě samostatnosti. Statečný Kamaharero dlouho svobody chránil, ale když vyvstal mu na jihu žlutý nepřítel a znamenitý válečník, míšenec Hendrik Witboi, Hererové byli opět tísněni. Leč nezůstávali dlužni protivníkům svým zasloužené odplaty. V častých řežích mstili se nad nimi, a tak krvavé spory mezi nimi trvaly desetiletí. Hlavním účelem válečných výprav jejich bylo vždy odehnati soupeřovi dobytek a tak jej oslabiti. O tom vypravují svědci, jak Hendrik, náčelník Hotentotů, si počínal, a podivují se vůdcovskému jeho taktu a statečnosti. Nejlepší jezdci objevili se náhle před cílem výpravy, často na cestách, kde jich nikdo netušil. A nyní část vojska střílela, šetříc střelivem, nejdrahocennějším majetkem svým, zatím co druhá část, kryta jsouc střelbou, odháněla z ohrad poděšený dobytek. Hererové naproti tomu udržovali strašlivou palbu, ale bezvýznamnou. Boje africké jsou v jednotlivostech vždy krutější nežli v Evropě; spočívá to již v divoké povaze, v tvrdých a krutých podmínkách životních, které člověka činí tvrdým, hrubým a necitelným. Příklady však osobní statečnosti, hrdinné mysli i šlechetných skutků nejsou v zápasech těchto řídké.

V době sporů bremská firma F. A. C. Lüderitz r. 1882 ohlásila v Berlíně ministerstvu záležitostí vnějších, že si usmyslila poslati loď se zbožím svým ku pobřeží jihozápadní Afriky, aby tam někde mezi 22° a 28° j. šířky nalezla nějaké místo, kde by se zříditi dala faktorie, po případě kde by bylo lze od některého domorodého pohlavára kus území zakoupiti k založení osad nebo farem, neb i dvorců pro pěstění a chov pštrosů. Zároveň firma oznámila, že území obsazená hned po sepsání úmluv připadnouti mají ochraně říše Německé. Roku následujícího Lüderitz skutečně získal území 150 angl. mil čtverečných při Angře Pequeně a uvedl je v moc císaře německého. Dne 7. srpna 1884 válečné loďstvo německé vztyčilo tu německou vlajku, 12. srpna v zátoce Sandvishské, a celé pobřeží do ř. Oranje po mys Frio, vyjmouc zátoku Velrybí prohlásilo majetkem německým.

Vláda britská uznala téhož roku svrchovanost Německa nad zmíněným územím, ale právo na ostrovy pobřežní sobě ponechala. Uvnitř pevniny pak Anglie se zavázala, že území své rozšíří k 20. poledníku, od něhož na západ rozvoji osady německé překážeti nebude. Dalšími pak smluvami mezi Portugalci a Angličany kolonie se ještě rozšířila a v nynější hranice uvedla. Zátoku Velrybí Britové houževnatě udrželi a z rukou svých nevydali.

Němci začali kolonisační dílo své příliš chtivě, a tu již r. 1888 vypuklo první povstání, které bylo po dlouhých bojích potlačeno, načež teprve začala vlastní práce kolonisační stavěním dráhy, telegrafův, vojenských stanic a úpravou národohospodářských poměrů. Ale vyděračský systém bílých obchodníkův neustal. Běloši černochům přinášejí různé zboží jakosti pochybné a žádají za ně ohromné sumy. Nemají-li Hererové peněz hotových, půjčují jim je, nebo dávají jim zboží na úvěr, a když po smluvené době nemohou platiti, zabavují a odvádějí jim dobytek, s nímž majitelé neradi se loučí. Tak děje se

všude v koloniích; je to jako neduh kolonisátorů hodně těžiti z domorodců, byť i sta rodin při tom trpěla, a štěstí jejich bylo podvráceno. Tato neopatrnost v zacházení s domorodci nemůže v budoucnosti přinášeti dobrého ovoce, a také dosud nikdy nepřinesla. Jsouť černoši jihoafričtí, přijavše různé stupně vzdělanosti od svých sousedův evropských, podobni dětem nerovného věku uprostřed lidí dospělých. Kdo k nim jest vlídný, opanuje jejich srdce, kdo zachází s nimi hrubě, probouzí v nich city nepřátelské. Jinou neopatrností vlády bylo též, že z Hererů připravovala ozbrojenou obranu domácí, to jest mužstvo vojensky vycvičené a moderními zbraněmi ozbrojené, jehož bylo by lze užíti k účelům válečným. Tak probudilo se v černoších sebevědomí, které stálými útisky proměnilo se v národní hrdost a vlastenectví. I stalo se, čeho nikdo nečekal, ale co se mohlo tušiti.

R. 1894 na jižních hranicích vypuklo povstání*) kmene Bondelzwartů, jež plukovník Leutwein spěchal pokořiti. Ale v téže době vzbouřili se domorodci v středu osady, kolem železnice, jsouce strašně rozezleni nařízením úředním, že všechny dluhy, které Hererové měli, nutno jest v půl roce zaplatiti, a že lze u soudů podávati žaloby na dluhy nezaplacené. Co běloši Kafrům a Hotentotům zapůjčili v době 10—15 let, požadovali zpět najednou. Uhodili tedy na venkovany a způsobili mezi nimi zmatek a jitření veliké. Také jim po půl létě vše zabavili, co měli, poněvadž dluhy v některých obcích rovnaly se ceně veškerého dobytka. Brzy po vydání osudné vyhlášky úřední na 106.000 žalob pro dluhy k soudům bylo podáno, a v tolikéž případech žádáno bylo za právo zájemné. Hererové vždy měli úvěr neomezený a najednou měli se vyrovnati. To bylo ke všem útiskům příliš mnoho, a tak vzniklo povstání druhé, hroznější prvního, poněvadž Hererové jsou ozbrojeni a v střelbě vycvičeni.

Duší povstání byl Samuel Maharero, vrchní náčelník Kafrů, jemuž podařilo se spojiti všechny kmeny k boji proti Němcům. Když pak vzbouřili se i Witbojové, postavení Evropanů bylo vážné. Leutwein zaměněn guvernérem Trothou, jemuž dáno k posile 12.000 vojínů, 10.000 koní a 70 polních děl. Kule černochův a nemoci zle působily na Němce tak, že Trotha omezil se na obsazování vodních nádržek, čímž stáda domorodců žízní pohynula a síla povstalců se zlomila.

Ještě hůře bylo, když známý Hendrik Witboi, jenž při prvním povstání Hererů kanských byl na straně Němcův, zasáhl vlivem svým v rozbouřenou osadu a přidal se k domorodcům. Německé listy vypravují o něm, že byl nespolehlivý, ukrutný a nebránil bojovníkům svým, když vraždili bělochy stejně zvířecky jako Hererové. Jisto jest, že přepadal s podivuhodnou smělostí zásobovací sbory německé a ubíjel vojíny osadního vojska, až přece oslaben jsa, na konec válčení se vzdal. Ale v končinách odlehlých, kam strašné zbraně Němců nezasahovaly, odpor proti cizozemcům kvasil a kvasí dále.

---

*) Povstání prý vzniklo — pro skopce, jejž kapitán domorodých Bondelzwartů, Abraham Christian, odňal svému »poddanému«. Náklad na potlačení povstání obnášel čtvrt milliardy marek.

Vedle Marengy Hendrik Witboi byl největším zastancem svobody v území jihozápadním, a v dějinách jméno jeho vždy stkvíti se bude jako jméno věrného syna vlasti. Dne 29. října 1906 byl těžce raněn při opětném přepadení oddílu německého a 3. listopadu zemřel, vyhlásiv za nástupce svého Samuela Isáka.

V čelo vlády ustanoven jest zemský hejtman, jenž bydlí ve Windhoeku (270 km od Swakopmundu). Dříve sídlíval v Otjimbingui ve výši 1150 m při řece Swakopu. Země rozdělena jest v šest správních okresů: Windhoek, Gibeon, Keetmanshoop, Omaruru, Swakopmund, Outjo a v okres Gobabis. Vláda touží po zřízení černošských reservací a ostatek půdy úrodné míní rozděliti ve farmy o 1000 až 10.000 ha a jednotlivcům prodati nebo pronajmouti. Zatím pečují o zalidnění a zvelebení osady společnosti obchodní a osadní, železniční, osazovací, hanseatská,



Ves Damarů horských.

důlní, těžařská a j. Missie jsou dosud ve správě rýnské společnosti missijní, která založila velmi mnoho škol. Roční rozpočet na r. 1900 obnášel 8,174.000 Mk. Říše doplácela 7,181.000 Mk a doplácí každého roku.

Hlavním bohatstvím obyvatelů jsou stáda dobytka hovězího, která očkováním a přísným dozorem zdají se býti chráněna moru, jenž v dobách dřívějších mezi nimi řádil. Bezpečně nelze říci, kolik dobytka se chová v osadě, ale nechybujeme, páčíme-li hovězího dobytka na $^1/_2$ mill. kusů, ovec a koz na 3 mill. kusů, z čehož největší část vyváží se do Konžska a do Kapska. V letech sedmdesátých přicházeli do Damarska a Ovamska obchodníci z krajů, v nichž tehdy otevřela se pole diamantová, a platili za pěkné kusy zbraněmi, střelivem a pálenkou. V letech devadesátých byla průměrná cena vola damarského 48 K. Později ceny dobytka klesaly tak, že pěkný vůl nebyl dražší nežli za 25 K. Následkem toho osadníci přestali dobytek prodávati překupníkům a sami odvažovali se nebezpečných cest s dobytkem přes Kalahari na trhy do Kimberleye, čímž mnoho získali. R. 1904 vývoz dobytka páčil se na 20.000 kusů.

Kromě dobytka vyváží se guano, pštrosí péra, kůže a kožišiny, rohy a trochu slonoviny. Cena zboží dovezeného jest desetkrát větší, nežli cena zboží vyvezeného.

Klíčem do Damarska vždy jmenována bývala zátoka pod 23° j. š., jíž dáno jméno Velrybí. Angličané z příčin obchodních zabrali ji r. 1876. Zaujímá 1250 km² půdy nehostinné, suché, bezvodé, na níž žije asi 1000 obyvatelů. Administrativně náleží ku Kapsku. Rovněž pobřežní ostrovy: Roast Reef, Pomona, Plumpudding, Possession, Long J., Halifax, Ichaboe, Hollams Bird a j. drobné náležejí Angličanům.

## D. Državy britské.

Kolonie, státy ochranné a jiná území jihoafrická, na nichž Britové zájmy své mají, sahají nyní od mysu Dobré Naděje bez přetržení po jižní cíp jezera Tanganjiky. Touha Britův, dosíci úplného a nepřerušeného spojení država jižních s Východní Afrikou Britskou a tím s poříčím nilským a mořem Středozemním, se nesplnila rozmachem státu Konžského po západní pobřeží jmenovaného jezera a postupem Němců z východní osady k východnímu pobřeží jeho.

Ohromné državy britské v Africe jižní a částečně v Africe střední tvoří následující území:

| | | |
|---|---|---|
| Kolonie Kapská (Kapsko) . . . . | 717.388 km² | 2,470.289 obyv. |
| Natal (se Zulskem a Tongskem a jinými r. 1903 připojenými okresy) | 93.676 „ | 1,141.406 „ |
| Basutsko . . . . . . . . . . . | 26.658 „ | 348.848 „ |
| Bečuánský protektorát . . . . . | 648.400 „ | 125.040 „ |
| Rhodesia . . . . . . . . . . . | 1,507.300 „ | 1,352.667 „ |
| | 2,993.422 km² | 5,438.250 obyv. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| | Převedeno | 2,993.422 km² | 5,438.250 obyv. |
| Britský Středoafrický protektorát | . | 106.134 „ | 977.252 „ |
| Oraňsko | . . . . . . . . . . | 125.200 „ | 387.315 „ |
| Transvaalsko | . . . . . . . . . | 304.913 „ | 1,399.528 „ |
| | Úhrnem . . | 3,529.669 km² | 8,202.345 obyv. *) |

Kolonie Kapská se svými přístavy v nejužším slova smyslu měla před prokopáním průlivu Suezského mnohem větší důležitost, nežli jí má nyní. Ale tím, že k ní připojeny byly nekonečné kraje vnitřní, v nichž jednak nalezeny jsou nesmírné poklady nerostné, jednak osadníci evropští nalézají novou domovinu, bohatou a zdravou, stává se z nejcennějších částí britské říše osadní.

Portugalec Bartoloměj Diaz r. 1487 první dosáhl Kapska; po deseti letech Vasco de Gama je oplul. Prvními osadníky byli Hollanďané, jež hollandská společnost východoindická tu r. 1601 usadila. K ochraně jejich na místě nynějšího Města Kapského stála od r. 1651 kamenná tvrz. R. 1796 usadili se v Kapsku Angličané a dobyli jižního jeho území po velkou řeku Rybí. Za Napoleona I., kdy Hollanďané vlivem jeho se spravovali, jižní Afrika jim opět připadla, ale ne nadlouho, neboť r. 1806 Angličané Kapsko znova obsadili a za náhradu 72,000.000 K trvale (1814) k svému panství připojili. Od té doby počal tvrdošíjný boj hollandských Burů s Angličany, kteří podporováni jsouce zemí mateřskou a stálým přílivem soukmenovcův z Velké Britannie, dosáhli úplné nadvlády nad Bury, jichž domovina nepodporovala, chovajíc se k nim jako k synům odcizeným.



Ženy kaferské.

Rozmíšky mezi oběma národy přiměli Angličany, že r. 1837—1839 podnikli první velkou výpravu ze svých dosavadních sídel severovýchodně do Natalu, kde již od r. 1823 byly osady anglické, a kde zřízen byl burský svobodný stát, Natalsko, s hlavním městem Pictermaritzburkem. Stálé boje Burů s Kafry konečně způsobily, že Angličané Natalsko za svůj majetek prohlásili. Buři panství anglického ovšem snášeti nechtěli a z dřívějších území svých se vystěhovali za řeku Oranji, kde založili Oraňský stát svobodný, jenž však r. 1848 od Angličanův opět byl obsazen. Buři táhli tudíž ještě severněji za řeku Vaal a založili republiku Transvaalskou.

*) Dle tabulek Hübnerových z r. 1907 (sčítání z r. 1904 a 1905).

S vládou anglickou nebyli spokojeni ani kmenové kaferští a povstali proti svým utlačovatelům, způsobujíce jim mnohé a těžké nesnáze. Z nesnází těch vyšel Oraňský stát opět svoboden a samostatný, jako republika Oraňská. R. 1865 Angličané opanovali Britskou Kafrarii, r. 1868 Basutsko, r. 1871 po objevení polí diamantových Západní Griquasko, r. 1877 rozšířili moc svou přes celou jižní Afriku i na Transvaal. Tu však povstali Burové k strašlivé válce o bytí své a nebytí, v níž mocní podmanitelé byli poraženi, a republika Transvaalská dosáhla úplné svobody. I Kafrové se zdvihli a 22. ledna 1879 Angličany v bitvě u Isandula na hlavu porazili. Leč již 18. srpna náčelník kaferský, Kečvajo, byl zajat, a povstání brzy po tom udušeno.

Cecil Rhodes, neunavný šiřitel anglického panství v jižní Africe a smělý zakladatel podniků k využitkování přírodnin, zvláště nerostných, založiv společnost Chartered Company, hleděl všemožným způsobem republiky Oraňskou i Transvaalskou vlivu jejímu podříditi. R. 1896 podnikl Jameson v čele vojenského sboru zákeřný vpád do území Burův, aby je nepřipraveny překvapil a o svobodu připravil. Ale Burové čety jeho rozprášili a ze země vyhnali. Pak obě republiky (1899) spojily se k společné obraně proti záplavě anglické, která však po tříleté skoro válce přece je zachvátila a o svobodu navždy připravila.

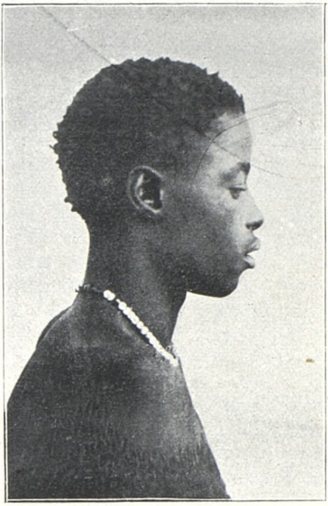
## 1. Kolonie Kapská.

Kolonie Kapská v užším slova smyslu dělí se v 77 „divisí“, které tvoří 30 okresů správních. V čele vlády (Responsible Government) jest guvernér s 5 ministry a zákonodárným sborem, v němž zasedá 23 členů, volených na 7 let. Členy stávají se muži, kteří se prokázati mohou určitým jměním movitým a nemovitým. Sněmovna záleží z 95 osob, na 5 let volených. Mluviti se v ní může anglicky nebo hollandsky. R. 1898 „Afrikandi“ měli většinu a přiměli ministerstvo k odstoupení. Soudní zřízení je britské. V každé divisi vede správu civilní komisař, jemuž podřízena jest rada a 6 úředníků.

Pro obranu země nařízena jest všeobecná povinnost branná, od 18—50 let. Posádkou je v Kapsku oddíl vojska britského, dále jízdní střelci (Cape Mounted Riflemen) a 7000 dobrovolníků. Policie, většinou jízdní, čítá 1400 mužů. Náklad na obranu kolonie obnáší asi 10 mill. K. Pobřeží chráněno jest pevnými tvrzemi a 15 válečnými koráby v stálé pohotovosti.

Přehledně rozeznávají se v ní tato území:

a) Kapsko vlastní (Colony proper),
b) Západní Griquasko (na západě Oraňska),
c) Východní Griquasko (na východě od Basutska),
d) Tembusko (na jihu od Vých. Griquaska),
e) Transkei (na jihu od Tembuska),
f) Pondsko (východně od Transkeje),



Mantati (Malao) z Harrismithu.



Maznan z Bloemfontainu.



Mantati z Harrismithu.



Mantati z Colesbergu.

Typy afrických černochů z Oranžska.

(Dle K. Damanna.)

g) Bečuánsko, osada korunní (severně od Západního Griquaska), h) Velrybí zátoka (území v Jihozápadní Africe Německé). Severozápadní území při hranicích osady německé sluje Malé Namasko.

O povaze půdy v Kapsku pohovořili jsme na str. 262. a na stránkách dalších. Pokud se týče podnebí, lze říci, že jest v celku na nejjižnějším cípu africkém příznivé a že náleží k nejzdravějším na světě. Střední teplota roční obnáší + 16·3° C, střední teplota nejstudenějšího měsíce (července) + 12·3°, nejteplejšího (ledna) + 20·6°. Rtuť nikdy nepřekračuje 37° a neklesá pod + 3°. Srážky vodní objevují se hlavně v zimě. Bývá jich ročně jen 660 mm, ale postačují k vývoji všeho rostlinstva. Krajiny v nitrozemí a severněji při pobřeží na př. u Port Nollothu jsou v té příčině srážkami chudší (81 mm). Na jižním svahu hory Tabulové napočtli dokonce roční srážky 1650 mm.

Vzduch je suchý a čistý. Kromě nejvýchodnějších okresů je vody všude nedostatek; i největší živé vody v suché době letní vysychají. Četným pánvím solným říkají tu bleyes nebo pans. Lesy scházejí docela, pouze v horských úžlabinách, při velké řece Rybí u East Londonu, v Pondsku v nejvýchodnější části osady rozkládají se pěkné hvozdy.

Květena kapská vyznačuje se zástupci některých prastarých rodů rostlinných, které již všude na povrchu zemském vyhynuly a jen v Australii dosud se vyskytují. Jsou to jmenovitě mnohočlenný rod proteazeí a druhy podocarpu, koniferám náležející, které tvoří 80% užitkového dříví kapského. Obilninám vede se všude dobře, zvláště pšenici. Pomoranče, mandarinky, jablka a réva daří se tu, kde je s dostatek vody. Kapská vína těší se již pověsti nevšední. Rozeznáváme tu dvé počasí ročních, ačkoli území rozkládá se úplně v páse mírném. Léto trvá od září do dubna, zima od května do září. Na vysokých planinách karrooských panuje citelný chlad, led a sníh jsou zjevy obyčejnými.

Barevní obyvatelé osady Kapské jsou Hotentoti, Křováci a Kafrové, kteří obývají ve východní části země krajinu, Britskou Kafrarií zvanou. Při moři leží největší jejich město East London vedle ústí řeky Buffala. Griquaové jsou míšenci Evropanův a Bantuů, kteří kapskohollandštinu přijali za svůj jazyk. Basutsko (východní Bečuánsko), četně obydlené a úrodné, rozkládá se na západních svazích hor Dračích po planiny Oraňska a jest vyhraženo k osazování a vzdělávání pouze černochům. Evropanům nedovoluje se tu farmy zakládati. Běloši jsou jenom úředníky, missionáři a obchodníky. Sídlem vlády jest Maseru. Mnoho Basutů bydlí také v Transvaalu a v Oraňsku. Hlavní potravinou jejich jest mléko a kaše z prosa a mouky kukuřičné. Dobytek se neporáží, a maso málokdy objevuje se na stole lidu venkovského. Z té příčiny je maso vzácností a není divu, že zužitkuje se i nemocných kusů dobytka.

Percentuálně jeví se množství obyvatelstva takto: bílých 25%, míšenců 16%, Kafrův a Bečuánů 40%, Fingů 15%, Hotentotů 3%,

Malajů 1%. Všeho obyvatelstva počítá se na $2^1/_2$ mill. na ploše čtrnáctkrát větší království Českého.

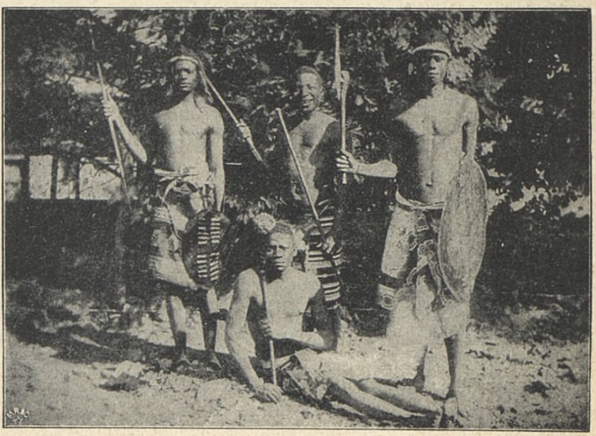
Bělochů jest na 400.000 hlav, hlavně Burů, původu částečně hollandského, částečně francouzského a německého, kteří hlavně pro víru opustili domovinu svoji a v Africe jižní se usadili. Již na počátku XIX. století tvořili jednotný národ, mluvící hollandštinou kapskou, kterou hovořil všecek jih africký a hovoří dosud. Slovo Buři znamená sedláky. Jsou to praví farmáři, jimž chov dobytka jest předním zaměstnáním; strava jejich záleží z pokrmů kukuřičných, slaniny, uzeného masa hovězího a z pamponů, jakéhosi druhu tykví. Káva z ječmene jest nejmilejším jejich nápojem, chleba v našem smyslu nemají. Není nad ně otužilejších, statečnějších a sebevědomějších lidí. Ve východních okresích rádi se chlubí, že jsou původu anglického, kapské město je docela mezinárodní.

Jihoafričané, kteří nejsou sedláky, říkají si „Afrikandi". Názvu toho počalo se užívati od r. 1880, kdy příslušníci hollandští, aby se lišili od ostatních kolonistů, utvořili proti nadvládě anglické svaz příslušníků svých, „Afrikanderbond", do něhož pojati též příslušníci národností jiných, kteří toužili po samostatnosti osady Africké. Jak lid, hollandsky mluvící, nenávidí panství anglického, vysvítá z toho, že při každé příležitosti náklonnost svou projevuje s těmi, kteří proti nařízením vládním brojí nebo přímo na odpor se mu staví. Ve válce anglo-burské r. 1902 zřejmě stranili svobodným Burům v Oraňsku a v Transvaalu a často tím škodili nejen celku a společným zájmům burským, nýbrž sobě.

Aby si Burové zabezpečili nadvládu, pronásledovali krutě domorodce tmavé pleti, zemi, která domorodcům dříve patřila, si přivlastnili, ano ze země je vyháněli. To byla ovšem chyba, která jim způsobila v poslední válce veliké nesnáze, nebyla-li dokonce také z příčin úplné porážky jejich. Angličané totiž zacházeli s kmeny černými šetrněji, pročež těšili se u černochů větší lásce a úctě, nežli buršti sousedé jejich. Po válce s Bury Anglie získala mnoho tisíc čtverečných kilometrů půdy, nejbohatší zemi na zlato, upravila poměr k domorodcům a povznesla hospodářskou a průmyslovou výrobu. Burové jsou nyní vysíleni. Angličané nesmírný náklad válečný nahradili si tím, že zabrali všechnu osadu jihoafrickou. Afrikandi, toužící po odtržení od Britannie, jako byli učinili kdysi Američané v Sev. Americe, jsou teď slábi a různými důvody od skutků rozhodných zdržováni. Jindy stále byli nespokojeni, uvádějíce, že vláda anglická je, zemědělce, zanedbává, hledíc si více obchodu a dolování. Ale po porážce Burů oraňských a transvaalských touha jejich po samostatnosti úplně ochabla, což vysvětliti lze hlavně obrovskými změnami, které v Africe jižní nastaly. Angličané náramně zmohutněli, zlaté báně dostaly se do rukou anglických těžařů, obchod se zdvojnásobil, školství zmohutnělo na škodu Afrikandův. Angličané, jako političtí páni země, povznesli angličinu za řeč první a úřední, ač lid všecek mluví hollandštinou. A tak zatím uklidnil se zápas mezi Angličany a Bury, to jest mezi posledními a předposledními přistěhovalci

africkými, o země, kde bývali původně pány obyvatelé tohoto dílu světa — černoši.

Otázka plemenná jest v Africe důležitější, nežli kde jinde. Zde totiž domorodci nevymírají a neustupují před civilisací; naopak civilisace jim jde k duhu, a pod vládou cizích pánů se rozmnožují. Ač odňata byla rodná půda černochům, přece v Jižní Africe plémě jejich nerozplynulo se působením evropské civilisace, nýbrž naopak ještě se rozmnožilo. Kromě domorodců černých jsou zde ještě příslušníci jiných plemen a míšenci, živel vždy nespokojený a nepokojný. Angličané, nemajíce v Africe dosti laciných dělníků, povolávali sem indické dělníky hlavně k prácem polním. Indové však zabrali se do všech odvětví živností, zatlačují všude bělohy a černochy, ovládajíce veškeru činnost živnostenskou. I do Oraňska a Transvaalu bylo jim dovoleno se stěhovati. Malajce (otroky z ostrovů Indických) přivážely lodi společnosti hollandsko-východoindické. Všude v Asii východní rozšíření kuliové čínští ani jižní Africe se nevyhýbají a stěhují se sem, čímž poměry národnostní a plemenné stávají se ještě spletilejš.mi. Barevní i bílí mají právo volební a všechna ostatní práva občanská stejná. Podmínkou jest pouze, aby každý vykázal se důchodem 1200 K ročně a aby se uměl podepsati. Rozumí se samo sebou, že při vysoké mzdě, kterou lid dělný dostává, příjmy jeho naznačené výše brzy dostihují, a práva volebního jest účasten. V městě kapském zasedá již v radě městské barevný zástupce. Ani ve školách plemena nejsou oddělena, a černý učitel vyučuje bílé děti.



**Bojovníci bečuánští.**

Kde nebylo náležitě postaráno vládou o výchovu mládeže, vznikaly školy missijní, v nichž hlavně mládež černošská vzdělání nabývala. Ze škol vyšli vzdělaní odchovanci, kteří sami nyní na nich vyučují a je spravují. A těmito právě podporováno jest heslo ve prospěch hnutí ethiopského: Afrika černochům! K tomu cíli černí missionáři vyhledávají spojení s „episkopální církví methodistů“

ve Spojených Státech, která záleží také z černochů. Episkopální církev poslala již do jižní Afriky biskupa, jenž tu založil církev: „African Methodist Episcopal Church“; dávajíc tak na jevo, že hodlá snahy černochův afrických podporovati.

Poslední válka bursko-anglická, boj bělochů s bělochy, poskytla černochům zajímavé podívané. Nejvíce byli překvapeni porážkou Burů, svých utiskovatelů, kteří odmítali v hrdosti své i pomoc černochy jim nabízenou. A tak samozřejmě vláda anglická přivábila na stranu svou mimokapské domorodce, ozbrojujíc je a těšíc se od nich vydatné pomoci. Po válce Angličané vzali černochům ručnice, ale ne všem. Basutům je ponechali, obávajíce se povstání. Celkem poslední válka uškodila velice na cti bílého plemene mezi černochy. Černochům kapským Angličané činili veliké sliby, účastní-li se vojny proti Burům, ale nesplnili jich. Odtud pozorovati lze mezi nimi stálé jitření. Jitření přechází v neochotu platiti daně, zvláště neoblíbenou daň asi 50 K ročně za osobu a jiných 50 K za každou ženu. I jest možno, že vznikne jednou v jižní Africe ohromné povstání černochů, jak se již několikráte stalo. V době nynější černoši jsouce civilisovaní dovedou se sjednotiti, srozuměti, a v příštích válkách nebude lze již počítati na silná jejich vojska pomocná.

Dle sčítání z r. 1906 je poměr bělochů ku barevným jako 1 : 4·5. Veškerého obyvatelstva v bývalém státě Oraňském, v Kapsku, v Transvaalu, Natalu, Rhodesii, Bečuansku a Basutsku jest 8,202.345; z toho bělochů 1,491.336, barevných 6,711.002. Pokud se týče náboženství, všechna náboženství jsou rovnocenna a uznávána. Mezi Evropany jest většina protestantů. R. 1904 přiznávalo se v Kapské osadě mezi tisícem osob 15 k církvi římsko-katolické, 117 k angl. státní církvi, 157 k episk. církvi methodistův a presbyterů, 272 k církvím jiným, 8 k židovství a 431 k mohamedánství a pohanství. V Kapsku mají universitu (s 500 stud.) a přes 2000 škol obecných, státem vydržovaných, do nichž chodí na 150.000 dítek ze všech vrstev lidu. Z Evropanův umí 30% až 35% čísti a psáti. V městech větších zřizují se všude rozmanitá učeliště a veřejné knihovny k dalšímu vzdělání obyvatelstva; 100 časopisů, denníkův a týdenníků, vychází tu pro zábavu a poučení jeho.

Největší polnosti rozkládají se podél západního Olifantu, podél jižního pobřeží a v končinách východních, kde dostatečně prší, nebo kde umělým způsobem půda se zavlažuje. Pěstuje se hlavně: pšenice, žito, kukuřice, kaferské žito, oves, brambory a rozmanité luštěniny. Roku 1660 francouzští Hugenotti začali pěstovati víno. Nejméně 50 mill. ha půdy zaujímají vinice. Farmáři vedle obilí pěstují dobytek hovězí, ovce tlustoocasé, kozy a kura domácího. Ovce se znamenitě vypásají a dávají výbornou vlnu, jíž větší díl dováží se do Anglie. Kapští koně jezdečtí dosáhli velké pověsti ve válkách posledních, vynikajíce vlastnostmi svými nad koně zvláště z Ameriky a Australie přivážené. Dle Friedrichova „Zeměpisu národohospodářského“ zavedením dobrých plemen evropských „plemena africká znamenitě se zlepšila“. Z počátku choval se dobytek tažný pro dopravu vozův

a jatečný pro vývoz (do okresů důlních); nyní obrácena byla pozornost i k druhé části hospodářství dobytkářského, k mlékaření. R. 1897 strašlivý mor zahubil dobrou polovici veškerých hovad, od kteréž doby zjevný jich nedostatek nahrazuje se dobytkem argentinským a masem australským. Sčítání dobytka z r. 1904 vykazuje tyto záznamy: ovec bylo v kolonii 11,819.000, koz 7,160.000, koní a mulů 419,000, dob. hovězího 1,954.000.

Velmi výnosný jest chov krotkých pštrosů, jichž péra stále jsou modním zbožím velice oblíbeným. Divoce žijících mohutných ptáků těchto jest již v Kapsku málo, podobně jako antilop, zeber, žiraf, pakoňů, lvův a jiných živočichů, jimiž se před nemnoha desetiletími takměř hýbaly nepřehledné savany v poříčí Oranje a Vaalu. Nejvíce pštrosích farem nalézti lze v suchých okresích západních u Oudtshoornu. Dr. O. Lenz poznamenává, že r. 1865 krotkých pštrosů chovalo se tu 80, r. 1893 kusy 232.243!*).



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.
**Rodina křesťanských Griquů v Kapsku.**

Mezi předměty vyváženými na prvním místě je zlato, jehož původ však není v Kapsku, nýbrž v Transvaalsku a v Rhodesii. Ale základ blahobytu a bohatství přineslo zemi dolování na diamanty v Britském Bečuánsku a v Západním Griquasku, kteráž území politicky ke Kapsku náležejí. R. 1902 vytěžilo se diamantů za 130 mill. K. První nález drahocenného nerostu udál se r. 1867 v údolí středního Oranje u Hopetownu. Ústředím nejvydatnějších dolů jest Kimberley. Leží v úhlu, jež tvoří řeky Oranje a Vaal, v krajině nápadně pusté, kterou Angličané hned po objevení bohatství nerostného r. 1871 tehdejšímu samostatnému státu, Oraňsku, krátce odňali, zaplativše za ni něco přes 2 mill. K. Aby čin svůj mohli odůvodniti, koupili již před tím území od majetníka jeho, griquaského náčelníka, Mikuláše Waterbura, za směšně nepatrnou cenu.

Mimo zlato a diamanty našla se velká ložiska rudy měděné v Malém Namasku a uhlí kamenného zde neb onde po kolonii. Těžba

*) Geographisches Handbuch zu Andrees Handatlas, X. Afrika.

uhlí stoupá přibýváním továrních závodů, dopravních prostředkův a ubýváním lesů.

Kapsko pronikají tři soustavy železniční, soustava západní, jejíž východištěm jest město kapské, střední z Portu Eliščina a východní z East Londonu. Délka tratí obnášela r. 1905 přes 5456 km, státních 4807 km, soukromých 649 km. Silnice spojují největší města, ale jinak doprava děje se dosud zdlouhavě a nákladně dopravními vozy, k nimž připřahají se všeobecně dlouhorozí voli. 10—14 párů tahounů ujede 18—35 km denně, táhnouce vůz s břemenem 40—60 q. Z řek splavné jsou pouze řeky Breede v jihozápadním díle kolonie a Svatojanská v Pondsku.

Západní soustava železnic má za úkol zprostředkovati spojení hlavního města koloniálního s přímořím západním mezi oceánem Atlantským a řekou Olifantem přes města Malmesbury, Piquetberg a j., s pobřežím jižním do zátoky Walkerské přes Stellenbosch a Caledon, do zátoky Mosselské oklikou přes Paar, Worcester, Robertson, Swellendamm, Riversdale a na severovýchod od Worcestru přes Gilletville, Beaufort West, Victoria West, De Aar do Hopetownu při řece Oranji, odkudž dostihneme Kimberleye a Varrentonu při Vaalu. Dále trať vede končinami stále pustšími, málo neobydlenými, vstupujíc za Taungsem a Mafekingem do území Bečuánův, kde vedle Notwani, přítoku Limpopa, trať vine se krajinami a osadami dosud civilisací téměř netčenými. Nekonečnými zdají se býti roviny a planiny po obou stranách trati, a maně budí se v nás myšlenky, že ohromná jsou dosud na světě prostranství, kde lidstvo najíti může místa ku pobytu i k živobytí. Žlutavé stepi a písčiny střídají se s bujně zelenými úvaly říčními, vlnité pahorkatiny se sráznými průrvami řek, přes něž klenou se železné mosty nejnovějších soustav na pokraji Kalahari. Sta živých bystřin a občasných říček vlévajících se do řeky Krokodolí, přelétáme, přecházejíce údolím Tati do země Matabelů v jižní Rhodesii a zastavujíce v Bulavaju, hlavním městě provincie. Tu rozdvojuje se trať; jedno rameno její vede k severozápadu ke slapům Viktoriiným, druhé k severovýchodu přes Gwelo do Salisbury a Mazoe, kde dostihuje řeky Hanyani, přítoku Zambezi. Sen minulého století zvolna se uskutečňuje, trať od vodopádů Viktoriiných blíží se jezeru Bangveolu, jsouc veřejné dopravě odevzdána až po stanici Rhodesia Broken, v samém srdci jižní Afriky. Důležitost dráhy této v budoucnosti nelze nyní ani vytušiti. Neznámé a dle odhadů nesmírné poklady nerostné zastíní přebrané již zásoby evropské.

Střední soustava železnic kapských spojuje pobřeží jihovýchodní s nitrem kolonie, záliv Algoaský s městy stupňovin jihovýchodních po Oranji. Hlavní trať vede z Portu Eliščina na Uitenhage do Klipplaatu, do Graaf-Reinetu, do Middelburku a přes De Aar do Britstownu k řece Braku. Odbočka z Klipplaatu proniká Willowmore, Uniondale a pojí se s drahami západními. Port Eliščin důležitostí svou předčí nad Město Kapské, což má důvod svůj v neobyčejně příznivé poloze jeho.

Soustava východní, dosud nejřidší, spojuje East London s Queenstownem, Starkstroomem, Middelburkem, Burghersdorfem a Springfontainem. Odtud trať proniká Oranskem po celé délce, Bloemfontainem a dostihuje Johanesburku, Pretorie a končí na severu v Pietersburku na 24. rovnoběžce. Odbočka z Pretorie vede do Lourenco Marquesu v zátoce Delagojské.

Město Kapské je sídlem guvernérovým a všech nejvyšších úřadů. Sem také směřují všechny linie paroplavební z celého světa, odtud nejvíce drah, cest a telegrafů rozbíhá se po pevnině. Leží na úpatí tří souvislých vrchů, hory Stolové (Tabulové), Čertovy a Lví, na místě zdánlivě dobře ukrytém a bezpečném, kteráž poloha v původnosti své poskytuje příchozímu cizinci skutečný požitek. V předu zajímá nás na jihozápadě dlouhý násyp (the break water), z velkých kamenů vystavěný, jenž, ač je stavbou mohutnou, přece někdy lodem tu stojícím před oceánem dostatečné ochrany neposkytuje. V pozadí zdvíhá se 665 m vysoký vrch, „Lví hlava“ zvaný, na jehož úbočí v pěkných zahradách bělejí se přívětivé domky a letohrádky. Vlastním znakem Města kapského (angl. Capetown) jest hora Tabulová, 1082 m vysoká, s hlavou Lví horským hřebenem spojená, a na východě obzor zavírající. Hora má také důležitost tu, že v době letní, když jihovýchodní pasáty mocně ku pevnině přiléhají, jako pevná hradba jim stojí v cestě a sílu jejich



Dle originálu firmy Underwood & Underwood v Londýně.

**Dívky a ženy zulukaferské nesoucí plodiny na trh.**

umenšuje, takže městu škoditi nemohou. Obyvatelé Kapského Města již předem vědí, kdy nastanou silné a škodlivé větry jihovýchodní; v té době totiž páry, které na jižní straně zátoky vystupují, ve výši se zhušťují a tvoří jasně bílý závoj (tabulový závoj), jenž vznáší se nad okraji roviny tabulové, a když na severním úbočí se snižuje ve výši asi 900 m, zase v páry se rozptyluje. V zimě (od května do října) nebezpečny jsou zátoce Tabulové a jejímu okolí větry severozápadní, kterými povstává pověstný kapský prach. I při pohodě klidné zdvíhají se mraky prachové, tak že lze sotva na sto kroků viděti. A proto zdržuje se každý, kdo jen poněkud může, toliko ve dne v městě; na noc pospíchá do osad, vystavěných na úpatí hory Lví a Čertovy. Této neřesti Kapské Město dlouho se nezbaví, nelzeť jednak odvrátiti jihovýchodních bouří, jež přicházejí ze zátoky Simonské, jednak nepokusili se obyvatelé posud ani o vydláždění ulic městských. Proti oceánu, o jehož záhubné moci svědčí mnohé trosky korábů, rozmetané na pobřeží zátoky Stolové, dovedli se v posledních sedmi letech uhájiti tak, že vystavěli veliké přístavni a ochranné zdi.

Jdouce několik set kroků po pobřeží, přicházíme na kraji města na trh rybí, jenž z daleka již se prozrazuje svým pronikavým zápachem. Zde malajští rybáři hromadí den po dni mimo neděle ryby mořské přerozličných druhů, sem svážejí veliké hromady mořských raků, jež odběratelé městští odbírají vždy do jednoho. Uvnitř města nepoutá nás ani tak výstavnost domů, z nichž mnohé zbudovány jsou ještě starým slohem hollandským, jako spíše ruch po ulicích, ve kterých domorodci, zde převahou smíšenci, nejvíce se objevují. Nalezneme je jako nosiče, vozky a sluhy na každém nároží, v každém obchodě a domě. Malajové, Kafrové a smíšenci leží pokojně na témže nároží a snaží se, aby tam, kde se jim práce naskytne, nabyli zisku pokud lze největšího.

Město je pravidelně založeno, ulice protínají se v úhlu pravém, domy jsou z cihel a mají střechy ploché. Z budov veřejných vyznačuje se čtrnáct kostelů kromě anglického chrámu hlavního, kathedrály sv. Jiří, 4 synagog a malajské mešity mohamedánské. Z jiných budov připomínáme radnici, dům vladařův a budovy vojenské. Především však sluší zmíniti se o budově musejní s pomníkem sira Greye a se sousední zahradou botanickou, o pevnosti, chránící města se strany mořské a zejména o kamenné tvrzi, v níž sídlí vojenský náčelník. Kromě toho mají v Městě Kapském velikou zahradu zoologickou, hvězdárnu a vyšší učeliště všeho druhu. Veřejná knihovna čítá přes 100.000 svazků.

Obyvatelstva stále přibývá. R. 1891 bylo ho, počítajíc obyvatele v předměstích, 84.000, r. 1904 již 170.000 nejrozmanitějšího původu. Nejdůležitější místa úřednická zaujímají Britové, v jichž rukou spočívají také osudy kolonie; Britové vtiskují celému městu svůj ráz. Na místě druhém jsou Hollanďané (Afrikandi), kteří však uchylují se vždy více do nitra země, kde věnují se spíše rolnictví nežli obchodu. Kromě těchto je v městě několik set Němcův a příslušníků skoro všech národností evropských. V služebném poměru jsou všude černoši,

jichž zde velký počet zůstal ještě z dob, kdy zrušeno bylo otroctví. Domorodci, jako Křováci a Kafrové, žijí v městě ojediněle.

Na stupňovině Worcesterské křižovatkou drah jest Worcester (8000 obyv.), odkudž pokračovati lze v přímém spojení s Hopetownem, s Kimberleyem, s Mafekingem atd. Pověstné město Kimberley v západním Griquasku čítá nyní 50.000 obyvatelstva, o jehož původu nelze se vysloviti jinak, nežli jako o podivuhodné směsici lidí, přišlých ze všech dílů světa. Roku 1891 mělo obyvatelů 29.000. Jako San Francisko svými nalezišti zlata, tak Kimberley nalezišti diamantů takřka přes noc vykvetlo na prostranství pustém a nehostinném. Od té doby, kdy první diamant ukázal se tu světu, tolik cizinců se přistěhovalo, že Burové nuceni byli úporně se brániti převaze jejich. Diamanty vyskytují se u Kimberleye v hornině, zvané „blue ground“, barvy modrošedé, kteráž hornina promíchána jest ještě



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

**Škola v Elimu kapském jv. od Kaledonu.**

nerosty jinými. Dle různých výzkumův a předpokladův modrá hornina jest původu sopečného. Severně od Vaalu diamanty nacházejí se ponejvíce v náplavech řek, kdežto v okolí Kimberleye se vybírají ze suchých jam, „Dry Diggings“, asi jako u nás granáty u Podsedic, ovšem v rozměrech daleko rozsáhlejších a složitějších.

Až do r. 1892 vlastník jednoho claimu, to jest dílce pozemku, 10 m zdéli a 10 m zšíři, pracoval motykou a lopatou sám, aby drahých diamantů z lůna země vydobyl. Kopal do hloubi 20, 30 i 100 metrův, a mimo hranice svého claimu nesměl. Vedle hranic vlastního dílce bylo mu nechati 7 stop široký pruh země, což také bylo uloženo jeho sousedovi, tak že mezi oběma démantokopy byla cesta 14 stop široká, aby bylo spojení mezi jednotlivými claimy.

Často sřítily se hliněné stěny mezi dílci, poněvadž byly podkopány. Proto diamantová kutiště vypadají tak přepodivně a jsou samá propast. Z prohlubin vytahuje se země, v níž obsaženy jsou vzácné nerosty, po drátěných lanech v kožených vědrech na okraj jam. Tam se země přehazuje do vozíků a dováží do „prádla“, kde se napřed

prosívá, potom vodou proplachuje a pečlivě prohledává. Nájemci jam mají dělníky, obyčejně černochy, a ti pracují dole nazí. Když vystupují na povrch, vždy je důkladně prohledávají, neodňali-li některý diamant. Prohlížejí se jim vlasy, uši, nehty, nos.... Ale mnozí raffinovaní přece dovedou drahokamy ukrýti. Ba možno říci, že mnohá dáma nosí na prsou diamant, jenž pozemskou pout začal žaludkem některého černocha. Od dělníků diamanty kupují venkované, od nich dohazovači, a ti je přenechávají velkoobchodníkům. Leckterý velký kámen mohl by vyprávěti romány o osudech, jež ho stíhaly, nežli dostal se do řádného vlastnictví. Poněvadž podloudnictví s diamanty je přese všechnu ostražitost a přísnou kontrolu přece velmi rozsáhlé, nelze ani přesnou statistiku výnosu diamantových min určiti. Do roku 1900 průměrný výnos obnášel 50 až 100 millionů korun ročně. Již roku 1887 vzniklo v jižní Africe 21 akciových společností na dolování diamantů. Tu působením domu Rothschildova společnosti ty proměnily se ve čtyři podniky a později v jedinou společnost s kapitálem 10 millionů liber šterlingů (250 mill. korun), která kutání provádí způsobem rationelním, dle určitého plánu a tudíž levněji.



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

Elimské dvojspřeží v Kapsku.

Z měst v Západním Griquasku zasluhuje zmínky G r i q u a t o w n, v němž křižují se silnice v několika směrech, a B e a c o n s f i e l d (12.0C0 obyv.) přímo vedle Kimberleye.

Jako na jihozápadě otvírá se zátoka Falseská, tak na jihovýchodě do pevniny zátoka Algoaská zalévá se na téže rovnoběžce, a v ní rozkládá se nejdůležitější obchodní a přístavní město kapské, P o r t E l i s a b e t h (Port Eliščin), jež rozvíjí se v témž poměru, v kterém se rozvíjí celá osada. Předčí obchodní čilostí nade všechna města v celé osadě, poněvadž od moře tudy k minám transvaalským a diamantovým polím jsou cesty nejbližší a nejpohodlnější. R. 1907 mělo 35.000 obyv. Začátek města datuje se od r. 1826. Obchod spočívá v rukou anglických a německých obchodníků. Vývoji města přispívá také výborná poloha při moři a vzorná zařízení pro bezpečnost lodí, neboť obrovská dvě přístavní móla způsobilá jsou uchrániti před bouřemi lodi kteréhokoli druhu. Podobně rychle zkvétá E a s t L o n d o n s 25.000 obyv. O železničním spojení Eliščina Portu

s nitrem země vyloženo bylo již na místě jiném. Grahamstown mezi Portem Eliščiným a East Londonem považuje se pro svoji polohu za nejkrásnější město Kapské osady. Stellenbosch a Paarl jsou města, pověstná výborným vínem.

V území Namaském, jižně od dolního Oranje, na pobřeží leží město Port Nolloth, z něhož vede železnice na východ do Ookiepu, oživujíc údolí pobřežní řeky Ammasu a odvážejíc ku pobřeží výtěžky dolů Flečerských.

Východně odtud, severně od Oranje, šíří se britské Bečuánsko (r. 1885 britské koruně přivtělené a r. 1891 o zemi míšenců mezi řekami Oranjí, Nosobem a Molopem rozšířené) s hlavním městem Kurumanem. Území dělí se v divise: Mafeking, Vryburg, Taungs, Kuruman a Gordonii. Obyvatelstvo jeho záleží z bělochů, Hotentotův a různých jiných zástupců černošských.

V krajině Transkeji (Transkej, Fingoland), ve východní části Kapska, kromě Gueenstownu vyniká několik čilých měst, jimž blízké pobřeží značně k vývoji přispívá. Tembusko má živou Umtatu a Slangriver, Východní Griquasko Kokstad, Matatiele a jiná města míšenci obydlená. Transkej, Tembusko a Vých. Griquasko připojeny byly k panství britskému teprve r. 1884. R. 1885 Pondsko prohlášeno bylo územím anglickým, a roku následujícího dovolil náčelník černochů pondských, Umquikela, aby Angličané obsadili přístav Sv. Jana za roční odměnu 200 liber šterlingů.

Zátoka Velrybí, která jest vlastně enklavou v Jihozápadní Africe Německé a již koupí získati nedávno vláda německá opět se pokoušela, jest nejlepší kotviště lodí na dlouhém pobřeží. Hlavní město je tu Scheppmannsdorf.

## 2. Natalsko (se Zulskem a Tongskem).

Sledujíce východní sklony Dračích hor až po oceán Indický, znamenáme, že snižují se směrem východním v pozvolných stupňovinách s výše 3000 m k hladině vodní. Tu rozkládá se na stupňovině anglická kolonie Natalsko, sousedící na severu s Východní Afrikou Portugalskou a Svaziskem, jihovýchodní částí Transvaalu. Na západě přirozenými hranicemi jsou hory Dračí, a na jihu přiléhají k němu kapská území: Griquasko Východní a Pondsko.

Pobřeží natalské objevil Vasco de Gama o vánocích r. 1497. Hollanďané poprvé se na něm usadili r. 1719. R. 1835 Angličané založili republiku „Victorii“ (do 1838), Hollanďané r. 1837 „Batavisch-africaansche Maatschapij“ a město Pietermaritzburk. Ale r. 1840 Angličané do něho vnikli a území z rukou svých již nevydali. Od r. 1856 je Natalsko samostatnou kolonií anglickou, spravovanou zvláštním guvernérem, jemuž dány k ruce sbory justiční a zákonodární, jako guvernérovi v Kapsku.

Vedle Natalska vyvíjely se utěšeně republiky Oraňská a Transvaalská, a tu Angličané obávajíce se, že by republiky zmohutněly

ještě více, kdyby vešly ve spojení s mořem, honem obsadili (1886) Zulsko na pobřeží a Tongu na jihu osady portugalské, správě natalské je přidělivše. Tak republiky pozbyly naděje dosíci oceánu a vyvíjely se jako státy nitrozemní: rolnické a pastýřské. Po válce burskoanglické osada získala ještě 18.000 km² a 80.000 obyvatelů připojením okresů vryheidského, utrechtského a paulpietersburkského.

Natalsko jest hustěji obydleno nežli Kapsko. Příčina toho spočívá v úrodnosti země, v níž poměry podnebné připomínají krajiny tropické, tudíž bujnou zelení pokryté a tropickým rostlinstvem obdařené. Také teplota a rozdíly teplotné znázorňují povahu krajiny. Nejvyšší teplota dosahuje 34° C, nejnižší 7° C. Kukuřičná pole nahrazují pole pšeničná a durrová. I třtina cukrová roste v některých úvalech pobřežních, a bavlník rok po roce pokrývá více plodné půdy. Natalský tabák je z nejlepších v Africe. Kávu osadníci také chtěli aklimatisovati, ale pokusy se nezdařily. Za to čajovník na mírných návrších nalézá podmínky vývoje svého a dává patrný výtěžek. R. 1903 natrhalo se již 1·6 mill. liber čajového listí. Dobytkářství tak se zdárně vyvíjí, jako pěstování užitečných rostlin. Jest dosud hlavním pramenem výživy obyvatelstva kaferského. Výnosný jest též chov ovec, koz angorských a pštrosů. Ovec r. 1905 v Natalsku chovali 770.000 kusů, koz 909.000, koní a mulů 55.000, dobytka hovězího 784.000, vepřů 67.000. Nejvíce se vyváží vlny (r. 1905 6·2 millionů kg), zlata a stříbra, pštrosí péra, tabák, kůže, rohy a j. věci.



Dle fotogr. bapt. missionářství v Berlíně.

**Svatebčané v Twistwyku v jižním Kapsku.**

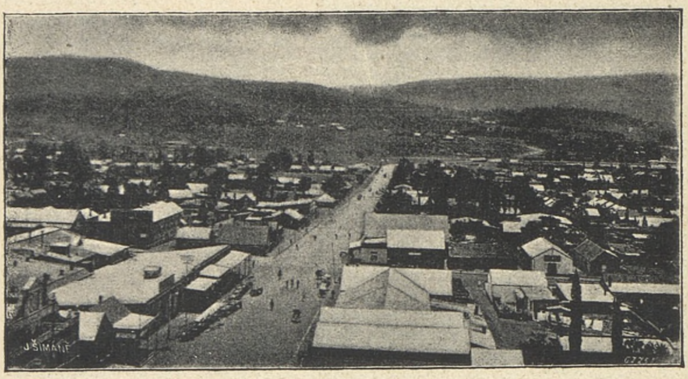
Délka železnic obnáší 1329 km. Z Durbanu přes Pietermaritzburk, Ladysmith do Oraňska, z Durbanu podél pobřeží k jezeru sv. Lucie při 28° jižní šířky, z Ladysmithu do Vryheitu a Volksrustu.

Lůno země rovněž štědře obmýšlí šťastnou zemi. Uhlí kamenného je hojnost u Dundee (Döndi) a New-castle, zlato horníci nalezli u ř. Tugely, železa a ledku dobývá se na různých místech. Toto bohatství nerostné a rostlinné, výhodná poloha mezi kvetoucími zeměmi západními, s nimiž Natalsko jest spojeno železnicí, přináší

mu veliké příjmy a staví je, pokud se týče spořádaných financí zemských, před Kapsko.

Na 938.000 Kafrů připadá 100.000 bělochův a 103.000 Indů. Burové zdejší neprotivují se tak příliš vládě anglické, jako burové kapští. Mezi bělochy jest také trochu Němcův a Norův. K barevným počítají se četní Indové, kteří zpravidla jsou dělníky hospodářskými.

Nejdůležitější města natalská jsou Port Natal, jinak Durban (Derbn, D' Urban) a Pietermaritzburk. Durban založili angličtí kolonisté r. 1846, postřehše význam jediného dobrého přístavu na pobřeží. Nyní žije v něm 70.000 obyv., mezi nimi mnoho Indův, Arabův a Číňanů. Jméno město má po guvernéru D' Urbanovi a vyznačuje se vzhledem čistě anglickým. Vše tu zařízeno tak, aby



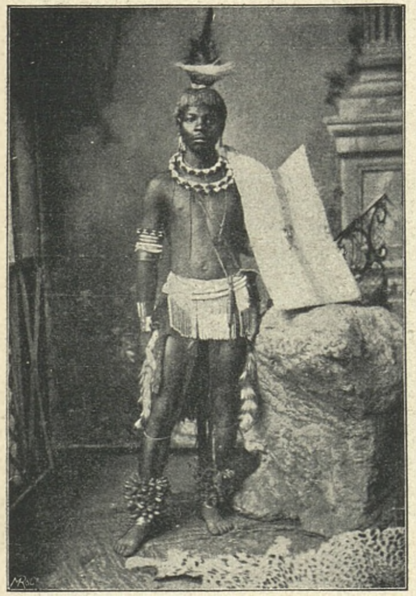
**Pietermaritzburk v Natalsku.**

příchozím Evropanům město nebylo cizí, aby tu ničeho nepostrádali. Vysoké, střední a obecné školy starají se o duševní pokrok obyvatelstva z polovice bílého, z polovice barevného. Několik chrámů, modliteben, kaplí a ústavů missijních vyhovuje náboženským citům křesťanů, mohamedánův i pohanů. Jako Kapské Město a Port Elisabeth, tak Durban jest pravidelnou stanicí všech linií parolodních mezi Evropou, západním pobřežím africkým a přístavy asijskými. Do Adenu vede podmořský kabel.

Hlavní město Pietermaritzburk leží ve vysoké a zdravé poloze (610 m nad mořem), vyznačujíc se živým obchodem a krásnými zahradami. Obyvatelů má méně nežli Durban (31.000). Kromě jiných zřízen tu rakouskouherský konsulát jako v Kapském Městě, v Port Eliščině a Kimberleyi. Na blízku jsou pověstné vodopády karkloofské v řece Umsindusi (dvojitý 24timetrový) a v Umgeni. Při horní Tugele leží Ladysmith, důležité z řady měst, jimiž doprava z republik ku pobřeží dávno již se provozovala.

Neblahou stránkou Natalska jsou horké větry, které často v dopoledních hodinách takový žár roznášejí, že zdá se člověku, jakoby kůže jeho obličeje a rukou úplně vysychala. V hodinách odpoledních potom vystupují náhle na východě černé mraky, které se rychle pohybují k západu, že ve chvíli jsou nad hlavami pozorovatelovými a po několikerém hlubokém zahřmění vychrlují spousty chladných vod.

Nynější Zulsko zaujímá krajinu západně a jižně od jezera sv. Lucie na nejjižnějších stupňovinách, které od hor Dračích ku pobřeží se sklánějí. Území spravuje zástupce guvernéra natalského, jenž sídlí v Eshowe. Pokusy o dobývání nerostů setkaly se s výsledkem, a jest naděje, že hornictví bude tu v době příští výnosné. Mezi 200.000 obyvateli barevnými napočítalo se asi 2000 bělochů.



Mladý bojovník zulský z Rangu.

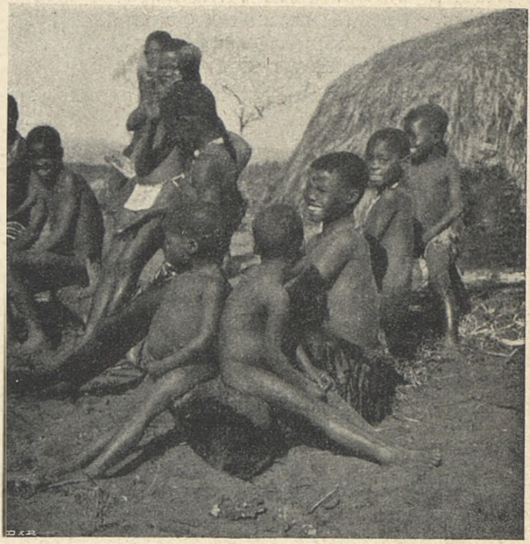
Menší Tonga (Amatonga) prostírá se na pobřeží severně od Zulska, sousedíc s krajinou Svaziskou. Na jihu leskne se hladina jez. svatolucijského, na severu jezera Kosi a Sibaje (Sibai). Tonga jest dobře zavlažována a svědčí znamenitému skotu.

V Zulsku žijí Zulové (Amazulové), kteří předčí výbojností nade všechny Kafry ostatní. Také se jim říká Zulukafrové. Dle líčení cestovatelův a missionářů jsou obrovské postavy s vysokým čelem, poněkud zahnutým nosem, odulými rty, velikýma očima a bílými zuby, které kolmo z dásní vyrůstají. Pleť mají temněhnědou, při narození téměř bílou. Muži vyznačují se mírnými vousy; vlasy na temeni hlavy si holívají a zbylý kruh vlasový gumou upravují v pevný věnec, jenž podobá se nízké, přiléhavé čapce. Hrdá postava jejich, vzpřímené tělo a smělé oko prozrazují statečnost a smysl pro neodvislost. Obyčejným oblekem je prostý pás kolem boků. Do války však a k slavnostem odívají se Zulové kožemi s ohony lvími, levhartími, kravími a opičími, a hlavy krášlívají pery pštrosími nebo jinými ozdobami. Ženy nosí krátkou suknici nebo koženou zástěru, zámožnější dlouhý, pestře barevný plášť. Krk jejich, ruce a nohy přeplněny jsou šňůrami skelných perel a kruhy mosaznými nebo měděnými. Na

nohou nosí po většině sandály. Aby jim kůže na těle východními větry vysušená nepraskala, maží si ji olejem a máslem, okrem zbarveným.

Příbytky volně žijících Zulů záležejí z pevných chat, podobných buňkám včelím, v jejichž prostředku vyhloubeno jest ohniště. Ostatek podlahy kryjí různé rohože, hovězí kůže a kožišiny, na nichž se spí. Pod hlavu dávají si vyhloubený špalík dřevěný s krátkými nožičkami.

Chaty stavějí rozmanitého druhu, v každé krajině jinak. Zulové nejprostší upravují je z dlouhé trávy nebo sítin na dřevěných podporách a ovazují povřísly nebo provazy. Někde kryjí chaty kožemi, jinde přistavují k nim předsíně a loubí, kde uchovávají domácí náčiní, vaří a na hostiny se shromažďují. Velký počet chat, mezi nimiž šíří se obsáhlé ohrady pro dobytek, tvoří kraal, ves, nad níž vládne inkosi, hlava kmene. Chaty náčelníkův bývají větší a prostrannější, nežli chaty lidí obyčejných, a zdvíhají se zpravidla na místech vyvýšených. Vedle nich jsou příbytky pohlavárových žen a dětí. Potraviny pro denní potřebu ukrývají v malých budkách, vystavěných na blízku obydlí. Uprostřed kraalů jsou volná prostranství, kde sjednávají se veřejné záležitosti, soudy, kde též cizinci bývají vítáni a v ochranu pohlavárův přijímáni.



Dle originálu firmy Underwood & Underwood v Londýně.

**Děti z kraalu zulského.**

Bohatství Zulů řídí se počtem kusů dobytka. Dobytek jest hlavním předmětem jejich péče, kterou mu věnují s větší obětavostí, nežli vlastním dětem. Starost o krávy, ovce a kozy náleží jedině mužům, kteří voly cvičí k jízdě, k tahu a k nošení břemen. Mléko jest kromě kukuřice potravou denní, maso obětují bohům nebo při slavnostech pojídají, z kůže dělají oděvy. Sladké mléko pijí jenom

malé děti, dospělí požívají mléka navinulého. Kdo věnuje se zdělávání půdy, pěstuje hlavně kaferské proso, kukuřici, třtinu a tabák. Zulové pijí zpravidla vodu, o slavnostech pivo z prosa. Kouření jest všeobecně rozšířeno, a není-li v chatě tabáku, kuřáci spokojují se listy konopnými.

Mimo péči o dobytek muži zabývají se hotovením domácího nářadí, zbraní, vydělávají kůže, pletou nepromokavé koše, tkají pytle na obilí a na tabák.

Jako u jiných černochův, i u Zulů nejčestnějším řemeslem je kovářství. Kováři umějí taviti železo i měď. Volně žijící Zulové věděli, že železo žhavením a chlazením tvrdne, a hotovili tak ocel k výrobě seker, kopí, srpů, mečův a nožů. Rovněž tak obratni jsou v hotovení předmětův ozdobných.

U Zulů rozšířeno jest dosud mnohoženství. Náčelník musí míti nejméně ženy čtyři, z nichž jedna jest „velkou paní", ostatní jsou služebnicemi. Za ženu muž platí rodičům 5—10 kusů dobytka. Rozcházejí-li se manželé, dary třeba jest rodičům vrátiti, není-li z manželství dítek. Ačkoli ženy zulské zaujímají velmi podřízené postavení v rodině, ač jest jim vykonávati práce nejen v domácnosti, ale i na polích, jsou přece šťastny, žertují, hovoří, zpívají, a humor jejich jest nekonečný. Děti žijí v úplné volnosti a bez povinností. Mladým dívkám, dosahují-li vyspělosti, matky vykládají zásady mravní a poučují je o příštím povolání jejich v rodině, o jejich právech a povinnostech. Při tom matky natírají těla dcer svých bílou barvou a oblékají je v klobouky, pláště a zástěry ze sítí. Má-li otec několik žen a dětí, přede všemi dětmi nejvíce práv dosahuje první, nejstarší syn, jenž přebývá ve vlastní chatě a sourozencům udílí věnem, kolik mu libo.

Zulové k zábavě své konají honby, válečná cvičení, válečné tance, hry a různé slavnosti. Nejrozšířenější slavností jsou jakési „obžinky", k nimž shromažďují se Kafrové do kraalu pohlavárova a při měsíčku hodují, zpívají a tančí. Teprve po této slavnosti dovoleno jest nového prosa požívati. Kdo by jinak učinil, bývá trestán (v dobách starých smrtí).

Dle Wangemanna cit národnostní jest u Zulů vyvinut do míry nejvyšší a do nejhlubších záhybů duše. Zul nikdy otrokem Evropanovým nebyl a nebude. Nikde v Africe černoši nelpí na národních zvycích, jako v Zulsku, kde láska ku příbuzenstvu pokrevnímu všem jest již vrozena. Hotentoti a jiní černoši brzy umějí hovořiti hollandsky a anglicky; Zulové však nesnižují se, aby za cizí jazyk dali svůj, ale nenávidí ho a nutí tak Angličany, svoje utlačovatele a pány, aby zulskému jazyku se přiučili. Potká-li Bečuán cizince, pozdravuje: „Tumela" (Buďme přáteli!), ale Zul volá: „Saku bona" (Viděli jsme tě!). Bije-li kdo černocha kteréhokoli, trestaný slibuje pomstu, ale Zul ihned ránu oplácí a urážku odčiňuje i smrtí protivníkovou na místě. Zvláštní však jest, že Zul při vší své pýše, hrdosti a sebevědomí nakloněn jest žebrotě.

Milým zaměstnáním Zulův bývala ode dávna válka. Všeobecné bývalo u nich rčení: „Zvítěziti nebo zemříti.“ I byl jejich způsob válčení nanejvýš ukrutný, neboť nešetřili nikdy dětí ani žen. Král Čaka (1820) měl prý 100.000 bojovníků. Jen nejstarší bojovníci směli se ženiti, vousy a vlasy sobě holiti. Když r. 1858 stal se v Zulsku králem Kečvajo, zachovával vojenskou kázeň a poslušnost, předky svými zavedenou, a sestavil ze všeho obyvatelstva mužského zorganisované, stálé vojsko o 40.000 mužů. Zbraně tehdejší byly: asagaj a kopí. Dále užívali oštěpů k metání a palic s kulí železnou



Dle originálu firmy Underwood & Underwood v Londýně.

**Válečný tanec Zulukafrů.**

nebo rohovou. Těla svá chránili štíty ze staré kůže volské, skoro 2 m dlouhými, na nichž jevily se zářezy, značící setninu a pluk, do něhož bojovník byl zařazen. Zulové nikdy táboru nepřátelského neobléhali, nýbrž útokem jej přepadali, aby nepřítele zničili, stáda jeho odehnali a vsi najednou obsadili. Angličané ve spory se Zuly se dostavše, brzy poznali sílu jejich a bránili s napjetím veškerých sil, aby se nad domorodci udrželi. Již tehdy užívali pušek se dvěma hlavněmi, poněvadž Zulové po prvních salvách z předovek jednohlavňových přecházeli, smrti se nelekajíce, k útoku hlavnímu, jemuž těžko bylo odolati.

Jaký však tu rozdíl mezi nynějškem a časem, kdy se toto dálo! Lid má nové pány, kteří pečlivě starají se o to, aby v hlavách Zulů

nevznítil se požár vzpoury, a vlivem civilisace vpravuje se zvolna v poměry přítomné. Kde jsou doby, kdy pod nohama desetitisíců vojínů v tanci válečném duněla země, a vzduchem hřměly jásavé pokřiky, podněcované posuňky žen a zvuky dlouhých bubnů? Vše minulo, a tanec válečný, jak jej znázorňuje obrázek náš, jest již tanec bez divoké vášně, bez hrůzy a bez válečného nadšení.

V náboženském přesvědčení Zulové v mnohém ohledu podobají se černým svým soukmenovcům na celé pevnině. Uznávají jakéhosi stvořitele, pána blesku, hromu a různé třídy duchů po zemřelých. Sídlo jejich shledávají hluboko pod zemí, v děsných propastech. Nemoci přičítají působení duchů zlých, jejichž kouzlo dovedou odvrátiti pouze kněží čarodějci. Pohlaváři užívají kouzelníků často k účelům politickým. Snářství jest neobyčejně rozšířeno, a Zulové věří úplně vykladačům snů. Masa vepřového nepojídají. Zemře-li muž, bratr jeho jest povinen vdovu vzíti si za ženu. Smysl pro čistotu tak jest u nich vyvinut, že se před dojením krávy nedotknou rukama neumytýma. Všeho mrtvého se štítí, a kdo někoho zabil, zvláštními obětmi se musí očistiti, aby mohl s ostatními žíti. Zulové neklejí a nepřísahají; protivný jest jim Evropan, jenž surově nadává a proklíná.

## 3. Basutsko.

Basutsko vklíněno jest mezi Oraňsko a hřebeny hor Dračích a ohraničeno na západě řekou Kaledonem. S výšin horských Basutsko zdá se býti do nekonečna zvlněnou hornatinou, daleko na západě přecházející v planinu oraňskou. Pohled do Natalska patrně poučuje nás o čtyřech nápadných stupňovinách, k východu se svažujících. První, nám nejbližší, sahá do výšek sněžných, druhá honosí se skvostnými lesy horskými a romantickými údolími, třetí vyznačuje se vydatnými pastvinami a v polohách nižších poli kukuřičnými. Stupňovina čtvrtá, absolutní výšky nejnižší, vyniká neobyčejnou úrodností a plodností rostlin užitečných. Jihozápadní hranice Basutska pnou se od města Wepeneru k Oranji a k horám Witteským. Hlavní řeka Oranje protéká jimi ve směru severozápadním skoro rovnoběžně s horami Malutskými (Maluti), v nichž uprostřed nejvýše se zdvíhá Mt. Machacha 3500 m. Hojně zavlažované území je velmi úrodné a jest v pravdě obilnicí Afriky jižní. R. 1871 Angličané je annektovali a 1884 přímo změnili v korunní zemi. Vladař sídlo své má v Maseru (1000 obyv., z nich 120 Evropanů). Jak již na jiném místě praveno, orba a chov dobytka spočívá v rukou domorodcův, jichž je skoro půlčtvrta sta tisíců. Nejhorší svízelí jsou tu mračna kobylek stěhovavých, proti nimž veškero úsilí lidské dosud bylo bezvýsledno. Missionáři vydržují ke dvěma stům škol s 8000 žáky. Kromě vlny a obilí obyvatelé mají užitek ze železa, mědi a uhlí, jehož v útrobách zemských je s dostatek. Území rozděleno jest v distrikty, nad nimiž vládnou pohlaváři z rodu Mašesů.

Basutové postavou svou, oděvem a mravy svými podobají se Zulům. V celku jsou probudilým a snaživým národem. Mají souměrné tělo a líbivé rysy obličeje. Ženy jsou pomalé a údů kostnatých. Bohatství a pýcha Basutů záleží v pěkném dobytku hovězím, jejž hlídají a opatrují dnem i nocí. Kdo si může opatřiti vůz, bývá rodáky svými považován za boháče a za člověka nejšťastnějšího. Kromě péče o dobytek muži basutští mají na starosti vydělávání koží, hotovení oděvu, obstarávání obchodu a honbu, již provozují pomocí vycvičených psů honicích. Ženy zdělávají pole, snášejí úrodu domů, mlátí, melou obilí a obstarávají palivo.

## 4. Oraňsko.

Severně od řeky Oranje po řeku Vaal a Klip, na východ po Natalsko a Basutsko, rozkládá se Oraňsko, do r. 1902 svobodná republika burská, rodná sestra republiky Transvaalské, jež obě po krvavých bojích samostatnosti pozbyly. Vlnovité planiny oraňské dosahují výše 1400 m; nemají téměř stromův ani lesů a kryjí se travou, kterou v zimě požáry zachvacují, tak že oko vidí na mnoho mil cesty do okolí pouze černou, opálenou plochu. Nejkratší cesta do Oraňska vede Natalskem (drahou z Durbanu). Překročíme-li hory Dračí, sestupujeme zvolna do nitra kolonie, aniž toho pozorujeme. Míjíme Harrismith, první město na odbočce hlavní trati Port Natal-Pietermaritzburk-Johannesburk-Pretoria, Betlehem, Ficksburk, Ladybrand, a dostihujeme Bloemfontainu, hlavního města.

Karavany, které ubírají se pěšky od východu k západu, procházejí krajinami řídce obydlenými a pustými. Na pochodech celodenních sotva jdou vedle příbytků lidských a žíti mohou jenom ze zásob, které vzaly s sebou.

Nezapomenutelné jsou chvíle, kdy milovník přírody dívati se může při západu slunce po nekonečných rovinách, nad nimiž rozkládá se nevýslovně tklivé ticho a vzduch, naplněný zlatými mlhami zhasínajícího dne.

Oraňsko zaujímá plochy jako dvojí Čechy a Morava (125.200 km$^2$), na níž bydlí skoro 400.000 obyv. (r. 1904 387.315.) Většina starých Burů, kteří svobodu vlasti své založili a pádu jejího přežíti nechtěli, hrdině padla ve válce, půltřetího roku trvající. Synové jejich prapor samostatnosti již nikdy povznésti nemohou. Ale láska k rodné zemi, láska k volnému životu na širých prostorách u nich neutuchla; žijíce v tradicích zděděných, zůstávají nezkaženým, vlídným, laskavým, zbožným a pohostinským národem, jako předkové jejich. Cizinec bohatý i chudý smí překročiti práh domu jejich a nachází přívětivého a upřímného pohostinství. Hanou jest mluviti o Burovi, že před cizincem zavřel dvéře a nepohostil ho. Hrnek kávy a chléb s máslem jest nejchudší krmě, jež selka nabízí, dříve než upraví něco jiného. Nezřídka dobrosrdečný Bur cizinci v noci předal lože své a sám vyspal se někde na dvoře nebo v kůlně. Výčitka, že nemají

„Onbeschafdheit“, je znamením nevzdělanosti a burské netaktnosti, jež farmáři nechtějí slyšeti za nic na světě. Odloučeni jsouce od vzdělaného světa, žili jednoduše po způsobě oněch hollandských Burů, kteří již v XVII. stol. sem se přistěhovali, a zůstali tak věrni svému náboženství, jazyku a klidné, rozvážné povaze, která jest součástkou jejich zdatné a vytrvalé bytosti. Objevují-li se kde roztržky mezi nimi nebo spory, mají jistě původ svůj u Britů, kteří nesvornost mezi Bury vždy roznášejí a podporují.

Bohužel, že jednoduchý a patriarchální život Burův porušily objevy nesmírných pokladů zemských: ložisk diamantových v Oraňsku a zlatých polí ve Witwatersrandu v Transwaalsku. Přišli totiž do zemí jejich nesčetní dobrodruzi a lidé pověsti nevalné, kteří toužili tu brzy zbohatnouti, a ti pokazili dobré, jednoduché mravy poctivého lidu selského. Ziskuchtivost a duch spekulační přivábily do krajin zlatem bohatých i samotné Bury, kteří bohatstvím zlata povzbuzeni jsouce, opouštěli farmy, věnovali se dolování a na orbu zapomněli. Přílivem osadníkův, proti němuž marně vlády republikánské různými nařízeními se bránily, nastalo i zdražení potravin v okresích hornických, což nikdy nebývalo. Za krátko spáry své vetkl v půdu svobodných republik anglický kapitál, a tím probuzena touha po bohatství celé imperialistické Anglie, jejíž jedinou snahou bylo, zmocniti se přebohatých ložisk vzácného kovu. Konečně po hrůzyplné válce provedeno připojení Oraňska a Transvaalska k osadní říši r. 1903.

Buři oranští chovají dobytek a na místech, kde je vláha, zdělávají půdu. Pěstují hlavně pšenici, kávu, zemní ořechy, bataty a třtinu cukrovou. „Když nastává zima, Burové se stády svými sestupují do nížin, kde je teplo, voda a tráva. Vlny vytěží se dosti, ale zpracování její je dosud v počátcích. Koze angorské pastviny zdejší jdou znamenitě k duhu. Koně chovají rolníci vytrvalé a statné. Angličané zavedou jistě rationelnější způsob chovu, než-li provozovali Buři“. (Arnošt Friedrich.)

Podnebí jest v Oraňsku, vyjmouc Boschveld, všude zdravé, neboť krajina jest vysoko nad mořem, slunko s oblohy, zřídka mraky zahalené, silně hřeje, a suchý vzduch není přízniv zimnicím a různým nemocem tropickým. Bouře bývají neobyčejně prudké, provázeny hromobitím a strašnými blesky, jimiž přichází mnoho životů lidských na zmar, poněvadž na rovinách jezdec nebo potah rolníkův bývá jediným nejvyšším bodem v krajině, v níž není stromův, ani domův, aniž jiných předmětů povýšených. Zima bývá suchá, noci mrazivě studené, ale ve dne slunce hřeje jako u nás uprostřed pozdního léta.

Třetina všeho obyvatelstva jsou běloši, mezi nimiž převládají Buři (142.679 r. 1904); skoro dvakrát tolik jest černochů, hlavně Bečuánů. O Bečuánech koluje všude pověst, že jsou líní, neteční a nestateční a ze všech kmenů kafirských nejpohodlnější. Mají zálibu v skleněných perlách, drátě mosazném, v lesklých knoflících, zrcádkách a jiných tretách, jimiž četné ženy svoje obšťastňují. Touha po penězích a po těchto předmětech láká je z kraalů, v nichž trávívají

nečinně život svůj. Nejšťastnější jsou, mohou-li si opatřiti některé části obleku evropského, odíti se jimi a procházeti se tak v kraalu mezi příbuznými. Bečuáni, kteří žijí dosud v stavu původním, hotoví si sami sekery a kopí, ozdobují se mosaznými kruhy, jichž výrobu provozují sami na několika místech v zemi, kde dobývá se mědi. Na poutech svých bavívají se hrou na bečuánskou kytaru, jejíž melancholické zvuky doprovázejí národními popěvky. Snadno přiučují se řečem cizím a při své dobromyslnosti bývají nezřídka vítanými a vzácnými služebníky.

V Bloemfonteinu bydlí 35.000 lidí různého původu. Po válce přibylo tolik anglických a německých přistěhovalců, že město jest nyní šestkrát lidnatější, nežli bylo dříve. Na trati z Bloemfonteinu na sever leží Brandfort a Kroonstad, odkud hlavní trať spěje do Johannesburku, odbočka do Klerksdorpu.

Všech tratí bylo r. 1905 2710 km a telegrafů r. 1906 4800 km délky. Přivezeného zboží bylo r. 1906 za 100 mill. K, zboží vyvezeného za 75 mill. K. Bohatá země honosí se ročními přebytky, nemajíc dluhů. Jaký tedy div, že lakotný a bezohledný soused zatoužil po požehnaném území! R. 1900 bylo v Oraňsku přes 6500 farem, na nichž chovalo se 300.000 koní, přes mill. kusů dobytka hovčzího, 8 mill. kusův ovec, mill. koz a 2000 pštrosů. Kromě uhlí, mědi, železa a zlata těží se v západní části země diamanty, jichž se vyváží nejméně za 10 mill. K ročně.

Ještě roku 1836 Oraňsko bylo pustinou, v níž Bečuáni a Křováci přebývali a v níž smělí a divocí lovci z Kapska, z Natalska nalézali ideální loviště, plná nejrozmanitější zvěře divoké. Ještě v době první pokusné cesty Holubovy r. 1872 krajiny při březích Vaalu byly na mnohých místech kulturou nedotčeny*) a uchvacovaly srdce lovecká. „Kamkoli v blízkosti Bloemhofu v rovině oko se obrátilo, všude utěšený pohled na menší nebo větší tlupy gazel a stáda pakoňů, z nichž nejbližší sotva 400 kroků od nás byly vzdáleny, kdežto jiné zase ztrácely se jako tmavé body na obzoru širé roviny, jež bez mezí rozkládá se na západ, jih a východ. S několika stran zaznívaly táhlé zvuky křiku dropího; kolem nás každé místečko kypělo bujným životem.“ (Holub).

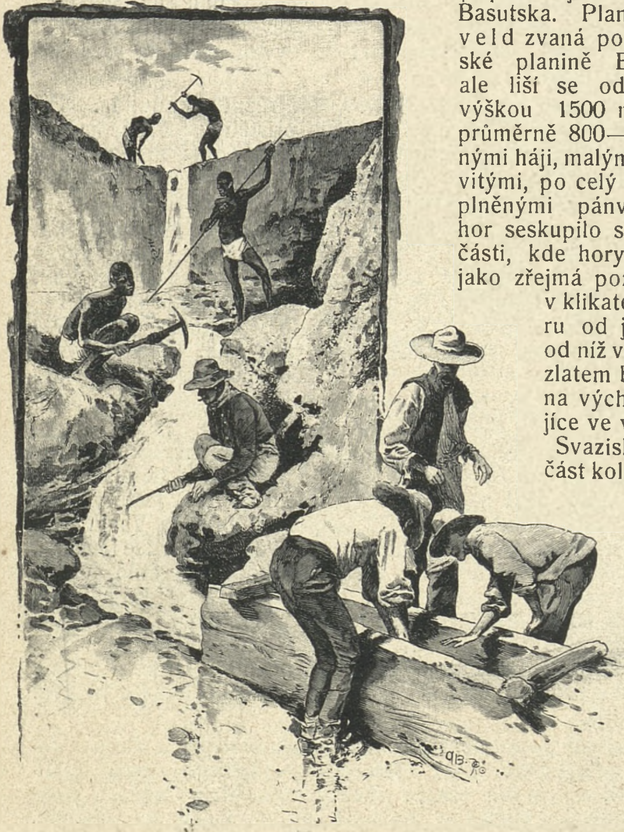
R. 1836 Burové po zrušení otroctví vystěhovali se z Kapska do těchto pustin. Angličané roku 1848 opanovali zemi jejich a do r. 1854 ji drželi ve svých rukou. Téhož roku dali Oraňsku svobodu, a republika vyvíjela se pokojně 45 let ku blahu občanů. V říjnu 1899, spojivši se s Transvaalskem, vypověděla Anglii válku, a již 28. května 1900, poražena jsouc, stala se anglickou Oranje River Colóny.

---

*) Dr. Emil Holub r. 1872 podnikl pokusnou cestu na sever z osady Kapské, aby poznal, jak se v Africe cestuje, aby poznal rodinný život černochů domorodých a hollandských statkářův a chování jejich k cizincům. O cestě té uveřejnil některé články ve Světozoru r. 1872 a 1873.

## 5. Transvaalsko (se Svaziskem).

Transvaalsko poměry přírodními, podnebím a obyvatelstvem velice podobno jest Oraňsku. Zvláště jižní končiny rozsáhlého území připomínají terrain severně od Basutska. Planina Hoogeveld zvaná podobá se oraňské planině Boschveldu, ale liší se od ní absolutní výškou 1500 m (Boschveld průměrně 800—1000 m), pěknými háji, malými lesy a kruhovitými, po celý rok vodou naplněnými pánvemi. Nejvíce hor seskupilo se ve východní části, kde hory Dračí jeví se jako zřejmá pozemská vráska v klikaté lince ve směru od jihu na sever, od níž vycházejí četné, zlatem bohaté odnože na východ, prostupující ve všech směrech Svazisko a severní část kolonie jako hory Zoutpanské. V západní části, pod poledníkem 28. a pod rovnoběžkou 26., zdvíhá se pověstná vápencová vysočina Witwatersrandská, z nejbohatších rudohoří na celém světě, která při pramenech Limpopa má ráz kraňského Krasu a chová v lůně svém krápníkové jeskyně ze světlého vápence. Východní část vysočiny této, 2000 m dosahující, sluje vysočina Magaliesská, na jejímž svahu jižním leží



Vypírání zlata v Transvaalu.

Pretoria, hlavní město bývalé republiky Jihoafrické v krajině, v níž zaráží chudoba všelikého stromoví. Na východ od Pretorie rozkládá se Hoogeveld, někde pláň bezvodá, někde solná step, jež přechází na severovýchodě ve vysočiny, jimiž se zakončuje obrovské pásmo hor Dračích. Prahorské hmoty jejich povětrností a působením vody tak jsou rozhlodány, v ssutiny proměněny a nakupeny, že zdá se, jakoby tajemné ruce báječných obrů byly je sem narovnaly a do nejrozmanitějších poloh nastavěly.

Transvaalsko náleží oblasti oceánu Atlantského a Indického. K oné odvádějí vody z jižní části území Vaal, Hartsriver a Molopo, k této hlavně Limpopo s Olifantsriverem, Komati, Umbelusi a Usutu, kromě přemnohých řek pobřežních a říček menších. Z vodných pánví nitrozemních největší jest Nyl Vley, podél jehož břehu severozápadního železnice vede na severu k zlatým minám pietersburským.

Podnebí Oraňska a Transvaalska jest téměř shodné až na to, že v poříčí Limpopu jest tepleji a vlhčeji, tak že rostlinstvo jeví jakési proměny v jednotlivých rodech, které zvykli jsme vídati na jihu. Na místo travnatých luk a nízkého křoví objevují se kusy pralesů s lijanami, epifyty, palmami a bambusy nebo rovníkové savany s typickými adansoniemi, kde ovce a divocí dvoukopytníci nalézají výtečnou potravu. Z rovin stepních vyčnívají obrovské krtiny a tvary svými přerušují jednotvárnost širé, unavující plochy. Na vyvýšeninách rostou olivy, místy objevují se mezi křovisky citlivky nebo Cussonia spicata se štíhlým pněm a kulatou korunou, plnou krásných květů. V rovinách není stromův ani křů, kromě míst, na nichž pilný farmář upravil příhodné podmínky k zapuštění kořenů stromoví nejpotřebnějšího. Vlhké podnebí způsobuje nemoci, jimž člověk uniká do poloh vyšších.

Obyvatelé transvaalští skládají se z týchž prvků jako oraňští. Černoši počtem předčí nad bělochy (1,100.000 hlav), ale pány jsou tito (291.000 hlav), mluvíce hollandsky a anglicky. Asi 9000 jest Asiatů. Všech počítá se 1,400.000 hlav, rozsazených po ploše šestkrát větší království Českého (304.913 km$^2$, dle A. Scobela 326.600 km$^2$). Dle náboženství část jich přiznává se k církvi hollandské reformované, část k jiným církvím křesťanským, též k mohamedanismu a ku pohanství.

Burové transvaalští jsou ve své odloučenosti zajímavější a rázovitější nežli oranští. Jednoduchost v oděvě, ve stravě a v zařízení domácnosti všude zaráží. Stolek, dvě židle, nějaká bedna, železný hrnec, kotlík na vaření kávy, několik hrnečkův a trochu jiného nádobí činí soupis zařízení bytového. Na farmách vzdálených život rodinný málo se liší od rodinného života volně žijících Basutův a Zulů. Jenom zaměstnání, oděv, pevná obydlí a náboženství jsou rozlišné. Lidé žijí jednotvárně, bezmyšlenkovitě. Bible, zpěvník a kalendář jsou jediní duševní přátelé jejich, honci dobytka, řezník a podomní obchodník jediní lidé, s nimiž se v roce setkává. Občas zavítá na farmu duchovní, aby se přesvědčil, nestali-li se ze svěřenců jeho pohané, nebo některý cestující, jehož touha vede zase dále. Zvláště jedno-

tvárný jest život burské ženy. Do třinácti let děti žijí bezstarostně a beze vzdělání. Pak je rodiče poučují ve psaní a čtení, a když dospívají, sami postarají se jim o ženichy a nevěsty. Vdá-li se dívka do farmy, je poslušnou dcerou své tchyně. Stane-li se matkou, lze jí teprve těšiti se z jakési svobody. Případně pravil kterýsi cestovatel: „Je to dětství bez radosti, mládí bez kouzla, manželství bez něžností a bez štěstí rodinného. Do kostela Buři v některých končinách chodí jednou nebo dvakrát do roka. Kteří jsou ještě vzdálenější, přicházejí tam pouze, když se žení, nebo když přivážejí děti ke křtu. Někdy odkládá se svátost tato na léta, a není divu, když z farem nejvzdálenějších scházejí se někdy ke křtu hoši a dívky šestileté až desetileté.

O drahách v Transvaalsku lze říci, že vedou tam, kde je zlato. Celkem mají délky na 3000 km a soustřeďují se v Johannesburku, největším městě zemském. Z Durbanu vede sem trať přes Standerton nad Vaalem do Heidelberku, v jehož blízkosti v horách proti Oraňsku dobývá se zlata; z Lourenca Marquesu přes hory Dračí, zlatým distriktem komatským, do Middelburku, do Pretorie, bývalého sídla presidentského, v jehož blízkosti u Hebronu svedena krvavá bitva, v které svoboda republiky vzala za své; z Kroonstadu oraňského přes Vereeniging; z Kimberleye přes Warrenton, Christianu, Walmaransstad, Klerksdorp (zlato) a Potchefstroom (zlato).

Johannesburk má 200.000 obyvatelův a vzrostl tak říkajíc přes noc. Dr. C. Philippi mluví o něm takto: „Město bylo založeno r. 1886. Ještě počátkem toho roku na území jeho šířila se bezcenná pastvina. Nyní rozkládá se na svazích Witwatersrandu v elegantní úpravě, majíc krásné budovy, obrovský pouliční ruch obchodní, elektrickou dráhu, úchvatné okolí a obrubu vonných lesů borových. Jen dvě věci porušují v městě světskou blaženost: strašlivý červený prach a nesmírně veliké ceny všech potřeb životních. Drahota začala při otevření zlatých min a nepřestane, pokud nějaká katastrofa nezarazí nečestný lichvářský obchod s pozemky, v nichž dle mínění dohazovačů jsou ložiska zlatého písku obsažena. V době mého pobytu v červenci 1903 všechny živnosti a obchody v městě byly v úpadku. Množství zlata, na něž se každý těšil, a jímž se nahraditi měly ztráty a hrůzy válečné, se nedobylo. Černoši totiž, kteří ve válce zdivočeli, zdráhali se v dolech pracovati, a tak veškeren život obchodní a průmyslový hynul. I navrhl někdo, aby na místě černochů vzati byli k práci důlní žlutí Číňané. Podnikatelé prací v dolech tak učinili, a množství čínských kuliů zaplavilo kutiště pod zemí i strojovny nad zemí k malé radosti obyvatelstva černého i bílého. Je to nejhorší prostředek k získání drahého kovu v Africe, a budoucnost ukáže, bylo-li povolání žlutého plemene do Transvaalu s prospěchem.“ Johannesburk je střediskem černošské korrupce, neboť sešlo se tu na 100.000 černochů, kteří pracují v dolech, aby si vydělali tolik peněz, za něž bylo by jim lze koupiti si ženu nebo dvě, jež pak dělají v domácnostech jako otrokyně. Sami práce se štítí, nechávajíce starost o výdělek ženám. Černoši při velikém platu nikdy nepracují trvale. Jakmile seženou

peníze odměny za ženy, odhazují lopatu a motyku a toulají se raději po městě a kouří cigaretty. Nemají-li peněz, bývají často hotovi skutky nečestnými se jich zmocniti. A Anglie, která stíhá otroctví mužů ve všech osadách svých, toto zotročování žen trpí. Černoch jest od přírody pohodlný, a proto potřebí jest míti jej ku práci.

Pretoria, nazvaná po presidentovi Pretoriovi, leží ve výši 1360 m nad mořem a má přes 50.000 obyv. Pusté kdysi okolí oživeno jest nyní pěknými zahradami a sady; ulice městské jsou široké a rovné, křižují v pravém úhlu a naplněny jsou skladišti obilí, vlny, koží a jiného zboží. Evropské tovary mají tu neobyčejný odbyt,



**Pretoria.**

poněvadž Burové ze vrozeného předsudku ke všemu novodobému nepřáli rozvoji průmyslovému ve vlasti své.

I ostatní města transvaalská jsou mladého původu; všechna leží při řekách nebo při pramenech vodních, jež zachycují se ve zvláštních nádržích. Pěkné akacie, roby a sykomory zdobí ulice měst, která rozkládají se všeobecně na velikých prostorách, poněvadž každé stavení obklíčeno jest budovami hospodářskými, dvory, zahradami a chlévy.

Země výlučně rolnická a chovu dobytka hovějící nalezením velkých polí zlatých (1879) najednou otevřela se různým odvětvím průmyslu, s hornictvím souvisejícího. Doly jsou většinou v rukou cizozemců. Přes 200 společností, kromě různých družstev těží vzácný kov. Před poslední válkou zabývalo se dolováním na zlato 10.000 bělochů a 65.000 černých domorodců. Nejbohatší ložiska zlata jsou

u Johannesburku, Lijdenburku (Lydenburg), Barbertonu, nejvíce pak ve Witwatersrandu. R. 1897 vyvezlo se zlata přes Natalsko a přes Kapsko za 280 mill. K. V dobách našich mnohem více. Kromě zlata dobývá se v Transvaalu stříbra, mědi, olova, železa; na cín doluje se ve Svazisku. Velmi důležita je těžba uhlí v 70 dolech.

K dějinám Transvaalu přidáváme toto. Burové, kteří vystěhovali se z Kapska do Natalu a později z Natalu za hory Dračí a za Vaal, založili Svobodný stát Transvaalský, jejž Anglie r. 1852 samostatným uznala. Tehdy založena byla Pretoria (1853). Ale r. 1877 Angličané annektovali stát, z čehož vznikly války, trvající do r. 1883. Burové zvítězili a v míru r. 1884 smluveném přiznána jim Anglií samostatnost s výhradou, že sama povede kontrolu záležitostí zahraničních. Země dostala jméno: Republika Jihoafrická.

Duch svobody vanul tehdy nad jižní Afrikou a způsobil, že dne 6. srpna 1883 založena byla při jihozápadních hranicích Transvaalu republika Stellsko (Stellaland), severně od Záp. Griquaska ve výměře 15.500 km² s hl. městem Vryburkem. O něco dříve vznikla republika Goshenská, severně od Stellské, ve výměře 10.400 km². R. 1884 Zulsko prohlásilo se republikou, čelíc tak monarchistické Anglii. Leč poddaní královny Viktorie nemohli připustiti takového rozvoje samostatných států za hranicemi území svého, a proto r. 1887 velkou část Zulska opanovali. Menší část Zulska na výměře 2854 km² uznali jako republiku Novou. Ale již roku 1890 zmizela republika Nová, pohlcena jsouc burskou republikou Transvaalskou. Podobně stalo se republikám Stellské a Goshenské, když Anglie opanovala Bečuánsko (1885), přibravši je v celkovou okkupaci. Svazisko Burové transvaalští získali r. 1894. Připojení republiky Jihoafrické k panství anglickému stalo se 1. září 1900 s názvem Transvaal Colony.

Svazisko (Swasiland) nynější zaujímá 18.100 km²; žije v něm asi 50—60 tisíc lidí, kteří zabývají se orbou, chovem dobytka a dobýváním zlata. Území je celkem velmi hornaté a zdravé. Správu jeho v rukou měl domorodý pohlavár, závislý na republice Jihoafrické, nyní na guvernérovi natalském (?). Zlaté doly a ryžoviště cínová náležejí společnostem anglickým.

## 6. Protektorát Bečuánský.

Jakmile moc anglická dotkla se řeky Molopa a zabrala v okruh panství svého Britské Bečuánsko (krajiny: Gordonii, Koransko, Stellsko, Goshensko s městem Vryburkem) západně od Západního Griquaska, zrak výbojců zdvihl se ještě dále k severu, a vliv jejich rozestřel se brzy po řeku Čobe, k říši Matabelův, a řeka Zambezi stala se metou tužeb osadních rozšiřovatelů.

Část ohromného území spravuje Chartered South Africa Company, část byla ponechána ve správě domorodých pohlavárův bečuánských, ovšem za dohledu úředníkův anglických. Rod Khamův vládl v Palačve (Palachve, Palapyi), Batvenův v Kanyi, Lenchveův

v Močudii, Sešekův v Molopolole, Ikanengův v Ramutse. Jižní část země zabírá poušť Kalahari; čím planiny její bližší jsou Transvaalsku, tím jsou úrodnější a lidnatější. Tu je též Šošong, nynější sídlo úřadův anglických.

V chráněných místech Bečuánska, kde jest dostatek vody, shledávají cestovatelé všude kraaly, vsi a města bečuánská. Bečuáni dle B. Hahna jsou míšenci, na nichž typ kaferský patrný jest jako typ základní. Dělí se v četné kmeny, které dávají si různá jména: Barvarové, Barolongové, Sebelové, Bakalachovové, Bakololové, Bamangvati, Bakvenové a j., kteří působením rozmanitých okolností leckdy v mohutné říše se spojovali a rozmanitými okolnostmi zase malé podružné říše rozdrobovali. Tak za Livingstona při dolním Čobe neboli Kvandu šířila se říše Bakololů, jejíž síla dotýkala se říší až při horním Kongu a pověst roznášela se po celém nitru jihoafrickém. Ovšem že jako všechny předchůdkyně její záhy se zase rozpadla, a kmenové nespokojení, spravujíce se sami bez určité vlády ústřední, snadno uvedeni byli pod svrchovanost anglickou. Bakvenové, to jest lidé „krokodilí", bývali velmi bohati, živíce se lovem a chovem dobytka. Odtržením některých kmenův a zimnicemi ztenčil se počet jejich, a blahobytu ubylo. R. 1842 přišel k nim Livingstone a poradil jim, jak mají půdu rozumně zdělávati. Bakvenové uposlechli a hnedle orbou mohutněli. Burové však mohutnění jejich se zalekli a r. 1852 je přepadli, spálili jejich město, pobrali jim dobytek a odvlekli jich množství do zajetí. Po té vzniklo město Malopolole (Molopole), jež má nejmalebnější polohu mezi městy bečuánskými. Bamangvati byli v době Holubovy druhé cesty r. 1873 také ještě národem svobodným, a hlavním městem jejich byl Šošong, památný tím, že byl nejodlehlejším severním cílem výpravy Holubovy. Pro bělochy jest město hlavním uzlem nynějších cest, vedoucích z jihu do středu pevniny. Zde žil výborný missionář Mackenzie, autor díla: „Deset let na se-



Dle originálu firmy Underwood & Underwood v Londýně.

**Tanec bojovníkův zulských v Natalsku.**

veru řeky Oranje". Ještě v době válek burskoanglických říše Bamangvatů byla nejmocnějším celkem státním mezi Transvaalem a jez. Ngami. Vládce jejich Khama bydlel napřed v Šošongu, později v Palapyi (30.000 obyv.). Po annexi území Angličany zůstal tam bydleti, ale sídlem vládním učiněn byl Šošong, od něhož poněkud na východ vede železniční trať do Rhodesie.

Na třetí výpravě do země Mašukulumbů Holub navštívil Šošong opět a vzdal čest králi Khamovi a manželce jeho Ma-Besii. Podaroval krále revolverem, královnu vlněným šátkem, pokrývkou a jinými věcmi. Khama byl pro neunavnou činnost mezi panovníky černošskými osamělým zjevem v dějinách jihoafrických černochů. Nebránil kultuře a přispíval k blahobytu svých poddaných a k vymýtění krutých obyčejů pohanských. Byl v pravdě reformátorem lidu svého.

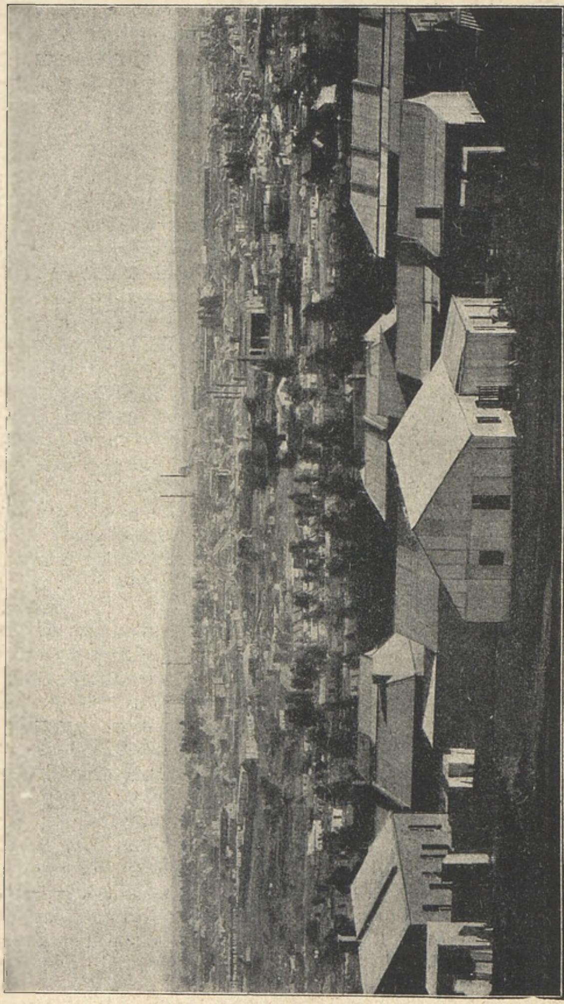
Nížina Makveská (Makve), část říše Khamovy v poříčí Serule a Saši (Shashi), přítoků limpopoských (26°—28° v. d. a 20°—22° j. š.), posud zachovala si ráz africké nedotčené stepi s živočišstvem původním, jenže na čtvrtinu ztenčeným. I pštrosy lze tu ještě v stádech honiti, a sloni nezřídka navštěvují sady kukuřičné, v nichž způsobují spousty. Při vodách všude rostou palmy vějířovité, nejjižnější představitelé flory tropické.

Severozápadně od Makve šíří se pánev jezerní, v níž vyskytuje se nejméně padesát jezer, z nichž největší jest Soa. „Navždy utkví diváku v paměti obraz, který rozvíjí se před ním, když stoje na východním břehu jezera, pohledne při západu slunce ke straně západní. Do nedozírna rozkládá se vyschlé jezero, pokryté pouze na některých místech bělavou tekutinou, která se mění v roztavené zlato, když ji líbají poslední šlehy velikého slunce. Noc se blíží, vracíme se k cestovnímu povozu, často se obracejíce po mizejícím, nádherném obrazu tropů". (Holub.)

V nejsevernějších končinách říše Khamovy leží Pandamatenga, odkud lze výpravy obchodní i vědecké v poříčí zambezijském nejlépe začínati. Jakýs obchodník se slonovinou ji r. 1872—75 založil. Není již tak obydlena, jak bývala, když v krajině potulovala se ještě stáda slonů starých s kly mohutnými. Krom toho železnice, východně odtud vedená, odvrátila hlavní proud lovcův, obchodníkův a cestovatelův od Pandamatengy do stanic při trati, kde zařízení a pohodlí mnohem jest dokonalejší, nežli v osadách od kultury lidské vzdálených. Missie tovaryšstva Ježíšova, P. Boomsem tu založená, projevila obětavost podivuhodnou, ale výsledky její teprve nyní lze pozorovati, kdy poříčí středního Zambezi dostalo se v moc evropského státu.

Křovákům, kteří žijí mezi Bečuány jako nejchudší a nejbídnější domorodci od mysu Dobré Naděje až po Zambezi, Kafrové říkají Abatoa. Pomalá postava jejich dokazuje, že sami o sobě jsou zvláštním kmenem, ale štvaným, stěhovavým. Podobně jako cikáni u nás, kočují Křováci celou jižní Afrikou, zachváceni jsouce stěhovavostí, pro kterou na určitých místech zůstati nemohou. Kudy chodívá zvěř, upravují lapačky a jámy vlčí, med sbírají v dutinách stromů, perličky a koroptve loví v běhu nebo v letu. O potravu masitou dělí

se nejednou se lvy a supy a pojídají, co tito po hostině své ležeti nechali. Kolují o nich i povídačky, že neostýchají se požívati masa lidského.


Johannesburg.

O dovednosti jejich kreslířské učiněna byla zmínka již na str. 280. Tu ještě dodáváme, že v západních končinách Zavaalska nalezeny byly kresby, na nichž dle Holuba patrny jsou čtyři doby časově a místně oddělené. Nejstarší z rytin jsou obrysy předmětů pouze v obrysech, jednoduchými čarami provedených. V období druhém předměty jsou úplně vytesány a vnitřek jejich prohlouben. Nejkrásnější práce náležejí době třetí. Obrysy jsou vryty a vnitřní plocha čistě a pečlivě vyhlazena. V období čtvrtém nastal úpadek v dovednosti ryjecké; práce jsou špatně vytesány

a prováděny. Úpadek souvisí zajisté s úpadkem kmene. Rytiny křovácké předčí nade všechny podobné práce afrických černochů jemným provedením. Největší naleziště prací těchto shledalo se v bývalém státě Oraňském mezi Dutoitspanem a Boshofem, kde není dovoleno již od r. 1884 kameny s rytinami odnášeti.

Celá krajina v jihovýchodní části protektorátu, kudy v době naší vede trať dráhy Kapsko-Kahirské, je stepí s nepatrnými vypnulinami pahorkovitými; vypnuliny tyto jsou nejvyšší částí jihoafrické vysočiny, dosahující průměrně výšky 1500 m. „Na lateritových rovinách, jichž spodní vrstvy skládají se na jihu z horniny melafyrové, dále na sever z pískovce, prahorní břidlice a křemene, zlatonosným křemenem prostoupeného, vyskytují se místy hojné mělké prohlubiny, odkud voda nemá odtoku a tvoří solné kaluže, jež příznakem jsou pro krajiny jihoafrické. Kalužiny ty bývaly před 50 lety pokojným rejdištěm přečetné zvěře: antilop, pakoňů, kočkodanů, levhartův a jiných. Nyní objevuje se tu některý z živočichů jmenovaných sotva ojediněle. Před 35 lety ještě byli hojní pakoni šedí, antilopy ploskaté a skákavé. V rákosinách houpala se hnízda rákosníků, černě skvrnitých vrabců královských, různé druhy pěnkav, zvláště vidua capensis, rozmanité druhy bahňáků, kachen, lysek, volavek stříbřitých a nachových, hejna vlaštovek jihoafrických, které jsou přítulnější k člověku a obydlí jeho nežli vlašťovky naše. Nad kalužinami vznášela se mračna komárův a ve vysoké trávě nebo mezi kameny hemžili se plazové, jichž uštknutí přivozuje smrt. Nejzábavnější bývali damani, kteří na bobku sedíce a králíkům se podobajíce, náhle v děrách mizeli, přiblížil-li se kdo k nim na jistou ránu. Žlutavohnědý kožich jejich je vzácnou kožišinou, a proto se hojně odstřeloval a honil. Po skalách a stromech provázely karavany obchodníkův a cestovatelů zástupy paviánů, z nejdůležitějších a nejškodlivějších živočichů na pevnině africké. Plení zahrady a role kolonistů, přepadávají jako šelmy kůzlata a jehňata, jež rozsápávají, pustoší kurníky a hnízda ptačí.

Protektorát Bečuánský dotýká se na severu bažin čobských, jejichž okolí bohato jest na rozmanité druhy rostlin, jako málokterý kraj v Africe. Rozmanitost tvoří půvabný obraz, osvěžující oko i mysl pozorovatelovu. V rákosinách papyrusových ševelí dnem i nocí různé zvuky, pocházející od pěvců, ledňáčků, kukaček jižních, četných ptáků vodních. Místy objevuje se husté stromoví a křoví od listopadu v pravém slova smyslu obaleno květy tu sněhobílými, tu žlutými nebo fialovými, které šíří po okolí líbeznou vůni. Medové šťávy jejich napájejí nesčetný hmyz, zlatohlávky, tesaříky, mouchy, blánokřídlíky i množství motýlů. Za hmyzem honí se kovolesklí strdimilové a vlhy, pestrobarevné druhy mandelíků, pestří ťuhýci a jiní ptáci.“ (Holub.) Tu také v údolí Lešumském pod krásnou citlivkou odpočívá a očekává vzkříšení Čech Antonín Špíral, průvodce Holubův, jenž 23. března 1886 zimnici tu podlehl.

Protektorát Bečuánský snižuje se se všech stran patrně do středu svého, jenž představuje velikou, plochou, suchou planinu bez odtoku vodního, poušti Kalahari, vlastně stepí zvanou. Písečnou

pouští jest v části severní, kde na př. cestovatel Passarge sedm dní ubíral se písečnými plošinami bez vody a stínu. V částech ostatních Kalahari je stepí stromovitou, ale na vodu velice chudou. Největší díl živých řek vysychá. Molopo pod rovnoběžkou 26. v dobách příznivých mívá tolik vody, že jako mocná pobočka posiluje proudy Oranje. Vodní poměry území jsou poměrně málo známy, a na mapách z té příčiny prázdnotou zeje dosud neobyčejný kus nitra jihoafrického.

Severní jezero Ngami, jehož poměry zajímaly již Livingstona, Nestora afrických cestovatelův, bez něhož Cameron a Stanley nebyli by si dobyli slávy světové, mile působí hladinou svou uprostřed pustin. Na šířku lze je přehlédnouti, na délku nikoliv. Na březích jeho vlní se náspy navanutého písku nebo široké pruhy rákosin. V době dešťů přivádí Kubango (Okavango, také Tioge zvaný) z portugalské Angoly ohromné spousty vod a vzedmuv hladinu Ngami a močálů s ním sousedících, přetéká řečištěm Selindy k řece Čobe, někdy také Botletlem nebo Cugou do pánve Soaské.

V jazyce bečuánském Kalahari značí „území solných pánví". Břehy Tioge, pokud jsou na území britském, jeví se býti jednotvárnými pustinami nebo rozsáhlými bažinami, nad nimiž tu a onde zelenají se pěkné skupiny palem vějířových. Čím dále do území německého a portugalského, tím poutavější jsou krajiny pobřežní, bujnou vegetací pokryté a romantickými sceneriemi oplývající. Jinak však pánev Okavangská (Kurube) zůstává nesmírnou zemí bažinnou, skutečným bludištěm močálů, jezer, řek, potokův a průplavů, že sami domorodci jako průvodci odvážlivých badatelů se mýlí. Kde nad bažinami pozvedá se půda suchá, najíti lze nejbujnější a nejvelikolepější útvary rostlinné. Že ani zvířectvo nezůstává za rostlinstvem v rozvoji, rozumí se samo sebou. Sloni, hroši, nosorožci, buvoli, žirafy mají tu vábná dostavenička, šťavnaté traviny, klidná a nikým nerušená zátiší, pohledem lidským nedotčená. Málokde krokodilové dosahují velikosti větší, nežli zde.

## 7. Rhodesia.

Rhodesií jmenovati jest území společnosti South Africa Chartered, to jest krajiny severně od Transvaalska k státu Konžskému, k Německé Africe Východní a na západě k Angole. Východní hranice dotýkají se Portugalské Afriky Východní skoro po jezero Njasu. Střední tok Zambezi dělí se ve dvě části. Na pravém břehu rozkládá se Rhodesia jižní, na levém břehu Rhodesia severozápadní a Rhodesia severovýchodní.

### a) Rhodesia jižní.

Území toto skládá se z dvou provincií, Mašonska a Matabelska, kteréž provincie jsou v přímém držení společnosti a dělí se ve 13 okresů správních. Terrain jeho sklání se částečně k Zambezi,

částečně k Limpopu a k ostatním řekám pobřežním, které ústí do moře mezi oběma jmenovanými veletoky. Sídly vládními jsou místa Salisbury, Buluvajo a Umtali. Matabelsko sousedí s Transvaalskem přímo okresy Tuli a Mtibi, kde bydlí Makalalové (Makalakové), lid příbuzný s Matabely a Mašony. Obydleno jest hlavně lidem matabelským, nad nímž panoval dříve (do 1893) Lobengula, jehož pokusy o zachování samostatnosti se ztroskotaly o úsilí Evropanů po zlatě dychtících. Nynější počet Matabelů udává se přes 200.000 hlav. Poklady nerostné těží četné společnosti anglické, které, jdouce po stopách dolování starodávného, národy neznámými provozovaného, objevují nové zdroje pokladů, jimiž země oplývá. V dolech pracují hlavně černoši, v tavírnách a strojovnách Evropané, jichž tu žije mnoho tisíc. Největší města spojena jsou s Kapskem železnicí, Salisbury pak s Beirou na pobřeží oceánu Indického (na území portugalském).

Výše jmenovaná společnost pracuje v Rhodesii s kapitálem ohromným a zavádí podniky neuvěřitelné. Dosud se jí ve všem dařilo. Veškeru pozornost jejích ředitelů zaujaly hornatiny matabelské a mašonské, bohaté zlatem, kde zvolili si na úpatí Matoppohillu, ve výši 1400 m nad mořem, za ústřední sídlo své Bulavajo, bývalé sídlo Lobengulovo. Město roste vůčihledě, a dle Dr. Jörga vzhled jeho ulic nikterak neliší se ode vzhledu živých ulic některého velkého, moderního města evropského. Salisbury obdařeno jest velkými poklady zlata, ale leží v kraji velice nezdravém. Rovněž tak Fort Tuli, Charter a Victoria. Kromě zlata vyskytuje se tu ohromné množství rud měděných, železných a veliká ložiska dobrého uhlí.

V úrodných údolích daří se kukuřice, durra, zemní ořechy, oves a brambory. Ve vyšších polohách jsou výtečné pastviny pro dobytek hovězí a pro koně. V okruh anglických zájmů Matabelsko přátelskými smluvami vešlo již r. 1888.

Říši Matabelů založil na troskách říše Makalalské a Mašonské r. 1820 Mosilikatse čili Umsilikatse, jenž se odloučil od mocného zulského krále Čaky, v severním Natalu bydlícího, a zřídil vojenský stát despotický, jehož jádrem bylo 10.000 bojovníků. Umsilikatse zkušenostmi svými a neoblomnou vůlí získal lásku matabelského lidu, a zajatci sousedních kmenů viděli v něm strašného pána. Ubíjel každého, kdo se mu stavěl na odpor, kromě dětí, které dával vychovávati k svým účelům, hlavně k tomu, aby z nich byli strašní bojovníci. Většina vojska jeho záležela z cizinců. Karel Mauch navštívil r. 1867 krále matabelského a takto se o něm rozpisuje: „Veliké prostranství, větvovím ohrazené, do něhož vejíti se mohlo 800—1000 kusů dobytka, bylo sálem audienčním. Naproti vchodu při zadní stěně seděl vládce s vysokým čelem, pronikavýma, černýma očima, plochým nosem, přiměřenými rty a bradou, prozrazující energii. Oděvem jeho byl kus bavlněné látky, kolem boků zavěšené, a jakási přikrývka, přes ramena přehozená. Hrubě zpracovaná lenoška byla jeho trůnem, a mnoho tlustých žen jeho stále bylo hotovo vykonávati rozkazy jeho. V uctivé vzdálenosti od trůnu seděli jeho poddaní.

kteří se neodvažovali mluviti pospolu ani potichu. Kolem králova stanu v jednoduchých chýších bydlela tělesná stráž. Vojíni spali v odění, se zbraněmi nad hlavami, aby byli v každém okamžiku pohotově, kdyby nepřítel přepadl kraal vládcův. Panovník čítal asi sedmdesát let a měl velikou zálibu v tancích, jež bylo vojínům k jeho poctě se štíty, asagai a meči provozovati. Tance doprovázeli zpěvy, jichž sladění cestovatele nad míru dojímalo. Zvláště mohutným dojmem působily ve sboru basy starých válečníků. Tance končily obyčejně se



**Ves Kafrů na břehu středního Limpopa.**

západem slunce, a král odměnil pak vojíny několika tučnými voly a množstvím piva.

Mašonové obývali a dosud obývají severní končiny území matabelského. Jsou postavy drobné, povahy nesmělé a mohutným, duševně vyspělejším Matabelům bývali poddáni. Neobyčejným užíváním šňupavého tabáku nabývají vzezření, černochům nepodobného. Vlasy mají kučeravé, krátké, vlnité, ale protahují je tím, že je maží tukem a olejem a v tenké copánky do kůry červené citlivky zavazují. Jsou-li vlasy asi stopu dlouhé, vybalují je z kůry, potírají znovu olejem ořechovým a uhlím dřevěným. Oděv jejich záležel dříve z kůže zvířecí, ale nyní přizpůsobují se Matabelům, nosíce jako oni kolem boků zástěry bavlněné. Emil Nagel vypravuje, že Mašonové nejdou

nikam bez malé stoličky dřevěné, kterou podkládají si pod hlavu, když si na zemi lehají, aby pečlivě naolejované a upravené vlasy si neporouchali a prachem nepomazali.

U Matabelů úcty nenalézají. Psa a Mašona Matabel cení stejně. Svoboda jest jim nechána, a poddaní mohou se stěhovati, kam jim libo, a sloužiti pánu kterémukoli. Lid mašonský provozuje orbu a umí zpracovávati kovy. Proto Mašonové odvádějí část svých poddanských kontribucí ve formě různých předmětů kovových a zboží kovového, jako asagajů, nožů, luků, šípův a kopí nejrozmanitějšího druhu.

Makalakové, v našich dobách po levém břehu středního Limpopa rozsazení, dle K. Maucha jsou lidé postavy vysoké a útlé. Tloušťka žen náleží ke zvláštní okrase rodové, na níž si velice zakládají. Výraz obličejů je mírně černošský. Nos mají uprostřed prohnutý, rty jemně vydulé a lícní kosti přiměřeně vyčnívající. Muži i ženy ukrývají nahotu svou malou zástěrou, z kůže zvířecí upravenou. Za ozdobu slouží jim skleněné perly, prsteny a mosazné kruhy mnohdy 15—20 liber těžké. Aby se uchránili před loupeživými Matabely, stavějí chaty své na vrších, kde se mohou pohodlněji zahraditi a v době válečné s dobytkem uchýliti. Uvnitř chat spatřiti lze množství hliněných hrnců k uschovávání různých potravin. Na lavicích v chatách leží dřevěné lžíce, měchačky, na stěnách visí luky, šípy a kopí. Ve střeše uschovány jsou krabice na tabák šňupavý a zásoby listů konopných ke kouření. Kukaně pro snášení vajec najdeme v každé chatě. Makalakové jsou velmi čistotni a před každou hostinou se důkladně myjí. V chatách nejnuznějších vidličkami jsou dosud prsty u rukou.

Děvčata v pěti letech posílají ku přátelům na vychování do vzdálených obcí, kde učí se snášeti vodu a dříví, vařiti kaši, připravovati pivo a sůl, vyráběti hrnce a připravovati se pro budoucí život rodinný. Jsou-li děvčata na vdávání, jest jim dáti se tetovati. Hoši zůstávají doma a již v útlém věku pasou kozy a ovce, načež mohou se státi pastýři dobytka hovězího. Také se přiučují užitečným zaměstnáním. Pletou koše, mísy, dělají palice, různou zbroj a sítě k lovu ryb. Celé noci učí se tancům, kadrille podobným, a někdy hudbě. Sňatek děje se koupí. Je-li mládenec bohat, může si dívčinu koupiti hned a odvésti domů, je-li chud, může si cenu kupní na pozemcích nastávajícího tchána odědlati. Mnohoženství se dovoluje, a vdova připadá jako dědictví nejstaršímu synovi. K zábavám jejich kromě tancův a zpěvů náležejí štvanice, při nichž obyvatelstvo několika vsí jest účastno. Umře-li kdo z Makalaků, přátelé myjí mrtvolu jeho a pochovávají do skalních slují v poloze skrčené.

S počátku nový stát matabelský žil s Angličany v poměrech dobrých; ale když velení nad divokými voji, opatřenými velikými štíty a částečně již puškami, převzal Lobengula, poměry se změnily, a došlo k válce, v níž r. 1896 Matabelové byli potřeni a s Mašony, s Makalaky a jinými kmeny k poddaným Britannie připočteni. To byla předposlední veliká akce válečná, kterou Angličané v jižní Africe vítězně skončili po přemožení obávaného zulského despoty Cetevaja,

jenž panoval od 1872 do 1879 a jenž v tradicích jihoafrických vždy jmenován bude metlou vojsk anglických, která honíval po stepích a horách jako plachou zvěř.

## b) Rhodesia severozápadní.

Území toto přiléhá k Rhodesii jižní, dotýkajíc se Zambezi hranicemi jižními a východními. Zabírá bývalé území Maruců, Marucko, Mašukulumbů a Maniku, od předešlé oddělenou pohořím Františka Josefa. Sídlem vlády jest Lialuj (Lealuj) při Zambezi, 1040 m nad mořem.

Úrodná země tato dosud je málo známa, a před příchodem Livingstonovým nevědělo se o ní vůbec. Není tudíž divno, že podnikavý cestovatel náš Holub umínil si ji prozkoumati a že mezi r. 1883—1887 podnikl tam druhou svoji cestu výzkumnou, již nazval „cestou z Kapského Města do země Mašukulumbův". R. 1878 jižní polovice Rhodesie severozápadní a severní část Rhodesie jižní poznamenány byly na mapách jako říše Makalolův. Ale Makalolové byli poraženi podrobenci svými, Maruci, a král Sepopo spojil území po březích Zambezi v říši Marucko-Mabundskou. (Marucové obývají ještě nyní obě strany Zambezi v úrodných nížinách roviny Barutse. Od nich na severu a severových. bydlí Mabundové.)



Underwood & Underwood v Londýně.
**Starý pohlavár kaferský s rodinou.**

Sepopo liboval si v pompě a vyznačoval se neobyčejnou ukrutností. Mělť v moci své úřad soudcovský i úřad nejvyššího čaroděje, jenž udržoval lid v nejhrubší pověře. Život lidský neměl u něho ceny. Kdo usvědčen byl z velezrády, z prodeje sloni a medu, propadl životem. Starých lidí zbavoval se tím způsobem, že je krátce dal házeti do řeky krokodilům. Marucové dodělali se jakéhosi stupně kultury, provozujíce orbu, chovajíce dobytek a zabývajíce se rozmanitými živnostmi, zvláště hrnčířstvím, pletením košů a rohoží, zpracováním dřeva a železa. Vláda jest v rukou králových, jemuž k radě jsou význační pohlaváři. Hlavním městem bývalo Sešeke při ústí řeky Kaše, ve výši 952 m nad mořem.

V létech, kdy Holub prvně cestoval v poříčí zambezijském (1875),

navštívil také dvůr krále Sepopa, jenž jej pohostil a v dvorci svém ubytoval, ale jedné noci pán říše pětkrát větší, nežli je království České, hrabal se ve věcech cestovatelových a odnesl mu vozovou svítilnu, která se mu líbila. Sepopo již r. 1876 zahynul smrtí trapnou na malém ostrově při jižním břehu Zambezi. Ukrutností pohněval si totiž i Baroce, rodnou zemi svou, tak že se sousedními územími od říše jeho odpadla. I přestěhoval se král ze Sešeke do Katangy. Tam za ním táhli povstalci. Vypravil proti nim dvě vojska, ale byl poražen. Vida, že je ztracen, kázal ručnice a střelivo vházeti do Zambezi a uprchl večer v malém člunu, provázen jsa šesti služebníky. Pod ústím ř. Čobe člun jeho dostihl ostrova, porostlého rákosím, kde král doufal nalézti úkryt. Vítězní povstalci zvolili v Katanze králem udatného lovce slonů N'Vana-Venu, syna nejstaršího bratra Sepopova. Nový král poslal vojíny uprchlíka hledati. Konečně nalezli jej útrapami zničeného, mrtvého. Náčelník Makoro prokázal mu poslední poctu, že tělo jeho ponořil do vln zambezijských.

N'Vana-Vena proměnil pak říši Marucko-Mabundskou v pouhou říši Maruckou. Poněvadž chtěl úkladně popraviti nejčelnější náčelníky, byl trůnu zbaven a zvolen na jeho místo Leboše, syn druhého bratra Sepopova. I válčili spolu N'Vana-Vena a Leboše. Konečně Leboše zůstal vítězem, a jeho soupeř zabit byl podřízeným náčelníkem, jenž oštěpem jej ve spánku probodl. Leboše nakládal mírně s poddanými a byl přítelem bělochů; ale lid potřeboval vládce energičtějšího. Do r. 1884 byl v říši klid. V září r. 1884 náčelník Mattan způsobil povstání proti Sebošovi a dosadil v čelo říše Vaga-Funa, syna jiného bratra Lepopova. Tak vznikly nové boje a vnitřní nepokoje, které zemi oslabovaly a připravovaly pro panství cizí.

A v době těch rozbrojů Emil Holub vydal se na cestu do území Mašukulumbů, přepluv řeku Zambezi na trojdílném pontonu, jejž dostal k disposici z c. k. zákopnického skladiště v Klosterneuburku. Leč poměry, které vládly v říši marucké a vůbec v celém území od Zambezi po Bangveolo, působily cestovateli „muka pekelná". Zejména otázka nosičská byla nejhorší. Mašukulumbové a Maruci byli v děsném nepřátelství a tudíž nepřístupni všem bělochům. Nosiči se báli jíti do země neklidné, a tak bylo Holubovi na trati, sotva 500 km dlouhé, desetkrát najímati lidi nové, kteří by pomáhali mu nésti břemena dále do nitra neznámé země po cestě, již mu ukázali Livingstone a Serpa Pinto. Tak prošla výprava územím Matokův (Batonga), kteří jsou na nižším stupni vzdělání nežli Maruci, Mašupiové a jiní kmenové zambezijští. Celkem jsou chudí, a zvyky jejich mnohem jsou jednodušší, nežli kmenů právě naznačených. Matokové stavějí si chaty tak prosté a primitivní, že neliší se hrubě od příbytků, které si upravovali svobodní Křováci. Nahazují sice na stěny chat hlínu, ale zpravidla se hlína brzy rozdrobuje a vypadává; vítr, hmyz a myši mají přístup do chýše chudákovy i pohlavárovy. Obilnice Matokův stojí na kolech a jsou zhotoveny z přitesaných kolíků, z proutí rákosového a jiného pletiva. Vnitřek pojmouti může až 4000 kg obilí. Aby zvěř na zásoby nechodila, obklopují obilnice trninami, ploty a

zavěšují na ně různé cáry a řehtačky. Ač Matokové nejsou bohati, mají přece mnoho otrockého služebnictva, pocházejícího ze sousedních kmenů, kteří sami děti své nabízeli před okkupací anglickou na prodej do otroctví.

Šatů kromě zástěrek nenosí; za to však všemožnou péči věnují úpravě svých vlasů, v nichž chovají veliké, živé nosatce (Brachycerus apterus), aby jim na hlavě hubili hmyz. Utrhávají broukům zadní pár nožiček, tak že pomalu lezou a hmyz loví. Matokové kouří tabák i konopí; jsouť kuřáky náruživými. Matocký černoch nosí dýmku všude, kamkoli jde. Kouření má u nich i jakýsi význam obřadný jako u Indiánů. Pozve-li pohlavár koho, aby si s ním zakouřil, znamená to přátelskou ochotu. Na některých místech nalezl tu Holub prastaré tavírny železa.

V území pohlavára Sakasipa nevůle nosičů Holubových vypukla v opravdovou vzpouru, a jen důmyslnými pokusy se zapáleným lihem pověrčivi a bázliví černoši byli přidrženi k dalšímu pochodu. Za řekou Gu-Nati výprava zažila stepní požár, který poznala jako nejpříšernější nebezpečí, jež hrozí člověku v nitru africkém. Dne 17. července 1886 Holub vstoupil na půdu mašukulumbskou, na kterou nikdo z Evropanů dotud nevkročil. Příroda vítala jej nádherou svou, ale lid hned na počátku choval se k družině jeho nepřátelsky, domnívaje se, že jsou to vyzvědači říše marucké. Vše bylo příchodem bělochů pobouřeno, a černoši, vidouce nečetnou výpravu, chovali se náramně drze a vyděračně. Mužům, úplně nahým, klátil se na hlavách vrkoč téměř na metr dlouhý a kolmo do výše čnějící; ženy naproti tomu měly hlavy hladce oholeny, jen dívky do 12 let nosily splývající copánky.

Kromě skotu a psů Mašukulumbové neměli jiných zvířat domácích. Osli a kozy výpravy Holubovy byli nejen lidem ale i psům neznámi, tak že na ně prudce doráželi. Stáda dobytka jsou hlavním zdrojem jejich bohatství, a výborné pastviny učinily lidi z kmene toho nevyrovnatelnými lenochy. Před desátou hodinou ranní ve vsech se nevstává, a práce opravdová netrvá 3 nebo 5 hodin denně.

Blízko osady Ňamby uvítal cestovatele strašlivý odznak vítězný: uschlý, oloupaný kmen, na jehož větvích čněly nasazené lebky lidské. Pod lebkami pověšené zbraně hlásaly, komu uťaté hlavy náležely. Většinou pocházely od mírumilovných obchodníků, kteří přišli sem, aby za obilí, čeřeny, tabák a plátno vyměnili kůže hovězí a antilopí. Mašukulumbové zákeřně je přepadávali, vraždili a olupovali. Totéž mělo se státi 2. srpna Holubovi, jeho manželce, která cestovala s ním, a celému průvodu. Že tak se nestalo, děkovati jest jednak nahodilým okolnostem, jednak rychlému útěku zpět k řece Zambezi. Ale nočním přepadem domorodců tábor bělochů byl vypleněn, jeden z bílých služebníkův zabit, a většina cenných sbírek a zápisek o provedených výzkumech a pozorováních zničena. Tak luzný sen statečného Čecha, proniknouti neznámým územím Mašukulumbův a Angolou do Loandy, zůstal pouhým snem.

Marucové, Mašukulumbové, Matokové r. 1890 také přijali anglický protektorát zároveň s kmeny, kteří při jezeře Njase byli usazeni.

V dobách nynějších železnice dotýká se krajin, před dvacetiletím nedostižných, blížíc se k hranicím státu Konžského, 500 km vzdáleného od Kaloma, střediska správy Rhodesie severozápadní.

c) Rhodesie severovýchodní.

Severovýchodně od Rhodesie severozápadní k jezeru Tanganjice šíří se Rhodesia severovýchodní s hlavním městem, jemuž se říká Fort Jameson. Dělí se v 8 okresů. Nejdůležitější místa jsou Fife a Aberkorn, obě při živé, nově zřízené cestě Stevensonově mezi Njasou a Tanganjikou (220 km).

## 8. Protektorát Středoafrický.

Středoafrický protektorát britský čili Njassko sluje území při západním a jižním břehu jezera Njasy. V čele jeho jest královský komisař a generální konsul, jehož sídlem jest Somba (Zomba) mezi řekou Šire a jezerem Širvaským. Střediskem však obchodu a missionářství jest při řece Zoe Blantyre (African Lokes Company), se 6000 obyv., kde pěstuje se mnoho kávy a tabáku. Angličané tu při jezeře a při Šire zřídili na příhodných místech vojenské stanice s posádkami vojska indického, za nimiž kupci indičtí, Banjanové, od oceánu Indického ihned se brali a tu se usazovali. Mezi Njasskem a mořem území náleží Portugalcům, kteří přenechali vládě anglické v Chinde, při splavném rameně delty zambezijské, malé území jako výsadu (British concession) pro potřeby obchodní a pro přímé spojení s Njasskem (ovšem přes území portugalské). Poříčí Šire Anglie získala r. 1891. Protektorát středoafrický jest celkem pěkný, silně obydlený díl tropické Afriky, v němž bujná vegetace divy svými překvapuje. Zvláště krásné jsou vysočinné lesy, v nichž roste mohutná borovice Widdringtonia Wythei, v ohledu hospodářském nejdůležitější. Z mnohých rostlin vyniká vláknitá Sansevieria. Běloch̥ů roztroušeno jest po farmách, vesnicích a městech na jeden tisíc.

Řeka Šire protéká zeměmi, obdařenými bujným rostlinstvem, jež však jsou velice bažinaté a tudíž nad míru nezdravé. Největší ze širokých bažin jest bažina sloní, přiléhající k Šire při ústí pobočky Ruo, kde život živočišný projevuje se v nejpestřejších barvách, v nejrozmanitějších druzích a v nejzajímavějších zvláštnostech. Tu žijí červení a žlutí snovači pospolití, sloni, hroši, nosorožci a krokodilové v neuvěřitelném množství. Často rozšiřuje se Šire tak, že vyhlíží jako jezero, na př. jezero Pamalomba; jinde opět tvoří mohutné vodopády a peřeje, z nichž nejpěknější jmenují se Murchisonské, které plavbu po řece ztěžují, ano znemožňují. Angličané usadili se pevně ve zdravé vysočině Milanji (Mlanaji), jejíž

vrcholy dosahují 3000 m výšky, jakož i na západní planině Angonské, kde žulové kupy přesahují 2150 m. Mlanje, krajina Ruo, Širsko, Njassko a Angonisko jsou Střední Afrikou Britskou ve smyslu nejužším. Ve smyslu širším počítá se k ní západní pobřeží njasské, tedy krajiny: Marimba, Njasa západní a Njasa severní, vše v rozměrech 106.134 km² s 977·252 obyvatelstva. Železnic v pro-



Hnízdo snovačů pospolitých.

tektorátu vede v délce 80 km z Port Heroldu do Blantyre, a telegrafů je v délce 1300 km.

Řeka Šire a jezero Njasa spočívají (dle Petersa) na dně rozsáhlého, východoafrického úvalu, jenž býval kdysi ve spojení s mohutným zálivem mořským, daleko směrem Zambezi do nitra země zasahujícím. Nasvědčují tomu pásma horská západně od jezera a od řeky a vyvýšené břehy jejich na východě. Šire má ústí deltové a pojí se několika řečišti se Zambezim. Zambezi u města Seny se též rozdvojuje a rameno severní (60—70 km dlouhé) posílá k Šire, čímž vzniká nízký ostrov Inhangoma.

## E. Východní Afrika Portugalská.

Estado d'Africa Oriental (provincii Mozambique), dříve Mozambicko a Sofalu, oblévá na východě oceán Indický od zátoky Delagojské (asi pod $26\frac{1}{2}^0$ jižní šířky, nedaleko Tongska) po ústí Rovumy u mysu Delgada pod $10\frac{1}{2}^0$ jižní šířky. Na západě sousedí s Transvaalskem a s anglickým územím, Rhodesií a Njasskem, jejichž hranice teprve r. 1891 byly náležitě stanoveny. Za hranice proti Německé Africe Východní slouží řeka Rovuma od ústí svého po ústí řeky Msinge (Msindje) a odtud k Njase k mysu Hraničnímu. Odtud dle smlouvy s Anglií vinou se podél vých. břehu jezerního k jihu po $13\frac{1}{2}^0$ j. š., pak opouštějí jezero a ve směru jihovýchodním směřují k jezeru Chiutu (Čiuta), přes jezero Shirvu (Širva) k Mlamniamě při jeho jižním konci, dále k městu Tumbine východně od pohoří Mlanje a k řece Šire, podle níž vedou k městu Šivanze (Chinonga). Odtud hranice pnou se po rozvodí řek Zambezi a Šire po $16^0$ j. š., pak po rozvodí Zambezi a Njasy po $14^0$ j. š. na hranicích Angonska. Pak směřují jihozápadně k řece Loangve a k ústí jejímu do Zambezi. Čára hraniční potom vede na pravý břeh zambezijský, dílem po 16. rovnoběžce, dílem přímo k řece Mazoe k 33. poledníku greenwichskému, dále k jihu přes vysočinu Maniku, přes ř. Sabi k severovýchodnímu cípu Transvaalu na ř. Limpopo. Od tohoto místa území portugalské hraničí na západě s Transvaalem a Svaziskem, na jihu s Tongskem.

Velikost území odhaduje se na 770.000 $km^2$ (Balbi 801.970 $km^2$), počet obyvatelstva na $3\frac{1}{2}$ millionu. Rozeznávají se tu krajiny: Kabo, Delgado, Ibo, Mozambique, Quelimane, Sena, Tete, Sumbo, Sofala, Gaza, Inhambane, Lourenco Marques a zátoka Delagojská. Podél pobřeží roztroušeny jsou četné malé ostrovy korálové, které dodávají nečleněnému pobřeží trochu rozmanitosti. Zvláště k severnímu pobřeží přiléhá jich mnoho, z nichž největší jsou Vamisi, Matema, Ibo s pevností téhož jména a Mozambique. Z ostatních ostrovů jmenujeme: Bazaruto ($22^0$ j. š.), Benguerua, Sa. Carolina a Inyak před vstupem do zátoky Delagojské.

Nejjižnější díl provincie protéká řeka Limpopo, do něhož vlévá se Olifantsriver a Ualuize. Poněvadž se Limpopo náramně vypařuje, jest ústí jeho bahnité, málo zajímavé a neprozkoumané. Ještě jižněji do zát. Delagojské vlévá se Komati, ř. Krokodilí a Usuru ve dvou ramenech. Kraj po obratník kozoroha sluje Gaza. Odtud severně šíří se území společnosti mozambiské, jež protéká řeka Save, Bevue a Pungue. Tu a onde zvedají se z rovin, často do veliké výše, osamělé vrchy jako předhory horstev a stupňovin pohraničních, které na straně západní do Mašonska a Matabelska leckde příkře spadají. Zvláště lahodně a pěkně jeví se horstvo Namuliské, jehož stráně pokrývá hustý les. V Zambezii pospíchají do moře četné řeky, jichž prameny hledati jest v pohoří Mlanjeském a ve vysočině, pnoucí se východně od jezera Shirvy. Severně od ř. Ligonie prostírá se

distr. Mozambický a za ř. de Lurio portugalské Njassko. Tudy vine se Lujenda (Ludjende), přítok Rovumy, mající počátky své v jezerech Amanambě a Chiutě.

První ku pobřeží zdejšímu přistal Vasco de Gama, potom Tristan da Cunha, jenž přivedl již osadníky a založil portugalskou osadu, která do r. 1752 byla ve správě guvernéra goaského v Indii Přední. O zátoku Delagojskou a o poříčí řeky Šire, odtoku jezera Njasy, často bývaly spory mezi Portugalci a Brity; konečně smluvou z r. 1891 zůstala zátoka v rukou portugalských, Šire a poříčí její vřaděno v počet osad královny Viktorie.

Zemi spravuje guvernér, jenž sídlí v Lourenco Marquesu. Jemu podřízeni jsou domorodí pohlaváři jako Capitaes moraes v každém okrese. Většina obyvatelstva jsou bojovní černoši bantuští; k nim druží se arabští a indičtí kupci. Počet bělochů není přílišný. Všichni černoši nejsou dosud civilisováni, ale jsou s Portugalci v čilém spojení obchodním. Význammi jsou kromě jiných zvláště Manganjové a Moravové (Maravi). Manganjové obývají vysočiny v poříčí středního Zambezi a Šire. Jsou pěkně urostlí, úměrně a pravidelně vyvinuti. Nosy nemají příliš ploské, rty jejich podobají se dle Livingstona rtům Evropanův více nežli rtům jiných černochů. Barva pleti je temná; ale Livingstone viděl domorodce, kteří pletí obličejovou a podobou svou připomínali mu osoby, s nimiž v Anglii se někdy stýkal. Nejohyzdnější zvyk jest, že domorodky ozdobují hořejší ret dřevěným kroužkem, 5 cm v průměru majícím, jejž jmenují „pelele“ a jejž do otvoru retního po šířce vkládají. Nepěkná okrasa tato zavdala nejednomu příčinu ku pověstem, že v Africe střední v poříčí Zambezi žijí lidé se „zobáky“.

Stavějí vesnice, jež spravují starostové, podřízení vrchnímu náčelníkovi, jemuž dávají roční poplatek. Vsi bývají ohrazeny ploty z jedovatých euforbijí. Za osadou bývají zvláštní volná prostranství, kde ve stínu košatých stromů domorodci se scházejí a radí o záležitostech veřejných. Mimo to shromažďují se tu k společným slavnostem, tancům a zpěvům, které v chladných nocech měsíčných provozují. Manganjové náležejí ku pilným rolníkům i řemeslníkům. Proso, kukuřice, jamy, boby, rýže, ořechy zemní, melouny rostou všude. Tabáku, konopí a batatům rovněž věnují kousky zdělané půdy. Kukuřice roste celý rok, bavlníky nalézti lze skoro v každé vsi. Livingstone vypravuje, že nalezl v každé osadě několik mužů, kteří zabývali se zpracováním bavlny, kouříce při tom z ohromných, uměle zrobených dýmek. Na březích jezera Shirvy jedni domorodci zhotovují od ruky, bez kruhů hrnčířských, potřebné nádobí, druzí z rozštípaných tyček bambusových koše, nůše, rohože a j. předměty, a jiní opět sítě rybářské. Rovněž jejich výrobky železné mají dobrou pověst. Muži nevěst svých nevykupují penězi ani dobytkem, nýbrž jenom kuřetem, jež rodičům dívčiným se odvádí jako symbol sjednané koupě. Stinná stránka lidu kmene tohoto jest nestřídmost v pití. Livingstone píše, že za šestnáctiletého pobytu svého v Africe neviděl nikde tolik opilých černochů, jako zde. Pivo připravuje se ze zrní mapirového. Černoši věří v jednoho

dobrotivého boha a ve zlé duchy, od nichž pochází veškero zlo. Duše dle pojmů jejich jest nesmrtelná, a stíny pohlavárů jejich prý vyslyší jednou prosby jejich. Zemřelého oplakávají ženy dva dny. Ženy i muži nosívají na znamení smutku úzké pruhy z listů palmových, jimiž si obtáčejí hlavy, krk, ramena, nohy a prsa. Nosí je tak dlouho, až samy s těla spadají.

Moravové jsou západní a severní. Bydlí na severozápad od Manganjů v malých, kulatých chatách, podobných malým mlýnům větrným. Ženy nosí pelele z kosti nebo z cínu a způsobují si na celém těle viditelné, hvězdovité jizvy. Otec vykonává nad rodinou moc neobmezenou, maje právo kteréhokoli člena rodiny prodati neb i zabíti. Mnohoženství u Moravů jest úctyhodno, a každá z žen má svoji chatu. Ženy připravují muži svému jídla, a pokud jí, čekají v určité vzdálenosti dalších rozkazů jeho. Země dělí se v provincie a okresy, jimž v čele stojí malí pohlaváři s posloupností dědičnou. Vrchní pohlavár urovnává vzniklé pře, a výroku jeho nesmí se nikdo protiviti. Zloděje hledají různými čarami a kouzly, užívajíce při tom i různých ordálií. Obžalovanému jest na př. lízati žhavé železo, rozžhavenou tyčinku bráti do holé ruky, nebo z vařící vody vynímati perlu. Čarodějnice upalují, jakmile o nepříznivých činech jejich se dozvídají. Upalování děje se zpravidla po cestách, kudy chodí nejvíce lidí, aby každý, kdo tudy jde, mohl na žároviště hoditi kámen.

Rudu železnou taví v hliněných troubách, v nichž na dolejším konci hoří uhlí dřevěné. Výrobky jejich konkurrují s portugalskými výrobky evropskými. Portugalci vyzkoumali, že Moravové mají neurčité představy o nejvyšší jakés bytosti božské, ctíce při tom muzimy, t. j. duše zemřelých. K ochraně úrody užívají amuletů, hlavně kozích a antilopích rohů. Domorodec neodváží se ukrásti nejmenší hrstky obilí, vidí-li u pole zavěšený amulet kozí, poněvadž by jej stihla ošklivá nemoc. Za bůžky domácí chovají a vykrmují malé hady.

I ostatní černoši při středním Zambezi věnují se dle Livingstona polnímu hospodářství a žili by v blahobytu, kdyby dědičná řevnivost, nedůtklivost a hrdost rodová nesváděly je k strašlivým bojům vyhlazovacím.

Velmi ploché pobřeží Východní Afriky Portugalské záleží z korálových výsep a nánosů říčních, v nichž lesknou se hladiny nesčetných lagun říčních i mořských jako růženec od ústí řeky Usutu po Inhambane a ojediněle dále na sever až po Ibo. Jest nezdravé, horké, zimnicemi pověstné, ale náramně příznivo vývoji zelenin a ořechů kokosových. Vyvážejí se odtud tytéž předměty a plodiny přírodní, jako z portugalské Afriky Západní: sloň, guma, zuby hroší, kůže, ořechy zemní, indigo, bavlna, tabák, kaučuk a káva. V době nejnovější otevřely se zlaté miny v území Manice (Manika), západně od Sofaly. Vývoz otroků do ciziny přestal, ale uvnitř osady dlouho ještě lidské zboží bude otrokářům předmětem výnosného obchodu. Příjmy osady r. 1898—99 obnášely 16 mill. K, výdaje 15 mill. K. Dříve rozpočty osadní končívaly peněžními schodky; ale od té doby, kdy vláda jednotlivá území pronajímá po příkladě Francouzů, Něm-

cův a Angličanů soukromým společnostem osazovacím, poměry peněžní značně se lepší (od 1891). Neutěšenými dříve poměry hospodářskými bylo z části vino také Portugalsko samo. Nepřičiňovalo se o vývoj kolonie, nepodporovalo kapitálem svým zakládání dolů na uhlí a vzácné rudy, ani nepřičinilo se o snadné a nadmíru důležité spojení osady západní při oceánu Atlantském s osadou východní při oceánu Indickém, kteréž spojení Anglie navždy zamezila, vniknuvši směle mezi rozsáhlé osady obě. Největší města, z nichž se velmi mnoho vyváží, jsou Mozambique, Quelimane, Chinde, Beira a Lourenco Marques.

Hlavní řeka území, Zambezi, splavnou jest pro svoji mělkost a pro četné písčiny pouze parníky s ponorem malým do Tete. Jinak děje se doprava v kolonii karavanami a sbory nosičů. Velmi důležitá je železnice ze zátoky Delagojské do Pretorie (520 km). Z Beiry vede dráha do Massi-Kesse (v Manice) a dále do Salisbury (v Rhodesii). Telegrafní síť čítá 1530 km drátu.

Lourenco Marques leží při krásné zátoce Delagojské, majíc 7700 obyv. (1700 bělochů). Od r. 1823 vedli Portugalci a Angličané spor o blízký ostrov Inyak, o krajinu Tembe a Maguto. Konečně r. 1872 shodly se obě vlády o to, že rozhodnutí o vlastnictví sporných území vyžádají si na presidentu republiky Francouzské. President ustanovil komisi, která uznala nároky portugalské za oprávněné a právoplatné (24. července 1875). Sporná území tedy ihned připojena byla k državě portugalské. Město rok po roce mohutní, jsouc železnicí spojeno s Pretorií a tím se všemi důležitými městy středoafrickými. Mozambique leží na korálovém ostrově; mezi 7—8 tisíci obyv. je 750 Evropanů. Jest pěkně stavěno, má dobrý přístav, citadellou chráněný, a dokud bylo sídlem guvernérovým, vzrůstalo a těšilo se přízni vládní. Nejhezčí budovy jsou: palác guvernérův, kathedrála a palác biskupský, celnice, zbrojnice a faktorie francouzských, švýcarských a německých obchodníkův. Ulice jsou úzké, klikaté, ale čisté. Mozambique náleží mezi nejživější obchodní města východoafrická, kde přese všeliké zákazy a mezinárodní akty otrokářství se provozovalo do nedávna.

Beira má čilý vývoz kokosů; na 3100 jejích obyvatelů barevných připadá 900 obyv. bílých. Quelimane (Quilimane) zdvíhá se při ústí severního ramene zambezijského (Quaquy) a obchoduje se zuby sloními a hrošími, s rohy nosorožců, s kožemi levhartů, žiraf, lvů, s prachem zlatým, železem a mědí. Obchod všecek spočívá v rukou Banianů. Po hlavním městě žije v něm nejvíce obyvatelů (7000). V Inhambane, na 24° j. š. bydlí 6000 obyv. Město bylo založeno r. 1764; honosí se znamenitým přístavem a čilým obchodem se slonovinou a voskem. Sofala při ústí řeky téhož jména proslavena byla v XVI. století tak, že jméno její mělo báječný zvuk pro bohatství, jež Arabové odtud do světa odváželi. Portugalci čerpají tu dosud ze zlatých zřídel.

* * *

Nejdůležitější řekou Východní Afriky Portugalské jest zajisté Zambezi. Dle Dra. Karla Petersa byla nejen Portugalcům, ale i národům starověkým velice živou cestou obchodní již před třemi tisíci lety.*) Ústí řeky jest deltové, a moře deltu oblévá v délce 150 km. Severní a jižní hrdlo jsou pískem a příčnými nánosy ucpána, a proudy vod v době tisíců let tvořily vždy nová řečiště. V době nynější za nejlepší vstup do řeky se uznává rameno Chinde (Šinde), při němž leží anglické město Chinde, vedoucí rozsáhlý obchod říční i přímořský. Severní hrdlo zambezijské (Quaqua) bylo prvním Portugalcům branou do nitrozemí. Již tehdy při něm stávalo město Quelimane, větší nežli je nyní. Quelimane bylo starověká Rhapta, snad přístav Šalamounův, kde loďstvo jeho zastavovalo, když vždy po třech letech z báječného Ofiru vozilo poklady do Palestiny. Nyní jsou brány v Rhaptě zavřeny, ale nové se otvírají v Chinde. „Budou-li někdy písčiny a překážky z řečiště odstraněny, bude lze i velikým lodem po řece Zambezi plouti. V nynějších poměrech vodních plují po hladině je í lodi s ponorem malým a jen ve dne. Pro milovníka přírody jest opatření to s výhodou, neboť maje veškero zaopatření na lodi, může v noci oddati se spánku a příštího dne čas věnovati pozorování kraje a sytiti se půvaby jeho. Vypluje-li parník ráno z Chinde, večer zastavuje v místech, kde Zambezi dělí se v deltu. Tu jest veletok 3 km, někde i 5 km široký. Poněkud doleji od počátku delty dělí se v četná ramena a v četné ostrovy, v jejichž síti jako v bludišti pohybují se lodice domorodých rybářů. Při další plavbě na severozápad zábavou nám jest pozorovati život živočichů vodních. Na písčinách válejí se obrovští krokodili, a v rákosinách pod vodu uchylují se nevzhlední hroši, hukotem parníku vyplašení; na mělčinách brodí se plameňáci růžoví, hemží se husy a kachny v rozmanitých odrůdách. Při březích zdvíhají se chaty vsí, a mezi nimi zelenají se pole rýžová, kukuřičná a bobová. Za nimi tmí se háje akaciové, palmové a plantáže bavlníkové. Někdy plují proti lodi obrovské kmeny padlých velikánů lesních nebo chu-



Plameňáci růžoví.

*) Peters Dr. Karl: »Im Goldland des Altertums.« Mnichov 1902.

máče trav, ostrovům podobných, jež vyvrhuje Šire, přítok zambezijský, vzedmutý tropickými dešti. Vždy nové a nové divadlo se nám objevuje. S boku levého přecházíme na bok pravý a podivujeme se všemu, čím nedotčená příroda se prozrazuje. Nastává večer a soumrak rychle pokrývá břehy, hory, nebe, řeku, a parník zakotvuje v některém příhodném zákoutí. Černošští plavci vyskakují na břeh, a rozdělavše ohně, usedají k večeři a k spánku pod širým nebem. Cestující ukládají se ke spánku v kajutách pod jemnými sítěmi proti moskytům.“ (Peters.)

Severozápadně od Seny spatřujeme řeku semknutu vysokými břehy, pověstnou těsninou „Lupata“, způsobenou horami, obydlenými černošskými kmeny macombskými, kde dle starých spisovatelů portugalských jest zlatem štědrá země, Fura, snad báječný Ofir. Panovával prý tu Macombe, „pán hor a drahého kamení“, o němž pověsti mnoho století před příchodem Portugalců se udržovaly. Pak zabrali území Portugalci, a jim veškero území při středním Zambezi odňali Angličané, založivše moc svou od mysu Dobré Naděje až k jezerům a horám plným bájí, jichž středem byly šedé zříceniny Simbabye. Ještě nyní připomínají jména míst, mravy a způsoby lidu mohutný vliv středověkých invasí arabských.

Sena byla vystavěna jistě již před čtyřmi stoletími, neboť má ráz středověkých měst, vystavěných na pobřeží africkém. Původně stála při samém veletoku Zambezi, nyní leží již 4 km od něho západněji. Před 180 lety vystavěna tu byla pevnůstka, v níž uložena posádka portugalská k hájení zájmů království. V Seně bydlí guvernér a nejvyšší úřady kolonie.

Dále proti proudu spatřiti lze kraal lupiče Bongy, a hned potom vstupujeme do města Tete, bývalého sídla úřadů portugalských, kde nějaký čas zdržoval se také Livingstone. Zvířena vodní i pozemní je rozmanita a bohata, jako málo kde.

Peters nazývá Tete nejopuštěnějším místem na světě. Domky jeho vystavěny jsou na tufových hřbetech návrší řeku vroubících, a veškero spojení obchodní děje se po srázných stezkách, pod nimiž zrovna řeka teče.

Vláda portugalská nezískala černochů pro záměry své, poněvadž Macombové nemohli se spřáteliti s vyděračskými úředníky. Ještě v době návštěvy Livingstonovy moc Portugalců sahala tak daleko, kam zaletěti mohly střely jejich děl. Livingstone bydlel tehdy na ostrově v řece a založil tu pěkný sad, do něhož běloši nyní rádi chodívají a se bavívají. V Tete žije asi 80 Portugalcův a 20 jiných bělochů, mezi nimiž zástupci rozličných společností obchodních a paroplavebních. Až Tete spojeno bude železnicí z Beiry přes Macombe, význam jeho velice stoupne, vedouť odtud karavanní cesty do všech provincií rhodesijských i do státu Konžského. Při stavbě tratí udeří se jistě na starodávná kutiště zlatá a tavírny původu sábského, které od Tete na jih a jihozápad se vyskytují.

Zvláště Mašona jest poseta úctyhodnými nalezišti starožitností, právě tak jako americký Jukatan. Nikde však nálezy tolik zájmu ne-

vzbudily, jako v zříceninách Simbabye, na blízku tvrze Viktorie, západně od Sofaly na území Rhodesie jižní. R. 1871 po sta let trvajícím zapomnění Karel Mauch objevil stopy dávné kultury, které zříceniny a bujná vegetace zrakům lidstva zakryly. Nejnověji Dr. Peters nalezl prý na několika místech, kde za starodávna dobývalo se zlata, jakési značky A. F. P. (Alef, Phi, Reš), souhlásky pro slovo Ofir, jimiž osady prozrazují svůj původ semitský. Vláda rhodesijská ustanovila se na tom, že objevy rozmnoží a osvětlí, aby předvěká práce lidská nezůstala zapomenuta. O postupu prací a o vynálezech rozepsal se kurator rhodesijského musea v Bulavaju E. P. Mennel, jenž mnohé písemné zprávy o Simbabyi skutečně potvrdil, mezi jiným takto:

„Zříceniny Simbabye záležejí ze zbytků rozsáhlého, v rovině ležícího chrámu, jenž jest nejdůležitější stavbou ze všech starých budov Rhodesie, a ze skupiny ssutin, které pokrývají ve vzdálenosti asi 500 m od zbytků chrámových příkrý pahorek skalní. Bývaly v minulosti silnou tvrzí, krajinu ovládající. Trosky chrámové pokrývají zaokrouhlené prostranství, 90 m dlouhé a 70 m široké, a zachované zdi jsou místy ještě 9 m vysoké, při zemi 3—5 m, ve výši $2^1/_2$—3 m silné. Zdivo jest bez malty, ale z malých, přitesaných žulových kamenů tak vystavěno, že není divu, když několik tisíciletí přečkalo. Střecha zajisté byla dřevěná a dávno zničena. Na straně severní, severozápadní a západní jsou tři vchody; na jihovýchodě druží se ke zdi mohutná věž, na níž určité znaky náboženské lze dosud pozorovati. Věž má dole v objemu 15 m a jest kuželovitá. Malá, podobně zhotovená věž stála po straně věže větší, jest však zbořena. Na hořejší zachované hraně věžní dosud jest patrný jednoduchý ornament.

Mnohem rozsáhlejší a členitější jsou zříceniny na zmíněné skále, která podobna jsouc řecké Akropoli, ovládala kraj kolkolem. K hradu vedly dvě cesty, z nichž důležitější šla od jihu a v mnohonásobných oklikách přivinovala se ke skále, 65 m vysoké, jakoby k ní byla přilepena. Kolem byla obranná zeď a nedaleko temene štěrbina skalní as 15 m dlouhá, jíž nelze dvěma lidem projíti. Za jiným, zděným pažením obranným vede cesta k velkému stavení, nad nímž na prostranné ploše jest uzavřený dvůr. Na vnějších zdech stály veliké obelisky čili pylony z jediného kamene vytesané. Vedle východní věžovité stavby jest jakési sklepení, buď pro poslední ochranu obhájců, buď pro potraviny. Z něho vede tajná, úzká cesta do prostoru peci podobného, kdež dle domnění objevitelův tavívalo se zlato. Jiná poboční chodba vede skalními štěrbinami k severnímu svahu hory, a odtud až na úpatí vrchu. Vše nasvědčuje tomu, že zde žil před neznámými věky národ vyspělý, dovedný, a že zde bylo ústředí jeho politického i náboženského života. Kdo to asi byli? A kdo to byli, kteří dovedný národ pokořili a pečeť svého kultu a své vzdělanosti původním obyvatelům vtiskli? Jak dopíditi se pravdy? Byli to Féničané, kteří dávno před 3000 lety moře Indické s Baltem pojili? Byli to Sabeové, pověstný národ obchodní z jižní Arabie, kteří byli mistry Féničanů?

Snad dalším badáním světlo vnikne do toho temna, které obestírá zemi Maniku, Macombe a Inyangu, jejichž báně v šerém dávnověku sváděly sousedy k násilným vpádům, jako Mexiko a Peru na počátku nového věku zlaťachtivé Španěly do Ameriky."

Nejstarší písemné zprávy o Simbabyi podává Portugalec Joao de Barros r. 1552. Po Karlu Mauchovi, jenž domnívá se, že zříceniny bývaly stavbami královny ze Sáby, navštívili zajímavá místa bratří Posseltové r. 1889. R. 1890 dlela tu nová vědecká expedice anglická, která zříceniny fotografovala a snažila se stopy původu jejich najíti; ale nenašla ničeho, co by roušku tajemství toho odhalilo.

Výprava došla přesvědčení, že jižní Afrika v dobách neznámých nebyla pouští vysušenou a vyprahlou, ale že obydlena bývala silným, vzdělaným a vyspělým kmenem.

## F. Přehled objevů v Africe jižní.

Mnohem úsilovnější postup ve výzkumech Afriky jižní nežli Afriky severní a střední dál se v první polovici století XIX. Hollanďané totiž, kteří r. 1652 opanovali Kapsko, pramálo přičiňovali se o rozvoj a kulturu nově získaných zemí. Teprve r. 1777 Gordon objevil tok řeky Oranje, a r. 1778 Patterson shlédl dolní tok její. V době francouzské revoluce 1795 Angličané dobyli na Hollanďanech Kapska, a výzkumy řádné teprve začaly.

John Barrov na přání vlády osadní r. 1797—1798 procestoval území kaferské, Lichtenstein (1803—1806) zemi Bečuanův. Ochranovští missionáři evangeličtí již r. 1737 byli posláni do Guineje a k mysu Dobré Naděje, ale teprve 1807 pronikli poněkud hlouběji do nitra pevninského a usadili se mezi národy divošskými. Angličan Campbell první založil křesť. missii v Bečuánsku. S ním působili rodáci jeho Moffat, tchán slavného Davida Livingstona, Hamilton, Philip a někteří missionáři francouzští a němečtí. R. 1835 pronikl do střední Afriky Ondřej Smith až k obratníku kozoroha, prozkoumav poříčí Limpopa, prameny Kaledonu a Mpaty. Wahlberg, švédský lovec r. 1841 přešel hory Dračí, řeku Vaal do hor Magaliesských. Kapitán Alexander pronikl zemí Damarů horských.

Livingstonovy epochální cesty vzrušily mysli odvážlivých osob k následování do míry nejvyšší. Angličan Francis Galton a Švéd Andersson pronikli, lovíce zvěř, od zátoky Velrybí do vyprahlých končin v oblasti jezera Ngami a k Zambezi. Týmže směrem do nitra afrického postupovali Chapman (1849—55), Baines (1862 až 1871), Kretschmar, Döhne, de Froberville, Josophat, Teofil Hahn, Farini a j. Ladislav Magyar, Uher, doplnil řadu badatelů všech národností evropských. R. 1849 vyšed z Benguely, navštívil krajinu Bihé, procestoval říši Lundskou a vrátil se r. 1851 na pobřeží. R. 1853 prozkoumal Kunene, přešel vrchoviště Zambezi

a dosáhl Luluy, jižní pobočky kasajské. Farini věnoval pozornost hlavně poušti Kalahari a tu v prostřednich částech jejich, jižně od obratníku raka, nalezl hromady zřícenin, které zdály se mu býti tak rozsáhlou stavbou, jako jest čínská zeď, ale nějakým zemětřesením rozvalenou. Zdivo při bližším ohledávání podobalo se troskám rozsáhlé stavby, jejíž část zasypána byla pískem, ale část byla dosud viditelna. Farini sledoval trosky v délce 1½ km. Po většině byly to hromady velikých balvanů, na nichž patrny byly stopy hmoty, kterou bývaly stmeleny. V rozvalinách cestovatel shledal dále řadu zděných, oválných nebo elliptičných vyzdívek. Skoro uprostřed rozvalin objevena byla asi 6 m široká dlažba z velikých, plochých kamenů, v jejímž středu v dobách dřívějších stál buď oltář, buď socha, buď nějaký pomník. Nikde nebylo nápisu, ani značky, ani jiného znamení, z něhož bylo by lze souditi o věku a původu zřícenin.

Fritsch prozkoumal v l. 1854—1860 po stránce národopisné Oraňsko a Bečuánsko. Němec Karel Mauch (1865—1871) probadal krajiny mezi Oraňskem a Zambezim a po prvé shledal, že jižní přítoky této řeky přicházejí hlavně ze země Matabelů. Odkryl zlaté náplavy u Tati. Tamže badali r. 1869 Edvard Mohr a A. Hübner (1870), Krönlein, Thomas (1867), Merenský a j. Limpopo r. 1870 proplul Elton. V létech 1875—1876 a v létech osmdesátých Čech dr. Emil Hulub prozkoumal krajiny při středním Zambezi.

□ □ □

# Ostrovy africké v oceáně Indickém.

Na východ od pobřeží afrického vystupuje z moře mnoho ostrovů, vzniklých asi v téže době, kdy vynořovala se před věky pevnina jihoafrická z hlubin mořských.

Ostrovy bývaly jindy v jiném poměru ku pevnině, nežli jsou nyní. Arabové jsouce pány na nich, rukama otroků je zdělávali, těžíce z kořenných plantáží na úkor lidskosti a zákonů přírodních. Opatřovali si totiž v Africe kolem jezer Tanganjiky a Njasy černochy, jež chytali jako plaché ptáky, jako divokou zvěř, a postrašené knutem a puškou v průvodech odváděli ku pobřeži, prodávajíce je na trzích majitelům plantáží. Tak získávali laciný lid dělný, jemuž bylo pracovati do úpadu, bez platu, a jenž roven byl dle náhledu zotročitelů buvolům, táhnoucím pluh širými lány. Nekanuly slzy ubohým lidem s čela, ale krůpěje krve padaly z udřených těl, bezcenných, povržených, nikým nepolitovaných .....

Tehdy na ostrovech v oceáně Indickém kvetly vesnice a města, bohatli nelidšti otrokáři a konány byly hlučné trhy na černý lid na posměch civilisaci a k hanbě doby. Živého ruchu otrokářského účastnili se křesťanští Evropané i Američané, honosící se zásadami svobody a humanity. Na ostrovech kvetly osady, ale v nitru africkém krajiny pustly. Tu šlechetný Livingstone dojemným způsobem popsal krveprolití v okolí jezer výše jmenovaných, vypsal strašlivé zločiny, jichž dopouštějí se bezcitní otrokáři, a vyzýval národy k akci pro zastavení zhoubné činnosti Arabů, dříve než vyhyne plémě lidské, stvořené netoliko k otroctví, nýbrž i k cílům vyšším. A hle! Prosby šlechetného kněze nezůstaly oslyšeny. Nové objevy v Africe přinesly světlo do tmy, vládnoucí v nitru africkém, osvítily kruté hospodaření ziskuchtivých necitův, a otroctví, nejstrašnější choroba společnosti lidské ve věku novém, na přání celého světa bylo zrušeno.

Ale ostrovy v oceáně Indickém, nemajíce levných pracovníkův, pustly, chudly, města jejich zmlkla, vsi osiřely, plantáže vyschly a proměnily se v pustiny, a blahobyt Arabův poklesl. Není pak divu, že Arabové, dříve bohatí, s odporem a zlobou pohlížejí na Evropany jako na nejúhlavnější nepřátele své.

## A. Ostrovy pobřežní.

Východní pobřeží africké sleduje velké množství ostrovův a ostrůvkův drobných, z nichž valná část jsou pouhá skaliska, písčiny neb i korálové výspy, na nichž člověku žíti nelze.

Největší a nejdůležitější jsou ostrovy Vituské při pobřeží Afriky Britské a Zanzibarské při pobřeží Východní Afriky Německé. Zprávy tuto uvedené o jednotlivých ostrovech pocházejí od prof. Alfreda Voeltykowa, jenž r. 1903 ostrovy navštívil, poměry přírodní na nich studoval a popisoval.

Ostrovy Vituské záležejí z ostrovů: Lamu, Mandy a Patty. Vypínají se na starých, odumřelých úskalích korálových a nad hladinu mořskou vyčnívají sotva několik metrů. Husté stromoví obrůstá břehy jejich kol dokola, a poněvadž nejsou daleko od pevniny, sloužívaly za residence sultánův, vládnoucích na pobřeží pevninském. Nejhezčí dojem činí ostrov Lamu, na němž malé město Šelah je sídlem anglického vicekonsula a německé firmy obchodní. Těžké je zavodňování plantáží pro nedostek pramenův a studnic, které až na 6 m se musí prohlubovati, a přece vody dosti nemají. Největší spousty na březích dělají pohyblivé duny, které větrem jsouce poháněny, často i vsi zasypávají a polnosti ničí. Velké duny písečné ohrožují již i hlavní město Šelah.

Ostrov Manda jest koralové úskalí, na povrchu vrstvou uschlého bahna pokryté. Na straně mořské vinou se vlny písečných dun, na straně pevninské vroubí břehy houštiny různého stromoví a křů. Vody je všude nedostatek. Kotliny obdělávané odkázány jsou na studnice, v nichž jest voda slaná nebo páchnoucí. Proto si domorodci vodu opatřují z ostrovu Lamu. Na místech, kde bývaly rozsáhlé plantáže, narostly za několik desetiletí nízké lesy neproniknutelné. Bývalá osada Taka na návrší Hazim, obklopeném širými dunami, má nyní jen dva domy, ač bývalo to město kdysi veliké. Všude viděti rozpadávající se zříceniny. Podobně shledáváme zříceniny na severovýchodě v Manda-Ku, u Ras-Kitao na jihozápadě ostrova a jinde.

Na největším ostrově, Patta zvaném, jest město téhož jména. Nyní je pouze stínem velikosti a výstavnosti dřívější. 30.000 obyv. žilo v něm, otrokův nepočítajíc. Stálé války se sultanátem zanzibarským, jehož panovníci si osvojovali panství nad ostrovy Vituskými, obyvatelstvo úplně seslabilo. Město Patta bývalo silně opevněno zdí dvojitou a daleko široko plantážemi obklopeno. Ulice jsou úzké, někde $1^1/_2$ metru, a poněvadž mají okna do dvorů, zdá se chodci, že kráčí mezi dvěma zedmi. Všude zříti lze zříceniny, houštím již zarostlé a lijanami ovinuté, z nichž tu a tam vyčnívají koruny štíhlých palem.

Nejdůležitější město ostrovní jest Siu (Siwi), známé na východním pobřeží africkém výrobou nožů podivného tvaru a rozmanitého koženého zboží, zvláště pěkně pletenými sandály. Dále na

východ leží město Rasini, známé zvláště pletenými čluny, jimiž domorodci odvažují se přeplouti i úžinu mořskou ku pevnině a nazpět, umějíce s podivuhodnou obratností lehkými těmi prostředky dopravními vládnouti. Mívají délky i 15 metrů a jsou kus za 300 rupií (v našich penězích 720 K). Dobře sešitý, opletený a vysmolený člun takový, dhan, vydrží i 4 roky.

O ostrovech Zanzibarských učiněna byla již zmínka na str. 238. Jsou to Pemba, Zanzibar a německá Mafia.

Pemba. I na Pembě bývaly četné osady arabské, z nichž nyní jsou pouhé trosky. Indičtí obchodníci zatlačují obchodníky arabské, jak to v Indickém oceáně všude patrno, plantáže chudnou, a vše bez výjimky schází. Obyvatelé jsou plaší a příchodu cizincova nevyčkají. Cestovatel zde ani sluhů nenajme. Lid prchá asi z té příčiny před cizinci, že příliš dobře zapsány jsou v mysli jeho doby, kdy Arabové jej utiskovali. A dosud arabští úředníci potřebujíce sluhů, odměny ani mzdy jim nevyplácejí, jakoby zdarma měli sloužiti. Hl. město ostrovní jest teď Chaki-Chaki, sídlo sultánského úředníka, anglického vicekonsula a dvou missií. Pohled na ně je zcela všední. Úzké uličky, nízké domky, vedle nichž stojí skladiště a obchody, pokryté střechami plechovými. Na všem je viděti, že zkáza města jest nevyhnutelna. Na jihu ostrova leží město Funfuni, obklopeno háji palmovými a stromy mangovými. Na blízku vypíná se nejvyšší bod ostrova, 300 stop vysoký pahorek Mesa miumbi. Před léty kryly plantáže kopec onen až po vrchol; nyní jest tam pouze trní a hloží. Na některých místech pobřeží ostrovního jsou dosud zříceniny starých cisteren a mešit z dob, kdy moc a nadvláda Peršanů krajiny tyto objímala. I kus původního pralesa kryje severní cíp ostrova, jejž Arabové nemohli již v plantáže proměniti, jsouce nuceni po zrušení otroctví pracovní síly propustiti. Sami aby chopili se prací polních, nikdo jim neporučí. Raději odklidili se na pevninu a nechali jindy kvetoucí osady neblahému osudu. Zvířena ostrova je velmi chuda. Ptáka nevidíš a neslyšíš, hmyz jakoby strachem tetelí se při zemi; z čtvernožců někdy objevuje se divoký vepř, divoká kočka nebo maličká opice, zvaná komba.

Ostrov Zanzibar popsán jest na str. 238. Mafia rovněž. O Sokotře lze najíti bližší zprávy na str. 254.

## B. Ostrovy francouzské.

### 1. Madagaskar.

Jakkoliv Madagaskar, největší z ostrovů v oceáně Indickém, od pevniny africké vzdálen jest pouze 400 km, přece živočišstvo jeho značnou měrou liší se od živočišstva pevninského. Rody velkých ssavců nejsou tu zastoupeny vůbec. Sloni neobjevují se v pralesích ostrovních, korun jejich neoživují zástupy opic; není zde lvů, levhartův ani hyen. Zebry, žirafy, antilopy, charakteristické zjevy pevniny

africké, rovněž nežijí tu na travnatých planinách horských, jimž tropické slunce propůjčuje velkolepého porostu.

Naproti tomu Madagaskar vykázati se může mnohými živočichy, jichž nikde jinde najíti nelze. Tak na př. ssavec ajeaje (Cheiromys madagascariensis) nemá na světě nikde druhu podobného. Před dávnými časy pobíhali tu ptáci pštrosům podobní z rodu Aepiornis, jehož Aepiornis ingens se vším příbuzenstvem rodu tohoto úplně vyhynul. Třída ssavců vůbec je velmi chudě zastoupena. Na ostrově scházejí ssavci, kteří v střední době třetihor, kdy Madagaskar dávno byl od pevniny oddělen, přestěhovali se do území zasaharských (počítajíc od moře Středozemního). Poměrně u velkém počtu vyskytují se poloopice, lemury nebo maky (25 druhů); hmyzožravci naproti tomu zastoupeni jsou rodem tanreků, zvláštním druhem ježků. Ze 120 druhů ptactva ostrovního pouze asi 20 druhů jest totožných s druhy, žijícími na pevnině. Ostatní vyvíjejí se způsobem zvláštním a dle některých přírodozpytců připomínají poněkud ptactvo ostrovů Malajských.

Podobně rostlinstvo má zajímavé a nápadné druhy, z nichž zvláště známa jest Ouvirandra fenestralis. Tato rostlina má jedlé kořeny a vyvíjí se pod hladinou vodní, kde četné a pěkné, zvláštní strukturou vyznačující se listy její daleko široko se rozvětvují. Jinou zvláštností rostlinnou jest Urania speciosa nebo Ravenala madagascariensis (strom cestujících), z jejíchž řapíků, když někdo je nařezává, vytéká tekutina, která unaveným cestujícím přichází v pustině velice vhod.

Madagaskar vedle Gronska a země Baffinovy náleží k největším ostrovům na světě. S ostrovem St. Marie, Nossi Bé a souostrovím Glorioským (Glorioso) a ostatními ostrůvky pobřežními zaujímá 591.964 km². Beze vší pochybnosti v dobách pradávných spojen byl s pevninou africkou; rovněž s poloostrovem předoindickým byl prý ve spojení, jak geologové v době nejnovější dokazují. Břehy severozápadní a jihovýchodní jsou obklíčeny mohutnými terasami korálovými a proniknuty zátokami, fjordům podobnými. Příbuznost svou s Afrikou ostrov projevuje hlavně kolmou členitostí svou, která v celku připomíná náhorní roviny, tabulové hory a sopky vysočiny jihoafrické.

V celku záleží ostrov ze dvou hlavních částí: z vysočiny vnitřní, 1000—1520 m nad mořem, a z roviny pobřežní, která rozkládá se kolkolem vysokého jádra ostrovního. Podél pobřeží šíří se bažinatý pruh země, 75—100 km široký, vyjmouc pobřeží jihozápadní. Z nízkých rovin terrain zdvíhá se na západě pomalu, na východě příkře jako mohutné stupňoviny, na jejichž hořejších planinách šíří se travnaté lučiny a bezlesé úvaly. Větší díl náhorních plošin jest holý a pustý, pouze hrubou travou porostlý, která v době sedmiměsíčního sucha úplně vysychá a úpalem hnědne. Díl menší jeví se jako černá, úrodná země alluviální, nebo jako hluboká údolí a řečiště, v nichž pralesy neproniknutelné honosí se nejbujnějším vzrůstem. Kde bydlí lidé, rozkládají se širá pole rýžová a plantáže různých stromův užitečných: banánů, kakaovníků, kávovníkův a j.

Vzduch nad ostrovem vyniká průhledností tak, že předměty velmi vzdálené nápadně v popředí vystupují, a obzory rozšiřují se do nekonečna; příroda nabývá proto jakési velikolepostí a mohutnosti.

Jako zvláštní vlastnost fysikálních zjevů na Madagaskaru jest nesmírná, ústřední, a dle hlavní osy ostrovní rozvíjející se hmota horská, která na severním konci ostrova počíná a na konci jižním přestává. Dívá-li se kdo od západu na mohutné obrysy jejich, překvapen jest třemi patrnými stupňovinami, jež na jihu přecházejí v planiny, bičované větry oceánskými.

Předěl vodní hledati dlužno ve východní polovic ostrovní, kde strmá pásma hor, 1000 m vysoká, příkře k oceánu Indickému se sklánějí a vysílají k němu prudké řeky, bohaté vodopády, provázené romantickými skalami a krásnými lesy. Řeka Matitanana vrhá se 200 m vysokým vodopádem do polohy nižší, dříve než dospívá moře. Podobně řeky k západu tekoucí v četných kaskádách svah terrainu prozrazují. Mania známa je vodopády svými, jichž hukot ve vzdálenosti 50—70 km slyšitelný jest. Největší řekou madagaskarskou jest Betsiboka s přítokem Ikopou (Ikopa), jež vlévají se do zátoky Bembatokaské při pobřeží severozápadním.



Kakaovník.
1. Větévka s listy, květy, plodem nezralým a dorostlým. 2 Průřez plodu, v němž spatřiti lze výživná jádra „boby kakaové«, 25 až 40 na počet.

Skoro všechny řeky na východ tekoucí jsou při ústí svém provázeny písečnými nánosy, které mocný, jihovýchodní vítr pasátový navívá v závěje, podobné našim závějím sněhovým. Pozorovateli představuje se tuto ustavičný boj mezi přívalem vody slané a přítokem vody pevninské, jímž vzniká podél celého východního pobřeží v délce 750 km řada lagun někde sladkovodních, někde s vodou slanou. Kromě těchto lagun pobřežních na Madagaskaru jest málo vod stojatých, ač v dobách dřívějších jistě bývalo jich dosti. Jako zbytek dřívější rozsáhlé pánve vodní považovati lze mělké jezero

Alaotra v provincii Sihanace (Sihanaka) při 18. rovnoběžce. Mnohem menší jezero Itasy leží v prov. Imerině.

Celkem pozorujeme, že severovýchod ostrovní je hornatější, nežli rovinatý a plochý jihozápad. Zeměpisci rozeznávají patero řad horských, které směřují, od ssv. k jjz. Uprostřed vysočina tvoří nepravidelný shluk prahorních hmot ve výši 1000—1200 m, mezi nimiž šíří se písečné planiny nebo vyprahlé, nehlubokými úvaly proniknuté plošiny. Nejvyšším pohořím jsou hory Ankaratraské, které ohraničují na západě rovinu Imerinskou, vyčnívající v hoře Triafajavoně, t. j. v hoře, k níž mraky vystoupiti nemohou, do výše 2873 m (dle prof. K. Kellera). Témě hory této jest nejvyšším místem celého ostrova. I roviny ostrovní, které průměrně 90—120 m nad moře vyčnívají, prostoupeny jsou nízkými pohořími ve směru severojižním, z nichž jedno pne se v nepřetržité čáře 890 km. Při západním pobřeží Madagaskaru geologové poznávají stopy mladší činnosti sopečné. Zejména ostrov Nossi Bé severovýchodně od zátoky Passandavaské vyznačuje se mnohými kratery a spoustami kamení sopečného. Rovněž okolí pohoří Ankaratraského plno je pozůstatků po převratech sopečných. Zdá se, jakoby celá země daleko široko byla kdysi jedinou pánví roztavených hmot, z nichž zbyly nyní vychladlé ostře hráněné škvárovité balvany. Pět obrovských sopek bývalo tu činných, a z nich vytékaly nesmírné spousty lávy po úbočích jejich. Pruh sopečných útvarů pne se k severu a zdá se, že sopečný ostrov Reunion jest posledním článkem jeho. Západní okraj sopečného území dotýká se Komorů, v jejichž největším a nejsevernějším ostrově opět vystupuje k sopce posud činné. Na Madagaskaru sopek činných není. Za to občasná zemětřesení, která chvějí základy ostrovními, a horká zřídla po různu ze země vytékající, svědčí o silách podzemních, ještě zcela nezaniklých.

Užitečných nerostů Madagaskar chová nemalé množství. Železa dobývá se v Imerině, a bývá často ryzí. Rovněž mědi rozsáhlá naleziště byla objevena; že zlata je tu dosti, prozrazují pokusy v rýžování a geologická studia v horských úvalech nitrozemních. Kamenná sůl a salnitr těží se na pobřeží; kyzu železného je všude nadbytek. Antimon vyskytuje se na severu ostrova, a hnědé uhlí asi 70 km od města Atanariva, bývalého sídla hovských panovníků.

„Podmínky vegetační“, píše K. Keller*) „nejsou všude stejně příznivy. Na jihu, při pobřeží západním a severním nezřídka přicházíme do krajin pustých, nanejvýš truchlivých a opuštěných. Kde však, jako na př. na východních svazích a ve východním pásu pobřežním, vláha proniká půdu, a kde převládá úrodná ornice, vyvíjí se rostlinstvo, jemuž ve velkoleposti snad nikde rovno není. Komu dopřáno jest, že někde na blízku řeky spatřuje bujnou nádheru stromů, květův a plodů, nikdy nezapomene pohledu toho. Na pralesech zdejších spočívá něco slavnostního a těžkého; díváme se do chaosu barev jasných a temných, do spleti kmenů, větví, lijan, trav

*) K. Keller »Die ostafrikanischen Inseln«.

a listů spíše unaveni, zmateni, nežli potěšeni a nadšeni. V boji o prostor, o světlo a vzduch vše tlačí se do výše, obrovské kmeny rozestírají koruny své nade spoustami mlází a podrostu, nepropouštějíce paprsků slunečních, čímž tajemné příšeří vládne ve všech směrech.

Slavnostní, skoro skličující vážnost pralesa madagaskarského mizí, plujeme-li v objetí jeho po některé z vodných řek. Spousty stromů nejrozmanitějších barev a tvarů seskupují se v nejkrásnější obrazy krajinné. Při tom poznati lze stromy s dřevy vzácnými a drahými, jako stromy růžové, palisandrové a ebenové. Škoda jen, že domorodci nezacházejí s drahocennostmi těmi dosti obezřele. K získání půdy orné spalují jednoduše části lesů, připravujíce potomky své o zdroj příjmů. Zvláště na severu děje se tak, kde lesy sahají až k samému moři.“

Zcela jinak jeví se charakter krajinný, když přešedše lesní pásmo, ocitáme se v nitru ostrovním, kde v údolích rostlinstvo jest bujné, ale v celku ztrácí se v nesmírných plochách bezlesých. Všude převládají traviny, jež slouží za pastviny stádům dobytka hovězího. Zajímavo jest, že západní svahy vysočiny madagaskarské liší se poněkud květenou od polovice východní, podobajíce se jí pobřeží africkému; mají také ráz více stepí křovinatých, v nichž se objevují odrůdy palmy dumové, baobab a jiné stromy stepím křovinatým vlastní. Zdejší akacie připomínají mimosy sudanské, padanus a casuarinee suché krajiny indické. V bažinatých houštinách daří se jmenovaná již Urania speciosa.

Tato rozmanitost ve vývoji rostlinstva záleží hlavně na poměrech podnebných, které bohužel v ohledu zdravotním na Madagaskaru tak jsou nepříznivy, že právem ostrov bývá nazýván „hrobem Evropanův“. Vzduch je stále horký, vlhký a nezdravý jak bělochům, tak černochům; způsobuje choroby žluční. Ve vysočinách jest podnebí zdravé; vzduch se neotepluje v lednu a v únoru nad 29°. Po celý rok vanou přes ostrov z oceánu Indického východní větry, které dotekše se hor, ve směru poledníkovém se pnoucích, veškeren obsah svůj v podobě deště na východním pobřeží vychrlují a ku pobřeží západnímu přiléhají již jen jako větry suché, bezmračné. V západní části Madagaskaru, v Sakalavě, jest tedy poměrně sucho, krajinami prostupují savany a stepi; ale na východě se všeho rosa kape, a ustavičná teplota vlhkého vzduchu jako v obrovském pařeništi způsobuje právě onu bujnost vzrůstu, o níž před tím byla řeč. V době rovnodennosti podzimní pršívá i na západě.

Obyvatelstva, Madagasů, žije na obrovském ostrově ke třem mill. hlav (Hübner tab. 2,644.672 r. 1904), v nichž počítá se na 15 až 20 tisíc Evropanův, úředníků, vojínů, missionářův a kupců. Domorodci jsou směsicí příslušníkův plemene malajského a příbuzných černošských kmenův afrických. K nim druží se něco Arabův, Somaliův, Indův a v době nejnovější také nějaký počet Číňanů.

Jméno Madagaskar vzniklo zajisté asi ze jmena, kterým Marko Polo ostrov nazval v století XIII. Nazval jej totiž „Majaster“. Por-

tugalští plavci jmenovali jej ostrovem sv. Vavřince, snad na počest objevitele jeho Vavřince Almaida (1506), snad na počest křesťanského světce. Arabové zovou jej od nepaměti „Serandah“. Pobřežní domorodci říkají mu Rosin dambo, t. j. ostrov divokých vepřů. Již Ludvík XIII. prohlásil jej za državu francouzskou, ale stateční Hovové, jakož i Angličané vliv francouzský statečně odpuzovali.

Kdy byl ostrov po prvé zalidněn, jest neznámo. Pravdě podobno jest, že prvními lidmi černými navštíven byl od západu, a že rozšířili se po celém území. Mnohem později dostavili se od východu plavečtí Malajové, kteří černochy podmanili, většinou s nimi se pomísili a založili stát Hovů, jenž trval až do r. 1896, kdy Francouzové ostrov obsadili. Hovové obývají vysočinný střed a východ ostrova, zachovavše si ryzost malajského původu svého. Černoši, Sakalavové, všude rozšíření a zvláště v rovinách západních, pasením dobytka se zaměstnávající, zachovali si rovněž nejčistší typ původu afrického. A tak lze říci, že madagaskarští míšenci vznikli jediné z prvků dvou: z Hovův a Sakalavů. Betsileové v provincii Imerivě příbuzni jsou s Malaji. K míšencům druží se Betsimisarakové při pobřeží východním, původně kmen silný a zdravý, ale panujícími Hovy zavedením opojných nápojů úmyslně seslabený, dále Tanalaové, Baraové a jiní. Francouzové jmenují všechny domorodce Malegaši. Domorodci vyznávají víru křesťanskou, jsouce většinou protestanty. Žijí tu ještě pohané, a katolíků je asi 25.000. Nyní jest Hovů asi 856.000, Sakalavů 1,760.000, ostatních Evropanův a jiných přistěhovalců přes 30.000.

Missionáři, na ostrově dlouho působící, založili k šíření osvěty mezi Hovy knihtiskárny, v nichž tiskly se nejen knihy náboženské a vzdělávací, nýbrž i různé časopisy.

Království Madagaskarské jest politický útvar státní doby nové. Roku 1810 totiž Radama I., náčelník Hovů, velký výbojce a organisátor, uvedl větší díl ostrova pod svou moc, chtěje opanovati jej úplně. Byl mužem neobyčejné síly duševní, vznešeného cítění a vážné prozíravosti. Náčelníci Bombetoků, Sakalavů, Antavarů, Besimisarabů, Vetanimenů, při pobřeží i v nitru ostrovním stali se jeho poddanými. Veden jsa duchem svým, Radama předsevzal si, že národ svůj přivede ke vzdělanosti a k vyššímu stupni lidskosti. Počal sám s sebou a pak teprve s národem. Sám opustil předem příznaky barbarství a potom národu uváděl na mysl, že jenom povznešením ducha a láskou k bližnímu dodělá se pravého blahobytu. Vzkázal na ostrov Mauritius k Angličanům, aby mu poslali učitele, kteří by jej a jeho lid poučovali. I přišli tam lidé z Londýna, z Paříže a začali dílo požehnané. Přišli také umělci, missionáři, učenci, inženýři a kolonisté. Hlavní město za krátko skvělo se pěknými budovami, širokými ulicemi, všude zakládaly se školy, silnice a mosty. Král opatřil si vojsko po evropsku vycvičené a ozbrojené, s nímž doufal, že opanuje ostrov celý. Zavedl také koně do vojska, a dělostřelectvo mělo nejlepší zbraně. Mladý král byl by ještě mnohem více dobra způsobil, kdyby nebyl od ženy své Ranavalo I. v 27. roce věku

svého 27. července 1828. Ranavalo rozkázala pobíti všechny příbuzné Radamovy a dosedla na trůn se svým spoluvinníkem, mladým Afričanem neobyčejně krásným. Potom nastalo pronásledování Evropanů, hlavně missionářův a všech, které Radama I. ke dvoru povolal. Kdo neutekl, přišel o život. Naději v lepší život chovali ostrované, až stane se králem syn královny Ranavalo, Radama II., který byl křesťanem. Mladý muž (od r. 1861) kráčel v šlepějích svého děda, a blahobyt vlasti byl na značném postupu. Když obyvatelé vsi, kde Ranavalo byla pohřbena, anglické missionáře vypověděli, a král je za to potrestal, vznikla revoluce, v níž Radama II. v květnu 1863 byl



**Hovové na Madagaskaru.**

uškrcen. Po něm nastoupila na trůn manželka jeho Rosaherina, národem jsouc vyvolena. Přestoupila ke křesťanství a jejího příkladu následovala celá provincie Vohimarina.

Přiklonila se k Anglii, s níž (Pakenhamem) r. 1866 smluvila přátelskou dohodu obchodní; podobně učinila s Amerikou. Rosaherinu následovala 1. dubna 1868 královna Ranavalo II., která zase s Francouzi se spřátelila. Po ní stala se panovnicí r. 1882 královna Ranavalo III. R. 1885 bylo jí přijmouti protektorát francouzský, jímž Francie zastupovala ostrov ve všech vnějších záležitostech residentem, jenž s ochranným vojskem bydlel v Antananarivu. Zároveň bylo jí odstoupiti Francouzům Diego Suarez, malý pruh země při Antombském zálivu. Ale teprve r. 1895 po skončeném tažení

válečném republika pevně ostrov k sobě připoutala. Poslední královna z dynastie hovské, Ranavalo III. byla trůnu zbavena a z ostrova vyvezena.

Původní státní zřízení hovské bylo feudální a velmi jednoduché. Různí kmenové tvořili mohutný svaz v područenství královĕ. Kmeny dělily se v oddíly, nad nimiž panovali potomci knížat, dynastií hovskou vlády zbavených. V čele vlády byli po boku krále tři ministři s tituly „Prime Minister", „Commander in Chief" a „Chief Secretary of State". Ještě s jinými úředníky tvořili státní radu. V důležitých záležitostech konala se shromáždění národní, v nichž se rokovalo a usnášelo, načež panovník o návrzích rozhodoval. Zákony zemské byly v celek sebrány a vytištěny. Daně platily se v přírodninách nebo vyrovnávaly se službami robotními, platy úřednické záležely v dílech pozemků nebo v prácech určitého počtu poddaných, kteří na pozemcích úředníků byli zaměstnáni. I rozeznávali se v lidu otroci, svobodníci a šlechta. Otroci nebyli utištěni ani nešťastni; byli spíše součástkou rodinného kruhu a rodinného života. Jednalo se s nimi mírně a měli mnoho svobod. Za to svobodníci, jichž byla většina obyvatelstva, v mnohém projevovali nespokojenost svoji. Dělili se v občany a ve vojíny, kteří bývali někdy panovníkem, někdy vládou k robotě (bez platu) nuceni. Tato práce nucená byla velikou překážkou všelikého pokroku na Madagaskaru, neboť nejdovednější a nejčinnější lidé ku prácem státním bývali povoláváni. I nechtěl nikdo vynikati ani v řemesle ani v umění, a nikdo nedal si práci, aby se něčím vyznamenal. Missionáři tento způsob oceňování práce brzy znemožnili. Platili totiž dělníkům za práci přiměřené mzdy a vnukli lidu ponětí o práci mzdou nahrazené. Šlechta byla a jest dosud šlechtou rodovou. Teprve v dobách našich vyvinulo se šlechtictví zásluhové, rovnající se šlechtictví našich kruhův aristokratických. Obyčejný vojín má „čest", vyšší úředníci mají několik „ctí", šlechtici mají „šestnáct ctí". Takové poměry byly na ostrově do poč. století XIX.

Rozumí se samo sebou, že připojením ostrova k državám francouzským poměry dřívější značně se změnily.

O budoucí výnosnosti velikého ostrova mínění se rozcházejí v samotné Francii. Pokladů nerostných má země hodně, ale sil pracovních málo, tak že nelze nerostů náležitě těžiti. Mimo to podnebí nedovoluje, aby se Evropané na ostrově náležitě usazovali, a nepřijímáním kuliů čínských do práce má se čeliti „žlutému nebezpečí".

Až dosud byly poměry finanční na ostrově nepříznivé, neboť Francii bylo stále dopláceti na správu provincie (r. 1900 deficit obnášel přes 15 mill. K). Ale v létech posledních, příjmy tak se zvětšily, že dle Hübnerových tab. z r. 1907 rovnají se vydání (23,760.000 K).

Z Madagaskaru se vyvážejí výtěžky hospodářské, kaučuk, vosk, vanilka, cukr, pryskyřice kopálová, kakao, lýko palmy rafiové, dřevo ebenové, konopí a zlato v ceně 22 mill. K; předměty z Evropy dovezené r. 1905 měly cenu 31 mill. K.

Peníze kolují tu francouzské a tolary terezianské; 5 fr. = 1 farasaně. Telegrafů na pevnině jest přes 6000 km, kabelu podmořského mnoho set km z Majungy do Mozambique a do jiných měst kolem pobřeží. Vojska francouzského zdržuje se posádkou na ostrově 5700 mužů.

Hlavní město bývalého království Antananarivo (Tananarivo) jest též hlavním městem nynější kolonie francouzské; čítá asi 100.000 obyv. V době královské udávalo se i 150.000 lidí. Rozkládá se po svahu návrší, na němž malebně kupí se malé chaty s velikými klenutými domy a věžemi některých chrámů. Za přístav jeho lze považovati Tamatave na pobřeží východním s 15.000 obyv., odkudž do hlavního města vede železnice v délce 103 km. Tamatave jest opevněno a bývalo sídlem náčelníka nebo krále Jana René, francouzského mulata z ostrova Mauritia a vasala krále madagaskarského. Panoval zároveň jako poručník svého nezletilého bratrovce, mladého Berory, nad územím Yvondru, jižně od Tamatave. Berora zatím dlel na vychování v Paříži. Tamatave prohlášeno bývalo jako z největších tržišť otroků dříve nežli Radama obchod s otroky přísně zakázal. Na ochranu města stojí tu silná pevnost s palácem, v němž se Radama II. za svého pobytu vždy zdržoval. V Tamatave sídlí evropští konsulové.

Hlavní město pobřeží západního jest Majunga (Modjanga) při 16. rovnoběžce; jako válečný přístav na severu ostrova vyniká San Diego, při pobřeží jižním Fort Dauphin.

Krajina Diego Suarez bývala s pobřežními ostrovy madagaskarskými Nossi Bé a St. Marie de Madagaskar politicky spojena ve správě guvernéra z Diega Suarezu. Nossi Bé (340 km$^2$ s 15.000 obyv.), při severozápadním konci Madagaskaru jest hornatý a silně zalesněn. V nížinách a úvalech, kde vymýcen byl les, daří se rýže, kukuřice, bataty a j. užitečné rostliny. Svobodný přístav ostrovní, Helleville, leží v nádherné poloze, obklopen jsa věncem tropického stromoví. Dobrým přístavem svým láká k sobě lodi, tudy plující, a může v budoucnosti býti přístavem důležitosti veliké. Ostrov St. Marie (Nossi Braha) nemá valné důležitosti (165 km$^2$, 10.000 obyvatelů).

## 2. Komory.

Západně od madagaskarského mysu D'Ambre v průlivu Mozambickém zdvíhají se mezi 11$^0$ a 13$^0$ j. šířky nad hladinu oceánu Indického ostrovy Komorské, z nichž cestou od ostrova Nossi Bé nejdříve dostihujeme ostrova Mayotty, jejž Francouzi r. 1841 od domorodého pohlavára koupili a v kolonii svou proměnili. Komory jsou veskrze původu sopečného a záležejí z těchto ostrovů: Angarie čili Velkého Komora, Mohelli (Mohilla), Anjouanu, chybně Johanna zvaného a Mayotty, korálovými výspami kolkolem obklíčené.

Dokud ostrovy tyto byly obsazeny sultány arabskými, byly Evropanům nepřístupny, domácími různicemi a válkami hubeny. Když Francouzové Komory r. 1884 opanovali, nalezli je vyčerpané, chudé, sotva živořící, bez náležitého hospodářského vývoje s lidem pokleslým, odumírajícím.

Palem kokosových, bananův a obilí nebylo, poněvadž v hladových letech posledních (před okkupací) obyvatelé mladé, čerstvě zelené výhonky palmové vylamovali a pojídali, zásoby obilné pak veškery strávili. Noví majitelé zavedli ihned lepší pořádek a požehnané ostrovy k plodnosti a užitku přivedli. Kde staré háje kokosové vyhynuly, vysázeny řady stromů nových a zřízeny dvory s ohradami pro chov dobytka.

Z ostrovů největší jest Velký Komoro původu sopečného se dvěma patrně oddělenými homolemi horskými. Jižní homole je 2500 m vysoká, severní asi 1200 m. Mezi oběma níží se pozemní šíje. Hlavní město nynější Maroni (Mroni) i staré Fomboni propadají zkáze. Tekuté vody na ostrově není, poněvadž pórovitým tufem sopečným snadno proniká a v hlubině podzemní mizí. Pitnou vodou skoro všude jest zachycovaná voda dešťová, již původní obyvatelé uchovávali v dutých kmenech baobabů, široce vyhloubených. Na mnohých místech ostrovních děje se tak dosud. Ale voda se brzy kalí a páchne.

Jižní polovice ostrovní mnohem jest vyšší nežli polovice severní a má také větší počet druhů živočišných a rostlinných. Sopku Angasiji viděti je s moře v okruhu 180 km kolem ostrova. Na úbočí jejím bělí se ve výši 1750 m mezi lesy lázeňské místo La Convalescence se zdravým podnebím a plodinami evropskými, výborně všude pěstovanými.

Ostrov Anjouan jest prastará, vyhaslá sopka, z níž na všechny strany vybíhají lávové hřbety s rozpadlými skalisky a stěnami. Hlavní sopečný trup dosahuje výše 1560 m a malebně zdvíhá se nad hladinu mořskou, plujeme-li k ostrovu se strany kterékoli. Na západním pobřeží Anjouanu jest přístavní zátoka, při níž leží bývalé hlavní město malého sultanátu Mudsumudu, nad jehož troskami zdvíhají se bývalý palác sultánský a starobylá města. Nyní bydlí tu francouzský úředník vládní a Evropané, kteří provozují obchod s žírným dobytkem, na ostrově vychovaným. Prohlubeň krateru v sopce Anjouanu má hodinu cesty v průměru, jsouc obklopena nedostupnými stěnami a srázy, které vypínají se ode dna 500—600 m vysoko. Dovnitř jícnu vniknouti lze průlomem, jenž vznikl při posledním výbuchu, a jímž láva vytékala. Jednou za měsíc zastavuje se na Anjouanu v přístavě Pomonu parník, jenž na cestě do Madagaskaru objíždí osamělé ostrovy, přibírá cestující a nakládá zboží k další dopravě. Hlavně maso, sýry, koření a kůže.

Nejdůležitější z ostrovů komorských obchodem a dopravou je malý ostrov Mayotta, na němž zdržují se evropští úředníci a francouzští vojáci. Obyvatelé ostrovní politicky náležejí Reunionu a zabývají se pěstěním bavlny, vanilky a třtiny cukrové k výrobě rumu. Mnoho

jim také vynáší chov dobytka. Domorodci spravováni jsou malými sultany a žijí patriarchalní život bez starosti o budoucnost.

Nejmenší z Komorů, Mohelli, dosahuje výše 598 m ve vysočině, která tvarem svým i geologickým složením dokazuje rovněž původ sopečný. Největší přístav sluje Fumboni.

Zajímavy jsou v blízkosti jednotlivých ostrovů korálové terasy, které tu a onde nad moře vyčnívají a stávají se viditelnými ostrovy. Na některých místech však nedosahují k hladině mořské a způsobují podmořské útesy někde 100 m, 50 m, někde sotva 10 neb 5 m pod povrchem vodním. Námořníci znají na mapách nebezpečná místa ta a opatrně se jim vyhýbají, jmenujíce je běžným slovem „bank". Pověstná jsou úskalí sv. Lazara jihovýchodně od V. Komoru, Zélée mezi Mayottou a Madagaskarem a Geyser východně od Zélée a od malého ostrůvku Bornea.

Nynější obyvatelé souostroví Komorského jsou potomci dříve přistěhovalých Arabů, Suahelů, Sakalavů z Madagaskaru a černochů z Mozambique, kteří se za léta úplně pomísili. Všichni jsou velmi přísní mohamedáni, vyznačujíce se chytrostí a nadáním obchodním. Z té příčiny mladým mužům záhy domovina neposkytuje dostatečného místa k založení samostatného obchodu, je jim příliš úzká, i vydávají se do ciziny, a vede-li se jim dobře, nikdy již se do ní nevracejí.

Dle posledního sčítání lidstva (1904) žije na ostrovech, které zabírají celkem 1978 km$^2$ půdy (Komory 1008 km$^2$, Mayotte 970 km$^2$), 85.000 obyvatelů. Vyváží se odtud hlavně rýže, kukuřice, cukr a vanilka.

### 3. Ostrovy v průlivě Mozambickém.

V průlivě Mozambickém, jehož šířka na místě nejužším mezi Afrikou a Madagaskarem obnáší 400 km, jest několik ostrůvků, které výborně hodily by se osamělostí svou ku prožití nějaké robinsonády.

Jsou to: Juan de Nova, 120 km vzdálený od západního pobřeží madagaskarského (jz. od mysu sv. Ondřeje), Bassas da India a Evropa.

Bassas da India trčí právě uprostřed průlivu nad hladinu mořskou, dotýkaje se skoro 40. poledníku. Vystupuje ze dna oceanského příkře, 2743 m ode dna k hladině vodní, nad níž ještě několik set metrů se pozdvihuje.

V přímé čáře z Tulearu, města na jihozápadním pobřeží madagaskarském, do Beiry na pobřeží mozambickém, od Afriky as 250 mil anglických, od Madagaskaru 150 mil angl., jakoby celým světem opuštěn, leží ostrov Evropa. Zřídka kdy zastavují se tu lodi, a lidé spíše ze zábavy nebo ze zvědavosti vystupují na suchou zemi, nežli z příčin obchodních. Poněvadž na ostrově není pramenů vodních, nelze nikomu beze zásob vodních se tu zdržovati. A kdo na cestu na ostrov se odvažuje, maje vodu s sebou, musí užíti přílivu mořského, aby mohl vplouti korálovými úskalími do jediné bezpečné zátoky,

laguně podobné, a tu vyčkati opětného přílivu příznivého. Často i čtrnáct dní jest čekati, pokud korálové útesy před lagunou vyčnívající, přílivem pod vodu se nepotápějí a nedovolují plavcům ze zátoky vyraziti. Před léty zavezeny byly z Madagaskaru na Evropu slepice a kozy, aby se tu rozplemenily, a pokusy se zdařily. Leč neznámí dobrodružní lovci na výpravách je zase vyhubili. Návštěvníci ostrovní setkávají se se zástupy divokých vepřů, jimž bujná vegetace a osamělost v moři nad míru svědčí.

Na mnohých místech vlny mořské utvořily v korálových útesech rozsáhlé jeskyně, v nichž zdržuje se náramné množství ryb všelikého druhu. V houštinách hnízdí velký drop, jenž jediné vejce své snáší na zemi a střídavě se samičkou zahřívá. Přiblíží-li se člověk, hájí své hnízdo mohutnými klofci. Jiný druh dropa je tak dotěrný a zvědavý, že se dá i holí ubíti. Straky jsou tak krotké, že je lze rukou chytati. V lagunách hnízdí plameňáci, pelikáni, a z večera stromoví oživuje křikem různých pokřovek, havranů, sov a jiných ptáků. Postrachem lidí jsou moskyti, kteří mučí, že jísti lze jenom v běhu, nebo v poskoku, a rukama nutno neustále šermovati.

Nejzajímavějšími obyvateli mělčin a písčin ostrovních jsou želvy obrovské. Když nastává večer, se všech stran slézají se na mělčiny. Jako tmavé skvrny leží v bělavém písku a hoví si v klidu ničím nerušeném. Jsou to samičky. Samečkové zřídka vylézají z vody. Samečkové poznají se po delším ocásku, jejž v nebezpečí nejdříve uschovávají, ježto nejmenší poranění jeho způsobuje zvířeti smrt. Na trhy v městech madagaskarských přivážejí se jenom samičky. Cena jednoho kusu bývá průměrně 20 franků. Živočichové tito, překvapeni jsouce při hrabání důlků pro vejce nebo i pro své pohodlí, nekousají, ani neutíkají. Nejsou-li vyrušováni, vracejí se před východem slunce do vody. Délka štítů jejich bývá 1 m i více. Při převážení přes moře kladou se na záda, přikrývají pytli proti úpalu slunečnímu a často se vodou mořskou postřikují. Při dopravě nejedí a péče nepotřebují. Kromě želv obrovských žije na Evropě ještě několik druhů želv menších, z nichž nejvíce se loví pro želvovinu vzácná želva karetová. Je kousavá a bojovná. Zvláštní jest, že želvy, cítíce konec žití svého, vylézají na břeh a tu hynou.

### 4. Reunion.

Na východ od ostrova Madagaskaru, pod 20. rovnoběžkou jižní leží v oceáně Indickém Maskareny, souostroví tří ostrovů v přímce ležících, Reunion nebo Ile Bourbon, Mauritius nebo Ile de France a velmi zdravý a přeúrodný Rodriquez. Největší Reunion náleží Francouzům, na ostatních dvou panují Angličané.

Reunion jest jediný ostrov, jenž z Maskaren Francouzům zůstal. Ale vyrovná se mnoha jiným svou příznivou polohou, fysikálními poměry a bohatstvím plodin svých. Původně nazýval se Bourbonem, od poč. revoluce francouzské do r. 1809 Reunionem, pak do r. 1844 Bonapartem a po r. 1848 sluje opět Reunionem.

Zeměpisci francouzští rozeznávají na něm dvě části: severozápadní starou vysočinu sopečnou a mladší jihovýchodní, v níž zdvíhá se činná sopka Piton de Fournaise (Volkan) do výše 2525 m (atlas Stielerův 2625 m, Balbi 2799 m). V staré vysočině sopečné nejvýše ční Piton des Neiges 3069 m (Stieler 3150 m, Balbi 3270 m). Většinu povrchu ostrovního zaujímají planiny, pokryté vychladlou, zvětralou lávou. Velký, popelový kužel sopky činné (Volkanu) obkličují dva mohutné náspy k východu se rozvírající.

Blížíme-li se po moři k ostrovu, zdá se nám, že břehy jeho srázně a hole z vod vystupují. Na takovém pobřeží k moři skloněném, na široce založeném alluvii a na vrstvách kamení skrývá se v háji palem a bujných rostlin tropických město Saint Denis s 50.000 obyv. Jest sídlem guvernérovým a úřadů správních. Kolej, botanická zahrada a jiná učeliště nižší slouží k vzdělání obyvatelstva. Město nemá přístavu; pouze rejda, od severu otevřená, je kotvištěm četných lodí, které tu na poutech oceánem Indickým zastavují. Saint Pierre (30.000 ob.), Saint Paul (20.000 ob.) a jiná města menší oplývají blahobytem. Zvláště lze to říci o Saint Paulu (o sv. Pavlu), kteréž město závodí již s městem hlavním v obchodní čilosti, těšíc se poloze chráněnější, nežli jest poloha Saint Denisu. Půda sopečná, nyní zvětralá, vyznačuje se bohatou plodností a svědčí třtině cukrové, kávě, skořici, vanilce, velikým a krásným plodům ananasovým, pomerančům, révě vinné, melounům, banánům a koření, r. 1776 sem přivezenému a pěstovanému. Zejména kakao a oříšky muškátové daří se ku podivu znamenitě. Obyvatelstvu pak, složenému z rozmanitých prvků národních, podnebí jest všeobecně příznivo. Počítá se ho na 180.000 hlav, z čehož na čínské kulie připadá 65 až 70 tisíc. Ostatní jsou kreolové, černoši a mulati původu somalského, kaferského, arabského a madagaskarského. Jedinou svízelí bývají tu děsné bouře, které mnohokráte již celý ostrov zpustošily. Tak stalo se r. 1751, 1772, 1774, 1806, 1819, 1829 a 1850.



Květ vanilkový.

Velikost ostrova odhaduje se na 1980 km² (lidnatost 96 na 1 km²), dle A. Scobela na 2500 km² (72 na 1 km²).

Vyváží se káva, cukr třtinový, vanilka (nejlepší), tabák, maniok, bavlna, koření, kakao, indigo, čaj, rum, oříšky muškátové, rýže, kukuřice a j. v ceně asi 20 mill. K. Vanilka, Vanilla planifolia, z řádu rostlin vstavačovitých, přesazena byla na Reunion z Mexika, kde roste jednak planě, jednak je pěstována. Dovoz je dvakrát čilejší.

Kromě jmenovaných tří měst největších Saint Louis čítá 15.000 obyv., Pointe des Galets 10.000 obyv. Ze Saint Benoit vede po severním a západním pobřeží ostrovním železnice až po Saint Pierre, spojujíc živé osady v délce asi 127 km.


Tobolky vanilkové.

Skupinu ostrovů Maskarenských objevil r. 1505 Portugalec Mascarenhas. V držení francouzské Reunion dostal se kupci z Dieppe r. 1631, kteří se tu usadili a půdu zdělávali. Poslední královna madagaskarská Ranavalo Manjaka r. 1896 s trůnu sesazena jsouc, žila na Reunionu ve vyhnanství. 22. listopadu 1895 královna slavila totiž jako vladařka své poslední narozeniny a poslední slavnost koupele, fandroana zvanou, která jest na ostrově zároveň slavností novoroční. Tehdy vypuklo na jihu hl. města povstání a skončilo okkupací, při níž členové rodu královského jednak byli zastřeleni, jednak s královnou na Reunion zavezeni.

K Reunionu příslušejí správou svou daleko v moři ležící ostrovy sv. Pavel (Saint Paul), Amsterdam a ostrovy Kerguelské, r. 1892 Francouzi obsazené. Jsou asi v polovici vzdálenosti mezi mysem Dobré Naděje a břehy australskými mezi 37° 50′ a 49° 40′ jižní šířky. Pevných sídel na nich není a důležitost jejich spočívá hlavně v tom, že slouží za uhelné stanice, za skladiště potravin nebo za oporu pro nepředvídané akce válečné. Celkem zaujímají pospolu 3487 km² (Hübner).

Sv. Pavel jest vlastně ohromný sopečný krater na straně severovýchodní protržený, v němž utvořil se přirozený přístav pro lodi s ponorem 6—7 m. Průměr krateru vypočten byl na 1200 m

a nejvyšší místo ostrovní na 272 m. Na mnohých místech vyrážejí ze země teplé vody, které 2—3 m pod zemí dosahují teploty až 200° C. Průměrná teplota roční jest 12·6°, denní rozdíl teplotný 8°.

Amsterdam (Nový Amsterdam) vyznačuje se vyhaslou sopkou, 840 m vysokou, která ovládá všecek ostrov. Rostlinstvo na něm jest bohatší nežli na sv. Pavlu a bylo by lze tu i osady založiti, poněvadž podnebí osadníkům nedělá přílišných potíží a protože jsou tu prameny vody pitné, jíž cestovatelé na sv. Pavlu postrádají.

Kerguely mají název svůj po objeviteli Kerguelovi. Záležejí ze 130 velkých a malých ostrůvků a asi ze 160 skalisk z moře vyčnívajících. Hlavní ostrov, bohatě rozčleněný, má 15 půlostrovů, 6 průlivův ostrovy vyplněných a přes 70 hlubokých zátok. Vnitřek prostupují řady hor, z nichž nejvyšší Mount Ross dosahuje výšky 1865 m. Souostroví zahaleno bývá téměř po celý rok hustými mlhami a navštěvováno mocnými bouřemi. Teplota klesá i v létě často na 0°; dle Hanna jeví se na ostrově nejnižší roční teplota a zároveň nejmenší rozdíl teplotný mezi zimou a létem, neboť teplota letní obnáší asi 6·4°, zimní 2·0°, celoroční 4·2° C. Údolí přeplněna jsou bahny a rašeliništi, a hory zahalují těžké příkrovy sněhové a ledové. Proto přece však dosti roste tu druhů rostlin jevnosnubných a kvetoucích trav vedle četných druhů hub, mechův a lišejníků. Jako zvláštnost jmenuje se kapusta kerguelská (Pringlea antiscorbutica), kterou námořníci rádi jedí jako přikrm k masu, ačkoli velice pálí. Na místech chráněných má četné ptactvo přirozené líhně. Uprostřed prosince počínají na vejcích seděti různí buřňáci, z nichž albatros jest nejznamenitější. Buřňák obrovský (procellaria gigantea), přes 50 cm dlouhý a v rozpětí skoro 2 m mající, je tu hostem nejobyčejnějším. Živí se odpadky zabitých zvířat mořských, jako tuleňů, velryb, živými i mrtvými rybami a malými ptáky. Je to mrchožrout Kerguelů, jehož způsob odstraňování mrtvol živočišných ostrovům není na škodu. Nad vodami krouží dále hejna rackův a v bažinách ozývají se hlasy různých kachen a husí, potápek a hezkých vlaštovek mořských. Vody v okolí souostroví bývaly bohaty rozmanitými ploutvonožci, z nichž dle zpráv zachovaných mnozí byli i 5—6 m dlouzí a vážívali 1000—1500 kg. Tuleni hřívnatí vyskytují se tu zřídka.

## B. Ostrovy britské.

### 1. Mauritius (Ile de France).

Z britských ostrovů východoafrických cennými državami jsou zvláště Mauritius a Rodriguez, kdežto ostatní ostrovy drobné nemají značné důležitosti.

Mauritius, o málo menší nežli francouzský Reunion, pověstný jest rajským půvabem krajin svých, nad něž prý předčí jediné krajiny na souostroví Tahiti v oceáně Tichém. Leží asi 1 stupeň délkový východněji od Reunionu, pod $20^1/_2$ rovnoběžkou jižní, zabíraje

1914 $km^2$ plochy*). Všecek jest původu sopečného a obklopen podmořskými terasami korálovými. V nitru vystupují tři zalesněné hory, z nichž Pieter Both, 815—830 m vysoký, plavcům jest nejznámější, poněvadž pozdravujíce jej z moře širého, utěšují se sladkou nadějí v několikadenní pobyt na ostrově.

Severní část ostrovní šíří se rovinami, krytými bohatou úrodou třtiny cukrové, kdežto střed a jižní díl vystupuje. Šest stálých říček oživuje pobřeží, a v střední planině lesknou se dvě jezera. Podnebí jest velmi teplé a vlhké. V Port Louisu na př. obnáší střední teplota roční 25·1° C. Proto rostlinstvo mauritiusské jest význačně tropické, ačkoliv daří se tu též rostliny pásma mírného. Třtině cukrové, všeobecně pěstované, ustoupily krásné lesy, které dříve pokrývaly ostrov jako neproniknutelný příkrov, a prořidly tak, že původní flora ostrovní skoro úplně vymizela, podobně jako na ostrově sv. Heleny. Původní vstavače, kapradiny, pandany a jiné druhy rostlinné, v stínu si libující, vymizely docela, a jen ojediněle vyskytují se ještě na místech nejméně přístupných.

Hlavní plodinou hospodářskou jest na Mauritiusu jako na Reunionu cukr, od čehož oběma ostrovům se říká „ostrovy cukrové". Kromě toho vyváží se rýže, káva, indigo, bavlna a různé koření. „V lesích rostou stromy s barevnými dřevy, a všude znáti jest, že jsme v pásmu, kde slunko nám dvakrát v roce prochází nadhlavníkem."

Živočišstvo. zvláště ptactvo a hmyz objevuje se tu ve tvarech nejpodivuhodnějších, ale velcí ssavci, jací žijí na pevnině, scházejí jako na Madagaskaru a Reunionu.

Obyvatelstvo záleží z týchž prvkův jako lidstvo na Reunionu, z Indů, černochů, Číňanů, Madagasův, Angličanův a Francouzů, a počet jeho blíží se ke 400.000 hlav. Třetina z toho počtu zabývá se polním hospodářstvím. Jako zvláštnost připomíná se, že mužů je tu více nežli žen. Indičtí přistěhovalci totiž jsou lidem neusedlým, který nashromáždiv majetek, vrací se do své domoviny a tu teprve zakládá domácnosti. Obcovacím jazykem jest francouzština, úředním jazykem angličina. Kolonii spravuje guvernér s radou o 20 členech. Náboženství převládá katolické. Vyznavače jeho spravuje biskup. O vzdělání lidu jest náležitě postaráno.

Významná města jsou: hlavní město Port Louis (70.000 obyv.) na severozápadním břehu ostrovním, a Mahébourg nebo Grand Port (s 25.000 obyv.) na jihovýchodě. Slavnou pověst má mauritiusská zahrada botanická, r. 1768 založená, v níž zřízena jest veliká, výtečně řízená observatoř pro hvězdářské, povětrnostní výzkumy a pro pozorování zemského magnetismu. Z Natalu a ze Zanzibaru přes Mahé (na Seychellech) vedou do Port Louisu podmořské telegrafy.

Kreolové zdejší lpějí na zvycích a způsobech života svého tak

*) Scobel udává 1830 $km^2$, Balbi 1914 $km^2$ jako Hellwald, Hübner 1826 $km^2$ s příslušnými ostrovy (dependencemi) o 550 $km^2$ více.

pečlivě, že ostrov, ačkoliv jest již dlouho majetkem krále anglického, překvapuje rázovitým životem kreolským. Baron von der Decken ve svých zprávách o ostrově takto píše: „Konečně vystoupilo město Port Louis z houštin lesních, v nichž bylo dosud ukryto. Usměvavý to obraz: přívětivé, bíle natřené domy ve čtvrti evropské na břehu, chaty Madagasův a černochův o něco výše nad nimi, lesíky kasuarií a jiných zvláštních stromů kolkolem a úrodné kraje s vonnými výšinami v pozadí. Líbivé postavy mužů, které nejprve spatřujeme, jsou Madagasové, velcí, zdraví jako kmeny statných buků, s tvářemi temně čokoládovými, s lesklými vlasy ve vrkoče spletenými a namaštěnými. Indičtí kuliové, kteří na Mauritiu zastupují arabské pracovníky zanzibarské, copatí Číňané, angličtí vojáci, kteří nevázaně si po ulicích vedou, poutají pozornost naši. Procházeli jsme se širokými ulicemi, nízkými domy obstoupenými, až nastalý soumrak a déšť nás a veškero množství s ulic zapudil."

K dějinám ostrovním připomenouti dlužno, že byl původně majetkem francouzským, ale r. 1810 po udatné obraně vzdal se Britům. K državám říše Britské připadl r. 1814. Ostrov silně obydlený a vysoce vzdělaný, s kvetoucím obchodem má železnici v délce 170 km a obsáhlou síť telegrafní. Správa ostrovní děje se dosud po způsobě francouzském. V hl. městě Port Louisu žije konsul rakouský a německý.

## 2. Ostrovy ostatní.

K správě ostrova Mauritia příslušejí: Rodriguez (110 km$^2$), Amiranty (13 km$^2$, dle Balbiho 83 km$^2$), Seychelly (260 km$^2$), ostrovy Čagosské s ostrovem Diego Garcia, s ostrovy Cosmoledoskými (Olejovými), Assumptionem, s ostrovy Aldabraskými (160 km$^2$) a j. Na 25.000 obyvatelů žije na těchto malých pevninách, živíc se hlavně lovem ryb a prodejem přírodnin.

Rodriguez záleží z nitra žulového. Jest řidčeji obydlen nežli Mauritius, ale úrodností se mu nevyrovnává. Výborný přístav hostí hojně lodí, které odtud vyvážejí rýži, kukuřici, hovězí dobytek, želvovinu a ústřice.

Amiranty jsou ostrůvky nízké, zalesněné, původu korálového. Dle posledního sčítání bydlí na nich asi 160 lidí, kteří živí se lovem želv a ryb. Největší z ostrůvků jsou: Saint Francois, Alphonse, Marie Louise, Saint Joseph, D'Arros, African.

Seychelly náležejí útvaru prahornímu, představujíce nejvyšší vrcholy podmořského pásma horského, které dle všeho jest pokračováním podélného horstva madagaskarského. Jsou velmi úrodny a bohaty vodou. Z 12 velkých a 17 malých ostrovů vyniká Mahé (165 km$^2$).

Bydlí tu Indové a černoši, jichž je 20.000 na 260 km$^2$ = 75 obyv. na 1 km$^2$. Vyváží se z nich olej kokosový, vanilka, káva, kakao.

Vývoz je přes 4,000.000 K, dovoz o polovici menší. V hlavním městě Mahé bydlí konsul německý.

Ostrovy Cagoské a četné ostrovy sousední náležejí zeměpisně k Asii, ale politicky ve správu guvernéra mauricijského. Vyvážejí mnoho oleje kokosového.

Pod rovnoběžkou 10., severně od Madagaskaru, rozkládají se ostrovy Cosmoledoské, do kruhu seřazené, od nich na západ ostrov Assumption, severněji ostrovy Aldabraské s rozlehlými podmořskými korálovými mělčinami a bradly, jižně Astove, východně souostroví Farquharské (Jean de Nova), rovněž v podobě atolu rozložené, Saint Pierre, Providence, Cerf a j.

K doplnění výčtu ostrovního připojiti jest ještě skupinu ostrůvků Cargados Garayos, Coco, Albatros při poledníku 60., jižně od koralových podmořských luhů, nesmírně rozlehlých v hloubi 7, 9, 20 m pod hladinou mořskou a Saya de Malha Bank zvaných, ostrov Tromelin mezi Madagaskarem a útesy Nazareth Bank, souostroví Agalegaské mezi Sayou de Malha a ostrovy Farquharskými.

* * *

Ostrovy africkými v oceáně Indickém ukončili jsme popis Afriky, kam v dobách nejnovějších zraky Evropanů často zalétají, a kde poměry mění se každé chvíle vlivem politiky států evropských, vlivem kultury, všude pronikající, využitkováním půdy zemské a zvláště zřizováním prostředků dopravních, jimiž lze proniknouti do samého nitra jejího. Budoucnost „černé pevniny" je veliká, a oběti, jež evropské mocnosti v africké državy své ukládají, dají jednou značné úroky.

Jako další část popisu naší oběžnice zařazujeme popis oceánu Indického, jehož vlny dotýkají se východního pobřeží afrického od Suezu po mys Dobré Naděje, jižního pobřeží asijského od Suezu po Singapur a západního pobřeží australského, tedy pevniny, o níž v dalším díle III. pojednáme.

# Indický oceán.

Od dob nejstarších lidé snažili se části moře světového určitými názvy opatřovati. V starověku znali oceanos, jenž prý plochu zemskou obléval, a rozeznávali jeho část východní a západní. Nejvíce názvů zavedli Španělé, a oceán Indický v stol. XVI. nazvali „Mar de India“ nebo „Mar del Zur“; pro oceán Tichý užívali názvu „Mar pacifico“. Novými výzkumy nastal takový zmatek v názvosloví oceánů na mapách, že r. 1845 (dle Ottova slovníku Naučného r. 1847) londýnská zeměpisná společnost pohnuta byla zavésti v něm pořádek a rozdělení oceánů pevně stanoviti.

I stanovila: 1. Atlantský oceán omezují točnové kružnice na severu a jihu, na jihozápadě poledník mysu Hoornova, na jihovýchodě poledník mysu Jehelného.

2. Oceán Indický, z největších pánví mořských, šíří se mezi pevninami k točnové kružnici jižní, na jz. ku poledníku mysu Jehelného, na východě ku poledníku Jižního mysu tasmanského.

3. Moře Jižní neboli oceán Tichý, také Veliký zvaný, sahá na severu ku průlivu Beringovu, na jihu k točnové kružnici jižní, na z. a v. ku poledníkům, ohraničujícím oceány předešlé.

4. Severní moře Ledové a 5. jižní moře Ledové rozkládají se v kruzích točnových.

Sporna dosud zůstala příslušnost moře, jež vyplňuje souostroví australoasijské. Jedni počítají je k moři Indickému, druzí k moři Tichému.

První tři moře otevřená vyznačují se samostatnými systemy proudů mořských a to proudů rovníkových a proudů točnových, které na západních okrajích pánví oceánských vždy obracejí se směrem k točně, na východních okrajích směrem od točny, tak že každý oceán dvojitým uzavřeným prouděním za určitý, samostatný celek lze považovati.

Moře otevřená tím liší se od moří vedlejších (uzavřených), to jest takových, která půlostrovy a řadami ostrovův od pevnin jsou oddělena, že organické soustavy proudů jejich (moří otevřených) na

ně působí a je ovládají, nebo že jsou s nimi pouze úzkými průlivy ve spojení, nepřekážejíce v samostatném jejich vývoji a charakteru. I lze moře světové děliti na moře samostatná (oceány):

na oceán Tichý o 161,100.000 km²
„ „ Atlantský o 79,700.000 „
„ „ Indický o 72,500.000 „

a na moře vedlejší (nesamostatná), která a) jsou obklopena pevninami (jako moře Rudé), b) která jsou chráněna před přívaly širého oceánu řadami ostrovův a úskalí (jako Jižní moře Čínské). K mořím nesamostatným počítají se též Severní a Jižní moře Ledová.

Odečteme-li plochu souostroví australoasijského, zaujímá oceán Indický 74,011.700 km², z čehož větší část přes 85% rozkládá se na jižní polokouli, kdežto ostatek 15% na severní polokouli, oblévaje břehy severovýchodní Afriky, od ústí ř. Juby mimo mys Guardafui po Suez a odtud břehy pevniny asijské na pobřeží arabském, perském, předoindickém a zadoindickém po Singapur, po případě po severní rovnoběžku 23. nebo po ústí Si-Kiangu. Vody oceánské zasahují na severu k 30° s. š.

K širému oceánu Indickému náležejí podružné, vedlejší prostory mořské, jako moře Rudé o výměře 449.010 km² mezi Afrikou a Arabií, oddělené od oceánu úžinou Babelmandebskou, moře Perské mezi Arabií a Persií, oddělené průlivem Ormuzským o ploše 236.835 km² a moře Andamanské (783.105 km²), přiléhající k Indii Zadní a ohraničené na západě proti širému oceánu ostrovy Andamany, Nikobary a Preparisem. Mimo to vniká oceán do pevnin širými zátokami jako jsou: moře Arabské, Bengalské a na jihu veliký záliv Jihoaustralský. Celkem břehy oceánu Indického jsou málo členité, zvláště v části jižní, a vinou se v délce asi 8000 km, kdežto délka hranic mezi ostatními oceány páčí se na 3000 km. Největší šířky dosahuje mezi mysem Jehelným na západě a mezi mysem Jižním na východě, t. j. mezi 20°—150° zeměp. délky východní. Ostrovy oceánu Indického z největší části seskupily se v západní polovici jeho blízko ostrova Madagaskaru, druhá skupina při jižním cípu Indie Přední a skupina třetí před 40. rovnoběžkou na poledníku komorinském. Ostrovy všechny zaujímají asi setinu povrchu oceánského, z čehož ¾ připadají na samotný Madagaskar.

Zajímavo jest, že oceán Indický vykazuje málo hloubek pobřežních, které se sklánějí do 50—100 m pod hladinu vodní. Mělčiny větší šíří se při mysu Jehelném, při ústí Zambezi, při ústí Gangu, podél pobřeží malabarského, v úžině Palkské, na severozápadním pobřeží australském mimo pobřeží madagaskarské a některé mělčiny v oceáně, jako Saya de Malha, Nazareth a j. Šířka mělčin pobřežních je celkem nepatrná; hned za nimi následují mohutné stupně hlubinné, z nichž nejhlubší šíří se daleko pod 5000 m. Dle dosavadního měření jeví se tu plastika dna v podobě rozsáhlých, jednotvárných planin s většími hloubkami na straně východní (5910 m) nežli na straně západní (do 4000 m). Zejména střední část oceánu jest bez značnějších vypnulin (mezi 4000—5000 m).

Moře Rudé vyplňuje dlouhý úval, jehož střední hloubka obnáší přes 800 m a jenž na obou koncích svých se změlčuje. Hlubší část úvalu prostírá se severně od 20. rovnoběžky. Největší hloubku měřiči našli na 22° 24′ s. ř. a 37° 35′ v. d. a to 1925 m. Moře Perské náleží k nejmělčím mořím vnitřním, jsouc v jižní části své sotva 30 m hluboké, ostatně sotva 50 m a v Ormuzské úžině 100 m. V moři Andamanském prostírají se podél pobřeží birmského skalnaté mělčiny, dále od břehů hlubiny 500 m, na 12° sev. šířky 2000 m a blízko Nikobarů skoro 4000 m.

Moře Arabské lze nazvati obrovským „úvalem podmořským“, hlubokým na malé výjimky veskrze přes 4000 m a omezeným Arabií, Indií Přední, severovýchodní Afrikou a Seychellami. (Při 3° j. š. a $50\frac{1}{2}$ v. d. 4960 m.) Od úvalu tohoto k jihu rozkládá se několik mělčin od Afriky oddělených ryhou 3000 m hlubokou. Mělčiny obklopují některá vyšší místa nad povrch čnějící a způsobují tak mezi ostrovy hluboké propasti od 4000 do 5000 m hloubky. Další úval prohýbá se mezi Madagaskarem, Farquharem, Amiranty, Seychellami, Sayou de Malha, Nazarethem a Maskarenami, v severní části 5350 m, v jižní části 4390 m hluboký. Z nesmírných těch hloubek zdvíhají se sopečné kužele: ostrov Tromelin pod 15° j. š. a Calega pod 10° j. š. Rovněž 4000—4500 m hluboko snižují se končiny jihozápadně a jihovýchodně od Madagaskaru, přecházejíce jednak v antarktickou pláň podmořskou, jižně od 45° j. š., jednak v hřeben vysočinných Kerguel a východnějších ostrovů Sv. Pavla a N. Amsterdamu. Odtud k Australii poměry hloubkové nejsou dosud objasněny, ale lze za to míti, že šíří se tu obrovská prohlubeň s neznámou plastikou povrchu až po souostroví Indické. Největší hloubky změřeny tu byly jižně od Sumatry a Javy a severozápadně od Australie, a to při 16° 11′ j. š. a 117° 32′ v. d. 5525 m, při 4° 14′ j. š. a 99° 50 v. d. 5665 m, při 9° 18′ j. š. a 105° 28′ v. d. 5850 m, při 11° 22′ j. š. a 116° 50′ v. d. dokonce 6205 m. Uprostřed oceán Indický nejméně jest prozkoumán, a kde děly se tu pokusy o stanovení hloubek mořských, všude prokázány byly hloubky čtyř až pětitisícové. Pro nedostatek přesných dát nelze stanoviti průměrné hloubky oceánu a nutno se spokojiti s čísly 3344 (dle Krümmela), 4181 (dle Murraye) a 3593 až 3654 (dle Karstena).

Usazeniny, které na dně oceánu Indického se uložily a posud ukládají, jsou dvojího druhu: usazeniny pobřežní a usazeniny širého oceánu. Usazeniny v moři mělkém, méně než 200 m hlubokém, záležejí hlavně z písku a modrého neb hnědého jílu, jenž ve větších hloubkách pokrývá zvláště dna moří vedlejších. Na blízku výsep a ostrovů korálových písek a bahno mají barvu bělošedou, při ostrovech sopečných tvoří se jíl černošedý nebo černomodrý.

V hloubkách velkých dno pokryto jest hlubinnými usazeninami mořskými, které záležejí ponejvíce ze zbytků organismů planktonských, hlavně z nepochopitelného množství bytostí rodiny Diatomejí, žlutého a hnědého zbarvení (bahno diatomové) a z rozmanitých zbytků živočišných, pocházejících z mrtvých těl živočišstva, žijícího ve vyšších vrstvách moře.

Kromě toho v oceánu Indickém vyskytují se Foraminifery s vápenitými skořepinkami a Radiolarie, jejichž stavby více méně porouchané, nakupeny tu se objevují jako podmořské hřbety 1500—4000 m hluboko pod vodou. Z foraminifer zejména Globigerinae v takovém množství se objevují, že dle Murraye a Renarda bahno globigerinové pokrývá skoro $^1/_3$ (34·5%) plošného obsahu na dně mořském. V hloubkách přes 5000 m patrný jest útvar zcela jiný. Je to mořská hlína hlubinná, červená, šedá a hnědá, která čím hlouběji leží, tím méně vápna obsahuje. Kyselina uhličitá totiž, v hlubinách vodních u veliké míře se vyskytující, vápenité stavby foraminifer rozpouští, zůstavujíc trochu součástek nerozlučitelných, které s vulkanickými částmi popelu, do vody spadlými, s prachem kosmickým a manganovými krušci se spojují a ke dnu hlubin klesají. Mořská hlína hlubinná (terra fossa) vyplňuje zejména východní části oceánu Indického leckde i v hloubkách menších nežli 5000 m. V oceáně Tichém kryje nesmírné prostory v hloubkách také rozličných. Bahna tohoto jest rovněž na $^1/_3$ plochy dna. Na některých místech Radiolarie tak hustě se vyskytují, že přikrývají bahno hlubinné křemitými součástkami svými, proti nimž je kyselina uhličitá bezmocna.

Maximum soli ve vodě oceánu Indického sledovati lze asi při 25° sev. a již. šířky, to jest asi 35·5 promille, v moři Arabském 36‰ až 37‰, v zálivě Bengalském však pouze 32‰, což se vysvětluje tím, že na pobřeží africkoarabském není přítoků sladkovodních, kdežto v zálivě Bengalském přítok vod pevninských slanost vody mořské zmírňuje. Jak solnatost tak i hustota vody v moři Arabském dosahuje maxima. Druhé ústředí slanosti a hustoty najíti lze mezi jižní Afrikou a Australií na 20°—36° j. š. a 60°—80° v. d. s hutností asi 1·0274 a solnatostí asi 36‰. Druhé dosud nezjištěné minimum prý jest podél rovníku. Nejhustější a nejslanější voda ze všech moří jest ovšem v moři Rudém, kde hustota dosahuje 1·0286, v maximu 1·030208, solnatost 37‰, v maximu 39·8‰. Moře Perské není dosud prozkoumáno.

Pomocí teploměrů, zvláště upravených, které podařilo se do hlubin mořských ponořiti, bylo lze změřiti teplotu vodních vrstev od povrchu až po dno oceánské. V celku pozorováno, že temperatura vody v oceáně Indickém na povrchu při rovníku a v jeho blízkosti jeví se 26°—29° C, mezi obratníky průměrně po celý rok přes 20°. Místní teplotu nejvyšší vykazuje v srpnu záliv Adenský (28°), v únoru voda na 10°—15° j. š. zvláště u ostr. Lakedivských. U ostrovů prince Edvarda a Crozeta teplota kolísá v roce průměrně mezi 3°—8° C, u Kerguel mezi 2°—6° C. Do hloubky ubývá teploty ve východní polovici oceánu rychleji nežli v polovici západní. U Kerguel na př. v hloubce 700 m od 10° k 2° C, západně od Australie v téže hloubce 9°—6° C. Teplota dna jest nejvyšší v moři Arabském (2·2°), pod točnovou kružnicí jižní nejnižší 0·2° C. Uzavřené moře Rudé má od 500 m hloubky ke dnu teplotu rovnoměrnou 21·5° C.

Teplotou vody povrchové řídí se teplota vzduchu nad mořem, která při březích asijských dosahuje 28°. Nejvíce dešťů objevuje se



Žně kokosové.

jižně od rovníku po 20° j. š.; bezdeštný pás shledáváme v nejsevernějších končinách oceánu.

Tlak vzduchu nad mořem řídí směr a sílu větrů. Největší tlak jeví se po celý rok na polokouli jižní mezi 20°—30°, odkudž ubývá ho na jih rychleji než na sever. Zeměpisci rozeznávají v oceáně Indickém čtyři oblasti větrné. 1. Oblasť monsunů, v níž od listopadu do března vane monsun severovýchodní k 10°—20° j. š., od března do listopadu na sever monsun jihozápadní. 2. Oblasť tišin a proměnlivých větrů mezi rovníkem a 20° j. š. 3. Pásmo jihovýchodního pasátu, sahající k 10°—15° j. š., v jižním létě k 33° j. š. 4. Oblasť, v níž jižně od 35° j. š. po celý rok vanou větry západní nejsilněji na podzim, nejslaběji v létě.

Od listopadu do května větry proměňují se v západní části oceánu v cyklony, vznikající asi na 80° v. d. a 15° j. š. Postupujíce ve velikém oblouku od severu, dotýkají se ostrova Mauritia a na jihu končin, v nichž vévodí Nový Amsterdam. Na východě cyklony směřují zpravidla od australského pobřeží severozápadního k jz. V zálivě Bengalském prudkým větrům říkají tajfuny, jež vyznačují se zvláště zhoubnými víry.

Pravidelné, silné a dlouho trvající větry dotekem povrchu vodního uvádějí hořejší vrstvy vodní v pohyb a způsobují proudění, která mají přirozeně směr vanoucích větrů. Pasát jihovýchodní způsobuje na jižní polokouli mezi 7°—40° j. š. asi u ostrovů Kokosových „jižní proud rovníkový“, jenž pohybuje se k západu a dotýká se Madagaskaru severního. Při Zanzibaru dělí se v proudy dva, z nichž jeden uhýbá se jako „rovníkový protiproud“ k východu mezi 0°—7° j. š. přes Maledivy k Sumatře, kdež tříští se z části na sever, z části na jih a znova přechází v proud pasátový. Druhá část proudu rovníkového zatáčí se kolem mysu Ste. Marie k jz. a k jv., zaměřujíc k Novému Amsterdamu, kde mizí v proudech chladných, k východu se ubírajících. Odbočka proudu prvního vine se průlivem Mozambickým k jihozápadu jako proud mozambický a dále jako proud mysu Jehelného rychlostí 205 km za den k mysu Jehelnému, kde na mělčinách prudkosti pozbývá, druží se k studenému protiproudu točnovému a při 30°—38° j. š. mizí někde u Kerguel.

V zimní polovici roku v severních částech oceánu vládne monsun severovýchodní, jenž pohání vodu v zálivě Bengalském na západ. Voda, která obtéká Ceylon, proudí dále na západ rychlostí 200 km za 24 hodiny, proniká mořem Arabským, dotýká se Sokotry, Ras Hafunu a pohybuje se k jihu, aby se spojila s protiproudem rovníkovým. V době našeho léta, tedy v době, kdy nad oceánem věje monsun jihozápadní voda z moře Arabského tlačí se opačně do zálivu Bengalského a plyne jižně od Ceylonu rovnoběžně s protiproudem rovníkovým (ale severně od rovníku) k východu.

Z úžiny Timorské vychází proud západoaustralský, jenž tvoří v zátokách sz. Australie proudy pobočné a u ostr. Dirk Hartogu obrací se k jihu. Jižně od 40° j. š. voda proudí v šířce celého oceánu jako v ostatních oceánech proudem východním, spojujíc

se na 58$^0$ v. d. s jižní větví proudu rovníkového a vysílajíc část vlažných proudů svých přes Kerguely k jihu, kde následkem toho jest nedostatek ledovců.

Proudy mořské přenášejí z krajin do krajin různé předměty, z nichž nejdůležitější jsou rozmanité řasy, semena trav, trosky a ledovce. Ledovce vnikají do oceánu Indického v září a říjnu k rovnoběžce 36 j. š. Krajní mez řas souhlasí s mezí plaveného ledu točnového. Vlny mořské v bouřích dosahují výše 7—9 m, rychlosti 12·6 m za vteřinu, délky až 100 m. Příliv a odliv nejeví se na pobřeží oceánu všude stejný. Na březích Australie jest menší nežli 1 m, při Africe a Madagaskaru 1·5—5·8 m, podél Arabie 1·8 m, na březích Indie se zmenšuje od 2 m do $^1/_2$ m. V ústí Hugli voda vzdouvá se 7 m vysoko, do dálky 35 km proti proudu, pomáhajíc tak lodem vnikati mělkým řečištěm daleko do nitra pevninského.

Oceán Indický má neobyčejný význam obchodní a hospodářský v zemích, jichž se dotýká. Jest nejpohodlnější cestou dopravní z Evropy do Asie a Australie, na níž od starodávna vedla se čilá plavba lodí plachetních a nyní lodí parních. Lodi plachetní, které plují do Australie z oceánu Atlantského, objíždějí mys Dobré Naděje a zůstávají mezi 39$^0$—43$^0$ j. š. v pásmě větrů západních, které je dovádějí až ku břehům australským. Lodi plující do Indie nebo do Asie východní odbočují teprve u Nového Amsterdamu k severu nebo k severovýchodu. Koráby, které se z Indie vracejí a objíždějí Afriku, plují k jihu až k rovníku a odtud k mysu Dobré Naděje, kdežto lodi z Asie východní, směřují k němu přímo. Z Australie plující lodi sledují směr sz. a v délce Mauritia sledují směr dráhy, po níž se ubírají lodi východoasijské.

Lodi plachetní, z Evropy mořem Atlantským a Indickým plující, potřebují k dosažení cíle 100 nebo 110 dní. Cesta zpáteční trvá 120 dní. Parníky plují do oceánu Indického průplavem Suezským, což jest cesta nejkratší. Z Kapska parník dorazí na Nový Zeeland za 24 dni, z Colomba do Melbourne za 19 dní, z Colomba do Singapuru za 7 dní, z Adenu na Mauritius za 6—8 dní, z Adenu do Bombaye za 6 dní, ze Suezu do Adenu (tedy přes moře Rudé) za 5 dní. Ze všech moří nejoživenější jest nyní moře Rudé, jímž projíždějí sem i tam koráby všech národů do všech osad zámořských. Na dně jeho leží tři lana kabelová: do Bombaye, Bengálským zálivem do Australie a do Natalu. V létech posledních Angličané projektovali kabelové spojení mezi Kapskem a Melbournem.

□ □ □

# Přehledy státův a država afrických dle velikosti a počtu obyvatelův.

## 1. Africké státy samostatné.

| Území | Velikost v km² | Počet obyvatelů | Na 1 km² | Útvar vládní |
|---|---|---|---|---|
| **Afrika** nezávislá. | 6,074.400 | 797.000 | | |
| Území vlivu francouzského (záp. a střední Sahara) | 5,037.000 | 790.000 | 0·2 | — |
| Území vlivu anglického (Poušť Libycká a j.) . | 1,037.000 | 7.000 | — | — |
| **Egypt**: | 3,029.668 | 19,448.234 | 6·4 | Turecký stát lenní ve správě anglické. Panuje Abbas II. nar. 1874, nastoupil r. 1892. |
| 1. Egypt vlastní: | 994.275 | 11,296.359 | 11 | |
| Egypt dolní . . | 113.493 | 7,156.624 | 63 | |
| Sinaj . . . . . | 59.000 | 9.300 | 0·2 | |
| Egypt horní s Dongolou . . | 822.082 | 4,130.435 | 5 | |
| 2. Egyptský Sudan, egyptsko-anglické kondominium (Poušť Libycká. Viz nahoře!) . . . . | 2,035.000 | 4,000.000 | 2 | |
| 3. Thasos (ostrov u pobřeží macedonského) . . . | 393 | 12.140 | 31 | Hl. m. Volgaro. |
| **Habeš** . . . . . | 800.000 | 8,000.000 | 10 | Císařství despotické. Panuje Menelik II. nar. 1844, nastoupil r. 1889. |
| **Konžsko** s 15 provinciemi . . . . | 2,382.000 | 19,000.000*) | 8 | Protektor Leopold II., král belgický. |
| **Liberia** . . . . . | 95.400 | 1,500.000 | 15·7 | Republika, president Arthur Barclay (1904). |
| **Marokko** . . . . | 456.000 | 8,000.000 | 18 | Císařství absolutní. Panuje Abdul Aziz nar. 1878, nast. 1894. |

*) Tabulky Hübnerovy z r. 1907.

## 2. Državy států mimoafrických.

| Státy | Velikost v km² | Počet obyvatelů | Na 1 km² | Hl. město |
|---|---|---|---|---|
| **Anglie** | 5,913.314 | 31,314.641 | | Kairo |
| spravuje Egypt a má v ochraně území egypt. Sudanu . . | Viz oddíl předešlý! | | | |
| Basutsko . . . . | 26.658 | 348.848 | 13 | Maseru |
| Bečuánský protektorát . . . . . | 648.400 | 125.040 | 0·2 | Palachve |
| Rhodesia . . . . | 1,507.300 | 1,352.667 | 0·9 | Salisbury |
| Středoafrický protektorát . . . . | 106.134 | 977.252 | 9·2 | Blantyre |
| Natal (se Zulskem, Tongskem a jinými r. 1903 připojenými okresy) . . | 93.676 | 1,141.406 | 12 | Pietermaritzburk |
| Oraňsko . . . . | 125.200 | 387.315 | 3 | Bloemfontein |
| Transvaalsko . . | 286.813 | 1,338.928 | 4 | Pretoria |
| Svazisko . . . . | 18.100 | 60.600 | 3 | |
| Kapská osada . . | 717.388 | 2,470.289 | 3·4 | Kapské město |
| Britská Nigerie: | | | | |
| Nigerie severní (protektorát) . . | 816.000 | 9,161.700 | 11 | Zunguru |
| Nigerie jižní (protektorát) . . . . | 128.728 | 3,055.546 | 24 | Calabar |
| Lagos (osada) . . | 69.000 | 1,388.847 | 20 | Lagos |
| Sierra Leone . . | 69.700 | 1,100.000 | 16 | Freetown |
| Gambia . . . . . | 7.000 | 100.000*) | 14 | Bathurst |
| Pobřeží zlatonosné | 308.870 | 1,500.000 | 5 | Akkra |
| Somalský protektorát . . . . . | 180.000 | 150.000 | 0·8 | Berbera |
| Ugandský protektorát . . . . . | 330.000 | 2,000.000 | 6 | Entebe |
| Východoafrický protektorát . . . | 467.500 | 4,000.000 | 9 | Mombasa |
| Chinde při Zambezi | 20 (?) | 500 (?) | 25 | Chinde |
| Zátoka Velrybí . . | 1.250 | 1.000 | 0·8 | Scheppmansdorf |
| Sv. Helena . . . | 196·5 | 4.880 | | Jamestown |
| Tristan da Cunha . | 41·5 | 100 (?) | | — |
| Ascension . . . . | 88 | 220 | | Thornton |
| Mauritius . . . . | 1.826 | 373.336 | 204·5 | Port Louis |
| Rodriguez a jiné ostrovy v oceáně Indickém . . . | 295 | 5.400 | 18 | |
| Seychelly . . . . | 490 | 20.767 | 42·5 | Viktoria |
| Zanzibar s Pembou a Lamu . . . . | 2.640 | 250.000**) | 94·6 | Zanzibar |
| **Francie** **) | | | | |
| zabírá vlivem svým záp. a střed. Saharu | Viz oddíl předešlý! | | | |

*) Tab. Hübnerovy 144.000 obyv.
**) Dle tab. Hübnerových z r. 1907.

| Státy | Velikost v km² | Počet obyvatelů | Na 1 km² | Hl. město |
|---|---|---|---|---|
| Alžírsko s territorii vojenskými . . . | 890.000 | 4,900.000 | 5·5 | Správu vede generálni guvernér |
| Tunissko protektorát od 12./5. 1881 . | 167.400 | 1,900.000 | 11 | Nasr-bej nar. 1855, nast. 1906 |
| Senegal . . . . . | 23.500 | 108.000 | 4·5 | Spravuje generální guvernér |
| Území senegambijská při Nigru . . | 958.600 | 8,200.000 | 8·6 | |
| Guinea . . . . . | 275.100 | 1,459.000 | 5 | |
| Pobřeží slonoviny | 310.700 | 1,955.000 | 6 | |
| Dahomé . . . . | 169.500 | 1,000.000 | 6 | |
| Konžsko, území spravované, . . | 1,800.000 | 10,000.000 | 9 | Librevill |
| Somalsko . . . . | 21.000 | 50.000 | 2 | Džibuti |
| Madagaskar a Diego Suarez . . . . . | 592.100 | 2,700.000 | 5 | Tananarivo |
| Reunion . . . . | 1.980 | 173.315 | 88 | Saint Denis |
| Komory, ochranné | 1.008 | 85.000 | 43 | Musajnudu |
| území Mayotte . | 970 | | | |
| Kerguely, Saint Paul, Nový Amsterdam . . . . . . | 3.487 | neobydleny | — | — |
| **Italie:***) | 490.000 | 319.551 | | |
| Erythrea . . . . | 110 000 | 279.551 | 2·5 | Masaua |
| Tomalsko . . . . | 380.000 | 400.000 | 1 | — |
| **Německo:** | | | | |
| Kamerun od Rio du Rey po Campo . | 495.000 | 3,500.000 | 7·1 | Duala |
| Togo . . . . . . | 87.200 | 1,500.000 | 17 | Malé Popo |
| Afrika Jihozápadní, Damara a Namaqua . . . . . . | 831.000 | 200.000 | 0·2 | V. Windhoek |
| Afrika Východní . | 946.500 | 6,703.000 | 7 | Daressalam |
| **Portugaly:** | | | | |
| Azory . . . . . | 2.388 | 256.291 | 107 | Delgada |
| Madeira . . . . . | 815 | 150.574 | 184 | Funchal |
| Kapverdské ostrovy . . . . . | 3.822 | 150.000 | 38 | Porto Praia |
| Ostr. Thomé, Principe . . . . . . | 939 | 45.000 | 45 | S. Thomé |
| Guinea . . . . . | 33.900 | 170.000 | 5 | Bulam |
| Angola se všemi provinciemi . . . | 1,270.200 | 3,800.000 | 3 | S. Paolo de Loanda |
| Afrika Východní . | 761.100 | 2,300.000 | 3 | Mozambique |
| **Španěly:** | | | | |
| Kanárské ostrovy | 7.624 | 358.564 | 47 | Las Palmas |
| Presidios v Africe | 35 | 10.300 | 298 | Ceuta |

*) Dle tab. Hübnerových z r. 1907.

| Státy | Velikost v km² | Počet obyvatelů | Na 1 km² | Hl. město |
|---|---|---|---|---|
| Guinea (Rio Muni, Fernando Po, Annobom, Corisco a j.) . . . . . . | 27.715 | 161.000 | 6 | |
| Rio de Oro . . . | 185.000 | 130.000 | 0 7 | |
| **Turecko**: Tripolsko a Bengasi . . . . . . | 1,051.000 | 1,000.000 | 0·9 | Tripolis |
| Egypt. Viz v odd. 1.! | | | | |

## Ostrovy Madeirské.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Madeira . . . . . | 757 km² | 147.966 obyv. | Funchal |
| Porto Santo . . . . | 44 « | 2.000 « | |
| salvagos . . . . . | neobydleny | | |
| trojí bradla . . . . | 14 « | 600 « | |

## Ostrovy Kanarské.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Gran Kanaria . . . | 1670 km² | 120.000 obyv. | Las Palmas |
| Ferro . . . . . . | 275 « | 6.000 « | Valverde |
| Palma . . . . . . | 715 « | 45.000 « | Santa Kruz |
| Gomera . . . . . | 374 « | 15.000 « | San Sebastian |
| Lanzarote . . . . | 806 « | | |
| troje bradla . . . . | 39 « | 20.000 « | |
| Fuerteventura . . . | 1719 « | 15.000 « | |
| Tenerifa . . . . . | 2026 « | 137.564 « | Santa Kruz de Tenerifa |

□ □ □

# OBSAH.

□ □ □

# Abecední přehled.

(Číslice značí stránku v textu).

# Omyly tiskové.

Na str. 2. v řádce 23. shora a všude jinde čti Tristan da Cunha místo Gunha.
„ „ 6. „ 1. „ „ Baobaby místo Boaby
„ „ 10. „ 2. zdola „ Vadaj místo Wadai.
„ „ 14. „ 23. shora a jinde čti Livingstone místo Livingston.
„ „ 22. „ 21. „ čti Ajaši místo Ajači.
„ „ 24. „ 18. zdola „ Tafileltu místo Tafiletu.
„ „ 81. „ 13. „ „ Koza hřivnatá místo Ovce hřivnatá.
„ „ 84. „ 2. shora „ Udui místo Udin
„ „ 96. „ 26. zdola „ které místo která.
„ „ 100 „ 12. „ a jinde čti Dongoly místo Gondoly.
„ „ 102. „ 8. shora čti Heliopolis místo Heliolopis.
„ „ 117. „ 4. „ „ Gondokoro „ Kondokoro.
„ „ 121. „ 9. zdola „ Baginze místo Baginse.
„ „ 134. „ 23. „ a jinde čti Erythrea místo Eritrea.
„ „ 141. „ 4. shora čti Lalibaly místo Lalinbaly.
„ „ 143. „ 13. „ „ Gamanli „ Gamauti.
„ „ 151. „ 9. zdola „ Gambie „ Gambii.
„ „ 156. „ 27. „ „ Ngaundere místo Ngaundere.
„ „ 162 „ 1. „ „ Bornu místo Burnu
„ „ 164. „ 8. „ „ Bahr el Ardhe místo Bar el Ardhe.
„ „ 184 „ 1. shora „ z Humboldtů „ v Humboldtů.
„ „ 193. „ 10. „ „ Melinda, Mombasa místo Melinde, Mombas.
„ „ 196 „ 1. zdola „ Adamauu místo Adamau.
„ „ 203. „ 1. shora „ S. Benita „ Benity.
„ „ 207. „ 19. „ „ V Karengu „ V Kazengu.
„ „ 207. „ 14. zdola „ V Angole „ V Agole.
„ „ 210. „ 1. „ a jinde čti Mossamedes místo Messamedes.
„ „ 234. „ 14. shora „ mikindanském místo mikidanském.
„ „ 234. „ 3 zdola „ a při Viktorii Njanze
„ „ 236. „ 14. shora „ Usagara místo Usugara.
„ „ 236. „ 13 zdola „ Mikindani místo Mikindati.
„ „ 255. „ 6. „ „ Lacerda e Almeida místo Lacerda a Almeida.
„ „ 256. „ 6. shora „ Lomami místo Lomani
„ „ 256. „ 14. „ „ Suakinu „ Suakimu.
„ „ 260. „ 9. „ „ Upembě „ Ukembě.
„ „ 260. „ 11. „ „ Giraud „ Giraurd
„ „ 261. „ 16. „ „ Suaheliův „ Suheliův
„ „ 269. „ 2. zdola „ Malopo místo Malapo.
„ „ 285. „ 19 „ „ hotentotský místo Hotentotský.
„ „ 290. „ 8. shora „ Andersson „ Anderson
„ „ 307 „ 16. „ „ Queenstownu „ Gueenstownu.
„ „ 318 „ 4. „ a jinde čti Hooge Veld místo Hooge-veld.
„ „ 323. „ 7. zdola čti Molopolole místo Malopolole.
„ „ 237. „ 7. „ „ dělí ji místo dělí se.
„ „ 332. „ 24. „ „ Lebošovi místo Sebošovi.
„ „ 332. „ 23. „ „ Sepopova „ Lepopova.
„ „ 336. „ 22 „ „ Kabo Delgado místo Kabo, Delgado.
„ „ 350. „ 11. „ „ Antananariva „ Atanariva.
„ „ 352. „ 18. shora „ Imerině místo Imerivě.